

Aimo Ruusunen

Todeksi uskottua

Kansandemokraattinen Neuvostoliitto-journalismi rajapinnan tulkkina vuosina 1964–1973

Hrushtshev sai eron

Kosygin ja Brezhnev valittu tilalle

Nikita Hrushtshev on vapautettu NKP:n keskuskomitean sihteerin ja Neuvostoliiton ministerineuvoston puheenjohtajan tehtävistä.

Lokakuun 14. päivänä 1964 pidettiin NKP:n keskuskomitean istunto. NKP:n keskuskomitea hyväksyi toveri Hrushtshev...

Uusi käänne Tšhekkoslovakiassa

Varsovan liiton joukot miehittivät maan

VIIDEN VARSOVAMAITION MAAN, Neuvostoliiton, Puolan, Tšekin, Unkarin ja Bulgarian, poliittisessä elämässä on tapahtunut merkittäviä muutoksia.

MYÖNTEISTÄ KEHITYSTÄ SUOMEN JA NEUVOSTOLIITON SUHTEISSA

Lenin-runo esitetään Raumalla vappuna

Heimikuun 14. ja 15. päivinä 1972 Neuvostoliiton kommunistisen puolueen ja Suomen kommunistisen puolueen valtuuskunnat tapasivat Moskovassa.

sihteerit B. N. Ponomarev ja NKP:n keskuskomitean kansainvälisen osaston varapäälikkö V. S. Shaposhin kuuluvat SKP:n puheenjohtaja Aarne Saarin, varapuheenjohtaja Taisto Siinikka, pääsihteerit Erkki Aalto, poliittisen toimikunnan jäsen Erkki Tuomioinen ja keskuskomitean työntekijä Erkki Kauppi.

Imir Iljitš Leninin syntymäpäivän kunniaksi käynnä punaisten haudausmaahan kello 10. Haudalla puhui puheenjohtajana kääntynyt Majakovskan laulun tekijä Tauno Sironen.

Moskovassa poistetaan henkilöliikenteen maksut

Neuvostoliiton valtuuskunnat ovat päättäneet poistaa henkilöliikenteen maksut Moskovassa.

asevoimien käytön

Ele Aenius, SKDL: Usko sosialististen maiden itsenäisyyteen horjuu

Presidentti Svoaboda puhui tilalla radiossa

JYVÄSKYLÄ STUDIES IN HUMANITIES 100

Aimo Ruusunen

Todeksi uskottua

Kansandemokraattinen
Neuvostoliitto-journalismi rajapinnan
tulkkina vuosina 1964-1973

Esitetään Jyväskylän yliopiston humanistisen tiedekunnan suostumuksella
julkisesti tarkastettavaksi yliopiston Villa Ranan Paulaharjun salissa
kesäkuun 28. päivänä 2008 kello 12.

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

JYVÄSKYLÄ 2008

Todeksi uskottua

Kansandemokraattinen
Neuvostoliitto-journalismi rajapinnan
tulkkina vuosina 1964-1973

JYVÄSKYLÄ STUDIES IN HUMANITIES 100

Aimo Ruusunen

Todeksi uskottua

Kansandemokraattinen
Neuvostoliitto-journalismi rajapinnan
tulkkina vuosina 1964-1973

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

JYVÄSKYLÄ 2008

Editors

Raimo Salokangas

Department of Communication, University of Jyväskylä

Pekka Olsbo, Marja-Leena Tynkkynen

Publishing Unit, University Library of Jyväskylä

Jyväskylä Studies in Humanities

Editorial Board

Editor in Chief Heikki Hanka, Department of Art and Culture Studies, University of Jyväskylä

Petri Karonen, Department of History and Ethnology, University of Jyväskylä

Matti Rahkonen, Department of Languages, University of Jyväskylä

Petri Toiviainen, Department of Music, University of Jyväskylä

Minna-Riitta Luukka, Centre for Applied Language Studies, University of Jyväskylä

Raimo Salokangas, Department of Communication, University of Jyväskylä

Cover picture by Aimo Ruusunen

URN:ISBN:978-951-39-3364-7

ISBN 978-951-39-3364-7 (PDF)

ISBN 978-951-39-3285-5 (nid.)

ISSN 1459-4331

Copyright © 2008, by University of Jyväskylä

Jyväskylä University Printing House, Jyväskylä 2008

ABSTRACT

Ruusunen, Aimo

Believed to be true. Reporting on the USSR as interpretation of a boundary surface in pro-communist partisan journalism 1964–1973.

Jyväskylä: University of Jyväskylä 2008, 305 p.

(Jyväskylä Studies in Humanities

ISSN 1459-4331; 100)

ISBN 978-951-39-3364-7 (PDF), 978-951-39-3285-5 (nid.)

Diss.

The object of this thesis is to explore how a foreign culture was interpreted in communist and pro-communist, the so-called people's democratic daily press in Finland during the cold war era. To the journalists working for these newspapers, the USSR was not just a next-door neighbour by geographical proximity; it was also a close ideological ally.

To understand both the underlying history and the framework of this journalism, I have included a survey of the main developments in Soviet domestic and foreign policies within the relevant time frame, together with an overview of the country's practices regarding right-of-access and public communication. The source material consists of relevant literature and, to some extent, interviews.

For the main body of the journalistic study I have taken the contents of eight different dailies between 1964 and 1973. A qualitative analysis based on four main themes was applied to the source material, in order to establish how the journalists understood things and selected materials for publication. These are: the discharge of Soviet leader Nikita Khrushchev in 1964, the Czechoslovakian crisis of 1968, and the centenary celebrations of V.I. Lenin in 1970. The fourth theme concerns issues dealing with freedom of opinion and religion.

Further, I have applied a quantitative analysis to the editorials from the pertinent months of 1964, 1966, 1970, and 1973. The most frequent items to appear in print turned out to deal with Soviet domestic and foreign affairs, Finno-Russian trade and other relations, as well as the so-called anti-Soviet occurrences evident in Finland. However, Soviet internal affairs only made the news mainly in 1964; ditto anti-Soviet occurrences, which appeared also in 1970. Further, special attention has also been paid to the careers and Soviet relations of certain journalists.

I discovered ideological and other dependencies which caused communist and pro-communist journalists to adopt almost a wall of silence with regard to unfavourable reporting on Soviet-related matters, although in some instances even this news material made it to print. The journalists studied here existed on a curious boundary surface where, on the one hand, information was readily available for gathering but, on the other, ideological barriers hindered any open approach in dealing with the issues. Their readers came to learn a lot about USSR, but were apparently at pains as to how to reconcile information received with reality. The Czechoslovakian crisis of 1968 served as an eye-opener to the existing discords and conflicts within and between the Eastern Bloc countries that could no longer be hushed up.

Key words: history of journalism, foreign news, communist and pro-communist press, Soviet Union, Finland, cross-cultural communication, flow of information

Author's address Aimo Ruusunen
Kimalaisentie 17
FIN-28200 Pori

Supervisor Professor Raimo Salokangas
Department of Communication
University of Jyväskylä, Finland

Reviewers Dr. Soc. Sc. Veli-Pekka Leppänen
Helsinki, Finland

Dr. Soc. Sc. Pentti Raittila
University of Tampere, Finland

Opponent Dr. Soc. Sc. Pentti Raittila
University of Tampere, Finland

ESIPUHE

Tämä tutkimus kansandemokraattisessa¹ lehdistössä tehdyn journalistisen työn ja Neuvostoliiton suhteista on monipolvisen työn tulos. Se pyrkii olemaan omasta näkökulmastaan mahdollisimman laaja tutkimus siitä, miten näissä lehdissä työskenneltiin ja miten lehtien sisältöä voi arvioida suhteessa Neuvostoliiton todellisuuteen 1960- ja 1970-luvuilla.

Tutkimuksen juuret ovat 1990-luvun keskusteluissa, joita käytiin kansandemokraattisten lehtien vaiheiden tallentamisesta. Kehittelin ideaa jo keväällä 2004 valmistuneessa lisensiaatintyössäni. Aihepiirin laajuuden ja tutkimustyöhön käytössä olleen ajan rajallisuuden vuoksi ajatukset ovat kulkeneet harhailen eri suuntiin. Nyt olen koonnut ne yhtenäiseksi näkemykseksi siitä, millaista oli tuon ajanjakson kansandemokraattinen Neuvostoliitto-journalismi ja millainen oli se rajantakainen todellisuus, jonka varjossa tätä journalismia tehtiin.

Ajatusten sinkoilua on edistänyt itse aihe sekä se, että en halua tarkastella sitä vain yhdeltä kapealta suunnalta ja vain yhdellä tavalla. Yksi syy on se, että Neuvostoliiton 1960-luvun loppupuolen ja 1970-luvun alkupuolen todellisuu-den hahmottaminen on tärkeää kansandemokraattisten toimittajien työn taustoittamiseksi ja kehystämiseksi. Olen pyrkinyt luomaan kuvaa tuosta Neuvostoliitosta niin monipuolisesti kuin se käytössäni olleiden lähteiden mukaan on ollut mahdollista. Kuitenkin arkielämän todellisuudesta kuva olisi voinut olla vieläkin konkreettisempi.

Kansandemokraattisten sanomalehtien journalismin tutkimisessa en ole katsonut ainoaksi oikeaksi menetelmäksi sisällön analysoimista kvantitatiivisin mittarein. Sitäkin jonkin verran teen, mutta päähuomio on toisaalla: itse journalistisessa työssä ja siinä, mitkä eri tekijät vaikuttivat journalistisen työn arkipäivään ja sisältöön. Ajankohdan suomalaisen todellisuuden, muun muassa päivänpolitiikan, hahmottaminen olisi ollut tarpeellista laajemminkin, mutta siihen minulla ei ole ollut mahdollisuuksia.

Mikään työ ei tapahdu puhtaasti itse johdetusti, vaan siihen vaikuttavat monet muut prosessit ja toimijat. Tämä koskee myös 1960- ja 1970-lukujen kansandemokraattisia toimittajia työssään. Tässäkin tapauksessa kokonaisuudella on yksityiskohtia suurempi merkitys; kansandemokraattisilla toimittajilla ja lehdillä oli yhteisiä päämääriä, ja ne nivoutuivat erikoisella tavalla yhteen Neuvostoliiton toimijoiden tekemisten kanssa. Monesti asiat ja tahot eivät käyneet yksiin; oli olemassa jännitteitä, jotka nekin tulevat kuvailluiksi.

Viime aikoina on puhuttu lähihistorian "sokeiden täplien" paljastamisesta, ja tätä paljastamista on ryhdytty tekemään käyttäen hyväksi vielä vajaasti käytössä olevaa arkistoaineistoa. On tullut tunne, että asioista halutaan saada selvää motiivein, joista päällimmäinen ei ole itse tapahtumien kuvaus vaan epämiellyttäväksi katsottujen henkilöiden tai poliittisten suuntien saattaminen epä-

¹ Termillä "kansandemokraattinen" tarkoitetaan tässä esityksessä Suomen SKDL:n, SKP:n ja niiden kanssa läheisessä yhteistyössä olleiden poliittisten järjestöjen toimintaa sekä näiden järjestöjen jäsenten ja kannattajien toimintaa.

suotuisaan valoon. Tutkimuksen nimissä annetaan jopa ymmärtää, että esimerkiksi jonkun henkilön puoluekanta jo sinällään voisi olla jonkinlainen selitys sille, miksi hän toimi niin kuin toimi. Käsitys muistuttaa etäisesti, mutta epämiellyttävällä tavalla Neuvostoliiton rikoslaissa vuosikymmenien ajan ollutta periaatetta, jonka mukaan ihminen voi olla potentiaalinen (ja joissakin tilanteissa jopa "oikea") rikollinen sen vuoksi, että hän edustaa jotakin tiettyä luokkaa tai poliittista näkemystä.

Tällaiset käsitykset historiallisissa tilanteissa toimineiden henkilöiden motiiveista asetan kyseenalaisiksi sen vuoksi, että jokainen aika, tapahtumaketju ja ihminen ansaitsevat osakseen monipuolista ja lähdekriittistä tutkimusta. Ihmisten tekoja tulee tarkastella suhteessa muuhun samana aikana tehtyyn ja niihin tekijöihin, joiden vaikutuksesta on toimittu niin kuin on toimittu. Esimerkiksi diktatuurin kyseessä ollen ei ole kovin objektiivista tutkia vain diktaattorin toimia, sillä yhteiskunta on kaikissa muodoissaan valta- ja muiden suhteiden verkosto, jossa jokaisella osatekijällä on motiivinsa sekä konkreettinen asemansa, tehtävänsä ja toimintansa. "Rivisotilaan" toiminnan tarkastelu on sekin tärkeää, mutta ei häntäkään yksinään voi pitää syypäänä kaikkiin tapahtumiin. Jokaisessa diktatuurissa on tietenkin myös ilmiöitä, joita diktaattori ei hyväksy.

Myös yksittäisen asiakirjan asema kokonaisuuden osana on vähintäänkin yhtä heikko kuin yksittäisen henkilön. Yksi asiakirja voi olla todiste, mutta jos mikään muu seikka ei tue siinä esitettyä, sen aitoutta tai todistusvoimaisuutta voi epäillä. Journalismin ollessa kyseessä pitäisi näin ollen suhtautua varovasti yksittäisen lehtijutun todistusvoimaan. Se voi olla merkki esimerkiksi sokeasta luottamuksesta johonkin asiaan tai sitä kohtaan heränneestä epäilystä, mutta sitä on arvioitava osana kokonaisuutta, johon se kuuluu.

Huomioon on otettava myös yhteiskunnassa vaikuttava ilmapiiri, arvot ja ideologiat sekä kulttuurissa ilmenevät ihmisten henkistä tilaa kuvaavat ja ohjaavat tekijät. Ilman ns. poikkeitieteellistä tai eri tieteiden rinnan tekemää ilmiöiden tarkastelua emme voi saada menneisyydestä objektiivista kuvaa.

Juuri ideologia on näistä tekijöistä se, joka vahvimmin sitoo ihmiset yhteen yhteiskunnallisiin ja poliittisiin liikkeisiin. Juuri ideologia satoi kansandemokraattiset journalistit yhteen sen todellisuuden kanssa, jota he kuvasivat Neuvostoliitto-jutuissaan. Se yhdisti oudolla tavalla kaikkia kd-toimittajia. Esimerkiksi harvat 1960- ja 1970-luvuilla toimituksissa työskennelleet nuorimmat toimittajat olivat olleet kovin paljon henkilökohtaisissa kosketuksissa Neuvostoliiton todellisuuden kanssa, kontaktit olivat satunnaisia. Siitä huolimatta (ja joiltakin osin sen ansiosta) hekin kokivat usein Neuvostoliittoa kohtaan osin hahmottomatonta solidaarisuutta, joka johtui ideologisesta sukulaisuudesta.

Objektiivisuus on historian kyseessä ollen sillä tavalla suhteellista, että tietoon saadut uudet todisteet vaikuttavat koko ajan käsityksiimme siitä, mitä todella tapahtui. Ilman tietynlaista relativismia ei voi olla todellisuuteen terveellä järjellä suhtautuvaa tutkimusta. "Ainoa oikea tieto" voidaan saada jonkun mineraalin koostumuksesta ja ominaisuuksista tai valtamerissä tapahtuvien ekologisten prosessien luonteesta, mutta tutkiessamme historiaa meidän on oltava valmiita muuttamaan koko ajan käsityksiämme.

Kun puhumme lähihistoriasta, tarve tällaiseen käsityksen muuttamiseen voi olla erityisen suuri.

Yleinen Lehtimiesliitto ry (YLL) aloitti kesällä 1998 projektin kansandemokraattisia lehtiä koskevan historiatiedon tallentamiseksi. Kyseinen projekti on vaikuttanut osaltaan joidenkin lehdistöhistoriaa käsittelevien julkaisujen syntyyn, ja katson oikeudekseni laskea oman työni tähän joukkoon. Itse liitto on vuosien varrella hieman eri tavoin tulkinut tällaisen työn merkitystä, mutta uskon että projektin aikana kerätty ja arkistoitu tieto voi olla aineistona vielä monille lehdistöhistoriallisille tutkimuksille.

YLL on ollut vuoteen 2006 saakka omankin projektini tukija. Eri vaiheissa olen saanut ymmärtämystä osakseni työnantajiltani. Mutta en ole ollut varsinaisesta työstäni vapaalla ja on pakko myöntää, että osa muutoin sen hyväksi tarkoitettusta energiasta ja ajasta on kulunut tutkimukseen liittyvien asioiden miettimiseen. Tutkimus on myös tästä syystä tekijänsä näköinen: se ei ole syntynyt päätoimisen tutkijan pitkäjänteisen puurtamisen tuloksena, vaan työn lomassa pätkittäin ja verkalleen. Aivan viime vaiheessa työstä aiheutuneiden kulujen maksuun osallistui Työväenjärjestöjen Tukisäätiö rs myöntämällä stipendillä, mistä olen kiitollinen.

Tutkimuksen aineiston kannalta korvaamatonta apua ovat antaneet kaikki haastateltavat ja muutoin tietoja antaneet henkilöt, Kansan Arkiston työntekijät Helsingissä sekä kirjastoväki Porissa ja Pietarissa. Virikkeitä olen saanut Jyväskylän yliopiston journalistiikan laitoksen jatkokoulutusseminaareissa. Professorien Raimo Salokankaan, Heikki Luostarisen ja Jaana Hujasen johdolla jatko-opiskelijoiden työsuunnitelmista käyty keskustelut ovat olleet hyödyllisiä. Useimmissa vaiheissa on kuitenkin tuntunut siltä, että tutkimuksen tekeminen on yksinäistä puurtamista. Raimo Salokangas on toiminut tämän työn ohjaajana, ja suhteemme on ollut asiallisen toimiva ja hänen lehdistöhistorian asiantuntemuksensa ylivertainen.

Ilman puolisoni Larisa Tseitlinin kannustusta ja tiukkaa patistelua olisin ollut laiskempi. Hänen neuvostoyhteiskunnan tuntemuksensa ja kiinnostuksensa "yhteiseen lähihistoriaan" on osaltaan pitänyt motivaatiotani yllä.

Tekstin keskeneräisten osien luettaminen joillakin "itse mukana olleilla" on ollut hyödyksi. Taustajoukkona YLL:n piiristä haluan mainita Tapani Elglandin, Jouko Joentaustan, Erkki Kauppilan, Sirpa Koskisen, Reima Luukkasen, Jarkko Mänttärin, Seppo Siivosen, Tapio Sillanpään ja Jaakko Tiaisen. Arvokkaita kommentteja on esittänyt valt tri Markku Salomaa. Asiaani on kommentoinut ja tekstin muokkaamisessa auttanut valt tri Pentti Stranius.

Venäjänkielisten nimien ja termien oikeinkirjoituksessa olen pyrkinyt käyttämään suomen kielen sääntöjä. Lähdeviitteissä on myös toista käytäntöä, koska joillakin nimillä on eri kirjoitusasuja (esimerkiksi "Hruštšov" ja "Hrushtshev"). Lainauksiin ym. tekemäni poistot, omat lisäykset ja huomautukset olen merkinnyt hakasulkuihin. Kuvioiden viimeistelyssä auttoi Heikki Ruusunen.

KUVIOT

1.1	Sisäisiä ja ulkoisia rajapintoja kd-toimittajan Neuvostoliitto-journalismissa	32
1.2	Tekstin tekemisen ehdot ja sauraukset.....	33
1.3	Neuvostoliitto-journalismiin vaikuttavia tekijöitä	35

TAULUKOT

2.1	Sosialistisen aikakauslehden artikkelit vuosina 1919, 1921 ja 1923	56
6.1	Kd-lehtien pääkirjoitusten Neuvostoliitto-maininnat.....	243

LYHENTEITÄ

APN	Agentsvo Petšati Novosti ("Lehdistötoimisto Uutiset"); neuvostoliittolainen uutistoimisto
DLP	Demokraattinen Lehdistöpalvelu; kansandemokraattisten lehtien uutis- ja artikkelipalvelu
HY	Hämeen Yhteistyö; tamperelainen kansandemokraattinen sanomalehti
KT	Kansan Tahto; oululainen kansandemokraattinen sanomalehti
KS	Kansan Sana; kuopiolainen kansandemokraattinen sanomalehti
KÄ	Kansan Ääni; vaasalainen kansandemokraattinen sanomalehti
KU	Kansan Uutiset; helsinkiläinen kansandemokraattinen sanomalehti
NKP	Neuvostoliiton Kommunistinen Puolue
SA	Sosialistinen Aikakauslehti (1920-luvulla)
SDNL	Suomen Demokraattinen Nuorisoliitto
SDP	Suomen Sosialidemokraattinen Puolue
SDPL	Suomen Demokratian Pioneerien Liitto
SKDL	Suomen Kansan Demokraattinen Liitto
SKP	Suomen Kommunistinen Puolue
SLH	Suomen Lehdistön Historia
SNDL	Suomen Naisten Demokraattinen Liitto
SNS	Suomi-Neuvostoliitto-Seura
SSTP	Suomen Sosialistinen Työväenpuolue
ST	Satakunnan Työ; porilainen kansandemokraattinen sanomalehti
TA	Tiedonantaja; helsinkiläinen SKP: ns. opposition äänenkannattaja
TASS	Telegrafnoje Agentsvo Sovetskogo Sojuza ("Neuvostoliiton tietotoimisto")
UP	Uusi Päivä; turkulainen kansandemokraattinen sanomalehti
UPT	[SKP:n] Uudenmaan piirin tiedote (Helsinki)
VKP(b)	Yleisliittolainen Kommunistinen Puolue (bolševikit)
VS	Vapaa Sana; SKDL:n pää-äänenkannattaja ennen vuotta 1957
YLL	Yleinen Lehtimiesliitto ry

SISÄLLYS

ABTRACT

ESIPUHE

KUVIOT JA TAULUKOT

LYHENTEITÄ

SISÄLLYS

1	JOHDANTO JA TAUSTA	15
1.1	Lähtökohtia - miksi kommunismi?	15
1.1.1	Tosiseikat ja "tosiluonne"	15
1.1.2	Tutkija - kommunismi - Venäjä.....	19
1.2	Tutkimuskohteena Neuvostoliitto ja kd-lehdistö	22
1.2.1	Katse Neuvostoliittoon	22
1.2.2	Historia ja lehdistöhistoria	26
1.2.3	Tehtävänasettelu: toimittajat rajapinnalla.....	28
1.2.4	Kd-journalismin kehukset	32
1.2.5	Tutkimuksen rakenne, aineisto ja menetelmät.....	36
1.2.6	Aikaisempi kd-lehtiä koskeva tutkimus	37
1.3	Kansandemokraatit ja suuri naapuri	44
2	VASEMMISTOLEHDISTÖN LÄHTÖKOHDAT	51
2.1	1920-luvun kokemukset.....	51
2.1.1	Vanhasta työväenliikkeestä uuteen	51
2.1.2	Politiikan teos yrityksiä	52
2.1.3	1920-luvu vasemmistolehdistö	53
2.1.4	Sosialistisen Aikakauslehden kujanjuoksu.....	55
2.2.	Toimittajien kohtaloita	58
2.2.1	Hanna Malmin kokemuksia.....	58
2.2.2	Painostusta puoluetta ja lehtiä kohtaan	60
2.3	Maanpaosta ja maan alta julkiseksi.....	61
2.3.1	Leniniläinen puolue esimerkkinä.....	61
2.3.2	Puoluekurissa ja vankilassa	63
2.3.3	Tietääkö vai ei tietää?	64
2.4	Kd-lehdistö 1950-luvulta 1970-luvulle	65
3	RAJAPINNAN TOISELLA PUOLELLA	71
3.1	Millainen oli Neuvostoliitto 1964-1973?	71
3.1.1	Utopismilla kommunismiin	71
3.1.2	Runollinen vallankumous	77
3.1.3	Viimeinen taisto uskontoa vastaan	82
3.1.4	OWK, oppikirja ja "kiinalainen tekijä"	87
3.1.5	Kohti toisenlaista kommunismia.....	89

3.2	Neuvostovallan julkisuus.....	101
3.3	Sensuuri ja media.....	105
3.4	Puhe maailmannäkemyksen vankina.....	112
3.5	Ystävyyseura kontrolloi.....	118
4	NAAPURIT TOISTENSA SILMIN.....	123
4.1	Suomi Neuvostoliitosta nähtynä.....	123
4.1.1	Kapitalistinen, mutta kehittynyt.....	123
4.1.2	Neuvostovastainen porvarilehdistö.....	128
4.1.3	Suomen lehdistö – jatkuva ongelma?.....	131
4.1.4	TASS ja APN kylvötyössä.....	135
4.1.5	Petroskoin lehdet vaikutuskanavana.....	141
4.1.6	Tärkeä taustahenkilö: Fjodorov.....	144
4.2	Suomalaisen ismit ja Neuvostoliitto.....	146
4.2.1	Oma ja reaaliosialismi.....	146
4.2.2	Optimismi vastaan luokkataistelu.....	150
4.2.3	Suomalaisia käsityksiä Neuvostoliitosta.....	154
4.2.4	Ystävyyseura tiedon kanavana.....	162
5	TOIMITTAJIA RAJAPINNALLA.....	167
5.1	Elämäkertoja ja työtapoja.....	167
5.1.1	Työ tehty 1950-luvulla.....	167
5.1.2	Kerttu Kauniskangas.....	173
5.1.3	Jorma Simpura.....	176
5.1.4	Aili Mäkinen.....	178
5.1.5	Urho Jokinen.....	180
5.1.6	Antti Kovanen.....	183
5.2	Lähellä ja kaukana Moskovasta.....	185
5.2.1	Kirjeenvaihtajat.....	185
5.2.2	Työmatkoja Neuvostoliittoon.....	190
5.2.3	Skuuppeja timanttiasavallasta.....	194
5.3	Lukijat ja Neuvostoliitto.....	196
5.4	Puoluehajaannus ja lehdistö.....	198
5.5	Tiedonantaja, opposition vai Moskovan ääni?.....	204
5.6	Uhrina Uusi Päivä.....	206
6	TÄRKEITÄ TAPAHTUMIA JA LENININ IHAILUA.....	211
6.1	Hruštšovin erottaminen.....	211
6.2	Tšekkoslovakian kriisi.....	216
6.2.1	Kansan Uutiset ja taustatiedon sirpaleet.....	216
6.2.2	Satakunnan Työn keskustelu.....	221
6.2.3	Hämeen Yhteistyö ja Harran tulikaste.....	229
6.3	Lenin jalustalla ja palstoilla.....	232
6.3.1	"Suomen ystävä".....	232
6.3.2	Leninille tervehdys.....	235
6.4	"Neuvostovastainen" Raamattujen salakuljetus.....	238

6.5	Pääkirjoitusten maailma	241
6.6	Lehdet TASS:n ja APN:n apajilla.....	247
7	SELITYKSIÄ PALSTOJEN TAKAA.....	253
7.1	Toimitustyön arkipäivän ongelmia.....	253
7.2	Näkemyksiä ihailusta kritiikkiin.....	255
7.3	Napanuora venyi ja rusahteli.....	259
7.4	Puoluekiista vaikutti suhteisiin.....	261
8	YHTEENVETO - SOPUA JA SÄRÖJÄ.....	263
	PE3IOME	271
	SUMMARY.....	275
	LÄHTEET	279
	LIITTEET 1, 2, 3, 4.....	294
	HENKILÖHAKEMISTO.....	301

1 JOHDANTO JA TAUSTA

1.1 Lähtökohtia - miksi kommunismi?

1.1.1 Tosiseikat ja "tosiluonne"

Miksi läntiset kommunistitoimittajat kirjoittivat niin myönteisesti Neuvostoliitosta? Tähän kysymykseen vastaaminen ei edellytä tieteellistä tutkimusta. Kommunistit puhuivat asiastaan niin kuin jokainen puhuu omastaan. Kuten minkä tahansa puolueen tai kansanliikkeen aktivistit, jotka ovat tulleet myönteisesti tietoisiksi jonkun maan samoin ajattelevien ajatuksista ja kohtaloista, kommunistitkin seurasivat mielenkiinnolla ja myötätunnolla vuonna 1917 syntyneen Neuvosto-Venäjän ja vuonna 1922 syntyneen Neuvostoliiton tapahtumia.

Mutta erotukseksi muista vastaavista tapauksista kommunististen ja heitä myötäilleiden vasemmistotoimittajien aseman teki erikoiseksi se, että kyse oli nimenomaan Neuvostoliitosta – maasta, joka vuosien 1917-1918 tapahtumien jälkeen siirtyi kommunistien hallitsemaan poliittiseen ja taloudelliseen järjestelmään ja jolla oli suuri vaikutusvalta koko maailmassa 1990-luvun alkuun saakka. Kyse oli suurvallasta, joka jo ennen toista maailmansotaa oli teollistunut pikavauhtia ja joka oli suhteellisesti teollistuneempi kuin moni myöhemmin teollisuusmaaksi mainittu valtio. Kyse oli erikoisesta "historiallisesta kokeilusta", joksi sitä on kutsuttu. Mutta se ei ollut vain kokeilu, se oli vuosikymmeniä jatkunutta todellisuutta aivan Suomen pitkän itärajan takana.

Jokainen puhuu omastaan, oman maailmankatsomuksensa, ideologiansa ja tässä tapauksessa voidaan myös sanoa että "toisen isänmaansa" puolesta. Mutta on syytä muistaa, että aivan niin kuin keitä tahansa jonkun aatesuunnan kannattajia kommunistejakin on ollut monenlaisia: vilpittömästi asiaan uskovia, sokeita perässä kulkijoita, idealistisia intellektuelleja, kaiken kunnioituksen ansaitsevia puurtajia, onnenonkijoita ja lopulta tietenkin myös epäileviä tuomaksia ja pettureita – jälkimmäisiä eri syistä, muun muassa kommunismin omien

sisäisten ristiriitojen synnyttäminä. Pelkästään neuvostoliittolaisessa kommunismissa on ollut monia eri suuntauksia, vaikka tämä tosiasia on, paljolti neuvostokommunismiin itsensä vaikutuksesta, jäänyt piiloon.

Kommunismi oli ja on osa työväenliikettä, marxilaisuuden pohjalta lähtenyt yhteiskunnallista toimintaa, joka on saanut miljoonat ja taas miljoonat ihmiset järjestäytymään ja toimimaan. Näiden ihmisten toiminnan pontimena on ollut sydämessä koettu tuska ja huoli oman itsen, perheen ja muiden taloudellisesti tai muuten sorrettujen asemasta. Kommunismille on vihkiydytty sydänverta myöten, minkä monet kertomukset muun muassa kapitalististen maiden vainotuiksi tulleiden lakonjohtajien sekä Länsi-Euroopan sodanaikaisten kommunistipartisaanien elämästä vahvistavat.

Kommunismi ei ole ainoa kansanliike, jolla on ollut tämä lähtökohta ja ominaisuus, mutta se on varmasti yksi tämänkin liikkeen ominaisuuksista. Toinen asia on, miten hyvin kommunismi käytännössä on kyennyt ja kykenee sorrettujen ja syrjittyjen ihmisten toiveeseen vastaamaan.

Edellä mainittu kansanliikkeen ominaisuus näyttää unohtuneen niiltä tutkijoilta, jotka käyttävät kommunismi-tutkimuksissaan pääasiallisena lähde-teenä esimerkiksi *Kommunismiin mustaa kirjaa*, eräänlaista luetteloa kommunismin nimissä tehdyistä rikoksista².

1900-luvun kommunismin tutkiminen ei ole suinkaan loppuunsaatettu tai edes kunnolla aloitettu tehtävä. On julkaistu monia teoksia, jotka väittävät antavansa "täydellisen" tiedon kommunismista. Ei kuitenkaan ole helppo luoda kuvaa siitä, mikä ja millainen on ollut (ja on) kommunismi. Ei voi vastata lyhyesti edes kysymykseen, mitä kaikkea kommunismin nimissä on tehty.

Minua kiinnostaa tässä tutkimuksessa ensisijaisesti vain yksi pieni, mutta mielestäni tärkeä osa tätä kysymystä: miten yhden kapitalistisen maan kommunistiset toimittajat tekivät työtään? Kysyessäni tätä epäilen, että ehkä kaikki se, mitä tehtiin kommunismin nimissä ja mikä on jo moneen kertaan tuomittu, ei olekaan ollut juuri sellaista kommunismia jonka me mielellämme haluamme tuomita yrittäessämme ymmärtää historiaa.

Yhden "lopullisista" vastauksista kommunismin arvoituksiin haluaa antaa mainittu *Kommunismiin musta kirja*. Lähes 900 sivua historiallisia tosiseikkoja, numeroita ja rikoksia. Teos herätti ilmestyessään paljon keskustelua, ja myöhemmin se näyttää muuttuneen monille "perusdokumentiksi" siitä, mitä tapahtui ns. sosialistisissa maissa. En kuitenkaan usko, että teos antoi kovin paljon uutta sellaisille tutkijoille ja valistuneille kansalaisille, jotka jo olivat lukeneet, mitä aiheesta oli julkaistu viime vuosituhannen loppuvuosikymmeninä – ei siis vain kommunistista tai antikommunistista propagandaa, vaan myös muistelmia ja tutkimuksia.

Kansanmurhaan verrattavia rikoksia tehtiin Neuvostoliitossakin, eivätkä kansallisuuksien välisiin kiistoihin liittyvät konfliktit ole olleet aivan tuntemat-

² Courtois, Stéphane ym., *Kommunismiin musta kirja. Rikokset, terrori, sorto*. WSOY. Helsinki 2000. Ranskalainen alkuteos 1997.

tomia markkinatalouteen siirtyneellä Venäjälläkään. Kyse ei ole pelkästään kommunismista³.

Puhuttaessa epäonnistumisista kannattaa muistaa sekin, että kommunismin ajan Neuvostoliitolla oli tsaristiseen Venäjään verrattuna monia positiivisia saavutuksia: teollistaminen, kansansivistys, terveydenhuolto ja monien tieteiden kehittäminen mukaan lukien ydin- ja avaruusteknologian saavutukset⁴.

Kommunismin mustan kirjan tapaisten teosten ongelma on siinä, mihin ne sanovat pyrkivänsä: kokonaiskuvan muodostamisessa ja lopullisten vastausten antamisessa. Todellisuus on aina numeraalisia yhteenvetoja monimutkaisempaa. Joni Krekola on huomauttanut, että meidän ei ole syytä tuijottaa vain niin sanottuihin tosiasioihin, vaan pitää pyrkiä näkemään, mitä kaikkea on ollut tapahtumien taustalla.⁵

Moraaliselta kannalta asioita tarkasteltaessa voi kysyä, onko luvallista tehdä väkivaltainen vallankumous tarkoituksena luoda tasa-arvoa yhteiskuntaan (ja ottaa valta käsiin luokkapohjalta mutta inhimillisin aikein)?⁶ Jos vastaus on myönteinen, tämä merkitsee, että meidän on hyväksyttävä myös aikaisempien hallitsijoiden vastarinta ja tämä merkitsee väkivaltaa. Lisäisin tähän: 1920- ja 1930-lukujen oloissa ei ollut kovin helppo organisoida yhteiskuntaa perusteellisesti muuttavaa sosiaalista ja sosialistista liikettä länsimaissa, ja näin Venäjän vallankumous ja sen aikaansaama järjestelmä toimi kommunistien "rajantakaisena", mutta henkisesti luotettuna kiinnekohtana ja esikuvana – ja myös apulaisena käytännön asioissa; myös ihan konkreettisesti laskujen maksajana.

Suomessa naapurimaan vallankumous synnytti halua vallankumoukseen mutta myös vastavallankumoukseen. Vasemmistososialistit ja kommunistit kokivat vuosina 1919-1930 suuria vaikeuksia yrittäessään yhdistää laillista parlamentaarista toimintaa vallankumouksen edistämiseen. Suuria esteitä koettiin valtiovallan taholta, ja tämä oli ajan kansainvälinen tilanne huomioon ottaen luonnollista. Tarina päättyi puolueen ja järjestöjen kieltämiseen ja monien kansanedustajien vangitsemiseen. Eräät kansanedustajat ja puolueen aktivistit jopa kyydittiin väkivalloin itärajalta ja sen yli. Oikeistoradikaalisen liikkeen demokratianvastaista toimintaa ei tuomittu kovin jyrkästi viralliselta taholta. Tämä lisäsi osaltaan vallankumouksellisten jyrkkyyttä.⁷

Jotkut neuvostokommunistit toimivat hyvin epäinhimillisesti tuomittaan ja tuhotessaan ihmisiä "luokkansa edustajina" puhumattakaan muista vai-

³ Laaja yhteenveto kansallisuuksien perusteella tapahtuneista karkotuksista ja vainoista Neuvostoliitossa on Berdinskih, 2005. Se on omasta aiheestaan todistusvoimaisempi kuin *Kommunismin musta kirja*.

⁴ *Argumenty i fakty* 2007:52, 18. Artikkelin tarjoo Neuvostoliiton "seitsemän plussaa ja seitsemän miinusta".

⁵ Krekola 2001c. Seuraan Krekolan luokittelua. Hän huomauttaa, että laaja teos ei kerro mitään DDR:stä.

⁶ Leninin mukaan vallankumous on sitä, että "proletariaatti *murskaa* "hallintokoneiston" ja *koko* valtiokoneiston, asettaen sen tilalle uuden, joka muodostuu aseellisista työläisistä". Lenin 1946, 107 (korostukset siinä).

⁷ Tämän poliittisen ryhmän moraalinen oikeutus on tavallaan kiistetty jopa eduskunnan virallisessa historioteoksessa. Kaikkia ryhmän nimiä ei ole mainittu eikä viranomaisten ryhmää kohtaan harjoittamaa painostusta kuvata. Jääskeläinen 1973, 14, 19, 20; Suomen kansanedustajat... 1982.

noista. Mutta eikö ole epäinhimillistä tuomita kaikki kommunistit riippumatta siitä, mitä he tekivät ja mitä he ylipäätään pystyivät tekemään (esimerkiksi Stalinin ajan Neuvostoliitossa)? Mukana olleille kommunismi oli kansanliikettä, jonka päämääränä oli ja toteutuneenakin saavutuksena nähtiin tarve parantaa työtätekevien elinoloja. Viitataan edellä sanomaani kommunismista työväenliikkeen osana. Sitä puolta asiasta on tutkittu vähän tästä näkökulmasta ja kokonaisuutena. On nähtävä sekin, että sosialistisissa maissa käytännön yhteiskunnallisessa rakennustyössä toteutettiin vähävaraisten kannalta myönteisiä asioita⁸.

Kommunismien musta kirja kertoo, mitä rikoksia tehtiin kommunismin nimissä, mutta se ei anna vastausta siihen, mitä kommunismi on ja miksi rikokset olivat ylipäätään mahdollisia. Kirja lähestyy asiaa niin, että kommunismi on sama asia kuin bolševikkipuolueen (tai jonkun vastaavan autoritäärisen puolueen) politiikka vallan ottamiseksi omiin käsiin ja sen jälkeen "uuden yhteiskunnan" luominen diktatuurin ja terrorin keinoin. Tätä tapahtui kommunismin nimissä, mutta pitäisi myös löytää vastaus kysymykseen "Miksi?" Vallassa olleet kommunistit menettelivät epädemokraattisesti, mutta eivät he suinkaan kaikki olleet massamurhaajia. Eivätkä kommunistit ole olleet ainoita hallitsijoita, jotka ovat toimineet tällä tavalla. Näin ollen vastaus epäinhimilliseen toimintaan ei voi löytyä pelkästään tästä ideologiasta⁹. Euroopassa on ollut vuoden 1917 jälkeen monia diktatuureja, myös ei-kommunistisia: Saksa, Espanja, Portugali, Kreikka.

Kommunismien musta kirja selittää, mitä tehtiin kommunismin nimissä sosialistisissa maissa. Mutta kuten jo todettiin, se ei ole koko kommunismin kuvaus. On monista syistä välttämätöntä pitää erillään esimerkiksi Neuvostoliiton ja Suomen kommunistien toiminta, vaikka puolueilla olikin ajoittain varsin kiinteät suhteet. Suomalainen kommunismi oli osa suomalaista työväenliikettä, ja sillä oli oma sisäpoliittinen visionsa ja tehtävänsä.

Tästä muistuttaminen ei ole erityisesti kenenkään puolustamista. Halutesamme voimme olla tuomareita ja todeta kylmän rauhallisista, että kommunistit olivat (tai ovat) pahoja ihmisiä. Neuvostoliiton rikoslait vuosilta 1922 ja 1926 (joista jälkimmäinen oli muutoksin voimassa vuoteen 1960!) tekivät "yhteiskunnallisesta vaarallisuudesta" yksinään rangaistusperusteen ilman, että erityinen rikollisen teon tunnusmerkistö olisi täyttynyt¹⁰. Tämä oli perusteena tuhansiin ja taas tuhansiin tuomioihin, joissa syytetyt eivät olleet varsinaisesti tehneet mitään rikollista tekoa – muuta kuin siis rikoslain tarkoittamassa "yhteiskunnallisen vaarallisuuden" merkityksessä ("olemalla vaarallisia").

⁸ "Sosialistiset maat" on ymmärretty yleisesti käsitteeksi, jolla tarkoitetaan valtiorakennetta, jossa kommunistisen tms. puolueen johdolla lähes kaikki tuotannollinen toiminta, useissa tapauksissa myös maatalous, on valtioelinten omistuksessa tai ainakin tiukassa kontrollissa.

⁹ On helppo löytää esimerkkejä niin Euroopan kuin koko maailman historiasta viime vuosikymmeniltäkin. Vasta 1990-luvulla selvisi lopullisesti, että Chilen oikeistolaisen sotilasvallankaappauksen 1973 yhteydessä ja jälkeen noin 35.000 kansalaista pahoinpideltiin ja yli 3.000 murhattiin. KU 2004:174, 15.

¹⁰ Bäckman 1996, 17.

Mutta historian tapahtumien arviointia ei tule tehdä siitä lähtökohdasta, että tuomitaan paha osoittamalla sormella vain historian häviöitä¹¹. Tuomitseminenhan ei ole ymmärtämistä.

Ja nyt pääasiaan: historialliset tosiasiat ovat (osaltaan) ihmisten luomaa, mutta niin ovat vielä enemmän kaikki historian tulkinnat. Tulkintoja tehdään muun muassa tiedonvälityksessä, ja toimittajien työ on luonteeltaan hyvin julkista toimintaa. Kaikki lehdissä painettu luetaan merkinä jonkun asian ymmärtämisestä, tulkitsemisesta ja esittämisestä – myös merkinä jonkun asian puolustamisesta tai vastustamisesta. Lukijat etsivät merkityksiä lukemastaan. He haluavat tietää, mitä maailmassa tapahtuu nyt ja mitä on tapahtunut. Silti journalismin arviointia tekevät useimmiten vain toiset journalistit ja tutkijat. Jälkikäteen journalistisen työn tulokset ovat eräs historiankirjoituksen lähteistä.

Jotta ymmärtäisimme kommunistisia toimittajia, jotka työskentelivät kapitalistisessa yhteiskunnassa ja kirjoittivat elämästä "ensimmäisessä sosialistisessa valtiossa", ei ole syytä lähteä aivan aluksi etsimään kattavia, yleistäviä selityksiä, vaan pitää keskittyä tutkimaan näiden ihmisten työtä ja elämää niissä konkreettisissa oloissa, joissa työ tapahtui.

Mikä tahansa journalistinen työ ei yksityistapauksena anna mahdollisuutta tiedonvälityksen kokonaisluonteen selittämiseen, vaan se on ainoastaan yksi yhden ihmisen tietyissä oloissa tekemä teko. Tämän teon tehnyttä ihmistä ympäröinyt maailma on aina vaikuttanut siihen, millainen työn tuloksesta on tullut. Mutta tietenkin kaikkien noiden tekojen, myös tässä tutkimuksessa kuvaamme journalismin voi katsoa kokonaisuutena antavan yleiskuvan tämän toiminnan luonteesta.

Tapahtumien kuvausta on syytä kehystää myös sillä tosiasialla, että kommunismia myötäilleillä lehdillä, niin kuin muillakin poliittisilla lehdillä, on ollut joku linja ja näkemys suhteessa Neuvostoliittoon. Yksittäisten toimittajien työssä tällaisen linjan arviointi on vaikeampaa. Eräs syy siihen on julkaisutoiminnan työnjako: yksilö saattoi kirjoittaa jutun, jota ei julkaistu tai jota muutettiin, toisaalta "keskus" eli esimerkiksi kommunistien puolueen keskustoimisto sai helposti kannanottonsa julkisuuteen¹².

1.1.2 Tutkija - kommunismi - Venäjä

Miksi tutkin nimenomaan kommunismia ja sitä tukenutta lehdistöä? Aihe on edelleen kiinnostava, vaikka Neuvostoliittoa ja kansandemokraattista lehdistöä ei enää ole olemassa¹³. Ne olivat kuitenkin olemassa lähimenneisyydessä ja vaikuttavat yhä nykyajan ilmiöissä.

Suomalaisessa tutkimuksessa ollaan kiinnostuneita Suomen ja Neuvostoliiton suhteiden kehityksestä vuoden 1944 jälkeisenä aikana. Tämä tutkimus on tuottanut jo paljon tietoa, mutta erilaista perustietoa tarvitaan lisää. On kirjoitet-

¹¹ Krekola 2001b.

¹² Tapani Elgland 19.2.2004. Tämä KÄ:n pitkäaikainen toimittaja kertoo esimerkkejä kummastakin tapauksesta.

¹³ Vasemmistoliiton äänenkannattajina tai sitä lähellä olevina lehtinä ilmestyvät Kansan Uutiset, Ny Tid, Kansan Tahto ja Satakunnan Työ.

tu myös käyttäen kapeasti vain harvoja arkistolähteitä, ja tämä herättää kysymyksen tutkimusaineistojen ja näkökulmien laajentamisen puolesta¹⁴.

Kiinnostukselle on muitakin perusteluja. Journalistisen koulutuksen saaneena ja ammattia useita vuosia – free lance -työ mukaan lukien käytännössä koko aikuisen ikäni eli vuodesta 1968 – harjoittaneena olen aina ollut kiinnostunut nykyhetkestä ja myös siitä lähimenneisyydestä, jolle nykyisyys rakentuu. Nykyisyyden hahmottaminen on vaikeaa, jos emme tunne lähimenneisyyttä. Historian tutkiminen ei ole tässä mielessä homeen pöyhimistä vaan katsomista niihin jälkiin, joita olemme polulle jättäneet. Vaikka menneisyyttä ei voi enää muuttaa, sen tulkinnalla voi olla nykyisyydessä paljon perustavampi merkitys kuin tulevaisuuden odotuksilla¹⁵.

Kommunismilla on ollut merkittävä vaikutus Suomen lähihistoriaan. Tämä ajatus voi monesta 2000-luvun alun todellisuutta tuijottavasta tuntua vieraalta. Jos kuitenkin ajatellaan talvisotaa, jatkosotaa ja sodanjälkeisen ajan merkittävimpiä Suomen kohtaloihin vaikuttaneita tapahtumia, kommunismi on ollut niissä kaikissa jollakin tavalla mukana – joko taustalla tai aktiivisena toimijana eli esimerkiksi suuren itäisen naapurin valtakoneistona ja oman maamme merkittävänä poliittisena liikkeenä (SKDL:n kautta).

Vielä 1980-luvun puolivälissä SKP:n entinen puheenjohtajan Jouko Kajanoja lainasi nimetöntä vuorineuvosta, joka sanoi kommunistien olevan osapuolina kaikissa neuvottelupöydissä, jopa niissä joissa he eivät ole fyysisesti läsnä¹⁶. Tämä oli hieman suuruudenhullua kuvittelua, mutta toisaalta ihan oikea muistutus siitä, että SKP oli voimatekijä – omaan hajoamiseensa saakka.

Tiedotusvälineille, ja oman aikamme nuorisolle, kommunismi on keskustelunaiheena kuitenkin joko vieras, luotaantyöntävä tai parhaassakin tapauksessa eksoottinen¹⁷. Lähihistoriassa on kasvava määrä asioita, jotka ajan myötä ja informaatiotulvan alla jäävät uusien sukupolvien tietämyksen ulkopuolelle.¹⁸

Tämä lisää kiinnostusta tutkia aihetta. Jos kykenen avaamaan jotakin lähimenneisyydestä, se antaa tyydytyksen siitä, että olen estänyt muutamia oleellisia asioita uppoamasta unohduksen suohon. Merkitystä ei ole sillä, tuleeko esiin jotakin jonkun kannalta kielteistä tai myönteistä – vain tehty työ antaa mahdollisuudet havaintojen kriittiseen tarkasteluun ja keskustelun jatkamiseen.

¹⁴ Tällaisen kysymyksen herättää minussa esimerkiksi Seppinen 2006.

¹⁵ Palonen 1988, 167.

¹⁶ Kajanoja 1985, 7.

¹⁷ 1970- ja 1980-luvulla syntyneiden opettajana olen joutunut huomaamaan oman lähistoriani olevan aivan eri asia kuin nuorten lähistoria. Vietnamin sota on vieras monelle puhumattakaan kaukaisemmista tapahtumista. Hätkähdin 28.9.2003, kun kuulin vähän yli 20-vuotiaan olevan täysin tietämätön siitä, että vuosi 1918 on ollut jotenkin merkityksellinen Suomen historiassa.

¹⁸ Satakunnan Kansa julkaisi yhdessä numerossaan kolme aihetta valottavaa ja 1960- ja 1970-lukujen kiinnostavuutta korostavaa juttua. Toimittaja Hannamari Ahonen mainitsi Helsingin Sanomien kuukausiliitteen jutun, jossa monet nuoret eivät ole tienneet kuka oli Leonid Brežnev. Päätoimittaja Jouko Jokinen kirjoitti 1970-luvun "vaaran vuosista" ja Neuvostoliiton Suomelle tekemistä ehdotuksista yhteisten sotaharjoitusten järjestämiseksi. Ulkomaansivulla STT:n editoima AFP:n uutinen kertoi Tšekoslovakian puoluejohtoon vuonna 1968 kuuluneen Karel Hoffmanin kuuden vuoden vankeustuomiosta. Satakunnan Kansa 2003:280, 4, 12, 13.

Joni Krekolan lyhyt alustus "Onko kommunismin tutkiminen iloinen asia?"¹⁹ sisältää monia ajatuksia, jotka voin allekirjoittaa. Minulle, journalistille ja journalismin tutkijalle, Krekolan esittämät näkökohdat avasivat ymmärrystäni sekä tutkimuksen tekemisen motiiveihin että ylipäätään lähihistorian tutkimisen merkitykseen.

Poliittinen lähihistoria liikkuu Krekolan mukaan osin harmaalla vyöhykkeellä, jota voi kutsua myös elävien ihmisten historiaksi. Julkisuus eli tiedotusvälineet haluavat tietää eniten sellaisesta tutkimuksesta, jonka toimijat ovat elossa, mutta josta jo saadaan arkistoaineistoa tutkimuksen käyttöön. Kiusaus kirjoittaa paljastavaa, julkisuushakuista pikahistoriaa on suuri, ja siitäkin on esimerkkejä. Mutta miten ymmärtää oma rooli lähimenneisyyden tutkijana, kun kuitenkin on ollut jos ei nyt ihan tärkeänä toimijana niin kuitenkin tarkkailijana tapahtumissa läsnä?

Kertoessaan taustastaan kommunistiperheessä Joni Krekola muistuttaa, että tutkijan on hyvä olla paitsi syyttäjä ja tapahtumien tutkija myös puolustusasianajaja. Lähihistorian tutkimisessa on kyse ymmärtämisestä, ei ainakaan lähtökohtaisesta tuomitsemisesta löytyipä tutkittaessa sitten mitä tahansa. "Kommunistilla" pitää olla yhtä suuri oikeus tutkia kommunismia kuin "ei-kommunistillakin".

Kommunismi on kiinnostava ja mielekäs tutkimuskohde varsinkin, kun tietoa on paljon saatavilla. Venäjälläkin on ollut uusi yhteiskunnallisen ja historiallisen julkaisutyön vaihe. Se on myös alkuperäisaineiston analyysiä sen ymmärtämiseksi, miksi kommunismi kehittyi juuri niin kuin kehittyi. Ilman Neuvostoliiton lähihistorian tuntemusta on vaikea ymmärtää monia suomalaisen kommunismin ja kommunistisen journalismin piirteitä.

Toisaalta Venäjä on esimerkki myös historian ymmärtämisen vaikeudesta: suljetun yhteiskunnan perinteet vaikuttavat monella tavalla tiedonvälityksen ja tutkimuksen vapauteen²⁰. Kommunismin perintönä kansalaisen voi olla vaikea saada arkistoista niinkin yksinkertaista tietoa kuin esivanhempiensa nimiä ja syntymäaikoja. Markkinatalous ja valtion laitosten rahapula yhdistettynä henkilökunnan alhaisiin palkkoihin on tuonut uudentyyppisiä ongelmia: tieto voi olla hyvinkin kallista.

Olen Krekolan tavoin varma siitä, että kommunismi on paljon monisyisempi ilmiö kuin vain "20. vuosisadan sosiaalinen sairaus". Näin asian määritteli akateemikko, entinen kommunisti Aleksandr Jakovlev²¹. Yksinkertaiset määrittelyt ovat vaarallisia sen vuoksi, että ne eivät koskaan kerro koko totuutta. Kuusi vuotta Neuvostoliitossa opiskellut Pentti Stranius varoittaa yksiviivaisen kuvailun vaaroista ja mustavalkoajattelun yksipuolisuudesta, kun yritetään ymmärtää Neuvostoliiton 1970-luvun todellisuutta²². "Sosiaalisiksi sairauksiksi" voitaisiin määrittellä tällä tavalla monia muitakin ilmiöitä.

¹⁹ Tässä ja myöhemmin: Krekola 2001b.

²⁰ Sama tilanne on ollut Kiinassa. Kulttuurivallankumouksen tutkiminen on vaikeaa juuri sen vuoksi, että arkistot ovat suljettuja. Kastari 2001, 15 (alaviite 3).

²¹ Jakovlev, 2003 on toki käsitellyt aihetta laajemminkin sekä kokemustensa että asiakirjojen pohjalta.

²² Stranius 2005, 31-32.

1.2 Tutkimuskohteena Neuvostoliitto ja kd-lehdistö

1.2.1 Katse Neuvostoliittoon

Tämän tutkimuksen peruskysymysten hahmottaminen on ollut helppoa aiheen kiinnostavuuden, mutta vaikeaa tapahtumien moninaisuuden ja monisyisyyden vuoksi. Tutkimusajankohtaan liittyy paljon mielenkiintoisia kehitystrendejä ja tapahtumia Suomessa ja Neuvostoliitossa. Kun näkökulmaksi vielä otetaan yksittäisten journalistien toiminta näiden tapahtumien keskellä, joudutaan suorittamaan monenlaisia mittauksia, jotta voitaisiin vastata edes tyydyttävästi hauttuihin kysymyksiin.

Tutkimusajankohdaksi olen valinnut vuosikymmenen 1964–1973. Miksi? Puolue- ja valtiojohtaja Nikita Hruštšov syrjäytettiin vuoden 1964 lopulla ja tästä alkoi uusi vaihe Neuvostoliiton kehityksessä, myös poliittisessa ja tiedotuskulttuurissa. Tämä vaikutti myös ulkomaansuhteisiin. Jakson puolivälissä NKP:n politiikka muuttui selvästi jäykemmäksi, uudistuksiin haluttomaksi ja taipumattomaksi, ja se alkoi vuoteen 1973 mennessä vaikuttaa esimerkiksi toisinajattelijoiden kohteluun²³.

Tutkimusajanjaksona kylmän sodan asetelmat olivat vakiintuneet, mutta oli jo havaittavissa selviä merkkejä sosialistisen järjestelmän kriisistä niin Neuvostoliitossa kuin myös useimmissa Itä- ja Keski-Euroopan kansandemokratioidissa. Kommunistisen liikkeen kriisikehitys alkoi näkyä myös Suomessa. Toisaalta noina vuosina oli nähtävissä myös marxilaisten aatteiden leviämistä ja uusien valtioiden johtoeliittien kiinnostumista sosialistisesta yhteiskuntajärjestelmästä, tosin etenkin sen autoritäärisissä muodoissa. Ajankohtaan osuu myös kansainvälisen liennytyksen alkuvaihe, "rauhanomaisen rinnakkaiselon" periaatteen vakiintuminen osaksi idän ja lännen yhteiselämää. Tutkimusajankohtaa ei ole siis valittu sattumanvaraisesti, vaikka edellä kuvattujen kehityslinjojen kannalta jakso voisi päättyä yhtä hyvin myös vuonna 1974 tai 1975.

Ajankohtaan liittyy myös, eikä mitenkään irrallaan sosialististen maiden kehityksestä vaan suurelta osin siihen liittyen, SKP:n sisäisen kriisin synty ja sen repeäminen avoimeksi kiistaksi. Se on hyvinkin tärkeä tutkimukseeni liittyvä sivujuonne. Tämän kiistan monet jännitteet liittyivät juuri Neuvostoliittoon. Tämä käy hyvin ilmi myös aihepiirin tutkimuksesta²⁴.

Neuvostoyhteiskunnassa tapahtui tänä ajanjaksona paljon sellaista, jolla on ollut vaikutusta myöhempään kehitykseen. Ajanjaksossa 1964–1973 kulminoituvat stalinismin "lopullinen" mureneminen, mutta myös itse asiassa samaa perinnettä osittain jatkavan autoritäärisen hallintotavan uusi vahvistuminen, niin avaruustutkimuksen (ja ylipäätään teknisen kehityksen) suuret voitot kuin sen ongelmat, niin avautuminen kansainväliseen yhteistyöhön kuin alkava

²³ Esimerkkinä tästä Bljumin (2003) kokoama tieto kirjailijoista ja kirjallisuudentutkijoista, joiden teokset kiellettiin Neuvostoliitossa vuosina 1960-1974. Vuonna 1960 kieltoja oli neljä, vuosina 1961-1963 ei yhtään. Vuonna 1964 kieltoja oli yksi, vuonna 1969 kolme, vuonna 1971 yksi, mutta vuonna 1974 peräti yhdeksän.

²⁴ Mm. Leppänen 1999.

"uuden imperiumipolitiikan" kausi. Kommunismien myöhemmästä romahtamisesta huolimatta on hyvä muistaa, että 1960-luvulla luotiin paljon sellaista, jolla on yhä suuri kulttuurinen merkitys.

Johtopäätökseen ajankohdan mielenkiintoisuudesta olisin tuskin tullut lukemalla vain suomeksi julkaistua kirjallisuutta tai päättelemällä omin avuin, mikä lähihistoriassa on ollut tärkeää ja mikä ei. Suomalaista tutkimusta on tosin ilmestynyt jo aika paljon. Osittain se antaa kuitenkin liian dekkarimaisen kuvan tapahtumista. Mitään erityistä syytä ei ollut kaivaa esiin kylmän sodan kauden amerikkalaisten ym. kremlologien aikaansaannoksia. Sen sijaan olen antanut suuren painon venäjäksi julkaistuille teoksille (sekä joillekin neuvostoliittolaisille että myöhemmin Venäjällä julkaistuille).

Suomalaisten kuva 1960-luvun Neuvostoliitosta on ollut ja on yhä ilmeisen ohut. Osaksi se johtuu siitä, millaisissa oloissa naapurimaan asioista tuohon aikaan puhuttiin. Suomessa ei ollut tuolloin kovin paljon vakavasti otettavaa Neuvostoliiton tutkimusta, joten muutamien vähänkin asioihin perehtyneiden työt näyttävät arvokkailta. Itse asiassa suomalainen sanomalehdistö (joissakin tapauksissa ennen kaikkea kd-lehdistö) oli sittenkin paremmin perillä tapahtumista kuin ajankohdan tieteellinen kirjallisuus. Neuvostokulttuuri tuli Suomessa tunnetuksi suurelta osin kd-lehdistön, *Yleisradion* ja Suomi-Neuvostoliitto-Seuran avulla.

Olen pyrkinyt minimoimaan yksittäisten tutkijoiden ja lähteiden liian suurta vaikutusta omaan käsitykseeni neuvostotodellisuudesta sillä, että käytän eri aikoina, eri puolilla ja eri tavoin syntyneitä lähteitä toistensa täydentäjinä. Ristivalotus lienee oikea termi; varjopaikkoja on pyrittävä minimoimaan, vaikka nekin toki voivat paljastaa kohteesta jotakin.

Ajankohtaa kuvaavat painetut lähteet voi jakaa ainakin kolmeen eri ryhmään. Yksi niistä on aikalaiskuvaukset ja -tulkinnat eli vuosina 1964–1973 Neuvostoliitossa ja muualla julkaistut teokset, niin tutkimukset kuin muukin aiheen kannalta tärkeä kirjallisuus. Ulkomailla julkaistussa aineistossa on kaksi erillistä ryhmää: Neuvostoliitosta karkotettujen ja itse pois muuttaneiden todistajalauseet sekä länsimainen Neuvostoliitto-tutkimus.

Tällä aikalaismateriaalilla on omat rajoituksensa, mutta myös arvokkaat puolensa. Neuvostojulkaisut ovat sensuroituja, mutta toisaalta ne ovat kuitenkin välittömästi todisteita siitä, miten Neuvostoliitossa asiat koettiin ja selitettiin. 1960-luvulla tapahtui varsinkin kulttuurielämässä niin paljon, että sen hahmottaminen ilman ajan neuvostolähteitä olisi mahdotonta.²⁵

Emigranttien teokset ovat sensuroimattomia, mutta omalla tavallaan värityneitä ja jopa katkeroituneita tulkintoja siitä, mitä tapahtuu. Usein niissä on

²⁵ Tällaista neuvostoliittolaista aineistoa, myös kaunokirjallisuutta, julkaistiin aikanaan paljon suomeksikin. Tutkijalla ei ole ollut mahdollisuutta perehtyä ajankohdan neuvostolehdistön kirjoitteluun kuin pintapuolisesti. Siinä on ollut mittatikkuna muiden antamat vihjeet. Lähteistä tähän ryhmään kuuluvat lähinnä Budem... 1964, Fiš 1960, Gaimakov 1971 ja Rozdorožnyi – Fjororov 1966. Laajin neuvostoliittolainen suomeksi julkaistu ajankohdan oloja selostava teos on Neuvostoliitto... 1973 (toimitettu 1972).

kuitenkin näkökulmia, joita ei löydä muualta. Emigranttikirjallisuudessa on mukana läntisten tiedustelupalvelujen tilaamia ja manipuloimia teoksia.²⁶

Läntisten tutkijoiden tuotantoon suhtaudun kaikkein skeptisimmin, vaikka silläkin on ansionsa. Joukossa on teoksia, joiden tekijät eivät selvästikään ole perehtyneet aiheeseensa syvällisesti. On esimerkiksi saatettu käyttää vain tai pääasiassa englanninkielisiä lähteitä. Venäjän kielen osaamattomuutta pidän Neuvostoliitto-tutkijan hyvin suurena puutteena. Voisiko olla olemassa englantia taitamaton Yhdysvaltojen tutkija? Miten ylipäätään voi perehtyä venäjää taitamatta ilmiöihin, jotka pääasiassa ovat venäjänkielisessä kulttuurissa? Toisaalta täysin ulkopuolinen näkökulma on voinut auttaa nostamaan esiin asioita, joita ei muualla ole nähty.²⁷

Myöhempi aiheesta julkaistu kirjallisuus jakautuu sekin useisiin ryhmiin. Niitä ovat Venäjällä (vuoden 1991 jälkeen) julkaistut tutkimukset, läntinen emigranttikirjallisuus, läntinen muu kirjallisuus sekä erikseen Suomessa Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen julkaistu maan lähihistoriaa koskeva tutkimus.²⁸

Kirjallisuus auttaa luomaan kehyksiä, joihin tämän tutkimuksen varsinainen kohde sijoitetaan. Kirjallisuus ja journalismi yhdessä auttavat uppoutumaan 1960- ja 1970-lukujen todellisuuteen, joista löydetään vastaukset esittämiini kysymyksiin – tietenkin nykyajan silmin.

Tärkeä taustaa hahmottava kysymys on, mitä merkittävää Neuvostoliitossa tapahtui. Tähän antavat vastauksia monet kirjalliset lähteet, joiden perusteella pyrin luomaan mahdollisimman tarkan noin vuosikymmenen mittaisen kuvauksen. Tutkimusajankohdan henkeen ei pääse käsiksi, jos ei kyllin perusteellisesti uppoudu sen tapahtumiin ja ilmiöihin.

Tällaisen ajankuvauksen tekeminen ei ole itsestään selvä tehtävä. Neuvostoliitosta on kirjoitettu paljon ja monenlaisissa yhteyksissä. Mikä oli todella tärkeää esimerkiksi vuoden 1964 kehityksessä ja uutisaiheissa? Tapahtumien luettelointi ei vielä paljasta "koko totuutta", eikä se myöskään ole tapahtumien analyysiä. Ilmiöillä on aina muutakin merkitystä kuin se, miltä ne tapahtumahetkellä tai myöhemmin näyttivät.

Jos asioita tarkastellaan vain nykyhetken näkökulmasta, saadaan aikaan toisenlainen painotus kuin silloin, jos mittatikkuna pidetään esimerkiksi pestroikan aikana tai heti sen jälkeen ilmestyneitä tulkintoja. Lisäksi käsitykset

²⁶ Emigranttien kirjallisuuteen antaa näkökulman Kaznatšev 1963. Teoksen ongelma on amerikkalaisen toimitustyön (suurikin?) vaikutus sisältöön. Suomennoksessa ei mainita teoksen toimittajaa. Käytän teosta, koska siinä on kuvausta Neuvostoliiton tiedotus- ja propagandatoiminnasta, kylläkin Burmassa.

²⁷ Tällaisia läntisiä lähteitä ovat Crankshaw 1960, Hollander 1972, Hopkins 1970, Hopkins 1983 ja Johansen 1978.

²⁸ Venäläisiä nykylähteitä ovat mm. Jakovlev 2003, Kagarlitski 1992, Medvedev R. 1999, Pyžikov 2002, Škarovski 1997 ja Tšornyh 1998. Muistelmateoksilla on oma arvonsa: Adžubei 1988, Arbatov 2002, Fjodorov 2001, Ljubimov 1987 ja Vladimirov 1993. Emigranttikirjallisuuteen luen lähinnä Medvedev Ž. 1987, Nekritš 1997 ja Vail – Genis 2001 (kirjoitettu jo 1988). Sinjavski 2002 perustuu lähinnä 1970- ja 1980-luvuilla lännessä pidettyihin luentoihin ja julkaistuihin artikkeleihin. Läntistä tutkimusta ovat Löhmus 2002 sekä Turpin 1995, joka käyttää vain englanninkielisiä lähteitä (mt., 135-144; Turpin tutki neuvostoliittolaista englanninkielistä julkaisutoimintaa ja esitti siitä mielenkiintoisia havaintoja). Suomalaista kirjallisuutta ovat Rautkallio 1993, Kinnunen 1998, Leppänen 1999 ja Rentolan teokset sekä Seppinen 2006.

tapahtumien merkityksestä voivat olla erilaisia läntisessä Neuvostoliittotutkimuksessa ja myöhemmin Venäjällä julkaistuissa tutkimuksissa. Neuvostoliittolainen, pitkään lännessä asunut Žores Medvedev korostaa, että "sovjetologia" ja "kremologia" olivat olemassa vain neuvostojärjestelmän sulkeutuneisuuden vuoksi ja siksi, että virallinen neuvostolehdistö pyrki valtavin ponnistuksin vääristelemään Neuvostoliiton todellista historiaa ja levittämään valheellisia tietoja. Länsimainen käsitys tapahtumista oli kuitenkin usein sekin ideologisesti vääristynyttä tai yksipuolista. Suo siellä, vetelä täällä.²⁹

Historiallisia tapahtumia tarkastellaan aina myöhemmin tapahtuneen läpi ja valossa. Tämä ei välttämättä tee asioille oikeutta. Aikakauteen tulisi päästä käsiksi myös sen omista edellytyksistä lähtien. Se antaa paremmat mahdollisuudet ymmärtää asioita – ja näin myös tutkijan omat ennakkoluulot ja jälkiviisaudet joutuvat terveelle koetukselle.³⁰ Tässä hengessä Aleksandr Jakovlev kirjoitti halustaan ymmärtää Nikita Hruštšovia: on tarpeen asettaa merkittävä historiallinen vaikuttaja oman aikansa taustaa vasten eikä tehdä hänestä jonkunlaista nykyaikaan sopivaa poliittista leikkikalua³¹.

Entä arkistot, joista toistaiseksi on ollut enemmän porua kuin varsinaisia villoja? Niissä olisi paljon vastauksia myös siihen, mitä Neuvostoliitossa tapahtui. Tutustuminen tällaiseen aineistoon on ollut monestakin syystä mahdotonta. Neuvostoliiton arkistot ovat tietysti määrin avautuneet tutkijoille³², mutta niihin tutustuminen vaatii paljon aikaa ja myös rahaa³³. Työekonomisesti ei ollut ajateltavissa, että olisin tarkentanut omaa Neuvostoliiton kuvaustani etsimällä siihen liittyviä alkuperäisiä dokumentteja. Myös muulta osin joudun turvautumaan vain suomalaisen arkistoaineistoon. Jonkin verran olen käyttänyt muualta jo julkaistua neuvostoliittolaista arkistoaineistoa, jonka luotettavuuden olen pyrkinyt varmistamaan.³⁴

Yksittäisetkin kirjat voivat olla suureksi avuksi. Kiitollinen Neuvostoliittokuvani hahmottumisesta olen Pjotr Vailille ja Aleksandr Genisille, jotka muuttivat länteen vuonna 1977. Vuonna 1988 he kokosivat pääasiassa 1960-luvun neuvostolähteisiin perustuvan teoksensa *60-je. Mir sovetskogo tšeloveka* ("60-luku. Neuvostoihmisen maailma"). Kirjoittajat analysoivat yhteiskuntaelämän eri

²⁹ Medvedev, Ž. 1987, 14.

³⁰ 1930-luvun historiaa tarkastellaan usein sota-ajan tapahtumien kautta, kuten huomauttaa Klinge 1972, 158. Palonen 1988, 76 kehottaa tekemään jälkiviisauden mahdollisimman tietoiseksi "ja näin [on] neutralisoitava se".

³¹ Jakovlev 2003, 249.

³² Vuoden 2003 syksyllä Venäjällä valmisteltiin uusien arkistoperiaatteiden ja sääntöjen käyttöönottoa. Tämä merkitsi rajoitusten lisääntymistä, Larisa Tseitlin terkijälle 31.10.2003. Venäjän arkistojen ongelmallisuudesta arkielämän valottajina, Stranius 2005, 28, 29, 31.

³³ Erästä muuta tarkoitusta varten tutustuin 2001 joihinkin Venäjän taiteen ja kirjallisuuden keskusarkiston aineistoihin ja maksoin siitä huomattavan summan rahaa.

³⁴ Dokumentteja on julkaistu lännessä ja Venäjällä, mm. Suomessa teos NKP ja Suomi (Tšernous – Rautkallio 1992). Lähdeluettelosta ilmenee, että olen tulostanut internetistä neuvostoliittolaisia asiakirjoja (ja niiden englanninkielisiä käännöksiä), joita käytän ajankohdan tapahtumien juurille pääsemisessä. Ilman erilaista alkuperäisaineistoa ei olisi mahdollista aistia sitä, mitä aistittiin Neuvostoliitossa vuosina 1964-1973.

puolia ei pelkästään tapahtumien, vaan myös elämäntavan, yhteiskunnallisten mielialojen ja "ajan hengen" pohjalta³⁵

Teos on hyvin dokumentoitu ja se opastaa ajankohdan kirjallisuuteen ja lehdistöön. Mutta ennen kaikkea siinä hahmotetaan kuvaa siitä, mitä kaikkea yhteiskunnan ilmapiirissä ja ideologiassa tapahtui ajanjaksona, jolloin siirryttiin Hruštšovin kauden etsinnästä ja aikaisemman elämän kritisoinnista toisaalta salakavalasti, toisaalta loogisesti Brežnevin kauden tiukempaan kansalaisten valvontaan ja ulkopoliitikassa hyökkäävämpään, "imperialistisempaan" vaiheeseen. Tekijät kuvaavat monipuolisesti niin oloja, yhteiskunnallista keskustelua kuin kulttuuri-ilmiöitä, jotka puhuvat selvää kieltä erilaisista pyrkimyksistä ja tendensseistä. Mustavalkoinen kuva ei tekisikään oikeutta millekään Neuvostoliiton historian kaudelle, ehkä vähiten juuri 1960-luvulle.

Jokaisella on omat ansionsa ja rajoituksensa. Vail ja Genis kuvaavat mielenkiintoisesti juutalaisten asemaa ja merkitystä 1960-luvun yhteiskunnassa, mutta he eivät analysoi vuosina 1963–1964 toimeenpantua NKP:n viimeistä merkittävää kristillisen kirkon ja uskonnonvastaista kampanjaa. Sen merkitys tapahtumien kulussa ei kuitenkaan ollut aivan vähäinen (ks. luku 3.1.3).

Toinen merkittävä johdatus ajankohdan julkisiin ja ei-julkisiin asioihin on NKP:n johtoon ns. perestroikan vuosina 1985–1990 kuuluneen Aleksandr Jakovlevin³⁶ teos *Sumerki* ("Iltahämärä"; 2003). Se perustuu hänen aikaisempaan kaksoisaiseen muistelmateokseensa, mutta sisältää runsaasti lainauksia asiakirjoista, joihin Jakovlevilla oli mahdollisuus tutustua työssään NKP:n keskuskomitean eri osastoilla vuodesta 1953 vuoteen 1973 sekä myöhemmin 1980-luvulla.

Jakovlev ei puhu pelkästään tietyistä ajankohdista ja henkilöistä, vaan asettaa Neuvostoliiton todellisuuden kehyksiin, joista osa on omalla tavallaan vieläkin olemassa. Esimerkiksi Leninin aikana luodun hallintokoneiston tunteminen auttaa ymmärtämään, miksi Stalinin aikana ja myöhemmin tapahtui mitä tapahtui ja millaisen perinteen kanssa 1950- ja 1960-lukujen uudistajat olivat tekemisissä³⁷.

1.2.2 Historia ja lehdistöhistoria

Aiheeni on minulle monista syistä läheinen ja haastava. On ollut tarve löytää "oma" Neuvostoliittoni ja ymmärrykseni Neuvostoliitto-journalismista ja siltä pohjalta analysoida aineistoani. Olen itse ollut työssä kansandemokraattisessa lehdessä, mutta päätoimisesti vasta vuoden 1973 jälkeen. Ehkä pystyn hyödyntämään työssä omia kokemuksiani?³⁸

Käsittelen tutkimuksessani lähimenneisyyden journalismin ja politiikan historiaa. Tällainen tutkimustyö oli sitä aloittaessani minulle varsin vieras,

³⁵ Vail – Genis 2001.

³⁶ Jakovlev, Aleksandr. Liite 4.

³⁷ Stalin oli Leninin työn jatkaja, niin hyvässä kuin pahassa, korosti mm. Vjatšeslav Molotov. Akulov 1996, 119.

³⁸ Kirjoittaja oli ST:n toimitusharjoittelija kesät 1972 ja 1973, toimittaja toukokuusta 1974 lokakuulle 1979 sekä KU:n kirjeenvaihtaja Moskovassa toukokuusta 1986 elokuulle 1988.

vaikka on monia syitä jotka tekevät tutkittavat asiat läheisiksi. Pulma on, pystyykö itselle läheisistä asioista tekemään kunnollista tutkimusta ja pystyykö asioiden ja tapahtumien lisäksi näkemään myös syitä ja syy-yhteyksiä.

Lukiessani Jorma Kalelan pohdintoja³⁹ historiantutkimuksesta aloin rakentaa itselleni rakennuspuita tehtävään tarttumiseksi. Historiantutkija ei koskaan aloita työtään puhtaalta pöydältä, hänhän on itsekin historian tuote. Toisaalta tutkija kuvittelee omalla työllään täyttävänsä jonkunlaista tyhjiötä ja luovansa uutta sen pohjalta, mitä on joskus ollut olemassa. Tutkimus on näin myös tulkintaa, joka koostuu intellektuaalisista operaatioista – ja joka muistuttaa läheisesti politiikkaa ja voidaan ymmärtää jopa sen erikoistapaukseksi⁴⁰.

Historiantutkimus, niin kuin myös journalismi, on mitä suurimmassa määrin valintojen tekemistä. Se, mitä pidetään muistamisen arvoisena ja siinä mielessä historiallisesti merkittävänä ja tutkimisen arvoisena, vaihtelee maasta (ja myös ajasta, tilanteesta ja kirjoittajan motiiveista) toiseen⁴¹.

Kalelan mukaan historian ja sen tutkimuksen voi hyvinkin ajatella syntyneen reaktioksi niihin kysymyksiin, joita ihmisen ja koko ihmiskunnan toiminnan jättämät jäljet meissä luonnostaan herättävät. Historia on ikään kuin vastauksia joihinkin "peruskysymyksiin"⁴².

Tunnistin itseni Kalelan kuvauksesta. Haluan tietää, miksi aloittaessani työuraani kansandemokraattisessa maakuntalehdessä 1970-luvun alussa työpaikkani sekä työni tekemisen ehdot ja sisältö olivat juuri sellaiset kuin olivat. Kuka niihin oli "syypää"? Koulussa ja muutoin saatu tieto Suomen lähistoriasista kertoi jotakin, mutta sittenkin varsin vähän. Kun ajattelen asiaa nyt, muistikuvani eivät millään tavalla kykene antamaan tyydyttäviä vastauksia näihin kysymyksiin. En ole tuntenut todellisuutta tarpeeksi laajasti ja monipuolisesti, koska näin sen lähinnä vain oman olemassaoloni ja työni tasolla.

Olen yrittänyt löytää vastauksia myös lukemalla lehtien vuosikertoja, mutta sekään ei riitä kunnollisten vastausten antajaksi. Lehtityö ei tapahtunut tyhjiössä, vaan monimutkaisessa kosketusverkostossa ympäröivään yhteiskuntaan ja jopa rajojentakaisiin asioihin. Vaikka tutkinkin omaa työhistoriaani aiemmin tapahtuneita asioita, yhtymäkohta omaan kokemukseen on selvä. Jonkun ohimenneen ajankohdan ymmärtämiseksi tarvitaan tutustumista monenlaisiin lähteisiin ja niiden kunnollista arviointia ("lukemista" ja päättelyjen varaan rakentuvan kuvauksen luomista).

En häpeile kertoa olleeni kansandemokraattinen toimittaja, enkä näe tässä tutkimustyön kannalta ongelmaa. En voi ollenkaan yhtyä Jukka Seppisen (2006) työskentelytapaan, jolla hän leimaa tutkijoiden johtopäätöksiä käyttäen perusteena heidän poliittisia lähtökohtiaan. Tosiasioita ja niistä tehtäviä johtopäätöksiä pitää arvioida muidenkin tekijöiden kuin poliittisten sympatioiden tai anti-patioiden perusteella.

³⁹ Kalela 2000.

⁴⁰ Palonen 1988, 13.

⁴¹ Kalela 2000, 24, 76.

⁴² Kalela 2000, 24.

Historian ymmärtämiseksi on osattava lukea "oikein", on esitettävä "oikeita kysymyksiä". Kuten Kari Palonen toteaa, tutkimuksessa ei ole olennaista ero tiedon ja ei-tiedon vaan jo ymmärrettyjen asioiden tilan ja niiden paremman ymmärtämisen välillä⁴³. Vaikka Palosen kuvaama agnostisismi äärimmilleen vietyinä tuntuu vieraalta, on totta että jokainen tulkinta (ja siis myös jokainen tutkimus) on kiistettävissä⁴⁴. Se ei tarkoita, että eikö tutkimus voisi silti paljastaa aikaisemmin piilossa olleita tosiasioita.

Historia on myös aivan arkinen asia. Se on yksi niistä tavoista, joilla hallitsemme ympäristöämme. Ilman historiaa se näyttäisi muotoutuneen mielivaltaisesti⁴⁵. Näin on mahdollisuus ainakin jossakin määrin ymmärtää sitä, miksi todellisuus oli sellainen kuin se oli.

Myös unohtaminen ja joidenkin asioiden esittämättä jättäminen ovat historian tulkintaa. On myönnettävä, että tämä tekijä on vaikuttanut aihevalintaani ja myös siihen, miten aiheittani käsittelen. Jo yksin sen seikan tajuaminen on tärkeää, että kansandemokraattista lehdistöä on tutkittu hyvin vähän ja kansandemokraattista liikettäkin varsin ohuesti ja suureksi osaksi näkökulmista, jotka eivät tee sille oikeutta poliittisena kansanliikkeenä (joukkoliikkeenä, niin kuin ennen oli tapana sanoa). Vaikka "aukkojen paikkaaminen" ei riitäkään millään tavalla syyksi valita tutkimusaihe, tällä seikalla on ollut merkitystä.

1.2.3 Tehtävänasettelu: toimittajat rajapinnalla

Aikaisemmassa tutkimuksessani⁴⁶ kuvasin suomalaisten kansandemokraattisten toimittajien työtä toimintana kahden ideologisen järjestelmän, kahden monella tavalla erilaisen maailman välisellä rajapinnalla. Näin tämän pinnan sekä konkreettisenä rajana Suomen ja Neuvostoliiton välillä, mutta ennen kaikkea rajapintana joka vaikutti journalistien mielessä. Asuessaan ja tehdessään työtään Suomessa nämä journalistit näkivät läheisesti oman yhteiskuntansa todellisuuden ja se tietenkin vaikutti heidän työhönsä, myös siihen mitä he kirjoittivat Neuvostoliitosta. Toisaalta monet asiat rajapinnan toiselta puolelta vaikuttivat siihen, mitä Neuvostoliitosta kerrottiin.

Tässä tutkimuksessa lähden myös historiallisesta taustasta löytääkseni tämän poliittisen journalismin juuria. Perinteen selvittäminen on osa kokonaisuutta. Niin kuin yleensä poliittisten liikkeiden ollessa kyseessä niin myös kommunistisessa liikkeessä perinteillä on ollut tärkeä merkitys. Sillä oli merkitystä silloinkin, kun mukana olleet ihmiset eivät tätä erityisesti tajunneet tai pohtineet.

Myös tappioiden ja epädemokraattisten toimien, poliittisiin vastustajiin kohdistuneen painostuksen ja väkivallan historian pitää tulla uudelleen käsiteltyksi ja kerrotuksi.

⁴³ Palonen 1988, 14-15.

⁴⁴ Palonen 1988, 15-16.

⁴⁵ Kalela 2000, 24.

⁴⁶ Aimo Ruusunen, *Rajapinnalla. Naapurimaan todellisuus ja kansandemokraattinen Neuvostoliitto-journalismi 1964-1973*. Journalistiikan lisensiaatintyö. Jyväskylän yliopisto 2004.

Suomalaiset kommunistiset journalistit eivät toimineet vain yhdessä kohdin rajapintaa tai aukotonta maailmaa, vaan he olivat osa jatkuvaa todellisuuden arvioinnin ja teorioiden kehittämisen prosessia. Rajapinnassa oli kuhmuja ja säröjä, eivätkä luistelijat voi senkään vuoksi saada täysiä tyyllipisteitä. Tilanne Neuvostoliitossa ei ollut sama kuin Suomessa. Niinpä suomalaisten toimittajien työ on nähtävä enemmän peilin näyttämisenä kuin linssinä toimimisena. Peili oli osaksi vino ja muistutti joskus vaikeasti tulkittavaa ja rikotuista paloista koottua mosaiikkia, sillä Neuvostoliittoa koskevia käsityksiä ja mielipiteitä oli monenlaisia. Yksilöllisten kokemusten ja tulkintojen kautta kuva todellisuudesta ei voinut näyttää yhdenmukaiselta.

Jokaisen 1900-lukua tutkivan on otettava huomioon tiedotusvälineet, media eli "mass communication". Tiedotusvälineet ovat tallentaneet ja tulkinneet historiaa ja niiden sisältöä on käytetty hyväksi historiantutkimuksissa ja kuvauksissa. Tiedotusvälineillä on myös oma historiansa: ei irrallaan muusta yhteiskunnasta vaan sen ilmiöihin ja organisaatioihin monin tavoin kytkeytyneenä.⁴⁷

Tiedotusvälineiden merkittävä rooli yhteiskunnan tapahtumissa ja niiden suuri merkitys historiaa koskevan tiedon esittäjinä näkyy historiantutkimuksessa. Poliitiikan, talouden ja kulttuurin tutkimuksessa useimmiten vähintään sivutaan median roolia ja sen esittämiä asioita. Ei ole vaikea ennustaa, että median merkitys historian tutkimuksessa tulevaisuudessa korostuu.

Vain pieni osa tutkimuksen ulkopuolella esitetystä historiasta (esimerkiksi työpaikoilla kerrottavat, työhön liittyvät tarinat ja kaskut) on tarkoitettu historian esittämiseksi, mutta silti sekin muokkaa ihmisten historiatietoisuutta⁴⁸. Tämä pitää paikkansa myös tiedotusvälineisiin. Esimerkiksi sanomalehti (ja yhtä hyvin myös tv- ja radiouutiset) tarjoaa kerralla etupäässä vain (edellis)päivän uutiset, mutta vuosien saatossa ihmisen tietoisuus lähihistoriasta muotoutuu tällä tavalla pala kerrallaan tarjotun tiedon varaan. Näin siitä huolimatta, että tämän päivän sanomalehti on huomenna kierrätyksessä. Lehtien esittämät asiat jäävät eri tavoin elämään.

Journalististen juttujen lajityyppeihin kuuluva reportaasi sopii yleisnimikkeeksi monille sellaisille artikkeleille, joita vieraaseen maahan matkustava toimittaja kirjoittaa. Mutta tarkastelen muutakin journalismia, esimerkiksi pääkirjoituksia, kolumneja sekä uutisia, olivatpa ne sitten uutis- tai kulttuurisivuilla.

Kyse on esimerkiksi jutuista, joita Neuvostoliitossa työmatkoilla vuosina 1964-1973 käyneet kansandemokraattisten lehtien toimittajat julkaisivat. Tämän rinnalla seuraan myös muutamiin teemoihin liittyen lehtien muuta Neuvostoliitto-kirjoittelua, kuten esimerkiksi Moskovan-kirjeenvaihtajien juttuja sekä kotitoimituksessa tehtyjä juttuja. Pääpaino on lehtien omien toimittajien ja neuvostoliittolaisten uutistoimistojen jutuissa, jota kuitenkin ei voi erottaa lehtien muusta Neuvostoliitto-aineistosta, sillä olihan sekin toimittajien julkaistavaksi valitsemaa.

⁴⁷ Salokangas 1982, 11-18 kuvaa sanomalehdistön käyttöä historiantutkimuksessa ja lehdistöhistorian tutkimusta. Neuvostoliittoa koskevista läheteoksista varsinkin Jakovlev, 2003 tuo esiin sen, miten tiedonvälityksen merkitys korostui monista eri syistä juuri 1960-luvulla.

⁴⁸ Kalela 2000, 41.

Juttuja tarkastellaan juttuina sinänsä. Millaisia ne olivat journalistisina tuotoksina ja miten niitä voi arvioida toimittajan ammattitaidon näkökulmasta? Toiseksi juttuja arvioidaan Neuvostoliitto-journalismin problematiikan näkökulmasta eli tarkastellaan sitä, missä määrin ne olivat itsenäistä journalismia ja missä määrin todellisuuden tulkintaa sillä tavalla kuin neuvostoviranomaiset halusivat sitä tulkittavan.

Jokaisella jutulla on tekstinsä, mutta sillä on myös kontekstinsa, yhteydet kirjoittajaan, alkuperäiseen tilanteeseen ja ympäröivään maailmaan kuten lukijoihin ja tulkitsijoihin. Ei ole oikein lukea pelkkiä tekstejä, koska niistä ei selviä kaikki se, mikä tekstiin kuitenkin liittyy.⁴⁹

Vieraassa maassa juttumatalla käyvän toimittajan työ eroaa suuresti sekä ulkomaankirjeenvaihtajan työstä että lehden kotimaantoimituksessa työskentelevän toimittajan työstä. Ulkomaille, tässä tapauksessa Neuvostoliittoon, tekivät juttumatkoja ulkomaantoimittajien lisäksi muut toimittajat, myös sellaiset joilla ei ollut kokemusta ulkomaantoimittajan tai ulkomaankirjeenvaihtajan työstä. Jokaisessa tapauksessa juttujen tekemisessä ratkaisivat ulkoisten olojen lisäksi toimittajan oma työ- ja elämäkokemus. Hänellä saattoi olla hyvinkin laaja kokemus yhteiskunnallisista ja kansainvälisistä asioista, myös Neuvostoliitosta – tai sitten tällaista kokemusta oli hyvin vähän.

Tutkimukseni päähenkilö on kansandemokraattinen toimittaja. Useimpien hän oli kommunisti, joka tapauksessa SKDL:lle solidaarinen vasemmistohenkinen journalisti. Tutkimusajankohtana alle puolet kd-sanomalehtien toimittajista työskenteli *Kansan Uutisissa*, muut kuudessa kansandemokraattisessa maakuntalehdessä ja vähäisessä määrin SKP:n vähemmistön *Tiedonantajassa*.

Kansandemokraattisen toimittajajärjestön Yleisen Lehtimiesliiton historioteoksen mukaan liiton jäsenmäärä oli vuosina 1964–1973 koko ajan hieman alle 200. Heistä 55–60 prosenttia työskenteli kd-lehdissä (aikakauslehdet mukaan lukien). Näin ollen kaikkien kd-lehtien palveluksessa oli tänä aikana keskimäärin 115 toimittajaa.⁵⁰ *Tiedonantajan* toimittajat eivät olleet YLL:n jäseniä, vaan he kuuluivat Toimittajaliittoon.

Rajapinta on käsitteenä yksi tutkimukseni keskeisistä välineistä ymmärtää toimitustyötä. Toimittajat liikkuvat rajapintaa pitkin ja sen läpi eri tavoin. Pyrin selvittämään, mitkä tekijät vaikuttivat tähän liikkumiseen erilaisissa tilanteissa.

Kyseessä oli kapitalistisessa maassa ilmestyvän lehdistön julkaisema aineisto⁵¹ kommunistien hallitsemasta maasta, jolla oli omat käsityksensä tiedonvälityksestä ja joka aktiivisesti eri tavoin osallistui omaa itseään koskevaan tiedotustoimintaan ulkomailla, myös Suomessa. Kansandemokraattiset toimittajat selittivät kommunismin todellisuutta eli loivat todellisuuskuvaa paitsi omille lukijoilleen myös ylipäätään kaikille suomalaisille; tässäkin he olivat kommunismin ja ei-kommunismin rajapinnalla.

Toimittajat joutuivat muita toimijoita nopeammin ja herkemmin reagoimaan niihin muutoksiin ja tilanteisiin, joita esimerkiksi Neuvostoliiton johdon

⁴⁹ Palonen 1988, 61-67.

⁵⁰ Peltola [1987], 139

⁵¹ Selvytyden vuoksi: tutkin vain kirjoitettua, en kuvajournalismia.

erilaiset päätökset ja sosialististen maiden tapahtumat aiheuttivat. Erityisesti näissä tilanteissa aktivoitui eräs tärkeä rajapinta, joka on kiinnostava: kansandemokraattinen toimittaja teki omaa lehteään Suomessa omaksuttujen journalististen periaatteiden pohjalta, mutta hän joutui ottamaan huomioon neuvostoliittolaisen journalistisen tavan. Tässä toimittajan näkemyksiin vaikuttivat erilaiset periaatteet rajapinnan kummallakin puolella.

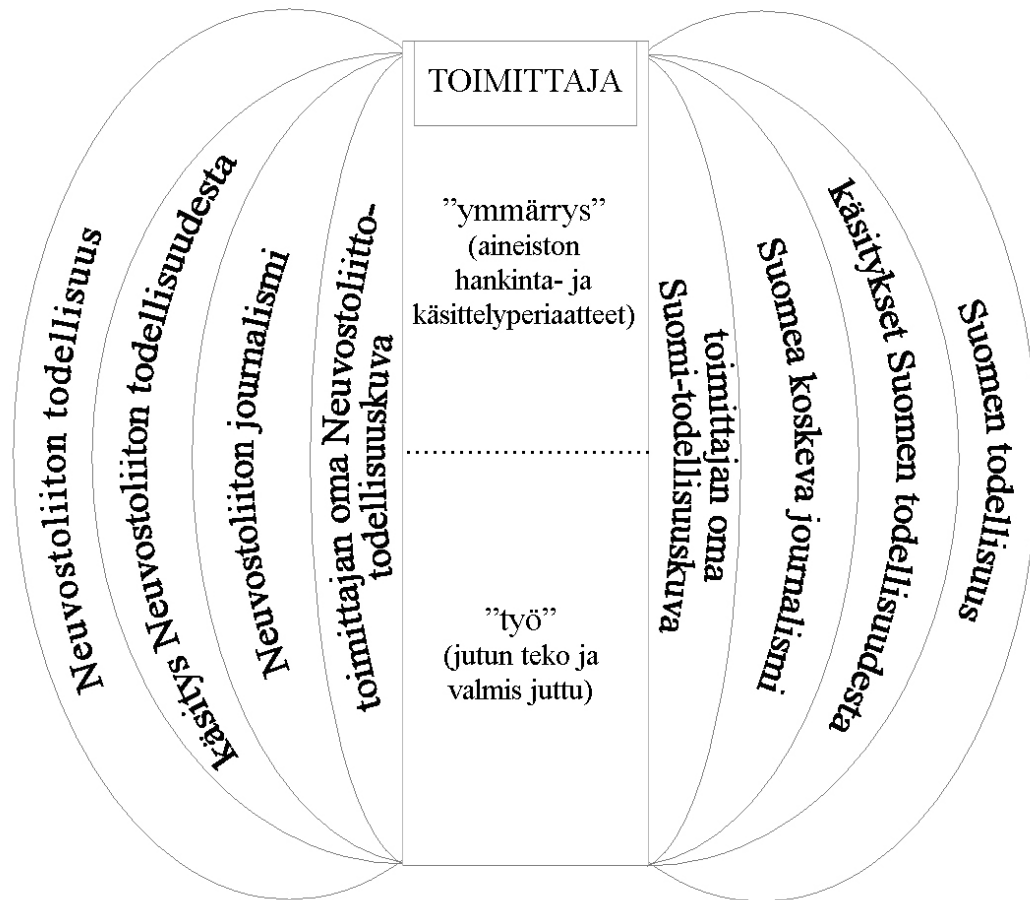
Rajapinta oli olemassa myös ja ennen kaikkea "pään sisässä", suhtautumisessa todellisuuden eri ilmiöihin. Toimittaja saattoi arvioida asioita äärimmäisen uskollisena jollekin todellisuuskäsitykselle (esimerkiksi omalle tulkinnalleen marxismi-leninismistä tai Neuvostoliitosta). Hän teki työtään arvioiden todellisuutta ja käsityksiä siitä joskus kriittisestikin verraten konkreettista tilannetta omaan käsitykseensä todellisuuden ihannetilasta.

Eri rajapinnat huomioon ottaen syntyy monimutkainen rakennelma, joka olisi mielenkiintoisinta esittää kolmiulotteisena. Pyrin havainnollistamaan rajapinta-käsitettä kuviossa 1.1 (sivu 32).

Sisäkkäiset soikiot kuvaavat "magneettikenttien" tavoin toimittajan arkipäiväiseen työhön vaikuttavia tekijöitä. Kuviossa on myös kommunismin ja ei-kommunismin rajapinta sekä kommunistisen ja ei-kommunistisen journalismin rajapinta. Analyyseissään ja epäilyksissään toimittaja saattoi puhkoa näitä pintoja – tai liikkua rutinoituneesti niitä pitkin pohtimatta niiden toisella puolella olevia tosiasioita ja kysymyksiä.

Kuviossa 1.1. esitettyä ajatusmallia työkaluna käyttäen keskeisiä kysymyksiäni ovat seuraavat:

1. Miten kansandemokraattisten toimittajien jutut ja muu kd-lehtien Neuvostoliitto-journalismi kuvasivat ajankohdan tapahtumia ja tilaa? Tarkemmin sanottuna: Miten kansandemokraattiset toimittajat ja lehdet jäsensivät yksittäisiä Neuvostoliiton tapahtumia ja ilmiöitä ymmärrettäväksi kokonaisuudeksi (jolla oli omat syynsä ja seurauksensa)? Millaiseen Neuvostoliitto-kuvaan tämä journalismi perustui?
2. Millä tavalla kd-toimittajat työssään operoivat kun kyse oli kommunistisen ja ei-kommunistisen (myös journalistisessa mielessä) rajapinnan välillä tapahtuneista konflikteista tai havaituista jännitteistä? Kiinnittivätkö toimittajat lukijoiden huomiota tällaiseen rajapintaan ja miten sen olemassaolo näkyi yksittäisissä jutuissa ja joidenkin tapahtumien käsittelyssä? Miten tiedostetut ja tiedostamattomat rajapinnat vaikuttivat toimittajien työhön?
3. Miten kansandemokraattinen journalismi rajasi Neuvostoliiton eli mitä ilmiöitä otettiin käsittelyyn ja mitä jätettiin pois?
4. Millä tavalla Neuvostoliiton tapahtumien ja ilmiöiden kehystäminen tapahtui ja miten se muuttui tarkastelujakson aikana?
5. Millä tavalla voi arvioida juttujen lisännen lukijoiden tietämystä Neuvostoliitosta?

KUVIO 1.1 Sisäisiä ja ulkoisia rajapintoja kd-toimittajan Neuvostoliitto-journalismissa.

1.2.4 Kd-journalismin kehykset

Tarkastellessani kd-lehdistön Neuvostoliitto-journalismia pyrin analysoimaan sitä ottamalla huomioon myös ne eri tekijät ja tasot, joilta vaikutettiin ja jotka vaikuttivat toimittajien työhön. Kaikki tieto ei tietenkään ole saatavissa lehtien vuosikerroista; muuta lähdemateriaalia olen käyttänyt erikseen selostetulla tavalla. Tällaisia tasoja ovat seuraavat (alkaen lukijan kannalta etäisimmästä ja päätyen lopputuloksen välittömiin tekijöihin):

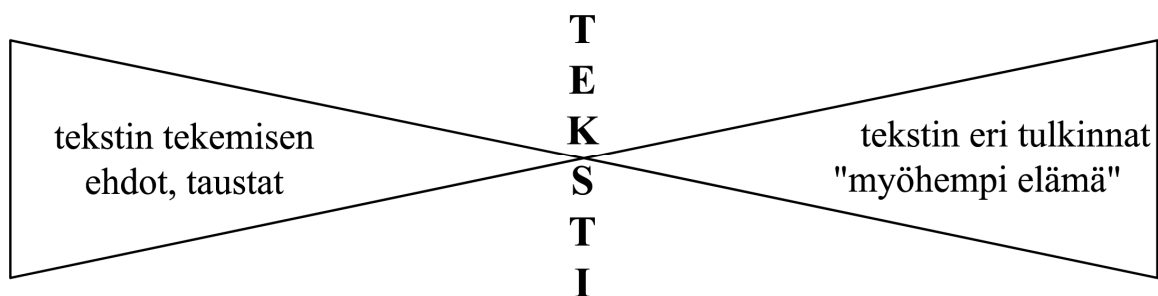
1. Neuvostoliitto (NKP, TASS, APN jne.)
Kd-lehtien sisältöön vaikuttivat uutistoimistot TASS ja APN, toimittajille järjestetyt matkat ja kontaktit NKP:n ym. neuvostotahojen edustajiin. Oli suoraa ja epäsuoraa vaikuttamista. Laadittiinko toimittajia varten jotakin muuta kuin julkaistavaksi tarkoitettua informaatiota? Miten ns. puoluelinjaa pitkin (NKP-SKP) tapahtunut vaikuttaminen toimi?
2. Kansandemokraattiset keskusjärjestöt (SKDL, SKP jne.)
Kansandemokraattiset keskusjärjestöt (ja muut julkaisijajärjestöt) määrittivät kd-lehtien toimituspoliittista linjaa päätöksillään. Mikä oli keskusjärjestöjen oma suhde Neuvostoliittoon ja miten se vaikutti kd-lehtiä koskeviin päätöksiin, linjanvetoihin ja ohjaukseen?

3. Toimitukset/kd-lehdet
Toimitusten työn tasolla suhde Neuvostoliittoon saattoi tulla keskusteluun herkimmin silloin, kun kyse oli jostakin kriisistä tai konfliktista. Oliko Neuvostoliitolla suoraa tai epäsuoraa vaikutusta näissä asioissa? Mitkä tekijät vaikuttivat siihen, paljonko ja mitä aineistoa Neuvostoliitosta julkaistiin? Millaisista asioista lehdet tekivät omia juttuja, millaisista julkaistiin TASS:n ja APN:n juttuja?
4. Toimittajat (ja avustajat)
Mikä oli toimittajien (ja avustajien) henkilökohtainen suhde Neuvostoliittoon (suhtautuminen; mahdollinen koulutus Neuvostoliitossa; sukulaiset ja tuttavat Neuvostoliitossa; venäjän kielen taito; neuvostoliittolaisten lehtien seuraaminen ja kirjallisuuden lukeminen; henkilökohtaiset kontaktit neuvostoliittolaisiin)? Millaisia kokemuksia toimittajat saivat omassa työssään Neuvostoliitosta? Mistä kaikkialta Neuvostoliittoa koskevaa tietoa hankittiin? Millaisia juttuja Neuvostoliitosta kirjoitettiin (aiheen valinta, aineisto, käsittelytapa, painotus lehden sivulla, kuvitus jne.)?

Kuvatut tasot ovat osa sitä kehystä, johon kd-journalismin asetan. Näihin kysymyksiin pyrin löytämään vastauksia sekä kuvattaessa kansandemokraattisten toimittajien työtä ja sen tuloksia luvuissa 5, 6 ja 7.

Jotta osaisin arvioida journalismia suhteessa siihen, mitä se kuvaa ja suhteessa journalistien omiin tietoihin ja näkemyksiin, journalismi tulee asettaa tutkimusajankohdan tilannetta kuvaaviin kehyksiin. Kyse on kontekstionnin erityistapauksesta. Näen tekstin myös poliittisena tekona, jolla on ollut tekijänsä, mutta joka toisaalta on irtautunut tekijän tahdosta tullessaan julkiseksi.⁵² Tutkimuksen keskeisten asioiden eräs tarkastelutapa on näin ollen kehystäminen. Sen pääkysymys on etsiä vastausta siihen, miten maailmaa hahmotetaan sekä miten informaatiota järjestetään ja tulkitaan.

Kehystäminen voi ajatella koskevan samalla kertaa sekä tekstiä että kaikkea toimituksen työtä; teksti on seurausta siitä, mitä toimitus tekee. Taustalla, ja useimmiten lukijalta piilossa, ovat toimituksen työhön vaikuttavat, edellisessä luvussa kuvatut tekijät. Ennen tekstiä ovat olemassa sen tekemisen ehdot, sen julkaisemisen jälkeen muun muassa siitä esitetyt tulkinnat ja ylipäätään se, miten lukijat journalistisen tuotoksen ymmärtävät (Kuvio 1.2).

KUVIO 1.2 Tekstin tekemisen ehdot ja seuraukset.

⁵² Palonen 1988, 78.

Kehysanalyysin lähtökohdaksi oletetaan usein määrittelykamppailu: kehys on organisoiva idea, jonka avulla yhteiskunnallista teemaa tai aihepiiriä tulkitaan. Kyse on eri kehystäjien kamppailusta yleisön saamiseksi tietyn tulkinnan puolelle. Vaikka kamppailulla on suuri merkitys arvioitaessa suomalaista Neuvostoliitto-journalismia kokonaisuutena, kansandemokraattisessa journalismissa voi olettaa kamppailua olleen vähemmän tai se ainakin oli vain osa kaikesta suomalaisesta määrittelykamppailusta. Tämän kamppailun oleellisin ydin syntyi sen myötä, että kansandemokraattisen liikkeen sisällä syntyi joiltakin osin näkemuseroja siitä, miten oikeutettuina kaikkia Neuvostoliiton toimia voi pitää. Tämän taustalla taas oli yksittäisten liikkeen jäsenten erilaisia kokemuksia ja erilaista ymmärrystä Neuvostoliitosta.

Tämä konkretisoitui kysymykseen suhtautumisessa Tšekkoslovakian miehitykseen. Siihen palattiin yhä uudestaan. SKP:n osapuoliriidassa se oli yksi todiste aatteellisesta horjunnasta ja kyvystä arvioida tervejärkisesti sosialististen maiden kehitystä.

Kehyksiä oli olemassa jo entuudestaan. Suomalaisilla on ollut historiallisista ja maantieteellisistä syistä paljon käsityksiä venäläisistä ja Venäjästä, ja Neuvostoliittoa koskeva uutistoiminta ja tapahtumien analysointi asettuu tällaista taustaa vasten. Ehkä historian perinnöksi antama pitää ymmärtää vieläkin laajemmin, "painolastina" siinäkin merkityksessä mikä sen merkitys oli purjealuksissa. Vaikka painolasti hidasti laivan kulkua, se myös auttoi sitä kulkemaan tuulissa vakaammin.

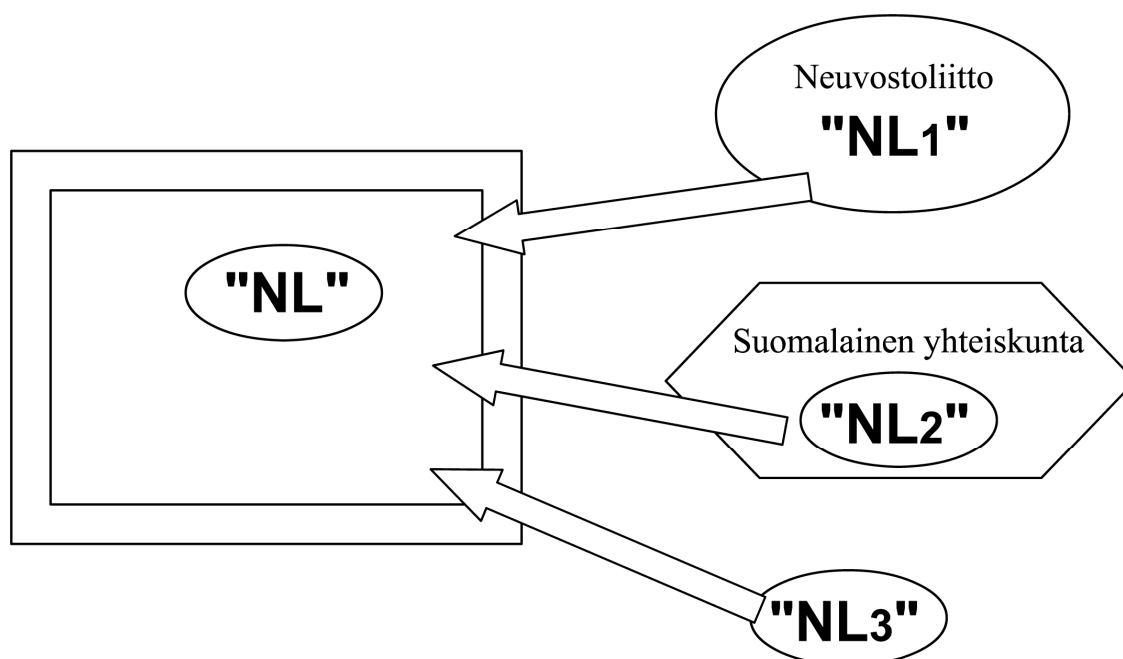
Omiin kehyksiinsä on asetettava myös journalismin tuotos, lehdissä julkaistut jutut sekä toimituksen työ ylipäätään sekä toimittajien käsitykset ja tiedot. Näiden asioiden välillä on riippuvuussuhtensa; toimittajien käsitykset ovat vaikuttaneet sekä heidän juttuihinsa että siihen, mitä neuvostoliittolaisten toimijoiden lähettämää juttua julkaistiin. Toimittajien Neuvostoliitto-käsityksistä ja tiedoista muodostuu laajempi kehys, jonka tuotoksena on luettavissa lehdissä julkaistu Neuvostoliitto-journalismi.

Historiaan palaaminen on mahdotonta. Kuva, jonka luon Neuvostoliitosta ja sitä käsittelevästä journalismista on tietenkin nykyajan tuotos, ja oma tuotokseni. Jonkinlaiseen "alkuperäisyyteen" voi kuitenkin pyrkiä lähinnä kahta tietä.

Ensimmäinen tie on kuvailla Neuvostoliiton todellisuutta mahdollisimman pitkälle niin, että välttää ns. perestroikan aikana ja varsinkin maan hajoamista seuranneina vuosina harjoitetun jälkiviisauden houkutukset ja pyrkii etsimään todellisuuskuvaa sekä aikalaislähteistä että sellaisista lähteistä, jotka käyttävät aineistonaan 1960- ja 1970-lukujen julkaisuja.

Kansandemokraattisten lehtien toimittajien käsitysten ennallistamisessa tärkein lähde on ilman muuta lehdissä julkaistut jutut; esimerkiksi haastatteluaineisto on jälkeinpäin muisteltua ja sisältää sellaista tulkintaa, jota vuosina 1964–1973 ei voinut olla olemassa.

Tarkasteluun valitsemani teemat ovat tietenkin myöhemmän ajan arvioinnin tulosta. Olen valinnut nämä teemat siitä näkökulmasta, mitkä asiat saivat kd-lehdissä paljon palstatilaa ja mitkä asiat myöhempien tapahtumien kannalta näyttävät merkityksellisimmiltä.

KUVIO 1.3 Neuvostoliitto-journalismin vaikuttavia tekijöitä.

Nämä kaksi ehtoa täyttävät valitsemistani teemoista Hruštšovin syrjäyttäminen, Tšekkoslovakian tapahtumat sekä Leninin syntymän juhlavuosi. Neljäs tarkasteluun etsimäni teema, toisinajatteliijoita koskeva kirjoittelu, tuli luetussa aineistossa esiin fragmentaarisesti ja asiaa käsitellään vain ohimennen⁵³. Lisäksi olen käsittelemään Raamattujen salakuljetusta, koska se liittyy mielenkiintoisella tavalla Neuvostoliiton sisäisiin tapahtumiin⁵⁴. SKP:n hajaannus, johon liittyi keskustelua suhtautumisesta Neuvostoliittoon, tulee omana teemanaan esiin monessakin yhteydessä⁵⁵.

Mistä tekijöistä kansandemokraattisten lehtien toimittajien Neuvostoliittokuva muodostui?

Tätä selvennän kuviossa 1.3 (sivu 35). Kansandemokraattisten toimittajien todellisuuskuva Neuvostoliitosta on "NL". Siihen vaikutti kolme asiaa: Neuvostoliiton omien toimijoiden luoma kehys ("NL¹"), Suomen julkisuudessa Neuvostoliiton asioista luotu kehys ("NL²") sekä tiedotusvälineiden kautta syntynyt, mutta osaksi myös kuviteltu käsitys siitä, mitä "muualla" (lähinnä lännessä mutta myös muissa sosialistisissa maissa) ajateltiin Neuvostoliitosta ("NL³").

⁵³ Neuvostoliitossa toteutettua uskonnonvastaista kampanjaa selostetaan luvussa 2.1.4 ja kd-lehdistön aiheeseen liittyvää kirjoittelu luvussa 3.2.4 (ST:n touko- ja kesäkuun 1972 juttujen pohjalta). Sinänsä voi olla hyvin paljastavaa, että toisinajattelijat eivät tule esiin tarkastelemassani aineistossa.

⁵⁴ Raamattujen salakuljetukseen liittyvää lehdistökirjoittelu ja julkisuutta on käsitelty ja sivuttu kahdessa Helsingin yliopiston teologian laitoksella tehdyssä opinnäytetyössä, joita tässä ei ole käytetty lähteinä (Pia Latvala, Keskustelu Slaavilaislähetystyksestä Suomen kirkollisessa ja päivälehdistössä 1967-1973 sekä Anne Visser-Kelto, Suomen helluntaiherätyksen Neuvostoliittoon kohdistunut lähetystoiminta vuosina 1970-1991).

⁵⁵ Näin on varsinkin luvuissa 4.1, 4.3 sekä 5.4 ja 5.5.

1.2.5 Tutkimuksen rakenne, aineisto ja menetelmät

Tutkimuksen rakenne on tiivistetysti seuraava. Tässä luvussa valotan lähtökoh-
tia ja asetan kysymykset. Luvussa 2 luon taustaksi historiallisen katsauksen,
joka päättyy sodanjälkeiseen aikaan ja esittelee 1940-luvun lopulla perustetun
kansandemokraattisen sanomalehdistön.

Jotta neuvostoliittolaisten tahojen toiminnan tausta ja historiallinen ajan-
kohta olisi helpompi ymmärtää, selvitän luvussa 3 varsin laajasti Neuvostoliit-
ton kehitystä 1960-luvulla ja 1970-luvun alussa. Luvussa 4 tarkastelen neuvosto-
liittolaisia käsityksiä Suomesta sekä suomalaisten, lähinnä kansandemokraatti-
en, käsityksiä Neuvostoliitosta.

Tutkimuksen ydin on sen selvittäminen, mitä ja miten kd-lehtien toimitta-
jat käsittelivät Neuvostoliittoon liittyviä asioita ja mitkä tekijät tähän työhön
vaikuttivat (luvut 5, 6 ja 7). Luku 5 peilaa journalismia lähinnä kommunistisen
puolueen ja koko kd-liikkeen hajoamisilmiöihin sekä toimittajien omiin, Neu-
vostoliittoon liittyviin henkilökohtaisiin siteisiin ja käsityksiin. Luvussa 6 tar-
kastellaan journalismia esimerkkeinä Hruštšovin syrjäyttäminen lokakuussa
1964, Tšekkoslovakian tapahtumat vuonna 1968, Lenin-juhlavuosi 1970, Raa-
mattujen salakuljetus sekä eräät kd-toimittajien tekemät työmatkat. Luvussa on
tarkastelu myös kahden kd-maakuntalehden käyttämää neuvostoliittolaista
uutis- ym. aineistoa. Luku 7 kuvaa toimitusten arkipäivän työtä siitä näkökul-
masta, miten siihen vaikuttivat käsitykset Neuvostoliitosta sekä erilaiset aihe-
piirin käsittelyyn vaikuttaneet taustatekijät ja paineet. Luvussa 8 tehdään yh-
teenvedot ja johtopäätökset.

Tutkimukset pääasiallisena aineistona on kirjallisuuden lisäksi, kansan-
demokraattisten lehtien sisältö vuosina 1964-1973. Systemaattisesti lehdet on
luettu eräiltä osin kokonaan (liite 1, Luetut sanomalehdet), mikä merkitsee lä-
hes 70 kuukauden lehtien lukemista, ja se on kohdistunut kaikkiin ajankohtana
ilmestyneisiin suomenkielisiin kd-lehtiin. Samasta aineistosta on lisäksi luettu
luvussa 6.5 käsiteltävää sisällön analyysiä varten eri lehtien yhteensä 19 kuu-
kauden pääkirjoitukset (liite 2, Luetut pääkirjoitukset).

Runsaasta materiaalista ja yksityiskohtaisesta kysymyksenasettelusta joh-
tuen käytän tutkimukseni keskeisenä metodina historiallis-kvalitatiivista mene-
telmää, joka kuuluu käytetyimpiin lehdistötutkimuksen työkaluihin. Etsin vas-
tauksia muun muassa siihen, kuka kirjoitti, mitä ja miksi sekä miten ajankoh-
dan tilanne vaikutti kirjoitusten sisältöön. Analyysissä mennään myös henkilö-
tasolle, toimittajien persoonaan. En pyri suuriin teoreettisiin yleistyksiin vaan
tekemään "ruohonjuuritason myyräntyötä" niin, että tämä jo vuosikymmenien
takainen journalismi tulisi ymmärrettäväksi nykyajan lukijalle.

Hyödynnän myös lehtien sisällön määrällistä mittaamista ja luokittelua,
kvantitatiivista menetelmää (luvuissa 6.4 ja 6.5). Sen avulla pyrin luomaan ku-
vaa lehtien kannanotoista Neuvostoliittoon koskeviin asioihin sekä lehdissä käy-
tetystä neuvostoliittolaisesta materiaalista.

Teen myös retorista analyysiä. Etsin vastauksia siihen, millaisia ilmaisuja
Neuvostoliitosta käytettiin ja millainen kuva siitä luotiin.

1.2.6 Aikaisempi kd-lehtiä koskeva tutkimus

Lehdistöhistorian tutkimus alkoi Suomessa varsinaisesti 1960-luvulla. Sitä ennen oli ilmestynyt vain joitakin aihetta käsitelleitä väitöskirjoja. 1960- ja 1970-lukujen tutkimuksista valtaosa käsitteli lehdistön mielipidesisältöä. Vain yksi ennen vuotta 1981 ilmestynyt teos käsitteli yhden suurehkon lehtiryhmän, työväenlehdistön, syntyvaiheita koko maan näkökulmasta.⁵⁶

Tämä Pentti Salmelinin väitöskirja⁵⁷ olikin urauurtava sekä työväen- että ylipäättään puoluelehdistöä koskevana tutkimuksena. Seuraava laaja puoluelehtitutkimus oli Raimo Salokankaan väitöskirja Maalaisliiton sanomalehdistön synnystä ja alkuvaiheista vuosina 1906-1916⁵⁸.

Kansandemokraattisia lehtiä on tutkittu varsin vähän. Lähinnä 1970-luvulla tehtiin joitakin yliopistotason opinnäytetöitä eli graduja, ja niitä on tehty harvakseltaan myöhemminkin. Varsinainen aiheen akateeminen tutkimus on ollut vähäistä, vaikka joissakin lähihistorian tutkimuksissa kd-lehdistöä on käsitelty jonkun verran⁵⁹. Omalla tavallaan perusteellisia ovat kaksi eri lähtökohdistta tehtyä lehtien juhlavuosikirjaa: Tauno Saarelan *Kansan Tahdon* satavuotishistoriikki⁶⁰ ja Veli-Pekka Leppäsen kokoama hyvinkin erilaisten kirjoittajien näkemyksiä sisältävä *Kansan Uutisten* 50-vuotiskirja⁶¹. Saarelan teos on journalismin kuvauksena pikkutarkka. *Uusi Päivä* sai vuonna 2007 historiateoksen, jossa Pekka Lehtonen käy huolellisesti läpi lehden vaiheet⁶².

Turo Uskalin väitöskirja *Älä kirjoita itseäsi ulos* (2003) antaa laajan ja perusteellisen kuvan myös *Kansan Uutisten* kirjeenvaihtajien työstä Moskovassa vuosina 1957-1975. Kymmenen vuotta vanhempi tutkimus, Merja Hurrin "Kulttuuriosasto. Symboliset taistelut, sukupolvikonflikti ja sananvapaus viiden pääkaupunkilehden kulttuuritoimituksissa 1945-80" (1993) perustuu mm. monien toimittajien haastatteluihin ja antaa muun ohella perusteellisen kuvan *Vapaan Sanan* ja *Kansan Uutisten* kulttuuriosastoista.

Turo Uskalin mukaan *Kansan Uutisten* kirjeenvaihtajat olivat Moskovassa hyvin tuotteliaita jopa niin, että Aarre Nojonen (1961-1964) ja Erkki Kauppila (1964-1967) olivat suomalaisesta kirjeenvaihtajajoukosta kaikkein tuotteliaimmat (Uskali tutki 18 kirjeenvaihtajan toimintaa; juttuvertailussa oli mukana 12 toimittajaa)⁶³. Myös *KU:n* Sisko Kiuru (1967-1972) ja Veli Pelkonen (1972-1974) ylsivät juttumäärillään keskiarvoon tai sen yli.⁶⁴ Uskalin mukaan *KU:n* kirjeen-

⁵⁶ Salokangas 1982, 18.

⁵⁷ Salmelin 1967.

⁵⁸ Salokangas 1982.

⁵⁹ Kd-lehdistön toimintaa sivuavat mm. Leppänen 1999 ja varsinkin Kastari 2001. Lähdeluettelossa on erikseen mainittu kd-lehtiä koskevat tutkimukset ja julkaisut.

⁶⁰ Saarela, 2006.

⁶¹ Leppänen (toim.), 2007.

⁶² Lehtonen, 2007.

⁶³ Kauppilalla oli pitkä suhde *Kansan Uutisiin*, ja jo vuonna 1956 hän oli vähän aikaa *Vapaan Sanan* toimittaja. Moskovan jälkeen hän tosin oli 1967-1974 puoluetoimitsijana, mutta silloinkin *KU:n* johtokunnassa. Leppänen 1999, 172-173. Leppänen (toim.) 2007, 25, 28.

⁶⁴ Uskali 2003, 395. Kiurusta Leppänen 1999, 182-183.

vaihtajat julkaisivat juttuja viikossa keskimäärin seuraavasti: Kauppila 8, Kiuru 4,6 ja Pelkonen 5,6. Lehti ilmestyi joka päivä, joten kirjeenvaihtajien juttuja oli sen sivuilla useimpina päivinä.⁶⁵

Uuden Suomen kirjeenvaihtajien tavoin *KU:n* toimittajat tekivät eniten juttuja aiheista, jotka liittyivät Neuvostoliiton sisäisiin tapahtumiin; kuitenkin Kiuru ja Pelkonen käsittelivät vielä enemmän Neuvostoliiton ja Suomen välisiä aiheita. Kauppila käsitteli koko suomalaisesta kirjeenvaihtajajoukosta eniten Neuvostoliiton ongelmia. Toisaalta hänelle oli ns. toisinajattelijaproblematiikka etäinen, eikä hän juurikaan käsitellyt esimerkiksi kirjailijaoikeudenkäyntejä⁶⁶. Myöhemmin Kauppila on harmitellut sitä, että ei aikanaan millään tavalla syventynyt näihin asioihin⁶⁷.

Neuvostoliiton "virallisen" kritiikin seuraaminen oli kuitenkin journalistisesti perusteltua. Kauppila käsitteli Neuvostoliiton ongelmia, mutta hyväksyi lähteeksi lähestulkoon ainoastaan "virallisesti" jo esitetyt eriävät näkemykset. *Uuden Suomen* kirjeenvaihtajat olivat *KU:n* kirjeenvaihtajia enemmän kiinnostuneita kriittisistä aiheista, ja he käyttivät myös enemmän omia juttuaiheita eivätkä tyytyneet tiedotusvälineiden kertomaan⁶⁸.

Uskali on tutkinut kd-kirjeenvaihtajia aikaisemminkin; hän on tehnyt aiheeseen liittyen niin pro gradu -työnsä kuin lisensiaatintyönsä (Uskali 2001). Edellinen liittyi ns. glasnostin aikaan 1985–1993 ja jälkimmäinen käsittelee *Kansan Uutisten* ja *Uuden Suomen* kirjeenvaihtajia Moskovassa vuosina 1957–1975.

Merja Hurri käsittelee *Vapaan Sanan* (ja hieman myös *Työkansan Sanomien*) kulttuuriosaston kehitystä 1950-luvulla ja *Kansan Uutisten* kulttuurikirjoittelua siitä eteenpäin. *KU:ssa* kulttuuriosasto kehittyi 1960-luvun alkupuolella, lähinnä vuosina 1964 ja 1965, subjektiivisia kannanottoja ja poleemista keskustelua suosivaksi sivuksi⁶⁹. Sen viehättävyys oli kirjoittajien mielipiteissä ja osaksi myös epäsovinnaisessa aihevalinnassa ja kirjoitustavassa. Polemiikkaa syntyi, ja osaksi se ilmensi eri sukupolvien erilaisia käsityksiä siitä, mikä on sopivaa ja mikä ei. Lehden värikkäitä kirjoittajia olivat mm. Esko Jämsén ja Leo Lindsten ja avustajana oli myös Pentti Saarikoski⁷⁰.

Neuvostoliittoon kohdistuva kritiikki koettiin *KU:ssa* arkaluontoiseksi, mutta juuri kulttuuriosastossa oli selkeää kritiikkiä mm. kirjailijaoikeudenkäynneistä. Osaston keskusteleva luonne säilyi ainakin vuoteen 1968, mutta sen jälkeen alkoi Hurrin mukaan jonkinlainen normalisoinnin aika. Epäselväksi jää, milloin normalisointi todella alkoi ja miten se käytännössä vaikutti. Hurri käyttää tärkeänä lähteenä Kalevi Haikaraa, joka itse lähti toimituksesta syksyllä 1968 kärjistyneissä tunnelmissa.⁷¹ Kiintoisaa on, jos lehdessä todellakin oli jo

⁶⁵ Uskali 2003, 365.

⁶⁶ Sama, 202, 204, 212, 214, 399.

⁶⁷ Leppänen (toim.) 2007, 36.

⁶⁸ Uskali 2003, 400.

⁶⁹ Hurri 1993, 130.

⁷⁰ Saarikosken avustajantyöstä Tarkka 2007, 59.

⁷¹ Haikaran lähdöstä Hurri 1993, 165-166. Hurri luottaa paljon yhteen lähteeseen. Haikaran näkökulma muuttui sen jälkeen, kun hän lähti *KU:sta*. Ks. Haikara 1975. Hai-

vuonna 1966 kielletty Neuvostoliiton ja SKP:n vähemmistön arvostelu, niin kuin Hurri esittää⁷².

Aikalaistodistustakin *KU:n* varovaisuudesta löytyy. Tšekkoslovakian miehitys elokuussa 1968 herätti spontaaneja reaktioita. Yksi niistä oli *Hämeen Yhteistyön* toimittajan Mauri Sirnön "vakava letkautus" *Kansan Uutisten* kulttuuritoimitukselle. Sirnön mukaan miehitystä seuranneen viikon aikana *KU:n* kulttuurisivut olivat järkyttävän hiljaa siitä, mitä Tšekkoslovakiassa tapahtui. Siitä kertoi ainoastaan lehdessä julkaistu kirjailija- ja taiteilijaryhmä Kiilan kannanotto.⁷³

Neuvostoliittoa koskevia keskustelunaiheita Hurri on löytänyt *KU:n* kulttuurisivuilta ja niihin liittyen runsaasti. Kun Neuvostoliitossa syytettiin keväällä 1966 kirjailijoita Andrei Sinjavskia ja Juli Danielia neuvostovastaisesta propagandasta, kulttuuriosasto sanoutui näkyvästi irti oikeudenkäynnistä⁷⁴. Aleksandr Solženitsynin saatua syksyllä 1970 Nobelin palkinnon *Tiedonantaja* syytti *Kansan Uutisia* neuvostovastaisiin tahoihin liittymisestä sen jälkeen, kun lehti oli uutisoinut tapahtuman⁷⁵.

Hurrin kuvauksessa *KU:n* kulttuuriosaston kehityksestä mainitaan tärkeänä henkilönä edellä mainittujen lisäksi myös Hilikka Saarikoski. Hän tuli kulttuuritoimitukseen vuonna 1969 ja hänen ansioikseen katsottiin hyvä kalliikkeen tuntemus ja myös "suhteet Neuvostoliittoon". Hänen aikanaan kulttuuriosaston linja "selkiytyi ja tiukkeni"⁷⁶. Jorma Simpuran (päätoimittaja alkuvuoteen 1974) Hurri toteaa olleen puuttumatta kulttuuritoimituksen työhön niin kauan kun se pysyi kulttuurissa eikä koskenut politiikkaa. Myöhemmin Simpura kielsi julkaisemasta Neuvostoliittoa arvostelevia juttuja⁷⁷. Simpuran asenne selittynee paljolti niillä paineilla, joita hän päätoimittajana sai SKP:n piiristä (vrt. luku 5.1.3).

Myös Rauno Setälä oli tärkeä henkilö *KU:n* vaiheissa. Hän aloitti lyhyen mutta näkyvän poliittisen uransa SKDL:n kulttuurisihteerinä. Aluksi hän rohkaisi ja tuki kulttuuriradikalismien hengessä keskustelua, myöhemmin hän SKP:n vähemmistöön siirryttyään oli mukana mm. *Tiedonantajan Kansan Uutisia* kohtaan harjoittamassa, myös Neuvostoliitto-journalismia koskevassa kritiikissä⁷⁸.

Yhteenvedossaan Hurri toteaa, että *KU:n* kulttuuriosastolla ei kuitenkaan "ollut kyse täydellisestä itesesensuurista tai kritiikittömästä suhtautumisesta Neuvostoliittoon. Esimerkiksi kirjailijaoikeudenkäynnit [...] ja Tšekkoslovakian miehitys [...] saivat kulttuuritoimittajilta suoran tai ´rivien väliin kätketyn´ tuomion. Arvostelunvapaus tosin kapeni 1970-luvulla ´kurinpalautuksen´ ja henkilövaihdosten jälkeen"⁷⁹.

karan "boheemi", poluläärikulttuuria painottanut linja herätti kritiikkiä muun muassa Arvo Turtiaisen, Pentti Saarikosken ja Jarno Pennasen taholta. Tarkka 2007, 61.

⁷² Hurri 1993, 147.

⁷³ HY 1968:198, 4 (29.8.).

⁷⁴ Hurri 1993, 147. *KU:n* kulttuuriosastolla otettiin kantaa neljää neuvostokirjailijaa vastaan käytyyn oikeudenkäyntiin alkuvuonna 1968. *KU* 1968:14, 7 ja 1968:46, 7.

⁷⁵ Hurri 1993, 191.

⁷⁶ Hurri 1993, 178, 201.

⁷⁷ Hurri 1993, 136, 147.

⁷⁸ Hurri 1993, 146-147, 191.

⁷⁹ Hurri 1993, 291-292.

Pirkko-Liisa Kastari (2001) käsittelee varsin laajasti *Kansan Uutisten* Kiina-journalismia⁸⁰. Hän toteaa, että vaikka lehti asettui pääkirjoituksissaan ja uutisvalinnoissaan SKP:n kannalle tukemaan NKP:n Kiina-tuomioita, se julkaisi analyyttisempiäkin kirjoituksia. Esimerkiksi ulkomaantoimittaja Hilikka Ahmala julkaisi syyskuussa 1966 artikkelisarjan, jossa tuotiin esiin se, että Kiinan tapahutumia tulisi tulkita käyttäen hyväksi myös kiinalaisia lähteitä – tosin niihinkään liikaa luottamatta⁸¹. SKP:n poliittisessa toimikunnassa yritettiin aluksi luotsata Kiina-journalismia niin, että ylilyönneiltä vältytään ja että kritiikistä huolimatta käytetään myös kiinalaisten aineistoja. Myöhemmin puoluejohdon asenne Kiinaan tiukkeni.⁸²

Suomen Lehdistön Historiassa (osat 5, 6 ja 7) kd-lehtiä käsitellään pääasiassa asian vaatimalla tarkkuudella, mutta kunnollisten lähteiden puuttuminen on johtanut myös virheisiin⁸³. Tällaiset matrikkelitiedot olisivat tietenkin täydellisemmät, jos perustutkimusta olisi enemmän.

Yksittäisten lehtien toimintaa ja historiaa käsitteleviä kirjoja on julkaistu siis seitsemän⁸⁴. Tärkeitä kd-lehdistön vaiheita käsitteleviä teoksia ovat lisäksi Jarmo Peltolan Yleisen Lehtimiesliiton 40-vuotishistoriikki (Peltola [1987]) sekä YLL:n julkaisema muistelmajoinen teos *Palstojen takaa* (Joentausta 1997). Edellisessä on selvitetty myös toimittajien ulkomaansuhteita ja kd-lehtien kriisivaiheita ja jälkimmäisessä on julkaistu joidenkin toimittajien muistelmia. Aiheeni kannalta tärkeitä ovat Sisko Kiurun ja Erkki Kauppilan kirjoitukset heidän Moskovan-ajoistaan.

Kansandemokraattista journalismia ei ole juurikaan käsitelty suomalaisessa joukkotiedotustutkimuksessa. Esimerkiksi Pertti Hemánuksen klassikko propagandasta, indoktrinaatiosta ja manipulaatiosta, vuonna 1973 ensi kerran ilmestynyt *Joukkotiedotus piilovaikuttajana* käyttää paljon ulkomaisia esimerkkejä. Miksi esimerkkejä ei ole otettu suomalaisesta puoluelehdistöstä, vaikka niitä olisi varmasti löytynyt? Toisaalta: jos ei ollut perustutkimusta, ei voinut olla johtopäätöksiäkään.

Viitaten Kaarle Nordenstrengin aikaisempiin analyyseihin Hemánus muistuttaa, että erilaiset kulttuuri-instituutiot, tiedotusvälineet muun muassa, rakentavat kansalaisten ympärille yhteiskuntajärjestelmää tukevaa "suojamuuria". Tätä sääntöä eivät kumoa poikkeukset: ei se että "jokin osa jotakin instituutiota – esim. kansandemokraattinen sanomalehdistö Suomessa – saattaa työkennellä päinvastaiseen suuntaan kuin yhteiskunnan muut instituutiot".⁸⁵

⁸⁰ KU:n suhtautumisesta Kiinan kulttuurivallankumoukseen, Kastari 2001, 153-160.

⁸¹ Sama, 153-156.

⁸² Maltillisia ohjeita SKP pol tmk 26.6.1963 § 7 ja 30.9.1963 § 3, tiukempi asenne 2.9.1964 § 8. KA.

⁸³ Keski-Suomen Työn vaiheita tutkiva Jarkko Mänttari on todennut, miten lähteiden puuttuminen on johtanut Suomen Lehdistön Historiassa oleviin lehteä koskeviin asiavirheisiin. Mänttari 1997, 31, 34.

⁸⁴ *Kansan Tahto* 1975 (toimituksen kokoama historiikki), Kauniskangas (toim.) 1966 (opaskirja KU:n asiamiehille), Ruusunen 1986 (ST:n 40-vuotisjuhlakirja), Viitala 1991 (KS:n tapahtumia 1964-1967 käsittelevä katsaus), Saarela 2006, Leppänen (toim.) 2007 ja Lehtonen 2007.

⁸⁵ Hemánus 1976, 14.

Hemánus toteaa, että hegemonian vastainen indoktrinaatio yleensä tiedostetaan, jolloin se muuttuukin vastaanottajan kannalta propagandaksi. Propagandaa kyllä voidaan tehdä sekä hegemonian suuntaan että sitä vastaan.⁸⁶

Edellisestä seuraa, että porvarillisessa yhteiskunnassa yksilöä ei voi kääntää sosialistiksi indoktrinaation eikä ylipäättään manipulaation keinoin; prosessi voi kyllä alkaa tällä tavalla, mutta "tietyissä vaiheissa yksilö tiedostaa mielipiteidensä, asenteidensa ja arvojensa muuttumisen [...]".⁸⁷

Tämän pidemmälle ei Hemánus mene pohdinnoissaan "sosialistisen" (ja siis myös kansandemokraattisen) lehdistön mahdollisuuksista vaikuttaa henkiseen ilmapiiriin ja lukijoidensa – ja heidän kauttaan laajemminkin kansalaisten – ajatusmaailmaan. Pohdinnoista voi vetää johtopäätöksen, että Hemánus suhtautuu varsin pessimistisesti järjestelmälle vastakkaisen tiedonvälityksen mahdollisuuksiin vaikuttaa yleiseen mielipiteeseen ja hegemoniaan.⁸⁸

Myös marxilaista ja marxilais-leniniläistä lehdistöteoriaa on käsitelty joissakin tiedotusopin teoksissa. Usein on kuitenkin kyse lyhyehköistä luonnetun pohdintoista vailla tarkempaa pohdintaa teorian käytännön sovellutuksista. Mielenkiintoisimmat asiat mainitaan alaviitteissä.⁸⁹

Sen sijaan marxilaisen lehdistöteorian suhteesta kansandemokraattiseen lehdistöön en ole löytänyt merkittäviä tieteellisiä mainintoja. Journalistista vapautta käsittelevä Hemánuksen teos ei käsittele kd-journalismia, ei myöskään journalistiikan perusteiden oppikirja.⁹⁰ Näiden Tampereella aikanaan tuotettujen toimittajakoulutuksen oppikirjojen valossa tuntuvat puheet "punaisesta toimittajakoulutuksesta" ainakin tässä mielessä olevan pohjaa vailla. Omakin kokemukseni on, että yliopisto ei opettanut tekemään erityistä kansandemokraattista journalismia tai kehittämään kd-lehdistöä.⁹¹

Kansandemokraattisen lehdistön luonnetta ja arkipäivää käsiteltiin varsin vähän 1960- ja 1970-lukujen tiedotustutkimuksessa. Sopivissa yhteyksissä alan perusoppikirjoissa muistettiin toki mainita, miten Lenin oli määritellyt kommunistisen lehdistön luonteen. Käytännössä olisi ollut mielenkiintoista tutkia sitä, miten hyvin kd-lehdistö täytti nämä Leninin määritelmät.

Poleemisessa artikkelissaan *Mistä on alettava?* (joka julkaistiin jo vuonna 1901 bolševikkien vaikutusvallassa olleessa sosialidemokraattisessa lehdessä *Iskrassa*) Lenin esitti kuuluisiksi tulleet teesinsä poliittisen⁹², kommunistisen

⁸⁶ Sama, 22-23.

⁸⁷ Sama, 154-155.

⁸⁸ Hemánus (1976, 20-21) viittaa italialaisen Antonio Gramscin käsityksiin. G. tarkoitti hegemonialla kulttuuri-instituutioiden taipumusta vaikuttaa kansalaisyhteiskuntaan tavalla, joka edistää vallitsevan järjestelmän säilymistä – hegemonia on siis suunnilleen sama kuin Nordenstrengin tarkoittama "suojamuuri". Kirjasta ks. myös Hemánus 2002, 108.

⁸⁹ Näin esimerkiksi Hemánus 1983, 199–200; lyhyt viittaus sensuuriin on ainoa esimerkki sosialististen maiden lehdistöoloista.

⁹⁰ Hemánus 1983, Hemánus 1990.

⁹¹ Aloitin opiskeluni Tampereen yliopistossa 1970, opiskelin aktiivisesti vuoteen 1974 ja valmistuin 1977.

⁹² "Nyky päivän Euroopassa ei poliittisen liikkeen nimen ansaitseva liike ole ajateltavissa ilman poliittista äänenkannattajaa"; Lenin 1970, 226.

lehden luonteesta: "Sanomalehti ei ole ainoastaan kollektiivinen propagandisti ja kollektiivinen agitaattori, vaan myös kollektiivinen organisaattori". Lenin vertasi lehteä rakennustelineisiin, jotka voidaan purkaa kun talo on valmis. Lehti luo ympärilleen järjestön, ja näin löytyvät myös tarvittavat "tarkoituksenmukaiset keinot, joilla vallankumouksellinen puolue vaikuttaa näihin tapah-tumiin [...]"⁹³.

Leninille lehdistö oli ennen kaikkea väline, mutta myös keskustelukanava, sillä hän korosti toimituksen ja lukijoiden kirjeenvaihdon merkitystä. Tämä liit-tyi tarpeeseen kehittää lehteä organisaattorina, poliittisen joukkotoiminnan vä-lineenä.⁹⁴

Suomalaisen työväenlehdistön alkuvaiheessa korostui "julistamisen" mer-kitys. Pentti Salmelinin mukaan 1900-luvun alun työväenlehdet eivät ohjelma-julistuksissaan niinkään korostaneet aktualisuutta eli uutisten välittämistä, vaan puhuivat enemmän aatteellisuudesta olivat agitaattoreita ja propagandis-teja. Lehdet toivat esiin myös tarpeen vaikuttaa valtiollisiin laitoksiin esittämäl-lä äänioikeutta sekä sosiaali- ja työläinsäädäntöä koskevia vaatimuksia.⁹⁵

Suomalaisessa työväenlehtiä koskevassa myöhemmässä pohdinnassa on jäänyt vähälle huomiolle se, mitä 1900-luvun alussa esitetyt ajatukset parhaim-millaan olisivat voineet merkitä sodanjälkeisessä ja jälkiteollisessa yhteiskun-nassa. Toimittajien kokouksissa ja koulutustilaisuuksissa (esimerkiksi Yleisen Lehtimiesliiton järjestämissä) tällaisia asioita pohdittiin, mutta se tuotti varsin vähän julkista keskustelua. Lehtiä tehtiin toimituksissa ja toimittajat ratkoivat arkipäivän kysymyksiä omassa piirissään. Työhön vaikuttivat tietenkin monet ulkopuoliset tekijät, myös lukijat. Lehtien luonteesta ei kuitenkaan käyty perus-teellista keskustelua.

Lehtien propagandistinen ja agitoiva luonne tuntuu yleisesti hyväksytyltä, sillä vakavaa pohdintaa kansandemokraattisen lehdistön uutistehtävästä esitti julkisesti oikeastaan vain *Vapaan Sanan* päätoimittajana kesästä 1945 vuoden 1952 loppuun toiminut Raoul Palmgren. Hänen mukaansa kapitalististen mai-den kommunistinen lehdistö on sosialististen maiden lehtien tapaan ensisijai-sesti aate- ja valistuslehdistöä. Mutta voidakseen tyydyttää lukijoitaan ja voi-dakseen kilpailla kapitalististen sanomalehtien kanssa "sen täytyy samalla olla ensiluokkaista uutislehdistöä ja enemmän tai vähemmän noudattaa käytännös-sä olevaa efektiivistä taitto- ja otsikkotekniikkaa". Palmgren korosti uutisten paikkansapitävyyttä ja torjui "detaljiväärästelyn", joka osuu vastustajien suuri-levikkisimmän lehdistön lähettämänä bumerangina omaan nilkkaan. Siitä seu-raa, että "meitä ei uskota silloinkaan, kun jokainen esittämämme yksityiskohta

⁹³ Lenin 1970, 227-228. 2000-luvun alun näkökulmasta vertaus rakennustelineisiin on ontuva; mediaa ei voi purkaa koska nyky-yhteiskunta ei voi olla olemassa ilman sitä. Lehdistöä koskevan määritelmänsä Lenin hahmotteli ehkä saksalaisen Karl Liebk-nechtin sosialidemokraattien tehtäviä koskevan ohjeen pohjalta. Lenin lainasi sitä erääseen kirjoitukseensa keväällä 1894: "Studieren, Propagandieren, Organisieren" ("Tutkia, propagoida, järjestää"). Lenin 1970, 9.

⁹⁴ Lenin 1970, 229-230. Lenin selitti näkemyksiään lisää keväällä 1902, ks. Lenin 1971, 217 alkaen.

⁹⁵ Salmelin 1967, 256-257.

pitää kutinsa".⁹⁶ Mutta suhteessa Neuvostoliittoon ja lehdistön vastuuseen ulkopoliittisissa asioissa Palmgren oli samoilla linjoilla kuin lehdistöä ohjaamaan pyrkineet poliitikot, mm. Paasikivi ja Kekkonen⁹⁷. Hän ei suinkaan ollut neuvostovastainen, vaikka sellaistaakin leimaa häneen yritettiin lyödä. Hän kehui jopa korostetusti neuvostokulttuurin ainutlaatuisuutta.⁹⁸

Lähtökohdaksi myöhempään kd-lehtien luonnetta käsittelevään keskusteluun olisi sopinut Kauko Pietilän vuonna 1985 esittämä ajatus työväenlehdestä lukijan äänenä. Lehti ei ole vain propagandisti, agitaattori ja organisaattori, vaan sillä on merkitystä "myös toisin päin, niin että se tarttuu vastaanottajiin ja muodostaa näistä aina jonkinlaisen yhteiskunnallisen ryhmittymän ulospäin yhteiskuntaan – niin että lehden lukijakunta tulee yhteiskunnalliseksi voimaksi juuri sitä kautta, että se lehdessä saa itselleen äänen ja puhekyvyn, siis ainakin tietynlaisen yhteiskunnallisen toimintakyvyn, jota sillä ei olisi ilman lehteään".⁹⁹

Käsitykseni on, että työväenlehdistö pystyi toimimaan juuri edellä kuvatulla tavalla lukijoidensa äänenä ja heille yhteiskunnallista voimaa antavana tekijänä sekä 1900-luvun alussa (ennen sisällissotaa) että sitten uudelleen jatkosodan jälkeisessä tilanteessa. Myöhemmin kun työväenlehdistö marginalisoitui levikin laskiessa ja muun lehdistön suuntautuessa yhä enemmän ns. sitoutumattomaan universaaliin tiedonvälitykseen, lukijakunta ei enää kokenut sellaista yhteyttä keskenään kuin aikaisemmin. Kehitys liittyi lehtien merkitykseen nimenomaan organisaattoreina. Tämä merkitys väheni levikin laskiessa ja tiedonvälityksen kilpailutilanteen muutoinkin muuttuessa sekä myös järjestötoiminnan luonteen muuttuessa muun muassa maaltapaon ja maastamuuton vaikutuksesta. Heikot mahdollisuudet pärjätä uutiskilpailussa vähensivät kd-lehtien kiinnostavuutta.

Myös Neuvostoliittoon liittyvät tapahtumat ja SKP:n sisäiset erimielisyydet olivat omiaan työntämään kd-lehdistöä pois Pietilän kuvaamalta kehitysradalta. Tšekkoslovakian kriisi 1968 ja niitä seurannut keskustelu kd-liikkeessä alkoi luoda raja-aitoja. Samalla se loi epävarmuutta koko kommunistisen liikkeen perusteiden ja toimintatapojen ylle. Tämä epävarmuus heijastui lehdissä, ja näin lukijoilla oli siihen välitön kosketus. Tosin monet asiat tulivat ihmisten tietoisuuteen muun tiedonvälityksen avulla.

Pietilä on kuvannut työväenlehdistöä myös suhteessa perinteiseen työväenluokkaan, ja tämä suhde voisi rakentua hänen mukaansa ennen kaikkea maailmankatsomuksen varaan¹⁰⁰. Juuri näin aikaisemmin olikin, mutta edellä kuvatut kriisit iskivät säröjä maailmankatsomukseen. Osalle ihmisistä Neuvostoliitto oli aina oikeassa oleva voima, ja uusien ongelmien keskellä tätä luottamusta koeteltiin. Osa lukijoista alkoi ajatella niin kuin Aarne Saarinen asian ilmaisi:

⁹⁶ Palmgren 1981, 251 (Vapaa Sana 20.9.1950). Vrt. Liikanen – Manninen 1982, 20.

⁹⁷ Paasikivi oli asiassa presidenttiaikanaan varsin aloitteellinen. Lohi 2003, 58, 72-73.

⁹⁸ Kalemaa 1984, 205-206.

⁹⁹ Pietilä 1986, 78. Tähän esimerkiksi otettu pohdinta oli tietenkin kovin myöhäistä ajatellen sitä, että kd-lehdistön asema yhteiskunnassa heikkeni merkittävästi jo ennen 1980-lukua. Tällaista pohdintaa ei tutkijapiireissä ollut aikaisemmin.

¹⁰⁰ Pietilä 1986, 80.

myös NKP voi erehtyä. Osalle jo pelkkä erehtymisen mahdollisuudesta puhuminen oli petturuutta, eikä sitä voitu sietää myöskään kd-lehtien sivuilla.

1.3 Kansandemokraatit ja suuri naapuri

Tässä tutkimuksessa on pääosissa kaksi käsitettä, joita ei enää ole olemassa: kansandemokraattinen sanomalehdistö ja Neuvostoliitto. Jälkimmäinen niistä, Suomen naapurimaa ja mahtava suurvalta, lakkasi olemasta vuoden 1991 viimeisinä päivinä. Venäjän federaatio otti niskoilleen olemasta lakanneen valtion velat, ydinasepotentiaalin, ongelmat sekä pääosan väestöstä ja luonnonrikkauksista.¹⁰¹ Toisen "edesmenneen" - ja varsinaisen tutkimukseni kohteen - eli kansandemokraattisen lehdistön ja sen toimittajat esittelen tarkemmin myöhemmin.

Neuvostoliiton myötä siirtyi historiaan maassa vallinnut poliittinen ja taloudellinen järjestelmä, vaikka taivaan tuuliin ei häipynyt yhtäkkisesti kaikki se, mitä oli vuosikymmenien aikana rakennettu. Monet asiat ja ongelmat ovat 2000-luvun Venäjällä perua 1900-luvun Neuvostoliitosta¹⁰². Samoin oli ollut Neuvostoliiton alkuvuosina nähtävissä, miten tsaarin aika vaikutti yhteiskuntaan siitä huolimatta, että bolševikeilla oli kova halu irtautua kaikesta vanhasta. Mikään yhteisö ei ilmeisesti voi riuhtaista itseään yhtäkkiä irti menneisyydestä¹⁰³.

Näkyvä muutos oli naapurimaassamme 1990-luvulla se, että maata yksinvaltaisesti yli 70 vuotta hallinnut bolševistis-kommunistinen¹⁰⁴ puolue menetti asemansa ja jopa lakkautettiin. Venäjää alkoivat hallita toisenlaiset voimat. Kaikki poliittiset ja muut käytännöt eivät suinkaan muuttuneet vastakohtikseen.

Itse asiassa moni asia Neuvostoliiton todellisuudesta tai jopa NKP:n piirissä esiintyneistä näkökannoista eli edelleen 2000-luvun alun Venäjällä - tosin ei kommunismin etiketillä varustettuna. Esimerkiksi suurvaltašovinistisilla näkemyksillä, joista ei suinkaan ollut NKP:n johdon piirissä yksimielisyyttä, mutta

¹⁰¹ Neuvostoliitto (Sosialististen Neuvostotasavaltojen Liitto, SNTL, venäjäksi SSSR, kyrillisillä aakkosilla СССР) perustettiin vuoden 1922 lopulla Neuvosto-Venäjän ja muutamien muiden neuvostotasavaltojen muodostelmaksi. Tasavaltojen määrä ja rajat vaihtelivat 1950-luvulle saakka. Neuvostoliiton viime vaiheista Kagarlitski 1992.

¹⁰² Eräänlainen "kaksoisvalta" jatkui. Presidentin hallinto peri Jeltsinin kaudella NKP:n manttelin. Paikallishallinnon tasolla on toiminut monissa tapauksissa kaksi päällekkäistä vaikuttajatahoa. Putinin kaudella on pyritty keskittämään valtaa Moskovaan.

¹⁰³ Monet yritykset ovat tuottaneet paljon uhreja. Näin on tapahtunut useissa vallankumouksissa (Ranska, Venäjä, Kambodža). Rajuja muutoksia, jotka ovat tuottaneet pitkäaikaista väkivaltaa, on toteutettu viime vuosikymmeninä mm. Afganistanissa ja Irakissa.

¹⁰⁴ Termi "kommunisti" on tullut tunnetuksi erityisesti Neuvostoliiton yhteydessä. Vasemmistolaisista sosialidemokraateista tulikin Venäjällä kommunisteja. Termi on kuitenkin peräisin jo 1840-luvulta ja Marxilta ja Engelsiltä. Engels korosti sitä viimeisinä vuosinaan. Ks. Lenin 1946, 73-74.

jotka vaikuttivat Neuvostoliiton politiikkaan 1960- ja 1970-luvuilla, on pitkät historialliset juuret¹⁰⁵.

Neuvostoliiton kommunistinen puolue, NKP, oli mahtava voimatekijä maailmassa 1980-luvun lopulle saakka ja myös Suomen kannalta. Maamme poliittiseen elämään neuvostoliittolaisilla kommunisteilla oli vaikutusta koko sodanjälkeisen ajan ja hieman eri tavalla jo sitä ennenkin. Tätä asiaa on pohdittu ja sitä on selvitetty monissa tutkimuksissa, mutta täydellisempi kuva asiasta saadaan vasta myöhemmin.¹⁰⁶ Arkistojen avautuessa "ryssä-" ja "kotiryssä-tutkimus" laajenee täydellisemmäksi kuvaksi kehitykseen vaikuttaneista tekijöistä.

Neuvostoliitolla oli vaalittavanaan monenlaisia intressejä Suomessa. Niihin vaikuttivat pitkä yhteinen raja, molemmille merkitykselliset kauppasuhteet, historiallinen viha-rakkaussuhde sekä etujen sovittaminen yhteen kansainvälisessä politiikassa. Neuvostoliitolle ei ollut yhdentekevää, mitä Suomessa tapahtuu ja miten Suomi käyttäytyy - ja siis myös mitä Suomen julkisessa sanassa Neuvostoliitosta sanotaan.

Suomen itsenäistymisen, sisällissodan ja Venäjän lokakuun 1917 vallankumouksen seurauksena työväenliike jakaantui kahteen osaan. Siinä ei ollut mitään merkillistä, olihan tällaista jakautumaa tapahtunut monissa Euroopan maissa jo ennen vuotta 1918. Suomen sisällissota ja Venäjän vallankumous saivat tuon muutoksen tapahtumaan rajulla tempaisulla. Lokakuun vallankumous antoi mahdollisuuden valtiolliseen itsenäistymiseen ja osaltaan vaikutti sisällissodan syyttämiseen, samalla se "iski" työväenliikkeen kahtia.

Venäjän vallankumous muutti muutoinkin rajusti maailmaa. Sen vaikutus heijastui ideologioihin ja ihmisten käsityksiin maailman muuttamisen ja rakentamisen tavoista ja päämääristä. Tämä ei merkinnyt sitä, että julkilausutut yhteiskunnalliset tavoitteet olisivat käytännössä välittömästi turvanneet paremmat ja tasa-arvoiset olot kaikille. Niin kuin yleensä tällaisissa prosesseissa hyvän sanottiin tulevan myöhemmin. Utopia oli lupaus, jota kohti väitettiin olta- van menossa, mutta utopian kritisointi ja avoin keskustelu siitä tehtiin vähä vähältä yhä mahdottomammaksi.

Kysymykset tasa-arvosta ja kansalaisyhteisyyksistä, siis myös tiedonvälityksestä ja sananvapaudesta, nähtiin nousevassa kommunistisessa liikkeessä vain "luokkanäkökulmasta". Sanottiin, että ennen kaikkea tarvitaan oikeuksia työväenluokalle. Se tarkoitti yksinkertaisen yhteiskunnallisen ajattelun mukaan, että ne oli otettava pois heiltä, joilla niitä oli ollut aikaisemmin. Oikeuksien lisäksi otettiin pois omaisuus myös maanviljelijöiltä, joilla oli sitä niinkin paljon kuin kaksi hevosta ja 5-6 lehmää¹⁰⁷.

Venäjän vallankumous oli sosialistinen, mikä käytännössä tarkoitti että se oli taloudellinen, sosiaalinen ja poliittinen. Monista rikkaista tuli köyhiä ja köy-

¹⁰⁵ Suurvaltašovinismia Neuvostoliitossa käsittelee Jakovlev 2003. Kirjan suomentaminen olisi ansiokas teko naapurimaan historian paremmaksi ymmärtämiseksi.

¹⁰⁶ Suomalaisesta Neuvostoliitto-tutkimuksesta esimerkkejä Rautkallio 1993, Rentola 1997, Kivinen 1998, Rentola 1998 ja Luukkanen 2001. Suomalaisten Neuvostoliittokäsityksiä ovat tutkineet mm. Luostarinen 1986, Immonen 1987 ja Raittila 2004.

¹⁰⁷ Tällaisen esimerkin vuodelta 1931 Karjalasta kertoo Vasili Kondratjev, Carelia 2007:6, 40.

hiä ryhdyttiin hallitsemaan uudella tavalla. Varakkaat ja keskivarakkaat talonpojat nähtiin luokkavihollisina ja maaseudun asukkaita kerättiin työskentelemään kolhooseissa – ilman henkilöllisyystodistusta ja rahapalkkaa aina 1960-luvulle saakka. Myöhemmin alettiin kiinnittää huomiota koko kansan elintason nostamiseen. Myös jonkunlainen kulutusideologia alkoi kehittyä 1960-luvun Neuvostoliitossa.

Neuvostoliiton kommunistinen puolue pyrki maksimoimaan vaikutusvaltansa eri keinoin myös maan rajojen ulkopuolella. Vaikka maailmanvallankumouksen vienti monien neuvostojohtajien tarkoittamassa ja toivomassa mielessä aikaa myöten hylättiin eikä asiasta puhuttu ääneen, Neuvostoliitto kiinnitti koko olemassaolonsa ajan hyvin paljon huomiota erilaisten poliittisten ja taloudellisten tavoitteidensa edistämiseen eri puolilla maapalloa, ei vain naapurimaissa.

Kaikki vaikuttaminen ei tähännyt suoraan vallankumoukseen, vaan poliittisia intressejä ja päämääriä oli muitakin. Mutta käynnissä oli kuitenkin marxilais-leniniläisestä näkökulmasta katsoen historiallinen, väistämätön prosessi siirtymiseksi kapitalismista sosialismiin koko maailmassa, kuten asia nähtiin esimerkiksi vuonna 1961 hyväksytyssä NKP:n puolueohjelmassa.¹⁰⁸

Tämän kanssa oli sopusoinnussa erilaisille vallankumouksellisille ryhmille annettu tuki (Kuuba, Angola) ja myös puuttuminen Unkarin sisäiseen tilanteeseen (1956) sekä Tšekkoslovakian (1968) ja Afganistanin (1979 alkaen) miehitykset. Neuvostoliitto pyrki vaikuttamaan vallankumoukselliseen kehitykseen myös mm. Etiopiassa ja Perussa.

Neuvostoliittoa käsittelevä journalismi ei ole yksitasoisesti kuvattavissa. Kansandemokraattinen lehdistö noudatti oman toimintaympäristönsä sääntöjä ja siihen vaikuttivat varsinkin journalistisen työn käytännön tasolla ehkä huomattavasti Neuvostoliittoa enemmän oma viiteryhmä ja oma yhteiskunta. Mitä paljon, se on eräs tämän tutkimuksen kysymyksistä. Itse asiassa oli kyse erilaisten kulttuurien kohtaamisesta. Kysyä voi myös, oliko kd-journalismi Neuvostoliitosta mahdollisuuksien yhteensovittamista siinä mielessä, että suljetun järjestelmän käytäntöjä yritettiin soveltaa avoimeen yhteiskuntaan.

Aatteellisesta sukulaisuudesta huolimatta suomalaiset ja neuvostoliittolaiset kommunistit, ja tämä koski myös journalisteja, tarkastelivat maailmaa varsin erilaisin silmin. Peruslähtökohtien voi sanoa olleen henkisesti tasolla jossakin mielessä samanlaiset, mutta fyysinen kasvu- ja toimintaympäristö olivat erilaisia. Se loi erilaista ymmärrystä. Tämän näkemyksen tueksi voi asettaa marxilaisen käsityksen siitä, että perusrakenne, kuten yhteiskunnan taloudellinen toiminta, määrää tietoisuuden eikä päinvastoin.

Suomalaisen ja neuvostoliittolaisen kommunismin välille ei voi muutoinkaan laittaa yhtäläisyysmerkkejä, ei ainakaan 1960-luvun puolivälistä alkaen. Vaikka Suomen Kommunistinen Puolue oli perustettu sisällissodan hävinneiden ja maanpakoon joutuneiden suomalaisten sosialidemokraattien toimesta Moskovassa ja vaikka sen johto toimi pääasiassa 1920- ja 1930-luvuilla ja vielä vuoteen 1944 saakka Neuvostoliitossa, puolueella oli myös vahvat kansalliset

¹⁰⁸ Programma... 1968, 7 ym.

juuret¹⁰⁹. Se oli osa Suomen ("sosialistista", "vasemmistososialistista" tai mitä nimitystä ilmiöstä sitten halutaankin käyttää) työväenliikettä, vaikkakin historian oikuista ja isoveljen vaikutuksesta aika erikoinen osa.¹¹⁰

On kuitenkin muistettava, että SKP:n Moskovan-linkin vuoksi merkittävä osa puolueen sodanjälkeisen kauden toimitsijoista joko tuli Neuvostoliitosta tai oli ollut siellä opiskelemassa; myös osa kansandemokraattisista toimittajista sai koulutusta Neuvostoliitossa.

Käsitteet vaativat selittämistä, koska ne ovat jo historiaa, vaikkakin lähi-historiaa. Koska muutokset ovat olleet niin nopeita ja perusteellisia, unohtuvat pois heitetyt käsitteet nopeasti.

Kansandemokraattisen liikkeen avaintoimija oli SKP:n ohella SKDL, Suomen Kansan Demokraattinen Liitto ry (myöhemmin rp, rekisteröity puolue). SKDL syntyi syksyllä 1944 heti sen jälkeen, kun aseet olivat itärajalta vaienneet, kun oli solmittu Suomen ja Neuvostoliiton välirauhansopimus ja kun siihen asti kielletynä ollut kommunistinen puolue saattoi aloittaa julkisen toiminnan. Mukaan SKDL:n toimintaan tuli paljon entisiä sosialidemokraatteja. Vaikka kommunisteilla oli sillä hetkellä ja koko ajan myöhemminkin suurin vaikutusvalta syntyneessä uudessa poliittisessä liikkeessä, olisi väärin puhua tässä yhteydessä ainoastaan heistä.

Tärkeää on muistaa, että SKDL syntyi erilaisten vasemmistolaisten ihmisten tarpeesta luoda uusi poliittinen voima niin eduskuntaan, kunnallisvaltuustoihin kuin ylipäätään kaikkeen yhteiskunnalliseen elämään. Ihanteellisimmillaan SKDL koettiin kokonaan uudelleenlaiseksi poliittiseksi toimijaksi eduskunnassa ja kunnallisissa elimissä.

Kommunistejakin oli erilaisia. He olivat erilaisia yhteiskunnallisten näkemysten jyrkkyydessä ja myös taustaltaan. Jotkut olivat saaneet poliittista koulutusta 1920- ja 1930-lukujen Neuvostoliitossa, jotkut palasivat sieltä maanpaosta¹¹¹. Jotkut olivat osallistuneet Suomessa maanalaiseen toimintaan, toiset taas "heräsivät" yhtäkkiä mukaan, vaikka heillä ei ollut aikaisempaa poliittista kokemusta. Oli myös eri sukupolvien kommunisteja.¹¹²

SKDL ei siis syntynyt tyhjästä: Mukana oli myös sellaisia vasemmistolaisia, jotka olivat olleet mukana siinä 1920-luvun vasemmistososialistisessa liik-

¹⁰⁹ SKP:n perustamisvaiheista Saarela 1996, 37-48, "kahden isänmaan" problematiikasta myös Rentola 1994 ja 1997. "Suomalainen kommunismi oli vallan verkosto, joka sijaitsi kahden valtion välillä ja sisällä", Rentola 1994, 18.

¹¹⁰ SKP:n vaiheita on tutkittu varsin paljon ja 2000-luvulle tultaessa puolueen alkuvaiheiden historiasta on kohtuullisen paljon tietoa, vaikka kaikki Neuvostoliiton arkistotieto ei olekaan ollut käytettävissä. Myös osa SKP:n, varsinkin vähemmistön, arkistoista on tavoittamattomissa. Leppänen 1999, 24-25.

¹¹¹ Palaajia olivat mm. Inkeri Lehtinen, Antti Hyvönen, Tuure Lehén ja Armas Äikiä. Myös Hertta Kuusinen ja Yrjö Murto olivat asuneet Neuvostoliitossa. Lehén asui Suomessa Neuvostoliiton kansalaisena. Hän oli hyvin arvostettu henkilö pitkäaikaisessa asuinmaassaan, mm. Moskovan yliopiston kunniatohtori. KU 1968:60, 5. KÄ 1973:47, 5.

¹¹² Leppänen 1999 (varsinkin 139-222) käsittelee perusteellisesti SKP:n eri sukupolvia. Kauniskangas 1971, 18-22 kuvaa samaa asiaa.

keessä, joka vuonna 1930 lopullisesti kiellettiin Suomessa¹¹³. Jotkut alkuaikojen aktiiveista jäsenistä olivat yksinkertaisesti olleet vain sodankäynnin vastustajia ja joutuneet sen vuoksi olemaan jatkosodan aikana vankilassa. Tapana oli puhua myös SKDL:n vasemmistososialisteista, joista myöhemmin käytettiin termiä "SKDL:n sosialistit". Liikkeen omaan terminologiaan kuului ilmaisu "kommunistit ja muut kansandemokraatit".

SKP:n tullessa julkiseksi ja SKDL:n syntyessä sekä perustetuista uusista yhdistyksistä että monista aikaisemmin SDP:hen kuuluneista työväenyhdistyksistä syntyi varsin erikoinen poliittinen liike, jonka merkitystä ei ehkä loppuun saakka ymmärretty edes liikkeen omassa piirissä. Mitä seurauksia olisi esimerkiksi saattanut olla siitä, että kaikki poliittinen toiminta olisi yhdistetty nimenomaan SKDL:n piirissä tapahtuvaksi? Eduskunnassa, kunnallisvaltuustoissa ja monissa muissa yhteyksissä toimi juuri tämä SKDL, mutta toisaalta oli olemassa myös SKP puolueosastoineen ja työpaikka- ja ammattiyhdistystoimintoineen. Lisäksi perustettiin nais- ja nuorisjärjestö ja myöhemmin lasten pioneerijärjestö. Merkittävää vaikutusvaltaa kansandemokraateilla oli myös Suomen työväen urheiluliitossa (TUL).

SKP oli ikään kuin puolue puoleen sisällä – tai SKDL kuin puolue toisen puolueen ympärillä. Jäsenistö ei ollut identtinen, mutta kuitenkin paljolti yhteinen. Oli ihmisiä, jotka kuuluivat kaikkiin niihin kansandemokraattisiin (eli kd-) järjestöihin, joihin oli mahdollista kuulua. Mutta oli myös sellaisia, jotka omistautuivat yhdelle asialle, esimerkiksi vain SKDL:n kunnallistoimintaan tai SKP:n työpaikkaosaston toimintaan. Varsinkin johtotasolla tämä järjestöjen ja päätöksenteon päällekkäisyys toi ristiriitoja jo varsin varhaisessa vaiheessa. Tällaisia ristiriitoja oli muun muassa SKDL:n pää-äänenkannattajan *Vapaan Sanan* ja kd-lehtien artikkeli- ja uutispalvelun *DLP:n* johto- ja ohjaustyössä, jossa SKP:lla ja SKDL:lla oli omia intressejään. SKP:n suhde vuonna 1952 *VS:n* päätoimittajan tehtävästä erotettuun Raoul Palmgreniin oli tästä hyvä esimerkki¹¹⁴.

Kuten edellä kuvattiin, suhteessa Neuvostoliittoon kansandemokraattinen liike (ja SKP) ei ollut mikä tahansa puolue. Valtaosalle kansandemokraatteja Neuvostoliitto oli vielä 1940-, 1950- ja myös 1960-luvulla poliittinen ihanne, vaikka sen käytäntöjä ei pitkälle matkittukaan. Mutta oli olemassa matkimistakin: joidenkin Neuvostoliitosta sodan jälkeen Suomeen muuttaneiden kommunistien katsottiin yrittävän vaikuttaa puolueen johtotyöhön liian "neuvostolaisilla" menetelmillä. Tämä ei ollut ihme, sillä aivan alkuvaiheessa (1944–1945) SKP:n ylin johto oli lähes kokonaan Neuvostoliitossa koulutettua väkeä¹¹⁵.

¹¹³ Suomalaisen kommunismin synnystä sekä Venäjällä että Suomessa, Saarela 1996, 359-362. Termi "vasemmistososialistit" oli käytössä jo vuonna 1919. Sosialistinen Aikakauslehti 1919:4, 42; 1919:6, 83-84 ym.

¹¹⁴ Kalemaa 1984, 200, 201, 211-212, 216. Liikanen – Manninen 1982, 20.

¹¹⁵ Leppänen 1999, 11. Tämä johtui suurelta osin maantieteestä ja historiasta. Muissa lännen suurissa kommunistisissa puolueissa tilanne oli toinen. Suomen lisäksi vain Puolan kommunisteilla oli Neuvostoliittoon "kaksinkertainen riippuvuus", ideologinen ja geopoliittinen. Vrt. Torańska 1988, 271. Ero Suomen ja Ruotsin välillä oli selvä, mikä näkyi sekä järjestöissä että lehdissä. Ruotsin kehitystä vuosina 1965-2000 kuvaa Jonsson 2002.

SKP ja NKP olivat veljespuolueita, ja SKP oli itse asiassa ollut syksyyn 1944 saakka täysin riippuvainen Neuvostoliiton puolueesta. Sen hoivissa se oli saanut kokea sekä jonkun verran hyvää että vuosien myötä entistä enemmän pahaa; vuosina 1937–1938 SKP menetti pääosan Neuvostoliitossa asuneesta aktiivijäsenistöstään poliittisissa vainoissa.

Kun ns. Terijoen hallitus perustettiin talvisodan alkaessa ja kun oli tarve löytää puna-armeijaan suomen kieltä taitavia ja Suomea tuntevia upseereita, jouduttiin toteamaan, että suomalaisten vangitsemiset ja teloitukset olivat tältäkin osin heikentäneet niin SKP:n kuin Neuvostoliiton voimavaroja. Kommunisteilta meni tämän tunnustamiseen enemmän kuin 20 vuotta – eikä tällaisten stalinismin virheiden tunnustaminen ollut kaikille SKP:ssa selvä asia edes runsaan 30 vuoden kuluttua. Tilanne sopi hyvin yhteen sen kanssa, mitä tapahtui Neuvostoliitossa. Julkista vainojen toimeenpanijoiden "Nürnbergin oikeudenkäyntiä" ei pantu toimeen, vaikka olikin tapahtunut mitä karmeimpia ihmisoi-keusrikkomuksia¹¹⁶.

Ilman Suomessa esiin nousseita "piilokommunisteja" ja uutta poliittista kottia etsiviä sosialidemokraatteja SKDL:n perustamisesta ja noususta yhdeksi maan suurimmista puolueista ei olisi tullut mitään. Puolueen kannatus vaihteli 1940- ja 1950-lukujen eduskuntavaaleissa runsaasta 20 prosentista lähes 25 prosenttiin. Näin kd-liikkeestä tuli merkittävä kansallinen poliittinen voima.

Mitä enemmän SKDL ankkuroitui poliittiseen toimintaan konkreettisissa asioissa, sitä vähemmän sillä oli tarvetta hakea jatkuvaa yhteyttä itänaapuriin. Keskustelu "napanuoran katkaisemisesta" kiihtyi 1960-luvun puolivälistä alkaen, vaikka sitä yritettiin hillitä. Monille SKDL:n johdossa olleille ja myös monille kd-toimittajille oli luonnollista, että oma eli kansallinen poliittinen liike oli nimenomaan suomalainen ilmiö, ei jonkunlainen NKP:n "jatke".¹¹⁷ Liikkeen sisällä joidenkin Neuvostoliitosta tulleiden toimintatavat herättivät ärtymystä, mikä julkisuudessa näkyi Raoul Palmgrenin ja Aira Sinervon esiintymisissä, vaikka näitä ärtyneitä ei voi sanoa neuvostovastaisiksi¹¹⁸.

¹¹⁶ Jakovlev 2003, 294. Kohtuuden nimessä on muistettava, että monet turvallisuuselin-ten johtohenkilöt saivat tuomioita 1950-luvun alussa. Mutta neuvostojulkisuudessa historiasta kirjoitettiin usein niin, että ikävä asia kerta kaikkiaan ohitettiin. Esimerkiksi professori Arnold Arnoldovin artikkeli Neuvostoliiton kulttuurikehityksestä ("Kokonainen historiallinen aikakausi", KÄ 1973:21, 3) ei ollenkaan mainitse vuosien 1937-1938 aiheuttamaa vahinkoa; kirjoittaja päinvastoin antaa ymmärtää ajan olleen eteenpäinmenon kautta. On myös erikoista, että etevänä journalistina pidetty sosialidemokraatti Erkki Raatikainen julkaisi varsin laajan katsauksen Neuvostoliiton historiaan mainitsematta mitään vuosista 1937-1938 (Erkki Raatikainen: Raju on ajan riento. Espoo 1982). Vuosien 1937-1938 tapahtumat ohitettiin yleensä myös erilaisissa opinto- ym. aineistoissa, vrt. Tilastotietoa... 1967, 9.

¹¹⁷ Suomen valtio suhtautui kommunisteihin varovasti, heidän isänmaallisuuttaan suuresti epäillen. Suojelupoliisi hankki koko sodanjälkeisen ajan (ilmeisesti myös ns. punaisen Valpon kaudella) tietoja SKDL:n ja SKP:n aktiivijäsenistä. Rentola 1999, 115-157. Eräät SKP:n johtavat poliitikot suhtautuivat ainakin julkisesti valvontaan naiivisti; vaadittiin kyllä suojelupoliisia lakkautettavaksi, mutta ei otettu kantaa riippuvuuteen Neuvostoliitosta. Vrt. TA 1970:21, 8.

¹¹⁸ Raoul Palmgrenin polemiikki Armas Äikiän kanssa sekä erityisesti hänen Äikiää arvostellut pakinansa "Sulo Häiriö" (nimimerkki Hapan, Vapaa Sana 14.9.1952) sekä Aira Sinervon Koskessa kolisten (1960), mm. "Kutvosen" kuvaus.

Sodanjälkeinen tilanne oli myös Neuvostoliitolle ja NKP:lle uusi ja outo. Luoteinen naapuri oli edelleen kapitalistinen maa, ja sen kanssa oli yhteistä rajaa edelleen yli 1000 kilometriä. Mutta nyt sen kanssa ryhdyttiin rakentamaan rinnakkaiseloja ja yhteistyötä muun muassa kaupan alalla. Maa oli kapitalistinen, mutta sen sisällä vaikutti merkittävänä poliittisena voimana kommunistinen puolue, vaikkakin tärkeissä valtiollisissa tehtävissä sen puolesta toimi "yhteistoimintajärjestö" SKDL.

Tässä tutkimuksessa ei tutkita poliittista toimintaa eikä poliittisia puolueita, vaikka olenkin viipynyt niissä näin pitkään. Mutta on myös poliittinen, ei vain journalistinen kysymys, missä määrin ja millä tavalla Neuvostoliitto pyrki ja onnistui saamaan omaa sanomaansa Suomen julkiseen keskusteluun¹¹⁹.

Neuvostoliittoa koskeva journalismi ja Neuvostoliiton oma tiedotus ja propaganda eivät tietenkään tulleet tyhjään tilaan, vaan suomalaisilla oli runsaasti erilaisia käsityksiä ja tietoja itäisestä naapurista. Oli myös tunneperäisiä syitä ja tapoja reagoida Neuvostoliittoa koskeviin asioihin. Taustalla oli jopa sukupolvien takaisia kokemuksia ja käsityksiä. Talvisodan tapahtumat osaltaan virittivät kielteistä suhtautumista.

Aikanaan puhuttiin "perivihollisesta", jonka kanssa oli joko opittava elämään tai sitä vastaan oli taisteltava. Realistisesti asiaa ajattelevat ymmärsivät, että historialliset ja maantieteelliset syyt pakottivat Suomen ottamaan Venäjän ja Neuvostoliiton läheisyyden todesta. Samalla muistutettiin, että itäinen naapuri myös "jatkuvaisuuden lain perusteella pyrkii vaikuttamaan oloihimme"¹²⁰. J. K. Paasikivi oli eräs ensimmäisistä johtavista poliitikoista, joka vakavasti otti huomioon geopoliittiset seikat Suomen suhdetta itäiseen naapuriin määriteltäessä.

Suomen julkisuudessa Neuvostoliittoa käsiteltiin ennen sotaa ja sen aikana paljolti ns. viholliskuvan pohjalta¹²¹. Tällaista tapaa kansandemokraattinen lehdistö piti virheellisenä ja maalle vaarallisena politiikkana, josta piti päästä eroon. Tältä pohjalta yksi kd-lehdistön tavoitteista oli hyvien naapuruussuhteiden ylläpitäminen ja kehittäminen; saman päämäärän hyväksyi valtaosa suomalaisista. Keinoista saatettiin olla monta eri mieltä.

Matti Klinge osoittaa, että suomalaisten viholliskuvalla venäläisistä eli "ryssävihalla" ei ole ollut sellaisia vuosisataisia, jopa vuosituhantaisia juuria kuin 1920- ja 1930-lukujen julkisessa sanassa usein annettiin ymmärtää¹²². Aihetta ovat käsitelleet Kalervo Siikala teoksessaan *Kansallinen realismi* (1960) ja Outi Karemaa teoksessaan *Vihollisia, vainoojia, syöpäläisiä; venäläisviha Suomessa 1917-1923* (1998). Aiheeseen palataan luvussa 4.2.3.

¹¹⁹ Propaganda on sellaista vaikuttamista tai sen yrittämistä, missä vastaanottaja tiedostaa olevansa vaikuttamisen kohteena. Jos tätä ei tajuta, kyseessä on manipulaation ilmenemismuoto, indoktrinaatio (Hemánus 1976, 17). Usein puhutaan propagandasta kaikenlaisena yrittämisenä vaikuttaa toisten mielipiteisiin ja asenteisiin.

¹²⁰ Viljanen 1920, 13.

¹²¹ Luostarinen 1986, 24, 26, 27. Viholliskuvalla pyrkii olemaan historiallinen jatkuvuus, jolloin kerran syntyneen viholliskuvan aineksia käytetään uusissa konfliktitilanteissa. Viholliskuvan syntyminen näyttää myös olevan yhteydessä kyseisen maan sisäpoliittiseen tilanteeseen ja kehitykseen.

¹²² Klinge 1972, 57-112.

2 VASEMMISTOLEHDISTÖN LÄHTÖKOHDAT

2.1 1920-luvun kokemukset

2.1.1 Vanhasta työväenliikkeestä uuteen

Suomen työväenliikkeen lehdistöperinteet alkavat 1800-luvun lopulta. *Työmies* oli työväenliikkeen alkuaikoina tärkeä ja vaikutusvaltainen väline yhteiskunnallisessa uudistustyössä ja sosialismin aatteiden levittämisessä. Vuoden 1917 levikki, 79.900 kappaletta, kertoi lehden saaneen laajasti vastakaikua.

Sisällissodan seurauksena tilanne muuttui. Aluksi kaikkien työväenlehtien julkaiseminen näytti vaikealta, mutta yllättävän nopeasti herätettiin joitakin aikaisemmin ilmestyneitä SDP:n lehtiä ja perustettiin uusia. Omaisuuden takavarikot sekä monien toimittajien poissaolo kuoleman, vankeuden ja maanpaon vuoksi heikensivät toiminnan mahdollisuuksia. Pian osoittautui, että myös työväenliikkeen sisäiset erimielisyydet vaikuttivat lehtien syntyyn, elämään ja kuolemaan.

Työväenliikkeen jakautuminen kahdeksi ei ollut poikkeuksellinen ilmiö; sitä oli tapahtunut monissa maissa jo ennen vuotta 1918. Venäjän työväenliikkeen valtokeskuksen jääminen vuonna 1917 bolševikeille oli esimerkki tällaisesta hajaannuksesta. Konkreettisesti jakautuminen toteutui Suomea koskien silloin, kun joukko maanpakolaisuuteen paenneita entisiä SDP:n jäseniä perusti loppukesällä 1918 Moskovassa Suomen (aluksi Suomalaisen) Kommunistisen Puolueen (SKP).

Jakaantumista tapahtui myös siten, että sisällissodan tuhkasta nousseen SDP:n sisällä ei oltu samaa mieltä toiminnan suunnasta ja menettelytavoista. Tämä tosiasia on unohtunut niiltä tutkijoilta, jotka näkevät ongelmien juurena lähinnä "hengellisen akatemian kokouksen" - SKP perustettiin entisen hengellisen akatemian tiloissa. SDP:n sisäinen kiista johti kilpaan vuoden 1919 puoluekokouksen edustajapaikoista. Lehdistössä tämä näkyi taisteluna esimerkiksi turkulaisen *Sosialistin* hallinnosta.

Toisen maailmansodan jälkeisen kommunistisen ja kansandemokraattisen liikkeen juuria voidaan oikeutetusti etsiä ennen sisällissotaa toimineen SDP:n piiristä. Mutta aatteellisesti, organisatorisesti ja myös liikkeessä mukana olleiden henkilökohtaiseen työhön perustuen SKP:n ja SKDL:n sodanjälkeisen toiminnan lähtökohtia pitää etsiä lähinnä maanalaisen ja osittain Neuvostoliitossa toimineen SKP:n sekä syrjityn vasemmistososialistisen liikkeen piiristä.

2.1.2 Poliitiikan teon yrityksiä

Sosialidemokraattien elvyttäessä toimintaansa syksyllä 1918 ja keväällä 1919 nousi esiin menettelytapakysymyksiä, jotka saivat aikaan erimielisyyttä. Varsin pian nousi esiin ajatuksia joko elvytetyn SDP:n linjan muuttamisesta tai sen epäonnistuessa uuden puolueen perustamisesta.

Asiaan alkoi jo alusta lähtien vaikuttaa myös kommunistinen puolue, vaikka sen mahdollisuudet rajoittuivat pääasiassa hyvin harvalukaiseen Suomessa toimivaan jäsenistöön, maan alla toimiviin, osaksi Neuvosto-Venäjältä tulleisiin puolueen työntekijöihin sekä rahallisiin avustuksiin tarkoituksiin, jotka puoluejohto kulloinkin katsoi puolueen etuja palveleviksi.

Tämä poliittisen työväenliikkeen osa eli elvytettyjen työväenyhdistysten, sosialidemokraattisen nuorisoliiton ja sen yhdistysten, joidenkin ammattiliittojen ja niiden paikallisosastojen, urheiluseurojen sekä toiminnan helpottamiseksi perustettujen "ei-poliittisten"¹²³ järjestöjen avulla. Sen päivittäisessä vaikutuspiirissä oli tuhansia ihmisiä, ja vuosien 1922-1929 eduskuntavaaleissa tätä liikettä edustaneet ehdokkaat saivat 91 839-128 181 ääntä¹²⁴.

Vuonna 1918 alkaneen uuden vasemmistososialistisen toiminnan ja journalismin pääteipiste oli vuosina 1930-1931 tapahtunut lehtien sekä erittäin monien poliittisten ja ammatillisten järjestöjen lakkauttaminen. Vuosina 1922-1934 (viimemainitun vuoden huhtikuuhun mennessä) Suomessa lakkautettiin "lain tai hyvien tapojen vastaisen toimintansa vuoksi" yli 3.000 järjestöä¹²⁵. Ensi vaiheessa, Suomen sosialistisen työväenpuolueen perustamisen jälkeen, liikkeeseen oli heti yhdistynyt noin 700 työväenyhdistystä, ammattiosastoa ja muuta järjestöä¹²⁶.

Kielloista paras kirjallinen lähde on vuonna 1934 julkaistu sisäasiainministeriön painotuote¹²⁷. Pelkästään sen kustantaja ja laajuus kertovat demokratian

¹²³ Lakkautettujen yhdistysten joukossa oli mm. sellaisia kuin Elannon henkilökunnan vaaliyhdistys, Helsingin nuorten työläisten kuoro, Siivoojain vaaliyhdistys ja monia nuorten opistoyhdistyksiä. "Luettelo lakkautetuista..."

¹²⁴ Tämä oli 10,45-14,81 % äänestäneistä. Puolueen kannatus oli suurempi kuin RKP:n ja vuoden 1929 vaaleissa se jäi Kokoomuksesta vain 10 000 äänen päähän. Äänioikeutettuja oli mainittuina vuosina 1 479 352-1 719 567.

¹²⁵ Luettelo lakkautetuista... 1934. Luettelo julkaistiin, koska paikallisviranomaiset eivät kieltojen suuren määrän vuoksi voineet muutoin seurata tilannetta. Luettelossa on kiellettyjä yhdistyksiä 103 sivulla. Demokratian tilaa kuvaavat myös loppuun liitetyt 10 tyhjää sivua, jotka "ovat tarkoitettut asianomaisten viranomaisten käytettäväksi tämän luettelon julkaisemisen jälkeen saatujen uusien lakkautusten merkitsemistä varten".

¹²⁶ Saarela 1996, 314.

¹²⁷ Luettelo lakkautetuista... 1934.

tilasta. Vallankumoukselliseksi koetut, ja myös monesti sellaisina esiintyneet yhdistykset eivät voineet toimia vapaasti. Vuonna 1923 alkaneet lakkautukset ja painokanteet, mutta varsinkin vuosien 1930-1931 lakkautusprosessi merkitsivät sosialidemokraateista vasemmalla olevan työväenliikkeen melkein täydellistä julkista vaientamista¹²⁸.

Tärkeä osa edellä mainitun liikkeen aktiivisuutta oli julkaisutoiminta. Sitä on tutkittu jonkun verran, samoin liikkeen poliittista toimintaa¹²⁹.

2.1.3 1920-luvun vasemmistolehdistö

Suomen Sosialistisen Työväenpuolueen äänenkannattajina eli vasemmistososialistisina lehtinä vuosina 1919-1923 olivat Helsingissä, Kajaanissa, Kuopiossa, Oulussa ja Vaasassa ilmestyneet sanomalehdet sekä Helsingissä ilmestynyt *Sosialistinen Aikakauslehti*. Myös liikettä lähellä olleiden ammattiliittojen lehdet ja eräät muut julkaisut edistivät jossakin määrin tämän ryhmän asiaa, vaikka pääpaino oli luonnollisesti sanomalehdillä¹³⁰. Näitä sanomalehtiä ilmestyi yhtä aikaa 4-8 ja viikkonumeroita ne julkaisivat yhteensä 15-30. Lähes koko ajan ainakin kaksi lehteä ilmestyi kuutena päivänä viikossa.¹³¹

Kajaanissa, Kuopiossa ja Oulussa ilmestyneet lehdet joutuivat muuttamaan nimeään useasti painokanteiden ja lakkautusten vuoksi. Lehdillä oli usein toimituksen ulkopuolinen vastaava toimittaja, mutta ei nimellistä päätoimittajaa - näin toimintaa voitiin jatkaa, vaikka ulkopuolinen vastaava joutuikin tuomituksi vankeuteen.

SDP:n sisällä käytiin kiistaa elvytettävien lehtien omistuksesta. Jotkut järjestöt halusivat korostaa riippumattomuutta puoluejohdosta, vaikka varsinainen puoluehajaannus vasta odotti tuloaan. Esimerkiksi kuopiolainen *Savon Kansa* leimautui SDP:n johdon silmissä "kommunistiseksi" jo keväällä 1919, jolloin se oli arvostellut sosialidemokraattien käsityksiä valtiosta ja eduskuntavaaleista.¹³² Juuri *Savon Kansassa* käytiin ohjelmallista ja aatteellista keskustelua, jossa tuotiin esiin tarve SDP:n suunnan muuttamisesta.¹³³

Helsingissä SDP:n johdon kriitikkojen julkaisukanavan puutetta täytti heinäkuussa 1919 toimintansa aloittanut *Sosialistinen Aikakauslehti*. Teoreettisen julkaisun kustantajana oli Sosialidemokraattinen nuorisoliitto, myöhemmin se siirtyi uuden puolueen kustannettavaksi.

¹²⁸ Poikkeuksena vaikenemisesta olivat lähinnä Jarno Pennasen toimittama Kirjallisuuslehti sekä Akateemisen sosialistiseuran Soihtu.

¹²⁹ Yleiskatsaus tähän sanomalehdistöön on Salokangas 1987 ("Vasemmistoradikaalinen liike" teoksessa SLH, osa 2, s. 211-227). Alkuvaiheiden poliittisen toiminnan kuvaus on Saarela 1996. Teoksessa on käsitelty myös lehdistöä ja muuta julkaisutoimintaa, hieman myös SKP:n julkaisutoimintaa Neuvosto-Venäjäällä.

¹³⁰ Saarela 1996, 503 sisältää yhteenvedon vuosien 1919-1923 sanomalehdistä. Erikseen oululaisen lehden vaiheista Salokangas 1987, 213, 215, 220, 226 sekä Saarela 2006, 93-129 (vuoteen 1930 saakka).

¹³¹ Yhteenvedo ilmestymiskerroista ym. Salokangas 1987, 213.

¹³² Saarela 1996, 127.

¹³³ Savon Kansasta Salokangas 1987, 211-212.

Kuopiolaisen *Savon Kansan* toimituksen omapäisyys alkoi saada seuraajia muuallakin. Vaasalaisen *Työläisen* julkaisijayhtiö päätti vuoden 1919 lopulla lehden linjan radikalisoimisesta¹³⁴. Mutta kiistan SDP:n linjasta kärjistyessä ylimääräisen puoluekokouksen jälkeen oululainen *Pohjan Kansa* vielä varoitti "hajotustyön" vaaroista.

Toukokuussa 1920 perustetun Suomen Sosialistisen Työväenpuolueen äänenkannattajiksi siirtyivät tai perustettiin seuraavat sanomalehdet (ikäjärjestyksessä): Vaasassa ja Helsingissä ilmestynyt ruotsinkielinen *Folkbladet*, vaasalainen *Työläinen* (vuoden 1920 alusta *Vapaa Sana*, myöhemmin *Työn Ääni*), kuopiolainen *Savon Kansa* (myöhemmin mm. *Vapaa Kansa* ja *Sanantuojat*), oululainen *Pohjan Kansa*, kajaanilainen *Työväen Lehti* (nimenä myös mm. *Kainuun Kansa* ja *Kainuun Työmies*) sekä Helsingissä lokakuussa 1920 perustettu *Suomen Työmies*. Turkulaisen *Sosialistin* linjasta käytiin lyhyt, SDP:n johdon voittoon päättynyt kiista.

Vuonna 1923 tapahtuneiden puolueen ja lehtien lakkautusten jälkeen lähdettiin useimmilla paikkakunnilla liikkeelle vanhalta pohjalta, mutta usein uudella nimellä. Lakkautetun puolueen tilalla alkoivat toimia vaalijärjestöt, joilla oli vuoden 1924 vaalien jälkeen oma eduskuntaryhmä. Toimintaa pyrkivät ohjaamaan myös kommunistisen puolueen Helsingissä toiminut Suomen byroo sekä sen eri piireissä toimivat organisaattorit.

Oulussa vasemmistososialistinen lehti elvytettiin runsaan vuoden tauon jälkeen. *Pohjan Voima* ilmestyi sen jälkeen kesäkuuhun 1930 asti ollen välillä kaksi kertaa lakkautettuna yhteensä viiden kuukauden ajan.¹³⁵

Kun Suomen Sosialistinen Työväenpuolue vuonna 1923 lakkautettiin, tämä merkitsi sitä lähellä olleen lehdistön ajautumista entistä suurempiin vaikeuksiin. Jotkut lehdet lakkasivat ilmestymästä (mm. kajaanilainen *Työväen Lehti* ja *Sosialistinen Aikakauslehti* Helsingissä). Painokanteiden ja väliaikaisten lakkautusten vuoksi varsinkin oululainen ja kuopiolainen lehti joutuivat ilmestymään monilla eri nimillä. Kun SSTP korvattiin Työväen ja pienviljelijäin vaaliliitolla (1924-1926) ja sen jälkeen Työväen ja pienviljelijäin puolueella (1927-1930), liikkeen helsinkiläisenä äänenkannattajana ilmestyi *Työväenjärjestöjen Tiedonantaja*¹³⁶.

Eteenpäin mentiin ainoastaan väliaikaisesti ja joillakin rintamanosilla; Tampereella ilmestyi vuosina 1927-1930 vasemmistososialistinen *Työväen Lehti*. Kulttuuripiirejä lähellä olivat enemmän tai vähemmän SKP:n vaikutuspiirissä olleet *Itä ja Länsi* sekä *Liekki*.

Vuoden 1930 kesällä näiden lehtien ilmestyminen lopullisesti estettiin. Viranomaisten toimesta lakkautettiin *Pohjan Voima*, *Työväenjärjestöjen Tiedonantaja*, *Työ* ja *Nya Folkbladet*. *Työväen Lehti*, *Työn Ääni* ja *Savon Työ* oli lakkautettu aikaisemmin.¹³⁷ Sen jälkeen SKP julkaisi maanalaisia lehtiä, joiden irtonumeroita levitettiin parhaassa tapauksessa joitakin satoja kappaleita. Jonkin verran julki-

¹³⁴ Saarela 1996, 149.

¹³⁵ Saarela 1996, 107-108, 129.

¹³⁶ Lehden perustivat syyskuussa 1923 "pidättämättä jääneet puolueaktiivit". Salokangas 1987, 214. Vasta elokuusta 1924 alkaen se ilmestyi 6 kertaa viikossa.

¹³⁷ Salokangas 1987, 216.

suuteen pääsyä auttoivat sellaiset lehdet kuin Akateemisen sosialistiseuran *Soihdu*, Jarno Pennasen julkaisema *Kirjallisuuslehti* ja eräät muut vähemmän merkittävät yritykset.

2.1.4 Sosialistisen Aikakauslehden kujanjuoksu

1920-luvun alun vasemmistososialististen liikkeen aatteellista olemusta ja kehitystä kuvaa hyvin *Sosialistinen Aikakauslehti*. Lehdellä oli vakavat tavoitteet. Sillä oli esikuvana ennen kaikkea samanniminen lehti, jota julkaisivat Helsingissä vuosina 1908-1909 muutamat SDP:n nuoret koulutusta saaneet jäsenet. Uusi SA oli aluksi Suomen Sosialidemokraattisen Nuorisoliiton lehti; liitto ei halunnut seurata vanhaa sosialidemokraattista puoluetta, vaan se oli osa syntyvää vasemmistososialistista liikettä.

Elokuusta 1919 heinäkuulle 1923 (jolloin viranomaiset kielsivät lehden toiminnan) *Sosialistinen Aikakauslehti* oli yksi uuden liikkeen organisaattoreista. Se antoi puheenvuoron monille vanhoille ja uusille kirjoittajille, sekä Suomessa asuville että Neuvosto-Venäjälle menneille.

Lehden sielu ja aivot oli alussa Ivar Lassy. Hän oli Bakussa syntynyt suomalainen, tohtori joka oli kiinnostunut monenlaisista yhteiskunnallisista kysymyksistä, ei vain politiikasta. Hän kirjoitti esimerkiksi avioliiton historiasta (30 artikkelia vuosina 1919-1921). Hänen valtava työnsä SA:ssa (ainakin 73 artikkelia) keskeytyi lähes kokonaan, kun hänet vuonna 1920 vangittiin ja tuomittiin vankilaan joksikin aikaa¹³⁸. Myös päätoimittajilla oli vaikeuksia viranomaisten kanssa.¹³⁹

Monet kirjoittajat käyttivät nimikirjaimia ja nimimerkkiä¹⁴⁰. On mahdotonta selvittää, keitä kaikkia oli työssä mukana. Luultavaa on, että juuri Lassy sekä päätoimittajat (Emil Lindahl, Emil Tuomi ja Kalle Hautamäki) valitsivat aineiston ja kirjoittivat monet nimettömistäkin kirjoituksista.

Alussa useimmat artikkelit olivat suomalaisten toimittajien ja poliitikkojen työtä. Mutta myös eräät Neuvosto-Venäjällä olleet suomalaiset osallistuivat työhön ja heitä oli vaikuttamassa myös SA:n perustamiseen. Ennen kaikkea näin teki Otto Wille Kuusinen (joka oli Suomessa salaa vuosina 1919 ja 1920). Useimmiten hän käytti luonnollisista syistä nimimerkkiä¹⁴¹. Lehteen kirjoitti myös toinen SKP:n keskuskomitean jäsen, Lauri Letonmäki.¹⁴²

Lehden sisällön selvittämiseksi on vertailtu sen numeroita vuosina 1919 (numerot 1-5), 1921 (11-15) ja 1923 (2 ja 4-5; numero 3 takavarikoitiin). Kirjoitusten aihepiirit voi luokitella seuraavasti:

¹³⁸ Lassystä ja hänen toimittajantyöstään, Saarela 1996, 129, 171, alkuvaiheista Neuvosto-Venäjällä 342-343. Lassy pidätettiin helmikuun lopulla 1920. Saarela 1996, 155. Hän käytti mm. nimimerkkejä "Sapiens", "Ambrosius", "Martius" ja "I. Kana" sekä nimikirjaimia.

¹³⁹ Sosialistinen Aikakauslehti 1920:15-16, 185.

¹⁴⁰ Nimimerkkejä ja nimikirjaimia oli lehdessä koko aikana noin 80. Niistä korkeintaan 20 on helposti jäljitettävissä.

¹⁴¹ "Usko Sotamies", "Sotamies", "Isä", "Ilmari V." ja ehkä myös "S".

¹⁴² Saarela 1996, 129.

- I. Suomalaisen kirjoittamat ja etupäässä Suomen politiikkaa käsittelevät kirjoitukset.
- II. Neuvostovenäläisten ym. kirjoittamat, pääasiassa omaa maata käsittelevät kirjoitukset.
- III. Länsieurooppalaisten kirjoittamat, etupäässä Neuvosto-Venäjää ja sosialismia käsittelevät kirjoitukset (mukana myös Marxin ja Engelsin kirjoitukset).
- IV. Nimettömien henkilöiden eri aiheista tekemät kirjoitukset.
- V. Kominternin toimihenkilöiden kirjoitukset ja Kominternin asiakirjat.

Taulukossa 2.1 on esitetty näiden aihepiirien 116 artikkelin julkaiseminen *SA:n* numeroissa vuosina 1919, 1921 ja 1923.

TAULUKKO 2.1 Sosialistisen aikakauslehden artikkelit vuosina 1919, 1921 ja 1923

	I	II	III	IV	V
1919	29	4	4	12	1
1921	2	7	7	8	6
1923	11	3	1	2	17
yhteensä	42	14	12	22	2

Lehden sisällössä tapahtui sen lyhyenä ilmestymisaikana merkittävä muutos. Osittain tämä liittyi siihen, että nuorisoliitto ei kyennyt jatkamaan kustantajana, vaan siitä tehtiin Suomen Sosialistisen Työväenpuolueen (SSTP) lehti helmikuussa 1921. Tämän jälkeen *SA* alkoi julkaista yhä enemmän neuvosto- ja Kominternin lähteisiin perustuvia artikkeleja ja myös Kominternin virallisia asiakirjoja. Alkuaikojen idea olla vasemmistolaisten (eikä ainoastaan kommunistien) kansallinen foorumi työnnettiin taka-alalle, jopa joissakin numeroissa kokonaan unohdettiin.

Sisällön muutosta korostaa se, että vuonna 1919 suomalaisten kirjoittamat artikkelit käsitelivät monia eri aiheita, eivät vain politiikkaa; sen sijaan vuonna 1923 tämän aihepiirin artikkelit (11 kpl) olivat pääasiassa (9 kpl) Suomen Työväenpuolueen julkilausumia.

Keskustelu tyrehtyi, kun lehti keskittyi Kominternin ja oman puolueen politiikan tunnetuksi tekemiseen. Saarela sanoo joidenkin kirjoitusten vaikuttaneen siihen suuntaan, että "kritiikki irtosi niistä konkreettisista kysymyksistä, joiden pohjalta se oli Suomessa syntynyt"¹⁴³. Tämä teki *SA:n* journalismin ongelmalliseksi. Tapahtui sama, mikä koski eduskuntatyöhön osallistuneen puolueen politiikkaa: periaatteiden julistaminen ajoi konkreettisen tilanteen arvioimisen edelle¹⁴⁴.

¹⁴³ Saarela 1996, 138.

¹⁴⁴ Saarela 1996, 245.

Olen jäljittänyt 22 suomalaista ja 44 ulkomaalaista kirjoittajaa *Sosialistisen Aikakauslehden* kaikista numeroista¹⁴⁵. Suomalaisia oli todellisuudessa enemmän, sillä lehdessä on monia nimikirjaimin, nimimerkein ja anonyymisti julkaistuja kirjoituksia.

SA:n suomalaisista kirjoittajista Kuusinen oli SKP:n johtohenkilö sotavuosiin saakka ja myöhemmin Neuvostoliiton puoluejohdon jäsen. J. K. Lehtinen oli entinen kansanedustaja; hänet ammuttiin Leningradissa vuonna 1938. Hannes Mäkinen oli SKP:n johtohenkilö ja jopa sen puheenjohtaja vuodesta 1936 alkaen (vuoteen 1938?)¹⁴⁶. Hänet ammuttiin Moskovassa 1938. Ivar Lassu muutti Neuvostoliittoon ja myös hänet ammuttiin 1938. Onni Tuomi oli entinen eduskunnan jäsen ja hän kuoli Petroskoissa 1933 luonnollisella tavalla. Mauritz Rosenberg lähti Suomesta 1930-luvun alussa. Hän oli ns. Kuusisen hallituksen jäsen vuonna 1939 ja kuoli Moskovassa 1941.¹⁴⁷

Omassa piirissään SA sai syksyllä 1922 aikaan skandaalin. Lassu kuvasi (nimimerkillä) eräitä Neuvosto-Venäjällä asuvia SKP:n toimihenkilöitä varsin arkisella tavalla. Kuvaukset olivat kohteiden mielestä yksipuolisia. Kiista vaikutti myöhemminkin Lassun ja SKP:n johdon suhteisiin.¹⁴⁸ Ehkä se vaikutti jopa Lassun kohtaloon.

Lehden päätoimittajat asuivat kaikki myöhemmin Suomessa ja heillä oli toisenlaiset kohtalot. Emil Lindahlin oli pakko vaihtaa ammattia¹⁴⁹; Emil Tuomesta ja Kalle Hautamäestä tuli SDP:n jäseniä; Hautamäki työskenteli puolueen uutistoimistossa ja oli valtion virkamies ja vapaa toimittaja¹⁵⁰.

Neuvostovenäläisistä kirjoittajista eniten kirjoituksia julkaistiin seuraavilta: V. I. Lenin (23 artikkelia), Nikolai Buharin (15), Jevgeni Varga (10), Jevgeni Preobraženski (8), Grigori Zinovjev (8), Aleksandra Kollontai (7) sekä Karl Radek (6). Kirjoittajina olivat myös muun muassa N. Osinski, Bela Kun, Aleksandr Sanin ja Rudolf Warski.¹⁵¹

¹⁴⁵ SA:n ohella lähteinä kirjoittajien henkilöimisessä ovat olleet Kipinästä... 1958, Saarela 1996 ja Lahti-Argutina 2001.

¹⁴⁶ Mäkinen oli maanalaisessa työssä Suomessa 1930-luvun alussa ja hoiti mm. SKP:n suhteita vasemmistolaisiin kulttuuripiireihin. Hän kirjoitti Kirjallisuuslehden nimimerkillä A. Savela. Sallamaa 1994, 57, 121, 321 (viite 59).

¹⁴⁷ Myös jotkut näiden kommunistien lähisukulaiset vangittiin tai ammuttiin. O. W. Kuusisen toinen vaimo Aino Sarola oli useilla työleireillä 1938-1955. Kuusisen poika Esa Kuusinen oli työleirillä kaksi vuotta ja hänen vaimonsa Taina Mustonen ammuttiin 1938. J.K. Lehtisen vävy eli hänen tyttärensä Inkeri Lehtisen puoliso Eino Lehto ammuttiin Moskovassa 1938. Rosenbergin kuolintapa ei ole tiedossa.

¹⁴⁸ Saarela 1996, 336-338. SA 1922:18, 229-230 (I. Kana: "Taavi Tainio ja Pietarin suomalaiset kommunistit").

¹⁴⁹ Tuliko Lindahlista sosialidemokraatti? Sallamaa 1994, 299 (viite 1).

¹⁵⁰ Raitio 1947, 166.

¹⁵¹ Buharin oli kommunistipuolueen politbyroon jäsen ja yksi johtavista poliittisista kirjoittajista. Hänet tuomittiin kuolemaan 1938. Varga oli unkarilaissyntyinen taloustieteilijä, yksi Leninin lempikirjoittajista. Hän kuoli Neuvostoliitossa 1964. Preobraženski oli taloustieteilijä ja puoluetoimitsija, keskuskomitean sihteeri 1920-1921. Hänet ammuttiin 1937. Zinovjev oli politbyroon jäsen vuoteen 1926, tuomittiin kuolemaan 1936. Kollontai oli otti aktiivisesti osaa keskusteluun naisen asemasta ja perhe- ja sukupuolielämän uusista muodoista. Myöhemmin hän oli diplomaatti; kuoli 1952. Radek oli puolalainen puoluetoimitsija ja Kominternin johtohenkilö, joka tuomittiin kuolemaan 1939. Häntä ei pelastanut edes Stalinia ylistävä teos "Sosialistisen

Monet jos ei peräti enemmistö edellä mainituista *Sosialistisen Aikakauslehden* kirjoittajista joutui vainojen uhriksi tai katkaisi välinsä neuvostokommunismiin. Myöhemmät lehden lukijat, jos heitä oli, saattoivat löytää lehden sivuilta paljonkin kiellettyä ja unohdettua historiaa.

2.2 Toimittajien kohtaloita

2.2.1 Hanna Malmin kokemuksia

1920- ja 1930-lukujen suomalaisten vasemmistososialistien kokemusten ohella on syytä katsoa, millaisia olivat julkaisutyössä mukana olleiden, Neuvostoliittoon muuttaneiden kohtalot.

Edellä jo viitattiin muutamien toimittajien myöhempiin elämänvaiheisiin. Mutta Neuvostoliiton todellisuus oli karu myös Suomen Kommunistisen Puolueen johtotyössä mukana olleille ja heidän läheisilleen. SKP:n puheenjohtajan (vuoteen 1936 saakka) Kullervo Mannerin puoliso Hanna Malm teki toimittajan työtä, ja sen vuoksi on luontevaa tarkastella kommunistien luomaa todellisuutta hänen kohtalonsa kautta.

Ilmeisesti kiusalliseksi työpariksi koetut Kullervo Manner ja Hanna Malm erotettiin toisistaan niin, että Manner saattoi jatkaa työtään Moskovassa, mutta Malm karkotettiin vastoin tahtoaan työhön Uhtualle¹⁵², Neuvosto-Karjalan pohjoisosaan. Karkotus liittyi SKP:n johdon monia jäseniä vastaan käynnistettyyn kampanjaan. Manner ja Malm kävivät vilkasta kirjeenvaihtoa ainakin marraskuusta 1932 syyskuuhun 1933¹⁵³.

Molemmille heistä tämä tilanne oli varoitus, mutta myös rangaistus. Sen takana oli todennäköisesti tahoja heidän omassa puolueessaan – sekä myös Venäjän Kommunistisessa Puolueessa ja Kominternissä. Hanna Malmin karkotus ennakoii laajoja vainoja, joita toteutettiin seuraavien 5-7 vuoden kuluessa. Näiden vainojen aikana monet puolueen jäsenet menettivät henkensä.

Hanna Malmilla (1887-1936?) ja Kullervo Mannerilla (1880-1939?) oli poliittista kokemusta niin Suomen vanhasta työväenliikkeestä kuin SKP:n maanalaisesta työstä. Ollessaan Suomessa salaa Malm (lehdissä nimimerkki Mutteri) edusti varsin jyrkkää linjaa ja herätti joidenkin vasemmistososialistien keskuudessa vastustusta¹⁵⁴. Samaan aikaan Pietarissa olleen ja SKP:n työtä johtaneen

yhteiskunnan arkkitehti". "Vangittu vuonna 1936 ja kuoli pian vankilassa", kirjoittaa Kuznetsov 2003, 217. Osinski oli puoluetoimitsija ja taloustieteilijä, akateemikko vuodesta 1932, tuomittiin kuolemaan 1938. Bela Kun oli unkarilainen Kominternin johtohenkilö, tuomittiin kuolemaan 1938. Sanin oli teatterinjohtaja ja -ohjaaja. Työskenteli myöhemmin Saksassa ja Italiassa. Warski oli puolalainen kommunisti, joka muutti Neuvostoliittoon 1929, tuomittiin kuolemaan 1937.

¹⁵² Vuodesta 1935 Uhtua on ollut Kalevala.

¹⁵³ Kirjeenvaihto tapahtui suomeksi ja se on ainakin pääosin julkaistu Paastela & Rautkallio (toim.) 1997.

¹⁵⁴ Saarela 1996, us. main.

Mannerin painotukset Suomen politiikasta olivat Malmin ja Yrjö Sirolan tapaan jyrkkiä¹⁵⁵.

Mannerin ja Malmin kirjeenvaihto on varsin laaja: se antaa viitteitä siitä, miten he kokivat 1930-luvun alun tilanteen¹⁵⁶. Kumpikin kuvaa diktatuurin eräitä mielenkiintoisia piirteitä. Ennen kaikkea tällaisia havaintoja esittää Malm, joka työskenteli karkotuspaikassaan pienen viikkolehden ja radioaseman toimittajana. Kun hän esiintyi paikallisissa kokouksissa, hän kohtasi yhä enemmän vastustusta puoluevirikailijoiden keskuudessa. Malm ei joko ymmärtänyt tai ei halunnut totella Mannerin tähän ongelmaan liittyviä pyyntöjä. Hän vaikutti hyväuskoiselta ja ajatteli, että paikalliset virkailijat ottaisivat hänen kritiikkinsä vastaan kuten se normaalissa puolueen sisäisessä keskustelussa tulee ottaa. Näin ei kuitenkaan tapahtunut.

Kirjeenvaihdon alkupuolella Manner antoi journalistisia neuvoja. Malmin tuli käyttää hyväksi suomalaisia sanomalehtiä (niitä näytti olevan saatavilla Uhtualla!) radiotyössään: "[...]siinä on oltava tarkkana, sillä teidän radio tulee kuulumaan koko Pohjois-Suomeen, ehkä eteläänkin pitkälle. Diplomatia vaatii omansa. Mutta kai teilläkin siellä on jokin voima, joka ´reguleeraa´ ja näyttää mitä saa ja mitä ei saa."¹⁵⁷

Kuvatessaan diktatuurin ilmiöitä Manner ja Malm eivät asettaneet neuvostoyhteiskuntaa tai Stalinin hallinnon politiikkaa kyseenalaiseksi – eivät, koska juuri neuvostoyhteiskunnan puolesta he itsekin toimivat. Enemmänkin Manner oli huolissaan sopeutumisesta, jopa alistumisesta yhteiskunnan jäseneksi. Malm yritti puhua omista mielipiteistään, mutta ei sen vuoksi että hän kritisoi järjestelmää. Hän vain näki, että vastustajina olivat sellaiset henkilöt, joilla oli "väärä" poliittinen katsantokanta. Hän ei kyseenalaistanut maatalouden kollektivisoinnissa käytettyjä ankariakaan menetelmiä; päinvastoin hän kannatti niitä¹⁵⁸.

Myöskään Malmin huomautukset journalistisen työn valvonnasta eivät sisältäneet kritiikkiä, vaikka hän tiesi sensuurin todellisen olemuksen: "Sellaisista asioista [näytösoikeudenkäynneistä kulakkeina pakkotyöhön tuomittuja viljelijöitä vastaan, AR] ei kirjoiteta lehtiin. (Olen saanut lukeakseni "ohjeet toimitukselle" nimisen kirjan. Siinä pykälää 34. Kirja on venäjänkielinen. Se on kirja, jota tulee seurata. Jos poikkeat, niin lennät kuin torakka seinältä – paikastasi ja rapсут niskaan.)"¹⁵⁹

Pohdinta jäi kahden ihmisen väliseksi raportoimiseksi. Keskustelun sisällöllä olisi voinut olla merkitystä, jos se olisi ollut yleisessä tiedossa. Kaksi vuotta

¹⁵⁵ Saarela 1996, 278 ym.

¹⁵⁶ Toimittajat löysivät 63 kirjettä, joista Malm kirjoitti 37. Kirjeitä ei ilmeisesti sensuroitu, vaikka kirjoittajat ottivat huomioon, että ne saatetaan lukea (Malm 7/V 1933: "Täältä minun olisi kerrottavana eräitä intressantteja momenteja, mutta jätän ne kuitenkin kertomatta." ja Malm 10/V 1933: "Minulla on tuntu, että kirjeitäni Karjalan alueella tarkastetaan. Ja siksi, kun on tällainen tuntu, seuraan sen ääntä, ja vaikeuden." Paastela & Rautkallio 1997, 355, 363).

¹⁵⁷ Paastela & Rautkallio (toim.) 1997, 91 (Manner 14/XII 1932).

¹⁵⁸ Kollektivisoinnin bruttaaleista menetelmistä kirjoitettiin myöhemmin avoimesti jopa virallisessa puolueen historiateoksessa. Neuvostoliiton... 1975, 203.

¹⁵⁹ Paastela & Rautkallio (toim.) 1997, 214.

myöhemmin, 1935, Manner vangittiin ja lähetettiin pakkotyöhön Uhtpetsin leirille Euroopan puoleisen Venäjän koillisalueelle. Hän kuoli siellä ilmeisesti vaarallisten työolojen aiheuttamiin vammoihin vuonna 1939. Malm lähetettiin lähempänä olleelle vankileirille, mutta hänen kohtalonsa ei ollut helpompi. Silminnäkijöiden mukaan hän hukuttautui. Hänellä ei ollut mitään keinoja auttaa itseään vankileirin oloissa.¹⁶⁰

Kullervo Mannerin ja Hanna Malmin kohtalo kertoo, että Neuvostoliitossa asuneet suomalaiset kommunistit eivät olleet vain uhreja, vaan he olivat osaltaan luomassa uutta diktatuuria. Monien muiden tavoin he eivät nähneet sitä, mikä on valitun suunnan hinta. Sensuuri, sananvapauden puuttuminen ja vuosiin 1937-1938 huipentuneet vainot sekä kommunistisen puolueen sisäisen demokratian totaalinen puute olivat arkipäivää jo 1930-luvun alkupuolella.

2.2.2 Painostusta puoluetta ja lehtiä kohtaan

Neuvostoliiton suomalaisten kommunististen journalistien kohtalo ei ole tunnettu asia. Sama koskee monien Suomen eduskuntaan 1920-luvulla valittujen elämänvaiheita. Ei ollut kyse pelkästään siitä, että työväenliike ja vanha sosialidemokraattinen puolue hajosi. Tätä seurasi uusia demokratian rajoituksia.

Kommunistit ja heidän liittolaisensa kykenivät saamaan edustajia parlamenttiin ja julkaisemaan lehtiä. Mutta uusi puolue lakkautettiin kommunistisena. Viimeisin yritys ennen syksyä 1944 tehtiin vuosina 1927-1930, jolloin Suomen Työväen ja Pienviljelijäin Puolueella oli eduskunnassa 20 (1927-1929) ja 23 (1929-1930) edustajaa.¹⁶¹ Myös tämän puolueen viranomaiset lakkauttivat. Se oli yksi syy, miksi niin monet vasemmistolaiset aktiivit muuttivat Neuvostoliittoon viimeistään tässä vaiheessa – eräät heistä kyydittiin rajalle tai sen yli.

Vasemmistososialististen ja kommunististen lehtien ja toimittajien asema ei ollut helppo. Edellä on kuvattu sanomalehtien kohtaloa. Aikakauslehti *Itä ja länsi* (1924-1930), joka julkaisi sekä viihdettä että poliittisia katsauksia, menetti tekijänsä keväällä 1928 kun Väinö Vuorio vangittiin. Hän kuoli vankilassa seuraavana vuonna. Lehden seuraava päätoimittaja Frans Perho pakotettiin muuttamaan Neuvostoliittoon ja lehti lakkautettiin.

Kesän 1930 jälkeen julkinen vasemmistososialistinen toiminta oli hyvin vähäistä, ja etupäässä Neuvostoliitosta ohjattu SKP:n kaaderisto keskittyi olojen pakosta enemmän propagandaan kuin käytännön politiikkaan. Myös monien aktiivien pakko- tai vapaaehtoinen muutto Neuvosto-Venäjälle vaikutti heikentävästi toimintaan.

Jotkut Suomessa toimittajan työtä tehneet jatkoivat Neuvostoliitossa tässä ammatissa, kuten edellä on todettu. Merkittävä osa heistä kuuluu siihen ryhmään, joita voi sanoa "kaksoisuhreiksi": he joutuivat poliittisista syistä tuomiolle niin kotimaassaan kuin uudessa asuinmaassaan¹⁶².

¹⁶⁰ Malmin toiminnasta Karjalassa: Rautkallio 1995, 108-121 ym, Kangaspuro 2001, 276-277.

¹⁶¹ Jääskeläinen 1973, 20.

¹⁶² Yhteenveto "kaksoisuhreista" perustuu useihin kirjallisiin lähteisiin. Monien viime vaiheet on kerrottu teoksessa Lahti-Argutina 2001.

Yksi ryhmä kaksoisuhreja olivat sellaiset, jotka toimivat Suomessa toimittajina 1920-luvulla, saivat toiminnastaan vankilatuomion, muuttivat vapauduttuaan Neuvostoliittoon ja tuomittiin siellä vuosina 1937-1938. Eräät heistä pahoinpideltiin Suomessa ns. Lapuan liikkeen toimesta. Tällaisia Suomessa tuomittuja toimittajia oli ainakin 28, ja ainakin 10 heistä jatkoi ammatissaan Neuvostoliitossa. Ainakin kuusi heistä ammuttiin 1930-luvun lopulla. Lisäksi 3-4 sai vankeustuomion, yksi kuoli luonnollisella tavalla ja yhden kohtalo on tuntematon¹⁶³.

Toimittajien lisäksi oli myös muita kustannustoimintaan osallistuneita "kaksoisuhreja". Heistä tunnetuin oli lakimies Asser Salo, eduskunnan jäsen 1929-1930 ja *Työväenjärjestöjen Tiedonantajan* julkaisija 1930. Hänet pahoinpideltiin Suomessa ja hän pakeni Ruotsin kautta Neuvostoliittoon. Hänet ammuttiin 1938 Karhumäessä.

Uhreista puhuttaessa on muistettava, että suomalaiset eivät suinkaan olleet ainoita vuosien 1937-1938 vainojen uhreja. Toimittajia vangittiin Neuvostoliitossa kansallisuuteen katsomatta siinä missä NKP:n johtohenkilöitä ja armeijan johtoa.¹⁶⁴

2.3 Maanpaosta ja maan alta julkiseksi

2.3.1 Leniniläinen puolue esimerkkinä

Suomen kommunistinen puolue perustettiin Neuvosto-Venäjällä aikana, jolloin bolševikkinen puolue vasta vahvasti valtaamiaan asemiaan. Bolševikit kävivät kamppailua monien vastustajien kanssa ja jatkoivat poliittista terroria ei vain ideologisia vastustajiaan, vaan myös "taloudellisiksi vihollisiksi" koettuja ryhmiä vastaan¹⁶⁵.

Neuvostovaltion alkuaikojen dokumenteissa ja myöhemminkin puolueen asiakirjoissa tähdennettiin, että bolshevikkinen puolue¹⁶⁶ oli uudentyypinen

¹⁶³ Neuvostoliitossa kuolemaantuomitut olivat Väinö Aalto, Oskari Kajala, Ivar Lassy, Otto Oinonen, Viktor Salo ja Emil Virtanen. Muuttaneiden kohtaloiden selvittäminen on hankalaa, myös parhaassa julkaistussa lähteessä (Lahti-Argutina 2001) on puutteita. On monia syitä pelkäämistään henkilöllisyyden varmistamisen vaikeuteen; eräät ottivat Neuvostoliittoon mennessään uuden nimen, jopa uuden henkilöllisyyden.

¹⁶⁴ Kuznetsov 2003, 217 mainitsee toimittajien vangitsemiset ja tuomiot mutta ei lukumääriä. Nimeltä hän mainitsee vain Karl Radekin, Espanjan sisällissodan kirjeenvaihtajan Mihail Koltsovin sekä jo 1920-luvulla hyvin tuotteliaan L. Sosnovskin. Kaikki Radekin ja useimmat jälkimmäisten teoksista olivat kiellettyjä yli 50 vuotta - siis pitkälle ohi Hruštšovin ajan. Bljum 2003, 108-109 ym.

¹⁶⁵ Usein lainattu on Leninin sähke J. B. Bošille Penzaan (9. elokuuta 1918). Leninin mukaan on "välttämätön saada aikaan massaterroria kulakkeja [= suurtilallisia], pappeja ja valkokaartilaisia vastaan; epäilyttävät henkilöt tulee sulkea keskitysleiriin kaupungin ulkopuolelle". Lenin & Stalin 1935, 329.

¹⁶⁶ Aluksi Venäjän Sosialidemokraattinen Työväenpuolue (liite "bolševikit", "b" otettiin käyttöön viimeistään keväällä 1917); vallankumouksen jälkeen Venäjän Kommunistinen Puolue (bolševikit) vuoteen 1925, sitten Yleisliittolainen Kommunistinen Puo-

poliittinen organisaatio. Sen sanottiin olevan yksi ja ainut työväline vallankumouksen toteuttamiseksi, proletariaatin diktatuurin rakentamiseksi sekä johtaja kansan kulkiessa sosialistiseen ja kommunistiseen yhteiskuntaan. 1920-luvun alusta alkaen kommunistinen puolue oli Neuvosto-Venäjällä ainut sallittu poliittinen järjestö. Samassa yhteydessä kiellettiin viimeisetkin oppositiomieliset lehdet¹⁶⁷. Virallinen puoluehistoria kuvasi päätymistä yhden puolueen valtaan "luonnolliseksi prosessiksi", joka liittyi työväenluokan haluun torjua kaikki sosialistisen vallankumouksen viholliset.

Iosif Stalin, joka oli puolueen pääsihteeri vuosina 1922-1953, kuvasi puolueen roolia seuraukseksi Leninin ensimmäisen maailmansodan ajan kokemuk- sista ja ohjeista sekä aseellisen kapinan tulokseksi. Stalinin mukaan kommunistinen puolue on proletariaatin poliittisen järjestäytymisen korkein muoto. Proletariaatin diktatuurin (joka on välttämätön työkalu sosialistisen vallankumouksen toteuttamiseksi ja sosialististen muutosten aikaansaamiseksi) voi panna toimeen vain tällainen puolue. Diktatuuri voi olla täydellinen vain yhden puolueen hallitessa. Sen lisäksi Stalin korosti, että "ilman rautaista puoluekuria proletariaatin diktatuurin tehtävät riistäjien murskaamiseksi ja luokkayhteiskunnan muuttamiseksi sosialistiseksi" eivät ole mahdollisia.¹⁶⁸

Myös Mihail Suslov, eräs puolueen keskeisistä ideologeista 1940-luvulta aina vuoteen 1982, korosti tiukkaa kuria. Puolueen piti taistella säälimättä "hä- tähousuja, antautujia ja opportunisteja vastaan, jotka rikkovat puolueen päälin- jaa ja hajottavat sen rivejä".¹⁶⁹ Järjestöperiaatteiden ytimenä oli demokraattisen sentralismin periaate, jonka mukaan "vähemmistö ehdottomasti alistuu enem- mistölle, alemmat järjestöt ylemmille järjestöille".¹⁷⁰

Leninin mukaan puolueen sisällä oli kuria pidettävä yllä ensi sijassa siir- tämällä rikkomuksia tehneitä alempiin tehtäviin tai erottamalla puolueesta. Vuoden 1921 puoluekokous päätti, että sen valitsevat korkeiden puolue-elinten jäsenet voidaan erottaa puolueesta, jos kaksi kolmasosaa keskuskomitean jäse- nistä näin päättää¹⁷¹. Jotakin puolueen johtamisen vaikeuksista kuvaa se, että tämä päätös julkaistiin vasta toukokuussa 1924, Leninin kuoleman ja seuraavan puoluekokouksen jälkeen.

Tällainen käsitys puolueen asemasta, sisäisestä toimivallasta ja suhteesta jäseniinsä ja perusjärjestöihinsä tuli vallitsevaksi esikuvaksi useimpien jos ei kaikkien maiden kommunistisissa puolueissa, myös SKP:ssa.

lue (b) ja vuoden 1952 jälkeen Neuvostoliiton Kommunistinen Puolue (NKP). Polititšeski... 1940, 88; Bolšoi... 1998, 556.

¹⁶⁷ Neuvostoliiton... 1975, 151.

¹⁶⁸ Lenin & Stalin 1935, 20-21 (Stalin 1927).

¹⁶⁹ Suslov 1975, 46 (kirjoitettu 1969).

¹⁷⁰ Suslov 1975, 47.

¹⁷¹ Lenin 1979, 171-175. Tämän mukaan teksti julkaistiin ensimmäisen kerran 1923. Ks. myös Neuvostoliiton... 1975, 161.

2.3.2 Puoluekurissa ja vankilassa

Suomen kommunistisen puolueen aivojen voi sanoa olleen 1920- ja 1930-luvuilla Neuvosto-Venäjällä, mutta monet puolueen käsistä toimivat maanalaisesti Suomessa. Tämä asetelma toi mukanaan monia erikoisia tilanteita. Niitä syntyi maanalaisen ja julkisen työn järjestämisessä, yhteyksien ylläpidossa yli rajan sekä 1930-luvun lopulla siitä, että SKP:n aivot joutuivat vakavasti kärsimään laajamittaisista vainoista.

Tilanne Suomessa huononi 1920-luvun loppua kohti, ja varsin joukkomittaisten kommunistien pidätysten ja oikeudenkäyntien jälkeen vuonna 1928 mahdollisuudet poliittiseen toimintaan olivat vähäiset. Vuodesta 1930 alkaen puolueen käsien voi sanoa halvaantuneen, vaikka aivot yrittivät pitää koneistoa käynnissä. Puoluejohto Moskovassa päätti ryhtyä kouluttamaan uutta joukkoa vallankumouksen ammattilaisia kansainvälisellä Lenin-koululla. Tällä tavalla SKP sai yli sata uutta työntekijää, ja osa heistä kykeni toimimaan Suomessa¹⁷².

Näiden ihmisten kohtalot kuvaavat hyvin vaikeuksia, joihin niin Suomessa kuin Neuvostoliitossa jouduttiin. Noin puolet Suomeen tulleista Lenin-koulun käyneistä joutui 1930-luvulla vankilaan. Koulun loppuaikoina oppilaat kuulsivat huonoja uutisia niin Suomesta kuin Neuvosto-Karjalasta. Vahvaa pessimismia oli ilmassa rajan kummallakin puolella. Muutamat menettivät henkensä vainoissa, mutta kohtuullisen moni jatkoi poliittista toimintaa vuoden 1944 jälkeen Suomessa. Toimittajia tuli varsin harvoista: tässä esityksessä heistä esiintyvät Armas Äikiä (luku 5.1.1) ja Aili Mäkinen (luku 5.1.4); Unto Miettinen oli toimittajana *Yleisradiossa*.

Mutta mikä oli puoluekoulutuksen tarkoitus ja sisältö? Joni Krekola, jonka töitä referoin, korostaa¹⁷³ Lenin-koulun suomalaisen osaston johtajan Yrjö Sirolan roolia. Sirola näki puutteita SKP:n maanalaisessa työssä 1920-luvulla, ja se joutui ammattimaisten, hyvin koulutettujen ja asiastaan tietoisten vallankumouksellisten vähäisyydestä. Sirola viittaa bolševikkien parempaan kokemukseen. Hän ja eräät muut SKP:n johtajat kehottivat "oppimaan bolševikeilta". Neuvostoliiton 1930-luvun todellisuudessa tämä merkitsi enemmänkin sokeaa totteleamista ja matkimista kuin poliittista keskustelua ja kokemusten vertailua.

Lenin-koulun opetuksen päämääränä ei ollut Sirolan mukaan "tulla tietoiseksi kommunistiksi", sehän oli oikeastaan opiskelun edellytys. Oppilaista piti tulla puolueetyöntekijöitä, jotka ovat valmiita mihin tahansa tehtävään ja jotka olivat täysin puolueen ohjattavissa.¹⁷⁴

Lenin-koulun oppilaiden joukossa oli yksi toiminnan ja osanottajat Suomen viranomaisille paljastanut petturi. Tämä selitti suurimman osan paluun jälkeen tapahtuneista vangitsemisistä. Mutta he, jotka jäivät Neuvostoliittoon, kohtasivat puolestaan tiukentuneen kurin, eikä kyse ollut vain puoluekurista.

¹⁷² Tätä kuvaa Krekola 2000, Krekola 2001a ja ennen muuta Krekola 2006.

¹⁷³ Krekola 2000, Krekola 2001a, Krekola 2006.

¹⁷⁴ Krekola 2001a.

Kirjoittaessaan Lenin-koulun oppilaasta Martti Klemetistä Krekola sanoo terrorin ja karkotuksen horjuttaneen uskoa aatteeseen.¹⁷⁵

Krekola toteaa, että muun muassa Lenin-koulun käyneiden sisäistämän suomalaisen kommunismin loivat sisällissodan aiheuttamat traumat, toiveet paremman yhteiskunnan aikaansaamisesta, Neuvosto-Venäjän kokemukset sekä puolue toiminta ja -koulutus, mutta myös poliittinen vankeus Suomessa. Näin kehittynyt suomalainen kommunismi oli sekoitus uusia kommunistisia ideoita ja Suomen työväenliikkeen perinteitä.

1930-luvun maanalainen poliittinen työ ei tavoittanut suuria ihmismääriä puhumattakaan siitä, että se olisi kyennyt luomaan laajan poliittisen liikkeen. Sellaisen syntymiseen tarvittiin toisenlainen tilanne, talvi- ja jatkosotien kokemukset ja ennen muuta kaikkine seurauksineen syksyn 1944 rauhanteko Suomen ja Neuvostoliiton välillä.

2.3.3 Tietääkö vai eikö tietää?

Syksyllä 1944 rauhanteon jälkeen monet kommunistit vapautuivat Suomessa vankilasta ja vähitellen myös joitakin SKP:n jäseniä palasi kotimaahan Neuvostoliitosta. Heidän kannaltaan alkoi aivan uudenlainen aikakausi.

Poliittisesta koulutuksesta Neuvostoliitossa sekä poliittisesta vankeudesta Suomessa tuli puolueuskollisuuden ohella SKP:n piirissä meriittejä, vaikka niistä ei juuri ääneen puhuttukaan. Toiminnan henkiin herättäneessä kokouksessa kaikki läsnäolleet olivat jossakin vaiheessa olleet pidätettyinä, ja melkein kaksi kolmasosaa (17 henkeä 27:sta) oli ollut ainakin jonkin aikaa Neuvostoliitossa¹⁷⁶.

Toimintaa johti siis joukko, jonka jäsenistä aika monien täytyi tietää paljonkin paitsi marxismi-leninismien teoriasta myös sen käytännön toteuttamisesta Neuvostoliitossa. Lenin-koululaisten yhteydessä on mainittu kosketuksista todellisuuteen¹⁷⁷. Puoluejohdossa ja sitä lähellä olevista esimerkiksi Inkeri Lehtinen ja Tuure Lehén varmasti tiesivät paljonkin¹⁷⁸. Kohtuullisen hyvin informoituja olivat varmasti myös Aili Mäkinen (myöhempi toimittaja *Työkansan Sanomissa ja Kansan Uutisissa*) ja Armas Äikiä (joka työskenteli *DLP:ssä* ja SKP:ssa). Antti Hyvönen kirjoitti myöhemmin puolueensa historiasta, mutta ei vainoista eikä tuhattujen puoluetoverien kohtaloista¹⁷⁹. Pitkään Suomessa työskennellyt neuvostodiplomaatti Albert Akulov sanoo suoraan, että suomalaiset veteraanikommunistit tiesivät Stalinin ajan vainoista jopa enemmän kuin Akulovin oman sukupolven neuvostokansalaiset; tähän johtopäätökseen hän oli tullut keskusteltuaan Tuure Lehénin kanssa¹⁸⁰.

¹⁷⁵ Krekola 2001a. Krekola 2006, 376-379.

¹⁷⁶ Rentola 1994, 489.

¹⁷⁷ Krekola 2006 mainitsee tästä useita esimerkkejä.

¹⁷⁸ Molemmat olivat toimitsijoita Neuvostoliitossa, pääasiassa Kominternissä. Lehén oli vainojen aikana upseerina Espanjan sisällissodassa, Lehtinen menetti isänsä ja miehensä vainoissa. Lehénistä, Leppänen 1999, 146, 149. Akulov (1996, 187) sanoo suomalaiskommunistien olleen hyvinkin perillä rikoksista, ja nimeltä hän mainitsee Lehénin.

¹⁷⁹ Hyvösestä, Leppänen 1999, 149-150.

¹⁸⁰ Akulov 1996, 187.

Kaksi Lenin-koulun entistä oppilasta oli SKP:n korkeimmassa johdossa: Aimo Aaltonen puheenjohtajana ja Ville Pessi pääsihteerinä. Neuvostosuuntautunutta puoluejohtoa vahvistivat edellä mainitut paluumuuttajat¹⁸¹.

Toisin kuin eräissä muissa lännen kommunistipuolueissa SKP:ssa ei tapahtunut suuria muutoksia vuoden 1956 jälkeen; puoluejohto pysyi suunnilleen samanlaisena vuoteen 1966 saakka¹⁸². Veli-Pekka Leppänen toteaa, että puoluetta johtaneista 20 henkilöstä vain kolme ei ollut saanut koulutusta Neuvostoliitossa. Lenin-koulua käyneiden osuus oli jopa kasvanut siitä, mitä se oli sodan jälkeisinä vuosina.¹⁸³

Näinä vuosina oli kuitenkin mahdollista olla selvillä siitä, mitä suurelle osalle SKP:n kaaderistoa oli tapahtunut Neuvostoliitossa 1930-luvun lopulla. Asiasta puhuttiin julkisuudessa muun muassa SKP:n entisen pääsihteerin Arvo Tuomisen kirjojen ansiosta. Mutta ensimmäinen painotuote, joka selvitti vainojen luonnetta ja laajuutta, julkaistiin jo välirauhan aikana vuonna 1941 Tamperreella¹⁸⁴. Asta Syväsen kertomus oli kommunistien keskuudessa vaiettu, ja Tuomisen kirjat tuomittiin petturuuden osoituksina.

Asta Syväsen haastatteluun perustuva vihkonen on ollut melko tuntematon myös 1960- ja 1970-lukujen kansandemokraattisten toimittajien keskuudessa¹⁸⁵.

Kuvattu historiallinen tausta kertoo kansandemokraattisten toimittajien työn lähtökohdista. Ideologiset näkemykset olivat kiinnittyneinä niihin ideoihin, joita Neuvostoliitossa toteutettiin ja sillä tavalla, että Neuvostoliitossa tehty oli esikuvallista. Vuoden 1944 jälkeen mukaan tulleet ja lehtien toimittajina poliittiseen työhön osallistuneet saivat edelliseltä sukupolvelta perinnöksi tietyt käsitykset Neuvostoliitosta ja tietyn tavan puhua siitä – ja myös tietyn tavan vaieta.

Tietenkin uudessa tilanteessa ja uusissa oloissa jouduttiin oppimaan ja noudattamaan uusia työtapoja, luomaan käytännössä uudenlaista vasemmistolaista journalismia.

2.4 Kd-lehdistö 1940-luvulta 1970-luvulle

Välirauhan teon jälkeen kommunistien ja toimintakiellossa olleiden muiden vasemmistolaisten aktiivisuus virisi heti ja laajeni nopeasti. Loka-marraskuussa

¹⁸¹ Hyvönen (nimellä Yrjö/Juri Linko), Lehtinen ja Äikiä työskentelivät Leningradin piirityksen aikana kaupungin radioaseman suomenkielisissä lähetyksissä, jälkimmäinen esimiehenä. Lehden oli Kominternin sotilastyöntekijä. Lev Morhasjov 21.2.2005. Razvedka i kontrrazvedka... 2000. 286.

¹⁸² Rentola 1998, 170-178.

¹⁸³ Leppänen 1999, 139-145.

¹⁸⁴ Syvänen 1941.

¹⁸⁵ Suppeassa piirissä tehty kysely osoitti, että myös Neuvostoliitto-journalismia aikanaan tehneet veteraanitoimittajat eivät tienneet juuri mitään tästä julkaisusta. KU:n pitkäaikainen päätoimittaja ja Moskovan-kirjeenvaihtaja kuuli ensi kertaa tästä vihkosesta vuonna 2001. Viisi kyselyyn osallistuneesta seitsemästä toimittajasta ei ollut kuullut vihkosesta mitään (joulukuussa 2002 tehty kysely, kirjoittajan arkisto).

1944 organisoitiin ja rekisteröitiin kolme tärkeää järjestöä, joilla tuli olemaan suuri merkitys yhteiskuntaelämässä vuosikymmenien ajan¹⁸⁶.

Marraskuun 7. päivänä, Lokakuun vallankumouksen 27-vuotispäivänä, ilmestyi *Vapaan Sanan* ensimmäinen numero¹⁸⁷. Se oli SKDL:n äänenkannattaja, aluksi viikkolehti joka muuttui päivälehdiksi vuoden 1945 alusta. Vuoden 1946 alusta SKP alkoi julkaista omaa sanomalehteään *Työkansan Sanomia*.

Kansandemokraattinen liike perusti useita muitakin sanoma- ja aikakauslehtiä. Eri lehtiä ilmestyi vuosien 1944–1991 välillä – jonka ajanjakson voi sanoa "kansandemokraattisen liikkeen elinkaareksi" – useita kymmeniä¹⁸⁸. Sanomalehtiä oli myöhemmin yhdistetyt mukaan lukien 15–18 riippuen siitä, laske- taanko mukaan myös SKP:n opposition lehdet ja pidetäänkö *Hämeen Yhteistyön* ja *Satakunnan Työn* yhteistä edeltäjää eri lehtenä. Aikakauslehtiä ja tilapäisjulkaisuja oli useita kymmeniä. Jotkut niistä ilmestyivät vain lyhyen aikaa, jotkut pitkään.

Kansandemokraattinen lehdistö edusti sellaista aatemaailmaa, jota sen kustantajat halusivat sen edustavan. Näitä lehtiä voi tarkastella eräänlaisena liikkeen julkisivuna, mutta myös poliittisen toiminnan organisaattorina. Vaikka leniniläiselle lehdistöteorialle on hymyilty, poliittisessa liikkeessä lehdistö toimii juuri niin kuin V. I. Lenin aikanaan kirjoitti: se agitoi, propagoi ja organisoi¹⁸⁹. Toisaalta kd-lehdistökin heijasti ei vain julkaisijoidensa ajatusmaailmaa vaan myös yhteiskuntaa, jossa se toimi.

Kd-lehdistö oli toiminnassa mukana olevien yhdysside ja keskinäinen tiedonvälittäjä, mutta se oli myös ikkuna ulospäin ja se pyrki houkuttelemaan mukaan tai ainakin liikkeen sympatisoijiksi uusia ihmisiä. Vaikka poliittiset raja-aidat olivat useimmiten lujat ja tiukasti vartioidut, lehtien avulla ajateltiin kuitenkin voitavan tavoittaa ihmisiä, jotka eivät vielä olleet kuulleet "sosialismin ilosanomaa"¹⁹⁰.

Kansandemokraattisten lehtien toimintaympäristö muuttui rajusti vuosikymmenien kuluessa. Yksi esimerkki muutoksesta on se, että kun 1940- ja 1950-luvuilla pääosa sanomalehdistä oli eri puolueiden äänenkannattajia, 1970- ja 1980-luvulla monet keskeiset lehdet olivat julistautuneet sitoutumattomiksi. Puoluepoliittinen lehdistö jäi marginaaliin, vaikka toisaalta politiikka ei lehdis-

¹⁸⁶ Nämä järjestöt olivat Suomen Kommunistinen Puolue (SKP; rekisteröity 14.10.1944, 41 päivää aselevon jälkeen), Suomi-Neuvostoliitto-Seura (SNS; 19.10.1944) sekä Suomen Kansan Demokraattinen Liitto (SKDL; 2.11.1944).

¹⁸⁷ Tämä Vapaa Sana oli SKDL:n äänenkannattajana toki lähellä ns. kuutosten välirauhan aikana julkaisemaa samannimistä lehteä, mutta organisatorisesti etäämpänä 1920-luvun vaasalaisesta Vapaasta Sanasta puhumattakaan samalla paikkakunnalla 1906-1918 ilmestyneestä sosialidemokraattisesta lehdestä. Lohi 2003, 48-49 suoristaa hieman mutkia, sillä ei nimi tee lehteä samaksi.

¹⁸⁸ Yleisen Lehtimiesliiton (YLL) historiaprojektissa on kerätty tietoa 59 sanoma- ja aikakauslehestä ja lisäksi joistakin kd-liikettä lähellä olleista lehdistä. Lehdistä 15-18 oli sanomalehtiä (määrä riippuu rajanvedosta; esimerkiksi yhdistyneet ja eriytetyt lehdet voidaan laskea eri tavoin).

¹⁸⁹ Lenin 1970, 227.

¹⁹⁰ "Sosialismin ilosanoma" oli ST:n päätoimittajan Aarre Mäkelä pääkirjoituksissa ja alakertakirjoituksissa usein käyttämä termi.

töstä kadonnut. Oli entistä vaikeampaa mutta myös haasteellisempaa tehdä poliittisia lehtiä.

Tässä tutkimuksessa kohteena on kansandemokraattisen liikkeen suomenkielinen sanomalehdistö. Tutkimusajankohtana ilmestyneet kahdeksan kansandemokraattista sanomalehteä esitellään tässä perustamisjärjestyksessä. Niiden päätoimittajat mainitaan liitteessä 3.

Oululaisen *Kansan Tahdon* monivaiheinen historia ulottuu vuoteen 1906, suurlakon jälkeiseen murrosaikaan, jolloin maahan perustettiin useita sosiaalidemokraattisia lehtiä. Vuosina 1914 ja 1918 lakkautettu lehti oli välillä nimeltään *Oulun Sanomat* ja *Pohjan Kansa*. Siirryttyään vasemmistososialistien äänenkannattajaksi se koki myös 1920-luvulla lakkautuksia ja vaihtoi muutaman kerran nimeä. *Pohjan Voimana* se ilmestyi vuoteen 1930, kunnes vasta vuonna 1945 tuli uusi mahdollisuus julkaista lehteä, nyt sen alkuperäisellä nimellä. Lehti on ollut koko Pohjois-Suomen, siis entisten Oulun ja Lapin läänien sekä Kainuun kansandemokraattien lehti. 1960-luvulla sillä oli aluetoimittajat Kajaanissa, Kemissä ja Rovaniemellä. *Kansan Tahdon* asema oli niin vakiintunut, että vuonna 1966 todettiin lehden olevan noin joka toiselle tilaajalle ainoa kotiin tilattava sanomalehti. Lehden levikki oli tässä vaiheessa noin 18.600 kpl.¹⁹¹

Kansan Sana perustettiin Kuopiossa jatkamaan perinteitä, jotka olivat luo-
neet *Savon Työmies* (1906–1918) ja vuodesta 1918 alkaen *Savon Kansa*. Lehden vaiheet olivat samantapaiset kuin *Kansan Tahdon*: lehti lakkautettiin vasemmistososialistisena 1920-luvun alkupuolella peräti 13 eri kertaa. Viimeksi se ilmestyi nimellä *Savon Työ*, joka lakkautettiin 1930. *Kansan Sana* alkoi ilmestyä sen seuraajana toukokuussa 1945. Sen päälevikkialuetta oli entinen Kuopion lääni, Pohjois-Karjala sekä Mikkelin läänin pohjoisosa. Järjestölliset ja taloudelliset vaikeudet pakottivat supistamaan ilmestymiskertoja 1960-luvulla, ja vuoden 1966 lehdistökomitea piti laskevaa levikkikehitystä huolestuttavana. Lehden levikin (noin 5.100 kpl) suhde levikkialueella SKDL:oa vuonna 1966 äänestäneisiin oli 11,4 %. Lehti lakkasi ilmestymästä vuonna 1992.¹⁹²

Uusi Päivä perustettiin vuonna 1945 Turussa. Varsinais-Suomen teollisuuskeskuksissa sillä oli vankka kansandemokraattinen kannattaja- ja lukijakunta, mutta taloudelliset ongelmat tulivat esiin muita tässä mainittuja SKDL:n maakuntalehtiä selvemmin jo 1950-luvulla. Jo ennen puolueriitaa maakunnassa oli osittain arvoitukseksi jäävää epäluottamusta lehden mahdollisuuksiin. Muun muassa vuonna 1956 *Kansan Uutisten* perustamisvaiheissa sekä SKP:n että SKDL:n piirisihteerit esittivät *UP:n* toiminnan lopettamista. 1960-luvulla SKP:n ristiriidat heijastuivat lehden tekemiseen voimakkaasti. Levikki oli laskenut jo vuodesta 1963 vuoteen 1964 yli 13 prosentilla, ja oli 5.680 kpl. Vuonna 1966 levikki oli 5.100 kpl. SKP:n paikallinen piirijärjestö pystyi heikentämään lehden asemia niin, että se lakkautettiin kesällä 1969.¹⁹³ Lehden loppuvaiheita käsitellään luvussa 5.6.

¹⁹¹ Kansan Tahto 1975; SLH 5, 270-274; SLH 6, 233-234 ja 244-245. Saarela 2006.

¹⁹² Viitala 1991, 6-11; SLH 5, 269-270. SKP pol tmk 7.7.1966, § 3 ja liite, KA Lehden seuraajana ilmestyi Itä-Suomen Viikko.

¹⁹³ SLH 7, 199-200. SKP pol tmk 22.4.1964, liite 1, KA. Lehtonen 2007. Turussa ilmestyi 1970-luvulla Varsinais-Suomen Työväki.

Kansan Ääni (Vaasa) perustettiin vuonna 1945, mutta sillä oli kahden edellä mainitun lehden tapaan edeltäjiä. Sisällissodan jälkeen perustettu vasemmistososialistinen *Työn Ääni* (edeltäjänään *Työläinen*), joka seurasi sosialidemokraattista *Vapaata Sanaa*, koki hyvin dramaattisesti oikeistoradikalismien nousun ja se kiellettiin vuonna 1930. Kieltoa edelsi huomiota herättänyt lehden kirjapainon särkeminen ja lehtityössä mukana olleiden muilutuksia. Lehden pääleikkialue oli entisen Vaasan läänin suomenkieliset alueet ja suurimmat kaupungit. Lehdellä oli aluetoimitukset Kokkolassa, Pietarsaassa ja Seinäjoella. Päätoimista toimituksellista henkilöstöä oli 1960-luvun puolivälissä kuitenkin vain 2-3. Vuoden 1966 lehdistökomitea toivoi *Kansan Äänen* löytävän omat kasvonsa, kunhan toimittajia on saatu enemmän. SKP:n vähemmistöläinen pääsihteeriksi Ville Pessi halusi lehden toiminnan lopettamista vuonna 1969, mutta piirijärjestöt ottivat sen haltuunsa ja vastasivat talouden tasapainottamisesta. Lehti lakkasi ilmestymästä vuoden 1994 alussa.¹⁹⁴

Hämeen Yhteistyö alkoi ilmestyä syksyllä 1946 nimellä *Hämeen-Satakunnan Yhteistyö*. Vuoden 1948 alusta sen nimi muuttui *Hämeen Yhteistyöksi*, kun satakuntalaiset alkoivat julkaista omaa lehteään. SDP:stä vasemmalla olevalla lehdellä oli perinteitä myös Tampereella (*Työväen Lehti* 1927–1930), joskaan ei niin vahvoja kuin Oulussa, Vaasassa ja Kuopiossa. Vuonna 1966 Demokraattisten Kustantajien Liiton lehdistökomitea arvioi *HY:n* kilpailuaseman heikoksi *Aamulehden*, *Kansan Lehden* ja *Valkeakosken Sanomien* vahvan aseman vuoksi. Noin 7.000 kappaleen painoksena tehtyä lehteä kehoitettiin suurempaan omaperäisyyteen. *HY* joutui myöhemmin todellisiin vaikeuksiin SKP:n sisäisten erimielisyyksien vuoksi, ja siitä johtui sen muodonmuutos vuoden 1971 lopulla puolueopposition äänenkannattajaksi. Myöhemmin vuonna 1977 se muutti linjaansa. Lehden ilmestyminen päättyi 1992.¹⁹⁵

Porilainen *Satakunnan Työ* pitää syntymäpäivänään *Hämeen-Satakunnan Yhteistyön* perustamispäivää 2.10.1946, mutta lehti alkoi ilmestyä tämän nimisenä vasta vuoden 1948 alussa. Se ilmestyi vuoden 2003 loppuun saakka kolme kertaa viikossa. Useimmista muista maakuntalehdistä se on eronnut siten, että SKP:n osapuoliriita ei heiluttanut sen asemia; puolueopposition asemat eivät olleet Satakunnassa kovin vahvat. Kiihvaimpinakin yhteenottojen vuosina lehti pyrki pitämään suhteita yllä kaikenlaisiin puolueen jäseniin, muun muassa kansanedustaja Irma Rosnelliin, joka tunnettiin oppositiomieliseksi. Lehdellä oli pitkään aluetoimitus Raumalla. Sen hallinto oli hieman erikoinen: lehteä julkaisi

¹⁹⁴ SLH 5, 280-281; Siltala 1985, 68-70. SKP pol tmk 7.7.1966, § 3 ja liite, KA. SKP päätti KÄ:n lakkauttamisesta samassa yhteydessä kun lakkautettiin UP (1969). Lehden sallittiin kuitenkin ilmestyä ilman keskusjärjestöjen tukea. Tämän vuoksi KÄ:n 1960-luvun loppu ja 1970-luvun alku oli "kituuttamisen" aikaa. Ratkaisu oli Elglandin mukaan osa vähemmistön toimintaa enemmistöpiirejä vastaan. Lehden uusi nousu tapahtui 1980-luvulla. Lehti jätettiin ilman vuoden 1994 lehdistötukea ja haettiin konkurssiin 11.1.1994. Tapani Elgland 28.1.2004 ja 28.6.2007. Reima Luukkanen 15.3.2004.

¹⁹⁵ SLH 5, 165-169; Ruusunen 1986, 7-8, 13-14; Laakso 1974. SKP pol tmk 7.7.1966, § 3 ja liite, KA. Lehden vaiheista myös HY 1971:177, 3 ("Leo Suonpää: Taistelu työväenluokan sanan- ja painovapaudesta"). Lehden seuraajana oli viikkolehti Pirkanmaan Yhteistyö.

SKDL:n piirijärjestö, mutta sen hallitus oli sama kuin osakeyhtiömuotoisen kirjapainon hallitus. Vuonna 1966 lehden levikki oli noin 6.450 kpl.¹⁹⁶

Kansan Uutiset (Helsinki) alkoi ilmestyä vuoden 1957 alusta SKDL:n *Vapaa Sanan* ja SKP:n *Työkansan Sanomien* seuraajana. Lehti oli alusta alkaen ja vuoteen 1991 saakka sekä SKDL:n että SKP:n pää-äänenkannattaja. Tämä tuntui lehden tekijöistä luonnolliselta, mutta asiasta syntyi SKP:n osapuoliriidan aikana kiistaa. Vähemmistön mielestä yhteinen lehti ei voinut olla todella kommunistinen. *KU* oli kuitenkin kansandemokraattinen lehti numero yksi. Se ilmestyi tutkimusajankohtana seitsemän kertaa viikossa ja sillä oli omia toimittajia keskus-toimituksen lisäksi useilla paikkakunnilla ja myös ulkomailla. Lehti oli pitkään levikiltään suurin työväenlehti. Vuonna 1963 sillä oli Helsingissä noin 10.000 tilaajaa ja vuotta myöhemmin sen levikki oli kustantajan tietojen mukaan 49.810 kpl.¹⁹⁷

Tiedonantajan (Helsinki) syntymistä syksyllä 1968 ja lehden luonnetta käsitellään erikseen luvuissa 5.4 ja 5.5. Sitä edelsi lyhytaikainen, harvoin ilmestynyt [*SKP:n*] *Uudenmaan piirijärjestön tiedote*.

Tutkimusajankohtaa edeltäneinä vuosina kansandemokraattisia lehtiä oli ilmestynyt enemmän: *Raivaaja* Kotkassa (vuoteen 1959), *Työn Valta* Lahdessa (vuoteen 1950), *Vapaa Savo* Mikkelissä (vuoteen 1948), *Karjalan Kansa* Joensuussa (vuoteen 1949) sekä *Keski-Suomen Työ* Jyväskylässä (vuoteen 1956). Helsingiläiset *Vapaa Sana* ja *Työkansan Sanomat* yhdistyivät vuoden 1957 alusta *Kansan Uutisiksi*. Jyväskyläläisen *Keski-Suomen Työn* ilmestymisen päättyminen osuu yksin *KU:n* perustamisen kanssa ja sitä voi sen vuoksi sanoa yhdeksi sen edeltäjästä.

Tutkimusajanjaksona ilmestyi lisäksi joukko aikakauslehtiä. Tärkeimmät niistä olivat lastenlehti *Raketti* (julkaisija SDPL), nuorisolehti *Terä* (julkaisija SDNL) ja naistenlehti *Uusi Nainen* (julkaisija SNDL). Lisäksi ilmestyivät kuukausittain SKP:n *Kommunisti*, Kulttuuriryö ry:n julkaisema *Aikalainen* (ilmestymisen loppui 1967) sekä Jarno Pennasen julkaisema ja toimittama, kansandemokraattisen liikkeen ulkopuoliseksi lehdeksi katsottava *Tilanne* (ilmestyi vuoteen 1966).

Myös sanomalehti *Folktidningen Ny Tid* jää tässä kokonaan käsittelemättä. Sillä oli suuri merkitys ruotsinkielisen työväenliikkeen piirissä. 1970-luvulla alkoi ilmestyä SKP:n opposition ruotsinkielinen *Enhet*.

Edellä mainituista sanomalehdistä ilmestyivät vuonna 2008 Vasemmistoliittoa lähellä olevina *Kansan Tahto*, *Kansan Uutiset*, *Satakunnan Työ* ja *Ny Tid* sekä SKP:n lehtenä *Tiedonantaja*.

1940-luvun lopulla lehtiä perustettaessa joidenkin mielessä välkkyi kuva Suomesta, jonka jokaisessa maakunnassa ilmestyisi kansandemokraattinen maakuntalehti. SKDL:n nousun aikana tälle tavoitteelle oli jonkinlaista perustetta, mutta varsin pian kävi selville sen epärealistisuus. Taloudellisten pohjan

¹⁹⁶ SKP pol tmk 7.7.1966, § 3 ja liite, KA. SLH 6, 354-356. Ruusunen 1986. Lehti ilmestyy vuoden 2004 alusta kerran viikossa.

¹⁹⁷ SLH 5, 274-276; Kauniskangas (toim.) 1966, 26-28, 57, 60. SKP pol tmk 7.8.1963, liite, KA. SKP pol tmk 22.4.64, liite 1, KA. Leppänen (toim.) 2007.

kapeus ja vaikeudet kilpailla jo ilmestyvien lehtien kanssa johtivat myös päinvastaisiin ajatuksiin. Jotkut pitivät tärkeänä, että sanomalehtiä ilmestyisi vähän (jopa vain yksi), jolloin julkaisutoiminnalle voitaisiin turvata paremmat edellytykset. Tällainen keskustelu pulpahti esiin silloin tällöin viimeistään 1960-luvulta alkaen.

Kansan Uutisia, *Tiedonantajaa* ja *UPT*:tta lukuun ottamatta nämä lehdet olivat virallisesti alueidensa SKDL:n piirijärjestöjen julkaisuja, mutta päätoimittajavalinnat piti hyväksyttää SKDL:n johdolla. Tosiasiallisesti myös SKP:lla oli päätoimittajavalintoihin ja taloudenhoitoon suuri vaikutusvalta. Osaksi tämä johtui siitä, että Turkuu lukuun ottamatta ilmestymispaikkakunnilla toimi lehtien lisäksi kirjapainot, joiden toimintaa SKP:n keskustoimisto seurasi ja valvoi. Seuranta tapahtui myös Demokraattisten kustantajain liiton (DKL) kautta. Kyse oli SKP:n liiketoiminnasta, joka tapahtui paikallisten osakeyhtiöiden kautta. Merkittävä vaikuttamisen väline kd-lehtien toimituksiin oli SKP:lle ja SKDL:lle niiden uutistoimisto *DLP* (Demokraattinen Lehdistöpalvelu). Se välitti sekä omia kotimaanuutisia, artikkeleita (pääkirjoituksia) että järjestöjen aineistoja sekä *TASS:n* ja *APN:n* uutis- ja artikkelipalvelut.

TASS ja *APN* investoivat yhteistyössä *DLP:n* (ja SKP:n) kanssa kd-lehtien kaukokirjoittimiin eli telex-laitteisiin vuonna 1966¹⁹⁸. Palvelu oli maksutonta. Kd-lehdet eivät kuitenkaan olleet noina aikoina ainoita edunsaajia; myös *Suomen tietotoimiston* (ja sen välityksellä muiden pohjoismaisten uutistoimistojen) *TASS:lta* saama uutispalvelu oli vuosina 1961–1976 maksutonta¹⁹⁹.

Kansandemokraattisten järjestöjen "keskusvirastotalon" eli Kulttuuritalon niin sanottu "viides lattia" (SKP:n varapuheenjohtajan Erkki Salomaan ilmaus, jolla hän tarkoitti SKP:n puoluetoimiston viidettä kerrosta) vaikutti näin merkittävästi siihen, mitä aineistoa kd-lehtien toimituksiin lähetettiin. Joissakin poikkeustapauksissa artikkeleita kirjoitettiin myös Kulttuuritalolla. Niiden tekijänä oli esimerkiksi SKP:n valistussihteeri Oiva Björkbacka.²⁰⁰

¹⁹⁸ Kaukokirjoittimet hankittiin "vihdoin monien pitkällisten neuvottelujen jälkeen" huhtikuun alussa 1966. Laitteet oli lehdissä, *DLP:n* toimituksessa ja eduskunnassa. Lehtikomitealle tarkoitettu muistioehdotus *DLP:n* toiminnasta [28.4.1966], KA.

¹⁹⁹ Uskali 2003, 261, 262.

²⁰⁰ Raili Heino-Larsen 14.10.2003. Aimo Haapasen ollessa SKDL:n pääsihteeri myös SKDL:n rooli *DLP:n* ja kd-lehtien suuntaan oli varsin aktiivinen. "Mielestäni hänen toimintansa oli myötäsukainen kd-lehdistön toimien kanssa, hän auttoi missä voi. Hän yritti myös rakennella kd-lehdistön suhteita NL:n tiedotuskoneistoon." Erkki Kauppila 19.1.2004. Samantyyppisesti muistelee myös Erkki Peltola 21.1.2004.

3 RAJAPINNAN TOISELLA PUOLELLA

3.1 Millainen oli Neuvostoliitto?

3.1.1 Utopismilla kommunismiin

Erotukseksi kaikista muista poliittisista liikkeistä SKP:lla ja kansandemokraattisella liikkeellä oli erityinen suhde Neuvostoliittoon. Sen syntyvaiheita ja varhaista kehitystä on sivuttu edellisessä luvussa. Jotta kansandemokraattisten lehtien Neuvostoliitto-journalismi asettuisi tutkimusajankohdan kannalta relevanttiin kehykseen, on tarpeen kuvata millaisen maan ja järjestelmän kanssa silloin oltiin tekemisissä.

Kuvaus on syytä aloittaa hieman kauempaa kuin 1960-luvun alusta. Diktatuuriin ja väkivaltaan²⁰¹ perustuvan hallintomallin rakennuttanut Iosif Stalin kuoli vuoden 1953 alussa. Hän ei suinkaan ollut yksin syyllinen: monet kielteiset ilmiöt perustuivat puolue- ja turvallisuuskoneiston toimintaan²⁰².

Stalinin kuolemaa seuranneiden vuosien aikana käytiin kulissien takaista valtakamppailua ja kiistaa siitä, mihin suuntaan puoluetta ja maata tulevaisuudessa viedään. Alkoi "suojasään" ajanjakso, johon liittyi sekä vapautumisen ilmiöitä että vanhoillisia vastareaktioita. Edward Crankshaw (1960) tekee niistä varsin kattavan yhteenvedon. Suojasäätä edelsi mainittu valtakamppailu. Se ei ollut julkista, mutta se merkitsi muun muassa valtion turvallisuuskoneiston johdon uudistamista – myös kuolemantuomioiden avulla²⁰³.

²⁰¹ Neuvostoliitto oli muotoaan muuttaen diktatuuri lähes koko historiansa ajan. Tässä en esitä perusteluja, monikin tutkimuksessa esiin tuleva seikka vahvistaa tämän.

²⁰² Lenin varoitti siitä, että Stalin valittaisiin puolueen johtoon, mutta hän oli toisaalta irvinyt epäilyjä, että proletariaatin diktatuuri johtaisi yhden henkilön yksinvaltiuteen. Lenin piti tällaista ajatusta ilmeisenä historiallisena valheena.

²⁰³ Seitsemän korkea-arvoista turvallisuusupseeria ammuttiin pian Stalinin kuoleman jälkeen: L. Berija, S. Goglidze, V. Dekanozov, B. Kobulov ja V. Merkulov vuoden 1953 lopulla sekä A. Kobulov ja S. Milštein vuoden 1955 alussa. Berdinskih 2005, 695-719.

Stalinin kuoleman hetkellä muiden johtajien ja koko puolueen taakaksi jäivät vankileirien saariston lisäksi kansantalouden ja maatalouden ongelmat. Vuonna 1952 lihantuotanto oli ollut pahassa kriisissä, ja seuraavana vuonna tilanne paheni. Valtion varannoista jouduttiin myymään 250-300 tonnia kultaa elintarvikkeiden hankkimiseksi.²⁰⁴

Nikita Hruštšov²⁰⁵ otti puolueen ensimmäisenä sihteerinä asiat hallintaan. Hän piti helmikuussa 1956 NKP:n 20. edustajakokouksen suljetussa loppuis-tunnossa puheen, jossa hän kertoi Stalinin ajan väärinkäytöksistä, lähinnä puolueen jäseniin kohdistuneista vainoista²⁰⁶. Hruštšov kuitenkin tällöin, ja myöhemminkin, käsitteli lähinnä Stalinia, ei stalinismia yhteiskunnallisena ilmiönä²⁰⁷. Koska puhetta ei julkaistu suurelle yleisölle, monet ottivat asian puolueen haluttomuutena kertoa totuus kansalle²⁰⁸.

Tieto Hruštšovin puheesta ja puoluejohdon uudesta linjanvedosta levisi kuitenkin kansan keskuuteen²⁰⁹. Reaktiot eivät olleet yksinomaan uteliaita tai myönteisiä. Pari viikkoa myöhemmin viranomaiset turvautuivat aseisiin hillitessään nuorten mielenosoitusta Stalinin synnyinseudun Georgian pääkaupungissa Tbilisissä. Mielenosoituksessa huudettiin iskulauseita Hruštšovia vastaan ja vaadittiin Vjatšeslav Molotovia puolueen johtoon.²¹⁰

Kesäkuussa 1957 pidetyn NKP:n keskuskomitean kokouksen alla vain puoluejohdon vähemmistö kannatti Hruštšovia. Tämä kokous oli Neuvostoliiton historiassa niitä harvoja, jolloin keskuskomitean jäsenet todella päättivät asiasta ilman etukäteen suunniteltua linjausta²¹¹. Hruštšov sai luottamuksen, jota hän ryhtyi käyttämään omalla tavallaan.

Hruštšovin voi sanoa tulkinneen Stalinin ajan virheitä etupäässä johtajien luonteesta ja luokkataistelun kärkevyydestä johtuviksi. Lähimenneisyyden kriitikki oli henkilöiden arvostelua eikä kohdistunut järjestelmän puutteisiin – pu-

²⁰⁴ Pyžikov 2002, 153.

²⁰⁵ Hruštšov, Nikita. Liite 4.

²⁰⁶ NKP:n kokous, vrt. Crankshaw 1960, 75. H:n selostusta ei liitetty viralliseen pöytäkirjaan. Sitä ei otettu vastaan suosionosoituksin, mutta taputuksista lisättiin mainintoja pöytäkirjaan. Jakovlev 2003, 253-255. Yksikään kokouksen 126 muusta puhujasta ei maininnut Stalinia, kaikki oli Hruštšovin omaa toimintaa. Muutoin ei olisi voinut ollakaan – puoluejohdossa oli Stalinille yhä uskollisia. Ranta 2000, 277-278. Puheesta Hruštšev muistelee 1971, 296-300 sekä Hruštšov 1997, 290-295. – H:n omat kädet olivat veressä: tammikuussa 1934 VKP(b):n 17. edustajakokouksessa hän vaati puolue-työntekijän ominaisuudessa lisää ponnisteluja luokkavihollisten ja kaikkien "oikeisto- ja vasemmistopoikkeamien" ja muiden opportunistien tuhoamiseksi. XVII sjezd... 1934, 147.

²⁰⁷ Arbatov 2002, 168.

²⁰⁸ Pyžikov 2002, 60.

²⁰⁹ Puhetta selostettiin puolueaktiiville. Salainen se oli siinä mielessä, että sitä ei julkaistu. Uskali (2003, 118, alaviite 520) sanoo, että H:n puhe levisi Neuvostoliitossa huuhina. Se ei ole koko totuus. "Puolueen jäsenenä sain lukea tämän erittäin salaiseksi julistetun puheen." Ranta 2000, 276. Puhe julkaistiin 1 miljoonan kappaleen painoksena puolueen jäsenille vuonna 1959: Hruštšov N., O kulte litšnosti ja jego posledstvijah. Moskva. Vrt. Kuznetsov 2003, 434.

²¹⁰ Rossija... 1997, 697. Crankshaw 1960, 158.

²¹¹ Kramer, 4. Jakovlev 2003, 263.

humattakaan että se olisi ollut järjestelmän kritiikkiä²¹². Merkittävä osa Hruštšovin esittämästä "henkilökultin" kauden arvostelusta oli poliittisiin vastustajiin suuntautunutta arvostelua²¹³. Järjestelmän kritiikkiä pelättiin ja tämä pelko oli yksi syy uusille, myöhemmin mm. Brežnevin ja Andropovin aikana tapahtuneille ihmisoikeuksien loukkauksille.²¹⁴

Hruštšov tajusi itse Stalinin hallinnossa mukana olleena, että joitakin käytäntöjä voidaan muuttaa mutta rakenteiden muuttaminen on vaikeampaa – ehkä hän ei edes haaveillut pystyvänsä muuttamaan niitä kovin perusteellisesti. Hänen taktiikkansa oli tehdä muutoksia pois pahimmista Stalinin ajan käytännöistä asteittain, ei kertaratkaisuuilla²¹⁵.

Neuvostoliiton tapahtumia seuranneet ulkopuoliset eivät voineet tietää, millaista henkien taistelua Stalinin ajan vääryyksien esiin tuominen ja niiden arviointi oli 1950-luvun lopun Neuvostoliitossa. Esimerkiksi vankileiriltä vapautuneen Aleksei Snegovin tutkielmat Stalinin ajan politiikan virheellisyyksistä herättivät voimakasta vastustusta NKP:n johtavien ideologioiden, kuten Mihail Suslovin ja Leonid Iljitšovin taholta²¹⁶.

Stalinin kauden ja toimien tuomitseminen loi kuitenkin henkisen alipaineen, jota ryhdyttiin täyttämään monenlaisista pyrkimyksistä lähtien. Stalinin ajan väärinkäytösten paljastaminen sai varpailleen sekä Stalinin kannattajat että he, joiden mielestä kritiikki olisi tullut viedä paljon pidemmälle. Tämä vähensi merkittävästi luottamusta puoluejohtoon.²¹⁷

Neuvostoliitossa noudatettu vanha roomalainen periaate "laki muiston tuomitsemisesta" eli aikaisemman hallitsijan hyvänä pitämien asioiden unohtamisesta herätti nimittäin kysymyksiä siitä, mikä oli suositeltavaa ja mikä ei.²¹⁸ Toisaalta konservatiivisesti ajattelevien oli helppo tuomita ilmiöt, joissa he haisoivat vaaran. Tätä osoitti muun muassa kirjailija Boris Pasternakin kohtelu ja hänen teoksensa *Tohtori Živago* julkaisukielto²¹⁹.

²¹² Fjodorov 2001, 33. Hruštšov korosti, että Lenin oli varoittanut Stalinin johtamista-voista. Kyse oli siis keskeiseltä osin henkilö(i)stä. Hruštšov 1997, 288, 299. Hruštšev muistelee 1971, 447-449. Lokakuussa 1961 NKP:n 22. edustajakokouksessa sama toistui: kritisoitiin Stalinia, ei hänen aikanaan luotua järjestelmää. Akulov 1996, 184.

²¹³ Pyžikov 2002, 315. Näitä vastustajia olivat vuosina 1953-1957 Berija, Malenkov, Molotov ja Kaganovitš.

²¹⁴ Toisen kuvan antaa H:n vävy Adžubei 1988; hänen mielestään H. kyllä oivalsi mistä oli kyse, mutta uudistusten vieminen pidemmälle oli mahdotonta.

²¹⁵ Hruštšov S. 2001, 8. Vielä toukokuussa 1955 NKP:n puhemiehistö valokuvautti itsensä suurikokoisten Stalinin ja Leninin (nimenomaan tässä järjestyksessä) kuvien edessä. Argumenty i Fakty 2007:27, 14, APN:n valokuva. Esimerkiksi karkotuskäytäntöjä muutettiin vähitellen monilla päätöksillä vuodesta 1954 alkaen. Vuodesta 1958 alkaen tämä tahti hidastui. Berdinskih 2005, 748-752.

²¹⁶ Hruštšov S. 2001, 10. Snegovista myös Pyžikov 2002, 59.

²¹⁷ Pyžikov 2002, 316.

²¹⁸ Fjodorov 2001, 44. Damnatio memori toistui sekä H:n viraltapon yhteydessä (1964) että hänen kuollessaan (1971). Pravdan ja Izvestijan yhden virkkeen uutinen "eläkeläinen Nikita Sergejevitiš Hruštšovin" kuolemasta ilmestyi parin päivän viiveellä. Sinjavski 2002, 300; Smith 1976, 413.

²¹⁹ Kielto tuli puolueen ideologisesta johdosta, lähinnä Mihail Suslovin vaikutuksesta. Hruštšov 1997, 502.

NKP:n johdossa voimistui samaan aikaan viehätys utopistiseen sosialismiin, kommunismin saavuttamiseen pikaisin harppauksin. Kansan kysymyksiin vastattiin lupaamalla jotakin sellaista, mitä olivat luvanneet jo sosialismin teorian varhaiset utopistit. Syntyi jopa kommunismin rakentamisen euforiaa²²⁰.

Muutosten luonnetta ja nopeutta tulee arvioida koko sodanjälkeisen kehityksen valossa. Kuten Aleksandr Pyžikov useihin dokumentteihin perustuen osoittaa, ajatus siirtymisestä sosialismista kommunismiin tuli puolueen johtohenkilöiden käsitteistöön jo 1940-luvun lopulla. Stalin käsitteli aihetta loka-kuussa 1952 julkaistussa kirjoituksessaan.²²¹ Vastaavasti Hruštšovin aikana vaalittiin paljon sellaista ideologista näkemystä, mikä oli tyypillistä Stalinin ajalle. Vaikka niin sanottua sisäistä oppositiota vastaan käytettiin pehmeämpiä menetelmiä, sanoissa kaikki "kapitalismin havittelijat" tuomittiin yhtä ehdottomasti kuin ennenkin. Puolue ja sen ideologia eivät siis yhtäkkiä muuttuneet joksikin toiseksi, enemmän oli kyse joidenkin hallinnollisten käytäntöjen muuttumisesta. Siitä johtui se, että sananvapaus oli laajempi kuin Stalinin aikana.

Uutta puolueohjelmaa hahmoteltiin jo 1940-luvulla. Silloin tehty luonnos kuvailee itse asiassa monin tavoin uutta kommunistista yhteiskuntaa, jonka tulee olla päämääränä. Ehkä mielenkiintoisinta oli, että jo silloin ajateltiin "koko kansan diktatuurin" korvaavan proletariaatin diktatuurin. Kommunismille tyypillisinä ilmiöinä esitettiin tavoitteiksi oma asunto jokaiselle perheelle, jopa oma henkilöauto jokaiselle halukkaalle sekä ilmaiset peruselintarvikkeet.²²² Tärkeää on huomata, että tämä 1940-luvun luonnos ei suinkaan ollut yleisesti tiedossa, siitä keskusteli vain suppea puolueen johtoryhmä. Vasta Stalinin kuoltua aihepiiri nousi laajemmin julkisuuteen.

Socialismista kommunismiin siirtymisestä esitetty mielennostatus sai eräänlaisen huippunsa vuonna 1961 NKP:n 22. edustajakokouksessa, jota on sanottu myös "kommunismin rakentajien kokoukseksi". Uuden puolueohjelman myötä käsite "utopia" rehabilitoitiin, ja aikaisemman kielteisen merkityksen sijaan sitä alettiin käyttää "ideaalisen yhteiskuntarakenteen" kuvauksen merkityksessä²²³. Samalla kun jo oli jossakin määrin rehabilitoitu Stalinin ajan vainojen uhreja, rehabilitoitiin ihanteiksi myös sellaiset utopistiset ajattelijat kuin englantilainen Thomas More (1478–1535) ja italialainen Tommaso Campanella (1568–1639)²²⁴.

²²⁰ Pyžikov 2002, 290-293.

²²¹ Pyžikov 2002, 28-29.

²²² Pyžikov 2002, 31.

²²³ Vail – Genis 2001, 12-13. "Ja kaiken kaikkiaan, toistan ajatuksen, Nikita Sergejevitsš oli utopisti"; Jakovlev 2003, 294. Utopiat kiinnostivat myös lännen sosialisteja: Raoul Palmgren julkaisi aiheesta kirjan vuonna 1963, ja samaan aikaan tällainen kirja ilmestyi myös Britanniassa. Kalemaa 1984, 249-251.

²²⁴ Nuorison suosimassa kirjasarjassa "Žizn zametsatelnyh ljudei" ("Merkittävien ihmisten elämä") julkaistiin 1959-1966 kolmena eri painoksena (yhteensä 220.000 kappaletta) Campanellan elämäkerta (Katalog 1933-1985, 53, 56, 76). Myös utopistisen sosialismin tienraivaajiksi Neuvostoliitossa mainitut Thomas Müntzer (1490-1525) ja Jean Meslier (1664-1729) esiteltiin kirjasarjassa samana ajanjaksona (Sovetskii... 1987, 1396; Katalog 1933-1985, 60, 70). Utopistisocialistien elämäkertoja julkaistiin myös 1930- ja 1970-luvuilla (Katalog 1933-1985).

Nyt kansa sai kuulla, että puolue ei vain hallinnoi olevaa vaan uudella tavalla ja ilmeisen vakavissaan suunnittelee tulevaa. Perimmältään oli kyse tarpeesta ratkaista taloudellisia ongelmia, jotta ne eivät olisi alkaneet synnyttää uusia jännitteitä. Sellaisia toki oli olemassa, vaikkakaan ei virallisessa julkisuudessa. Teollistamisen jatkaminen edellytti uusia hallintomenetelmiä. Myös kylmä sota ja kilpailu Yhdysvaltojen kanssa edellytti muutoksia. Primitiivisen "vankileiritalouden" sijaan tarvittiin koulutettuja ihmisiä, palkkatyöläisiä ja sivistyneistöä, jotka olisivat motivoituneita kehittämään yhteiskuntaa. Ennen kaikkea tarvittiin ahkeria insinöörejä. Näin syntyi myös näkymä kulutusyhteiskunnasta, mikä osaltaan muutti ajattelutapoja.²²⁵

NKP:n uudessa, vuoden 1961 ohjelmassa neuvostokansalle luvattiin, että vielä "nykyinen sukupolvi" tulee elämään kommunismin aikakautta²²⁶. Kun muutama vuosi aikaisemmin oli sanottu lähinnä mitä ei saa tehdä, nyt alettiin sanoa mihin suuntaan pitää mennä – vaikkakaan ei oikein osattu sanoa, miten sinne mennään. Lisäksi kyseessä oli ensimmäinen puolueohjelma sitten vuoden 1919 – epätavallinen asiakirja siis²²⁷.

Puolueohjelma oli kuitenkin yhtä monimielinen kuin aika, jona se luotiin. Näin se heijasti enemmänkin tekijöidensä mielialoja ja halua löytää jotain uutta kuin konkreettista arviota maan tilasta. Mutta se oli vastaus vuonna 1956 julki lausumattomaan kysymykseen: Mitä nyt? Kansalaiset ottivat ohjelman yleensä innostuneesti vastaan²²⁸. Sen positiivinen puoli oli ilman muuta se, että yhteiskunta asetettiin ohjelmassa voimavaraksi, joka vastaa kansalaisten tarpeisiin²²⁹.

On sanottu, että jokainen löysi puolueohjelmasta itselleen jotakin sopivaa. Modernistitaiteilijat löysivät luvan luomisen vapauteen, konservatiivit oikeutuksen "antihumanististen tendenssien" kieltämiseen. Nuoret prosaistit ja runoilijat ottivat näkökulmakseen ihmisen henkisen elämän, perinteisen sosialistisen realismin tukijat kokivat dogmien vahvistuneen. Rock-musiikin ystäville ohjelmassa avautuivat valtionrajat ja perinnesävelten ystävätkin olivat tyytyväisiä. Uuden tyylin johtajat löysivät luvan jatkaa aloitteellisuutta, stalinilaiset kuuliivat kutsun kurin tiukentamiseen tai ainakin sen pitämiseen entisellään.²³⁰

Miten tämä oli mahdollista? Yksi selitys on se, että kaikki tarvitsivat uutta puolueohjelmaa, suunnannäyttäjää, maan henkinen tila oli Stalinin kauden jälkeen kerta kaikkiaan sellainen. Kun tällainen ohjelma saatiin, jokainen luki sitä omalla tavallaan. Ohjelma hahmotteli kommunismin rakentamisen päämääräksi yhteiskunnan, jossa maailmaa uudistetaan luovalla tavalla. Tällaisen päämäärän moniselitteisyys vain lisäsi sen suosiota.

²²⁵ Kagarlitski 1992, 29-31.

²²⁶ Programma... 1968, 6, 62-66. Vail – Genis 2001, 12. "...kommunismi rakennetaan valmiiksi vuoteen 1980 mennessä...", Kagarlitski 1992, 32. Sama ajoitus Jakovlev 2003, 296. Vielä tammikuussa 1972 uutistoimisto APN julkaisi Yhdysvalloissa ilmestyneessä lehdessään Soviet Life neuvostoliittolaisten sosiologien mielipiteen, jonka mukaan kommunistinen tulevaisuus ei ole kaukana. Turpin 1995, 39.

²²⁷ Programma... 1968, 4-5.

²²⁸ Smith 1990, 21.

²²⁹ Pyžikov 2002, 294-295.

²³⁰ Vail – Genis 2001, 14.

Maailman luova uudistaminen – sehän piti sisällään kaiken, jos niin haluttiin: tieteellisen etsinnän, taiteilijan inspiraation, ajattelijan hiljaiset ilot, urheilijan ennätysuorituksen ja keksijän riskillä tekemät kokeet.²³¹ Tietyssä määrin se piti sisällään viehättävän ajatuksen, joka ei aikaisemmin ollut kuulunut kommunismiin: yksilöllisyyden korostamisen.

Ohjelma asetti myös kansallisen päämäärän, vaikka se puhui kommunismin rakentamisesta suurena kansainvälisenä tehtävänä²³². Kuten Hruštšov useissa yhteyksissä sanoi, tavoitteena oli Yhdysvaltojen ohittaminen monien eri tuotteiden tuotannossa. Milloin oli kyse maidosta, milloin lihasta, milloin mistäkin edistyksen mittarista. Asioista puhuttiin siinä hengessä, että "Odotahan niin näet, sinä Iowan lehmä!"²³³. Ihmiset puhuivat siitä, miten saadaan ilmainen joukkoliikenne, ilmaiset kunnallispalvelut ja työpaikkaruokailut. Odotettiin tosissaan, että työpäivä lyhenee kuusituntiseksi, vuorotyössä viisituntiseksi²³⁴. Hruštšovin hallinnon alkuaikoina ei ollut tavatonta, että kaiken Neuvostoliitossa sanottiin olevan hyvää ja jopa maailman parasta²³⁵.

Mutta puolueohjelma sisälsi myös moraaliohjeita, eräänlaiset kommunistiset käskyt ja vuorisäärän. Kommunismin aineellis-teknisen perustan luomisen katsottiin tapahtuvan yhteisomistuksen eli lähinnä valtion omistuksen kautta; uusien tuotantosuhteiden kehittäminen taas vaati ihmisiltä osallistumista hallintoon sekä vilpittömyyttä ja rehtiyttä suhteissa toisiin ihmisiin. Oli kyse uuden ihmisen luomisesta, joka olisi toimissaan reipas ja päättäväinen, rehellinen, työteliäs ja pikkuporvarillisuutta torjuva. Joka ei työtä tee, hänen ei syömänkään pidä; jokainen kaikkien ja kaikki yhden puolesta; ihminen on ihmiselle ystävä, toveri ja veli.²³⁶

Kun kommunismi luvattiin rakentaa 20 vuodessa, se muutti aikakäsitystä. Mutta aikakäsitystä muutti myös alkanut avaruuden valloitus, joka näytti avaavan aivan uusia näköaloja neuvostoyhteiskunnalle ja sen kilpajuoksulle paremmuudesta kapitalististen maiden, lähinnä Yhdysvaltojen kanssa. Ensimmäinen maata kiertävä sputnik toimi lokakuun alussa 1957, ja Neuvostoliitto ehti tehdä vielä toisen yhtä onnistuneen kokeen ennen kuin Yhdysvallat tuli mukaan kilpailuun²³⁷.

Seuraavan runsaan kolmen vuoden aikana Neuvostoliitto teki kuusi onnistunutta avaruuskoetta, lähetti mm. kaksi Kuuta tutkinutta automaattisesti toiminutta alusta sekä kuuluisat avaruuskoirien lennot. Mutta varsinainen uutinen kuultiin 12. huhtikuuta vuonna 1961, puoli vuotta ennen NKP:n 22. edustajakokousta: Neuvostoihminen oli tehnyt maailmanennätyksen sekä korkeusettä nopeuslennossa ja kiertänyt maapallon avaruusaluksessa²³⁸.

²³¹ Vail – Genis 2001, 13.

²³² Vail – Genis 2001, 15.

²³³ Vail – Genis 2001, 14.

²³⁴ Budem... 1964, 207. Moskovalainen arkkitehti ennakoi vuonna 1968 ilmaista joukkoliikennettä – "vastaiskuna" yksityisautojen määrän lisääntymiseen. KU 1968:203, 6.

²³⁵ Ranta 2000, 287.

²³⁶ Vail – Genis 2001, 14-15, 17.

²³⁷ Gluško 1987, 238.

²³⁸ Gluško 1987, 239.

Tästä Juri Gagarinin suorituksesta tuli 1960-luvun keskeisiä symboleja. Löytyi uudentyypinen sankari. Tavalliset ihmiset ja myös puolueen pääsihteerit saattoivat tehdä sankaritekoja lähinnä vain horisontaalisella tasolla, mutta kosmonauteille sankaruus on vertikaalista, pois maapallolta suuntautuvaa²³⁹.

Ajan murrosluonnetta symbolisoi myös vuoden 1961 alussa toteutettu rahanmuutos. Ruplan nimellisarvo kymmenkertaistui, vaikka rahat näyttivät muuten entisenlaisilta.

Mutta tarkkaavaisin silmin kaikki ei näyttänyt positiiviselta. Niinpä "kuka tahansa saattoi katsoa ulos ikkunasta ja vakuuttua siitä, että kaikki on yhä entisensä: rikkinäinen katu, jono perunakauppaan, juopot olutbaarin luona. Jopa ortodoksi[kommunisti] ymmärsi, että tämä näkymä ei muutu radikaalisti kahdessa vuosikymmenessä"²⁴⁰. Lupaukset elintason "horjumattomasta" kasvusta eivät pitäneet yhtä todellisen kehityksen kanssa. Talouden kasvuvauhti laski koko 1960-luvun ajan. Alkoi myös esiintyä protesti-ilmiöitä kuten vuonna 1962 Novotšerkassissa, jossa mielenosoittajat saivat vastaansa sotilaiden ampumia luoteja. Kriisi ei näin ollen alkanut Leonid Brežnevin ollessa maan johdossa, vaan se kehittyi jo 1960-luvulla.²⁴¹

Vaikka puolueohjelmasta alettiin arkihavaintojen pohjalta jopa laskea leikkiä, se kuitenkin oli olemassa ja vaikutti ihmisiin. Se vaikutti myös ikään kuin taideteoksena, koska suurilla sanoilla oli muutakin arvoa kuin mitä sille oli virallisesti ajateltu – ja ehkä niillä oli juuri tätä muuta arvoa kaikkein eniten!

Saksalainen Karl Kautsky (1854–1938) oli haaveillut ajasta, jolloin jokainen sosialisti olisi runoilija ja jokainen runoilija sosialisti. Nyt NKP:n ohjelman runollisuus oli osaltaan vaikuttamassa siihen, millainen tuli 1960-luvun alun ilmapiiristä ja millaisia tuulia kulttuurielämässä alkoi puhalttaa.

3.1.2 Runollinen vallankumous

Nikita Hruštšov itse ei ollut runoilija muuta kuin ehkä siinä mielessä, että hänen valtansa huippuhetkinä muotoiltiin taivaita tavoitteleva, utopistinen puolueohjelma. Se oli proosan muotoon puettua romanttista runoutta.

Johtaja ei tässä keksinyt mitään uutta, vaan hän jatkoi Stalinin aikana luotua utopistista näkemystä, jonka mukaan aivan toisenlaisen, työtätekevien kannalta entistä ihanamman maailman aikaansaaminen nopeassa aikataulussa on mahdollista. Kun tällaista puhuttiin vapautuneen ilmapiirin oloissa, ei ollut ihme, että virallisen politiikan tueksi ja samalla myös yhteiskunnallisen elämän suunnannäyttäjäksi ilmestyi nopeassa ajassa näyttävä joukko runoilijoita, joilla oli jotakin uutta sanottavaa. He tulivat kuin tilauksesta, vaikka heidän pontimensa lähti vilpittömästi omista kokemuksista, omasta tunteesta.

²³⁹ Vail – Genis 2001, 24.

²⁴⁰ Vail – Genis 2001, 16. Juopottelusta "hiljaisena kapinana arkea vastaan" Crankshaw 1960, 187-188.

²⁴¹ Kagarlitski 1992, 31, 39, 41. Novotšerkassin varsin rajujen tapahtumien kuvaus Jakovlev 2003, 259-261, myös Pyžikov 2002, 129. Neuvostovalta käytti aseita työläisiä vastaan tilanteessa, jossa tyytymättömyyden syynä oli elintarvikkeiden hinnannousu. Arbatov 2002, 167.

Monet neuvostoliittolaiset runoilijat eivät tuottaneet teoksiaan yksinäisinä kammioissaan, vaan osallistuvaan taiteen tekemiseen liittyi julkinen esiintyminen ja oleminen mukana keskusteluissa milloin missäkin. 1960-luvun runoilijat vetivät salit täyteen lukiessaan runojaan ja esittäessään kommenttejaan ajankohtaisista asioista.

Merkittävin ja länsimaissa tunnetuin näistä runoilijoista on Jevgeni Jevtušenko (s. 1933), joka aloitti uransa Stalinin aikana 16-vuotiaana kirjoittamalla urheiluaiheisia, amerikkalaisvastaisia runoja. Kylmän sodan hengestä hän kuoriutui Hruštšovin politiikan ja vapaamman aikakauden tulkiksi, ja hän julkaisi viisi runokokoelmaa vuosina 1956–1962. Tämä johti lyyrisen runouden tulivuorenpurkaukseen. Jevtušenkon tuotannossa säilyi aina yhteiskunnallisuus.

Huippukautena Jevtušenko esiintyi yhden vuoden aikana noin 250 kertaa ja yleisöä saattoi olla yhdellä kerralla koolla jopa 14.000. Syksyllä 1961 julkaistiin hänen runoelmansa *Babi Jar* (Babi Jar on ukrainalainen paikkakunta, jossa saksalaiset murhasivat vuosina 1941–1943 noin 100.000 neuvostokansalaista, pääasiassa juutalaisia). Se vahvisti runoilijan asemaa Neuvostoliitossa, josta hänelle tuli kirjan julkaisemisen jälkeen noin 30.000 kirjettä. Teos toi hänet myös kansainväliseen kuuluisuuteen.

Babi Jar viittasi myös siihen, että antisemitismi ei ollut Neuvostoliitossaakaan täysin vieras ilmiö; syyllisiä etniseen vihaan oli myös rintaman tällä puolella. Tämä oli nähty etenkin 1940-luvun lopulla ja 1950-luvun alussa. Ilkeitä viittauksia juutalaisiin löytyy jopa Leninin teksteistä, vaikka hänen esivanhemmissaan yksi oli juutalainen.

Jevtušenkon runo *Stalinin perilliset* (1962) oli vanhoillisten suoranaista ärsyttämistä. Se julkaistiin NKP:n pää-äänenkannattajassa *Pravdassa* Hruštšovin toivomuksesta. Oli ikään kuin kiire julkaista kaikki, mitä on sanottavana ennen kuin ilmapiiri muuttuu ja tuuli kääntyy.²⁴²

Jevtušenkon rinnalle voidaan asettaa toinen runoilija, yhteiskuntakriittisempi Andrei Voznesenski. Hänellä oli rajoitetummat mahdollisuudet esiintyä julkisesti²⁴³.

Nuoret runoilijat olivat tuohon aikaan eturivissä: heidän housunpunttinsa olivat kapeimmat, ideansa edistyksellisimmät ja sanansa rohkeimmat. Mutta se ei tarkoittanut, että vanha polvi ja aikaisempiin ihanteisiin uskovat olisivat olleet kaikesta samaa mieltä. Itse asiassa vastavoima kypsyi varsin pian 1960-luvun puoliväliä kohti mentäessä. Tämä "heiluriliike" ei koskenut vain runoutta ja kulttuuria, vaan siihen liittyi poliittisia muutoksia.

Yksi merkki muutoksesta oli jonkinlainen "1930-luvun renessanssi", joka näkyi lähinnä muistelmakirjallisuuden kasvuna²⁴⁴. Vanhan polven kirjailijat nousivat todistamaan. Myös legendaarisen veteraanitoimittajan Ilja Erenburgin muistelmat sopivat yhteen muun vanhan polven esiintymisen kanssa.

²⁴² Jevtušenkon tuotannon kuvaus Vail – Genis 2001, 31–36. Hruštšov ei halunnut perääntyä, kun hän määräsi Pravdan julkaisemaan J:n runon: Hruštšovin luonteeseen perääntyminen ei olisi sopinut. Jakovlev 2003, 281.

²⁴³ Smith 1976, 425–428.

²⁴⁴ Vail – Genis 2001, 42.

Erenburg puhui suojasään jatkumisen, avoimemman kansainvälisyyden ja kansojen ystävyyden puolesta. Mutta hänen klassinen tyylinsä oli perua Stalinin ajalta. Tämä juutalainen, mutta venäläiseksi mielletty kirjailija oli kuin myytti, "neuvostoliittolainen eurooppalainen. Kuten apostoli Paavali, johon häntä joskus verrattiin, Erenburg eli kahdessa maailmassa"²⁴⁵. Hän halusi todistaa, että Venäjä on osa Eurooppaa, mutta samalla hänellä oli kosmopoliittinen sosialistinen utopia.

Monet Erenburgin ihailijat olivat sitä joukkoa, jolle ratkaisu yhteiskunnan ongelmiin löytyisi paluusta "todelliseen kommunismiin", vaikka Erenburg ei mikään oppositioihminen ollutkaan. Eräällä tavalla Erenburg oli propagandisti ja suosion tavoittelija²⁴⁶. Mutta hän oli myös rohkea. Hänen hämmästyttävän terävä tekstinsä tyranniaa vastaan ilmestyi juuri oikealla hetkellä²⁴⁷.

Erenburgin julkaisemat massiiviset 1500 sivun muistelmat kannustivat osaltaan kosmopolitismiin (sekä vapaamielisyyden että juutalaisuuden) vastaista liikehdintää²⁴⁸. Nationalismi alkoi nostaa päätään ja muutti kommunistisen utopiaohjelman ymmärrystä vanhoillisempaan ja isovenäläisempään suuntaan.

Tähän kehitykseen vaikutti se, mitä muualla maailmassa oli tapahtunut. Varsinkin Kuuban kansallinen vallankumous, joka yhtäkkiä oli julistettu sosialistiseksi jos ei kommunistiseksi, viritti ääniraudat uudelle aaltopituudelle. Alkoi uusi vallankumousromantiikan ihannoiti. Kuuba laittoi joidenkin päät varsin sekaisin. Esimerkiksi Jevtušenko kirjoitti runon, jossa Hruštšov, Kristus ja Castro esiintyvät ristiinnaulittuina, kuin tuomitut veljet keskenään²⁴⁹.

Kuuban vallankumouksessa nähtiin jotain samaa kuin lokakuun 1917 tapahtumissa Venäjällä. Näin kansallisen perinteen vaalinta sai vahvistusta maapallon toiselta puolelta, maasta jota Venäjällä ei kovin hyvin tunnettu ennen Castron valtaantumista²⁵⁰.

²⁴⁵ Vail – Genis 2001, 44. Erenburgin muistelmat herättivät myös kritiikkiä, sillä hänen nähtiin tulkinneen maan taide-elämän historiaa korostaen modernismia ja vähätelleen monia sosialistisen realismin puolesta toimineita. KU 1965:351, 7 (Erkki Kauppi-lan selostus Literaturnaja Gazetan artikkelista).

²⁴⁶ Stalinin ajan vainoissa kuolleen runoilija Osip Mandelštamin lesken Nadeždan arvio E:stä, Smith 1976, 454-455. Suomessa käydessään E. ei ollut kovinkaan kiinnostunut siitä, mitä hänelle kerrottiin. Tulkin muistelmä, Mirja Ruonaniemi 31.10.2003.

²⁴⁷ Aikakauslehdessä Inostrannaja Literatura elokuu 1957, Crankshaw 1960, 171-172.

²⁴⁸ "Kosmopoliitti" ja "koditon kosmopoliitti" olivat juutalaisia tarkoittavia ilmaisuja 1940-luvun lopulla alkaneen länsi- ja juutalaisvastaisen kampanjan aikana. Sinjavski 2002, 298-299.

²⁴⁹ Vail – Genis 2001, 55. Neuvostokansalaisten romanttisesta suhtautumisesta Kuubaan Volkovski 2003, 610.

²⁵⁰ Toisenlaisen käsityksen saa Volkovski 2003, 610. Sen mukaan Neuvostoliitossa seurattiin Kuuban kehitystä jo 1950-luvulla, ja vallan vaihtuminen nosti esiin virallisen innostuksen. Tapahtumat koettiin romanttisiksi ja Neuvostoliiton tiedotusvälineet vaikenivat kielteisistä asioista. Kiinnostusta osoittaa 1964 julkaistu Jose Martin (1853-1895) elämäkerta, jonka painos oli 50.000 kpl. Kuubalainen kommunisti Julio Mella (1903-1929) oli vuorossa 1968 (painos 100.000 kpl). Ernesto Che Guevaran (1928-1967) vuoro tuli vuosina 1972-1978 (kolme painosta, yhteensä 350.000 kpl). Katalog 1933-1985, 70, 82, 89, 90, 99. Kuubassa 1960-luvun alussa vierailut toimittaja Genrih Borovik sanoo vallankumousta tukeneiden kuubalaistalonpoikien eläneen paremmin kuin uralilaiset talonpojat. Borovik 2003, 39.

Neuvostoliiton tiedotusvälineet kuvasivat Kuuban pienenä maana, joka oli vapautunut kansallisen vallankumouksen avulla ja joka halusi luoda uuden, oikeudenmukaisen yhteiskunnan. Uusi Kuuba olisi vapaa köyhyydestä, riistosta, korruptiosta ja kaikenlaisesta riippuvuudesta. *Pravda* kirjoitti, että sosialistista yhteiskuntamallia etsivä Kuuba ansaitsee Neuvostoliiton tuen. Kansalaisille ei kuitenkaan kerrottu Kuubassa aloitetusta vanhan vallan edustajia kohdanneesta terrorista eikä edes siitä, millainen Kuuban "sosialistinen malli" todella oli – siis siitä, että Fidel Castro vähä vähältä luopui monista demokratian periaatteista.²⁵¹

Rinnan tämän kanssa tapahtui kulttuurielämässä ja nuorison keskuudessa muutakin. Kun utopia oli ymmärretty vain utopiaksi, enemmän lennokkaaksi kaunokirjalliseksi tuotteeksi kuin vakavasti otettavaksi poliittiseksi ohjelmaksi, asioihin alettiin suhtautua kuin karnevaaleissa. Entisen vakavuuden sijaan heittäytyttiin huumorin helmoihin. Se merkitsi boheemisuuden uutta aaltoa. Ei ollut sattuma, että juuri Ernest Hemingwaysta ja varsinkin hänen teoksestaan *Fiesta* tuli eräs 1960-luvun alun nuoren älymystön suosikeista. Äskettäin kuolleet kiinnostavat myös, ja Hemingway kuoli juuri sopivasti vuonna 1961.²⁵²

1960-luvun neuvostujuopille viinasta ei tullut perinteistä krapulaa, vaan veljellinen yhteenkuuluvuus. Mutta suuren yhteiskunnallisen utopian, kommunismin pikarakentamisen krapula tuli kuitenkin varsin nopeasti. On monia erilaisia syitä, miksi yhteiskunnallinen mieliala ja ilmapiiri muuttuivat 1960-luvun puoliväliä kohti tultaessa. Puoluejohdossa tapahtunut muutos, Nikita Hruštšovin siirtäminen eläkkeelle ja Leonid Brežnevin aseman vahvistuminen, oli merkki tästä ja myös siitä, että kehitys jatkui mainittuun suuntaan.

Georgi Arbatovin mielestä Hruštšovin syrjäyttäminen oli puhtaimman luokan palatsivallankaappaus, joka otettiin maassa vastaan kummallisen rauhallisesti, mutta kuitenkin ollen huolestuneita tulevaisuudesta²⁵³.

Hruštšovin valtakausi oli ollut monessa suhteessa erikoinen. Toisaalta neuvostoyhteiskunta jatkoi monelta osin elämänsä aiemmin luotujen periaatteiden mukaan. Sitä ravisuttivat kuitenkin sisäiset ja ulkoa päin tulleet "sähköokit", joiden yksi aiheuttaja oli puoluejohdon tempoileva politiikka. Kansan elintaso nousi, vaikka oli jo selviä merkkejä nousun hidastumisesta ja tuotannon laskusta²⁵⁴. Puoluejohtajan johtamistapa ja epäonnistuneet kokeilut, joista monet koskivat maataloutta, herätti puoluekoneistossa tyytymättömyyttä. Huolestuneisuutta herätti myös Hruštšovin alkuvuonna 1964 kehittänyt ajatus puoluejohdon nuorentamisesta ja laajentamisesta²⁵⁵.

²⁵¹ Volkovski 2003, 610.

²⁵² Vuonna 1966 Hemingwaysta oli artikkeli vuosikirjassa *Prometei*. Myöhempää kiinnostusta osoittaa se, että hänen elämäkertansa julkaistiin vuosina 1970-1971 kahtena painoksena, yhteensä 250.000 kpl. *Katalog 1933-1985*, 86, 264.

²⁵³ Arbatov 2002, 167. Tapahtumien kuvausta ja arviointia Arbatov 2002, 171-176.

²⁵⁴ Kagarlitski 1992, 40-41; Fjodorov 2001, 29, 67-68. Hruštšovin luonteen ja kauden kuvausta Jakovlev 2003, 249, 251, 280-281, 290-298. Maatalouspolitiikan kritiikkiä jälkikäteen, *Tilastotietoa...* 1967, 26.

²⁵⁵ Hruštšov S. 2001, 82-83.

Hruštšov jätti kuitenkin jälkeensä maan paremmassa kunnossa kuin se oli ollut vuonna 1956. Hänen aikanaan kolhoosilaiset alkoivat saada työstään palkkaa ja tehtiin muitakin järkeviä uudistuksia. Mutta Hruštšov ei ymmärtänyt, että olisi pitänyt purkaa enemmän Stalinin aikana luotua komentojärjestelmää. Sikäli kuin tämän purkamisen merkitys ymmärrettiin, keinoja uudistuksiin ei tuntunut löytyvän.

Maaseudulla, esimerkiksi Uralilla enemmistössä kylistä elämä oli 1960-luvun alussa kuin "sata tai jopa kaksisataa vuotta sitten. Vaikka siellä oli kolhooseja ja moottori- ja traktoriasemia ja aluekomiteoita, monien kylien talonpojat elivät ilman vesijohtoa, kaasua, puhelinta ja sähköä"²⁵⁶. Puoluejohtajakin ymmärsi, että neuvostoliittolaisten elintaso oli jopa monien Euroopan muiden sosialististen maiden kansalaisten elintasoa alhaisempi²⁵⁷.

Myös kansainvälisesti kehitys oli ristiriitaista. Hruštšovin aikana madallettiin rautaesirippua, mutta samaan aikaan rakennettiin Berliinin muuri. Hänen aikanaan vahvistui rauhanomainen rinnakkaiselo²⁵⁸, mutta Kuuban kriisi vei maailman lähelle sotaa loka-marraskuussa 1962²⁵⁹. Kuuban kriisi oli epäilemättä Unkarin vuoden 1956 kansannousun tukahduttamisen ohella Hruštšovin suurin ulkopoliittinen erehdys.

Hruštšovin taitamaton toiminta johti osaltaan USA:n Kuubaan kohdistamaan taloudelliseen saartoon, joka jatkuu vielä 2000-luvun puolella. Mutta vuonna 1962 Neuvostoliitossa, lähinnä KGB:n johdossa, kuviteltiin jopa sellaista, että amerikkalaisten tuotteiden boikotti olisi jonkinlainen vakava vastaus Yhdysvaltojen toimiin.²⁶⁰

Hruštšovin ulkopoliittikka oli siis kömpelöä, ja tämä johtui muun muassa hänen tahdittomuudestaan²⁶¹. Tämä ominaisuus johtui osaksi hänen persoonallisuudestaan, mutta se heijasti myös korkeimman neuvostokoneiston yleistä kykenemättömyyttä aistia läntisiä mielialoja ja kapitalististen maiden todellisuutta. Lännen työväenluokkakaan ei varauksetta ihailnut Neuvostoliittoa.

Viimeisellä ulkomaanmatkallaan kesä-heinäkuussa 1964 Hruštšov pilasi mahdollisuuksia suhteiden parantamiseksi Ruotsiin, Tanskaan ja Norjaan. Hän esiintyi tahdittomasti 5-6 kertaa tämän matkan aikana. Käytös noteerattiin tiedotusvälineissä, ja näin Hruštšov tuli erään läntisen arvion mukaan tahtomattaan lujittaneeksi Naton kannatusta sekä Tanskassa että Norjassa.²⁶² Juuri tänä aikana Ruotsin kommunistinen puolue sanoutui julkisesti irti "Moskovan hol-

²⁵⁶ Borovik 2003, 39.

²⁵⁷ Hruštšov 1997, 304.

²⁵⁸ Luukkasen 2001, 213 mukaan käsitteet "rauhanomainen rinnakkainelo" ja "jännitysten lieventäminen" olivat Neuvostoliiton kylmän sodan aikana kehittämiä iskulauseita. Kyse oli kuitenkin myös todellisista kansainvälisen politiikan ilmiöistä riippumatta siitä, mitä termejä eri osapuolet käyttivät.

²⁵⁹ Nekritš 1997, 404. Kuvaus Kuuban kriisistä julkisuuden kannalta Volkovski 2003, 610-612.

²⁶⁰ Volkovski 2003, 611.

²⁶¹ Hruštšovin kerrottiin nimitelleen Kiinan puoluejohtajaa Mao Tsetungia "vanhaksi kalossiksi" – ei toki edessäpäin, mutta asia meni kiinalaisten korviin. Leppänen 1999, 32.

²⁶² Wiskari 1987, 274-281.

houksesta", mikä saattoi aiheuttaa melkoisen šokin NKP:n kansainvälisellä osastolla²⁶³.

Hruštšov luotti nopeaan kehitykseen ja innosti muitakin siihen. Jotkut hänen kommenttinsa paljastivat maailmankatsomuksen ahtauden ja ihmiset näkivät hänen tunteidensa räjähtelevän. Hän salli julkaista Solženitsynin vankileirikuvauksen ja Jevtušenkon rohkeita runoja, mutta käyttäytyi varsin moukkamaisesti modernien kuvataiteilijoiden näyttelyssä – jossa yksi isännistä oli sentään isänmaallinen rintamamies.²⁶⁴

Tapaus ei ollut Neuvostoliitossa kovin laajasti tiedossa, mutta eräs toinen oli. Neuvostokansalaiset eivät hyväksyneet sitä, että Hruštšov otti YK:n yleiskokouksessa kengän jalastaan ja paukutti sillä pöytää. Tällainen moukkamaisuus edisti hänen syrjäyttämistään.²⁶⁵ Toisaalta monien Hruštšovin toimien ja hänen kautenaan tapahtuneiden asioiden olisi luullut antaneen johtajalle merkittävän suosion, mutta näin ei ollut²⁶⁶.

Hruštšov luotti viimeiseen saakka pseudotiedemies Trofim Lysenkoon, pitkään Neuvostoliiton biologiatiiteitä hallinneeseen Stalinin suosikkiin, joka syrjäytettiin vasta kun Hruštšov oli eläkkeellä. Lysenkoon luotettiin ennen kaikkea sen vuoksi, että hänellä oli kyky luvata kerta toisensa jälkeen nopeita ratkaisuja maatalouden ongelmiin. Luottamus Lysenkoon oli osa Hruštšovin sokeaa luottamusta tieteeseen – pinttyneenä politrukkina hän vain veikkasi väärää hevosta.²⁶⁷ Myös maissinviljelyn ulottaminen Arkangeliin saakka oli Hruštšovin syntilistalla²⁶⁸, mutta hän puhui aiheesta innostuneena vielä eläkeläisenä; piti vain kehittää eri luonnonoloihin sopivia lajikkeita²⁶⁹.

3.1.3 "Viimeinen taisto" uskontoa vastaan

Esimerkki neuvostojohdon tempoilevasta ja omalle asialleen vahinkoa tuottaneesta politiikasta oli viimeinen laaja, systemaattisesti toteutettu kirkon ja uskonnon vastainen kampanja vuosina 1963–1964. Siitä tuli yksi välillinen syy siihen, miksi Nikita Hruštšov oli helppo syrjäyttää. Tällaista ei kukaan ääneen ajatellut, mutta joka tapauksessa näkyvää ja yltiöpäistä uskonnonvastaista kampanjaa hillittiin selvästi Leonid Brežnevin valtakauden alkuaikoina.

Tällaisille kampanjoille oli perinnettä, sillä 1920- ja 1930-luvuilla toteutettiin massiivisia kirkkojen sulkemisia ja tuhoamisia, seurakuntien lakkauttamisia

²⁶³ Asia merkittiin tiedoksi epäröivin kommentein SKP:n johdossa. SKP pol tmk 23.9.1964 § 4. KA.

²⁶⁴ Vrt. Koivisto 2001, 273. Isäntä oli kuvanveistäjä Ernst Neizvestnyi, joka myöhemmin suunnitteli Hruštšovin hautamuistomerkin.

²⁶⁵ Vrt. Koivisto 2001, 275-276. H:n syrjäyttämistä perustelevaa lehtiartikkelia valmistellut Aleksandr Jakovlev sai NKP:n KK:n ideologiselta sihteeriltä ohjeeksi kolme teemaa: taipumuksen äkkijyrkkyyteen, henkilökultin henkiinherättämisen sekä sopimattoman käytöksen ulkomaanmatkoilla. Jakovlev 2003, 292. Väitteet henkilöpalvonnasta eivät olleet täysin tuulesta temmattuja. Ranta 2000, 308-310.

²⁶⁶ Arbatov 2002, 167.

²⁶⁷ Nekritš 1997, 450. – Lysenko, Trofim. Liite 4.

²⁶⁸ Ranta 2000, 313.

²⁶⁹ Hruštšov 1997, 432, 434-435.

ja kirkon aktiivijäsenten ja pappien vangitsemisia. Kuolemantuomio oli varsin suosittu tapa päästä eroon seurakuntien aktiivijäsenistä ja papeista²⁷⁰. Kirkkorakennuksia purkaminen ja ottaminen valtion haltuun jatkui vielä sodan jälkeen. Monista kirkoista tuli kulttuuritaloja. Suomalainen toimittaja viittaa varovasti siihen, että kirkkojen ottaminen muuhun käyttöön loukkasi uskovaisten tunteita. Mutta "[s]e oli perusteltua kansalaissodan jälkeisinä rakennustyön alkuvuosina, jolloin kuivista ja lämpimistä rakennuksista oli suuri puute jo yksin elintarvikkeiden varastointia varten [...]".²⁷¹

Suurista ongelmista huolimatta ortodoksinen kirkko edelleen toimi, ja toisen maailmansodan vaikeina vuosina sen asema jopa hieman helpottui. Voi tosin kysyä, oliko kyseessä enemmänkin olojen määräämä pakko kuin poliittikan muutos. Toisaalla nimittäin tehtiin asioita, joissa ei jälkikäteen arvioiden ollut järkeä. Neuvostohallinto ei esimerkiksi lopettanut puna-armeijan upseerien teloittamisia edes sodan vaikeimpina hetkinä²⁷².

NKP:n johdossa ja keskuskomitean ideologisella osastolla kirkon- ja uskonnonvastainen perinne eli vahvana²⁷³. Sen veteraani oli vuodesta 1947 alkaen ylimmässä puoluejohdossa toiminut Mihail Suslov²⁷⁴, Hän oli vuonna 1948 saanut Stalinilta ohjeen toteuttaa kirkonvastaista toimintaa sillä tavalla "puolisalaa", että se ei provosoisi liikaa vastalauseita mutta kuitenkin niin, että NKP:n päämäärät uskonnollisuuden vähenemiseksi yhteiskunnassa toteutuisivat²⁷⁵. Uskovaisten vastaista toimintaa olikin näkyvästi jopa niin sanotun suojasään aikana, 1950-luvun lopulla. Uskonnon sanottiin olevan este tiellä kommunismiin, vaikka se historiallisesti jo olikin anakronismi²⁷⁶.

Viimeinen laaja kampanja aloitettiin NKP:n keskuskomitean vahvistettua sen periaatteet kesäkuussa 1963. Aiheesta alusti Suslovin "pääkruununtavoittelija", ylimpään puoluejohtoon havitellut keskuskomitean sihteeri Leonid Iljitšov. Toisin kuin Suslov hän ajatteli, että tässä asiassa ei kainostelu auta. Hänen rämäpäinen linjansa sopikin paremmin Hruštšovin tyyliin – ja samalla tästä alustuksesta tuli loppujen lopuksi Iljitšovin joutsenlaulu.²⁷⁷

Iljitšov toisti monta kertaa kuullun teesin uskonnosta henkisenä oopiumina²⁷⁸. Hän sanoi uskonnon olevan yksi porvarillisen ideologian äärimmäisistä

²⁷⁰ Jakovlev 2003, 181-185 antaa lukuja uskontoa, uskovaisia ja ortodoksikirkkoa vastaan käydyistä kampanjoista. Hänen mukaansa kirkon työntekijöitä ammuttiin vuonna 1918 noin 3.000, ja koko neuvostoaikana tällaisia kuolemantuomioita oli yli 300.000.

²⁷¹ Kirvesmies 1972, 108. Kirkkorakennusten lämpimyyttä uskallan epäillä.

²⁷² Armeijan kohtelusta Jakovlev 2003, 186-201.

²⁷³ Lenin oli opettanut, Engelsiin viitaten, että valtiolle uskonto voi olla yksityisasia, puolueelle ei. Lenin 1946, 69-70.

²⁷⁴ Suslov, Mihail. Liite 4.

²⁷⁵ Škarovski 1997, 395. Stalinin aikana uskonnot tuomittiin sosialismin- ja neuvostovastaisina ilmiöinä. Tavoitteena oli vapauttaa "kansanjoukot uskonnon huumaavasta vaikutuksesta". Polititšeskii slovar 1940, 482.

²⁷⁶ Näin uskontoa luonnehti Leonid Iljitšov joulukuussa 1961. Pyžikov 2002, 143.

²⁷⁷ Škarovski 1997, 389. – Iljitšov, Leonid. Liite 4.

²⁷⁸ Karl Marxin ajatusta on lainattu yleensä epätäydellisesti. Täydellisempänä se kuuluu: "Uskonto [...] on inhimillisen olemuksen fantastinen toteutuma, koska inhimillisellä olemuksella ei ole mitään tosi todellisuutta. Taistelu uskontoa vastaan on siis välillisesti taistelua sitä maailmaa vastaan, jonka henkistä aromia uskonto on. / Us-

muodoista, tieteellisen maailmankatsomuksen päävihollinen, joka kommunistien tulisi voittaa. Keskuskomitea hyväksyi päätöksen, jolla kaikki puolue- ja neuvostoelimet velvoitettiin toimimaan.²⁷⁹

Konkreettisesti asia eteni KGB:n toimesta. Sen johtaja Vladimir Semitšastnyi lähetti marraskuussa 1963 keskuskomitean sihteeristöön raportin, jossa käsiteltiin kirkoissa toimivien henkilöiden "taantumuksellista ja joissakin tapauksissa jopa vihollismielistä vaikutusta tiettyyn osaan väestöstä"²⁸⁰. Hruštšovin määräyksestä tämän pohjalta laadittiin asiakirja, josta muokattiin 2. tammikuuta 1964 kirkonvastainen toimintaohjelma.²⁸¹

Tärkeää ei ollut vain jo aikaisemminkin toteutetun kampanjan uudelleenlämmitys, vaan se miten sitä kansalle perusteltiin ja millainen tavoite otettiin. Iljitšovin tammikuussa 1964 ilmestyneeseen *Kommunist*-lehden numeroon kirjoittamassa artikkelissa maalattiin silmien eteen näkymä, jossa puoluejärjestöjen tehtävänä on vapauttaa maa kokonaan uskonnollisista ennakkoluuloista – siis uskonnollisuudesta – lähimmän 12–17 vuoden kuluessa!²⁸² Kyse oli "tieteen [so. neuvostotieteen] puolustamisesta", niinpä uskonnonvastaiset luennot olivat usein "tieteellisen ateismin luentoja".

Päätöksiä ja asian julkistamista seurasi kampanja, johon osallistuivat muun muassa kirjailijaliitto sihteerinsä K. Voronkovin johdolla sekä nuorisoliitto Komsomol. Jälkimmäinen alkoi vaatia, että kaikki uskonnollinen toiminta lasten ja nuorten parissa tulisi kieltää²⁸³. NKP:n KK:n ideologinen osasto taas oli takana ajatuksessa, että valtion historiallinen museo olisi ottanut haltuunsa lisää kirkolle kuuluvia tiloja Moskovassa Novodevitšin luostarissa.

Mutta kampanjaa alettiin myös vastustaa varsin nopeasti. Yksi ensimmäisistä kritisoijista oli eräs KGB:n luutnantti. Maaliskuussa 1964 NKP:n ortodoksisista kirkkoa valvova osasto informoi puoluejohtoa esiin tulleista ja osastolle lähetetyistä vastalauseista. Ne antoivat aiheen jopa sanoa, että kampanjaa ei ole harkittu perusteellisesti²⁸⁴. Toukokuussa 1964 Ukrainan kommunistipuolueen johto puuttui kampanjassa tapahtuneisiin "typeriin hallintomenetelmiin"²⁸⁵. Luonnollisesti ääniä kuului myös kirkon piiristä.

konnollinen kurjuus on yhtäältä todellisen kurjuuden ilmaus ja toisaalta vastalause tätä todellista kurjuutta kohtaan. Uskonto on ahdistetun luontokappaleen huokaus, sydämettömän maailman sydän aivan kuten se on hengettömien olosuhteiden henki. Se on kansan oopiumia. / Uskonnon kumoaminen kansan illusorisena onnena on sen todellisen onnen vaatimusta [...]. Uskonnon kritiikki on siis idussaan sen murheenlaakson kritiikkiä, jonka sädekehänä on uskonto". Marx – Engels 1978, 101-102. Kiitos Vesa Oittiselle vihjeestä.

²⁷⁹ Škarovski 1997, 389. Johtavien neuvostoideologioiden käsitys "porvarillisesta ideologiasta" oli erikoinen, sillä he samaistivat siihen myös omien kansalaistensa uskonnolliset tunteet ja tavat.

²⁸⁰ Škarovski 1997, 389-390.

²⁸¹ Škarovski 1997, 390.

²⁸² Škarovski 1997, 391.

²⁸³ Suomalainen asiantuntija-arvio: "Useimmat kristittyjen vangitsemiset Neuvostoliitossa johtuivat tavalla tai toisella lasten osallistumisesta seurakunnan kokouksiin tai kotona annetusta kristillisestä kasvatuksesta". Heinilä 2002, 72. Tämä koskee 1970- ja 1980-lukuja.

²⁸⁴ Škarovski 1997, 391.

²⁸⁵ Škarovski 1997, 391.

Leningradilainen pappi A. Medvedski sanoi asiat suoraan NKP:n keskuskomiteaan lähettämässään kirjeessä: "Uskonnonvastainen fanatismi lisääntyy, vaaditaan että uskonnosta tehtäisiin selvää mitä pikimmin ja ujostelematta. Kuuluu kehotuksia sulkea kaikki kirkot, ottaa lapset pois uskovilta äideiltä, tuhota papisto «luokkana», sanalla sanoen vaaditaan käyttämään väkivaltaa ihmisten omaatuntoa vastaan." Jotkut papit jopa esittivät, että on aika kääntyä Vatikaanin puoleen. "Parempi alistua paavin kuin jumalattoman valtiovallan alaisuuteen."²⁸⁶

Yksi seuraus kampanjasta oli kirkkojen ja uskovaisten piirissä toimineen ns. toisinajattelijaliikkeen herääminen ja aktivoituminen. Vuonna 1964 perustettiin Leningradissa Yleisvenäläinen kansanvapautuksen sosiaalis-kristillinen liitto, joka toimi – neuvostolakien mukaan laittomasti kylläkin – alkuvuoteen 1968 saakka²⁸⁷. Myös evankeliset ja baptistiset seurakunnat perustivat oman yhteisen liiton toukokuussa 1966; jo 1964 niiden jäsenet olivat perustaneet Vankien omaisten liiton ajamaan vangittuina olleiden seurakuntalaisten asioita²⁸⁸.

Uskovaisten ryhdistäytymistä auttoivat 1960-luvun alussa läntisiin kirkkoihin lähinnä Kirkkojen maailmanneuvoston kautta syntyneet kontaktit. Aluksi vähäiset protestit lisääntyivät lännessä, ja niitä alkoivat ilmaista myös yllättävät tahot – yllättävät ainakin NKP:n oikeaoppisille johtohenkilöille. Ranskan kommunistipuolueen johtaja antoi asiaa koskevan lausunnon huhtikuussa 1964, ja pian arvostelevia ääniä kuului myös italialaisten kommunistien suusta.²⁸⁹

Monet neuvostokansalaiset personoivat uskonnonvastaisen kampanjan puoluejohtajaan. Oli muitakin syitä hänen suosionsa laskuun, mutta juuri tämä lisäsi epäsuosiota huonolla hetkellä. Sen vuoksi Hruštšovin syrjäyttäminen lokakuussa 1964 ei ollut katastrofiuutinen heille, jotka olivat kärsineet ja ärsyyntyneet uskonnonvastaisesta kampanjasta. Ihmiset tulivat myös rohkeammiksi: ainakin Leningradissa kirkossa kastettavien määrä kasvoi selvästi lokakuun lopulla 1964.²⁹⁰

Mielialojen helpottuminen ei ollut aivan turhaa, sillä kampanja todellakin laantui seuraavien kuukausien aikana, vaikka NKP:n virallinen politiikka edelleen pysyi selkeästi uskonnon- ja kirkonvastaisena. Valtion uskontoasian neuvoston puheenjohtaja A. Puzin pyysi keskuskomiteaa puuttumaan väärinkäytöksiin ja laittomuuksiin uskovaisten kohtelussa. Kampanjan virallinen alkuunpanija Leonid Iljitšov alennettiin apulaisministeriksi ja seuraavana vuonna hän menetti korkeat puolueasemansa²⁹¹. Maan hallitus eli Neuvostoliiton korkeim-

²⁸⁶ Škarovski 1997.

²⁸⁷ Viranomaiset puuttuivat liiton toimintaan toden teolla vasta neljä vuotta myöhemmin, kun NKP oli aloittanut uuden kampanjan "ideologisen työn voimistamiseksi". Liiton jäseniä vastaan nostettiin oikeusjuttu maaliskuussa 1968.

²⁸⁸ Heinilä 2002, 73-75. Vuosina 1966-1980 ilmestyi evankelisten ja baptistien maanalainen lehti. Hopkins 1983, 22. Evankelisten kristittyjen seurakuntaryhmiä oli Neuvostoliitossa kaksi: vuonna 1944 rekisteröityneet sekä sellaiset, jotka eivät halunneet rekisteröityä, vaan pitivät sitä alistumisena mielivaltaan. Jälkimmäisiä seurakuntia on kutsuttu "maanalaiseksi kirkoksi". Piia Latvala 16.1.2004.

²⁸⁹ Škarovski 1997, 392-393.

²⁹⁰ Škarovski 1997, 393.

²⁹¹ Iljitšov oli Neuvostoliiton apulaisulkoministeri vuoteen 1989.

man neuvoston puhemiehistö antoi asetuksen, jolla puututtiin uskonnonvastaisessa kampanjassa tapahtuneisiin laittomuuksiin. Vuoden 1965 alkupuolella lakkautettiin myös kaksi uskonnonvastaista aikakauslehteä.²⁹²

Eräänlaisia julkisia anteeksipyyntöjä ja viestejä muutoksesta olivat metro- poliittojen Nikodimin ja Pitirimin kutsuminen avaruusalus Vostokin lennon onnistumisen kunniaksi järjestetyille vastaanotolle lokakuussa 1964 sekä korkeimman neuvoston puheenjohtajan Anastas Mikojanin ja Prahassa järjestetyin kristittyjen rauhankongressin edustajien tapaaminen Kremlissä tammikuussa 1965.

Sekä tämän kampanjan että aikaisempien uskonnon- ja kirkonvastaisten toimien vuoksi ortodoksinen kirkko oli kuitenkin menettänyt merkittävästi mahdollisuuksiaan Hruštšovin valtakaudella. Yksin Moskovan patriarkaattissa kirkon omistamien kirkkorakennusten määrä oli pudonnut 13.414:stä lähes puoleen, 7.523:een ja luostarien määrä 56:sta 19:ään (vuosina 1958–1966).²⁹³

Uskonnonvastainen propaganda ei kokonaan loppunut 1960-luvun puolivälissä. Aika ajoin julkaistiin *TASS:n* ja *APN:n* artikkeleita, joissa kehoitettiin tehostamaan ideologista työtä uskonnollisuutta vastaan. Uskonnollisen kirjallisuuden julkaisemista kontrolloitiin ja sen maahantuonti oli ajoittain käytännössä kokonaan kielletty, vaikka perustuslaki takasi uskonnonvapauden²⁹⁴.

Jossakin mielessä uskontoon perustuvien vanhojen tapojen kritisointi oli ollut ymmärrettävääkin – vaikka ei tietenkään väkivalta. Joillakin alueilla maa- seudulla juhlapäivien runsas epävirallinen vietto rikkoi pahasti työelämän normeja. Toisaalta esimerkiksi islamilaisessa Tadžikistanissa naisten asema ko- heni neuvostovallan vaikutuksesta, mutta ei suinkaan kivutta ja säryttä²⁹⁵.

Viranomaisten menetelmät olivat kuitenkin ankaria ja usein suhteettomia. Evankelisten ja baptististen seurakuntien jäsenten vankeustuomiot saavuttivat huippunsa vuonna 1973, jolloin tällaisia vankeja oli 187. Uskonnollisista syistä tuomittujen määrä pysyi korkeana aina 1980-luvulle saakka.²⁹⁶ Neuvostovalta suhtautui torjuvasti myös islamilaisten perinteiden noudattamiseen²⁹⁷.

²⁹² Škarovski 1997, 393-394.

²⁹³ Škarovski 1997, 395. Kd-lehden avustaja: "Varsinkin niille, jotka väittävät että kirkko- ja hävitetään Neuvostoliitossa, Suzdal tarjoaa vastaväitteen. [...] Kirkkoja ei tuhota Neuvostoliitossa, vaan ne entisöidään ja niitä pidetään arvossa kulttuurihistoriallisina muistomerkkeinä." KÄ 1973:25, 9 (Mecki Stranius, "SUZDAL – mielenkiintoinen matkailukohde N-liitossa"). Vuonna 1969 APN:n matkalle osallistunut Maailma ja me -lehden asiamies korosti neuvostohallituksen tekevän Suzdalista nimenomaan turistikaupunkia – mm. entisiin luostareihin tehdään tämän vuoksi ravintoloita. ST 1969:139, 2 ([Svante Karilahti:] "Moskovan ja Suzdalin muistoja").

²⁹⁴ Perustuslain 124 §: "Kansalaisten omantunnon vapauden turvaamiseksi on SSSR:ssä kirkko erotettu valtiosta ja koulu kirkosta. Uskonnollisten menojen harjoittamisva- paus ja uskonnonvastaisen propagandan vapaus myönnetään kaikille kansalaisille." Sosialististen... 1945, 82. Ääriesimerkkinä uskonnonvastaisuudesta voi pitää Pravdan lehdistötoimiston vuonna 1972 laatimaa artikkelia, jossa rinnastettiin juoppous ja us- konnollisuus; ne kumpikin ovat merkkejä tietoisuuden ja sivistyksen alhaisesta tasosta. P. Kolonitski, "Samasta juuresta (Ateistin havaintoja)". Neuvosto-Karjala 1972:121, 2. – Uskonnollisen kirjallisuuden takavarikoinnista Neuvosto-Karjala 1972:57, 3, "Täyskäännös takaisin".

²⁹⁵ Crankshaw 1960, 186-187. Mäkelä 1967, 190-191, 194.

²⁹⁶ Heinilä 2002, 76-77.

²⁹⁷ Mäkelä 1967, 190.

3.1.4 OWK, oppikirja ja "kiinalainen tekijä"

NKP:n johdossa oli tehty vuonna 1956, heti 20. edustajakokouksen jälkeen, päätös uusien yhteiskuntatieteellisten oppikirjojen toimittamisesta. Päätös sisälsi myös marxismi-leninismien perusteiden uuden teoksen valmistelun.²⁹⁸ Teos ilmestyi aikanaan myös suomeksi nimellä *Marxismi-leninismien perusteet*²⁹⁹.

Teoksen valmistelu ja toimittaminen annettiin O. W. Kuusisen johtamalle työryhmälle. Erääksi sen jäseneksi ja yhdeksi Kuusisen apulaisista määrättiin keskuskomitean työntekijä Aleksei Beljakov, josta myöhemmin tuli keskuskomitean kansainvälisen osaston apulaisjohtaja – ja vielä myöhemmin suurlähteläs Suomeen.³⁰⁰

Kirjan toimitustyössä koettiin eräänlaista henkistä "paluuta Leniniin", olihan oppikirjan yksi päämäärinä esittää kriittinen katsaus henkilöpalvontaan eli Stalinin aikaan. Kirjassa esitettiin ajatuksia, jotka olisivat voineet saada aikaan paljon Neuvostoliiton ideologisessa keskustelussa, mutta eivät sitä saaneet. Osaksi se johtui puhtaasta mustasukkaisuudesta, sillä puolueen johtavat ideologit ja "kilpailevien" ideologisten teosten tekijät eivät olleet Kuusisen työryhmän työstä innostuneita.

Samaan aikaan aloitettiin myös NKP:n uuden ohjelman valmistelutyö. Vastoin ensiajatuksia sitä ei annettu Kuusiselle, vaan työn saivat nokkelammin asiaan tarttuneet nuoremmat puoluejohdantekijät.

O. W. Kuusisen työryhmän toimittaman marxismi-leninismien oppikirjan toimitustyössä mukana olleen Georgi Arbatovin mukaan pääsyy kirjan vähäiseen vaikutukseen oli kuitenkin muualla. Kirja ilmestyi vuonna 1959, ja jo siinä vaiheessa puolueen johdossa toimi puolueen 20. edustajakokouksen linjaa vastustava konservatiivinen oppositio.³⁰¹

Kirja ei ilmeisestikään miellyttänyt Mihail Suslovia. Silloinen NKP:n ideologinen sihteeri Leonid Iljitšov oli kuvannut kirjaa pienessä työtovereiden piirissä sosialidemokraattiseksi. Myös puolueen yhteiskuntatieteellisen akatemian suunnalla ajateltiin tähän tapaan. Kirjan painosmäärää pidettiin Neuvostoliiton oloissa pienenä: kahden painoksen yhteinen määrä oli 700.000 kappaletta. Ennätykseen päästi DDR:ssä, jossa siitä otettiin saksankielinen miljoonan kappaleen painos.

Lehdistössä oppikirjaa ei kuitenkaan juuri käsitelty eikä kukaan pitänyt huolta sen käyttämisestä puolueväen opiskelussa. Kirja ei tullut suosituksi eikä sillä ollut auktoriteettia. Mutta olisi väärin sanoa, että kirja ei vaikuttanut mitään. Monet nuoret puolueaktiivit lukivat sen, ja kirja käännettiin myös monille Euroopan kielille, joten se vaikutti myös lännen kommunistipuolueissa.

²⁹⁸ Arbatov 2002, 89.

²⁹⁹ Valtion kustannusliike, Petroskoi 1960, 751 s. Kirjaa myös luettiin Suomessa; Tarkka 2007, 58 mainitsee sen innostaneen Pentti Saarikoskea vuonna 1964.

³⁰⁰ Teoksen valmistelutyötä, sisältöä ja vastaanottoa kuvaa Arbatov 2002, 89-105. Kuusisen ja Beljakovin yhteistyöstä Rentola 2005, 210-211.

³⁰¹ Arbatov 2002, 99-100. A. kuvasi Kuusista ja tämän oppikirjan tekemistä suomeksi jo 1971, kuitenkin toisin sanakääntein, "perinteisen neuvostoliittolaisesti". Arbatov 1971, 12-23. – Kirjoittaja on tässä jostakin syystä J.A. Arbatov.

Suomessa kirjan myymättömällä 163 kappaleen loppupainoksella oli vuonna 1965 kohtalo, joka osuvasti kuvasi siirtymistä Hruštšovin ja Kuusisen ajasta uusien neuvostojohtajien aikaan. Kirjan kyseinen loppuerä toimitettiin kansandemokraattien kustannusyhtiöstä Kansankulttuuri Oy:stä paperinkeräykseen, mikä yhtiön johtajan mukaan tapahtui neuvostoliittolaisten hyväksymänä, koska kirja oli "eräiltä osiltaan vanhentunut".³⁰²

Oppikirjan tekemisen jälkeen tai ylipäätään elämänsä loppuvaiheessa O. W. Kuusinen ei ollut halukas puhumaan niinkään menneisyydestä, ei konkreettisesti esimerkiksi Stalinin ajasta. Mutta hän osallistui aktiivisesti keskusteluun ja joinakin ratkaisevina hetkinä hän oli rohkea. Näin oli tapahtunut esimerkiksi kesäkuussa 1957 NKP:n keskuskomitean kokouksessa sekä myöhemmin joissakin poliittisen toimikunnan väittelyissä mm. proletariaatin diktatuurista.³⁰³

Muutama kuukausi ennen kuolemaansa Kuusinen esiintyi keskuskomitean kokouksessa kritikoiden maolaisuuden teoriaa ja käytäntöä mainiten, että Kiinassa ei ole todellisuudessa proletariaatin eikä edes puolueen diktatuuri, vaan siellä on johtajien eli yhden ihmisen diktatuuri. Aleksei Beljakovin mukaan Kuusinen oli istunnon jälkeen sanonut, että hän ei suinkaan puhunut vain Maosta vaan halusi sanoa, että proletariaatin diktatuuri ylipäätään voi muuttua yhden henkilön diktatuuriksi. Aiheesta oli jo varovasti sanottu vuoden 1959 oppikirjassa.³⁰⁴ Mainitussa kokouksessa Mihail Suslov piti virallisen ja "oikealinjaisen", mutta rasittavan pitkän ja mielenkiinnottoman alustuksen Kiinan linjaa vastaan. Kuusisen puhetta ei kokouksen jälkeen julkaistu – se pääsi *Pravdaan* vasta kolme kuukautta myöhemmin, Kuusisen hautajaispäivänä.³⁰⁵

Elämänsä viime kuukausina, siis aikana jolloin ideologinen tilanne oli jälleen kääntymässä konservatiivisempaan suuntaan, Kuusinen suunnitteli kolmannen painoksen julkaisemista *Marxismi-leninismien perusteista*. Tarkoitus ei ollut vain korjailla kirjaa, vaan tehdä kunnan muokkaustyö.³⁰⁶

Osittain kiinalaisten kanssa käydyn väittelyn vuoksi ideologinen tilanne nimittäin hieman vapautui kesästä 1963 vuoden 1964 alkukuukausiin. Kiinalaiset vaikuttivat tilanteeseen epäsuorasti. Kritiikissä heitä vastaan saatettiin käyttää ilmaisuja, joilla samalla polemisoiitiin Neuvostoliiton omia konservatiiveja vastaan.³⁰⁷

Lehtien palstoille tuli uudelleen aiheita, jotka jo oli kielletty: henkilöpalvonnan ja Stalinin ajan vainojen kritiikkiä, perusteluja demokratian kehittämisen tarpeesta, rauhantyöstä ja sopimisen tarpeesta lännen kanssa. Tähän vaikutti sekin, että kesällä 1963 solmittiin amerikkalaisten kanssa ensimmäinen ydinkokeita koskeva aseriisuntasopimus.

Mutta kävi niin, että "kiinalainen tekijä" alkoi vaikuttaa Neuvostoliiton sisäpolitiikassa aivan toisella tavalla kuin vielä vuoden 1964 alussa. Hruštšovin

³⁰² SKP pol tmk 18.10.1967 § 8 ja liite 4. KA.

³⁰³ Arbatov 2002, 102.

³⁰⁴ Arbatov 2002, 98-99. Rentola 2005, 211.

³⁰⁵ Arbatov 2002, 164. Suslovin alustus lyhennettynä Suslov 1975, 145-212.

³⁰⁶ Arbatov 2002, 164.

³⁰⁷ Arbatov 2002, 161, 163.

syRJäyttämisen jälkeen maassa alettiin itse etäännyä 20. edustajakokouksen linjasta, jota kiinalaiset olivat arvostelleet. Näin kiinalaisten kritiikki näytti uudessa tilanteessa enimmäkseen Hruštšovin kritiikiltä. Toiseksi kiinalaisten kanssa etäännyttiin puhtaasta sosialismin rakennustyötä koskevasta torasta valtioiden väliseen vastakkainasetteluun, jonka elävät todisteet olivat sotilaalliset yhteenotot rajalla. Kolmanneksi kiinalaiset itsekin kulttuurivallankumouksen tiimelyksessä vetäytyivät perinteisestä teoreettisesta väittelystä.³⁰⁸ Kiinasta tuli sisäpoliittisen keskustelunaiheen sijasta ulkopoliittikan osa.

Esimerkki yhden oppikirjan laatimisesta kertoo myös, miten sisäpoliittinen keskustelu (muun muassa kysymys demokratian luonteesta sosialismin oloissa) oli vuorovaikutuksessa suurvallan ulkopoliittisten intressien ja maailmanpolitiikassa tapahtuneiden muutosten kanssa.

3.1.5 Kohti toisenlaista kommunismia

Kun Nikita Hruštšov oli syrjäytetty, joidenkin mielissä heräsi kysymys, mitä se merkitsee politiikassa. Millaisia ovat uuden hallinnon ihanteet? Tällaiset kysymykset, joita ei juuri ääneen esitetty, jäivät vastausta vaille. Valtaan oli tullut joukko ihmisiä, joilla ei ollut yhtenäistä ja eikä yleensä mitään erityistä poliittista ohjelmaa³⁰⁹.

Uuden johdon oltua vallassa kolmisen viikkoa sattui kuvaava välikohtaus. Kremlissä oli päättymässä lokakuun vallankumousjuhlan vastaanotto, kun alkoholin vaikutuksen alaisena ollut puolustusministeri Roman Malinovski piti tiukasti Yhdysvaltain vastaisen maljapuheen. Yhdysvaltain suurlähettiläs loukkaantui, mutta ei siinä kaikki. Ministeri sai erityiskiitokset puheestaan Kiinan valtuuskunnalta. Mutta sitten Malinovski sai myös kiinalaiset kalpeiksi sanomalla, että kun "me erotimme Nikitamme, tehkääpä te samoin Mao Tsetungille, niin asiamme menevät parhaalla tavalla". Tapahtuma huononsi entuudestaan Kiinan ja Neuvostoliiton suhteita.³¹⁰

Kuuban ohjuskriisi 1962 hätkähdytti neuvostoliittolaisia uudella tavalla huomaamaan, että amerikkalainen imperialismi on olemassa ja että Neuvostoliitolla on omia itsekkäitä, kansallisia etuja, ei vain yleviä vallankumouksellisia tavoitteita³¹¹. Puhuminen omista eduista sopi hyvin yhteen Kiina-suhteiden huononemisen kanssa. Mutta pian tuli takaiskuja, muun muassa avaruusohjel-

³⁰⁸ Arbatov 2002, 165-166.

³⁰⁹ Arbatov 2002, 176.

³¹⁰ Arbatov 2002, 179.

³¹¹ Kansallisten ja "työväenluokan etujen" ristiriita tuli SKP:n johdon tietoon viimeistään lokakuussa 1964, jolloin merkittiin tiedoksi Neuvostoliiton halu olla arvostelematta Yhdysvaltojen ulkopoliittikkaa ja pyrkimys luoda diplomaattisuhteet Espanjan fasishtihallinnon kanssa. SKP pol tmk 28.10.1964 § 5. KA.

massa³¹². Amerikkalaiset kuroivat kiinni etumatkan – hehän siirsivät yhden maalin lähes ulottumattomiin miehityillä kuulennoillaan vuonna 1969³¹³.

Yhteiskunnallinen kehitys ei edennyt ollenkaan niin kuin oli luvattu. Lu-paaja tosin oli nyt eläkkeellä, joten oli lupa odottaa että tapahtuukin jotain muu-ta. Joitakin merkittäviä rakennuskohteita valmistui, mutta toisaalta Siperian väkiluku oli alentunut vuoteen 1964 mennessä seitsemän vuoden aikana 200.000 hengellä. Vuosina 1960-1964 arvioitiin koko Neuvostoliiton maaseudun menettäneen muuttoliikkeen vuoksi seitsemän miljoonaa asukasta³¹⁴.

Yhteiskunnallisessa keskustelussa alkoi yhä enemmän saada sijaa 1930-luvulta tuttu ajattelu, että ihmiset ovat joko hyviä tai huonoja, että vihollisia ovat nimenomaan "kansan viholliset"³¹⁵. Toisen maailmansodan sankarit nostet-tiin uudelleen esiin ja veteraanit ryhtyivät todistamaan, miten nuoret radikaalit ovat vääristelleet isänmaan historiaa.³¹⁶

Samaan aikaan tieteestä tuli entistä selvemmin yhteiskunnallinen kultti. Tieteestä pyrittiin tekemään jopa uskonnon korvike. Tiede ja uskonto oli osattu asettaa kommunistien propagandassa – ja tieteelliseksi tarkoitettussa opissa – vastakkain ennenkin. Stalin oli todennut, että "uskonnolliset ennakkoluulot ovat tiedettä vastaan, joten jokainen uskonto on vastakohta tieteelle".³¹⁷

Uskonnonvastaisuuden sukulaismiö oli näin tieteen ihannointi³¹⁸. Ajatel-tiin, että tiede antaa kaikki vastaukset ja syrjäyttää uskonnon. Toisaalta yhteen oppiin kahlehdittu tiede ei ollut vapaa havaitsemaan muun muassa kaikkia ke-hittymässä olevia epäkohtia.³¹⁹ Neuvostoyhteiskunnan panostukset tieteeseen olivat tuottaneet tulosta ja ne oli myös palkittu kolmella fysiikan Nobel-palkinnolla (vuosina 1958, 1962 ja 1964), mikä antoi tieteestä puhumiselle lisää painoarvoa.³²⁰

Uskosta neuvostotieteeseen tuli synonyymi käsitteelle luottamus kommu-nismiin³²¹. Näin oli propagandassa, mutta kulissien takana asiat tapahtuivat

³¹² Alastulossa kuolivat kosmonautit Vladimir Komarov 1967 sekä Vladislav Volkov, Georgi Dobrovolski ja Viktor Patsajev 1971. Gluško 1987, s. 241, 244. Jälkimmäisen onnettomuuden näkyvä uutisointi HY 1971:124, 1, 6.

³¹³ Yhdysvallat on tehnyt kuusi miehitettyä kuulentoa: kaksi vuonna 1969, kaksi vuonna 1971 ja kaksi vuonna 1972. Gluško 1987, 242-244.

³¹⁴ Pyžikov 2002, 158.

³¹⁵ Termistä "kansanvihollinen", ks. luku 3.4.

³¹⁶ Vail – Genis 2001, 84, 93, 95.

³¹⁷ Polititšeskii slovar 1940, 482. Suomalainen kd-toimittaja: "Uskovainen ei tiedä, hän uskoo. Kommunistin 'usko' perustuu tietoon, nimenomaan kokeellisesti hankittuun ja tieteellisesti yleistettyyn tietoon". Kirvesmies 1972, 110.

³¹⁸ Suomalaistoimittajan haastattelema korkeakoulun rehtori sanoi, että "lääketiede on perusteiltaan uskonnonvastainen ja siksi kaiken opetuksen pohjana on tieteellinen ateismi". Mäkelä 1967, 190.

³¹⁹ Vrt. Koivisto 2001, 268.

³²⁰ Kun Neuvostoliiton ensimmäinen "atomienergiavoimalaitos" otettiin koekäyttöön kesällä 1954, se sai Suomessa ainakin KT:n päätoimittajan Niilo Nikkilän ylistämään tätä "suurta riemuvoittoa", joka merkitsi neuvostotieteen olemista läntistä tiedettä 4-5 vuotta edellä. Saarela 2006, 183-184.

³²¹ Hyvä esimerkki tieteen popularisoinnin ja "tiedeuskon" korostamisesta oli kustanta-mo Molodaja gvardijan 1965 perustama kirjasarja Evrika, jossa eri alojen tutkijat ym. julkaisivat nuorisolle suunnattuja teoksia. Sarjan tarkoituksena oli herättää rakkautta

hieman toisin. Kasvavasta tiedeyhteisöstä tuli aikaa myöten vaara muuttumat-
tomalle poliittiselle järjestelmälle. Tieteen tekijöillä oli näet tärkeitä erioikeuksia.
Viime kädessä tärkein etuoikeus ei koskenut taloudellisia asioita vaan sitä, että
tutkijoilla oli usein mahdollisuus päästä sellaisen tiedon ääreen, joka oli muiden
tavoittamattomissa. Tutkijoiden piiristä nousikin muutamia tunnettuja toisin-
ajattelijoita.³²²

Ensimmäinen selvä merkki tiedeyhteisön heräämisestä oli vuonna 1966
NKP:n keskuskomitealle lähetetty kirje, jossa viisi tiedemiestä, mm. kaksi No-
bel-palkittua, varoitti Stalinin rehabilitoinnin vaarasta. Myöhemmän toisinajat-
telijaliikkeen juuret ovat sekä 1960-luvun nuoren sivistyneistön kokemuksissa
että tutkijoiden halussa tehdä asiat todella tietäen, ei vain dogmeihin uskoen.
Keskustelua haluttiin herättää muun muassa yhteiskunnan demokratisoinnin
tarpeesta³²³. Toisinajattelusta ei kuitenkaan koskaan tullut mikään laaja ja yhte-
näinen kansanliike, niin kuin kävi myöhemmin 1980-luvulla Baltian neuvosto-
tasavalloissa.

Tässä tilanteessa NKP:n johto noudatti vanhaa neuvostokäytäntöä. Se ryh-
tyi entistä tiukemmin vartioimaan opin puhtautta ja korostamaan ideologisen
työn merkitystä. Utopian keksinyt unohti sen itsekin ja palasi vanhaan vartiointi-
ti- ja hallintojärjestelmään ja entiseen keskustelukulttuuriin. Sensuuria kiristet-
tiin. Se merkitsi, että monia muutama vuosi aikaisemmin julkaistuja tekstejä ei
voinut enää painattaa³²⁴.

Yksi tapahtunutta selittävä tekijä on se, että sittenkään ei niin kovin moni
oleellinen asia muuttunut Neuvostoliitossa sen "ensimmäisen perestroikan"
aikana eli vuosina 1956–1964. Maan vuonna 1936 hyväksytty perustuslaki oli
voimassa vuoteen 1977, eikä valtionhallinnon perusteista käyty kunnollista
keskustelua.³²⁵

Koululaiset lukivat edelleen samoja oppikirjoja, joita oli luettu jo Stalinin
aikana. Perheensä pettänyt koulupoika Pavel Morozov esitettiin yhä sankari-
na³²⁶. Aikuisten maailma esiteltiin ehdottoman kauniina ja oikeana, ihanteelli-
sena vailla ristiriitoja ja epäkohtia. Lapsilta edellytettiin hyvää käytöstä sekä

tieteeseen, "uskoa tiedolla varustetun ihmisen rajattomaan kyvykkyyteen..." (Evrika
1965-1976, 3). Vuosina 1965-1974 julkaistiin (uusintapainoksineen) 124 teosta, joiden
painokset olivat yleensä 50.000-100.000 kpl, joissakin tapauksissa 150.000-200.000 kpl.

³²² Geller 1999, 70-72.

³²³ Tällainen aloite oli esimerkiksi Andrei Saharovin, Valentin Turtšinin ja Roi Medve-
devin kirje neuvostojohdolle maaliskuussa 1970. Kirje Brežneville 1970.

³²⁴ Vuodesta 1956 kirjallisuudentutkijana toiminut Eino Karhu kertoo, miten 1969 ilmes-
tyneestä kirjallisuuden historiateoksesta jouduttiin jättämään pois Stalinin ajan vää-
ryyksistä kertovia asioita, jotka kuitenkin oli muutama vuosi aikaisemmin julkaistu
lehdessä. Karhu 2002, 84. Samantapainen kertomus Smith 1976, 442. Vrt. Adžubei
1988, 114.

³²⁵ Perustuslaki hyväksyttiin Neuvostojen yleisliittolaisessa ylimääräisessä 8. edustaja-
kokouksessa 5.12.1936. Hyväksymistä edelsi I.V. Stalinin puhe, jonka kuulijat ottivat
vastaan myrskyisin suosionosoituksin, jotka muuttuivat kunnianosoituksiksi. Lo-
puksi kaikki nousivat seisomaan, lauloivat Internationalen ja kuului yleisiä huudah-
duksia: "Hurraa!", "Eläköön johtajamme toveri Stalin!" jne. Sosialististen... 1945, 48,
50. Vrt. Polititšeskii... 1940, 275-276. Uusi perustuslaki valmisteltiin Brežnevin kau-
della ja se hyväksyttiin 1977.

³²⁶ Pavel Morozov. Liite 4.

innostusta puutarha- ja maataloustöihin ja kaniin kasvatukseen, mutta yhteiskunnan asioista heillä ei ollut lupa kiinnostua enempää kuin pioneerijärjestön jäsenyyden verran.³²⁷

Puoluejohdon fraaseilla koristama arkipäivän satu menetti ihmeluonteensa, mutta sen tilalle tarjottiin edistystä ja fantasiakirjallisuutta. Todistettiin, että kommunismiin pääsee nopeammin lentokoneella kuin höyryveturilla. Oikeat konfliktit häivytettiin ja yhteiskunnalliset ongelmat korvattiin monessa keskustelussa teknisillä, joihin tietenkin löytyy aina ratkaisu – jos ei muuten niin fantasiamaailmassa. Esimerkiksi Jules Vernen teokset kokivat uuden tulemisen³²⁸.

Lyyrinen runous oli tässä kovassa, "kommunistis-teknokraattisessa" maailmassa merkki romantiikan kaipuusta, tiestä joka ei loppujen lopuksi johtanut minnekään ainakaan yhteiskunnan uudistamisen näkökulmasta. Vapautta etsittiin sieltä, mistä se oli helpoiten löydettävissä: omasta itsestä, treffeistä, kaipuusta rakentamaan kaukaista voimallista, etsimään öljykenttää tai pyytämään kalaa. Nämä kaikki nähtiin paljolti ei-yhteiskunnallisina haaveina. Tosin kyse oli 1950-luvulla myös paluusta "henkilökohtaiseen" runouteen Stalinin ajan kone- ja tuotantosaavutusrunouden jälkeen. Eräs ensimmäisiä tällaisen uuden runouden airuita oli Olga Berggolts³²⁹.

Miespuolisten bardien lauluissa miehet menivät maantielle ja metsään ja naiset jäivät kotiin vaiettujen askareiden ääreen. Näytti siltä, että runojen luominen oli siirtynyt Moskovasta ja Leningradista taigalle ja tundralle.

Myös Iosif Brodski taipui romantismiin. Hänen runonsa *Doroga* (Tie) on nähty nimeään myöten eräänä tämän virtauksen avaimena³³⁰. Eikä tien tarvinnut johtaa minnekään – yksi tämän ajan suosituista romaaneista oli Aleksandr Grinin jo 1930 kirjoittama *Doroga nikuda* ("Tie ei-minnekään").³³¹

1960- ja 1970-lukujen lauluntekijä Vladimir Vysotski haaveili luonnon tarjoamasta vapaudesta, noususta vuorille ja paosta taigalle, mutta hänen runoudessaan oli kuitenkin selvää yhteiskuntakritiikkiä – ja ennen kaikkea realistista kuvausta elävästä elämästä³³². Vysotskin realismi oli suurin syy hänen epäsuosiionsa vallanpitäjien keskuudessa ja suuri syy hänen suosionsa kansan parissa. Julkisista Vysotskin teiloista tunnetuin oli *Sovetskaja Rossijan*

³²⁷ Vail – Genis 2001, 112-114. Lapsia neuvostovalta oli kohdellut karmealla tavalla. Se oli erottanut heitä vanhemmista ja teloittanut alaikäisiä vain sen vuoksi, että he olivat "kansanvihollisten" sukulaisia. Vankileireillä oli maaliskuussa 1954 eli vuosi Stalinin kuoleman jälkeen 884 057 alle 16-vuotiasta. Jakovlev 2003, 128-135.

³²⁸ Jules Vernen (1828-1905) kootut teokset julkaistiin 12-osaisena Moskovassa 1956. Neuvostoliitossa hänen nähtiin olleen fantasioissaan "yhteydessä utopistisen sosialismin ihanteisiin ja Pariisin kommuuniin 1871" (Sovetskii..., 211).

³²⁹ Crankshaw 1960, 141-144.

³³⁰ Iosif Brodski. Liite 4. – Brodskin runossa "Tie" on kunnan nihilismia: "Joopa joo, ei tule tolkkua/uskosta itseen ja Jumalaan./Joopa joo, jäivät vain/Illuusio ja Tie" (oma käänös Vail – Genis 2001, 128 mukaan).

³³¹ Grin, Aleksandr (1880-1932), venäläinen kirjailija, romanttisten fantasiakirjojen tekijä.

³³² Vysotskin runoja ja lauluja sekä hänestä kertovia muistelmia on julkaistu useissa kokoelmissa. Tässä on käytetty N. Krymovan toimittamaa 20 muistelmaa ja 95 laulun kokoelmaa (Ja, konetšno, ... 1988).

päätoimittajan, eläkeläiskenraali Moskovskin artikkeli, jonka ilmestyminen herätti hämminkiä myös puoluejohdossa³³³.

Todelliset romantikot vihasivat näin ollen pehmeitä pikkuporvarillisia sohvia ja lähtivät kernaasti tien päälle selässään reppu, kitara ja kirja. Ei ollut niinkään selvää, mitä he etsivät. Palkkaa tärkeämpi asia oli hyvät kaverit. Rakkauden toimissa saattoi vapautua yhteiskunnasta ja telta oli tärkeämpi kuin palatsi. Jo tässä vaiheessa alkoivat kommunistisen perinteen vaalijat pelätä, että epäsovinnainen elämäntapa ja tällaiset laulut alkavat levitä laajemminkin kansan keskuuteen.³³⁴ Taustalla oli myös jo 1950-luvun lopulla nuorison piirissä jossakin määrin levinnyt "keikarimainen", länttä omalaatuisesti matkiva elämäntapa³³⁵.

Samaan aikaan tehtiin uusia päätöksiä ideologisen työn voimistamiseksi. Runoilija Iosif Brodskin oikeudenkäyntiä alkuvuodesta 1964 seurasi joulukuussa 1965 kirjailijoiden Andrei Sinjavskin ja Juli Danielin pidättäminen. He olivat julkaisseet ulkomailla neuvostovastaisiksi tulkittuja tekstejä. Helmikuussa 1966 he saivat ensimmäisessä Stalinin ajan jälkeen järjestetyssä avoimesti poliittisessa oikeudenkäynnissä 5-7 vuoden vankileirituomiot.³³⁶

1960-luvun puolivälissä tapahtui paljon sellaista, mikä oli merkinä muutoksesta. Kiinan ja Neuvostoliiton välit alkoivat kiristyä vuonna 1964 ja vuonna 1966 Neuvostoliitto karkotti kaikki kiinalaiset opiskelijat. Toukokuussa 1965 Leonid Brežnev mainitsi Stalinin suuret ansiot sodan voittamisessa. Huhtikuussa 1966 alkoi oikeudenkäynti ukrainalaista kirjailijaa V. Morozia vastaan. Vuonna 1967 Neuvostoliitto sekaantui Lähi-idän tilanteeseen antamalla sotilaspapua Syyrialle ja Egyptille Israelia vastaan. Neuvostoliiton armoton Israelin vastainen politiikka oli ilmeisen tuskallista maan juutalaisille, joista monet olivat yhteiskunnassa merkittävässä asemassa. Osaltaan tämä politiikka lisäsi juutalaisten halua muuttaa pois maasta.³³⁷ Sionismia, asiallisesti juutalaisia ja Israelia vastaan hyökättiin joskus terävästikin³³⁸.

Jo Hruštšovin aikana Neuvostoliitto naulitsi Lähi-idän politiikkansa niin, että normaalien suhteiden ylläpito Israeliin oli vaikeaa, kuten puoluejohtaja itse muistelmissaan myönsi³³⁹. Vuoden 1969 keväällä oli merkkejä Stalinin maineen mahdollisesta ainakin osittaisesta palauttamisesta³⁴⁰.

³³³ Jakovlev 2003, 318-319.

³³⁴ Vail - Genis 2001, 126-128.

³³⁵ Crankshaw 1960, 188-190.

³³⁶ Vail - Genis 2001, 130-134. Syyskuussa 1965 NKP:n keskuskomiteassa esitettiin kritiikkiä "subjektivismia" kohtaan. Vuotta myöhemmin tehtiin rikoslakiin tarkennus, jotta voidaan puuttua helpommin ns. toisinajattelijoiden toimintaan. Rossija... 1997, 707, 708. Oikeudenkäynnistä Hopkins 1983, 6, 7, 14. Jakovlev 2003, 177-178. Mihail Šolohov esiintyi jyrkästi Sinjavskia ja Danielia vastaan. Geller 1999, 32.

³³⁷ Israelin-vastainen politiikka ei saanut aivan yksimielistä kannatusta puoluejohdossa. Kritiikin sanoi ääneen Moskovan kaupunkikomitean 1. sihteeri Nikolai Jegorytšev NKP:n KK:n kokouksessa. J. siirrettiin pois puolueuralta, suurlähettilääksi Tanskaan. Jakovlev 2003, 312-322. Mletšin 2001, 625. NI:n juutalaisten nimissä julistettiin tukea maan Lähi-Idän politiikalle. KU 1970:57, 6.

³³⁸ Geller 1999, 43, 44, 57.

³³⁹ Hruštšov 1997, 309.

³⁴⁰ Geller 1999, 50. Rentola 2005, 70.

Suomalainen tarkkailija tiivistä näin: "... hämmästyttävän helposti suuren maan kansalaiset alistuivat jälleen uuteen hiljaisuuteen, salaiseen ajatteluun ja suputteluun. Pelko vallitsi jälleen ihmisten mielet. Stalinin ajan rikkomuksista alettiin vaieta, niiden tutkimukset pysäytettiin ja Leonid Brežnev kaikkine mahdollisine kunnianosoituksineen astui kansojensa keskuuteen. Alettiin vauhdilla tehdä uutta öljyvärimaalaa 'Isänmaamme aamu' itseriittoisena isäntänä itse Brežnev."³⁴¹

Juuri vaikutusvaltaisten henkilöiden mieltymykset ja halu ohjata kehitystä olivat merkittävä tekijä puolueen ja valtion linjan muutoksessa. Juri Andropov tuli KGB:n johtoon toukokuussa 1967, ja hänen käsityksensä ja toimintansa sopi hyvin yhteen "suitsien kiristämisen" kanssa³⁴². Kesällä 1967 KGB:hen perustettiin 5. osasto, jotta ideologista vaikuttamista olisi voitu tehostaa.

Vapaampien tuulien alkaessa puhaltua Tšekkoslovakiassa Neuvostoliitossa tiukennettiin otteita. Alkuvuonna 1968 oli jo havaittavissa selvää etääntymistä NKP:n 20. edustajakokouksen jälkeen omaksutusta linjasta. Tammikuussa muotoiltiin puoluejohdossa linja, joka oli vastakkainen Tšekkoslovakian tapahtumille.³⁴³ Neuvostoliitossa pelästyttiin Prahassa alkanutta kehitystä, pelättiin sen mahdollisesti synnyttämää ketjureaktiota ja haluttiin estää kommunistisen liikkeen sellainen muutos, jossa Moskova ei olisi määrävissä asemassa.

Helmi-maaliskuussa 1968 NKP:n Moskovon kaupunkikomitean kokouksessa puhuttiin "ruuvien kiristämisestä" varsinkin ideologiassa ja kulttuurissa. Varsinaisesti merkki muutoksesta eli ideologisen otteen tiukentumisesta ja sinetti sille olivat NKP:n keskuskomitean huhtikuun 1968 kokouksen, kiirastorstain päätökset³⁴⁴. Nämä linjanvedot merkitsivät myös sensuurin kiristymistä. Vaikka merkkejä muutoksesta oli nähtävissä jo aiemmin, huhtikuu oli selvästi lopullinen käännekohta. Mitä pidemmälle Prahan kevät edistyi, sitä selvemmältä näytti syksy Moskovassa.³⁴⁵

Tšekkoslovakian tapahtumiin sekä Neuvostoliiton ja Varsovan liiton jäsenmaiden suhtautumiseen niihin liittyy monia ristiriitaisia seikkoja, joita ei ole tässä mahdollisuus käsitellä laajemmin. On muistettava, että liikkeellä Tšekkoslovakiassa ja lännessä oli myös sosialismia "kaikin keinoin" vastustavia tahoja - vaikka niiden merkitystä toki Neuvostoliitossa yliarvioitiin. Monet vaikutusvaltaiset NKP:n johtohenkilöt kannattivat "revisionisminvastaista" toimintaa. Sosialismia uhkaavia vaaroja koskevan propagandan voimistuessa NKP:n johto oli väijäämättä puolensa valinnut, eikä se voinut johtaa kesällä 1968 enää muuhun kuin avoimeen sekaantumiseen Tšekkoslovakian asioihin. Päätös miehituksesta oli ilmeisesti tehty jo kevättalvella tai keväällä³⁴⁶.

³⁴¹ Kovanen 1989, 2.

³⁴² Mletšin 2001, 566-585.

³⁴³ Arbatov 2002, 212.

³⁴⁴ Vrt. Uskali 2003, 271, jossa on lainattu KU:n kirjeenvaihtajan Sisko Kiurun päiväkirjaa. KU 1968:101, 5 ("NKP:n keskuskomitea korostaa ideologiaa"). Toisaalta kaikki ei tuossa vaiheessa ollut niin itsestään selvää. Neuvostoliitossa puhuttiin myös ideologisen uudistumisen tarpeesta, vrt. KU 1968:31, 7 ja KU 1968:87, 14.

³⁴⁵ Sisko Kiuru 13.2.2004.

³⁴⁶ Sisko Kiurun muistiinpanot, s. 16.

Neuvostoliiton johdon arvioihin Tšekkoslovakian tilanteesta oli vaikuttanut myös sellainen inhimillinen seikka, että maan tilanteesta raportoivat puolueen työntekijät ajattelivat maailman asioista lähestulkoon samoin kuin oli ajateltu ennen Stalinin kuolemaa. NKP:n osastopäällikkönä Juri Andropov ei juuri alaisiaan veteraaneja vaihtanut, vaikka puhui joskus tästä ongelmasta.³⁴⁷

Puoluejohdossa herätti levottomuutta ja tarvetta kiristää ideologisia ja yleisen järjestyksen nyörejä myös se, että maassa syntyi paikallisia työnseisauksia. Ne olivat vastalauseita muun muassa työlakien ja sopimusten rikkomisille ja merkki tyytymättömyydestä laitosten ja tehtaiden johtajiin. Toukokuussa 1968 laaditun yhteenvedon mukaan sen ja edellisen vuoden aikana oli maassa ollut ainakin 179 työnseisausta tai muuta työpaikkatason mielenosoitusta. Niitä oli ollut esimerkiksi Kazakstanissa 89, Ukrainassa 29, Virossa kahdeksan sekä Karjalan ASNT:ssa ja Liettuassa kummassakin viisi.³⁴⁸

Sattumillakin oli merkitystä. Stalinin tytär Svetlana Allilujeva päätti paeta maasta vuonna 1967 ja muutti Yhdysvaltoihin. Pohjoisen laivaston ydinsukellusveneen tulipalossa kuoli 39 sotilasta. Maailman ensimmäinen avaruuslentäjä Juri Gagarin sai surmansa lentokoneen koelennolla maaliskuussa 1968. Huhtikuussa ballistisilla ohjuksilla varustettu neuvostoliittolainen sukellusvene tuhoutui Havaijin edustalla.

NKP:n ja KGB:n johtoa ärsytti se, että toisinajattelijat alkoivat julkaista ensimmäistä todellista maanalaista lehteä *Hronika tekušših sobytii*.³⁴⁹ Sen julkaisemista vauhditti toisinajattelijoiden mielestä hyvin ikävä asia, Tšekkoslovakian miehitys elokuussa 1968. Sensuurin ulottumattomissa olevia seinälehtiä ja pienileikkisiä julkaisuja oli ollut olemassa 1950-luvun lopulta alkaen varsinkin suurimmissa kaupungeissa ja yliopistoissa³⁵⁰.

Viiden Varsovan sotilasliittosopimukseen kuuluneen maan suorittamaan – mutta ennen kaikkea Neuvostoliiton sanelemaan – Tšekkoslovakian miehitykseen 21.8.1968³⁵¹ liittyi sekä ennen sitä että ennen kaikkea sen jälkeen propagandistista tiedonvälitystä³⁵². Sen pääasiallinen viesti oli, että "veljesmaat" puuttuivat maan kehitykseen pelkästään siksi, että sen kohtalo oli vaarassa lännen eli Yhdysvaltojen ja Saksan liittotasavallan suunnittelemien valtapoliittisten

³⁴⁷ Arbatov 2002, 212-213.

³⁴⁸ Medvedev R. 1999, 243-245.

³⁴⁹ Rossija... 1997, 709, 710. Nimenomaan alkuvuosi 1968 oli vedenjakaja myös toisinajattelijaliikkeessä, maanalainen julkaisutoimintakin vilkastui. Hopkins 1983, ix, 1.

³⁵⁰ Pyžikov 2002, 281, 282.

³⁵¹ Ensimmäiset joukko-osastot ylittivät Tšekkoslovakian rajan 20.8. kello 23 paikallista aikaa.

³⁵² Tapahtumien kehityksessäkin tiedotusvälineillä oli merkitystä. Neuvostojohto ei hyväksynyt Tšekkoslovakian puoluejohdon lehdistönvapauden linjaa. Brežnev vaati puhelinkeskustelussa 13.8.1968 Aleksander Dubčekilta toimia tiedotusvälineiden hillitsemiseksi ja hän palasi asiaan kirjeessään viisi päivää ennen miehitystä, 16. elokuuta. Letter from... 16.8.1968. Miehityksen alkaessa neuvostoliittolaisilla oli tiedotusasioissa vaikeuksia. Prahaan lähetettiin arvovaltainen ja ammattitaitoinen toimittajavaltuuskunta, mutta se ei pystynyt saamaan aikaan kunnollista toimintaa. Ensimmäinen neuvostomyönteinen Rude Pravon numero painettiin DDR:ssä Dresdenissä. Sitä tekemässä olleet neuvostotoimittajat (mm. APN:n Karl Nepomjaštšyi) kuolivat helikopterin maahansyöksyssä – ilmeisesti tšekkoslovakialaiset ampuivat sen alas. Jakovlev 2003, 326-330.

toimien, jopa miehitysuhan vuoksi.³⁵³ Yksi sivujuonne oli Saksan liittotasaval-
lan uusfasistien toiminnan korostaminen uhkana sosialistisille maille³⁵⁴. "Sak-
san vaara" oli oleellinen osa miehitystä puolustellutta neuvostopropagandaa³⁵⁵.

Neuvostoliiton, Puolan ja DDR:n puoluejohtajat esittivät tiukkaa kritiikkiä
Aleksandr Dubčekia vastaan jo Dresdenin tapaamisessa helmikuussa 1968.
Brežnev vaati selvyyttä siihen, mitä tarkoitettiin "ihmiskasvoisella sosialismil-
la". Tämä selkeä vastakkainasettelu salattiin kuitenkin tässä vaiheessa ja tapaa-
mista koskevaa tarkempaa tietoa julkistettiin vasta loppukesällä 1969. Näin ha-
luttiin myöhemmin osoittaa, että Dubčekia varoitettiin ajoissa vaaratilanteesta.
Tämä pohjusti hänen erottamistaan puoluejohtajan paikalta. Tapahtuma on hy-
vä esimerkki tiedonvälityksestä, josta ei aina ollut mahdollisuus arvioida, missä
määrin mitään lähteitä käytettiin hyväksi uutisia tehtäessä. Jokin oleellinen
seikka voitiin salata pitkäksi aikaa.³⁵⁶

Mikä Tšekkoslovakian tapahtumissa Moskovan puoluejohtoa erityisesti
ärsytti? *KU:n* Moskovan kirjeenvaihtaja tiivisti eri yhteyksissä esitetyt peruste-
lut Tšekkoslovakian "epänormaalia" tilanteesta muistiinpanoihinsa kolmeksi
kohdaksi: 1) Tšekkoslovakian kommunistipuolue päätti luopua sanelupoliti-
kasta valtionhallinnossa ja kansalaisjärjestöissä; 2) tiedotusvälineet vapautuivat
sensuurista; 3) maassa syntyi sellaista julkista toimintaa, mitä Neuvostoliitossa
ei sallita.³⁵⁷

Tšekkoslovakian miehityksen jälkeinen Neuvostoliiton historia pitää kir-
joittaa aivan toisella tavalla kuin vuotta 1968 edeltänyt. Se ei tarkoita, että kaikki
olisi muuttunut mustavalkoiseksi, mutta yhteiskuntaan oli palautettu tiuken-
nettu sensuuri, kovennetut otteet toisinajatteliijoita vastaan ja ulkopoliitikassa
selvempi egoismi. NKP:n johto ja puolueen lehti *Pravda* alkoivat aikaisempaa
terävämmin arvostella eri mieltä olleita kommunistisia puolueita.

Kun Brežnev syksyllä 1968 puhui sosialististen maiden rajoitetusta itsenäi-
syydestä, ns. Brežnevin oppi alkoi niidenkin piirissä herättää epäilyjä. Vielä
enemmän epäilyt lisääntyivät lännen kommunistipuolueiden piirissä. Eräänä
erikoistapauksena oli SKP. Se joutui vaikean sisäisen tilanteensa vuoksi pikku
hiljaa lähentymään NKP:n käsityksiä Tšekkoslovakian tilanteesta. Joidenkin
kansandemokraattisesta liikkeestä luopuneiden tai sen kanssa vaikeuksiin jou-
tuneiden puheenvuoroissa tuotiin tällöin esiin SKDL:n väitettyä kasvanutta
riippuvuutta Neuvostoliitosta³⁵⁸.

Lännessä kiinnitettiin huomiota Tšekkoslovakian miehitykseen enimmäk-
seen valtopoliitiikan ilmentymänä. Välitön keskustelu ei Suomessakaan kovin

³⁵³ Kuvaus miehitystä edeltäneestä ja myöhemmästä tiedonvälityksestä Volkovski 2003, 612- 619.

³⁵⁴ Tällaista huomion siirtämistä tapahtui Suomessakin: Mirjam Vire-Tuomisen artikkeli aivan miehityksen alla oli hyvä esimerkki. *KU* 1968:212, 4.

³⁵⁵ Volkovski 2003, 612-613.

³⁵⁶ Hegge 1972, 10.

³⁵⁷ Sisko Kiurun muistiinpanot, s. 15.

³⁵⁸ Tällaisen väitteen esitti SKDL:sta eronnut Jörn Donner Viikkosanomissa; *KU:n* kulttuuriavustajan tehtävistä syksyllä 1970 erotettu Leo Lindsten piti väitettä huomion-
arvoisena: "[...] omasta mielestäni sidonnaisuus on alkanut heijastella kaikkeen ve-
denjakajavuodesta 1968 lähtien." Lindsten 1970, 482.

syvällisesti paneutunut muutokseen, joka oli tapahtunut NKP:n arvioissa käytännön ideologisesta toimintalinjasta. Oli eräänlaista suomettumista sekin, että vuoden 1968 Brežneviä ei verrattu vuoden 1966 Brežneviin.

Vuoden 1968 tapahtumat olivat nimittäin monilta osin ristiriidassa sen kanssa, millaisia kannanottoja NKP:n johto oli ottanut vuoden 1966 alussa, vain kaksi vuotta aiemmin. Silloin vielä jatkettiin ainakin sanoissa linjaa, joka ei tuominut hieman eri tavoin asioita arvioivia kommunisteja kovin jyrkästi. Näin asioita oli arvioitu myös kommunististen puolueiden kansainvälisessä neuvottelukokouksessa vuonna 1960³⁵⁹.

NKP:n pääsihteeri Leonid Brežnev totesi puolueen 23. edustajakokouksessa maaliskuussa 1966, että maailman kommunististen puolueiden toimintayhtenäisyyden vahvistaminen edellyttää muun muassa niiden täyttä tasa-arvoisuutta ja itsenäisyyttä, toisten asioihin sekaantumattomuutta ja toisten tukemista. Puolueiden tasa-arvoisuus ja toisten asioihin sekaantumattomuus mainittiin puheessa kaksi kertaa. Brežnevin suhtautuminen erimielisyyksiin Kiinan ja Albanian kommunististen puolueiden kanssa oli varsin sovinnollista.³⁶⁰ Ennen Tšekkoslovakian tilanteen kiristymistä jotkut NKP:n ideologisen työn tekijät esittivät sovittavia ja ennakkoluulottomia käsityksiä³⁶¹.

Brežnevin sovinnollisuus maaliskuussa 1966 oli kuitenkin arvoituksellista ja kaksimielistä. Hän korosti NKP:n kansainvälistä vallankumouksellista velvollisuutta hoitaa muidenkin sosialististen maiden asioita. Samalla hän puhui ideologisesta työstä ja kasvatuksesta perinteelliseen tapaan.³⁶²

1960-luvun julkaistuissa ja julkaisemattomissa uutisissa on monia esimerkkejä sekä Neuvostoliiton sisäisen tilanteen että ulkosuhteiden kiristymisestä. Osaksi niiden voi tulkita heijastaneen NKP:n johdon piirissä jo Stalinin ajoista vakiintunutta epäluuloa yleensä kaikkea länsimaista, usein myös länsimaista kommunismia kohtaan. Tällaisen ajattelun henkilöitymä oli esimerkiksi NKP:n kansainvälisen osaston johtajana yli 30 vuotta toiminut akateemikko Boris Ponomarjov, "oikeaoppinen marxilainen", joka yleensä "suhtautui äärimmäisen varovaisesti kaikkeen, mikä oli peräisin lännestä"³⁶³. Aivan samaan henkeen NKP:n politbyroon jäsen Mihail Suslov ilmaisi epäluulonsa Suomen ulkopoliittikkaa kohtaan syksyllä 1964 vertaamalla sitä mätään kananmunaan³⁶⁴.

Tässä tilanteessa ikään kuin epämiellyttävistä ilmiöistä hätääntyneinä KGB:n johtaja, Neuvostoliiton ylin syyttäjäviranomainen ja sisäministeri kääntyivät politbyroon puoleen, jotta psykiatrilla "hoitoa" voitaisiin käyttää enemmän taltutettaessa protestimielialaansa näyttäviä kansalaisia³⁶⁵.

³⁵⁹ Poikolainen 1965, 15-16.

³⁶⁰ Brežnev 1966, 6, 11, 22.

³⁶¹ NKP:n keskuskomitean osastonjohtaja Vasili Sitnikov kirjoitti alkuvuonna 1967, että uuden "hylkääminen vain sen vuoksi, että se on epätavallista eikä sovi totuttuihin puitteisiin, on lyhytnäköinen kanta". Sitnikov totesi myös, että porvarillinen ideologia ei ole välttämättä antikommunismia ja että kriittiset huomautukset marxilaisia kohtaan voivat olla objektiivisiäkin. KU 1967:117, 5 (Erkki Kauppilan referaatti).

³⁶² Brežnev 1966, 5, 112-124.

³⁶³ Fjodorov 2001, 63.

³⁶⁴ Suomi 1994, 273.

³⁶⁵ Mletšin 2001, 580-581.

Vuodelta 1968 löytää lukuisia uutisia siitä, miten Neuvostoliitossa kiristettiin ideologista linjaa. Sellaisessa hengessä oli laadittu elokuun alussa julkistettu "NKP:n keskuskomitean asetus" valmistautumisesta V. I. Leninin satavuotis-syntymäpäivään huhtikuussa 1970. Tämä poliittinen linjanveto muistutti, että "maailmassa on käynnissä kiivas taistelu kahden ideologian – sosialistisen ja porvarillisen – välillä". Tässä taistelussa "imperialistinen porvaristo asettaa suurimman toivonsa nationalistisiin, revisionistisiin ja vasemmistolaisiin aineksiin yrittäen hämärtää luokkatietoisuuden [...]". Utistioimisto *TASS:n* mukaan NKP korosti, että "ei ole eikä voi olla olemassa puolueettomuutta tai minkäänlaisia kompromisseja taistelussa porvarillista ideologiaa vastaan" – viesti, joka varmasti oli suunnattu niin Tšekkoslovakian kuin myös joidenkin länsimaiden kommunisteille.³⁶⁶

Lokakuussa 1968 Yhdysvaltain kommunistisen puolueen lehden *Daily Worldin* Moskovan-kirjeenvaihtaja Lement Harris joutui jättämään työnsä, koska hän oli kirjoittanut isäntien mielestä "ei-ystävällisiä" artikkeleita³⁶⁷. Marraskuun 10. päivänä *Pravdassa* julkaistiin kirjoitus "muutamien kommunististen puolueiden revisionistisia aineksia" vastaan³⁶⁸. Vuoden 1969 alussa *Pravda* otti kantaa Suomen kommunistien asioihin. Tästä alkoi kirjoittelu, jossa sympatisoitiin SKP:n vähemmistöä³⁶⁹. Samana vuonna aikakauslehti *Oktjabr* julkaisi Vsevolod Kotšetovin romaanin, jossa italialaiselle kommunistille annettiin roiston osa³⁷⁰.

Neuvostoliiton ja Kiinan erimielisyydet kärjistyivät aseellisiksi yhteenotoiksi vuoden 1969 alkupuolella Ussurijoen alueella. Moskovassa järjestetty Kiinan-vastainen mielenosoitus muuttui väkivaltaiseksi – mielenosoittajat särkivät Kiinan suurlähetystön ikkunoita.³⁷¹

Helmikuussa 1969 NKP:n tiukka linja oli jo lopullisesti selkiytynyt. Boris Ponomarjov korosti Italian kommunistisen puolueen edustajakokouksessa, että maailmassa oli alkanut "luokkataistelun kärjistyminen".³⁷²

³⁶⁶ KU 1968:215, 12.

³⁶⁷ Soviet Archives at INFO-RUSS [2]. Onnistuin maaliskuussa 2002 löytämään Lem Harrisin (s. 1904) sähköpostiosoitteen. Hän kertoi olevansa "the right man", mutta kirjeenvaihtomme rajoittui saamaani suositukseen lukea hänen 1980-luvulla julkaisemansa kirja. Harris kuoli syyskuussa 2002. Hän oli lähtenyt ensimmäisen kerran Neuvostoliittoon maataloustöihin vuonna 1929. Muistelmissaan H. ei kerro mitään vuoden 1968 tapahtumista. Lement Harris 19.3.2002. Harris 1986.

³⁶⁸ Kiuru 1997, 48-49. Artikkelilla on arveltu olleen yhteyttä SKP:ssä meneillään olleeseen puolueohjelman uudistamiseen, jossa väännettiin kättä mm. proletariaatin diktaattuurista. Leppänen 1999, 303.

³⁶⁹ Vitali Korionovin jutut *Pravdassa* helmikuussa 1969 olivat esimerkkejä TA:llekin tyypillisistä sanonnoista. Sisko Kiurun selostukset, esim. UP 1969:31, 3 ja UP 1969:32, 1-2. *Pravdan* Juli Jahontov jatkoi samassa hengessä syyskuussa 1969 (myös *Neuvosto-Karjala* 1969:106, 3). SKP:n pääsihteeri Arvo Aalto oli Jahontoville vain yhden virkkeen arvoinen muiden SKP:n johtohenkilöiden saadessa palstatilaa enemmän (*Neuvosto-Karjala* 1969:129, 3).

³⁷⁰ Vsevolod Kotšetov, ks. liite 4.

³⁷¹ UP 1969:50, 8 (mielenosoitus) ja 1969:57, 1-2 (yhteenotot).

³⁷² Akulov 1969, 156 lähteenä *Pravda* 12.2.1969.

Helmikuussa 1970 nujerrettiin aikaisemmin mm. Aleksandr Solženitsyniä julkaisseen *Novyi mirin* toimitus³⁷³. KGB seurasi, mitä Venäjän kirjailijaliiton jäsenet puhuivat edustajakokouksessaan ja millaisia mielenilmauksia neuvostokansalaisilla oli Leninin syntymän 100-vuotisjuhlien tienoilla³⁷⁴. Sanalla sanon yhteiskunnassa kasvoi "suunnitelmatalouden hengessä" kansalaisten toimien tarkkailu ja ohjailu. Vuosina 1968–1972 oli esimerkiksi voimassa määräys olla liikkumatta metsissä muutoin kuin valvotuissa ryhmissä – esimerkki siitä, miten viranomaiset kuvittelivat olevansa kaiken vapaa-ajankin ohjaajia³⁷⁵.

Yhteiskunta ei siis kehittynytäkään niin kuin vuoden 1961 puolueohjelmassa oli luvattu – puolueohjelmasta kyllä otettiin yhä uusia painoksia³⁷⁶. Oli monia syitä, miksi ohjelma alkoi tuntua arjen elämässä pelkältä fiktiolta³⁷⁷.

1960-luvun lopun kehitystä on kuvattu jopa nationalististen, šovinististen tunteiden heräämisen ajaksi, ja se heijastui erityisesti kirjallisuudessa ja taiteessa³⁷⁸.

Seuraavina vuosina tilanne huononi kansalaisoikeuksien ja sananvapauden kannalta entisestään, mutta kansainvälisellä tasolla saavutettiin edistystä muun muassa aseistuksen rajoitusneuvotteluissa. Suurvaltojen välillä vallitsi eräänlainen pattitilanne, joka ei jättänyt oikeastaan muuta mahdollisuutta kuin neuvotella. Toukokuussa 1972 saapui Richard Nixon ensimmäisenä Yhdysvaltain presidenttinä Moskovaan. Vaikka Vietnamin sota hiersi maiden välejä, yhteistyön lisääntymisestä oli kuitenkin selviä merkkejä. Lähivuosina olivat Euroopan turvallisuus- ja yhteistyökokouksen (ETYK) valmistelut jo täydessä käynnissä, mutta neuvostovaltion johto jatkoi valitsemallaan linjalla.

Oliko Neuvostoliitossa oikeaa oppositiota? Ainakin maassa oli pieni, mutta toimiva joukko toisinajatteli joita, joiden toimintaa on dokumentoitu aika hyvin perestroikapolitiikan aikana ja myöhemmin monissa julkaisuissa. Julkisuuksissa – myös Neuvostoliiton tiedotusvälineissä, mutta niissä tietenkin kielteisessä sävyssä – kiinnitettiin aikanaan suurta huomiota kirjailija Aleksandr Solženitsynin ja tiedemies Andrei Saharovin toimintaan jonkinlaisina oman tunnon ääninä. Jo vuoden 1970 lopulla KGB:ssä oli laadittu suunnitelma Solženitsynin karkottamiseksi maasta.³⁷⁹

Yksittäinen väkivallantekokin oli merkki aikojen muutoksesta. Tammi-kuun 22. päivänä 1969 eräs upseeri tulitti Moskovassa lähellä Kremlä avaruus-

³⁷³ Rossija... 1997, 712. Tämä merkisi Solženitsynin joutumista entistä suurempaan epäsuosioon. Läntisen toimittajan aikalaiskuvaus S:stä, Smith 1976, 470-479. *Novyi miristä* Jakovlev 2003, 312-315.

³⁷⁴ Soviet Archives at INFO-RUSS [3] ja [4]. – Kirjailijaliiton kokouksessa toki puhuivat "vanhukset", osanottajien keski-ikä oli 56 vuotta, kun se vuonna 1934 oli vastaavassa kokouksessa ollut 35,5 vuotta. Geller 1999, 97.

³⁷⁵ Valvotulla retkellä ollut kertoo, miten irvokasta oli kuvitella metsään viedyn koulu- luokan löytävän sieniä ja tutustuvan omakohtaisesti ja rauhassa luontoon. Larisa Tseitlin 10.8.2003.

³⁷⁶ Olen käyttänyt vuoden 1968 alun painosta, jonka suuruus oli yksi miljoona. *Programma...* 1968, 144.

³⁷⁷ Smith 1990, 22.

³⁷⁸ Arbatov 2003, 22-23.

³⁷⁹ Medvedev R. 1999, 172-173. Ks. Myös Jakovlev 2003, 179, 180, 280-281. Solženitsyn, Aleksandr ja Saharov, Andrei, ks. liite 4. – Kirjailijaliitossa oli kielteinen mielipide Solženitsynistä viimeistään jo vuonna 1967. Geller 1999, 66.

lentäjien autoa. Teko saattoi olla tähdätty Brežneviä vastaan, sillä pääsihteerin auto seurasi välittömästi avaruuslentäjiä kuljettanutta autoa. Neuvostoliiton tiedotusvälineet olivat varsin vaitonaisia tapahtuneesta.³⁸⁰

Jonkunlaisen käsityksen asioista antaa myös se, miten äänestäjät käyttäytyivät yksipuoluevaaleissa, joissa ei ollut kilpailevia ehdokkaita. Kesäkuussa 1970 järjestetyissä Neuvostoliiton korkeimman neuvoston vaaleissa annettiin Venäjän federaatiossa noin 84,5 miljoonaa ääntä, joista lähes 319.000 oli asetettuja ehdokkaita vastaan³⁸¹.

Neuvostoliitossa Stalinin kuoleman jälkeen syntyneet oppositioliikkeet eivät kannattaneet kapitalismia vaan "todellista kommunismia", siis jonkinlaista sosialismia. Ideologisesti tämä ei paljon eronnut läntisestä vasemmistolaisuudesta, vaikka lähtökohdat ja toimintaympäristö toki olivat erilaisia. Mutta kun Brežnevin hallinto murskasi Prahan kevään vuonna 1968 ja samalla monien toiveet järjestelmän asteittaisesta demokratisoisemisesta, moni oppositiomielinen kääntyi 1970-luvulla kannattamaan jonkinlaista kapitalismia. Tämä liittyi myös yhteiskunnan keskikerrosten kasvuun ja kulutusajattelun lisääntymiseen.³⁸²

Yhdestä näkökulmasta oppositiomielisten uuden suuntautumisen tekee ymmärrettäväksi se, että virallinen neuvostotiede oli kansantaloutta arvioidessaan varsin omaperäisillä linjoilla – ja oppositio tarkasteli itseään tietenkin suhteessa valtaapitäviin ja tällaisiin arviointeihin. Neuvostotieteelle tärkeä kansantaloudellinen arvioperuste oli "nettomateriaali". Vain materiaalin tuotanto oli tuottavaa, muu työ ei ollut. Esimerkiksi kuljetuksille, raaka-aineille ja luonnonvaroille puhumattakaan kulttuurista ja koulutuksesta ei laskettu mitään hintaa. Kun virallinen oppi todisteli, että taloudelliset lait ovat ihmisten tahdosta riippumattomia, neuvostotodellisuudessa oli vaikea nähdä mikä olisi tällaisen väitteen järkevä vastaväite.³⁸³

Toisinajattelu oli neuvostovallalle ongelma, koska kommunistinen puolue vartioi niin mustasukkaisen tarkasti yhteiskunnallisen ajattelun yksinoikeuttaan. Tämä näkyi selvästi muun muassa syksyllä 1973, kun akateemikko Andrei Saharov joutui julkisen ryöpytyksen kohteeksi³⁸⁴.

Olisi väärin sanoa, että Neuvostoliitossa ei ollut 1970-luvun alussa aitoja omantunnon ääniä, vaikka monet vaikenivat tietäessään mitä toisinajattelusta seuraa. Neuvostovalta kykeni myös joskus asettamaan toisinajattelijoita toisiaan vastaan. Kuitenkin joillakin yksittäisillä teoilla oli suuri merkitys, vaikka ne ei-

³⁸⁰ UP 1969:18, 1, 5 sekä 1969:25, 1. Lehden lähteinä STT, TASS, Reuter ja AFP.

³⁸¹ Neuvosto-Karjala 1970:72, s. 1. Lukuihin pitää osata suhtautua: neuvostokommunisille oli tyypillistä kaksoiskirjanpito. Silminnäkijäkertomus Leningradista 1980-luvulta kertoo, että vastaan äänestäneiden määrä päätettiin ainakin joissakin tapauksissa etukäteen "korkeammalla kuin vaalilautakunnan tasolla". Larisa Tseitlin 27.12.2002.

³⁸² Kagarlitski 1992, 98-100.

³⁸³ Sivistyneistön oli helppo olla järjestelmää vastaan, sillä esimerkiksi tieteellistä ja taiteellista työtä ei kaikilta osin laskettu tuottavaksi työksi. Neuvostoliiton taloustieteesstä Koivisto 2001, 276-277.

³⁸⁴ Smith 1976, 497. Luukkanen (2001, 194) korostaa yhteenvedossaan sitä, että jo Leninin aikana pidettiin kiinni puoluejohdon yksinoikeudesta poliittiseen ja ideologiseen ylivaltaan.

vät olisikaan olleet "varsinaista toisinajattelua". Tällaisia olivat esimerkiksi Vasil Šukšinin elokuva *Punainen heisipuu* (1974) sekä Tšingiz Aitmatovin romaani *Valkoinen laiva* (1970) ja näytelmä *Nousu Fudžijamalle* (1973) – syyllisyyden, ympäristöongelmien ja moraalien kysymyksiä syvältä luotaavat teokset. Ihmeteltiin jopa, miten ne pääsivät julkisuuteen. Neuvostokulttuurista löytyy muitakin esimerkkejä, sillä sensuuri ei ollut ehdoton eivätkä ihmiset lakanneet ajattelemasta vakavia asioita. Monien mielestä tällaiset teokset olivat kuitenkin poikkeuksia, sillä yleinen ilmapiiri joka tapauksessa kiristyi.³⁸⁵

Millainen oli siis "pysähtyneisyyden aika", Leonid Brežnevin joukkueen valtaantulon aiheuttama muutos neuvostoyhteiskunnassa? Georgi Arbatovin mukaan poliittisesti merkittävää oli se, että toimittiin "hallinnollisesti" kaikkia heitä vastaan, joilla oli stalinisminvastainen asenne ja jotka korottivat ääntään konservatiiveja vastaan³⁸⁶. "Hallinnolliset toimet" eivät yleensä olleet jyrkkiä; vangitsemisia ja vankeustuomioita oli sittenkin harvoin. Mutta yleistä oli työstä ja puolueesta erottaminen ja aktiivisimpien toisinajattelijoiden kohdalla myös julkinen arvostelu, joissakin varsin harvoissa tapauksissa sulkeminen mielisairaalaan tai maastakarkotus.

Tieteen piirissä jatkui puolueen vallankäyttö muun muassa erikoisten "tutkintaistuntojen" avulla. Tähän erityisesti 1930-1960-luvuilla voimissaan olleeseen käytäntöön liittyi erottamisia, vangitsemisia ja itsemurhia. Tieteen tekijöiden piirissä tällainen painostus herätti pelkoa ja pakotti toimimaan varovasti.³⁸⁷

Kaiken kontrollin tarkoituksiksi ymmärrettiin sosialismin puolustaminen – mutta kysymys oli myös vallasta ja etuoikeuksista. Maan henkinen ja moraalinen ilmapiiri huononi merkittävästi edellä kuvattujen toimien vuoksi.³⁸⁸

3.2 Neuvostovallan julkisuus

Neuvostoliitossa julkaistiin paljon kommunistisen puolueen asiakirjoja ja sen toimintaan liittyvää käytännöllistä ja propagandistista kirjallisuutta ja artikkeleita. Päätävien elinten kokousten kulusta ja asioiden valmistelusta ulkopuoliset saivat kuitenkin yleensä vain vähän tai eivät ollenkaan tietoa. Sama koski monissa tapauksissa viranomaisten, jopa paikallisten hallintoelinten toimintaa.

Päätöksenteossa syntyneet asiakirjat olivat luottamuksellisia tai salaisia usein sellaisissakin tapauksissa, joissa ne koskettivat kansalaisten kannalta tärkeitä arkipäiväisiä asioita. Valtaelinten julkisuus näkyi vain julkaistuissa pää-

³⁸⁵ Ks. esimerkiksi Smith 1976, 430-438, 440. Valkoisesta laivasta Geller 1999, 64.

³⁸⁶ Arbatov 2002, 218. Akateemikko D. S. Lihatsovin mukaan jopa fyysiset hyökkäykset saattoivat seurata 1920- ja 1930-lukujen vankileirioloja koskevia paljastuksia. Lihatsov 2006, 491.

³⁸⁷ Lihatsov 2006, 472-488 kuvaa ilmiötä Leningradin näkökulmasta. 1970-luvulla painostus sai uusia muotoja, "katuväkivaltaa" sekä toisinajattelijoiden ja systeemin ulkopuolella toimineiden taiteilijoiden asuntojen selvittämättömiä tulipaloja. Lihatsov 2006, 488-489.

³⁸⁸ Arbatov 2002, 219.

töksissä ja asiakirjoissa, ei siinä että tiedotusvälineet olisivat voineet varsinaisesti seurata tai kontrolloida ainakaan korkeimpien puolue- ym. elinten toimintaa.

"Salaisuuksien kulttuuriksi" nimetty hallintotapa oli osittain tsaarin ajan perua. Esimerkiksi ulkomaisten julkaisujen sensurointi oli jo monarkialle ominainen piirre.³⁸⁹

Käytännössä asiakirjojen ja asioiden käsittelyn pitäminen salaisena auttoi pitämään yllä puolueen itsevaltiutta. Samalla tavoin estettiin monien muidenkin kuin ylimpien päätöksentekijöiden käsittelemien asioiden vapaata käsitteilyä. Iosif Stalinin hallintokaudella (1929–1953) tuli tavaksi leimata milloin mikäkin puolueen johdolle sopimaton ilmiö neuvostovastaiseksi ja valtiolle vaaralliseksi. Sama käytäntö jatkui, vaikkakin hieman lieventyneenä, vielä 1980-luvun puoliväliin saakka.

Tällainen julkisuuden rajoittaminen johti paitsi kansalaisvapauksien loukkauksiin myös moniin itse hallinnon toiminnan kannalta kummallisiin piirteisiin. Esimerkiksi kun rajoitettiin kirjoituskoneiden ja kopiokoneiden käyttöä, se häytti yritysten ja laitosten toimintaa ja vaati voimavaroja kontrollin ylläpitämiseen. Kuvaava esimerkki arkielämän omituisuuksista oli myös se, että viranomaiset saattoivat kieltäytyä lehtihaastatteluista vedoten vaikeuteen erottaa toisistaan salaiseksi määriteltäviä ja muuta aineistoa.³⁹⁰

Neuvostoliiton ainoan puolueen NKP:n tärkein päätöksenteko oli keskitetty keskuskomitean sihteeristölle ja keskuskomitean valitsemalle poliittiselle toimikunnalle (jota vuosina 1952–1966 kutsuttiin keskuskomitean puhemiehistöksi³⁹¹). Käytännössä tämä tarkoitti 20–60 henkilöä, joilla oli lisäksi avustajia päätöksenteon valmistelussa ja toimeenpanon valvonnassa. Monia tärkeitä asioita valmisteltiin myös ministeriöiden johdossa ja valtion turvallisuuskomiteassa KGB:ssä, lähinnä sen johdon piirissä.

Ylimmän päätöksenteon luonteessa oli paljon absurdia. Vastuunalaistenkin työntekijöiden oli monesti vaikea ennakoida, millaisia seurauksia jostakin päätöksestä oli. Tämä johtui osaltaan siitä, että kaikkea ei dokumentoitu tai että asioiden käsittely dokumentoitiin moniselitteisesti. Puoluejohdon jäsenten henkilökohtaisilla suhteilla ja ulkopuolisten vaikutuksella sekä myös tiedotusvälineiden yllättävillä artikkeleilla oli merkitystä.³⁹²

Edustajakokousten välillä muodollisesti korkein NKP:n päätöksentekoelin oli sen keskuskomitea. Se kokoontui epäsäännöllisin väliajoin, useimmiten vain puoluejohdon niin halutessa. Keskuskomiteaa voi sanoa päätöksiä käsitteleväksi elimeksi, sillä muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta se yleensä vain vahvisti puoluejohdon jo tekemiä linjanvetoja ja päätöksiä.³⁹³ Monet NKP:n johdon asiakirjat julkistettiin keskuskomitean nimissä, vaikkakaan ei sen käsittelemänä.

Niin keskuskomitean kuin poliittisen toimikunnan ja sihteeristön kokouksista julkistettiin useimmiten vain päätökset ja kannanotot, jotka välitti uutis-

³⁸⁹ Mikoyan 2001, 1.

³⁹⁰ Mikoyan 2001, 3, 6.

³⁹¹ Poliittista toimikuntaa on sanottu venäjäksi (ja suomeksi) myös politbyrooksi.

³⁹² Jakovlev 2003, 331 ym.

³⁹³ Kramer, 3.

toimisto *TASS* ja jotka tulivat kansalaisten tietoon radion, television ja lehdistön kautta. Kaikki puolueen tällä tavoin julkiset asiakirjat julkistettiin ainakin *Pravdassa*. Kansalaisten mahdollisuudet saada tietoa jo päätettyjen asioiden valmistelusta tai käsittelyn sisällöstä olivat vähäiset, useimmiten olemattomat.

Stalinin pitkänä valtakautena ei julkaistu käytännössä mitään keskuskomitean kokousten kulusta kertovaa. Kuitenkin vuonna 1934 julkaistiin kirjana VKP(b):n 17. edustajakokouksen pikakirjoituspöytäkirja³⁹⁴. Salailukäytäntö lieveni Nikita Hruštšovin valtakaudella, mutta kaikista keskuskomitean kokouksista ei julkaistu kunnon raportteja.

Joidenkin myöhempien keskuskomitean kokousten toimitettuja pikakirjoitusmuistiinpanoja julkaistiin, mutta salailevampaan käytäntöön palattiin pian. Tätä jatkui alkaen maaliskuusta 1965, viisi kuukautta Hruštšovin syrjäyttämisen ja Leonid Brežnevin valtaantulon jälkeen, ja käytäntö kesti 1980-luvun puoliväliin saakka.³⁹⁵ Ainoat Brežnevin, Andropovin ja Tšernenkon kaudella keskuskomitean kokouksista julkaistut tiedot olivat yhteenvetoja käsitellyistä asioista, puhujaluetteloita ja päätöksiä.

Stalinin aikana keskuskomitea oli kokoontunut harvoin, mutta Hruštšovin kaudella sen merkitys päätöksentekijänä kasvoi ajoittain jopa dramaattisesti. Kokouspäiviä oli vuosittain enintään 15. Keskuskomitean päätökset oli kesäkuun 1957 kokousta lukuun ottamatta yleensä valmisteltu huolellisesti ennakoon³⁹⁶. Erimielisyydet hiottiin jo sihteeristössä ja poliittisessa toimikunnassa. Joissakin tapauksissa päätösesitysten sanottiin tulleen hyväksytyksi yksimielisesti, vaikka näin ei ollutkaan tapahtunut³⁹⁷. Keskuskomitea käsiteli monenlaisia, mutta ei koskaan puolustusasioita.

Kesäkuun 1957 kokous oli 1920-luvun jälkeen ilmeisesti ensimmäinen, jonka valmistelusta puoluejohto ei ollut yksimielinen. Puhemiehistön kymmenestä päätöksentekijästä vain kolme oli Hruštšovin tukena, ja näin keskuskomitealle jäi todellinen ratkaisovalta linjasta ja johdosta päätettäessä³⁹⁸.

Asioiden huolellisesta valmistelusta huolimatta keskuskomitean kokouksissa käytiin joskus värikkäitä ja erimielisyyksien taustoja valottavia keskusteluita. Niiden julkistaminen olisi antanut (ja poikkeustapauksissa antoi) kansalaisille tärkeää tietoa valtakoneiston toiminnasta ja sen olemuksesta. Tärkeää olisi ollut tietää, miten todella muodollinen asema keskuskomitealla päätöksenteossa useimmiten oli.

Keskuskomitean jäsenillä oli kuitenkin tärkeä merkitys puolueen johtohenkilöiden sekä jäsenkunnan ja kansalaisten yhdyssiteenä, tiedon ja mielialojen välittäjinä. Puoluejohdon jäsenille liittolaisten hankkiminen omien asemien vahvistamiseksi vaati yhteydenpitoa ja suhteita keskuskomitean jäseniin, joilla taas oli vaikutusvaltaa esimerkiksi puoluekokousedustajien valintaan.

³⁹⁴ XVII sjezd... 1934.

³⁹⁵ Kramer, 3. Puolueen päättävien elinten asiakirjoja vuosilta 1938-1970 alettiin julkaista kirjasarjana vuodesta 1985 alkaen. Pyžikov 2002, 494.

³⁹⁶ Kramer, 4.

³⁹⁷ Sama.

³⁹⁸ Sama.

Poliittisen toimikunnan ja sihteeristön kokousten sisällöstä tiedetään vielä vähemmän kuin keskuskomitean keskusteluista. Omana aikanaan näitä asiakirjoja ei julkaistu. Myöhemminkin, 1990-luvun lopulla, on julkaistu vain joitakin Brežnevin ajan poliittisen toimikunnan kokousten sisältöä valaisevia asiakirjoja. Itse asiassa – ja tämä käytäntö oli alkanut jo Leninin aikana – poliittisen toimikunnan kokouksista ei tehty keskustelupöytäkirjoja, vain läsnäolijoiden muistiinpanoja on arkistoitu³⁹⁹.

Osittain asioita valmisteltiin ja käsiteltiin poliittisen toimikunnan jäsenten kesken suljetuissa istunnoissa. Varsinaisissa kokouksissa erimielisyyksiä pyrittiin salaamaan. NKP:n keskuskomitean pitkäaikaisen työntekijän sanoin "todellinen valta oli aina salaista". Asiakirjojen perusteella oli vaikeata tai mahdotonta saada selville, kuka johdon jäsenistä oli ja mistä syystä kannattanut tai vastustanut jotakin asiaa.⁴⁰⁰

Joitakin asiakirjoja tuli julkisuuteen vuonna 1992 kommunistipuoluetta vastaan käydyn oikeudenkäynnin yhteydessä. Tällöin Venäjän federaation presidentti Boris Jeltsin lupasi, että KGB:n ja NKP:n keskuskomitean arkistot avataan ja että myös ulkomaalaisilla tutkijoilla on mahdollisuus tutustua Neuvostoliiton "pimeisiin sivuihin". Tämä prosessi on edennyt kuitenkin hitaasti ja mahdollisuudet tietää edes jälkikäteen Neuvostoliiton korkeimman johdon päätöksenteosta ovat rajoitetut.⁴⁰¹ Myöhemmin tutkijat ovat huomanneet entisen Neuvostoliiton arkistojen olevan suljetumpia kuin ennen⁴⁰².

Venäjällä on julkaistu puoluejohdon toimintaa valottavia asiakirjoja sekä kirjoina että lehdistössä. Joitakin neuvostojohdon toiminnan tuloksena syntyneitä, aikaisemmin salaisia asiakirjoja on ollut internetissä mm. Vladimir Bukovskin kokoamana⁴⁰³. Mitään kattavaa kokonaiskuvaa esimerkiksi NKP:n johdon eli sihteeristön ja poliittisen toimikunnan kokouksista ei tällä perusteella voi saada. Vielä vähemmän asiakirjat toistaiseksi pystyvät tyhjentävästi valottamaan KGB:n keskusjohdon toimintaa.

Oma lukunsa on se, miten vähän ja säädellysti neuvostokansalaiset (ja muu maailma) saivat omana aikanaan tietää niin sanotun pysähtyneisyyden kauden johtajistaan, ennen kaikkea L. I. Brežnevistä, J. V. Andropovista ja M. A. Suslovista.⁴⁰⁴ Esimerkiksi Juri Andropov oli lähes 30 vuoden ajan keskeisesti päättämässä asioista, joita ympäröi hiljaisuus tai joista puhuttiin vain sensuurin sallimissa hyvin ahtaissa rajoissa. Juuri hän oli keskeinen henkilö toisinajattelijaliikkeen ja *samizdat*-toiminnan käsittelyssä.

Mihail Suslovilla oli vuosikymmenien ajan keskeinen vaikutusvalta ideologisessa työssä ja yhteiskunnan henkisen ilmapiirin luomisessa. Hän vaikutti

³⁹⁹ Medvedev R. 1999, 130.

⁴⁰⁰ Fjodorov 2001, 67, 203.

⁴⁰¹ Kramer; "No More Lies" 1992.

⁴⁰² Helsingin Sanomat 14.3.2002, A10. Osa lännessä esitetystä kritiikistä Venäjän salailevaa käytäntöä kohtaan johtuu kuitenkin siitä, että kritikoijat eivät ole seuranneet venäläisiä julkaisuja.

⁴⁰³ Soviet Archives at INFO-RUSS. – Bukovski, Vladimir. Liite 4.

⁴⁰⁴ Medvedev R. 1999. – Brežnev, Leonid ja Andropov, Juri, ks. liite 4.

asioihin keskeisellä paikalla, mutta varsin näkymättömästi sekä Hruštšovin että Brežnevin kaudella.

Leonid Brežnev on mainituista henkilöistä tunnetuin, mutta myös hänen vallankäyttöönään liittyi paljon ei-julkista. Mikä oli hänen henkilökohtainen roolinsa 1960-luvun lopun ja 1970-luvun kehityksessä, jota on kutsuttu pysähtyneisyyden ajaksi? Joidenkin työtoverien ja tutkijoiden mukaan Brežnevin ensimmäiset vuodet herättivät tiettyä toivoa; puoluejohtaja puhui oikeilta näyttävistä asioista ja ideoi joitakin uudistuksia. Se ei siis vielä ollut pysähtyneisyyden aikaa. Mutta sitten moni asia muuttui. Valta alkoi olla tärkeämpi asia kuin ihanteet. Brežnevin suosio laski selvästi.⁴⁰⁵

Neuvostohallinto ei ollut ollenkaan julkista toimintaa siinä mielessä kuin asia lännessä yleensä ymmärretään. Esimerkkejä löytyi myös arkielämän tasolta. Vuonna 1973 julkaistussa Moskovan puhelinluettelossa ei ollut NKP:n keskuskomiteasta ja KGB:stä muita tietoja kuin yksi ainut puhelinnumero, vaikka kaupungin ja aluehallinnon yhteystiedot veivät kirjasta 32 sivua⁴⁰⁶.

3.3 Sensuuri ja media

Institutionalisoitu asioiden salaaminen perustui Neuvostoliitossa muun muassa virallisten tiedotusvälineiden etuoikeuteen kertoa asioista. Epävirallista tiedonvälitystä ei virallisesti voinut olla, vaikka sitä tietenkin oli.

Toisaalta Neuvostoliiton perustuslaki turvasi puhe- ja lehdistövapauden. Perustuslakia referoiden O. W. Kuusinen kirjoitti vuonna 1945, että "[...] kansalaisten juridinen oikeus tällä alalla [tiedonvälityksessä] taataan antamalla työtekevien ja heidän järjestöjensä käyttöön kirjapainot, paperivarat, julkiset rakennukset, tietoliikennevälineet ja muut välttämättömät edellytykset". Kuusisen mukaan Neuvostoliitossa ollaan "syvästi vakuuttuneita siitä, että neuvostodemokratia turvaa edistyneimmän lehdistönvapauden", ja että "porvarillisdemokraattinen" ja "neuvostolainen" lehdistönvapaus ovat eri asioita.⁴⁰⁷

Tiedotusvälineiden vapautta rajoitti Neuvostoliitossa yksi merkittävä samassa perustuslaissa ollut maininta: vapauksia saattoi käyttää vain sosialistisen järjestelmän hyväksi ja kehittämiseksi. Jos vapauksia käytettiin johonkin muuhun, viranomaisilla oli mahdollisuus puuttua asiaan ja rikoslaki määräsi tällaisista rikoksista pahimmillaan karkotus- tai vankeustuomion.⁴⁰⁸ Tämä kaikki loi perustan sensuurin toiminnalle.

Ideologiseen järjestelmään kuului, että totuus, asioiden järkipärisyys ja tehokkuus olivat tiedonvälityksessä eri arvoasteikossa kuin läntisessä todellisuudessa. Julkisuuksessa kerrotut asiat valittiin eri periaattein kuin tapahtui

⁴⁰⁵ Smith 1990, 23, 28.

⁴⁰⁶ Smith 1976, 399.

⁴⁰⁷ Kuusinen [1969], 299-300.

⁴⁰⁸ Löhmus 2002, 69. Esimerkiksi uskonnollista tiedonvälitystä kontrolloitiin sananvapauden väärinkäyttönä.

esimerkiksi Suomessa. Yksistään se, saattoiko joistakin asioista esittää toisistaan poikkeavia tulkintoja, vaihteli Neuvostoliiton historian eri aikoina. Se näkyi eri tavoin erilaisessa tiedonvälityksessä – ja myös eri tavoin eri alueilla.

Yleiskäytäntö oli se, että poliittinen sensuuri⁴⁰⁹ koski tiukimmin suuria poliittisia tiedotusvälineitä; periferiassa sekä kulttuurin ja vapaa-ajan kentässä toimiva media saattoi kirjoittaa vapaammin. Kritiikkiä oli, mutta se suuntautui usein ylhäältä alas ja sitäkin tarkasteltiin keinona edistää sosialismin asiaa. Arvostelu oli mahdollista, kunhan sitä ei yleistetty koko järjestelmää koskevaksi.⁴¹⁰

Hyvin Pohjoismaita tunteva, pitkään Helsingissä työskennellyt neuvosto-diplomaatti Albert Akulov teki jälkikäteen hyvin suorasanaisen analyysin neuvostoajan tiedonvälityksestä: "Lehdistömme kieli vaati perusteellista muokkaamista. Joukkotiedotusvälineissämme vallitsi itsesensuuri, orwellilainen mielten poliisi. Siitä aiheutui alamaisrituaalien paljous, ylenmääräinen ylistely, ideologiaan verhottu kyynisyys sekä taipumus olla huomaamatta omaksuttujen dogmien ja uusien tosiasioiden, teoreettisten väittämien ja käytännön elämän ristiriitaisuuksia. Ideologisen kangastuksen sekä esitettyjen vaatimusten ja asetettujen tavoitteiden epärealistisuuden seurausta oli julkaisujemme sisällön demagoginen utopistisuus ja niiden tekijöiden taipumus karateotteisiin polemiikissa. Tällöin ei otettu huomioon länsimaisten – myös suomalaisten – lukijoiden sivistyneisyyttä ja poliittisen kulttuurin tasoa."⁴¹¹

Yksi merkittävistä kulttuurierikoisuuksista oli se, että mahdollisimman nopeaa uutisointia ei koskaan ymmärretty neuvostomediassa tehokkuuden varsinaiseksi mittariksi⁴¹². Lisäksi uutiskriteerit erosivat läntisistä niin, että esimerkiksi murhat ja muut väkivallanteot pääsivät harvoin lehtiin, joissa sen sijaan oli usein poliittisista syistä esiin otettuja uutisaiheita. Lännessä on perinteisesti etsitty ja julkaistu uutisia jotka myyvät; Neuvostoliitossa uutistoiminnan voi sanoa olleen enemmän "keskusjohtoisesti suunniteltua"⁴¹³.

Hruštšovin valtakauden vaietuimpiin kuulunut, mutta järjestelmän sisällä käytäntöihin paljon vaikuttanut tapahtuma oli kansalaisten laaja tyytymättömyyden ilmaisu Novotšerkasskissa kesäkuussa 1962. Se alkoi sähköveturi- ja öljyteollisuuden konetehtaiden työläisten kokouksilla ja laajeni niin, että pelättiin laajaa protestiaaltoa. Myös ainakin viidessä muussa kaupungissa oli levot-

⁴⁰⁹ Neuvostojulkisuus ei tuntenut sanaa sensuuri puhuessaan Neuvostoliitosta. Se sijaan käsitteen saattoi löytää kuvaamassa sitä, että Yhdysvaltojen hallitus pyrki vaikuttamaan kustantajiin. KS 1973:7, 4; TASS:n juttu "Sensuuri kiristyy USAssa", jossa ei käsitellä sensuuria käsitteen oikeassa merkityksessä.

⁴¹⁰ Smith 1976, 416-417.

⁴¹¹ Akulov 1996, 176-177.

⁴¹² Turpin 1995, 6. Ulkomaanpropagandassa saattoi olla informaatiota toisenlaisesta käytännöstä. Soviet Union 1956:5 tarjosi kuvan Moskovskii Komsomolets -lehden toimittajasta, joka ryntää vauhdilla toimitukseen skuuppijutun ainekset kädessään.

⁴¹³ Turpin 1995, 7. Smith 1976, 389-391, 413 kertoo esimerkkejä siitä, miten kansalaisia uhkaavien asioiden salailu aiheutti huolestumista. Ilmaa pilaavat tulipalot ja ihmishenkiä vaatineet onnettomuudet eivät yleensä päässeet julkisuuteen. TASS:n suomalainen asiakas Päivän Sanomat käytti mieluummin ranskalaista AFP:tä, koska TASS oli hidas eikä kieli suomalaisen uutismaailmaan sopiva. Akulov 1996, 176.

tomuuksia. Viranomaiset, kaupunkiin saapuneiden KGB:n ja puoluejohdon edustajien myötävaikutuksella, tukahduttivat mielenosoitukset ase-in.⁴¹⁴

Viranomaiset huolestuivat myös tapahtumaa koskevan tiedon leviämises-tä. Alueelle lähetettiin viisi KGB:n vastavakoilun erikoisautoa miehistöineen tarkkailemaan radioamatöörien mahdollisia yrityksiä tiedottaa asiasta muualle maahan ja ulkomaille. Myöhemmin vastavakoilu sai 400 uutta työntekijää. Jo kuukautta tapahtumien jälkeen rikoslakiin tehtiin aikaisempaa ankarammat rangaistukset mahdollistava muutos "neuvostovastaisen propagandan ja agita-tion" hillitsemiseksi.⁴¹⁵

Puhuttaessa asioiden salailusta pitää muistaa poliittiset tekijät ja erilaiset kulttuuriset normit. Aikaa myöten ja varsinkin ns. perestroikapolitiikan aikana vuoden 1985 jälkeen tämän kulttuurieron merkitys lisäsi painetta muuttaa neu-vostokäytäntöä asioiden ajantasaisessa seuraamisessa. Esimerkiksi päätöksen-teon valmistelun avoimuutta se ei välittömästi lisännyt ollenkaan.

Sensuuri oli Neuvostoliitossa – toisin kuin joskus on ajateltu – koko poliit-tista ja muuta järjestelmää koskeva ja kattava koneisto, ikään kuin itse järjestel-mä ja myös sen toimintaa ohjaava periaate. Se ei merkinnyt, että eikö julkisuu-teen olisi tullut joskus yllättäviäkin asioita, myös puoluejohdon kannalta kiusal-lisia.⁴¹⁶

Esimerkiksi Glavlit, joka joskus esitetään pääasiallisena ja kaikenkattavana sensuuriviranomaisena, ei suinkaan ollut käytännössä sellainen. Puolue-elimet sekä kaikki niiden vaikutuspiirissä olleet organisaatiot (käytännössä kaikki lail-liset yhdistykset eli viralliset kansalaisjärjestöt sekä valtion viranomaiset) olivat omalla tavallaan osa sensuuria. Kirjailija-, säveltäjä- ja taiteilijaliitot vaativat jäseniltään sääntöjensä ("sosialistisen realismin") noudattamista, eikä liittoon kuulumattomilla ollut kovinkaan paljon mahdollisuuksia saada töitään julki-suuteen, ei ainakaan valtajulkisuuteen.

Myös journalistiliittoon kuulumaton, jossakin poliittisesti vastuullisessa tehtävässä oleva journalisti oli käytännössä mahdottomuus.⁴¹⁷ Tiedotusvälinei-den toiminta perustui suurelta osin itsesensuuriin⁴¹⁸, ja toimittajien oli oltava ennen kaikkea luotettavia, puolueen oli hyväksyttävä heidät. Oli muun muassa päätoimittajia, jotka oli nimitetty tehtävään, vaikka he eivät alun perin olleet toimittajia.⁴¹⁹

⁴¹⁴ Satoja mielenosoittajia pidätettiin, 105 tuomittiin ja 7 heistä teloitettiin. Tapahtumien yhteydessä kuoli 24 henkilöä. Mletšin 2001, 529-530. Pyžikov 2002, 129.

⁴¹⁵ Mletšin 2001, 530.

⁴¹⁶ Norjalainen Per Egil Hegge, joka työskenteli Moskovassa kirjeenvaihtajana ennen vuotta 1971, kuvaa sensuuria kaikenkattavaksi organisaatioksi, joka perustuu myös toimittajien ohjaamiseen ja neuvomiseen eikä vain juttujen etukäteistarkastukseen. Hegge 1972, 4-5. Sensuurista myös Jakovlev 2003, 308, 317.

⁴¹⁷ Vrt. Koivisto 2001, 267. Poikkeuksiakin oli, mutta vain marginaalissa. Lenin oli kir-joitannut vuonna 1920: "Jokapäiväisen propagandan ja agitaation täytyy olla luonteel-taan todella kommunistista. Kaikkien puolueen hallussa olevien lehtien toimittajien pitää olla luotettavia kommunisteja, jotka ovat todistaneet olevansa uskollisia prole-taarisen vallankumouksen asialle." Lenin 1970, 256.

⁴¹⁸ Smith 1976, varsinkin 389-422, kuvaa seikkaperäisesti tiedotusvälineiden toimintaa, sensuuria ja itsesensuuria.

⁴¹⁹ Sarkar 1976, 40.

Vaikeneminen monista kansalaisten kannalta tärkeistä asioista lisäsi epäluottamusta tiedotusvälineitä kohtaan. Sensuuri vaikutti jopa karttojen ja puhe-
linluetteloiden julkaisemiseen ja saatavuuteen.⁴²⁰ Joskus saattoi olla mahdollista
julkaista artikkeli aiheesta, jota kustannusportaassa ei tajuttu "vaaralliseksi".
Tästä kuitenkin seurasi se, että tämän jälkeen ei tällaisesta aiheesta kukaan saa-
nut tekstiään julkisuuteen.⁴²¹

Lehdistön merkitys kasvoi Neuvostoliitossa ratkaisevasti Stalinin kuole-
man jälkeen. Neuvostoliiton journalistiliitto perustettiin 1957 ja kaksi vuotta
myöhemmin se piti ensimmäisen edustajakokouksensa. Vuoden 1966 lokakuu-
hun mennessä liittoon kuului jo 43.000 jäsentä⁴²². Kyseessä oli yhden ammatti-
ryhmän uusi ammatillinen järjestäytyminen, toisaalta uusi tapa kontrolloida
tärkeän ammattiryhmän työtä. Erään tiedon mukaan Neuvostoliitossa oli 1970-
luvun puolivälissä 150.000 journalistia, ja vain 52.000 heistä oli journalistiliiton
jäseniä. Jäsenyys "myönnettiin", se ei ollut automaattinen.⁴²³

Neuvostoliiton journalistiliiton periaatteiden mukaan toimittajien työperi-
aatteisiin kuuluivat 1. puolueuskollisuus eli lojaalisuus puoluetta kohtaan (par-
tiinost), 2. ideologisuus, "ihanteenmukaisuus" (ideinost), 3. isänmaallisuus (pat-
riotizm, otetšestvennost), 4. totuudenmukaisuus ("leniniläinen totuudenmukai-
suus", pravdivost), 5. kansanomaisuus (narodnost), 6. massojen mukana elämi-
nen (massovost) ja edellä mainittujen periaatteiden pohjalta 7. kritiikki ja itse-
kritiikki (kritika i samo-kritika).⁴²⁴

Toimittajia informoitiin siitä, mistä suositeltiin kirjoittaa ja mikä ei ollut
poliittisesti hyvä aihe käsiteltäväksi⁴²⁵. Puolueuskollisuutta ja puolueen johta-
vaa merkitystä lehtityössä korostettiin tietenkin myös toimittajakoulutukses-
sa⁴²⁶. Taustalla olivat Leninin ohjeet lehdistöstä kollektiivisena propagandistina,
agitaattorina ja organisaattorina. Ohjeet saattoi myös kääntää nykykielelle ja
ymmärtää toisinkin. Agitaattorin roolin toimittaja saattoi ajatella ihmisten in-
noittajaksi ja propagandistin työn yleisen mielipiteen muokkaamiseksi.⁴²⁷

Ennakkosensuuria hoitanut hallintoelin (yleisesti tunnettu nimellä Glavlit,
virallisesti vuodesta 1953 "Sotilaallisten ja valtiosalaisuuksien suojelua tiedo-
tusvälineissä hoitava päähallinto", vuodesta 1966 nimessä ei enää ollut käsitettä
"sotilaallisten") toimi lähes koko neuvostoaajan, vuodesta 1922 aina 1980-luvun
lopulle. Mutta oli muitakin lehdistön toimintaa seuraavia virastoja, kuten
Hruštšovin elokuussa 1963 uudelleen perustama lehdistökomitea. Glavlit siirtyi

⁴²⁰ Smith 1976, 391, 399.

⁴²¹ Tutkija Nikolai Voronin sai Stalinin eläessä julkisuuteen artikkelinsa neuvostoaikana
tuhotuista Moskovan kulttuurirakennuksista ja muistomerkeistä. Yksi pääsky ei teh-
nyt kesää, vaan hidastutti sen tuloa; artikkeli pelästytti viranomaiset sulkemaan ai-
heen kiellettyjen listalle. Lihatšov 2006, 512.

⁴²² Hollander 1972.

⁴²³ Sarkar 1976, 41.

⁴²⁴ Bogdanov - Vjazemski 1965, 29-48.

⁴²⁵ Hollander 1972.

⁴²⁶ Bogdanov - Vjazemski 1965, 50-58 ym.

⁴²⁷ Ranta 2000, 244.

lehdistökomitean alaisuudesta ministerineuvoston eli maan hallituksen valvontaan vuonna 1966⁴²⁸.

Myös NKP:n keskuskomitean propagandaosasto, jota tavallisesti johti yksi politbyroon jäsenistä, ohjasi lehdistön toimintaa. Se vaikutti siihen, keitä valittiin tiedotusvälineissä johtaviin tehtäviin. Luonnollisesti myös KGB seurasi tiedotusvälineiden toimintaa ja puuttui siihen tarvittaessa kääntymällä esimerkiksi puolue-elinten puoleen.

Kirjoittaessaan vuonna 1970 läntiselle yleisölle lehdistön vapaudesta neuvostoliittolainen Jevgeni Prohorov lainasi lähinnä Leniniä; hänen mukaansa marxilaisen lehdistöteorian perusta oli neuvostoliittolaisen käsityksen mukaan siinä, mitä Lenin oli kirjoittanut 1900-luvun alussa. Kirjoittajan uskollisuus tälle näkökulmalle oli niin vahva (ja ulkopuolisen silmissä niin häiritsevä), että artikkelin lopussa esitettävät vähät ajatukset neuvostolehdistön vapaudesta eivät vakuuta. Niiden tueksi ei esitetä muuta kuin vanhoja kirjoituksia ja kirjoittajan väitteitä.⁴²⁹

Neuvostoliitossa vallinnut suhteellisen suuri konsensus siitä, mikä sopii tiedotusvälineisiin ja mikä ei, perustui sekä toimittajien koulutukseen, sensuurin toimintaan että työelämässä noudatettuun "yleisesti hyväksytyyn" lojaalisuuteen vallitsevaa järjestelmää ja valtaa kohtaan⁴³⁰.

Kontrollikoneisto toimi ainakin kolmella tasolla.⁴³¹ Ensinnäkin toimittajia pyrittiin ohjaamaan ajattelemaan ja toimimaan oikein jo ennen journalistista työprosessia ja sen aikana. Tärkeä merkitys oli poliittisella kasvatuksella, jota tapahtui kaikilla koulutusasteilla. Tähän sisältyi itsestään selvä toimintaohje, että toimittajiksi piti valita oikealla tavalla ajattelevia ihmisiä. Toiseksi oli olemassa suora journalistisen työn kontrollimekanismi, joka ei sekään ollut pelkäämään Glavlit vaan ylipäättään kaikki tahot, joilla oli valta puuttua työn kulkuun, kuten edellä kuvattiin. Usein tällainen puuttuja oli paikallinen johtava puolueviranomainen. Kolmanneksi toimittajien ohjailussa käytettiin tarvittaessa etujen tarjoamista, painostusta ja rankaisukeinoja.

Vaikka neuvostolehdistissä julkaistun aineiston tarkasti sensuuriviranomainen, saattoi olla tapana, että yhteiskunnallisen järjestön luottamustehtävissä ollut henkilö joutui tarkastuttamaan juttunsa myös järjestön johdolla⁴³². Tämä oli käytännössä samaa kuin "puolueen johtava osuus" yhteiskunnassa.

Sensuurilla oli etenkin informaation levittämistä rajoittava tehtävä; se koski niin tosiasioiden kertomista kuin tulkintoja niistä ja mielipiteitä. Erikseen julkaistiin luetteloita kielletyistä aiheista. Osa tilastotiedoista (muun muassa

⁴²⁸ Hopkins, 1970.

⁴²⁹ Prokhorov 1976, 51-58. Sama Prohorov kirjoittaa lehdistön vapaudesta yhä 2000-luvulla (Je. P. Prohorov, *Žurnalistika i demokratija. Utšebnoje posobije*. Aspent Press, Moskva 2004. 2. painos). Oppikirja on muutoin todellinen sitaattikokoelma, mutta V. I. Leninin olemassaolo on kokonaan unohtunut!

⁴³⁰ Turpin 1995, 7.

⁴³¹ Löhmus 2002, 68-70 mukaan.

⁴³² Sama ja Jefim Dunajevski 27.12.2002.

strategiseen teollisuuteen, sosiaalisiin ongelmiin ja rikollisuuteen liittyvistä) sekä monet kartta- ja osoitetiedot kuuluivat rajoitusten piiriin.⁴³³

Kokonaan oma lukunsa on ollut ennakkokieltojen lisäksi jo julkaistun kirjallisuuden ja ilmestyneiden lehtien kieltäminen ja tuhoaminen. Tästä on pystytty toistaiseksi esittämään vain arvioita: pelkästään neuvostoaikana painettuja kirjoja kiellettiin vuosina 1923-1986 ehkä noin 100.000 nimikettä. Niiden sekä jo ennen vallankumousta ilmestyneiden ja myöhemmin kiellettyjen julkaisujen yhteispainos lienee noin 1 miljardi kappaletta. Tähän lukuun eivät kuulu muun muassa vuosina 1923, 1926 ja 1930 Nadežda Krupskajan johtaman viraston toimesta toteutetut monien kirjastojen täydelliset tuhoamiset.⁴³⁴

NKP:n jäsenten ja ehdokasjäsenten velvollisuus oli tilata ensi sijassa puolueen pää-äänenkannattaja *Pravda*. Tämä oli pakko tehdä monesti senkin vuoksi, että joillakin työpaikoilla järjestettiin aamuisin "tenttitilaisuuksia" lehden kirjoituksista⁴³⁵.

Ulkomaalaisten lehtien tilaaminen ei ollut ainakaan tavalliselle neuvostokansalaiselle ilman lupaa mahdollista⁴³⁶. Leningradissa oli mahdollista lukea 1960-luvulla *Kansan Uutisia* kirjastossa ja myös ostaa lehden irtonumeroita, mutta muiden lehtien lukemiseen kirjastossa tarvittiin suosituskirje työpaikalta⁴³⁷. Käytäntö oli yleinen ja mahdollisuus seurata läntisiä lehtiä oli rajoitettu. Jopa tieteellisistä julkaisuista saatettiin poistaa sensuurin mielestä vääränlaisia artikkeleita⁴³⁸.

Tiedon valvontaan liittyi sekin, että joillakin kansalaisilla oli muita parempi mahdollisuus päästä selville ulkomaalaisten lehtien tai ei-hyväksytyjen kirjojen sisällöstä. Tämä tapahtui kirjastojen "erityisvarastojen" sekä uutistointitoimisto *TASS:n* erityispalvelujen avulla. Osa kirjastojen valikoimista oli käytössä vain luvanvaraisesti, eikä tavallisella lainaajalla ollut mahdollisuutta edes saada selville, mitä kaikkia kirjoja ja lehtiä erityisvarastossa oli⁴³⁹. Kuitenkin *TASS* toimitti erilaisia uutisbulletiineja niin, että "salaisimmat" eli sisällöltään laajimmat lähetettiin vain ministeriöihin, NKP:n johdolle ja tärkeimpien lehtien toimi-

⁴³³ Löhmus 2002, 68-69. *TASS* kertoi, että NI:ssa ei ole ammattirikollisuutta eikä kansainvälisen luokan rikollisuutta lainkaan. KU 1968:130, 4. Ylin syyttäväviranomainen antoi 23.7.1960 määräyksen rikollisuutta koskevan tiedon välittämisestä vain salasähkein, ja Venäjän federaation syyttäjä antoi samanlaisen ohjeen 12.9.1960. Pyžikov 2002, 487.

⁴³⁴ Bljum 2003, 6, 7, 10. "Tuhottujen kirjojen täydellisen luettelon tekeminen on kaukaisen tulevaisuuden tehtävä", sama 8. Kaikkia ei tuhottu; osa kielletyistä säilyi kirjastojen erityisvarastoissa ja pieni osa yksityiskodeissa. Markku Nieminen (Carelia 2008:4, 76) mainitsee esimerkkinä syrjäisen Karjalan Uhtuan keskikoulun kirjaston polttamisen roviolla.

⁴³⁵ Larisa Tseitlin 27.12.2002

⁴³⁶ Kummallinen oli eräs Suomessa esitetty väite: "Kerrotaan, että Neuvostoliitossa *Kansan Uutisten* tilaajien lukumäärä on laskenut romahdusmaisesti, enemmän kuin puolella". TA 1969:4, 4. Kuitenkin kyse oli irtonumeromyynnistä. Sen määrä oli Erkki Kauppinen mukaan "enintään 2.000 lehteä". Leppänen (toim.) 2007, 39.

⁴³⁷ Jefim Dunajevski 27.12.2002.

⁴³⁸ Smith 1976, 404-405.

⁴³⁹ Smith 1976, 405-406. Tämän kirjoittaja törmäsi julkaisujen erityisvarastoon Venäjän kansalliskirjastossa Pietarissa vielä vuonna 2002.

tuksiin⁴⁴⁰. Neuvostoliitossa julkaistiin myös rajoitetulle lukijakunnalle tarkoitettuja käännöksiä "aroista" läntisistä kirjoista⁴⁴¹.

Myös ulkomailta hankittua kirjallista aineistoa kontrolloitiin. Neuvostoliitolaisten turistiryhmien jäsenille annettiin ohjeeksi, että kirjoja ja lehtiä ei ole hyvä ostaa matkamuuksiksi. Rajoilla tätä myös valvottiin – esimerkiksi ainakin vuonna 1968 oli kiellettyä tuoda kirjoja ja lehtiä Tšekkoslovakiasta⁴⁴². Tšekkoslovakian tapahtumien jälkeen kirjastoissa siirrettiin "erikoisvarastoihin" eli tavallisen lukijan ulottumattomiin myös monia ulkomaisia kommunistilehtiä⁴⁴³.

Per Egil Hegge kertoo esimerkkejä Neuvostoliitosta suljettuna yhteiskuntana ulkomaalaisen toimittajan silmin. Hänen mukaansa vuonna 1969 oli mahdotonta tilata Moskovaan Habarovskissa ilmestyvää lehteä (se oli mahdotonta hänen mukaansa myös neuvostokansalaisille); vuonna 1970 estettiin *Leningradskaja Pravdan* tilaaminen, vuotta ennen ja vuotta myöhemmin se onnistui. Myöskään murmanskilaisen lehden tilaaminen Moskovaan ei ollut mahdollista.⁴⁴⁴

Vaikka ulkomaalaisten toimittajien juttujen ennakkotarkastus lopetettiin 1961, heidän toimintaansa seurattiin välillä hyvinkin tarkasti. Hieman myöhemmältä ajalta Jahn Otto Johansen kertoo ulkomaalaisten tarkkailusta ja jopa asuntojen salakuuntelusta⁴⁴⁵.

Toisinajatteliijoista kiinnostuneet ulkomaalaiset toimittajat huomasivat helposti tarkkailun lisääntyneen. Oli myös tapauksia, joissa ulkomaalainen toimittaja otettiin puhutteluun ja karkotettiin maasta⁴⁴⁶. Varjostajat pyrkivät joissakin tapauksissa estämään fyysisesti ulkomaalaisten ja neuvostokansalaisten epäviralliset tapaamiset.⁴⁴⁷

Kesällä 1971 kutsuttiin *Reuterin* ja *AP:n* kirjeenvaihtajat KGB:n kuulusteluun. Tämä liittyi maaliskuussa 1971 vangitun toisinajattelijan Vladimir Bukovskin tapaukseen; neuvostoviranomaiset halusivat koota todistusaineistoa myös ulkomaalaisten avulla.⁴⁴⁸

⁴⁴⁰ Smith 1976, 401. Sykiäinen 2000, 112-113.

⁴⁴¹ Smith 1976, 403-404. Kun unkarilaissyntyinen Kominternin työntekijä Jevgeni Varga tiedusteli neuvostovallan alkumetreillä vuonna 1921 ohjeita informaation levittämisessä, Lenin vastasi jakamalla tiedon "illegaaliseen" ja "legaaliseen". Tiedon tulee olla "täydellistä ja totuudenmukaista"; "totuus ei saa riippua siitä, ketä se on tarkoitettu palvelemaan". Mutta informoinnin Kominternille [kommunistijohdolle] täytyy tapahtua Leninin mukaan "erikseen". Kaikille tarkoitettussa informaatioissa on toimittava niin, että "tosiasiain valinta järjestetään kunnolla ilmoittamatta, että 'me' olemme kommunisteja". Lenin 1970, 213-214. – Hyvä esimerkki tästä oli suppealle piirille jaettu käännös Ele Aleniuksen kirjasta *Suomalainen ratkaisu* (1974). Sen venäjänkielisenä nimenä oli *Finskii variant* ("Suomalainen vaihtoehto"). Alenius 1995, 278.

⁴⁴² Jefim Dunajevski 27.12.2002. Neuvostoliiton Tšekkoslovakian johtajiin kohdistamasta kritiikistä eräs oleellinen osa koski sensuurin poistamista; siinä nähtiin vaaratekijä, joka mullistaa koko yhteiskunnan. Hegge 1972, 5.

⁴⁴³ Smith 1976, 406.

⁴⁴⁴ Hegge 1972, 8.

⁴⁴⁵ Johansen 1978, 13-15.

⁴⁴⁶ Helmikuussa 1968 uutistoimisto Reuterin Moskovan toimitus sai "viimeisen vakavan varoituksen", koska se oli Neuvostoliiton ulkoministeriön mukaan julkaissut yksityisiltä neuvostokansalaisilta saatua aineistoa. KU 1968:57, 5.

⁴⁴⁷ Hegge 1972, 15.

⁴⁴⁸ Hegge 1972, 15-16.

3.4 Puhe maailmannäkemyksen vankina

Neuvostoliittolaiset näkivät oman maansa ja ympäröivän maailman oman kokemuksensa ja elämänsä tosiasioiden valossa. Virallisesti vain yksi ideologia oli mahdollinen ja vain sitä propagoitiin julkisesti. Mutta yksi yksilö oli asemastaan riippuen informoitu yhdellä tavalla, toinen yksilö toisella: esimerkiksi puolueen korkeilla työntekijöillä oli mahdollisuus saada tietoonsa asioita, joiden kertominen saattoi aiheuttaa tavalliselle kansalaiselle hankaluuksia. Hyvä esimerkki oli Hruštšovin 20. puoluekokouksen salaisen puheen selostaminen puolueväelle, ei koko kansalle. "Pieni ihminen" saatettiin tuomita jonkun sellaisen toisinajattelijan tekstin hallussapidosta, jota itseään suojelivat maine ja suhteet⁴⁴⁹.

Sanankäyttäjinä oli monenlaisia byrokraatteja, ennen kaikkea tiedotusvälineiden ja puolueen työntekijöitä⁴⁵⁰. Heidän luomiinsa elämän tosiasioihin kuului se, mitä voi sanoa puhtaaksi propagandaksi tai maailman marxilais-leniniläiseksi selittämiseksi – myös se muutti maailmaa ja loi kuvaa siitä olkoonkin, että selitys ei aina vastannut todellisuutta. Tiedonvälitys paljasti suurelta osalta sen, millaisena maailma haluttiin nähdä: hieman karkeistettuna kapitalismista haluttiin kertoa epäkohtia ja omassa maassa niitä ei haluttu nähdä edes silloin, kun kyseessä oli ilmiselvästi monia kansalaisia koskettava, jopa uhkaava tapahtuma⁴⁵¹.

Neuvostoliittolaisen julkisuuden hallintaa ohjaavan näkemyksen yhtenä kulmakivenä oli marxilais-leniniläinen uskomus (virallisesti oppi, utšeniže eli teoria) siitä, millainen on jo rakennettu sosialismi, mikä on sen asema maailmassa ja sen suhde kapitalistiseen leiriin sekä mitkä niin sanotut yleiset lainalaisuudet vaikuttavat kehitykseen kansainvälisissä suhteissa ja luokkien ja poliittisten voimien mittelössä.

Lukkona lukon päällä oli käsite "lainmukaisuus" (zakonomernost), jolla korostettiin marxismi-leninisin tieteellisyyttä⁴⁵² ja ihmisestä riippumattomien tekijöiden valtaa yli yksilön päätösten. Yksilön valtaa korostettiin silloin, kun se oli sopusoinnussa sosialismin kehittämisen kanssa ja väheksyttiin silloin, kun kyse oli kriittisestä suhtautumisesta. Toisaalta kuitenkin joidenkin yksilöiden, kuten oikeudessa tuomittujen toisinajattelijoiden, jotkut yksittäiset teot julistettiin valtion kannalta äärimmäisen vaarallisiksi – siis hyvin merkittäviksi!

⁴⁴⁹ Tällainen toisinajattelija oli muun muassa Lidija Tšukovskaja, joka tosin lopulta erotettiin kirjailijaliitosta. Smith 1976, 516.

⁴⁵⁰ Käytännössä oli kyse melkein samasta asiasta, sillä vuonna 1971 Neuvostoliiton journalistiliiton 50 300 jäsenestä lähes 78 prosenttia oli NKP:n jäseniä. Journalistiliiton edustajakokoukseen vuonna 1972 osallistuneista 534 edustajasta vain seitsemän ei ollut puolueen jäseniä. Žurnalist 1972:1, 15, 17.

⁴⁵¹ Smith 1976, 389-422 kertoo esimerkkejä siitä, miten länsimaalaisittain tärkeä asia oli neuvostomedialle joko pikku-uutinen tai ei uutinen ollenkaan. Mäkelä 1967, 199 kertoo esimerkin siitä, miten onnettomuudesta kuitenkin kerrottiin sen vuoksi, että olisi kyetty rauhoittamaan ihmisiä.

⁴⁵² Marxismi-leninismiä korostettiin "tieteellisenä totuutena" vastakohtana mm. revisionismiin "uuskantilaisuudelle". TA 1969:6, 4. "Marxismi-leninismi on tieteellinen oppi. Sen yksinkertaistaminen ja alistaminen poliittiselle tarkoituksenmukaisuudelle on jyrkässä ristiriidassa marxismi-leninisin tieteellisyyden kanssa." Jokinen iv., 26.

Edellä kuvattu peruslähtökohta asetti poliittisen, strategisen ym. tarkoituksenmukaisuuden nopean ja paikkansapitävän uutisvälityksen edelle. Esimerkiksi suurin osa *Pravdan* jutuista oli valmiita jo päiviä ennen lehden julkaisemista, mikä kertoi myös halusta välttää kaikkia mahdollisia poliittisia epäönistumisia⁴⁵³. Suomalaisen päätoimittajan havaintojen mukaan *Pravdan* toimituksen filosofinen perusajatus oli se, että kaikki se mitä lehdessä julkaistaan vie ehdottomasti eteenpäin sitä asiaa, mistä kulloinkin on puhe⁴⁵⁴.

Tässä maailman ymmärtämisen tavassa voi nähdä eri tasoja, jotka limittyvät toisiinsa. Edellä kuvattu yhteiskunnallinen ja poliittinen näkemys konkretisoitui nimenomaan julkisessa sanassa ja viranomaisten puheessa. Tässä voi nähdä suuria eroja sen välillä, miten asioita käsitteli neuvostoliittolainen toimittaja ja miten lukijoitaan puhutteli länsimainen toimittaja ja toisaalta siinä, mikä ero oli Neuvostoliiton tiedotusvälineiden kielen ja kansan käyttämän kielen välillä.

Virallisen kielen muutos "sosialismin asian palvelukseen" oli näkyvissä alkumuodossaan jo Venäjän helmikuun vallankumouksen 1917 jälkeen (esimerkiksi herroista ja rouvista tuli puhuttelussa kansalaisia), mutta varsinaisesti yhteiskunnallisten näkemysten ja yhteiskuntarakenteen muutos heijastui kieleen 1920-luvulta alkaen, bolševikkivallan aikana.

Andrei Sinjavski kuvaa lainaten 1920-luvun alun kirjallisuuskriitikko A. Gornfeldia, miten akateeminenkin kielenkäyttö omaksui nopeasti termin "rintama" (front) mitä erilaisimpiin yhteyksiin⁴⁵⁵. Näin haluttiin kielen avulla korostaa muutosta, kaiken vanhan vastustamista ja luokkataistelua. "Leipärintama", "työrintama", "tiederintama" jne. olivat aivan käyviä termejä tuohon aikaan ja myöhemminkin⁴⁵⁶. Näissä sanoissa kaikui myös Venäjän sisällissodan kumu.

Neuvostovalta omaksui nopeasti tavan korostaa omaa olemustaan sanan voimalla. Ei riittänyt, että puhuttiin kotimaasta ylipäätään, piti puhua nimenomaan "neuvostomaasta", "neuvostovallasta" jne. erotuksena kaikista muista maailman maista. Myös tieteen kieleen tuli tapa puhua ehdottomasti "neuvostovaltiovallasta" pelkän "valtiovallan" sijasta.⁴⁵⁷

Käsitteet "neuvosto-" (sovetskii) ja "valtio-" (gosudarstvennyi) ympättiin nopeasti lähes kaikille elämänaloille, koska kommunistit halusivat korostaa kaiken olevan nimenomaan "neuvostolaista" ja "valtiollista". Tavaratalosta tuli Gosunivermag, valtiollisesta suunnittelusta Gosplan, sirkuksesta Gostsirk. Vuodelta 1923 tiedetään tapaus, jossa esiintyvää taikuria mainostettiin nimityk-

⁴⁵³ Smith 1976, 414.

⁴⁵⁴ Aarre Mäkelä 4.12.2000.

⁴⁵⁵ Sinjavski 2002, 273–274.

⁴⁵⁶ Esimerkiksi lehdessä *Sovetskoje iskusstvo* oli 1930-luvun alussa palsta "Musiikkirintamalla". Kuznetsov 2003, 208. "Rintama" eli vasemmistoliikkeen sanastossa Suomesakin. Esimerkiksi VS:n kulttuuripalsta oli 1940- ja 1950-luvuilla (vuoteen 1955 saakka) nimeltään "Kulttuuririntama". Hurri 1993, 65. Samanniminen oli myös Mauri Sirnön palsta HY:ssä vuoteen 1971 saakka. Kansandemokraattisten opiskelijajärjestöjen lehti oli "Yhteisrintama".

⁴⁵⁷ Sinjavski 2002, 275. Leninin kiinnitti huomiota kieleen, lähinnä vierasperäisten sanojen käyttöön. Leninin muistilappu Nikolai Buharinille 1919 tai 1920. Lenin. Stalin 1935, 382, 722.

sellä gosfortuna.⁴⁵⁸ Myös termi "sosialistinen" otettiin käyttöön monissa yhteyksissä, kun haluttiin korostaa Neuvostoliiton erilaisuutta muusta maailmasta⁴⁵⁹.

Näin kieli muuttui ja politisoitui uudella tavalla. Asiat olivat ylipäätään neuvostolaisia tai valtiollisia, kansallisia⁴⁶⁰ tai sosialistisia – tai kaikkia näitä yhdessä. Ympäröivä yhteiskunta selitettiin käsittein, joiden ajateltiin kuvaavan parhaillaan tapahtuvaa suurta muutosta neuvostoihmisten ja koko ihmiskunnan elämässä ja ajattelussa.

Samalla luotiin uuden vallan monoliittisyyttä ja lujuuutta kuvaavia käsitteitä, ennen kaikkea lyhenteitä, joiden merkitys ei aina auennut edes kouluja käyneille. Jotkut lyhenteet ovat jääneet elämään, jotkut ovat unohtuneet. Uutta kieltä olivat muun muassa kolhoz, sovhoz, SSSR, GPU (myöhemmin NKVD ja KGB), VKP(b) (Yleisliittolainen kommunistinen puolue – bolševikit), VDNH, GUM, Komsomol ja rabfak (yliopiston työläistiedekunta).

Tavallaan samaa linjaa oli paikkakuntien ym. nimien muuttaminen neuvostojohtajien nimiin perustuviksi (Stalingrad, Stalinabad, Kirovsk, Leningrad jne.)⁴⁶¹ sekä tehtaiden ym. laitosten nimeäminen marxilaisuuden ideologien ja neuvostojohtajien mukaan.

Runoilija Vladimir Majakovski teki tällaisesta pilaa 1920-luvulla. Kun eräs olutta valmistava tuotantolaitos oli nimetty saksalaisen sosialidemokraatin August Bebelin mukaan, Majakovski sanoi juoppojen saavan vaihtelua kielenkäyttönsä korvaamalla sanonnan "juoda itsensä känniin" uudella sanonnalla "juoda itsensä bebeliin".⁴⁶²

Ylhäältä alas eli tiedotusvälineiden kautta kansalle annettiin muitakin aineksia kielen muuttamiseksi "neuvostokieleksi". Teollistamisen vuosikymmeninä ja avaruusajan alkaessa käytettiin mielellään tekniikan termejä muissakin kuin tekniikkaa koskevissa yhteyksissä. Kansa seurasi perässä: vauvoille annettiin sellaisia nimiä kuin Elektra, Dinamo ja jopa Traktor. Tuotteet saivat 1960-luvulla sellaisia nimiä kuin Kosmos, Sojuz ja Raketa. Aatteellisista taisteluista ei voinut puhua mainitsematta "ismejä": kommunismi, kapitalismi, imperialismi, opportunisti, trotskismi, revisionismi...⁴⁶³

Leninin ja Stalinin käyttämää kieltä toistettiin tietoisesti ja tiedostamatta poliittisissa teksteissä (joissa oli paljon suoria lainauksia marxismin klassikoiden kirjoituksista). Nadežda Krupskajan mukaan Lenin hyvin usein tahallaan kärjisti puheena olevan asian. Lenin katsoi, että jos puheenaihe ei ole "sävyisä",

⁴⁵⁸ Sinjavski 2002, 276.

⁴⁵⁹ Esimerkkinä vaikkapa Neuvostoliiton tiedeakatemian filosofian instituutin julkaisema teos "Sotsialistitšeskije natsii SSSR" (Neuvostoliiton sosialistiset kansat), Moskva 1955. Kirjassa ei mainita mm. juutalaisia.

⁴⁶⁰ Venäjän kielen sana narodnaja viittaa kansaan, ei niinkään kansallisuuteen tai kansakuntaan. Kyseessä oli siis tietynlainen "poliittinen kansanomaisuus".

⁴⁶¹ Sinjavski 2002, 277-278.

⁴⁶² Mäkelä 1967, 286. Majakovski oli noteerannut myös 1920-luvun Engels-vodkan. Komsomolskaja Pravda (1967:41) ivasi volgogradilaisen ravintolan Lenin-sokerikakkuja. Mäkelä 1967, 285-286.

⁴⁶³ Sinjavski 2002, 280-281. Suomenkaan kommunisteille tällaiset termit eivät olleet vieraita. Sanottiin, että SKP:ssa käydään taistelua "stalinismin" ja "titonismin" välillä. TA 1969:4, 4. Lenin tarkoitti opportunisteilla sosialisteja, jotka pitivät valtiiovallan valtaamista mahdollisena ilman, että valtio murskattaisiin. Lenin 1946, 100.

"voi sanoa karkeastikin, ja räikeästi – tärkeätä on, että sanottaisiin oleellisesti [po suštšestvennomu] – Iljitš ei pelännyt räikeyttä, mutta hän vaati, että huomautukset koskisivat oleellista". Lenin alkoi Krupskajan mukaan polemisoita silloin, jos esiin otettiin ei-oleellisia pikkuasioita.⁴⁶⁴

Varsinkin Leninin mutta myös Hruštšovin ja Brežnevin tekstien lainaaminen lehti- ym. kirjoituksissa ja puheisiin oli yleinen tapa – jälkimmäisten kahden kohdalla tietenkään vain heidän ollessaan johtotehtävissä. Myös NKP käytti propagandassaan runsaasti tällaisia sitaatteja. Joskus saattoi tulla virhekin. Ehkä pahin niistä oli itävaltalaisen sosialidemokraatin Otto Bauerin erään ajatuksen laittaminen Leninin suuhun. Tämä tapahtui joulukuussa 1969 itse *Pravdan* sivulla. Kiinalaiset väittivät tekoa tahalliseksi ja todisteeksi neuvostotoverien revisionismista.⁴⁶⁵

Juhlalliseen poliittiseen päätökseen yhdistyi julkisuudessakin räikeä rahanomaisuus. Niinpä Nikita Hruštšovin ja joidenkin muiden neuvostojohtajien kielenkäyttöä on kuvattu sivistymättömäksi, karkeaksi ja joskus kuitenkin vaikeasti ymmärrettäväksi. "Kenen tahansa sivistystä saaneen ihmisen [...] korva repeää, kun tuollaiset johtajat esiintyvät koko kansan edessä radiossa tai televisiossa."⁴⁶⁶ Vielä 1950- ja 1960-luvuilla jatkettiin aikaisempaa käytäntöä, jossa poliittisesti tai muutoin epäsuosioon joutuneita arvosteltiin hyvinkin aliarvoista kieltä käyttäen. "Demagogi", "herjaaja" ja "puolueen vastainen" olivat haukkumasanoja kilteimmästä päästä⁴⁶⁷.

Edellä kuvattu julkisen kielen muuttuminen ja sanankäyttö ylipäättään antoi aihetta leikinlaskuun. Kaikki propaganda ei ollut uskottavaa "byrokraattisen" tai muutoin täysin vieraan, epäuskottavan tai panettelevan kielen vuoksi. Puhekieli ja virallinen kieli erkaantuivat kauemmaksi toisistaan, millä oli monenlaisia vaikutuksia⁴⁶⁸. Kukaan ei esimerkiksi koskaan sanonut kanssaihmiselle, että "neuvostokansa tukee yksimielisesti 25. puoluekokouksen päätöksiä", mutta tällaisen virkkeen saattoi lukea päivittäin monista lehdistä ja nähdä jopa mainosvalona kaupungin horisontissa.⁴⁶⁹

Mitä enemmän kansan ja puolueen nomenklatuurin eli etuoikeuksia nauttivien joukon elintavat erosivat toisistaan, sitä enemmän julkisessa puheessa oli

⁴⁶⁴ Krupskaja aikakauslehdessä *Bolševik* (1933: 1-2) Paastelan & Rautkallion (1997, 239-240) mukaan, jossa on Kullervo Mannerin selostusta ja suomennosta artikkelista.

⁴⁶⁵ Geller 1999, 42-43, 54.

⁴⁶⁶ Sinjavski 2002, 287. S. kertoo anekdotin Hruštšovin valmistautumisesta pitämään puhetta USA:n kongressissa. Avustajat ehdottivat Nikita Sergejevitšin luonnokseen vain kahta pientä oikeinkirjoitusmuutosta – "na srat" ("paskantaa") pitää olla yksi sana, mutta "vžopu" ("perseeseen") kirjoitetaan erikseen. Sinjavski 2002, 287-288.

⁴⁶⁷ Crankshaw 1960, 165-167 ym. 20. edustajakokouksessa H. käytti ilmaisuja "imperialistien musta kätyri Berija", "valapattoinen kiipeäminen johtaville paikoille", "vaarallisen vihollisen ja hänen rikoskumppaniensa rikolliset salaliittolaispuuhat" ja "inhottu petturijoukon murskaaminen". Hruštšov 1956, 119. Geller (1999, 54) mainitsee *Pravdan* erään artikkelin (1970) mainioksi oppitunniksi haukkumasanojen oppimiseksi; kunniansa kuulivat kiinalaiset.

⁴⁶⁸ Sinjavski (2002, 291-292) lainaa esimerkkejä Mihail Zoštšenkon ja Alla Ktorovan kertomuksista. "Niin Leninpä se otti ja kuoli, mutta Leninisma [= leninismi] elää. Aatelin vaan sanoa totuuden, jotta Leninisma – sehän on sen Leninin muija [= Nadežda Krupskaja]..." Ktorova Sinjavskin mukaan.

⁴⁶⁹ Vrt. Sinjavski 2002, 290.

rituaalinomaisia piirteitä esimerkiksi puhuttaessa puolueen ja kansan "murtumattomasta yhtenäisyydestä"⁴⁷⁰.

Kansan huumorintaju ei kadonnut ankeinaan aikoina, siitä perinnetieto tarjoaa paljon esimerkkejä. Huumoria viljeltiin jopa vankileireillä ja sota-aikana, muuten ei moni olisi kestänytään. Monesti huumori oli kekseliästä kielenkäyttöä, leikittelyä sanoilla ja sanonnoilla. Virallisen kielen ylätyylisyys ja kansaan nähden vieras luonne herätti luonnostaan halua vitsailla. Näin syntyi myös niin sanottuja neuvostovastaisia kaskuja⁴⁷¹.

Neuvostokieli kulki monen mankelin läpi. 1930-luvun lopulla kiinnitettiin näkyvää huomiota jopa lehdissä ja kirjoissa olleisiin painovirheisiin ja muihin vastaaviin "kansanvihollisten" ja "tihutyöntekijöiden" aikaansaannoksiin. Tällöin omaksuttiin sellainenkin käytäntö, että vihollisten sanoja ei saa lainata ollenkaan, ei sellaisessakaan yhteydessä jossa heitä arvostellaan ja heidän sanoiltaan yritetään osoittaa kommunistien olevan oikeassa. Rohkea toisinkäyttäytyjä oli Nikolai Buharin, joka puolueen edustajakokouksessa vuonna 1934 lainasi otteita Adolf Hitlerin teoksesta *Mein Kampf*⁴⁷². Kieleen ja sanoihin alettiin suhtautua entistä kaavamaisemmin. Jopa yksittäisiä sanoja pelättiin ja kiellettiin ja toisaalta monia sanoja korostettiin korostamasta päästyä.⁴⁷³

Ei ollut tavatonta, että muiden maiden johtajia kutsuttiin Neuvostoliitossa "kapitalismin haiksi", "imperialismin agenteiksi" ja "emätaantumukselliseksi". Sosialidemokraatti saattoi olla "työväenluokan pettäjä" ja nimitystä "fasisti" käytettiin monista, jotka olivat jollakin tavalla kommunistien kanssa eri mieltä⁴⁷⁴. Poliittisista syistä tai syyttä vangitut olivat "kansanvihollisia" ja oman eriävän mielipiteen sanojat "ideologisia tihutyöntekijöitä".⁴⁷⁵

Tällainen osoitteleva ja leimoja lyövä kieli oli ristiriidassa sivistyneen yleiskielen kanssa, mutta se oli ristiriidassa myös monien ihmisten ajatusten, tietojen ja havaintojen kanssa. Vaikka läheskään kaikki julkinen puhe ei suinkaan ollut vulgääriä ja edellä kuvatulla tavalla leimakirvestä heiluttavaa, poliittinen puhe vaikutti kuitenkin merkittävästi ihmisten tajuntaan.

⁴⁷⁰ Pyžikov 2002, 316.

⁴⁷¹ Poliittinen iskulause "Lenin on kanssamme" ideoitiin kansan suussa uuden - kolminmaattavan! - erikoisvuoteen mainoslauseeksi. Demokraattinen sentralismi taas selitettiin käytännöksi, jossa jokainen on erikseen jotakin asiaa vastaan, mutta kaikki ovat yhdessä sen puolesta. Sinjavski 2002, 320, 322.

⁴⁷² XVII sjezd... 1934, 127-128.

⁴⁷³ Sinjavski 2002, 293-294.

⁴⁷⁴ "Fasismi" merkityksessä diktatuuri venyi eri tilanteissa. Neuvostopropagandasta poikkeavalla tavalla termiä käyttivät Nobel-palkitut tiedemiehet Ivan Pavlov ja Lev Landau. Kumpikin sanoi neuvostoyhteiskunnassa olevan fasistisia piirteitä, Pavlov vuonna 1934 ja Landau vuonna 1957. Jakovlev 2003, 109.

⁴⁷⁵ Sinjavski 2002, 296. Sota-aikana tällainen kielenkäyttö oli luonnollista ja sitä oli kaikissa sotaa käyvissä maissa. Tyypillinen Suomea koskeva ilmaisu oli talvisotaan liittyvä: "Kun Mannerheimit ja Tannerit, englantilaisen imperialismin agentit, aloittivat rikollisen sotaprovokaation Neuvostoliittoa vastaan..."; *Politišeskii slovar* 1940, 606. NKP:n keskuskomitean osastopäällikkö Vasili Sitnikov varoitti tällaisesta kielenkäytöstä vuonna 1967. *KU* 1967:117, 5. - Termi "kansanvihollinen" tuli käyttöön bolševikkien toimesta joulukuussa 1917, jolloin oli tarve leimata sosialistivallankumouksellinen puolue viholliseksi. Asetuksen jossa termi esiintyi allekirjoitti Lenin. Jakovlev 2003, 117.

Julkiseen poliittiseen puheeseen alettiin suhtautua hyvin ambivalentisti. Kun lehdet kirjoittivat, että Amerikassa on työttömyyttä, jotkut ajattelivat, että asian pitää olla todellisuudessa aivan päinvastoin. Toiset taas olivat varmoja, että länteen ei voi mennä edes käymään, koska siellä on niin kurjaa. Propagandaan sekä uskottiin että ei uskottu. Monet oppivat lukemaan lehtiä rivien välisiä, mutta ei voinut olla varma oliko totuutta sielläkään.⁴⁷⁶ Amerikkalainen toimittaja kertoi havainneensa, että useat ihmiset lukivat 1970-luvulla neuvosto-lehtiä takasivulta alkaen. Tottumus perustui havaintoon, että monet tärkeät uutiset oli kerrottu takasivulla – usein huomaamattoman näköisesti esimerkiksi otsikon *Hronika* ("Kronikka") alla. Vihje USA:n presidentti Richard Nixonin saapumisesta Moskovaan 1972 oli *Pravdassa* haudattuna takasivun televisio-ohjelmaan; siinä oli totutusta poikkeava kellonaikamuutos.⁴⁷⁷

Virallisen kielen poliittisuutta oli myös se, että ilmiöitä ja henkilöitä oli joskus tapana kuvailla ikään kuin sumuverhon suojassa, epämääräisten ilmausten avulla. Hyviä esimerkkejä olivat seuraavan kaltaiset ilmaukset: "Jotkut läntiset piirit", "jotkut kirjailijat", "jotkut kolhoosit" [jotka eivät ole täyttäneet sitoumuksiaan] jne. Ei sanottu suoraan, keitä tarkoitetaan, jolloin se jäi epäselväksi, mutta puhe vaikutti kuitenkin hieman uhkailevalta. Jos sanottiin "jotkut laiminlyönnit", tarkoitettiinko sillä, että ne olivat suuria vai pieniä?⁴⁷⁸ Lehdestä saattoi lukea, miten "eräät henkilöt ovat sitä mieltä, että..." ja sitten käsiteltiin joitakin väitteitä. Ulkopuolinen voi löytää tässä esimerkin debatista, mutta ei välttämättä ole helppo tietää, ketkä nimenomaan ovat keskustelun osapuolet.⁴⁷⁹

George Orwell on kuvannut tätä neuvostokommunismiin piirrettä niin, että hyökkäykset ajatuksenvapautta vastaan naamioitiin tavallisesti puheeksi "pikkuporvarillisesta individualismista" ja ajatusta tuettiin sellaisilla haukkumasanoilla kuin "romanttinen" tai "sentimentaalinen". Tällaiset sanat, joilla ei tässä yhteydessä voi olla mitään yhteisesti hyväksyttyä merkitystä, ovat myös vaikeita otettavaksi väittelyn kohteeksi. Tällä tavalla asioiden todellinen ristiriita työnnettiin syrjään.⁴⁸⁰

Toisaalta osattiin viljellä tarpeen vaatiessa hyvinkin selkeitä ilmaisuja ja mahtaila sanoilla: "Koko maailma tietää, että todellinen demokratia on olemassa vain Neuvostoliitossa...", "Todellista humanismia on vain proletariaatin humanismi..." jne. ⁴⁸¹ Mahtailevaa puhetta oli myös se, miten saatettiin ulkomaisien toimittajien edessä kirkkain silmin väittää *Literaturnaja gazetan* päätoimittajan Aleksandr Tšakovskin tavoin, että "me emme pelkää kritiikkiä" ja että "ker-

⁴⁷⁶ Sinjavski 2002, 301. Kirjoitettiin, että Amerikassa oli paljon työttömiä, mutta ei voinut kertoa, että NI:ssa oli paljon vankeja. Mahdotonta olisi ollut sanoa, että hallinto toimi niin, että jokainen neuvostokansalainen oli "potentiaalinen rikollinen". Sinjavski 2002, 264. Rivien välistä lukeminen oli sen huomaamista, että jonakin syksynä lehdissä ei ollut hehkuvia satoraportteja tai että julkaistiin epätavallisen paljon uutisia ulkomailta tapahtuneista lento-onnettomuuksista – jälkimmäinen voi olla merkki siitä, että omassa maassa tapahtui onnettomuus. Smith 1976, 415.

⁴⁷⁷ Smith 1976, 414.

⁴⁷⁸ Sinjavski 2002, 299.

⁴⁷⁹ Hegge 1972, 9.

⁴⁸⁰ Orwell 1979, 162.

⁴⁸¹ Sinjavski 2002, 299.

ron teille kaiken avomielisesti⁴⁸². Mahtailevaa kieltä käytettiin jopa ulkomailla julkaistussa propagandassa riippumatta siitä, että se saattoi oudossa ympäristössä vaikuttaa vielä kummallisemmalta⁴⁸³.

Demokratialle oli neuvostoliittolaisessa käsitteistössä kaksi merkitystä: toisaalta "neuvostolainen", sosialistinen demokratia, joka on todellista kansanvaltaa ja toisaalta porvarillinen demokratia, joka on porvariston "verhottua diktatuuria".⁴⁸⁴

Historiallisista tapahtumista käytetyistä termeistä tuli osa tapahtumien tulkintaa, kuten käsitteet "Lokakuun suuri sosialistinen vallankumous" ja "Suuri isänmaallinen sota" osoittavat. Neuvostoliiton ja Suomen välillä vuosina 1939-1940 käyty sota on ollut Suomessa "talvisota", mutta Neuvostoliitossa, jossa tapahtumasta usein vaiettiin, ihmiset puhuivat "Suomen sodasta" tai "pohjoisesta sodasta". Jälkimmäistä termiä käyttivät jotkut tutkijatkin. Ehkä yleisin virallinen termi oli "neuvostoliittolais-suomalainen sota"⁴⁸⁵.

Vuonna 1974 ilmestyi suomeksi viralliseksi historianselitykseksi koettu teos Suomen ja Neuvostoliiton suhteista, Juri Komissarovin *Suomi löytää linjansa*⁴⁸⁶. Kirja on tyypillinen neuvostoliittolainen yleiskatsaus ja myös sen käyttämät termit ovat kuvaavia. Kun Komissarov puhuu kahden maan suhteista 1930-luvulla, hän mainitsee "talvisodan". Mutta kun hän kertoo tarkemmin vuosista 1939 ja 1940, hän puhuu "aseellisesta selkkauksesta" ja "sotaselkkauksesta"⁴⁸⁷. Vaikutelmaksi jää, että termien valinta ei ole ollut sattumanvaraista, vaan osa tapahtumien tulkintaa.

3.5 Ystävyyseura kontrolloi

Neuvostoliitto-Suomi-Seura (Obštšestvo SSSR-Finljandija) oli yksi Neuvostoliiton noin 60:sta (1980-luvulla noin 80:sta) ystävyyshdistyksestä. Kuten muillakin kansalaisjärjestöillä sillä oli virallinen yhteiskunnallinen asema, vaikka yhdistys pani toimeen myös epävirallisempia asioita kuten kulttuuritilaisuuksia ja

⁴⁸² Sinjavski 2002, 300-301. – Tšakovski, Aleksandr, ks. liite 4.

⁴⁸³ APN:n julkaisu Yhdysvalloissa ei pelännyt 1970-luvun alussa kertoa, että kommunismi ei ole kaukana, että kansallisuuskysymys on ratkaistu, että työttömyys on tuntematon käsite, että sosialismissa ei ole ympäristöongelmia ja että rikollisuus on minimaalista. Turpin 1995, 39-42.

⁴⁸⁴ Polititšeskii slovar 1940, 166. Ajatus eli myöhemmin myös Suomessa: "[...] Neuvostoliiton yhteiskuntajärjestelmä on päätään korkeammalla kuin laajinkaan porvarillinen demokratia." TA 1969:4, 4. Idea oli, että porvarillinen diktatuuri on vähemmistön diktatuuria enemmistöön nähden ja proletaarinen diktatuuri enemmistön diktatuuria vähemmistöön nähden, jälkimmäinen on siis paljon hyväksyttävämpää kuin edellinen. Lenin 1946, 61, 79.

⁴⁸⁵ Sovetskii... 1987, 1419.

⁴⁸⁶ Komissarov 1974. Venäjänkielinen käsikirjoitus oli laadittu uutistoimisto APN:lle 1973.

⁴⁸⁷ Käytetyt termit ovat "aseellinen selkkaus", "sotaselkkaus", "sotatoimet" ja "selkkaus" ja "sota". Komissarov 1974, 79, 84, 88, 89, 90-91. "Talvisota" mainitaan vain kerran: Komissarov 1974, 46.

turistiryhmiä vierailuja. Seura perustettiin 1959 ja siihen kuului 1970-luvun alussa jäsenenä yli 600 järjestöä ja työyhteisöä sekä henkilöjäseniä.⁴⁸⁸

Enimmillään seuraan kuului noin 40 paikallisyhdistystä. Osaksi niiden toiminta nivoutui kotipaikkakuntien ystävyyskaupunkisuhteisiin (esimerkiksi Leningradissa ja Kiovassa), osaksi ne toimivat enemmän eräänlaisina kulttuurijärjestöinä (kuten Karjalassa⁴⁸⁹ ja Virossa).

Ystävyysseurat olivat yksi ryhmä niitä kansalaisjärjestöjä, joiden merkitys Neuvostoliitossa kasvoi Hruštšovin aikana. Itse asiassa Hruštšovin yksi idea oli se, että järjestöt ottaisivat osan valtiovallan tehtävistä⁴⁹⁰. Toisaalta tämä toiminta tapahtui puolueen ja valtion valvonnassa.

Neuvostoliitto-Suomi-Seuran tärkeimmät toimintamuodot olivat koko maassa yhteisiä. Toimintaan kuului "laajoja ystävyyskuukausia ja -viikkoja, Neuvostoliiton ja Suomen kesäisiä ystävyyspäiviä" sekä Suomen juhlapäivien tilaisuuksien järjestämistä Neuvostoliitossa. Yhdessä Suomi-Neuvostoliitto-Seuran kanssa järjestettiin valtuuskuntien, turistiryhmiä, elokuvien ja näyttelyjen vaihtoa sekä teatteriryhmiä vierailuja.⁴⁹¹

Vaikka seuran jäsenistön rungon muodostivat yhteisöt, käytännön toiminta oli paljolti aktiivijäsenten harteilla. Tällaisia ihmisiä oli ainakin 1960-luvun puolivälissä kahdenlaisia. Oli virkamiehiä ja -naisia (esimerkiksi kaupunkikomiteoiden työntekijöitä ja KGB:n palkkalistoilla olevia), jotka oli määrätty tähän toimintaan ikään kuin työn puolesta. Tällainen osallistuminen antoi määrättyjä etuja, joten se toi hallintoon myös ihmisiä, joita toiminta ei varsinaisesti kiinnostanut. He olivat monesti toiminnan ohjaajia ja tarkkailijoita.⁴⁹²

Toinen ryhmä seuran jäseniä olivat omasta kiinnostuksestaan mukaan tulleet. Heidän joukossaan oli sellaisia, joita kiinnosti esimerkiksi Suomen kulttuuri, tiede, luonto tai jokin muu – ja varmaan myös itse suomalaiset. Monet kirjailijat ja toimittajat olivat tältä pohjalta seuran pitkäaikaisia aktiivijäseniä.

Mitään yksityistä erityistä oma-aloitteisuutta eivät seuran jäsenet voineet toiminnassa kuitenkaan osoittaa. Esimerkiksi Leningradissa erotettiin vuonna 1967 paikallisyhdistyksen varapuheenjohtaja, joka oli ilman "ylhäältä" saatua lupaa lähettänyt Suomeen kirjeen halutessaan tietoja Neuvostoliitossa käyvien suomalaisturistien määristä ja kiinnostuksen kohteista⁴⁹³.

Suomesta saattoi saada tietoa erilaisissa tilaisuuksissa ja tietenkin seuraamalla tiedotusvälineitä ja etsimällä käsiin Suomea koskevaa kirjallisuutta. Itse Neuvostoliitto-Suomi-Seura ei julkaissut juuri mitään informatiivista; kolme

⁴⁸⁸ Neuvostoliitto... 1973, 203-204. Kaikki ystävyysseurat kuuluivat ystävyys- ja kulttuurisuhteita ulkomaihin hoitavien neuvostoliittolaisten seurojen liittoon (SSOD). Vuosina 1958-1961 perustettiin 35 ystävyysseuraa. Samaan aikaan perustettiin myös mm. keksijöiden ja kehittäjien sekä Znanije-kansanvalistusseuran yhdistyksiä. Punaisen ristin 65 000 perusjärjestöä sai paljon uusia jäseniä. Pyžikov 2002, 137.

⁴⁸⁹ Neuvostoliitto-Suomi-Seuran Karjalan osasto perustettiin vuonna 1961, jonka jälkeen Karjalasta alettiin järjestää turistikäyntejä Suomeen. Ranta 2000, 298.

⁴⁹⁰ Crankshaw 1960, 134-135.

⁴⁹¹ Neuvostoliitto... 1973, 204.

⁴⁹² Jefim Dunajevski 17.3.2002.

⁴⁹³ Sama.

kertaa vuodessa ilmestynyt bulletiini sisälsi lähinnä kalenterinomaista tietoa järjestön omista tapahtumista.

Kuitenkin erilaisten tapahtumien ja suomalaisten valtuuskuntien vierailujen avulla ystävyysseuran toimintaan mukaan päässeillä oli mahdollisuus saada tietoa ja omakohtaista kosketusta naapurimaan elämään. Ehkä kaikkein konkreettisimmin tätä kosketusta saivat he, jotka pääsivät mukaan Suomeen järjestetyille matkoille.

1970-luvun alussa kerrottiin, miten sadattuhannet neuvostokansalaiset "viettävät lomansa Bulgarian, Tšekkoslovakian ja Puolan kansainvälisissä kylpylöissä, matkustelevat Länsi-Euroopan, Aasian, Afrikan ja Amerikan maissa tai tekevät merimatkan Euroopan ympäri"⁴⁹⁴. Todellisuudessa varsinaisia lomanviettäjiä oli Länsi-Eurooppaan matkaavissa vain vähän – esimerkiksi Suomeen tehtiin lähinnä muutaman päivän tutustumismatkoja linja-autoilla. Enimmäkseen matkat länteen olivat keskitetysti järjestettyjä. Matkustamista selvästi rajoitettiin, mikä tuli esiin paitsi uutisissa myös jopa Suomen kansandemokraattisten lehtien kirjoituksissa⁴⁹⁵.

Tärkeä on huomata, että matkaan lähtijät valikoituivat ystävyysseuran toiminnassa mukana olleista. Ratkaisevaa oli esimerkiksi se, oliko oma työpaikka, ammattijärjestö tms. Neuvostoliitto-Suomi-Seuran jäsen ja oliko tällä taholla myötämielisyyttä matkan tukemiseen, saiko siis luvan matkaan omalta työpaikaltaan. Aikaa myöten turistien määrä kuitenkin kasvoi, jolloin lähtijöiden joukossa oli enemmän varsinaisen ystävyystoiminnan ulkopuolella olevia.

Valikoinnin lisäksi pidettiin huolta siitä, että lähtijä oli henkisesti kyllin hyvin valmistautunut. Ennen matkaa pidettiin tiedotustilaisuus, jossa kerrottiin ohjeet. Niihin kuului lähinnä neuvoja siitä, miten ja millä tasolla henkilökohtaisia kontakteja ja vaikutelmia sai hankkia. Moskovassa lähtijöitä valmisteltiin matkaa varten NKP:n keskuskomitean tiloissa erikoisohjein⁴⁹⁶.

Turisteille muistutettiin, että he eivät lähde matkaan vain turisteina, vaan myös suuren neuvostomaan edustajina, siis neuvostokansalaisina⁴⁹⁷. Käyttäy-

⁴⁹⁴ Neuvostoliitto... 1973, 439.

⁴⁹⁵ Aikanaan herätti vanhoillisten vastalauseen UP:n päätoimittajan Seppo Siivosen huomautus, että ei "kannata paljon puhua sosialististen maiden kansalaisten vapaasta matkustus-oikeudesta tai muusta sellaisesta, sillä jokainen tietää, kuinka hitaasti esimerkiksi Säkijärven piirin nimismies nykyisin ulkomaanpasseja myöntää." UP 3.6.1965, Lehtosen 2007, 170 mukaan.

⁴⁹⁶ Gorbunov 1992, 10-12.

⁴⁹⁷ Neuvostokansalaisuus ymmärrettiin usein joksikin aivan erityiseksi verrattuna kaikkeen muuhun maan päällä olevaan. APN:n julkaisussa Neuvostoliiton kansalaisuutta kutsutaan "korkeaksi kunnianimeksi" (Neuvostoliitto... 1973, 87). Majakovski runoili 1929 punaisesta neuvostopassista:

"Rahtikirja
se paras on
mainen:
Lukekaa!
Kadehtikaa!
Olen
Neuvostoliiton
kansalainen."
(Majakovski 1959, 67)

tymisen on oltava tämän mukaista. Perillä ei saa mennä isäntien yksityisestä kutsusta ravintolaan, kahvilaan tai kenenkään kotiin muutoin kuin koko ryhmänä tai 5-6 hengen ryhmässä. Virallisten tapaamisten aikana sai keskustella eri asioista ja jopa vitsailla, mutta politiikkaan liittyviä tai muutoin kiusallisia puheenaiheita tuli välttää. Jos sellaisia otetaan esiin on vedottava siihen, että tällaiset asiat eivät kuulu turisteille.

Hyviä puheenaiheita olivat yksinkertaiset työhön ja harrastuksiin liittyvät asiat. Kalliiden tavaroiden kauppoihin ei ollut hyvä mennä. Tuliaisiksi oli parasta ostaa lähinnä matkamuistoja. Missään tapauksessa ei ollut lupa ostaa kirjoja ja lehtiä. Tällaisessa valmentavassa tiedotustilaisuudessa saatettiin myös sanoa, että jos käyttäytyy hyvin, matkalle voi päästä toisenkin kerran.⁴⁹⁸

Itse matkalla jokaisessa turistiryhmässä oli mukana KGB:n edustaja, joka ei itseään paljastanut, mutta ei aina asemaansa erityisesti salannutkaan. Tavallisesti hän istui hiljaa ja tarkkaili muita. Matkanjohtaja saattoi jopa huomauttaa jossakin vaiheessa, että nyt matkustetaan "katon alla".⁴⁹⁹ Neuvosto-Karjalasta Suomessa vuonna 1962 käyneen ensimmäisen turistiryhmän matkassa oli KGB:n upseeri "osuuskunnan virkailijan" ominaisuudessa, ja matkan jälkeen laadittiin joitakin mukana olleita kritisoiva, "ideologista työtä tehostava" mutta ilmeisen epäoikeudenmukainen raportti⁵⁰⁰.

Tampereella vierailtaessa käytiin ehdottomasti Lenin-museossa. Se on ainakin joillekin 1960-luvun puolivälissä museossa käyneille jäänyt mieleen pienenä, keinotekoisena tuntuisena tutustumiskohteena, jonne jokaisen neuvostoturistin oli jätettävä kolme markkaa "tukimaksua", mikä lienee ollut pääsymaksu.⁵⁰¹

Ulkomaanmatkoilla saatettiin valvoa jopa neuvostoturistien pukeutumista. Prahassa kesällä 1965 olleen turistiryhmän nuori naisjäsen joutui puhuteluun pukeuduttuaan länsituristien tapaan šortseihin - hänelle muistutettiin, että lännessä on oma moraalinsa ja Neuvostoliitossa omansa. Oli myös tapauksia, joissa kotiin palaavasta turistiryhmästä joutui tullitarkastukseen vain hän, joka oli ostanut kirjan tai lehden.⁵⁰²

⁴⁹⁸ Jefim Dunajevski 27.12.2002.

⁴⁹⁹ Sama.

⁵⁰⁰ Carelia 2007:8, 131, kertojana matkalla mukana ollut Vladimir Mašin.

⁵⁰¹ Jefim Dunajevski 27.12.2002.

⁵⁰² Sama. - Länteen kerrottiin, miten suhtautuminen muotiin on vapaamielistä: "Olisi naurettavaa, jos Neuvostoliitossa ryhdyttäisiin "vainoamaan" muotia. ... Jokaiselle annetaan mahdollisuus tyydyttää makunsa. ... Sanottakoon suoraan, että nykykuoti ei miellytä läheskään kaikkia, mutta se ei kuitenkaan anna aiheutta kieltää esim. pitkää tukkaa. " Neuvostoliitto... 1973, 189. Kuitenkin miesten pitkää tukkaa pidettiin vuonna 1968 tšekkoslovakialaisen "sosialisminvastaisen" nuorison eräänä selvänä tunnusmerkkinä. Tšekkoslovakian tapahtumien... 1968, 6, 25, 136. Noina vuosina NKP:n tehdaskomitea pyrki puuttumaan toimittajan partaan - jotta kaikki olisivat yhtä harmaan yhdenmukaisia. Jevgenija Frolova 13.9.2003. Tasapuolisuuden nimissä mainittakoon, että myös Suomen suojelupoliisi kiinnitti huomiota radikaalinuorten pitkään tukkaan ja valtoimeen partaan; Rentola 2005, 41.

Satiirisen, mutta omista kokemuksistaan käsin varsin realistisen kuvauksen ulkomaille matkustavalle neuvostokansalaiselle annetuista holhoavista ohjeista antoi Vladimir Vysotski vuosina 1973–1974 kirjoittamassaan laulussa⁵⁰³.

⁵⁰³ Laulussa "Instruksija pered pojezdnoi za rubež" (Ohje ennen ulkomaanmatkaa) irvallaan myös sillä, miten neuvostokansalaisia varoitettiin muissa sosialistisissa maissa odottavista vaaroista, kuten ulkomaiden agenteista. Ja, konetšno,... 1988, 342-345. - Vysotski, Vladimir, ks. liite 4.

4 NAAPURIT TOISTENSA SILMIN

4.1 Suomi Neuvostoliitosta nähtynä

4.1.1 Kapitalistinen, mutta kehittynyt

Jotta kykenisi arvioimaan neuvostoliittolaisten pyrkimyksiä vaikuttaa Suomeen ja Suomen tiedonvälitykseen, julkiseen keskusteluun ja kansandemokraattiseen lehdistöön, pitää arvioida millainen oli 1960-luvun ja 1970-luvun alun neuvostoliittolainen käsitys Suomesta ja suomalaisista.

Yksioikoista vastausta ei tähän kysymyksen voi antaa. Pyrin kokoamaan yhteen seikkoja, joiden yhteenveto on jonkunlainen "virallinen neuvostonäkemys" Suomesta. Ennen kaikkea pyrin aikalaiskuvaan, sillä myöhemmin kirjoitettu on suodattanut myöhempien tapahtumien valossa. Esimerkiksi muistelmateoksissa, joita tässä käytetään vertailuaineistona, tapahtumat siivilöityvät mm. Neuvostoliiton hajoamisen vuoksi aivan uudella tavalla.

Osa 1960-luvun neuvostokansalaisista, myös merkittävässä yhteiskunnallisissa asemissa olleista, oli kokenut Suomen talvi- ja jatkosotien tapahtumien kautta tai myöhemmin sotakorvaus- ja muun viennin välityksellä. Suomi tunnettiin entisenä vastustajana, mutta myös esimerkiksi laivanrakennusteollisuudesta. Vuoteen 1964 mennessä oli lähinnä Raumalla ja Porissa valmistettu sekä sotakorvaus- että muina tilauksina kymmeniä erilaisia aluksia. Vienti Neuvostoliittoon käsitti myös metalli- ja puunjalostusteollisuuden tuotteita ja myös vaatteita, jalkineita ja kotitalouskoneita.

Sota-ajoista on kuitenkin mainittava erikseen. Talvisota oli Stalinin hallinnon Mainilassa käynnistämä operaatio joko Suomen valloittamiseksi tai ainakin saamiseksi Neuvostoliiton vaikutuspiiriin. Se oli lukuisten neuvostokansalaisten muistissa, mutta sodasta puhuttiin julkisuudessa hyvin vähän. Sitä onkin kutsuttu venäjäksi myös "unohdetuksi sodaksi" juuri sen vuoksi, että siihen liittyviä asioita ei ole voitu käsitellä julkisuudessa avoimesti ennen 1980-lukua.

Jatkosota on ollut historian kirjoittajille helpompi asia; sehän oli Neuvostoliiton puolustautumista hitleriläisiä hyökkääjiä vastaan. Koska Suomi ja Saksa olivat samalla puolella rintamaa ja koska Suomessa oli saksalaisia sotilaita, asia on ollut helpommin ymmärrettävä. Jatkosodan sotilaallinen vastustaja oli monissa yhteyksissä yleistävästi "fasisti"; suomalaisia ei kaikissa lähteissä ole edes mainittu.

Mutta mitä tavallisille neuvostokansalaisille kerrottiin Suomesta? Tämän tutkimuksen piiriin ei mahdu neuvostoliittolaisten sanoma- ja aikakauslehtien seuranta muuta kuin pieneltä osin, joten keskityn lähinnä kirjallisuuteen. Katsaus 1950- ja 1960-lukujen Suomea käsittäviin tieto- ym. kirjoihin auttaa ymmärtämään, millainen naapuri Suomi oli virallisen Neuvostoliiton silmissä.

1960-luvun sekä 1970-luvun alun neuvostoliittolaisella Suomesta kiinnostuneella lukijalla oli mahdollisuus tutustua naapurimaahan useiden kymmenien kirjojen ja kirjasten avulla. Osa niistä käsitteli historiaa, osa nykyhetkeä, ja teosten aihepiiri oli varsin laaja⁵⁰⁴.

Suomen maantieteestä julkaistiin 1950-luvulla kaksi ja 1960-luvulla yksi teos. Taloutta ja politiikkaa valottivat muun muassa D. I. Popovin kaksi kirjaa (1957 ja 1958) sekä jotkut ulkomaankauppaa, metsätaloutta, puunjalostusteollisuutta ja maataloutta käsittelevät teokset⁵⁰⁵. Sibeliuksesta ilmestyi vuonna 1963 peräti kolme kirjaa, ja samana vuonna julkaistiin Leningradissa teos Albert Edelfeltistä. Myös suomalainen arkkitehtuuri, Wäinö Aaltonen, Helsinki ja Turku saivat omat kirjansa vuosina 1961–1974.

Poliittista näkökulmaa Suomeen avasivat J. K. Paasikiven puhekokoelma (1958) ja Urho Kekkosen viisi puhekokoelmaa (1960–1973). SKP:n historiasta ilmestyi aikanaan Neuvostoliitossa asuneiden suomalaisten laatima teos 1960; puolueen asiakirjoja ilmestyi lisäksi venäjäksi vuosina 1958 ja 1961. Suomen työväenliikkeen vaiheita valottivat kaksi Erkki Salomaan teosta (1960 ja 1967) sekä SKP:n pääsihteerin Ville Pessin Lokakuun vallankumouksen merkitystä suomalaisille käsittelevä kirjanen (1957).

Erikoisuuksina neuvostoliittolaisten Suomi-kirjojen joukossa voi pitää teosta Helsingin olympialaisista (1955), Eero Mäntyrannan muistelmien venäjännöstä (1973) sekä kahta kirjaa, joiden aiheena olivat neuvostoliittolaisten sotilaiden ystävyysvierailut Suomeen⁵⁰⁶.

Niin sanotun suojasään kauteen ajoittuu kaksi eniten levinneistä Suomea käsittelevistä matkakirjoista. Gennadi Fišin *Na finskoi zemle* (Suomalaisella maaperällä) ja *Vstretši v Suomi* (Kohtaamisia Suomessa) ovat kertomuksia maasta, johon tekijä oli nuorena tutustunut aivan toisella tavalla, vihollisuuksien aikana rajan toiselta puolelta. 1930-luvulla häneltä julkaistiin kaksi "punarevansistista" teosta, joissa luotiin viholliskuvaa suomalaisista valkokaartilaisista. Myöhemmin suojasään aikana Fiš teki matkakirjat myös Tanskasta ja Ruotsista.⁵⁰⁷

⁵⁰⁴ Tämä katsaus lähinnä Raskinin (1978) mukaan.

⁵⁰⁵ Esimerkiksi B. A. Fjodorovin teos taloudesta ja ulkomaankaupasta (1962), metsätaloudesta julkaistut kolme kirjaa 1962 ja 1966 sekä A. P. Kekkosen teos maito- ja rehu-
taloudesta (1958).

⁵⁰⁶ Raskin 1978.

⁵⁰⁷ Fiš, Gennadi, ks. liite 4.

Teostaan *Vstretši v Suomi* valmistellessaan Fiš vieraili Suomessa vuonna 1959 ja hänen 418-sivuinen matkakuvauksensa valmistui ladottavaksi helmikuussa 1960. Teos oli myytävänä ilmeisesti saman vuoden syksystä alkaen 30.000 kappaleen painoksena. Teoksen kustansi Neuvostoliiton kirjailijaliiton omistama *Sovetskii pisatelj*.

Fišin - ja kirjan kuvittaneen taiteilija V. Vetrogonskin - Suomesta ja suomalaisista antama kuva on sympaattinen, mutta tekijä ei unohda kapitalistisen yhteiskunnan työläisten kannalta huonoja puolia ja työväenliikkeen toimintaa. Kaikki tämä tapahtuu melkoisella myötälämisellä. Siitä näkee, miten kirjoittaja on halunnut ymmärtää Suomea. Mutta näkökulma on hyvin "kansandemokraattinen" jopa sanan suomalaisessa merkityksessä.

Teos alkaa tapaamisella *Päivän Sanomien* päätoimittaja Martti Kurjensaa- ren kanssa ja päättyy kuvaukseen tavallisista suomalaisista kommunisteista järjestötyössä Vartiokylän työväentalolla. Muita aiheita ovat työttömyys, SKDL:n toiminta ja saavutukset eduskunnassa, kuvaukset Helsingistä ja sen arkkitehtuurista, suomalainen kulttuuri, Turku, Suomi-Neuvostoliitto-Seuran toiminta, Tampere ja Lenin-museo, Laihia, Vaasa, Oulu ja Rovaniemi. Henkilökohtaisessa esittelyssä ovat mm. SKDL:n kansanedustajat Anna-Liisa Tiekso (nuorena lupaavana poliitikkona ja kahden pienen pojan äitinä) ja Hertta Kuusinen, mutta mukana on myös tavallisia ihmisiä ja heidän arkipäiväinen elämänsä, kuten muun muassa kankaanpääläinen maanviljelijä-kirjailija Jaakko Kaappa.

Varsinainen 1960-luvun neuvostoliittolainen tietokirja Suomesta on I. Rozdorožnyin ja V. Fjodorovin *Finljandija - naš severnyi sosed* (Suomi - pohjoinen naapurimme), 35.000 kappaleen painoksena ilmestynyt yleisteos.⁵⁰⁸

Tässä laajalle lukijakunnalle tarkoitettussa teoksessa on sekä historiaa että nykypäivää. Historiasta ei tietenkään unohdeta Leniniä ja Suomea yhdistäneitä asioita. Mutta tekijät muistavat myös Kotkan lähellä vuonna 1900 tärkeitä kohteita tehneen radion venäläisen kehittäjän Aleksandr Popovin. He kirjoittavat talvisodasta niin kuin Neuvostoliitossa tuohon aikaan oli tapana kirjoittaa.

Edellistä tärkeämpää on se, millaisen kuvan lukijat saavat 1960-luvun puolivälin Suomesta. Maa esitellään "parlamenttitasavaltana". Kansanedustuslaitoksen ja puolueiden merkitys poliittisessa järjestelmässä korostuu. Kaikki merkittävät puolueet esitellään erikseen, vaikkakin SKDL huomattavasti lyhyemmin kuin SKP, mutta erikseen käsitellään myös SKDL:n toimintaa eduskunnassa. Omat rivinsä saavat "taantumuspiirit" ja neuvostovastaiset ilmiöt, joiksi mainitaan mm. reservin upseerit ja aliupseerit⁵⁰⁹.

⁵⁰⁸ Rozdorožnyi - Fjodorov 1966; kirjoittajat esitellään kansainvälisistä asioista kirjoittaviksi journalisteiksi, mutta he olivat NKP:n keskuskomitean työntekijöitä. Teosta ei mainita Raskinin oppaassa, joka on tarkoitettu suosittelemaan lukijoille Suomea koskevaa kirjallisuutta. Raskin mainitsee monia huomattavasti vanhempia teoksia. - On epäilty, että kirjan olisikin kirjoittanut Stefan Smirnov. "Ei ole oikein uskottavaa, että Fjodorovilla ja Rozdorožnyillä olisi tuohon aikaan ollut noin laajat tiedot Suomesta." Sisko Kiuru 13.2.2004.

- Rozdorožnyi, Ivan, NKP:n keskuskomitean kansainvälisen osaston pitkäaikainen työntekijä, joka hoiti suhteita myös SKP:hen. - Fjodorov, Vladimir. Ks. luku 4.1.6.

⁵⁰⁹ Rozdorožnyi - Fjodorov 1966, 88.

Yhteiskunnallisesta toiminnasta kirjassa käsitellään lisäksi ammattiliitot, osuustoiminta (lähinnä OTK, SOK mainitaan lyhyesti), nuorisjärjestöt, Suomi-Neuvostoliitto-Seura, Rauhanpuolustajat sekä urheilujärjestöt (lähinnä TUL).

Suomalaisten arkielämää käsiteltäessä kirjoittajat muistavat mainita, että siinä on kaksi puolta, sekä hyvä että huono. Varsin laajasti käsitellään kulttuuria: Suomen sanotaan olevan "korkeatasoisen kulttuurin maa"⁵¹⁰. Erikseen käsitellään kansanopetus eli koululaitos, tiede, kirjallisuus, kuvataide, arkkitehtuuri, musiikki, teatteri, elokuva, lehdistö ja radio sekä kirjankustannustoiminta. Näkökulma on nykyajassa, mutta myös viittauksia historiaan tehdään.

Oman lukunsa saavat Suomen ja Neuvostoliiton hyvät suhteet eli rauhanomainen rinnakkaiselo ja yhteistyö. Ystävyysden kerrotaan vahvistuvan, ja tästä todistavat myös kirjan loppupuolella lainatut Urho Kekkonen ja Leonid Brežnev. Mielenkiintoista on, että erikseen sanotaan Suomen noudattavan puolueettomuuspolitiikkaa.

Suomea koskevia uutisia ja kuvauksia välittivät neuvostokansalaisten tietoon luonnollisesti myös Helsingissä työskennelleet tiedotusvälineiden edustajat, kirjeenvaihtajat. Ensimmäinen neuvostoliittolainen Suomessa toiminut kirjeenvaihtaja oli todennäköisesti sotasyllisyysoikeudenkäyntiä seurannut karjalainen Jaakko Rugojev⁵¹¹. 1950-luvulla Helsingissä toimi *Pravdan* kirjeenvaihtajana inkerinsuomalainen Juho Kiiranen⁵¹², ja vuosina 1965–1967 oli yksi *TASS:n* toimittajista myöhempi *Punalipun* toimittaja ja päätoimittaja Kalle Ranta. Pitkään Suomessa oli *Trudin* kirjeenvaihtaja Ramon Niemi ja kahteen otteeseen Helsingissä palveli *TASS:n* Voitto Leskinen. Neuvostotoimittajien joukossa oli yleensä ainakin yksi suomalainen. Vuonna 1967 neuvostoliittolaisia toimittajia oli Helsingissä kymmenen⁵¹³.

Vladimir Fjodorovin mukaan neuvostolehtien Suomea koskevat "[v]akavat poliittiset kirjoitukset olivat lähtöisin Helsingissä olevien toimittajien kynästä tai ne laadittiin suoraan Moskovassa lehtien toimituksissa ja vain harvoin keskuskomitean kansainvälisessä osastossa"⁵¹⁴. Toisaalta on esitetty, miten NKP:n kansainvälinen osasto lähestulkoon saneli, mitä *TASS:n* Helsingin toimituksen tuli kirjoittaa esimerkiksi SKP:sta. Tässä oli mainitun Fjodorovin rooli keskeinen⁵¹⁵. Moskovassa myös päätettiin, missä lehdessä jokin Suomea koskeva kirjoitus julkaistiin⁵¹⁶.

NKP:n kansainvälinen osasto ja ulkoministeriön Skandinavian osasto tarkastivat "ehdottomasti" neuvostoliittolaisten toimittajien Suomesta kirjoittamien

⁵¹⁰ Rozdorožnyi – Fjodorov 1966, 118.

⁵¹¹ Ranta 2000, 240. Carelia 2008:4, 76 (Markku Nieminen).

⁵¹² Ranta 2000, 387.

⁵¹³ Akkreditoituja toimittajia oli 13, mutta kaksi heistä asui Tukholmassa ja yksi oli Suomen kansalainen. Edustettuina olivat Izvestija, Pravda, TASS, Viron radio ja tv, ETA (Viron uutistoimisto), NL:n radio ja tv, Trud ja APN. Ulkoasianministeriö 1 D 19/94/B [1967].

⁵¹⁴ Fjodorov 2001, 166, joka tässä siis myöntää, että artikkeleita tehtiin joskus myös NKP:n Suomen osastolla.

⁵¹⁵ Gorbunov 1992, 13-14.

⁵¹⁶ Sama, 16. Gorbunov kertoo myöhemmältä ajalta esimerkin, jossa Suomesta julkaistiin vääristelty, Fjodorovin kirjoittama juttu. Sama, 16-17.

juttujen korjausvedokset⁵¹⁷. Siitä huolimatta sattui tapauksia, joissa toimittaja oli lähestynyt "kriittisesti tai vain epäpätevästi Neuvostoliiton ja Suomen suhteiden poliittisia аспектеja" ja oli polttanut siipensä ja vannonut, että ei "enää ikinä tee mitään itsenäisiä johtopäätöksiä"⁵¹⁸.

Uutistoimisto *TASS:n* toimittajille annettu yleisohje oli – ainakin myöhemmin 1980-luvulla – että Suomesta tuli kirjoittaa myönteisesti, vaikkakaan työttömyys ja lakot eivät olleet kiellettyjä aiheita. "Kuumat" ja kriittiset aiheet tulivat käsittelyyn NKP:n kansainvälisen osaston ohjauksessa ja jopa suorastaan puoluetöntehtäjien sanelemina.⁵¹⁹

Poliittisesti siivilöidyn tiedon lisäksi neuvostokansalaisilla oli mahdollisuus tutustua jonkun verran suomalaiseen kaunokirjallisuuteen. Sitä ilmestyi Neuvostoliitossa ennen vuotta 1963 etupäässä varsin pieninä painoksina (Pentti Haanpään novelleja sekä näytelmä-, runo- ja kertomusantologiat) poikkeuksena kuitenkin Elvi Sinervon *Vuorelle nousu* (painos 150.000 kpl). Myöhemmin kaunokirjallisuuden julkaiseminen lisääntyi.⁵²⁰

Kirjallisuuden kääntäminen antaa kuvan kohtuullisen vilkkaasta kiinnostuksesta pieneen, mutta varsinkin Neuvostoliiton luoteisosien kannalta tärkeään ja mielenkiintoiseen naapurimaahan, jonka kanssa oli käyty sotia, mutta johon nyt oli rakennettu luottamukselliset suhteet.

Mutta millainen oli Suomen kansainvälinen merkitys ja rooli 1970-luvun virallisessa neuvostoliittolaisessa ulkopoliittisessa näkemyksessä? Helsingissä kesällä 1975 järjestetty Euroopan turvallisuus- ja yhteistyökokous (ETYK) ja siihen liittyvä kansainvälisen sopimuksen allekirjoitusilaisuus nähtiin tuloksena Neuvostoliiton rauhanpolitiikasta, vaikka myös Suomen ja muiden asialle myötämielisten maiden rooli tässä prosessissa tunnustettiin⁵²¹.

Neuvostoliiton ulkopolitiikan kokonaisuudessa Suomi oli aika pieni, vaikkakin hyödyllinen kumppani. Hyödyllistä oli kummallekin osapuolelle maiden välinen kauppa ja muu taloudellinen yhteistyö. Muutoin Suomi oli lähinnä sopiva kokouspaikka. Neuvostoliiton ulkoministeriön kalenterissa vuosilta 1964–1973 Suomi mainitaan seitsemän kertaa. Niistä yksi koskee yya-sopimusta ja muut kansainvälisiä kokouksia⁵²².

Jossakin mielessä Suomen Neuvostoliitossa saama julkisuus näyttää ylittävän sen merkityksen, joka maalla oli kansainvälisten suhteiden kannalta. Tämä selittyy tietenkin sekä naapuruudella että kaupan merkityksellä.

Neuvostoliittolaiset paljastivat omalla tavallaan suomalaisille oman käsityksensä pienestä pohjoisesta naapurimaasta. Yya-sopimuksen korostamisen ylenpalttisuuden rinnalla annettiin ymmärtää, millaisena suomalaisten tulisi nähdä oman maansa politiikka ja kansainvälinen asema. Eräs yhteenvedo kai-

⁵¹⁷ Fjodorov 2001, 166. Ehkä artikkelit tarkasti lisäksi valtiollinen sensuuri?

⁵¹⁸ Sama. Fjodorov ei kuitenkaan mainitse esimerkkejä, joten ei voi tietää mitä tapauksia hän tarkoittaa. Yleensäkin F. heittäytyy epätarkaksi, kun hän lähestyy mielenkiintoisia yksityiskohtia.

⁵¹⁹ Gorbunov 1992, 18, 102.

⁵²⁰ Fjodorov 2001, 160-161.

⁵²¹ Istorija... 1977, 576, 515.

⁵²² Istorija... 1977, 514-515, 611-626.

kesta tästä oli vuonna 1979 suomennettu T. Bartenjevin ja J. Komissarovin (Juri Derjabinin) teos *Yhteistyön taipaleelta*. Se ohitti Neuvostoliiton kannalta ongelmalliset kysymykset hyvin yksioikoisesti ja käytti mittatikkuna Suomen "demokraattisia ja edistyksellisiä piirejä" - käsitettä käytettiin aika usein, mutta ei sen kummemmin täsmennetty.⁵²³

Mielenkiintoisia olivat neuvostoliittolaisten näkemykset kansandemokraattisesta liikkeestä. SKP koettiin yleensä tärkeämmäksi poliittiseksi voimaksi kuin SKDL. Esimerkiksi pitkään Suomen asioita NKP:n kansainvälisellä osastolla hoitanut Vladimir Fjodorov on useissa artikkeleissaan ja julkaisuissaan ikään kuin "pyyhkinyt" SKDL:n Suomen varsinaiselta poliittiselta kartalta ja puhuu vain SKP:sta. Tietosanakirjaan vuonna 1976 kirjoittamassaan Suomi-artikkelissa Fjodorov ei mainitse SKDL:oa puolueena vaan "muuna yhteiskunnallisena järjestönä"⁵²⁴.

APN:n julkaisemasta Vladimir Smirnovin kirjasesta *Rinta rinnan* (1987) on SKDL kokonaan unohtunut⁵²⁵. Joissakin muissa teoksissa SKDL mainitaan sodanjälkeisten vuosien vaikuttajana, mutta se unohdetaan, kun on puhe 1970-luvusta. Usein SKDL mainitaan vain eräänlaisena SKP:n "alaviitteenä".

Uutistoimisto TASS seurasi varsin tarkkaan SKP:n tapahtumia, mutta uutisoi vielä 1970-luvun alussa myös SKDL:n tärkeimmät kokoukset. SKP:n osapuoliriidan vakiinnuttua neuvostolehdistä arvosteltiin silloin tällöin nimenomaan SKDL:n johtohenkilöitä, kuten Ele Aleniusta, Jorma Hentilää ja Kalevi Kivistöä⁵²⁶.

4.1.2 Neuvostovastainen porvarilehdistö

Suomen lehdistö oli neuvostoliittolaisille sellainen "erilainen" ilmiö, jota ei voinut sivuuttaa vaieten. Lehdistö oli pakko ottaa huomioon senkin vuoksi, että Neuvostoliitossa oli tapana reagoida nimenomaan sanomalehdissä julkaistuihin artikkeleihin⁵²⁷.

Leonid Brežnevin kauden erääksi toimintaohjeeksi NKP:n työntekijöille on mainittu se, että Suomea ei saa käyttää Neuvostoliitolle vihamielisen propagandan välikappaleena tai sillanpääasemana - ilmaisu, jonka voi tulkita niin, että Suomen lehdistössä ei saisi olla länsimaisia, neuvostovastaisiksi tulkittavia kannanottoja.⁵²⁸

Suomalaisen lehdistön luonteesta kerrotaan vuonna 1966 ilmestyneessä neuvostoliittolaisessa tietokirjassa muutaman rivin verran. Lukija saa tietää,

⁵²³ Bartenjev - Komissarov 1979. Komissarovista eli Juri Derjabinista Gorbunov 1992, 148-149.

⁵²⁴ BSE, tom 27, 454.

⁵²⁵ Smirnov 1987.

⁵²⁶ Neuvosto-Karjala 15.10.1982; Pravda 19.11.1985.

⁵²⁷ Neuvostoliittolaiset olivat monissa yhteyksissä herkkiä jopa yksittäisiin ulkomaisiin lehtikirjoituksiin. Tämä näkyi Tšekkoslovakian tapahtumien yhteydessä. Tšekkoslovakian... 1968, 11, 14, 15 ym. Myös Puolan kriisitilanteissa neuvostoliittolaiset kiinnittivät paljon huomiota lehtijuttuihin, Torańska 1988, 74, 75.

⁵²⁸ Fjodorov 2001, 81. Suomen lehdistön kirjoitteluun puuttui esimerkiksi Pravda 7.2.1969 ja 16.7.1970.

että suuri osa suomalaisista lehdistä on yksityisomistuksessa. Monopolipääoman kontrolli lehdistöön toteutuu ennen kaikkea mainonnan kautta. Tätä todistaa se, että monissa sanoma- ja aikakauslehdissä mainokset vievät yli puolet painopinta-alasta. Erikseen mainitaan lehtien kustannustoiminnassa merkittävässä asemassa oleva Erkon konserni. Monilla aikakauslehdillä kerrotaan olevan viihteellinen luonne. Tällä sisällöllä yritetään viedä mielenkiintoa pois sosiaalisen elämän ongelmista.⁵²⁹

Julkiset arviot suomalaisten lehtien artikkeleista olivat lähinnä neuvostolehdistä julkaistuja kommentteja. Kielteisiä arvioita ei ollut kovin paljon muista asioista kuin SKP:n sisäisiin ristiriitoihin liittyen sekä "oikeistovoimien" aktivoitumisesta. Tällaisia tapauksia olivat esimerkiksi *Suomen Sosialidemokraatin* arvostelu puuttumisesta SKP:n sisäisiin asioihin tammikuussa 1970 sekä Kauko Kareen toimittaman *Nootin* arvostelu lokakuussa 1972⁵³⁰. Joitakin oikeistovoimia käsitteleviä artikkeleita mainitaan myöhemmin.

Edellä mainitun tietokirjan tekijät Rozdorožnyi ja Fjodorov käsittelivät Suomen lehdistöä hillitysti, luokkanäkökulmasta mutta kuitenkin vain suuria linjoja selostaen. Sen sijaan NKP:n yhteiskuntatieteellisessä akatemiassa asiaa pohdittiin hieman toisin. Vuonna 1971 valmistuneessa tutkimuksessa selvitettiin Suomen porvarillisen lehdistön "neuvostovastaisen propagandan erikoisuuksia". Tutkimus liittyi aiheeltaan samoihin aikoihin niin Neuvostoliitossa kuin Suomessa käytyyn keskusteluun niin sanotuista neuvostovastaisista ilmiöistä.⁵³¹

Tutkija Dmitri A. Gaimakov⁵³² taustoitti aihettaan kertomalla, että Suomessa oli jännittyneen ilmapiirin ideologinen taistelu, joka näkyi puolueiden yhteenottoina ja myös lehtien sisällössä. Huolimatta siitä, että Suomen ja Neuvostoliiton suhteet olivat kehittyneet suotuisasti, porvarillisen lehdistön asenne pysyi muuttumattoman neuvostovastaisena⁵³³.

Mutta tutkija löysi Suomesta erityistä "suomalaista neuvostovastaisuutta". Toisaalta maan hallitus- ja kansalaispiirit suhtautuivat myönteisesti Neuvostoliittoon ja lehdistökin tukee rauhanomaisen rinnakkaiselon periaatteita, mutta toisaalta tilaisuuden tullen naapurimaata kritisoidaan sillä tavalla, että maiden väliset suhteet huononevat.⁵³⁴ Tässä oli ikään kuin kaikua Mihail Suslovin syksyllä 1964 esittämästä Suomen ulkopoliittikan kritiikistä.

Vasemmiston vahvistettua asemiaan eduskuntavaaleissa 1966 tuli porvarilehdistön neuvosto- ja kommunisminvastaisuuteen tutkijan mielestä entistä

⁵²⁹ Rozdorožnyi - Fjodorov 1966, 129-130.

⁵³⁰ Pravdasta lainattu juttu "Halpamainen osa", Neuvosto-Karjala 1970:10, s. 3; KU 1970:19, 6, jossa alkuperäisotsikoksi mainitaan "Vähemmän kauniissa roolissa" sekä Sovetskaja Rossijasta lainattu "Kiihottajia", Neuvosto-Karjala 1972:121, 3.

⁵³¹ Gaimakov 1971. Kyseessä on tiivistelmä 350-sivuisesta liseniaatin väitöskirjasta. Carelia 2006:1, 68.

⁵³² Dmitri Gaimakov oli karjalainen toimittaja, joka työskenteli mm. Petroskoissa ja opiskeli Leningradissa sekä NKP:n KK:n yhteiskuntatieteiden akatemiassa Moskovassa 1968-1971. Gaimakovin muistelmat Carelia 2005:11, 36-81, 2005:12, 10-30 ja 2006:1, 52-75.

⁵³³ Gaimakov 1971, 2.

⁵³⁴ Gaimakov 1971, 3.

selvemmin sekä sisä- että ulkopoliittinen ulottuvuus. Samalla haluttiin kasvat-
taa uutta sukupolvea "Neuvostoliittoon kohdistuvan nurjamielisyyden henges-
sä" ("v duhe neprijazni k Sovetskomu sojuzu")⁵³⁵.

Mikä sitten oli tämän puoluekorkeakoulussa hyväksytyyn opinnäytetyön
mukaan selvimmin ja kiusallisimmin neuvostovastaisuutta suomalaisessa leh-
distössä? Gaimakov mainitsi ensimmäisenä esimerkkinä ulkomaisista lehdistä
lainatut hyökkäykset neuvostajohtajia vastaan sekä spekulatiot neuvostajohta-
jien keskinäisistä suhteista. Tutkija huomasi myös tendenssimäiset artikkelit
Solženitsynistä, Allilujevasta sekä "pettureista ja rikollisista".⁵³⁶

Konkreettisina lehtinä ja artikkeleina mainittiin muun muassa *Uusi Suomi*
(29.9.1968 julkaistu kirjoitus, jonka mukaan sosialistinen vallankumous ei ole
johtanut luokattomaan yhteiskuntaan) sekä *Aamulehti* (11.4.1968; sen mukaan
kommunismi ei koskaan voi olla demokraattista).

Juuri *Uutta Suomea* ja *Aamulehteä* tutkimuksessa käsiteltiin muutamin esi-
merkein. Muut mainitut suomalaiset porvarilliset lehdet olivat Kauko Kareen
kustantama ja toimittama *Nootti* sekä Karjalan liiton nuorisolehti *Nuori Karjala*.

Tutkimuksen tiivistelmästä ei käy selville, miten käsitellyt suomalaiset
lehtiartikkelit oli valittu ja miten aineistoa analysoitiin. Ainoana suomalaisena
asiaa arvioivana lähteenä mainittiin *Tiedonantaja* ja siitäkin vain yksi ainoa ar-
tikkelit, jossa käsiteltiin ulkomaisia Suomessa julkaistuja Neuvostoliittoa koske-
via huhuja. Tehdyt havainnot todistivat tutkijalle, että NKP:n päätös ideologi-
sen taistelun voimistamisesta oli oikea.⁵³⁷

Lähdeviite on virheellinen: mainitussa *Tiedonantajassa* ei ole artikkelia, jos-
sa käsiteltäisiin neuvostovastaisuutta edellä mainituissa neljässä suomalaisleh-
dessä. Sen sijaan siinä on artikkelit *Uuden Maailman* "neuvostovastaisuudesta" ja
Suomen Nuorison "fasistisuudesta".⁵³⁸

NKP:n yhteiskuntatieteellisen akatemian tutkija olisi voinut löytää läh-
teekseen vielä arvovaltaisemman tarkkailijan, ja paljon lähempää, nimittäin
puoluelehti *Pravdan* nimettömän kirjoittajan. Juuri *Pravdassa* oli mainittu "neu-
vostovastaisesta suunnastaan tunnetut" *Uusi Suomi* ja *Aamulehti* jo pari vuotta
aikaisemmin⁵³⁹. *Uusi Suomi*, *Suomen Uutiset*, *Nootti* ja *Aamulehti* mainittiin syk-
syllä 1970 ulkopoliittisessa aikakauslehti *Novoje Vremjassa* lehtinä, joiden sivuil-

⁵³⁵ Gaimakov 1971, 5.

⁵³⁶ Gaimakov 1971, 6.

⁵³⁷ Gaimakov 1971, 6, 2, joka kertoo lähteekseen TA:n 14.1.1971. – Ideologista taistelua
revisionismia, opportunistia ym. poikkeavaa ajattelua vastaan oli korostettu neu-
vostolehdistössä varsinkin Tšekkoslovakian miehityksen jälkeen. Neuvosto-Karjala
1969:116, 2-3 (Taigan Saifullin, Nykyajan revisionismi, sen alkulähteet ja erikoisuu-
det), 1969:120, 2 (V. Hovrin, Aatteellinen vakaumuksellisuus ja valppaus) sekä
1970:31, 2 (Vitali Korionov, Taistelussa opportunistia vastaan). Hovrinin ja Saifulli-
nin artikkelit julkaistiin myös TA:ssa (1970:5, 5 ja 1970:8, 5).

⁵³⁸ TA 1971:2, 7. Artikkelin "Likaista työtä" nimetön kirjoittaja: "Suomessa ilmestyy joi-
takain selvästi fasistiluontoisia lehtiä. Eräs niistä on S u o m e n N u o r i s o, joka ti-
kuu kuolaavaa syytöstä Suomen ulkopoliittikkaa vastaan."

⁵³⁹ Ks. UP 1969:30, 1.6. *Pravdan* laaja artikkeli, jossa mainittiin neuvostovastaisina voi-
mina myös Tuure Junnila, Georg Ehrnrooth ja Veikko Vennamo, herätti keskustelua
suomalaisissa lehdissä. UP 1969:31, 3.

la on "jatkuvasti hyökkäyksiä maan [= Suomen] valtiollista johtoa ja ulkopoliittikkaa vastaan"⁵⁴⁰.

Uusi Suomi, *Aamulehti* "ja muut" mainittiin myös kesällä 1971 *Novoje Vremjan* artikkelissa, joka kritisoi Rovaniemellä pidettyä sotaveteraanikokousta. Kokouksen sanottiin pyrkineen ylläpitämään "veljessiteitä" Hitlerin sotilaisiin. Tämän lehti katsoi Suomen ja Neuvostoliiton naapurussuhteiden vahingoittamiseksi. Aihetta käsiteltiin tämän jälkeen myös kd-lehdissä.⁵⁴¹

Huomio kiinnittyi siihen, että tämä NKP:n korkeakoulussa hyväksytyt tutkimuksen tiivistelmä ei kerro mitään sellaisista suurista lehdistä kuin *Helsingin Sanomat*, *Turun Sanomat* ja *Kaleva*. Muukin yleisarvio suomalaislehdistä puuttuu, eikä muita kuin kokoomuslaisia puoluelehtiä mainita ollenkaan. Tarkasteluun valittiin siis vain Kokoomuksen pää-äänenkannattaja ja suurin maakunnallinen kokoomuslainen lehti sekä kaksi aikakauslehteä, joiden levikki oli varsin vaatimaton. *Nootilla* tosin oli kokoaan suurempi merkitys Urho Kekkosen ja maan ulkopoliittikan vastaisen opposition äänenä.

Sen sijaan *Nuori Karjala* vaikuttaa oudolta kuriositeetilta. Ehkä sen ottaminen mukaan tutkimukseen liittyy aika ajoin esiin nousseeseen ja Neuvostoliitossa kavahdettuun kysymykseen "Karjalan palauttamisesta".

Tämän puolueoppilaitoksessa tehdyn opinnäytetyön esivalmistelu vaati paljon työtä. Gaimakov oli Suomessa neljä kuukautta keräämässä aineistoa. Hän käytti Helsingin yliopiston kirjastoa sekä vieraili *Helsingin Sanomien*, *Aamulehden* ja *Keskisuomalaisen* toimituksissa. Neuvostoliiton suurlähetystön ensimmäinen sihteeri Albert Akulov auttoi häntä. Muistiinpanoja Gaimakovilla oli koossa "satoja arkkeja" sekä "satoja lehtileikkeitä" porvarillisista lehdistä.⁵⁴² Tieteellisen työn tiivistelmä ei paljasta, miten hän tuota aineistoa käytti.

Aivan toisin kuin edellä, neuvostoliittolaisten toimittajien perusoppikirjassa eli eräänlaisessa arkipäiväisen työn käsikirjassa vuodelta 1965 vain *Helsingin Sanomat* mainitaan suomalaisista lehdistä sellaiseksi, joka suhtautuu kielteisesti suhteiden kehittämiseen Neuvostoliiton kanssa⁵⁴³.

Muitakin lehtiä oli arvosteltu Suomen ja Neuvostoliiton välisten suhteiden heikentäjiksi, ja tällaista kritiikkiä oli ollut kd-lehdissä omatoimisestikin. Esimerkkeinä oli mainittu *Peitsi*, *Kansa taisteli* ja *Reservin upseeri*⁵⁴⁴.

4.1.3 Suomen lehdistö – jatkuva ongelma?

Neuvostoliittolaisilla oli oma käsityksensä siitä, millä tavalla Suomen lehdistön tulisi toimia suhteessa Neuvostoliittoon sekä maiden välisiin suhteisiin. Tämä

⁵⁴⁰ Ks. TA 1970:45, 3,10 (Juli Jahontov, "Vastuu maan kohtaloista"). Jahontov arvosteli Uutta Suomea, Aamulehteä ja Suomen Uutisia myöhemminkin, vrt. HY 1971:171, 1, 6 ja pääkirjoitukset 1971:171, 3.

⁵⁴¹ HY 1971:145, 3 ("Novoje Vremja: Suomen oikeistovoimat riistäytyvät valloilleen"). HY:n Torvinen (Taisto Harra) referoi juttua yhdistäen sen omaan sosialidemokraattien ja keskustapuolueen kritiikkiinsä. HY 1971:146, 3.

⁵⁴² Carelia 2006:1, 60-64, 67-69.

⁵⁴³ Bogdanov – Vjazemski 1965, 759.

⁵⁴⁴ KT 1964:228, 3 (M.S., "Ystävyyspolitiikan jarrumiehet).

käsitys tuotiin julki milloin avoimena moitteena, milloin ystävällismielisen neuvon kaapuun puettuna "yleisliittolaisena" viisautena ja milloin taas lainauksina suomalaisten lehtien niin sanotuista ilmiannoista (donosy)⁵⁴⁵.

Utistointimisto APN:n Suomen toimiston pitkäaikainen johtaja Vasili Zaitšikov jätti artikkelikokoelmassaan eräänlaisen virallisen testamentin siitä, millaisena neuvostoliittolaiset näkivät suomalaisen lehdistön ihanteellisen toiminnan. Hän muistutti, miten vuonna 1973 osa suomalaisista toimittajista piti vapauden loukkauksena ajatusta, että joukkoviestimet eivät saisi vahingoittaa neuvostoliittolais-suomalaisia suhteita. Kahdeksan vuotta myöhemmin hän arvioi, että tämä teesi oli muodostunut "käytännössä yleisesti tunnustetuksi totuudeksi"⁵⁴⁶. Asiat olivat siis menossa hyvään suuntaan.

1970-luvun käytäntö ei kuitenkaan ollut mikään uusi ilmiö neuvostoliittolaisten arvioidessa suomalaisen lehdistön merkitystä, vaan taustalla oli koko sodanjälkeisen ajan jatkunut kehitys.

Valvontakomission aika (syksystä 1944 huhtikuulle 1947) oli eräällä tavalla Suomen historiassa hyvin poikkeuksellinen: silloin voittajavallan (muodollisesti voittajavalttojen) edustajat seurasivat, että hävinnyt osapuoli alkoi noudattaa annettuja pelisääntöjä ja kieltäytyi voittajan vastaisista poliittista ja muista toimista, myös julkisesta kritiikistä.

Jo tuossa vaiheessa Neuvostoliitossa alettiin seurata uudella, "yysopimuksen mukaisella" tavalla Suomen lehdistön kirjoittelua. Alkaneesta rauhankaudesta, rauhansopimuksesta ja yysopimuksen solmimisesta huolimatta neuvostolehdistä saattoi olla kirpeitäkin Suomea, jopa presidentti J. K. Paasikiveä arvostelevia kirjoituksia⁵⁴⁷.

Näissä poikkeusoloissa syntyi käytäntö, että kansandemokraattiset lehdet, lähinnä SKP:n äänenkannattaja *Työkansan Sanomat* ja SKDL:n äänenkannattaja *Vapaa Sana*, julkaisivat kriittisiä artikkeleita joidenkin suomalaisten tahojen neuvostovihamielisyydestä tai fasismisymptioista. Nämä naapurivihamielisyyden ilmentymät lainattiin sitten neuvostolehtiin todisteina siitä, miten Suomessa edelleen toimitaan ikään kuin sodasta ei olisi opittu mitään⁵⁴⁸.

Esimerkkejä tällaisten neuvostoliittolaisten artikkelien aiheuttamista reaktioista löytyy muun muassa presidentti Paasikiven päiväkirjoista. Tässä näkyy hyvin myös se, miten alkavan kylmän sodan ilmapiiri alkoi kietoutua osaksi neuvostoliittolaisten julkista käsitystä suomalaisten "taantumuksellisten" ja "neuvostovastaisten" piirien toiminnasta.

Suomalaisten kommunistien piirissä tällaista ajattelua ei suinkaan pyritty hillitsemään. Suomesta tuomittuna maanalaisena kommunistina lähtenyt, Neu-

⁵⁴⁵ Vihavainen (1991, 89) puhuu suomeksi kanteluista, mutta venäjäksi ilmiannoista. Nämä ovat eri asioita; "donosy" eli ilmiannot tehdään salassa, kantelut eli valitukset julkisesti. Yksityistapauksissa lienee ollut olemassa molempia, mutta Vihavainen tarkoittanee nimenomaan julkista polemiikkaa. Joka tapauksessa neuvostolehdistössä lainattiin silloin tällöin suomalaista lehdistöä, lähinnä kd-lehdistöä ja varsinkin Tiedonantajaa. Tarkoituksena osoittaa, miten joku mielipide Suomessa ei vastaa suomalaisten edistyksellisten piirien kantaa tai jopa Suomen kansallisia etuja.

⁵⁴⁶ Zaitšikov 1983, 19-20.

⁵⁴⁷ Vihavainen 1991, 41.

⁵⁴⁸ Sama.

vostoliitossa poliittisen kasvatuksensa saanut ja Suomeen sodan jälkeen palannut Armas Äikiä tiivistä mustavalkoisen ajattelun kirjaansa *Kolmas tie*. Sen mukaan oli olemassa vain kaksi tietä: neuvostoliittolainen eli demokraattinen (kansandemokraattinen) ja toisaalta taantumuksellinen eli fasistinen (porvarillinen ja sitä myötäilevä).⁵⁴⁹

Äikiän kirja oli hyökkäys ennen kaikkea sosialidemokraatteja vastaan – ja pitkällä tähtäyksellä juuri suhteesta heihin tuli kommunisteille hiertävä ongelma. Toisaalta huonot välit kommunisteihin oli sosialidemokraateille aikaa myöten ennen kaikkea ulkopoliittinen painolasti. Presidentti Paasikivi piti puolestaan hyvin tuskallisena sitä, että kommunistit näkivät maailman tällä tavalla vain kaksijakoisena, eivätkä ymmärtäneet Suomen erityisasemaa ja tarvetta kulkea omaa tietään, juuri sitä kolmatta jonka Äikiä jyrkin sanoin tuomitsi.⁵⁵⁰

Äikiän mielipide tuskin vaikutti kansandemokraattisen lehdistön ulkopuolella. Mutta ylipäätään sodan jälkeen totuteltiin siirtymään sensuurin ajasta sellaiseen itsesensuuriin, jossa ainakin "poliittisesti johtavissa lehdissä" eli pääkaupungin puoluelehdissä otettiin kannanotoissa huomioon ns. kansalliset edut. Ketkä nämä edut määrittivät? Tietenkin lähinnä presidentti (vuosina 1946-1955 J. K. Paasikivi) sekä ministerit, heistä vuosien myötä keskeisenä keskustalaisena vaikuttajana U. K. Kekkonen.⁵⁵¹ Ripitysten takana oli Paasikiven aito huoli Suomen tulevaisuudesta ja neuvotteluaseman säilyttämisestä Moskovassa.

Kun suomalainen lehdistö ja kustantajat päästivät 1950-luvun puolivälin jälkeen julkisuuteen eräitä Neuvostoliiton lähimenneisyyttä kuvaavia artikkeleita ja julkaisuja, vastareaktio tuli nopeasti. Alkuvuodesta 1958 neuvostolehdistö kirjoitti useaan otteeseen Suomen oikeistolaistumisesta ja erityisesti maan lehdistöstä. Väitettiin jopa, että Suomessa on menossa jonkinlainen neuvostovastainen kampanja – teema, johon palattiin vielä useita kertoja 1960- ja 1970-luvuilla.⁵⁵²

Aiheesta syntyi tuolloin keskustelua myös Suomen lehdistössä. Asiaa tuntevissa piireissä ymmärrettiin, että kyse oli neuvostoliittolaisten poliittisesta tarkoituksenmukaisuusajattelusta. Käsite "neuvostovastaisuus" oli venyvä kuin kuminauha. Sen todellisen merkityksen määritteli aina vain se taho, jonka asioista oli kyse: muillahan ei tällaista määrittelytarvetta edes ollut.

⁵⁴⁹ Ajattelu ei ollut tavatonta sodanjälkeisessä kd-liikkeessä. Esimerkiksi KT:n päätoimittaja Niilo Nikkilä todisteli Äikiän tapaan asioita hyvin "suoraviivaisesti", Saarela 2006, 154. – Viitaten Juri Lotmaniin Kivinen (1998, 219) tuo esiin, että vastakohtien ("hyvä" ja "paha" jne.) välistä puuttuu ortodoksisessa venäläisyydessä "välittävä sfääri ja neutraali alue". Mustavalkoinen marxismi-leninismi sopii hyvin yhteen tämän kanssa.

⁵⁵⁰ Äikiä 1948; Vihavainen 1991, 42. – Äikiän näkemys oli hyvin "perusleniniläinen", mutta epäviisas sisäpoliittisesta näkökulmasta. Jyrkän vastakkainasettelun korostaminen esti kommunisteja näkemästä yhteiskunnallisen muutoksen suomia kaikkia mahdollisuuksia.

⁵⁵¹ Lohi 2003, 54-84, kuvaa siirtymistä sensuurista itsesensuuriin niin, että valtion korkeat edustajat olivat ajoittain aktiivisia ottamaan kantaa lehdistön kirjoitteluun etupäässä olemalla yhteydessä päätoimittajiin.

⁵⁵² Vihavainen 1991, 50. Esimerkkejä tästä on myös tässä tutkimuksessa lainatuissa neuvostolehden jutuissa mm. edellisessä luvussa.

Kysymykseen "neuvostovastaisista" ilmiöistä puuttuivat neuvostoliittolainen julkinen sana ja myös diplomaatit ja jopa maan korkeimman johdon edustajat. Tällaisen reaktion saattoi laukaista yksittäinen lehtiartikkeli, mutta useita kertoja esitettiin myös yleisiä arvioita suomalaisen ilmapiirin ja sanomalehtikirjoittelun oikeistolaistumisesta asiaa sen kummemmin täsmentämättä⁵⁵³. "Oikeistovoimista" puhuttiin joskus tarkoittaen selvästi Kokoomusta ja SMP:tta, mutta käsite ulotettiin tarkoittamaan myös kaikkia Neuvostoliittoon kriittisesti suhtautuvia.

Pääministeri Aleksei Kosygin sanoi jopa niinkin virallisessa yhteydessä kuin pääministeri Ahti Karjalaisen vierailulla huhtikuussa 1971, että Suomen oikeistovoimat, "joita on kaikissa puolueissa", ovat aktivoitumassa ja ne toimivat Suomen ja Neuvostoliiton hyviä suhteita vastaan. Kosygin sanoi tämän oikeistolaistumisen näkyvän myös niin, että puhutaan yhä vähemmän YYA-sopimuksesta ja korostetaan vain Suomen puolueettomuutta. "Neuvostovastaisuus" liitettiin siis kiinteästi koskemaan myös Suomen ulkopoliittikkaa koskevaa sanastoa.⁵⁵⁴

Tällainen kritiikki lisääntyi varsinkin vuonna 1971 SKDL:n (ja Neuvostoliiton näkökulmasta ennen kaikkea kommunistien) jäätyä pois hallituksesta. Suomen poliittinen tulevaisuus oli Neuvostoliiton kannalta epävarma myös siinä mielessä, että presidentti Kekkonen oli ilmoittanut luopuvansa tehtävästään vuoden 1974 alussa.

Ehkä puhuminen "oikeistolaistumisesta" ja "neuvostovastaisuudesta" oli myös yksi keino kiinnittää huomiota pois siitä tosiasiaa, että vasemmiston merkitystä maan politiikassa oli alkanut merkittävästi heikentää SKP:n kah-tiajako – ilmiö, johon myös Neuvostoliiton edustajat eri tavoin olivat vaikuttaneet ja johon he lähes jatkuvasti sekaantuivat.⁵⁵⁵

Osaksi neuvostoliittolaisten kommentit voi selittää sillä, että heidän ymmärryksensä Suomen kaltaisen maan tiedotusvälineiden, ennen kaikkea lehdistön, luonteesta oli joiltakin osin puutteellinen. Joissakin yhteyksissä tuntui siltä, että nämä suomalaisten lehtien arvostelijat kuvittelivat valtiolla eli viranomaisilla olevan Suomessa samanlainen ote tiedonvälitykseen kuin millainen se oli sosialistisen maan viranomaisilla – tai sitten suomalaisia viranomaisia yksinkertaisesti patisteltiin toimimaan aktiivisemmin tiedotusvälineiden suuntaan.

Toisaalta neuvostoliittolaiset eivät läheskään aina ymmärtäneet sitä, että yksittäiset artikkelit eivät välttämättä olleet lehtien kannanottoja johonkin asiaan vaan merkki siitä, että lehdistö halusi julkaista erilaisia näkemyksiä ja kannanottoja – ja myös niin sanottuja varmistamattomia uutisia. Tietenkin kyse oli myös ideologisesta taistelusta, poliittisen oikeiston arvostelusta, jota piti käydä erilaisia esimerkkejä hyväksi käyttäen.

⁵⁵³ Laajan operaation käynnisti Uuden Suomen 25.7.1971 julkaisema Baltian tilannetta kriittisessä sävyssä tarkastellut artikkeli, joka synnytti polemiikkaa myös kansandemokraattisissa lehdissä. Neuvostoliiton edustajat kääntyivät asiassa sekä Suomen hallituksen että presidentin puoleen ja myös neuvostolehdet ottivat asiaan kantaa (Suomi 1996, 661-663).

⁵⁵⁴ Suomi 1996, 551-552.

⁵⁵⁵ Suomi 1996, 721. – A. S. Beljakov, ks. liite 4.

Ongelma suomalainen lehdistö oli NKP:lle myös sen vuoksi, että SKP:n erimielisyydet vaikuttivat kd-lehtien kirjoitteluun ja niihin oli vaikea suhtautua yhtenä kokonaisuutena varsinkaan *Tiedonantajan* perustamisen jälkeen. Mikä on ollut NKP:n edustajien rooli SKP:n hajoamisprosessissa ja myös lehdistön kehityksessä, se jää tässä perin juurin selvittämättä. Asiaa sivutaan kyllä tämän tutkimuksen monilla sivuilla.

Viime kädessä linjaa veti nimenomaan NKP:n kansainvälinen osasto. Moien kertomusten mukaan sielläkään ei aina tuntunut olevan aivan täyttä yksimielisyyttä siitä, miten toimitaan, mutta viime kädessä ja aikaa myöten linja kyllä selkiytyi. Siitä parhaana todistajana lienee Helsingissä pitkään toiminut KGB:n työntekijä ja diplomaatti Viktor Vladimirov: "SKP:n selvitellessä sisäisiä erimielisyyksiä NKP:n keskuskomitean kansainvälinen osasto oli taipuvainen tukemaan SKP:n vasemmistosiipeä eli Taisto Sinisalon johtamaa vähemmistöä. Tämä siipi pitäytyi oikeaoppiseen marxismi-leninismiin pyrkien harjoittamaan radikaaleinta sisäpolitiikkaa, joka objektiivisesti katsoen horjutti maan sisäpoliittista tilannetta."⁵⁵⁶

Vladimirov sanoo olleensa SKP:n ja SKDL:n asioiden arvioinnissa monelta osin eri mieltä kuin NKP:n työntekijät. Oli tapahtumassa virhe, joka jo oli tehty Ruotsissa ja Norjassa: NKP perusti laskelmansa "oikeaoppisiin ryhmittymiin, joilla ei ollut varteenotettavaa vaikutusvaltaa omissa maissaan". Mutta Vladimirov piti kuitenkin mielipiteensä yleensä omana tietonaan, sillä hän ei "katsonut tarpeelliseksi puuttua toisten asioihin".⁵⁵⁷ NKP:n keskuskomitean työntekijöiden Smirnovin ja Fjodorovin kanssa Vladimirov sanoo olleensa arvioissaan toisinaan jopa vastakkaista mieltä⁵⁵⁸.

4.1.4 TASS ja APN kylvötyössä

Neuvostoliiton valtiollisen uutistoimiston *TASS:n* rinnalle perustettiin huhtikuussa 1961 uutistoimisto *Novosti*, joka parhaiten on tunnettu kirjainyhdistelmästä *APN*⁵⁵⁹. Myös sen tehtävä oli alusta alkaen kansainvälinen ja se luotiin kertomaan Neuvostoliiton asioista maailmalle. Hruštšovin aikana tämä tulkittiin myös tyytymättömyydeksi siihen, miten huonosti *TASS* pystyi saamaan Neuvostoliiton ääntä kuuluviin ulkomaisissa tiedotusvälineissä⁵⁶⁰.

APN:n perustajien mukaan Neuvostoliiton yhteydet muuhun maailmaan olivat 1960-luvulle tultaessa laajentuneet "jättiläismäisesti" ja tämän koettiin lisäävän mahdollisuuksia laajempaan tiedonvälitykseen. Toisaalta Neuvostoliittoa koskevan tiedon kysynnän sanottiin kasvaneen merkittävästi, ja sen vuoksi

⁵⁵⁶ Vladimirov 1993, 218. SKP:n entinen puheenjohtaja Aarne Saarinen on kertonut, että Neuvostoliiton valtion "palveluksessa olevat käyttäytyivät esimerkiksi SKP:n puolueriidan aikana toisin kuin NKP:n palkkalistoilla olevat". Vladimirov näyttää olleen enemmän valtion kuin puolueen mies. Saarinen 1995, 136.

⁵⁵⁷ Vladimirov 1993, 218-219.

⁵⁵⁸ Vladimirov 1993, 213.

⁵⁵⁹ Uutistoimiston virallinen nimi oli Agenstvo Petšati Novosti – APN.

⁵⁶⁰ Turpin 1995, 19. APN:n edeltäjä oli SIB, "Neuvostoliiton tiedotustoimisto". Se hoiti samantapaisia tehtäviä kuin APN eli julkaisi yleisluontoisempaa aineistoa, *TASS* keskittyi uutis- ja päivänkohtaiseen materiaaliin. Vrt. Kaznatšev 1963, 93.

oli tarpeen lisätä ja tehostaa tarjontaa⁵⁶¹. Tarvittiin jotain "markkinaystävällisempää" kuin *TASS:n* keskusjohdettu, hallitukselle myötämieliseksi tunnettu journalismi.

APN perustettiin virallisesti ei-valtiolliselle eli kansalaisjärjestöjen pohjalte, jotta sen imago olisi todella ollut jotain muuta kuin *TASS:n*. Uutistoimiston perustivat journalisti- ja kirjailijaliitot, ystävyysyhdistysten liitto sekä kansansivistysyhdistys *Znanije* ("Tieto"; aikaisempi Poliittisen ja tieteellisen tiedon levittämisen liitto)⁵⁶². Siteet valtioon (sekä tietenkin *NKP:hen* ja *KGB:hen*) olivat kuitenkin koko ajan vahvat, eikä tätä uutistoimistoa tässä suhteessa itse asiassa erottanut monikaan asia amerikkalaisesta partneristaan *USIA:sta*.

APN kehittyi nopeasti. Kymmenessä vuodessa sen toiminta oli laajentunut 110 maahan, joista 82:ssa sillä oli työntekijöitä⁵⁶³.

Vladimir Fjodorov kuvaa, miten Neuvostoliitolla riitti informoitavaa suomalaisille. Tehtävä oli vaikea paitsi elämän ja politiikan moniulotteisuuden ja monimuotoisuuden vuoksi mutta myös sen takia, että neuvostojärjestelmään ja sen tiedotusmenetelmiin liittyi monia ymmärtämistä haittaavia tekijöitä⁵⁶⁴.

Ulkomaille suuntautuneen informoinnin monopoli kuului valtion televisio- ja radiokomitealle ja kahdelle uutistoimistolle, *TASS:lle* ja *APN:lle*. "Nämä kuten muutkin aatteelliset laitokset olivat *NKP:n* propaganda- ja agitaatio-osaston valppaan valvonnan alaisia", Fjodorov kirjoittaa. Hän jättää mainitsematta, että yhtä valpas vartija oli myös valtion turvallisuuskomitea *KGB* – tosin puolueen erikoisena valvontakoneistona⁵⁶⁵. Hän ei myöskään mainitse, että osa ulkomailta työskenneleistä neuvostoliittolaisista toimittajista oli *KGB:n* työntekijöitä.⁵⁶⁶

Edellä mainittujen laitosten työntekijät olivat tottuneet siihen, että heillä ja vain heillä on lupa annostella sen totuuden määrää ja sisältöä, jota Neuvostoliiton todellisuudesta ja historiasta oli tarkoituksenmukaista kertoa. Esimerkiksi haastattelujen antaminen ulkomaalaisille tiedotusvälineille vaati viranomaisten hyväksynnän⁵⁶⁷.

"Neuvostoliiton elämää oli suositeltavaa kuvata ruusunpunaisin värein yhtenä jatkuvana suurten saavutusten ketjuna ja sen johtajien menetelmiä ainoina oikeina"⁵⁶⁸. Muun muassa suomalaisille tämä ei kuitenkaan aina riittänyt; haluttiin kuulla "myös ohdakkeista, joihin yhteiskuntamme rakentamisen tiellä oli törmätty, virheistä ja vakavista kielteisistä ilmiöistä. Se synnytti usein jonkinlaista epäluuloa tiedottamista kohtaan."⁵⁶⁹

⁵⁶¹ Sovetskaja Petšat 1961:3, 49; *APN:n* perustamisesta sama, 49-52.

⁵⁶² Žurnalist 1972:1, 5.

⁵⁶³ Žurnalist 1972:1, 5.

⁵⁶⁴ Fjodorov 2001, 164.

⁵⁶⁵ Sama.

⁵⁶⁶ Mletšin 2001, 666.

⁵⁶⁷ Soviet Archives at INFO-RUSS [1] on esimerkki siitä, että länsimainen tv-yhtiö ei olisi voinut tehdä ohjelmaa Neuvostoliitossa ilman korkeimman puoluejohdon suostumusta.

⁵⁶⁸ Fjodorov 2001, 164.

⁵⁶⁹ Sama.

Itse keskeisesti tiedottamisen kontrolloinnissa ja säätelyssä mukana ollut Fjodorov sanoo (tosin vuosikymmeniä tapahtumien jälkeen) olevan lohdullista, että neuvostotodellisuuden kaunistelu ja kultaaminen oli täysin mahdotonta. Se johtui muun muassa satojen tuhansien suomalaisten matkustelusta Neuvostoliitossa. Näillä matkoilla nähtiin myös myönteisiä asioita, Fjodorov sanoo itseään ja muita neuvostojärjestelmään uskoneita lohduttaen.⁵⁷⁰

APN:n toimintaa Suomessa Fjodorov pitää varsin tuloksellisena. "Vaikka se joutui toimimaan sille perinteen mukaan määrätyissä rajoissa, se oli yhteiskunnallisesti suuntautunut, monessa suhteessa valtiosta riippumaton laitos". Fjodorov pitää NKP:n kansainvälisen osaston ansiona, että Helsingin toimituksessa työskenteli ammattitaitoista, suomea osaavaa väkeä. "APN:n Suomen osaston hyllyille jäi lojumaan vähemmän julkaisuja kuin missään muussa maassa, vaikka sinnekin toimitettiin paljon propagandistista makulatuuria".⁵⁷¹

Suomalaisesta journalistisesta näkökulmasta tilanne ei ollut näin ruusuinen. SKP:n tiedotusosasto raportoi vuoden 1965 alussa puoluejohtoa siitä, että jutut on usein kirjoitettu ottamatta huomioon kapitalististen maiden oloja. Osaston mielestä APN:n Helsingin toimituksessa tarvittaisiin joku Suomen oloja tunteva henkilö, joka voisi muokata uutiset ja artikkelit lehtien tarpeiden mukaisiksi.⁵⁷²

APN aktivoi Suomessakin toimintaansa ainakin juttuvolyymeissa erityisesti Tšekkoslovakian tapahtumien yhteydessä syksyllä 1968. Mutta toimisto julkaisi jo tätä aikaisemmin bulletiineja, joissa oli lehtien julkaistavaksi tarkoitettuja, suomeksi käännettyjä artikkeleja. Esimerkiksi heinäkuussa 1967 Helsingin toimiston johtaja A. L. Ognivtsev lähestyi kd-lehtien päätoimittajia kirjeellä, jossa kerrottiin kahdesta uudesta kerran viikossa ilmestyvästä bulletiinista ja kysyttiin mielipidettä bulletiinien tarpeellisuudesta ja sisällöstä. Kd-lehdille kerrottiin, että aineistoa "tullaan lähettämään halvalla, joten hinta ei enempää kuin esim. APN:n Urheiluviestinkään hinta rasittane tilaajaa".⁵⁷³

Vastauksessaan kirjeeseen *Kansan Äänen* päätoimittaja Reino Kangasmäki ilmoitti, että lehti kykenee julkaisemaan tarjottua uutta materiaalia "joskin rajoitetussa määrässä. Pitkiä artikkeleita emme voi julkaista kuin harvoissa tapauksissa".⁵⁷⁴

APN ja TASS joutuivat sovittamaan toimintaansa monenlaisiin oloihin, julkaisemaan samoja aineistoja eri maissa. Jennifer E. Turpin selvitti Yhdysvalloissa ilmestyneen APN:n julkaisun *Soviet Life* sisältöä ja kieltä ja totesi, että lehti poikkesi paljon siitä, mihin keskiverto amerikkalaislukija oli tottunut. Vuosina 1972–1974 lehden artikkelien kieli ei vastannut sitä, mikä oli käytäntönä ame-

⁵⁷⁰ Fjodorov 2001, 165. Neuvostoliitto-käsityksiin vaikutti 1960- ja 1970-luvuilla sekin, että huomattava osa suomalaisesta aikuisväestöstä oli omakohtaisesti kokenut sota-
vuodet.

⁵⁷¹ Fjodorov 2001, 165.

⁵⁷² SKP pol tmk 3.2.1965, liite 3. KA.

⁵⁷³ Novostin (A.L: Ognivtsev) kirje KÄ:n päätoimittajalle Reino Kangasmäelle 17.7.1967. KÄ:n kirjeet, KA.

⁵⁷⁴ KÄ:n päätoimittajan Reino Kangasmäen kirje Uutistoimisto Novostille (APN), Helsinki, 31.7.1967 (kopio). KÄ:n asiakirjat, KA.

rikkalaisissa laajalevikkisissä lehdissä. Lisäksi lehti ei oikein ollut suunnattu kenellekään, koska se oli suunnattu niin monelle kohderyhmälle.

Soviet Life käytti yleisölle vieraita käsitteitä, eivätkä suorat käännökset *Pravdasta* ja *Izvestijasta* sopineet APN:n kuvaan "riippumattomana" julkaisijana. Lisäksi lehden jokaisessa tutkitussa numerossa mainittiin V. I. Lenin ja L. I. Brežnev, mikä ei sekään oikein sopinut amerikkalaiseen kuvaan kansanomaisesta aikakauslehdestä.⁵⁷⁵ APN:n suomeksi julkaistua aineistoa ei ole tutkittu tästä näkökulmasta.

APN:n toiminta läntisen mielipiteen muokkaamiseksi Neuvostoliitolle myötämieliseksi oli vaikeaa myös sen vuoksi, että jotkut yksittäiset neuvostoviranomaisten toimet ja lausunnot tekivät tyhjäksi kaiken jo saavutetun⁵⁷⁶.

Entinen neuvostovirkailija Aleksandr Kaznatšev kuvaa APN:n edeltäjän SIB:n ja TASS:n toiminnan eroja niin, että SIB:n vastuulla oli "yleisluontoisempi ja pitkäjännitteisempi" kommunistipropaganda ja TASS puolestaan välitti "Neuvostoliiton näkemykset maailman tapahtumista ja päivän uutisista"⁵⁷⁷. Työnjako toimi samalla tavalla myöhemmin myös APN:n ja TASS:n kesken.

Uutisvälityksessä pohjoismaiset uutistoimistot – ennen kaikkea Suomen tietotoimisto (STT) – kokivat TASS:n tarjonnan vaikeasti hyödynnettäväksi. TASS:n jutuista puuttuivat uutiskärjet, taustoitukset ja tarkat uutislähteet. Lisäksi jotkut tieteestä kertovat uutiset olivat yliampuvia tai epätarkkoja. Ongelmana oli usein myös tekstimassa, joten asian ydin löytyi yleensä nopeimmin länsimaisten uutistoimistojen jutuista. Suomalaiset ja neuvostoliittolaiset alkoivat kuitenkin vuosien varrella ymmärtää paremmin toisiaan, vaikka palvelu ei parantunutkaan STT:n toivomalla tavalla. Tämä näkyi siinä, että TASS:n juttuja ei päivittäisessä uutistyyössä juurikaan käytetty hyväksi.⁵⁷⁸

Tärkeä syy TASS:n uutisten "kilpailukyvyttömyyteen" oli varmasti toimiston hitaus ja jopa nukahtaminen asioissa, joissa Neuvostoliittoa koskeva tiedontarve yhtäkkiä kasvoi. SKP:n tiedotusosastolla muisteltiin alkuvuonna 1965 muutama kuukausi aikaisemmin tapahtunutta tiedonvälityksen kangertelua Neuvostoliiton puoluejohtajan vaihdoksen yhteydessä, kun SKP:n johdolle tehdyssä raportissa todettiin tarvittavan nopeammin toimivaa ja paremmin kapitalististen maiden lehtien tarpeita palvelevaa TASS:ia. SKP:n tiedotusosasto oli kirjannut muutaman kuukauden ajalta viisi esimerkkiä, joissa TASS ei pysynyt ajan tasalla. *Kansan Uutisten* kilpailukykyä neuvostoliittolaiset voisivat tiedotusjaoston mukaan parantaa antamalla sen kirjeenvaihtajan käyttöön *Pravdan* omaa materiaalia ajoissa – siis edellisenä päivänä. "Uutistoiminnankaan alalla eivät sosialistiset maat saisi jäädä jälkeen", raportti totesi.⁵⁷⁹

Mielenkiintoinen kysymys on, miten Neuvostoliiton kaksi tietotoimistoa kykeni koordinoimaan työnsä niin, että lehdille ei tarjottu samoja juttuaiheita.

⁵⁷⁵ Turpin 1995, 35, 36.

⁵⁷⁶ Borovik 2003, 42; esimerkkinä neuvostoliittolaisen ballerinan oleskelusta Yhdysvalloissa nostettu turha diplomaattinen kohu.

⁵⁷⁷ Kaznatšev 1963, 93.

⁵⁷⁸ Uskali 2003, 161-163.

⁵⁷⁹ SKP pol tmk 3.2.1965, liite 3 (raportti päivätty 5.2.1965!), KA.

Toimistot eivät tietoisesti kilpailleet keskenään. Kilpailutilanne saattoi yksittäistapauksessa syntyä sitä kautta, että jonkun lehden oli itse valittava mitä palvelua se ensisijaisesti halusi. Mutta juttuvälityksen jonkinlainen koordinaatio tapahtui ilmeisesti jo Moskovassa, sillä nämä uutistoimistot tuottivat jatkuvasti huomattavan määrän juttuja myös suomeksi. Esimerkkejä *APN:n* ja *TASS:n* juttujen valinnasta suomalaisissa kd-lehdissä kerrotaan luvussa 6.6.

Aidoimmin *APN:n* Suomen toiminnan periaatteiden hengen on dokumentoinut Vasili Zaitšikov, uutistoimiston Suomen-toimiston johtaja vuosina 1970–1982. Hänen artikkeli- ym. valikoimansa huokuu yritystä selittää kaikki asiat Neuvostoliiton kannalta parhain päin. Suomalaisten ja yleensä länsimaalaisten ongelma oli, että he eivät tietäneet tarpeeksi asioista ja niiden taustoista ymmärtääkseen sen, millaisin pelisäännöin Neuvostoliittoa koskevaa uutis- ja tiedotustoimintaa oli hoidettava.⁵⁸⁰ Tässä sanoman ymmärrettävyyttä koskevat ongelmat laitetaan ikään kuin lähinnä kuulijan vastuulle, vaikka varmasti myös puhujalla eli tässä tapauksessa *APN:llä* oli ongelmia sovittaa oma työnsä suomalaisessa yhteiskunnassa toimivaksi ja houkuttelevaksi.

APN:n toimittajana myöhemmin työskennelleen Dmitri Gaimakovin valmistellessa opinnäytetyötään NKP:n KK:n yhteiskuntatieteiden akatemiassa hänen vastaväittäjänsä Spartak Beglov asetti hyväksymisen ehdoksi *APN:n* toimintaa koskevan lisäyksen. Väitöskirjaa oli täydennettävä "kertomalla *APN:n* ponnisteluista suomalaisten viestimien neuvostovastaisen propagandan torjumiseksi". Tämän ponnistuksen ilmentymänä Beglov piti sitä, että *APN:n* huomioitsijat laativat artikkeleita noin kymmentä suomalaista lehteä varten.⁵⁸¹

Kansandemokraattisissa lehdissä, ainakin maakuntalehdissä, *APN:n* ja *TASS:n* artikkelien selvästi helpottavan pienten toimitusten isoa työtaakkaa. Varsinkin *APN:n* lyhyet jutut, niin sanotut palstanpäät, auttoivat täyttämään lehteä aikaisempaa monipuolisemmalla aineistolla ja vähemmällä vaivalla.⁵⁸² Toisaalta pitkään molempien uutistoimistojen juttuja editoinut *DLP:n* toimittaja koki hyvin monet *APN:n* jutut ei-mielenkiintoisiksi suomalaisen lukijan kannalta.⁵⁸³

Toimitusharjoittelijana *Kansan Sanassa* vuonna 1963 aloittanut Veikko Partanen kuvaa aikaa ennen teleks- ja internetyhteyksiä ja uutisten välitystä Helsingistä toimitukseen. "Tyypillisenä kesäajan maanantai-iltana" työvuorossa ollut uutistoimittaja soitti poliisi- ym. kierroksen lisäksi Helsinkiin *DLP:hen*. Tarjolla olleet juttuaiheet kirjoitettiin muistiin ja sitten niistä neuvoteltiin toimittussihteerin kanssa. Vasta uuden, mahdollisesti tilatun, puhelun aikana Helsingistä luettiin toimituksen sanelukoneeseen halutut uutiset, esimerkiksi kaksi *DLP:n* omaa kotimaata käsittelevää juttua ja kolme *TASS:n* lyhyttä uutista. *APN:n* jutut eivät olleet päivän uutisia, ne tulivat postitse.⁵⁸⁴

Pääasiallinen ulkomainen ja usein myös Suomen ja Neuvostoliiton suhteita koskeva uutisaineisto tuli siis kansandemokraattisiin sanomalehtiin neuvos-

⁵⁸⁰ Zaitšikov 1983.

⁵⁸¹ Carelia 2006:1, 68. Beglovilla itsellään oli palsta kokoomuksen Uudessa Suomessa.

⁵⁸² Keijo Savolainen 18.3.2003.

⁵⁸³ Raili Heino-Larsen 14.10.2003.

⁵⁸⁴ Partanen 2000, 15-16.

toiliittolaisilta uutistoimistoilta. Tämä perustui lähinnä siihen, että keskeinen uutisjakelun työkalu, *DLP:n* ja kd-lehtien telekslaitteet, olivat *TASS:n* omaisuutta. Vuonna 1972 uudistetun kolmen uutistoimiston yhteistyösopimuksen mukaan *APN* maksoi vuotuisista telekskuluista kaksi kolmasosaa ja *DLP* loput⁵⁸⁵. Neuvostoliittolaiset, kuten *TASS:n* ja *APN:n* Helsingin toimistojen päälliköt, pitivät luonnollisena, että *DLP* välitti suomeksi julkaistua materiaalia mahdollisimman paljon ja että lehdet myös julkaisivat sitä.⁵⁸⁶ Tällainen tuijottaminen nimenomaan juttujen määrään vaikuttaa journalistisesti hieman oudolta, mutta *DLP:n* päätoimittajakin otti asian tosissaan – juttuja oli saatava lehtien palstoille määrällisesti lisää!⁵⁸⁷

Neuvostoliittolaisten uutistoimistojen väki tarkkaili artikkeliansa julkaisemista lukemalla lehtiä, mutta joskus käytiin tarkastamassa *DLP:n* toimituksessa ollut lehdille välitettyjen juttujen käsikirjoitukset sisältävä kansio. Näin tarkkailtiin vielä erikseen *DLP:n* toimintaa.⁵⁸⁸

Nimenomaan tämä väylä olikin kd-lehtien ulkomaan uutisten päälähde. Mutta kuten eri lehtien ulkomaan uutisoinnin tarkastelusta ilmenee, jotkut lehdet käyttivät myös *STT:n* uutispalvelua ja saivat sen kautta läntisten uutistoimistojen uutisia. Vain *Kansan Uutisilla* oli oma ulkomaantoimitus sekä ulkomaankirjeenvaihtajia, joiden jutut olivat tarvittaessa myös muiden kd-lehtien käytössä *DLP:n* välityksellä. *DLP:ssä* ulkomaan uutisia käsitteli tutkimusajankohtana lähinnä Raili Heino-Larsen. Käsittelyyn kuului neuvostoliittolaisten juttujen editointia ja omien juttujen, mm. ulkomaanaiheita käsittelevien artikkelien eli pääkirjoitusten tekemistä. Joskus käytettiin myös ulkomaanasioissa tilapäisten avustajien palveluja.⁵⁸⁹

Edellä kuvatusta jo käy ilmi, miten keskeisesti *SKP:n* ja *SKDL:n* hallinnoima uutistoimisto *DLP* toimi sovitulla tavalla neuvostoliittolaisten juttujen välittäjänä kansandemokraattisille lehdille. Se oli linkki, jota ilman *TASS* ja *APN* olisivat joutuneet toimimaan Suomessa jollakin aivan toisella tavalla. *TASS:n* omistamista telekslaitteista oli tietysti hyötyä myös *DLP:n* omassa uutisvälityksessä, mutta se oli samalla riippuvuutta jossa piti noudattaa sopimusta. Sopimuksen mukaan *DLP* sitoutui päivittäin välittämään neuvostoliittolaisten uutistoimistojen uutisia⁵⁹⁰.

585 SOPIMUS uutistoimisto Novostin (*APN*) ja *TASS:n* sekä toisaalta Demokraattisen Lehtipalvelun (*DLP*) yhteistoiminnasta. 27.11.1972. *DLP:n* mappi Hb, KA.

586 Raili Heino-Larsen 14.10.2003.

587 Päiväämätön [1973?] ja allekirjoittamaton kirje, ilmeisesti Pentti Kirvesmies Toivo Pohjoselle, aiheena *DLP:n* työn tehostaminen. *DLP:n* kansio Hd, KA.

588 Raili Heino-Larsen 14.10.2003. "Lehdet olivat myös suurlähetystön politrukkiin ja *APN:n* päätoimittajan jatkuvassa tarkkailussa. Saatiin ohjeita ja nuhteita, miten NL ja sen politiikka piti nähdä." Tapani Elgland 28.1.2004. Muunkinlaista tarkkailua oli. *ST:n* päätoimittaja muistaa *Pravdan* Helsingin-kirjeenvaihtajan Juli Jahontovin tehneen Poriin yhden tällaisen, varsin hedelmättömän käynnin. Aarre Mäkelä 4.12.2000.

589 Raili Heino-Larsen 14.10.2003. Välitetyissä *TASS:n* ja *APN:n* jutuissa oli yleensä alkuperäinen signeeraus, mutta *DLP:n* toimittaja saattoi korjaila kieliasua. Kaikki kääntäjät eivät olleet yhtä hyviä – yhtenä parhaista Heino-Larsen mainitsee 1960-luvun alkupuolelta *TASS:n* Reijo Nikkilän.

590 SOPIMUS uutistoimisto Novostin (*APN*) ja *TASS:n* sekä toisaalta Demokraattisen Lehtipalvelun (*DLP*) yhteistoiminnasta. 27.11.1972. *DLP:n* mappi Hb, KA.

DLP:n muut resurssit olivat tietenkin rajalliset. Esimerkiksi vuoden 1966 alussa sen palveluksessa oli neljä toimittajaa, yksi konekirjoittaja ja kaksi sivutoimista uutisten välittäjää. Tällöin jutut vielä luettiin puhelimitse toimituksiin kuutena päivänä viikossa. Edellä kuvatut *TASS:n* teleksilaitteet otettiin käyttöön saman vuoden huhtikuussa. Asiakaslehtiä oli kahdeksan, ja ne saivat *DLP:n* välittämän materiaalin korvauksetta.⁵⁹¹

Teleksin käyttö lisäsi uutistarjontaa. Esimerkiksi vuoden 1973 kahden ensimmäisen viikon aikana DLP välitti teleksillä 203 kotimaan uutista ja lähes saman verran *TASS:n* uutisia – jälkimmäisiä siis keskimäärin yli 10 jokaisena työpäivänä⁵⁹². APN:n jutut välitettiin entiseen tapaan postitse.

4.1.5 Petroskoin lehdet vaikutuskanavana

Petroskoissa ilmestynyt sanomalehti *Neuvosto-Karjala*, tasavallan korkeimpien puolue- ja valtioelinten äänenkannattaja, sekä myös petroskoilainen suomenkielinen kirjallinen aikakauslehti *Punalippu*, olivat 1960-luvun puolivälistä alkaen myös suomalaisten lukijoiden saatavilla⁵⁹³. Tämä oli Neuvosto-Karjalan tasavallan avautumista länteen, mutta samalla se antoi mahdollisuuden kirjoittelulla suoremmin vaikuttaa Suomessa käytävään keskusteluun.

Lehtien vaikutusta Suomen asioihin ei ole tutkittu, mutta oma vaikutuksensa niillä oli. Määrällisesti toki Neuvostoliitosta Suomeen tapahtunut erilaisen kulttuurituotteiden kuten lehtien tuonti ei noussut koskaan kovin suureksi; kaikesta Suomen kulttuurituonnista sen osuudeksi on arvioitu noin viisi prosenttia. Lehtien, kirjojen ja elokuvien painosten ja katsojamäärien osalta Yhdysvaltojen ja Länsi-Euroopan osuus oli vieläkin hallitsevampi.⁵⁹⁴

Mutta oleellista on, vaikuttivatko Neuvostoliiton tiedotusvälineet ja propaganda Suomen asioihin. Mielenkiintoista on esimerkiksi, miten paljon Petroskoin suomenkielisiä lehtiä luettiin poliittisesti aktiivisten, lähinnä kansandemokraattisen liikkeen aktiivien sekä ulko- ja turvallisuuspolitiikan toimijoiden keskuudessa.

Neuvosto-Karjalan levikki kohosi Suomessa viimeistään 1970-luvulla useihin tuhansiin. Näin ollen myös sen merkitys mielipidevaikuttajana kasvoi. Voi olettaa, että lehteä tilasivat etupäässä poliittisten mielipiteidensä ja työnsä vuoksi Neuvostoliitosta kiinnostuneet, ja näin lehden merkitys on ollut kokoaan suurempi. Rooli vaikuttajana jopa korostui, kun SKP:n sisäiset ristiriidat jyrkkeneivät. *Neuvosto-Karjalan* palstoja pyrittiin käyttämään hyväksi myös mielipidemuokkauksessa. Lähinnä tämä tapahtui lehdessä julkaistujen *TASS:n* ja *Pravdan* juttujen avulla.

⁵⁹¹ KÄ 19.2.1966.

⁵⁹² DLP:n jaoston työvaliokunta 23.1.1973, § 4. KA, DLP:n mappi Hd.

⁵⁹³ Punalippua oli mahdollisuus tilata Suomeen jo 1960-luvun alussa, Neuvosto-Karjalaa myöhemmin. Vuonna 1963 Punalipun levikiksi täällä arvioitiin 6 000 kpl. SKP pol tmk 29.5.1963 § 6 ja liite 4. Fjodorov (2001, 116-117) antaa lukuja 1970-luvulta. Niiden mukaan Suomeen levitettiin Punalippua 6 000 kpl ja Neuvosto-Karjalaa 8 000 kpl.

⁵⁹⁴ Jalonen 1985, 150-232, Raittila 2004, 61.

Neuvosto-Karjalan Suomea koskevista jutuista, jotka useimmiten olivat TASS:n uutisia, suomalaiset poliittiset järjestöt esiintyivät vuosina 1970–1973 seuraavasti: SKP 45 kertaa, SNS 14 kertaa, SAK ja sen jäsenliitot 10 kertaa, Rauhanpuolustajat 9 kertaa, SKDL ja TPSL kumpikin 4 kertaa, Kokoomus ja SDP kumpikin 2 kertaa, Keskustapuolue vain kerran. Tätä tasapainotti hieman se, että Ahti Karjalainen ja Urho Kekkonen olivat lehdessä esillä kohtuullisen usein lausunnoillaan, pari kertaa myös Kalevi Sorsa.

Lehden kirjoittelu ei kuulu tutkimukseni piiriin, mutta sen ja kd-lehtien toimittajien välillä oli 1970-luvun alkupuolella mielenkiintoisia yhteyksiä. Lehti myös puuttui Suomen asioihin, kuten esimerkiksi luvussa 3.2.4 kerrotaan.

Hämeen Yhteistyön toimittaja Taisto Harra pyysi helmikuussa 1972 lehden johtokunnalta kannanmäärittelyä siihen, että kirjoittaisi juttuja Prahassa ilmestyneeseen, kommunistipuolueiden yhteiseen aikakausjulkaisuun *Rauhan ja sosialismin ongelmia* (lehteä julkaistiin Suomessa *Kommunistin* liitteenä) sekä *Neuvosto-Karjalaan*.⁵⁹⁵

Harra perusteli anomustaan sillä, että Tampere-aiheita oli käsitelty hyvin vähän sosialististen maiden lehdissä ja että kirjoituksia ovat laatineet etupäässä porvarillisten tai sosialidemokraattisten lehtien edustajat tai sosialististen maiden kirjeenvaihtajat. Harralla oli mahdolliselle avustustyölleen hyvä suositus, johon hän myös kirjeessään vetosi: hän kirjoitti *Hämeen Yhteistyön* lakon aikana syksyllä 1971 *Neuvosto-Karjalaan* laajan artikkelin SKP:n Tampereen piirikomitean ja piirijärjestön toiminnasta⁵⁹⁶. Se oli puhdasta SKP:n vähemmistön toiminnan esittelyä.

Muutoin Harran väite juttujen kirjoittajista ei pidä Tamperetta (tai ylipäätään Pohjois-Hämettä) koskien ollenkaan paikkaansa. *Neuvosto-Karjalasta* ei vuosien 1969–1971 ajalta edes löydy kovin monta kirjoitusta alueen asioista. Harran aatetoveri Arvi A. Laakso kirjoitti vuonna 1971 kaksi artikkelia Tampereen Lenin-museosta ja sosialidemokraatti Kauno Vuorenpää kirjoitti samana vuonna kaksi artikkelia Virtojen ja Leningradin rauhanpuolustajien yhteistyöstä. Vuoden 1971 lopulla Suomi-Neuvostoliitto-Seuran Tampereen piirisihteerin, enemmistöläinen kansandemokraatti Erkki Niinimäki kirjoitti järjestönsä toiminnasta.⁵⁹⁷ Porvarien kirjoittamia juttuja lehdestä ei löydy ollenkaan.

Herää epäily, että idea *Neuvosto-Karjalan* avustamisesta onkin syntynyt Harran mielessä *Kansan Uutisten* Jyväskylän aluetoimittajan Erkki Antikaisen ahkeruuden vuoksi. Antikainen avusti *Neuvosto-Karjalaa* varsin usein vuonna 1969 ja satunnaisesti myöhemminkin, myös vuonna 1971.

Harra itse ei uusia juttuja myöhemmin lähettänyt tai ei saanut niitä julkaistuksi. Ainoat Pohjois-Hämettä koskevat, vuosina 1972 ja 1973 *Neuvosto-Karjalassa* julkaistut jutut olivat demokraattisen naisliikkeen veteraanien Anna

⁵⁹⁵ Harran kirje HY:n johtokunnalle 8.2.1972. KA.

⁵⁹⁶ N-K 1971:120, 3 (Taisto Harra, "Tampereen kommunistit toimivat"). Alkuperäisessä sukunimi juuri näin!

⁵⁹⁷ N-K 1971:8,4 ja 1971:61, 4; 1971:15, 3, ja 1971:90, 4 sekä 1971:144, 4.

Suosalon ja Elli Stenbergin kirjoitukset sekä vuoden 1973 alussa julkaistu nime-
tön *HY:n* kirjoitus työttömyydestä Tampereen seudulla⁵⁹⁸.

Joidenkin *Kansan Uutisissa* käytyjen kulttuurikeskustelujen yhteydessä Suomen asioihin otti kantaa myös *Punalippu*. Se esimerkiksi arvosteli täysin huumorintajuttomasti Kalevi Haikaran arvostelua kirjasta, jossa ei ollut kuin tyhjiä sivuja. *Punalippu* puuttui myös Hannu Salaman *Juhannustansseista* käy-
tyyn keskusteluun kannattaen niitä, jotka "tuomitsevat rivouksilla keikaroimi-
sen". Tässä asiassa lehti oli tässä asiassa Suomen evankelisluterilaisen kirkon
vanhoillisten kannalla. *Punalippu* otti kantaa myös vuonna 1969, kun *KU:ssa*
käytiin keskustelua Sosialistisen opiskelijaliiton (SOL) julkaisutoiminnasta.⁵⁹⁹

Karjalasta kajahti myös syksyllä 1972, kun *KU:n* pitkäaikainen kulttuuri-
toimittaja Margaretha Romberg joutui *APN:n* artikkelissa petroskoilaisen Oleg
Mišinin⁶⁰⁰ jyrkän arvostelun kohteeksi virallisesta neuvostokannasta poikkeavi-
en ideologisten näkemystensä vuoksi. Lähtökohtana oli jo vanha artikkeli,
vuonna 1967 ilmestynyt Rombergin kirjoitus O. W. Kuusisen esteettisistä käsi-
tyksistä. Mišinin artikkelin julkaisemiseen *KU:ssa* liittyi sellainenkin erikoisuus,
että se oli ilmestynyt alun perin Petroskoissa venäjäksi jo vuonna 1970.

Romberg oli kääntänyt myös ranskalaisen kulttuuria käsitelleen artikkelin,
jossa "heijastusteorian" kautta annettiin ymmärtää, että sosialistinen realismi ei
ole tieteellinen käsite; juttu herätti aikanaan huomiota⁶⁰¹. Kielitaitoisena Rom-
berg seurasi Ranskassa ja muuallakin lännessä kommunistien käymää kulttuu-
rikeskustelua ja kaipasi kiihkeästi sellaista Suomeenkin⁶⁰².

Kysymykseksi jää, miksi *APN* käänsi jutun vasta vuonna 1972 ja miksi
Kansan Uutiset ylipäättään julkaisi omaa toimittajaansa näin raskaasti arvostel-
leen neuvostoliittolaisen mielipiteen.⁶⁰³ Oliko kyseessä "puhdas tilaustyö"?
Romberg siirrettiin lehdessä muihin tehtäviin 1973; aikalaismuistoissa tämä ei
kuitenkaan johtunut artikkelista, vaan pitkäaikaisista työsuhdeongelmista⁶⁰⁴.

⁵⁹⁸ N-K 1972:42, 3 ja 1972:108, 4 sekä 1973:8, 3. Syystä tai toisesta vähemmistömielinen
SKP:n Tampereen piirijärjestö ei enää jatkossa Neuvosto-Karjalaa kiinnostanutkaan.
Ehkä kiinnostusta hillitsi se, että Neuvosto-Karjala ei voinut maksaa palkkioita ul-
komaan valuutassa.

⁵⁹⁹ Hurri 1993, 130-131, 140-141, 178. Punalipun toimittajana vuosina 1967-1988 toiminut
Kalle Ranta (1919-2001) kuvaa omaa toimituspolitiikkaansa sellaiseksi, että suoma-
laisten asioihin ei enää asiantuntemattomasti puututa. Aikaisemmin näin oli tapah-
tunut mm. Väinö Linnan Tuntemattoman sotilaan arvostelun yhteydessä. Ranta
2000, 350, 361.

⁶⁰⁰ Oleg Mišin (s. 1935) on käyttänyt nimimerkkiä Armas Hiiri, mikä on hänen alkupe-
räinen nimensä. 1970-luvun alussa Mišin julkaisi lähestulkoon vain venäjäksi ja "saa-
tettiin vain varauksin puhua suomen kielestä Mišinin äidinkielenä". Carelia 2005:1,
92-96. Millä kielellä ja miten hyvin Mišin oli tutustunut Rombergin artikkeliin?

⁶⁰¹ Christina Nordgren-Siivonen 10.7.2007.

⁶⁰² Leppänen 2007, 27.

⁶⁰³ Hurri 1993, 200-201.

⁶⁰⁴ Erkki Kauppila 28.8.2004.

4.1.6 Tärkeä taustahenkilö: Fjodorov

Vladimir Fjodorov (s. 1925) mainitaan usein tämän tutkimuksen sivuilla, ja aiheen kannalta hän onkin tärkeä taustahenkilö. Fjodorov työskenteli Suomessa Neuvostoliiton suurlähetystössä vuosina 1967–1974 ja piti yllä yhteyksiä puolueisiin, lähinnä SKP:hen⁶⁰⁵.

Fjodorov toimi NKP:n kansainvälisellä osastolla hoitaen Suomeen liittyviä asioita kuitenkin jo vuodesta 1954 (jolloin hän ilmeisesti kävi ensi kerran Suomessa) vuoteen 1989. Tästä ajasta hän oli edellä mainitun ajan diplomaattina hoitaen suhteita siis lähinnä kommunisteihin. Jo ennen vuotta 1967 Fjodorov kävi Suomessa usein, muun muassa SKP:n edustajakokouksissa, mutta puolueasioissa muutoinkin. Usein hän oli liikkeellä NKP:n kansainvälisen osaston korkea-arvoisemman työntekijän Aleksei Beljakovin seurassa.

Fjodorovia on luonnehdittu SKP:n vähemmistön tukijaksi, jopa yhdeksi syylliseksi (Beljakovin ohella) SKP:n hajoamiseen. Väitteisiin toiminnastaan KGB:n palveluksessa Fjodorov ei ole ottanut selkeää kantaa. Tällä ei ole itse asian kannalta merkitystä; hänen roolinsa Suomen asioihin vaikuttajana sekä Suomi-tiedon tuottajana Neuvostoliitossa on ollut joka tapauksessa kiistaton. Hän on kirjoittanut Suomesta moniin oppi- ja tietokirjoihin ja hän on asemastaan käsin vaikuttanut siihen, mitä neuvostoliittolaiset toimittajat ja kirjailijat ovat kirjoittaneet Suomesta. Fjodorov kirjoitti esimerkiksi *Suureen neuvostotietosanakirjaan (BSE)* Suomea koskevan tärkeän artikkelin.⁶⁰⁶ Hänen tuotannostaan voi löytää tietynlaista asenteellisuutta: esimerkiksi vuonna 1989 julkaisemassaan Suomen ja Neuvostoliiton suhteita käsittelevässä kirjassa hän ei mainitse SKDL:oa ollenkaan⁶⁰⁷.

Palautteen antajana kd-lehtien toimittajille, esimerkiksi ennen vuotta 1967 *KU:n* Moskovan kirjeenvaihtajalle ja myöhemmin Suomessa suoraan lehtien edustajille, Fjodorovin rooli oli useiden todistajalausuntojen mukaan tärkeä⁶⁰⁸.

Fjodorov on itse tehnyt tilityksen työvuosistaan NKP:n palveluksessa ja myös suhteestaan suomalaisiin⁶⁰⁹. Mielenkiintoinen on jo muistelmakirjan kannen valokuva: sen sanotaan esittävän kirjoittajaa lukemassa vuonna 1952 sanomalehti *Totuutta*, "ensimmäistä Neuvosto-Karjalassa ilmestynyttä suomenkielis-

⁶⁰⁵ Repo 1991, 6. Fjodorov saapui Suomeen työhön 12.1.1967 ja poistui maasta 29.4.1974. Hänen urastaan ylimalkaisesti myös Seppinen 2006, 365-368. F:n nimi kirjoitetaan lähteissä eri tavoin; yleinen on "Fedorov". Leppänen, 2007, 32 mainitsee hänet Feodoroviksi, jota sukunimeä ilmeisesti ei ole edes olemassa (Bolshoi... 1270). - Sykiäinen (2000) nimittää Fjodorovia johdonmukaisesti "vallankumousneuvokseksi".

⁶⁰⁶ Fjodorov 2001. Gorbunov 1992. Repo 1991. F:n vaikutuksesta SKP:hen Leppänen 1999, 129. Fjodorovista myös Alenius 1995, 251-252 ja Uskali 2003, 232-236.

⁶⁰⁷ KU 21.2.1989, Pekka Lehtosen artikkeli "Fjodorovilta avoin teos NL:n ja Suomen suhteista".

⁶⁰⁸ Aihetta käsittelee lyhyesti Uskali 2001, 195-196 ja laajemmin Uskali 2003, 233-236, molemmat alaviitteineen. Yhteenvetoa Uskali 2003, 425. Suomalaisilta lempinimen "Roffi" saanut F. esiintyy monesti myös omassa tekstissän ja tekemissän haastattelussa. Hänen roolinsa kd-liikkeen suuntaan oli ehkä vielä merkittävämpi vuoden 1973 jälkeen.

⁶⁰⁹ Fjodorov 2001. Se on ilmeisesti viimeiseen saakka kirjoittajan näkemys. Olen aistinani hänen peukalonjälkensä jopa Kari Klemelän suomennoksessa.

tä sanomalehteä⁶¹⁰. Tämäniminen lehti ilmestyi kyllä vuosina 1940–1955, mutta se ei ollut ensimmäinen Karjalassa ilmestynyt suomenkielinen sanomalehti; se oli venäjänkielisen paikallislehden käännös.

Fjodorov kertoo osallistuneensa Korean sotaan vuonna 1951 ja riisuneensa upseerin univormun vuonna 1953. Vuoden 1954 alussa hänet nimitettiin NKP:n kansainväliselle osastolle, jossa tehtävänä oli myös Suomen asioihin tutustuminen. Miten hän oli sitä ennen opiskellut suomen kielen alkeita ja lukenut mainittua petroskoilaista lehteä jää epäselväksi.⁶¹¹ Joka tapauksessa hän ei oman todistuksensa mukaan vielä vuonna 1952 osannut kunnolla lukea suomea.

Aihepiirini kannalta Fjodorovin muistelmateos melkeinpä herättää enemmän kysymyksiä kuin antaa vastauksia. Tekstissä on usein sama tyyli kuin niissä pyöreissä vastauksissa, joita Fjodorov antoi vuonna 1991 *Suomen Kuvalehden* haastattelussa. Mitään mielenkiintoista ei menneisyydessä oikeastaan hänen mielestään ollutkaan, ei ainakaan sellaista mielenkiintoista, jota jotkut kuvittelivat olevan olemassa. Haastattelussa Fjodorov esimerkiksi kiistää toimineensa "sen tai tuon Skp:n osapuolen edusmiehenä", ylimalkaan hän kiittää NKP:n "sekaantumisen Skp:n asioihin".⁶¹²

Muistelmateoksen tekstiosassa ei juuri ole viittauksia siihen, että Fjodorov olisi pyrkinyt vaikuttamaan kansandemokraattisiin lehtiin. Kuitenkin kuvaliitteen ensimmäinen kuva, vuonna 1960 SKP:n edustajakokouksessa otettu, näyttää miten "Vladimir Fjodorov antaa Kansan Uutisten päätoimittajalle [po. varapäätoimittajalle] Aili Mäkiselle ohjeita uutisoinnista [...]". NKP:n valtuuskuntaa johti tuolloin Leonid Brežnev, joka jo seuraavana vuonna ojensi Fjodoroville ansiomitalin "Uhrautuvasta työstä".⁶¹³ Kannatti siis antaa ohjeita.

Fjodorovin toiminta Suomessa oli paljon peitellympää kuin esimerkiksi suurlähettiläs Beljakovin, eikä hän ole halunnut muistella kaikkea tekemäänsä. Hän jättää muistelmissaan kokonaan kertomatta suhteistaan SKP:n vähemmistön lehteen *Tiedonantajaan*⁶¹⁴. Lehteä ei edes mainita kirjassa, mikä herättää epäilyn tahallisesta tarkoituksenmukaisuudesta.

Kysymykseen, arvioisiko Fjodorov uudelleen joitakin asioita 1960- ja 1970-lukujen Neuvostoliiton ja NKP:n Suomen-politiikassa, hän vastasi vuonna 1991 *Suomen Kuvalehdelle*: "Varsinaisesti melko vähän muutosta tulisin sanomaan, koska eräs aikamme suurista ajattelijoista, Thomas Mann muistaakseni sanoi, että vuosisatamme suurin tyhmyys on antikommunismi. Minulle se on kritee-

⁶¹⁰ Fjodorov 2001, kansilehti. Suomenkielisiä sanomalehtiä olivat olleet jo "Karjalan Kommuuni" (1921-1923) ja Punainen Karjala (1923-1937). Ehkä Fjodorov tarkoittaakin "ensimmäisellä" vain Stalinin hallinnon hyväksymiä lehtiä. Karjalankielinen Sovetskoi Karelija ilmestyi 1938-1940. Vrt. Sundelin 2000, 26, 44.

⁶¹¹ Fjodorov 2001, 16.

⁶¹² Repo 1991, 8. – Sykiäinen (2000, 358-360) epäilee F:n väitettä, että NKP ei komennellut SKP:tta. – SKDL:n pääsihteerinä ja puheenjohtajana toiminut Ele Alenius neuvostoliittolaisten sekaantumisesta, Alenius 2007, 70-71.

⁶¹³ Fjodorov 2001, kuvaliite.

⁶¹⁴ Fjodorovista ja TA:sta myös luvussa 4.4.2.

rio.⁶¹⁵ Tämän lähemmäs analyysiä ei toimittaja pitkän linjan puoluetoimitsijan kanssa pääse⁶¹⁶.

SKP:n puheenjohtaja Aarne Saarinen mainitsee usein Fjodorovin aktiivisena toimijana tilanteissa, joissa NKP:n ja SKP:n edustajat neuvottelivat puolueiden välisistä suhteista – tai kun NKP:n edustajat halusivat jonkin oman mielihiteensä SKP:n johdon tietoon. Saarinen mainitsee hänet yhtenä niistä, jotka "veljellisissä ja toverillisissa neuvotteluissa" ojensivat SKP:n enemmistöä ja vaativat kunnioittamaan puoluevähemmistön oikeuksia.⁶¹⁷

Vladimir Fjodorov itse ojentaa muita muistelijoina ja tutkijoina. Aleksandr Gorbunovin kirjan *Tehtaankatu 1* "mielikuvituksellisilla tarinoilla on tuskin mitään tekemistä todellisuuden kanssa". "[...] tendenssimäinen ja suorastaan väärastelevä tapahtumien tulkitseminen on ominaista myös useille Hannu Rautkallion kirjoille", Fjodorov kirjoittaa.⁶¹⁸ Pitkäaikaisen lähetystövirkeilijän Albert Akulovin muistelmiin (Akulov 1996) Fjodorov ei ota kantaa, mutta eipä toisaalta myöskään Akulov katsonut Fjodorovia edes mainitsemisen arvoiseksi.

4.2 Suomalaisen ismit ja Neuvostoliitto

4.2.1 Oma ja reaaliosialismi

Suomalaiseenkin kommunistiseen ja kansandemokraattiseen maailmankuvaan kuului, että sosialistinen yhteiskunnallinen järjestelmä on parempi kuin kapitalistinen, että sosialismi on tulevaisuuden yhteiskuntamuoto ja että on käynnissä maailmanlaajuinen siirtyminen palkkatyövoimaa riistävästä ja luonnonvaroja tuhlaavasta, jopa anarkistisesta kapitalismista sosialismiin. Näihin käsityksiin vaikuttivat kuitenkin monet tekijät, myös ei-kommunistiset käsitykset ja kaikki muu omassa yhteiskunnassa esiintyvä informaatio ja keskustelu.

SKP:n jäsenistön piirissä maailmankuva rakentui periaatteessa sellaisille marxismi-leninismien tulkinnoille, jotka osaksi olivat kiinteässä yhteydessä Neuvostoliitossa luotuihin käsityksiin, mutta jotka 1940-luvulta alkaen sopeutuivat Suomen todellisuuteen. Pohjatyö oli kuitenkin luotu Neuvosto-Venäjällä, missä SKP perustettiin 1918 ja mistä sitä johdettiin 1940-luvulle saakka.

1960-luvulle tultaessa voi sanoa suomalaisen kommunismin jo selvästi "suomalaistuneen". Yksi selkeä syy tähän oli se, että kommunismilla (ja SKDL:lla) oli kiinteät yhteydet Suomen työväenliikkeen historian alkuvaiheisiin ja perinteisiin. Sitä vahvisti noin 150 perinteisen työväenyhdistyksen liittyminen SKDL:n jäseniksi sodan jälkeen sekä tiivis osallistuminen yhteiskunnalliseen toimintaan sen kaikilla tasoilla.

⁶¹⁵ Repo 1991, 10. Mann tuskin kuitenkaan oli selvillä Neuvostoliiton, NKP:n ja Fjodorovin politiikasta Suomessa.

⁶¹⁶ Repo oli juuri edellisinä vuosina työskennellyt itse TA:n kirjeenvaihtajana Moskovassa.

⁶¹⁷ Saarinen 1995, 295.

⁶¹⁸ Fjodorov 2001, 192.

Ei ole helppo lyhyesti määritellä sitä, mikä nimenomaan sopi ja mikä ei sopinut kommunistiseen maailmankuvaan tutkimusajankohtana, vuosina 1964–1973 Suomessa ja Neuvostoliitossa. Edward Crankshaw kuvaa neuvostoliittolaista marxismi-leninismiä ytimekkäästi: valtio on arvokkaampi kuin yksilö; yksityisyritteliäisyys on tuomittavaa; länsimaat ovat ajautumassa taloudelliseen katastrofiin; sosialismista kommunismiin siirtyvä neuvostojärjestelmä on tulevaisuuden kehityssuunta⁶¹⁹.

Monissa Länsi-Euroopan kommunistipuolueissa alettiin kuitenkin tarkastella uudella tavalla ja itsenäisesti sosialismin teoriaa, vallankumouksen toteutumisen ehtoja ja menettelytapoja sekä luotiin uusia visioita myös itse päämäärästä. NKP:n kannalta tällaiset puolueet ja ajatukset edustivat "oikeistopoikkeamaa", joka tuki joidenkin sosialististen maiden ajoittaisia pyrkimyksiä itsenäiseen politiikkaan (esimerkiksi Unkari ja Puola, aiemmin jo Jugoslavia ja Romania sekä vuonna 1968 Tšekkoslovakia).⁶²⁰

Virallisten puolueasiakirjojen perusteella voidaan luoda varsin selkeärajainen hahmotelma ideologisesta maailmankuvasta. Mutta heti kun aletaan analysoida yhteiskunnallista kehitystä ja yksilöiden käsityksiä tarkemmin, huomataan että kyseessä ei sittenkään ollut monoliittinen rakennelma. Sellaiseksi sen kyllä usein mielellään kuvasivat sekä kommunistien ja Neuvostoliiton kiivaimmat puolustajat että näiden kiivaimmat vastustajat. Mutta viisaaseen analyysiin pystyvillä vastustajilla oli usein silmää nähdä ja sanoa julki selvimmin kommunistien väliset erimielisyydet – silloinkin kun nämä itse kiistivät niiden olemassaolon.

Välimaastossa liikkui ajattelijoita, toimittajia ja myös poliitikkoja, joille tilanne näyttäytyi monimutkaisempana ja joiden mielestä ei ollut itsestään selvää, millainen tulee olemaan tulevaisuuden sosialistinen yhteiskunta. Näistä ihmisistä monet näkivät, että neuvostoliittolainen yhteiskuntamalli ei missään tapauksessa ole "lopullinen" eikä ihanteeksi asetettava tavoite.

Tällaisessa etsinnässä kulminoitui myös marxismi-leninismille ominainen sisäinen ristiriita: toisaalta korostettiin kaiken maailmassa koko ajan muuttuvan, toisaalta pidettiin hyvinkin tiukasti kiinni luoduista valta- ym. koneistoista, poliittisen toiminnan käytännöistä ja ideologiasta – jopa sanamuodoista ja kuvallisen aineiston sisällöstä.

Monipuoluejärjestelmää ja kansalaisvapauksia – siis "länsimaista demokratiaa" – tärkeinä pitäneet kommunistit ja muut sosialismin kannattajat joutuivat uhkarohkeastikin, joko suoraan tai rivien välissä asettamaan omat käsityksensä sen rinnalle, miten Neuvostoliitossa asioita hoidettiin. Viimeistään 1970-luvun todellisuudessa tästä aiheutui paradoksaalisiakin tilanteita. Suomen kansainvälisen aseman ja Neuvostoliiton-suhteiden tärkeyden vuoksi oli tarpeen korostaa naapurimaan suurta merkitystä, vaikka ei olisikaan kannattanut neuvostomallista sosialismia. Esimerkiksi SKDL:n puheenjohtaja Ele Alenius muotoili asian näin:

⁶¹⁹ Crankshaw 1960, 200.

⁶²⁰ KÄ:n pitkäaikaisen toimittajan Tapani Elglandin yhteenvedoista tekijälle 28.1.2004.

"Meille Neuvostoliiton saavutukset merkitsevät sosialismin asian etene- mistä maailmassa ja me haluamme työväenluokan kansainvälisen solidaari- suuden merkeissä toimia Suomen ja Neuvostoliiton hyvien suhteiden edelleen kehittämiseksi ja toimia niin, että mitkään sosialismille ja Neuvostoliitolle vi- hamieliset voimat eivät voi käyttää maatamme sosialismia ja Neuvostoliittoa vastaan."⁶²¹

Mutta Alenius ja muutamat muut suomalaiset SKDL:n sosialistit ja myös kommunistit tekivät selvää pesäeroa vanhaan kommunistiseen tapaan pitää Neuvostoliittoa ehdottomana esikuvana. Itse asiassa jo vuonna 1966 SKP:n joh- don vaihtumiseen johtanut prosessi piti sisällään yhtenä säikeenä kysymyksen "kansallisesta", Suomessa suomalaisten toimesta sisältönsä saavan sosialistisen politiikan oikeutuksesta. Nämä ihmiset näkivät myös, että pelkästään kommu- nistien avulla tapahtuva yhteiskunnallinen kehitys ei takaisi demokratiaa⁶²².

Aleniukselle tyypillinen muotoilu yhteiskuntakehityksen tulevaisuudesta oli esimerkiksi tällainen: "Olennaista on se, että kaikki tapahtuu kansan enem- mistön tahtoa noudattaen rauhanomaisesti ja demokraattisesti, yhteiskunnan tähänastisista saavutuksista eteenpäin edeten. Se merkitsee yhteiskuntajärjes- telmän rakenteen asteittaista muuttumista ottaen huomioon se, että elämme suhteellisen kehittyneissä kapitalistisissa oloissa, joissa tuotannon teknologinen taso on korkea ja osalla kansaa jo verrattain hyvä elintaso. Samalla se merkitsee sitä, että on pyrittävä koko ajan eteenpäin myös niistä poliittisen demokratian saavutuksista, jotka on saatu aikaan työväenliikkeen monikymmenvuotisen taistelun tuloksena."⁶²³

Kansan Uutisten toimittajana 24 vuotta työskennellyt Erkki Kauppila ku- vaa suomalaisten kansandemokraattien suhdetta Neuvostoliittoon historian ja maantieteen tuotokseksi. Tämän vuoksi "lehden ympärillä olleen aktiivisen vä- en piirissä arvostettiin ja ihailtiin Neuvostoliittoa, sen nimissä esitettyjä kan[n]anottoja pidettiin korkeimpana totuutena ja laajaa kanssakäymistä Suo- men ja Neuvostoliiton kesken luotettavana tulevaisuuden takaajana. Monet kustantajajärjestöjen johdossa katsoivat Neuvostoliiton käytännön olevan ainoa [...] hyväksyttävä ja seurattava sosialismin rakentamisen malli"⁶²⁴.

Tilanne kuitenkin muuttui. SKP:n ohjelmakeskustelut vuodesta 1965 alka- en ja varsinkin Tšekkoslovakian tapahtumat 1968 toivat esiin "oikeastaan en- simmäisen kerran puolueen historiassa sen toiminnan kansalliset lähtökoh- dat"⁶²⁵. Tämä merkitsi myös sitä, että alettiin esittää kritiikkiä joitakin Neuvos- toliiton ja muiden sosialististen maiden käytäntöjä kohtaan. Esimerkkejä toki saattoi löytää liikkeen omasta historiasta, muun muassa Raoul Palmgrenin jo

⁶²¹ Haikara 1975, 468.

⁶²² Haikara 1975, 469.

⁶²³ Haikara 1975, 470.

⁶²⁴ Kauppila 1997, 54.

⁶²⁵ Sama. - Jo vuoden 1965 alussa SKP:n aikakauslehti *Kommunisti* käsitteli muuttunut- ta tilannetta, kommunististen puolueiden kansainvälisen yhteistyön uusia muotoja. "[...] puolueet ovat luonteeltaan samanlaisia vallankumouksellisia puolueita, joille toinen toisensa keskinäinen kunnioitus ja solidaarisuus on käytännön tarve." *Kommu- nisti* 1965:1, 16 (Olavi Poikolainen, "Kommunististen puolueiden kansainvälisistä tehtävistä").

vuonna 1948 esiin nostamasta "kansallisesta linjasta" sekä vuoden 1956 tapahtumien herättämistä epäilyistä.

Tämä ei enää ollut ainoastaan puolueen ohjelman pykälien sanamuodoista ja teoreettisista saivarteluista kiinnostuneita koskettava asia. Nimenomaan kansandemokraattisen lehdistön kautta järjestöjen jäsenet ja SKDL:n kannattajat joutuivat kasvokkain uuden tilanteen kanssa. "Jo tässä yhteydessä muuttui osittain lehden suhtautuminen Neuvostoliittoon. Ensimmäisen kerran lehden [KU:n] lukijakunnalle väläytettiin maasta toisenlaistakin kuvaa kuin se, jonka NKP halusi siitä antaa. Luonnollisesti tämä menettely aiheutti närää ja henkistä järkytystä osassa lukijakuntaa."⁶²⁶

Taisto Sinisalo, SKP:n johdon pitkäaikainen kakkosmies, on eri yhteyksissä määritellyt omaa näkemystään "suomalaisesta kommunismista". Tosin tällaista ilmausta hän ei koskaan käyttänyt, koska piti nationalismia vieraana oikealle kommunismille⁶²⁷. Sinisalo korosti esimerkiksi suomalaisen kunnallishallinnon merkitystä sekä suurten teollisuus- ja liikeyritysten kansallistamisen tarpeellisuutta. Mutta pohtiessaan Tšekkoslovakian vuoden 1968 kehitystä ja maan miehitystä hän korosti voimakkaasti Neuvostoliiton merkitystä johtavana ja kaikissa asioissa oikeassa olevana tekijänä kommunistisessa liikkeessä⁶²⁸.

Sinisalo kuvasi suhdettaan Neuvostoliittoon 1970-luvun loppupuolella yhdistämällä saman maailmannäkemyksen osiksi "tieteellisen sosialismin", "sosialistisen maailmanjärjestelmän merkityksen", "Neuvostoliiton ratkaisevan tärkeän, myönteisen roolin", "sosialismin suojaamisen" [Tšekkoslovakian miehitys 1968] sekä "yhtenäisyyden muiden kommunististen puolueiden kanssa"⁶²⁹.

Sanomatta asiaa juuri näin Sinisalo tarkoitti Neuvostoliiton ja NKP:n johtavan osuuden hyväksymistä ja kunnioittamista kaikkialla, siis muiden kommunististen puolueiden piirissä. Ilman Neuvostoliittoa ei toisin sanoen olisi ollut sosialismia eikä sosialismia ilman Neuvostoliittoa.

Samaan henkeen *Tiedonantajan* päätoimittaja Urho Jokinen kirjoitti poliittisen pamflettinsa johdannossa SKP:n sisäisistä ongelmista seuraavasti: "Yksilönpalvonnan poistaminen Neuvostoliitossa harhautti joitakin kommunisteja näkemään 'stalinismia' SKP:n johdossa ja kiihotti heitä uudistamaan SKP:tä, muuttamaan sen luonnetta." Jokisen mukaan lähinnä *Kansan Uutisten* toimittajat ja Yleisen Lehtimiesliiton jäsenet olivat liikkeellä vaatimassa 1950-luvun lopulla erotettavaksi SKP:n johdosta "Moskovan koulun" käyneet.⁶³⁰

Mainittujen "vihollisten" tavoite oli Jokisen mukaan selvä: SKP:stä piti tehdä "puhtaasti kansallinen, proletaarisen internationalismin ja erityisesti NKP:n vastainen puolue".⁶³¹

⁶²⁶ Kauppila 1997, 54.

⁶²⁷ Sinisalo 1978, 80.

⁶²⁸ Sinisalo 1978, 74, 79-80, 81.

⁶²⁹ Sinisalo 1978, 73, 75, 80.

⁶³⁰ Jokinen iv. [1984?]. J:n ajoitus KU:n toimittajien ja YLL:n jäsenten "syyllisyyden" suhteen on kummallinen, ilmeisen tarkoitushakuinen. Keskustelu tällaisista asioista sai vauhtia vasta 1960-luvun puolivälissä.

⁶³¹ Jokinen iv., 5.

Sinisalon äärimmäisen neuvostouskollinen linja noteerattiin Neuvostoliitossa monin tavoin. Yksi esimerkki on T. Bartenjevin ja J. Komissarovin teos, jossa Sinisalo mainitaan ainoana SKP:n johtohenkilöistä ja häneltä lainataan ajatusta, että "internationalismin koetinkivenä on Suomen kommunistien suhtautuminen Neuvostoliittoon" ja että Suomen kommunistien uskollisuus "marxismileninismien aatteille ilmenee suhteesta NKP:hen"⁶³².

Sinisalo sai Leninin satavuotisjuhlien kunniamerkin vuonna 1970 – hän siis oli ollut ei vain Leninille, vaan myös neuvostojohtajille uskollinen⁶³³.

4.2.2 Optimismi vastaan luokkataistelu

1960-luku oli jonkinlaista yleisen optimismin aikaa – siitä huolimatta, että maailmanmitassa tapahtui monia kielteisiä asioita. Suurvaltojen välinen jännitys oli alkanut lientyä ja monenlaiset kulttuuriset ja ideologiset vaikutteet kulkivat maasta toiseen enemmän kuin 1950-luvulla. Muun muassa vauhtiin päässyt televisiotoiminta sekä nuorisomusiikin murros antoivat aiheen uskoa, että maailma oli muuttumassa parempaan tai ainakin toimivampaan suuntaan.

Kansandemokraattisen liikkeen piirissä tämä optimismi liittyi haluun uudistaa ennen kaikkea SKP:n ja myös SKDL:n toimintaa ja päämääriä, mutta siihen liittyi monenlaista yleisvasemmistolaisista ja vasemmistososialistista keskustelua⁶³⁴.

Monet kd-liikkeen vaikuttajat suhtautuivat myönteisesti keskusteluun riippumatta siitä, miten he asennoituivat syntyvässä osapuolijaossa. "Me emme suinkaan pysty ratkaisemaan nyt syntyneitä erimielisyyksiä vaikenemalla niistä, vaan ainoastaan keskustelun avulla [...]" kirjoitti Sakari Selin vuonna 1965⁶³⁵. Rauno Setälä korosti vielä vuoden 1970 alussa, että on "äärimmäisen tärkeää, että kd-liikkeen piirissä turvataan suuri sisäinen vapaus ja henkinen liikkumala. Se on välttämätöntä, sillä toisena vaihtoehtona on työväenliikkeen uusi hajoaminen."⁶³⁶

Rauno Setälä kuvaa SKDL:n piirissä 1960-luvun puoliväliin mennessä kehittyneitä uudistustahtoa jopa "psykoosiksi", joka oli erottamattomassa yhteydessä siihen yleiseen optimismiin, kansallisen myönteisyyden ja eteenpäinmenon ilmapiiriin, joka joskus vuoden 1962 jälkeen pääsi vallalle⁶³⁷.

Yleiset kehykset tällaisen mielialan synnylle olivat olemassa. NKP oli tehnyt tiliä Stalinin aikaan ja Neuvostoliitossa tuli esiin monenlaista keskustelua ja kulttuuri-ilmiöitä, joita aikaisemmin ei voinut kuvitella olevan olemassakaan.

⁶³² Bartenjev – Komissarov 1979, 96.

⁶³³ Myöhemmin Sinisalo sai myös Tšekkoslovakian vapautuksen 30-vuotismitalin.

⁶³⁴ Tässä ei ole mahdollista arvioida kd-liikkeen sisäisen keskustelun luonnetta. Esimerkit kertonevat, että keskusteluun rohkaistiin. Keskustelun suosiminen saattoi olla merkki myös siitä, että näin ajateltiin saavan niskaote toisesta osapuolesta. Esimerkiksi Rauno Setälä julkisti mielipiteensä KU:ssa, ei TA:ssa. Vuoden 1971 lopulla HY:n päätoimittajana Setälä ei enää toteuttanut avoimen keskustelun periaatetta.

⁶³⁵ Kommunisti 1965:12, 452.

⁶³⁶ KU 1970:19, 8.

⁶³⁷ Setälä 1970, 70.

Sosialististen maiden ns. liberalisoitumisprosessi vaikutti kuitenkin vain heihin, jotka seurasivat asioita tarkasti. Asian tiedostaneet kokivat, että nyt on tapahtumassa jotakin uutta. Esimerkiksi Puolasta löytynyt abstraktin taiteen näyttely sai suomalaisen kansandemokraatin kommentoimaan, että hän oli "ratketa riemusta ja liikutuksesta"⁶³⁸.

Suomen ja Neuvostoliiton suhteet oli vuoden 1962 presidentinvaalikampanjaan liittyneen epäluottamuksen jälkeen saatu balanssiin. Maailmanrauhaa uhannut Kuuban ohjuskriisi oli ohi. Vietnamin sota ei vielä ollut laajentunut sellaiseksi, että se olisi mustannut taivaanranta. Monet entiset siirtomaat olivat saaneet itsenäisyyden, eikä Euroopassakaan tapahtunut mitään kovin negatiivista. Vaikka Berliinin muuri oli rakennettu 1961, tilanne oli rauhoittunut.⁶³⁹

Tällainen yhteiskuntakehitys oli monimuotoinen prosessi, jonka laaja selvittely ei kuulu tämän tutkimuksen piiriin. Sen sijaan on mielenkiintoista tarkastella, miten suomalaiset kansandemokraatit tulkitsivat 1960-luvun todellisuutta ja miten se vaikutti heidän suhtautumiseensa Neuvostoliittoon ja ylipäättään sosialismiin niin olemassa olevana todellisuutena kuin yhteiskunnallisena päämääränä.

SKP:n piirissä jotkut alkoivat kokea, että alkanut vapaampi keskustelu kommunistien toiminnasta ja esiin tulleet erilaiset uusvasemmistolaiset virtaukset sekä rauhallinen yhteiskunnallinen tilanne synnyttivät illusorisia kuvitelmia ja teorioita luokkavastakohtaisuuksien lievenemisestä sekä sosialististen ja kapitalististen maiden vastakohtaisuuksien vähenemisestä.

Äärimmillään tällaiset kuvitelmat johtaisivat "porvarillisen vaikutuksen lisääntymiseen vasemmistolaisessa työväenliikkeessä"⁶⁴⁰ - pelko, jota ei otettu ihan todesta siinä vaiheessa, kun porvarikotien lapsia riensi SKP:n opposition kannalla oleviin järjestöihin.

Eräs tällaisen kritiikin esittäjä oli mainittu 1960-luvun merkittävä käännyttäjä (porvariskodista vasemmistososialismin kautta SKP:n opposition kannattajaksi tullut) Rauno Setälä⁶⁴¹, joka halusi vuonna 1970 julkaistulla puheenvuorollaan osoittaa, että taistelu ei suinkaan ole ohi, että yhteiskunnallisten vastakohtaisuuksien kärjistyminen on välttämätöntä ja väistämätöntä. Hän piti

⁶³⁸ Setälä 1970, 71. Tarkkaavainen kommunisti-intellektuelli noteerasi Puolassa tällaisen asian: "Runsaasti on erilaisia taidenäyttelyitä, joissa realistinen taide esittäytyy rinnan nonfiguraatiivisen taiteen kanssa puhumattakaan rikkaasta filmituotannosta ja sen tuloksista." Isma Mäkelä 1965, 235. Samaan aikaan Armas Äikiä muistutti, että kommunistien tulisi puolustaa realistista taidetta. SKP pol tmk 17.11.1964, § 3. KA.

⁶³⁹ Setälä 1970, 70.

⁶⁴⁰ Setälä 1970, 71.

⁶⁴¹ Setälä, Rauno, SKDL:n kulttuurisihteeri vuoteen 1971 ja sitten HY:n päätoimittaja. S. veti aluksi SKDL:n vapaamielistä kulttuurilinjaa ja osallistui myös Tšekkoslovakian miehityksen vastaiseen mielenosoitukseen elokuussa 1968. Seuraavana kesänä nuorisoliittolaisille pidetty "On palattava Leniniin" -puhe ennakoii lähestyvää sitoutumista SKP:n oppositioon. Hyvärinen 1993, 35-36. Setälän kääntymys on jäänyt puolueenemmistöön kuuluneiden aikalaisten mieleen epämiellyttävänä tapahtumana: "[...] muistan vain miten kolkon vaikutelman synnytti hänen temppunsa enemmistön piirissä. [...] Kamala hetki.", Erkki Kauppila 19.1.2004; "Hurahti ja häipyi", Erkki Peltola 21.1.2004. Setälän puolenvaihtamisesta myös Rentola 2005, 109. Setälän valinnasta päätoimittajaksi HY 1971:152 [lehdessä 151], 1 ja hänen linjanvetonsa lehden toimituspoliitikasta HY 1971:169, 3 (11.11.1971; lehdessä kuitenkin 11. lokakuuta!).

tarpeellisena niin luokkataistelua kuin taistelua myös kommunistien keskuudessa kaikenlaisia "oikeisto-" ja "vasemmistopoikkeamia" vastaan.

Ei voi välttyä ajatukselta, että tässä retoriikassa oli jotakin samaa kuin Kiinan 1960-luvun kulttuurivallankumouksessa – olkoon, että ajattelu on puoluetta vastaan, kunhan se on ideologisesti tarpeeksi jyrkkää ja oikeaoppista!⁶⁴² Setälä myös luopui "väkivallalla moralisoinnista" ja itse asiassa hyväksyi väkivallan yhtenä luokkataistelun muotona. Myöhemmin tällä linjalla jatkoi Esko-Juhani Tennilä.⁶⁴³

Tärkeä puoli Setälän uudelleenarvioissa oli myös omakohtainen katumus. Hän katui sitä, että oli ollut optimisti, koska nyt hän koki kulttuuriradikalismin optimismin katteettomaksi, luokkataistelun väärinymmärtämiseksi⁶⁴⁴. Varmasti oli kyse myös pettymyksestä. Setälä pettyi vuonna 1966 toimintansa aloittaneeseen kansanrintamahallitukseen eli SKDL:n hallituspolitiikkaan, ja hän alkoi entistä enemmän viehättyä ei-parlamentaarisesta vallankumouksellisuudesta⁶⁴⁵.

Setälän päämäärä oli vallankumous, jonka luonteen ja sisällön hän kuitenkin muotoili epäselvästi ja monimielisesti. Hänen mukaansa vallankumous Suomessa "vuonna 19??" (siis ennen päättyneen vuosituhannen loppua!) saa toisenlaiset muodot kuin Venäjällä 1917. Mutta koska kapitalismi on edelleen kapitalismia, vallankumouksen "itse olemus, itse peruseriaatteet eivät muutu" vaikka ulkoiset muodot muuttuvatkin⁶⁴⁶.

1960-luvun puolivälissä muun muassa *Kansan Uutisten* kulttuurisivulla julkisesti näkynyt keskustelu sai vastaansa reaktion, jonka pääsisältö oli vaatimus palata vanhaan, entisiin periaatteisiin ja muutenkin kaiken entisen kunni-

⁶⁴² Hyvärinen 1993, 36. KU:n avustajana vuoteen 1970 saakka toiminut Leo Lindsten vertasi tuoreeltaan kulttuurielämän äärivasemmistolaisia ilmiöitä maolaisuuteen. Lindsten 1970, 484. Taistolaisuuden nimissä esitettiin monenlaista. Runsas kaksi vuotta myöhemmin KT:n päätoimittaja löysi erään SDNL:n osaston kannanotosta lauseen: "Demokraattinen yhteistyö ei ole poliittisten järjestöjen vaan oikeuksiensa ja etujensa puolesta kamppailevien joukkojen yhteistyötä". Into Kankaan mielestä tämä oli edesvastuutonta aatteellista sekasotkua. Löylyä porvarille 1980, 195 (Oskari, "Aatteellista sekasotkua", KT 12.1.1973). Rentolan (2005, 50) mukaan tulevien nuortaistolaisten ja maolaisten ydinryhmä mahtui varsin pitkään samoihin piireihin.

⁶⁴³ Hyvärinen 1993, 42-43. HY 28.4.1971 ("Esko-Juhani Tennilän mielipide: Meidän on opiskeltava sotimistaitoa").

⁶⁴⁴ Hyvärinen 1993, 36.

⁶⁴⁵ Sama.

⁶⁴⁶ Setälä 1970, 232. S:n mukaan vallankumouksen ulkoisten muotojen on rakennuttava tiukan ja keskitetyn proletariaatin diktatuurin varaan. Mutta "[p]unaisten lippujen määrä voi vaihdella. Kiväärit ovat eri mallia kuin Venäjällä 1917 tai luultavasti kiväärejä ei tarvita lainkaan. Kansanjoukkojen liikehdintä voi aiheuttaa suurta vahinkoa esimerkiksi tuotantolaitoksille ja liikenneyhteyksille tai kenties vahinkoa ei aiheudu muulle kuin Mannerheimin patsaalle Postitalon edessä. [...] Maa saatetaan julistaa pitkäaikaiseen poikkeustilaan tai kenties vallankumous tapahtuu vappuaamuna." (Setälä 1970, 233). S. sanoo tätä turhaksi, joskin hauskaksi spekuloinniksi; emme voi etukäteen määritellä sosialistisen vallankumouksen muotoja (Sama). – Lenin irvi saksalaista sosiaalidemokraattia Karl Kautskya pelastautumisesta sen "poroporvarillisen totuuden" turviin, että [vallankumouksen] "konkreettisia muotoja emme voi etukäteen tietää!!" (Lenin 1946, 99). Setälä siis muistuttaa Kautskya. Sama monimielinen asenne tuli esiin S:n vastauksessa Hannu Taanilan ja Osmo Jussilan Parnassossa esittämään kritiikkiin. Keskustelu käytiin ennen Uusstalinistin uskontunnustuksen ilmestymistä. Parnasso 1970:3, 163-166 (Rauno Setälä, "Silmät avoinna kapitalismissa").

oittamiseen. Marxismi-leninismien peruseriaatteista ei saa luopua, se oli 1960-luvun lopun ja 1970-luvun alun viesti esimerkiksi Rauno Setälän ja Taisto Sini-salon puheissa ja kirjoituksissa. Kuvaava – ja myöhempää taistolaisen nuorisoliikkeen nousua ennakoiva – oli Setälän teoksen alaotsikko: "Lähtökohtia 70-luvun luokkataisteluun". Minkäänlaista herpaantumista ei saanut tapahtua.

Luokkataistelun ja sen pohjana olevaa luokkaristiriitojen voimakasta kärjistymistä korostettiin useissa yhteyksissä. Sen, minkä Rauno Setälä oli ennakoanut tapahtuvan 1970-luvulla, väitti vuosikymmen myöhemmin kirjoitettu SKP:n opposition "toimintaopas" tapahtuvan myös 1980-luvulla. Reformististen näpertelyjen sijaan tarvitaan radikaalia ohjelmaa ja toimintaa, joka perustuu "sosialismin avaamaan näköalaan ja vastakohtaisuuteen kapitalismin kriisille"⁶⁴⁷.

Hieman kärjistäen 1960-luvun lopun vastakohtaisuuden voi kuvata kahden erilaisen käytännön elämää ja toimintaa koskevan ajatusmallin yhteentörmäykseksi. SKDL:n piirissä alkanut uudistuskeskustelu pyrki osoittamaan, että jonkinlainen vallankumous ainakin joissakin asioissa (kuten kulttuurissa) voidaan tehdä tässä ja nyt, ja että sen tekeminen voi myös olla hauskaa.

SKP:n opposition nostama protesti uudistusajattelua vastaan korosti perinteissä, myös perinteisessä puoluekielessä pidättäytymistä ja luottamista siihen, että vastakohtat kärjistyvät ja sen myötä "perinteisen", koko valtajärjestelmää koskevan vallankumouksen toteuttamisen aika lähenee. Kärjistäen voi sanoa, että radikaalit halusivat muuttaa maailmaa muuttamalla poliittisia ja muita käytäntöjä, konservatiivit eli "uusstalinistit" (jonka termin siis ainakin Rauno Setälä hyväksyi) näkivät muutoksen voiman pysyttäytymisessä vanhoissa luokkataistelun periaatteissa ja toimintatavoissa.

Omana aikanaan Rauno Setälän näkemyksiä kritisoi perusteellisesti ainakin *Satakunnan Työn* toimitussihteeri, aikaisempi *Uuden Päivän* päätoimittaja Seppo Siivonen. Setälä näki hänen mukaansa huonoa siinä, missä itse asiassa oli hyvää, ja Setälä antoi Siivosen mukaan omituisia neuvoja siitä, miten kommunistien tuli lähestyä sivistyneistöä.⁶⁴⁸

Setälän ja Siivosen erilaiset näkökulmat heijastivat paitsi erilaisia näkemyksiä sekä SKP:n osapuolten tarvetta kritisoida toisiaan, toisaalta puolustautua kritiikin edessä. Vastakkain olivat myös tässä tapauksessa jo aiemmin mukana ollut eli itse 1960-luvun alunkin kehitykseenkin vaikuttanut kommunisti (Siivonen), toisaalta nopeasti kommunismiin viehtynyt vasemmistoradikaali, jonka työura politiikassa oli paljon lyhyempi (Setälä).

Siivonen sanoo Setälän onnistuneen sijoittaa 1960-luvun lopun kuvaukseensa "valtava määrä työväenluokkaa ja -liikettä muka kohdanneita onnettomuuksia ja takaiskuja. Ja kuitenkin 60-luvun loppupuoliskoa on yleisesti arvioitaessa pidettävä menestyksekkäänä ja tuloksellisena jaksena työväen historiasa."⁶⁴⁹ Ay-liikkeen eheytyessä ja sen jäsenmäärän kasvaessa (SAK:n jäsenmäärä

⁶⁴⁷ Vuorio 1979, 135, 140.

⁶⁴⁸ Siivonen 1971, 4-7. Kirja on saanut myös kiitosta: "[...] pidän jokaiselle SKP:n vaikeuksien aikaa tutkivalle välttämättömänä lähdeveoksena Setälän mainiota kirjaa, Uusstalinistin uskontunnustus." Jokinen iv., 6.

⁶⁴⁹ Siivonen 1971, 4.

kasvoi 1960-luvun alusta 1970-luvun alkuun lähes 500.000:lla) Rauno Setälä arvosteli "kansanrintamapolitiikan" uhanneen saattaa työväenliikkeen rivit epäjärjestykseen.⁶⁵⁰

Suhteessa sivistyneistöön Setälä suositteli "tappelujen" ja yhteentörmäysten menetelmää eikä periaatteettomia ideologisia kompromisseja, joihin hän näki SKP:n enemmistön sortuneen⁶⁵¹. Siivonen ei pitänyt Setälän neuvoja riittävinä. Hän totesi päinvastoin, että "tappelumenetelmä oli kyllä tiedossamme, olimmehan sillä onnistuneet ajamaan vastapuolen leiriin satoja ihmisiä, joukossa tämän maan aikaisempia eturivien vaikuttajayksilöitä, mutta asenteemme oli vähitellen muuttunut. Ymmärsimme, että mustasukkaisen raivoisa aatteen puhtauden varjeleminen ei johda marxismi-leninismiin leviämiseen laajoihin joukkoihin [...]".⁶⁵²

Setälän retoriikan ja uudelleenarviointien paras myöhempi analyysi on Matti Hyvärisen artikkeli vuodelta 1993. Siitä kehystetään Setälän luopumista optimismista, hänen katumustaan ja SKP:n oppositioon kiinnittymisen ehdotomuutta.

Hyvärinen kiinnittää huomiota myös siihen *Uusstalinistin uskontunnustuksen* yksityiskohtaan, että Setälä vakuuttaa tehneensä uudelleenarvioinnin jo vuoden 1967 loppuun mennessä, mutta unohtaa käyttäytymisensä Tšekkoslovakian miehityksen yhteydessä elokuussa 1968⁶⁵³.

4.2.3 Suomalaisia käsityksiä Neuvostoliitosta

Neuvostoliitto oli suuri ja mahtava Suomen naapuri, historiallisista ja maantieteellisistä syistä läheinen. Ja kuitenkin Neuvostoliitto oli niin tuntematon. Siellä oli tapahtunut asioita, jotka eivät tulleet suomalaisille tutuiksi ajankohtina, jolloin ne tapahtuivat. Muutamat kommunistit tiesivät enemmän kuin muut⁶⁵⁴, mutta kielteiset asiat nousivat eniten esiin porvarillisissa tiedotusvälineissä ja Suomen viralliseen ulkopolitiikkaan kriittisesti suhtautuneissa julkaisuissa. Tärkeä merkitys oli kommunismista luopuneiden kertomuksilla.⁶⁵⁵ Monilla suomalaisilla oli lisäksi naapurimaasta omakohtaisia kokemuksia jos ei muuten niin 1960-luvulta alkaen lisääntyneen turismin myötä.

⁶⁵⁰ HY 1971:162, lainaus Siivonen 1971 mukaan.

⁶⁵¹ TA 1971:33, lainaus Siivonen 1971 mukaan.

⁶⁵² Siivonen 1971, 7.

⁶⁵³ Hyvärinen 1993, 49.

⁶⁵⁴ On vaikea kuvitella, että eivätkö Kominternin pitkäaikaiset työntekijät Inkeri Lehtinen ja Tuure Lehén olisi tietäneet Neuvostoliiton todellisuudesta enemmän kuin he kertoivat. Lehtinen oli menettänyt isänsä vainoissa ja Lehén oli Kominternin tiedustelupalvelun työntekijä. Razvedka... 2002, 286. Lehtisestä Leppänen 1999, 156-157, Lehénistä Leppänen 1999, 149; vrt. myös Rentola 1997, 294.

⁶⁵⁵ Tunnetuin NI:n tapahtumien kertoja on SKP:n entinen pääsihteeri Arvo Tuominen (teokset vuosina 1956 ja 1970). Stalinin ajasta julkaistiin painotuote suomeksi kuitenkin jo 1941. Joulukuussa 1937 ammutun tamperelaissyntyisen Petroskoin opettaja-opiston rehtorin Elo Syväsen leski Asta Syvänen pääsi muuttamaan Suomeen. Hänen haastatteluunsa perustuva vihkonen "14 vuotta Neuvostoliitossa" paljasti terrorin tapahtumia. Julkaisua jaettiin ainakin Tampereella. Syvänen 1941. Elo Syväsestä myös Lahti-Argentina 2001, 509. - Keijo Savolainen 18.3.2003.

Maantieteellisestä läheisyydestä huolimatta Suomen ja Neuvostoliiton välinen tiedon virta ei eri syistä ole kertonut kaikkea eikä kaikesta. Syitä on monia. Yhtenä perimmäisistä on totuttu näkemään Neuvostoliiton valta- ja tiedonvälityskoneiston tendenssimäisyys, sensuurin toiminta ja halu tarjota ulkomaille juuri tietynlaista tietoa, positiivisia käsityksiä ja kaunisteltua kuvaa.

Mutta tämän syyn lisäksi on ollut olemassa muita, jotka eivät ole pelkääneen yhteen aikaan sidottuja ja jotka vaikuttavat yhä. Kulttuuri- ja kieliero pitää yllä muuria, jonka yli ja läpi ei pääse monikaan sellainen vaikutte ja asia, joka ikään kuin omalla painollaan virtaa Suomeen monista länsimaista. Venäjän kielien taito on sittenkin ollut vain hyvin harvojen hallussa. Suomalaiset ovat tuntenneet huonosti Neuvostoliiton ja Venäjän arkielämää. Etenkin nuorison on ollut mahdoton päästä mihinkään käsitykseen itäisen naapurin arjesta ja kulttuurista, esimerkiksi nuorisokulttuurista kuten kevyestä musiikista ja elokuvasta.

Rajapinta oli siis selvästi läpäisemättömämpi itään kuin länteen, mikä on korostunut Suomen EU-jäsenyyden myötä: vuosituhannen vaiheessa on käytetty paljon jopa valtion rahaa, kun suomalaisia on monin tavoin tutustutettu Länsi-Eurooppaan. Niin sanottu poliittinen matkailu on siirtynyt suureksi osaksi kohti Brysseliä, kun esimerkiksi EU:n parlamentin suomalaisjäsenet järjestävät ryhmämatkoja tähän "EU:n pääkaupunkiin".⁶⁵⁶

Toisaalta suomalaiset ovat kyllä tuntenneet aika hyvin Neuvostoliiton ja Venäjän kirjallisuutta ja jonkun verran myös muuta perinteistä kulttuuri- ja taide-elämää. Yhtenä sysäyksenä tämän tuntemuksen lisääntymiseen oli varmasti 1950-luvun loppu ja 1960-luku, jolloin tuli esiin uusia ilmiöitä ja maailmalla paljon keskustelua herättäneitä neuvostokirjailijoita ja heidän teoksiaan. Oma myönteinen merkityksensä oli Suomi-Neuvostoliitto-Seuran toiminnalla, joka ei varsinkaan piiri- ja paikallistasolla suinkaan keskittynyt vain politiikkaan.

Vaikka niin sanottu suomettuminen on nähty vaiheena, jolloin Suomessa piti olla suu supussa eikä saanut tietää liikaa Neuvostoliiton elämän kielteisistä ilmiöistä, suomalaiset eivät ole olleet tyhjiössä kriittisenkään tiedon suhteen. On sanottu, että hän joka halusi tietää, hän myös tietoa sai. NKP:n 20. edustajakokouksen jälkeen Suomessa ilmestyi esimerkiksi SKP:n entisen pääsihteerin Arvo Tuomisen muistelmia 1930-luvun Neuvostoliitosta, Unto Parvilahden sotavankileirikuvaus *Berijan tarhat* sekä saksalaisen J. M. Bauerin suomennettu *Pako Siperiasta*. Myös Boris Pasternakin *Tohtori Živagon* julkaiseminen suomeksi herätti huomiota. Suomalaisten kansandemokraattien keskuudessa tällainen kirjallisuus yleensä torjuttiin – joko vaieten tai joissakin tapauksissa tuomitsevilla lehtikirjoituksissa.⁶⁵⁷

⁶⁵⁶ Edellinen on omaa arviota yleisellä tasolla. Raittila (2004, 62) sanoo, että suomalaisten yleisen mielipiteen Neuvostoliitto-käsitysten muuttumisesta sodan jälkeen voi esittää vain hypoteettisia arvioita, koska aihetta ei ole aikanaan kunnolla tutkittu; sanomalehdistön Neuvostoliitto-kuvasta on tehty joitakin opinnäytetöitä, mutta ne antavat Raittilan mukaan vain viitteitä kansalaisten naapurikuvan kehittymisestä.

⁶⁵⁷ Ajanjakson julkaisuutoimintaa kuvaa Klinge 2001, 25-27, 28. Raoul Palmgrenin mukaan esimerkiksi Klaus Mehnertin Neuvostoihmisen (1959) ja Sally Belfragen kirjan *Huone Moskovassa* (1960) kielteiset arvostelut KU:ssa merkitsivät, että "mitään muunlaista Neuvostoliiton olojen käsittelyä ei liikkeen taholla suvaita kuin oikeaoppista hymistelyä". Hurrin 1993, 121 mukaan.

Pentti Raittila kuvaa Tuomisen ja Parvilahden kirjojen ilmestymistä kylmän sodan seuraukseksi. Kaikki riippuu kuitenkin näkökulmasta. Raittilan mukaan kyse oli julkisuuteen esiin tulleesta, virallisten ystävyys-suhteiden rinnalla toimineesta ja Neuvostoliiton vastaisia mielialoja ruokkineesta käsityksestä isänmaallisuudesta ja itänaapurin poliittisesta järjestelmästä.⁶⁵⁸ Mutta kyse oli vähintään yhtä paljon siitä, että nyt oli mahdollisuus tutustua omakohtaisesti Neuvostoliiton todellisuutta kokeneiden suomalaisten muistelmiin – ja Tuomisen tapauksessa kyse oli SKP:n entisestä pääsihteeristä, jonka aktiivisesta kaudesta kommunismin palveluksessa oli kulunut sentään vasta 18-25 vuotta.

Suomessa herännyt innostus julkaista kriittistä aineistoa aiheutti Neuvostoliitossa vastareaktion, joka ei kuitenkaan kokonaan katkaissut tämäläpälisen kirjallisuuden ilmestymistä sen myynnistä puhumattakaan. Aleksandr Solženitsynin *Vankileirien saariston* ensimmäinen osa tosin julkaistiin 1970-luvulla suomeksi Ruotsissa, muut osat löysivät suomalaisen, vaikkakin pienen kustantajan⁶⁵⁹.

Käsitellessäni suomalaisten Neuvostoliitto-käsityksiä en pureudu kovin kauas historiaan, vaikka on selvää, että pitkällä yhteisellä historialla on ollut vaikutusta myös sodanjälkeisiin vuosiin.

Suomen irtautuminen Ruotsin kuningaskunnasta ja muuttuminen Venäjän imperiumin alaiseksi suuriruhtinaskunnaksi 1800-luvun alussa oli merkittävä, sillä se muutti kahden naapurin suhteet aivan uudennlaisiksi. Tässä niin sanotussa autonomian ajassa (vuodesta 1809 vuoteen 1917) oli suomalaisten kannalta niin myönteisiä kuin kielteisiä piirteitä. Jälkeenpäin on esimerkiksi arvioitu, että tällainen autonomia ikään kuin valmisteli Suomea itsenäisyyteen. Toisaalta olemalla Venäjän itsevaltaisten tsaarien alamaisena Suomi joutui kokemaan myös sortoa, jonka muistoissa piehtaroinen on ollut osa suomalaisten Venäjä-traumaa.

Myös Suomen itsenäistymiseen ja sisällissotaan liittyy asioita, jotka mutkistivat suhdetta Venäjään. Kun Venäjällä lokakuussa 1917 tapahtuneen vallankumouksen seurauksena alkoi neuvostovalta (oikeammin pitäisi puhua bolševikkivallasta), se aiheutti aivan uuden tilanteen. Punaisten hävittyä sodan aiheutti katkeruus monien mielissä kiintymystä uuteen, työläisten neuvostomaahan. Toisaalta valkoisella puolella nähtiin Venäjän uudet vallanpitäjät pahoina vihollisina.

Neuvostoliitosta tuli 1920-luvulla sekä sisä- että ulkopoliittinen ja merkittävästi ideologinen kysymys. Joillekin se oli sotilaallinen uhka, joillekin ekspansioivisen, pelastavan maailmankommunismien kotimaa. Jotkut näkivät siinä yli-luonnollisen pahan ruumiillistuman, jotkut taas maailman työväenluokan ja todellisen kansanvallan toivon. Kaikki tulkinnat näkyivät siinä tavassa, jolla Neuvostoliittoa ja bolševismia Suomen, ja myös monien muiden maiden, julkisuudessa käsiteltiin.⁶⁶⁰

⁶⁵⁸ Raittila 2004, 62.

⁶⁵⁹ Klinge 2001, 52-53.

⁶⁶⁰ Immonen 1987 s. 9.

Sisällissota aiheutti Suomen Venäjä-keskustelussa omituisen, mutta psykologiselta kannalta selitettävissä olevan paradoksin. Sitä mukaa kuin venäläisten osuus Suomen tapahtumiin väheni, valkoisten propagandan Venäjänvastaisuus voimistui. Venäjän-vastaiseen vapaussotänäkemykseen eivät niinkään vaikuttaneet venäläiset itse kuin valkoisten omat toiveet ja teot.⁶⁶¹

Toisen maailmansodan jälkeiseen tilanteeseen vaikuttivat hyvin voimakkaasti sotaa edeltäneet ja sota-ajan tapahtumat. Yksi merkittävä tekijä oli se, että monelle suomalaiselle, myös monelle kommunistille ja SKP:n kannattajille, talvisodan alkaminen tuli yllätyksenä. Monet vasemmistolaiset eivät nähneetkään mitään väärää siinä, että he olivat mukana puolustamassa isänmaata Stalinin hallinnon aloittamassa sodassa.

Tähän tilanteeseen vaikuttivat eniten sodan alkamisen yllätyksellisyys (vaikka Suomi ja Neuvostoliitto olivatkin käyneet neuvotteluja, Neuvostoliiton ei uskottu aloittavan sotaa) ja se hämmästyttävä uutinen, että Terijoella oli perustettu suomalainen "vasemmistopuolueiden" hallitus. Sen olemassaolo vain yhdisti suomalaisia eli tämä neuvostojohdon idea toimi itseään vastaan. Talvisodan aikaiset tapahtumat vaikuttivat vielä vuosikymmeniä myöhemmin. Kun SAK ja STK muistelivat julkisesti ns. Tammikuun kihlausta (talvisodan aikaista työmarkkinajärjestöjen tekemää sopimusta) tammikuussa 1970, *Pravda* ruoti asiaa neuvostovastaisena ilmiönä, ja myös *KU* otti asiaan kantaa⁶⁶².

Jatkosodassa (1941–1944) tilanne oli toinen. Vaikka sota nähtiin "jatkoksi" edelliselle, kyse oli kuitenkin samanaikaisesta sodasta Saksan ja sen liittolaisten aloitettua hyökkäyksen mm. Neuvostoliittoa vastaan. Tässä sodassa Suomi on selvästi Saksan liittolainen, ja kun Saksa pyrki nimenomaan Neuvostoliiton tuhoamiseen, ottivat monet suomalaiset aktiivikommunistit ja monet muutkin vasemmistolaiset tiukan kielteisen kannan sotimiseen. Tämä johti siihen, että viranomaiset keräsivät näitä sodan vastustajia ns. turvasäilöön eli vankilaan sodan ajaksi.⁶⁶³

Suomalaisten Neuvostoliitto-kuvaa on hahmoteltu monissa tutkimuksissa, tosin varsin vähäisten perustutkimusten valossa. Historiantutkimus on kuitenkin antanut sinänsä kohtuullisesti aineistoa analysoida venäläis-, "ryssä-" ja neuvostokielteisiä ja -myönteisiä mielialoja ja niiden taustalla olevia tekijöitä.

Itsenäistyneen Suomen eri yhteiskuntaryhmien kuvaa venäläisistä ja Neuvostoliitosta luokitteli Kari Immonen Gottfried Niedhartia (1972) mukaillen perinteisellä tavalla, joka käy myös Pentti Raittilalle lähtökohdaksi⁶⁶⁴. Raittila, joka kuvaa venäläisten ja virolaisten toiseutta suomalaisten mielissä ja suomalaisessa julkisuudessa, hyväksyy myös muutoin perinteiset tavat kuvata itsenäisyyden ajan kehitystä "ryssävihasta pakkoystävyyteen".

⁶⁶¹ Manninen 1982, 222-223.

⁶⁶² *KU* 1970:20, 3, 4.

⁶⁶³ Vangittujen joukossa oli myös sosialidemokraatteja. Tällainen oli esimerkiksi Juho Mäkelä (s. 1913), Uuden Ajan toimittaja. Hänet vangittiin jo 1940 ja hän vapautui monien muiden tavoin vasta syksyllä 1944. M. toimi sodan jälkeen hän toimi SKDL:n kansanedustajana ja ST:n päätoimittajana. Suomen kansanedustajat... 1982, 409.

⁶⁶⁴ Immonen 1987, 425-428, Raittila 2004, 58.

Sodan päätyttyä syksyllä 1944 koettiin raju murros, joka pakotti tarkastelemaan Neuvostoliittoa uudella tavalla. Kuten Heikki Luostarinen kuvaa, satojen tuhansien suomalaisten käsitys historiasta ja kansakunnan tehtävistä oli rakennettava uudelleen⁶⁶⁵. Virallinen julkinen kuva Neuvostoliitosta mullistui ja julkisesta kielenkäytöstä siivottiin kärkevin vihamielisyys. Kun vuodesta 1918 alkaen venäläisyys oli tullut monien käsityksissä osaksi Neuvostoliiton ja kommunismin muodostamaa totaliteettia, se alkoi Raittilan mukaan jälleen irtaantua siitä.⁶⁶⁶ Kulttuurinen ja uskonnollinen vieraus määrittivät enemmän suhtautumista naapurimaan asukkaisiin kuin jonkunlainen totaalinen käsitys idästä pahan valtakuntana.

Aluksi kyse oli pakkoystävyydestä, ja tästä aiheutui myös epäluottamusta ulkopoliittikan hoitoa kohtaan. Kommunisteille asia oli kuitenkin selkeä verrattuna muulla tavoin ajatteleviin. He ottivat juhlapuheiden fraseologian vastaan toisin kuin he, joille kyse todellakin oli opettelusta hyväksymään Neuvostoliitto edes jollakin tapaa myönteisenä asiana. Uusi ulkopoliittikka merkitsi pikemminkin venäläisvihän lietsomisen heikkenemistä kuin sen korvaamista positiivisella neuvostoliittolaisuuden esittelyllä. Luonnollista vuorovaikutusta kansojen välille syntyi hitaasti ja varsin vähän. Utta oli valtiojohdon ja tiedotusvälineiden aktiivinen pyrkimys muuttaa ulkopoliittista ajattelutapaa.⁶⁶⁷

Eräs sodanjälkeisiä raja-aitoja vetänyt keskustelunaihe oli, ketkä suomalaisista politiikan tekijöistä olivat olleet syyllisiä sotaan. Kyseltiin, ketkä olivat kannattaneet sotaa kritiikittä ja toisaalta ketkä ymmärsivät nyt kääntyä uudenlaisen politiikan, ennen kaikkea Suomen ja Neuvostoliiton luottamuksellisten suhteiden kannalle. Tässä, samoin kuin ylipäätään yhteiskunnan poliittisessa kehityksessä, kommunistit eivät nähneet voivan olla olemassa mitään "kolmatta linjaa". Joko ystävyyspolitiikan puolesta tai sitä vastaan. Joko kaiken hyvän eli sosialismin puolesta tai sitä vastaan.⁶⁶⁸

Suomessa jouduttiin miettimään, millaista keskustelua Neuvostoliitosta voidaan ylipäätään käydä ja millainen tiedonvälitys on mahdollista. Muuttunut tilanne ja ennen kaikkea tarve luoda edes muodollisella tasolla luottamukselliset valtiolliset suhteet johtivat joihinkin sensuuritoimiin. Esimerkiksi oikeusministeriö toivoi lokakuun alussa 1944 Suomen Kustannusyhdistyksen vaikuttavan siihen, että kirjakauppamyynnistä poistettaisiin luonteeltaan ja sävyiltään selvästi Neuvostoliitolle vihamielinen ja maiden välisiä suhteita vahingoittava kirjallisuus⁶⁶⁹. Myös kirjastoissa poistettiin käytöstä sotaa edeltänyttä ja sodanaikaista kirjallisuutta, vaikka mitään listaa poistettavista kirjoista ei ollutkaan⁶⁷⁰.

Vasta myöhemmin, itse asiassa 1970-luvulla, alettiin Suomessa keskustella perivihollisteemasta vailla sodan ajan traumoja. Ainakin pahimmat haavat oli-

⁶⁶⁵ Luostarinen 1989, 131-132.

⁶⁶⁶ Raittila 2004, 60.

⁶⁶⁷ Raittila 2004, 61.

⁶⁶⁸ Vain kahden vaihtoehdon näkemystä propagoi voimakkaasti Armas Äikiä teoksessaan *Kolmas tie* (1948). Samanlainen ajattelu oli esillä usein 1960-luvun lopun ja 1970-luvun neuvostoliittolaisissa ideologisissa kirjoituksissa.

⁶⁶⁹ Immonen 1987, 19-20.

⁶⁷⁰ Immonen 1987, 20.

vat umpeutuneet. Matti Klingen kirjoituskokoelmassa *Vihan veljistä valtiososialismiin* asetettiin vastarintaan "suomalaisen ryssävihan ikimuistoisuutta" vastaan. Klingen perusteeksi oli, että 1920- ja 1930-lukujen vihamielisen asennoitumisen juuret eivät olleet kaukana menneisyydessä vaan 1900-luvun alun biologisissa rotuteorioissa ja niiden tietoisessa hyväksikäytössä. Kalervo Siikalaa osittain siteeraten hän katsoi, että "ryssäviha" ei ollut ikihistoriallista, vaan vuosina 1917–1918 syntynyttä, ei kansallista vaan ideologista, kommunismia vastaan suuntautunutta.⁶⁷¹

Samaan aikaan kun edellä kuvattu keskustelu "ryssävihan" alkuperästä ja olemuksesta käynnistyi, Suomessa alkoi vahvistua varsin laaja Neuvostoliitonpolitiikkaa koskeva konsensus. Poliittiset asetelmat, jotka olivat syntyneet Urho Kekkosen tultua valituksi presidentiksi 1956, loksahdivat 1970-luvulla vakiintuneemmin hänen tarkoittamaansa suuntaan. Ennen kaikkea tämä tarkoitti sosiaalidemokraattien vähittäistä tuleamista Kekkosen ulkopolitiikan tueksi, ja myös kokoomuksessa oli merkkejä tällaisen politiikan kannatuksesta.

Pentti Raittilan mukaan suomalaisten yleinen mielikuva Neuvostoliitosta ja erityisesti sen uhkaavuudesta muuttui 1960-1970-luvuilla hyvinkin paljon⁶⁷². Tämän käsityksen tueksi voikin löytää monia esimerkkejä.

Neuvostoliiton julkinen suhtautuminen Suomeen oli yleensä harmonisoitua ja yksimielistä. Suomessa sen sijaan, johtuen sekä historiallisista ja yhteiskunnallisista syistä että ennen kaikkea perustuslainkin turvaamasta sananvapaudesta, Neuvostoliitosta esitettiin monenlaisia käsityksiä ja mielipiteitä. Joissakin tilanteissa tätä erilaista perusasetelmaa ei tahdottu naapurimaassa ymmärtää.

Suomalaisille tämän erimielisyyden ymmärtäminen oli yleensä ongelmallista, vaikka ajoittain vaadittiinkin neuvostovastaisten ilmiöiden kitkemistä ja kaikkien alistumista hiljaisesti kannattamaan "virallista ulkopolitiikkaa". Presidentti Kekkonen vaati joskus hyvinkin selvästi kansallista konsensusta ja Neuvostoliitolle myötämielistä julkista keskustelua. Tämän on tulkittu olleen osittain kritiikkittömyyttä ja itsesensuuria, joka vaikutti Neuvostoliitto-kirjoitteluun. Toisaalta kansainvälisen jännityksen lientyminen ja suomalaisen yhteiskunnan muutokset merkitsivät, että tiedotusvälineissä kerrottiin aikaisempaa enemmän ja monipuolisemmin Neuvostoliiton asioista.

Mutta millaista suomalainen Neuvostoliitto-keskustelu todellisuudessa oli? Tässä yhteydessä kiinnostaa eniten se, millainen oli kansandemokraattien julkilausuttu käsitys Neuvostoliitosta ja miten se erosi muiden esittämistä käsityksistä.

SKDL:n puheenjohtaja Ele Alenius hahmotteli vuonna 1969 kirjassaan tietä sosialistiseen Suomeen. Niin sanotun vasemmistososialistin suhteet Neuvosto-

⁶⁷¹ Klinge 1972, 60 sekä Siikala 1960, 68-77, Immosen 1987, 22-23 mukaan. Aihetta ovat myöhemmin tutkineet Luostarinen 1986 ja Immonen 1987 sekä Outi Karemaa väitöskirjassaan 1998. – Rotuteorioiden vaikutus näkyy joissakin vanhemmissa Suomen ja Venäjän suhteita käsittelevissä teoksissa. Esimerkiksi V.M.J. Viljanen, joka pohti asiallisesti maiden välisen kaupan mahdollisuuksia, kirjoittaa miten suomalaiset ovat joutuneet taistelemaan "vierasta rotua" vastaan. Viljanen 1920, 13.

⁶⁷² Raittila 2004, 65.

liittoon eivät koskaan olleet niin kiinteät kuin kommunisteilla (eivätkä tietenkään niin perinteiset), mutta hän näki kyllä Neuvostoliitolla olevan tärkeän kansainvälisen merkityksen myös puhuttaessa yhteiskuntien kehityksestä. Punainen lanka hänen ajattelussaan oli kuitenkin se, että suomalainen sosialismi on nimenomaan tänne soveltuvaa, eikä sille ole konkreettista mallia missään⁶⁷³.

Alenius teki selkeitä linjanvetoja. "Ei voida lähteä siitä, että halutessamme olla solidaarisia esimerkiksi ensimmäistä sosialistista maata, Neuvostoliittoa kohtaan sen edellytyksenä olisi luopuminen kaikista oikeuksista olla sen kanssa eri mieltä asioista, joista emme voi olla samaa mieltä. Kriittinen suhtautuminen joissakin asioissa Neuvostoliiton politiikkaan ei voi myöskään olla samaa kuin sosialismin vastaisuus."⁶⁷⁴

Alenius sanoi Tšekkoslovakian miehityksen olleen traaginen erehdys, vaikka ei tuntenut kaikkia asiaan vaikuttaneita tekijöitä. Tapahtuma oli kuitenkin opettanut, että todellisen solidaarisuuden tulee rakentua henkisen vapauden varaan.⁶⁷⁵

Vaikka Alenius ei pitänyt Neuvostoliiton kokemuksia yleispätevinä, hän antoi niille arvon historiallisena saavutuksena. "Neuvostoliiton kokemuksilla on tietenkin ollut ja tulee olemaan maailman sosialistiselle liikkeelle aina suuri merkitys. Neuvostoliitto on pystynyt osoittamaan sosialismin suuret mahdollisuudet, "vaikka se onkin tehnyt ratkaisuja ja virheitä, jotka eivät sovi "länsimaisten sosialististen liikkeiden esikuvaksi"⁶⁷⁶. Neuvostoliitto on siis eräällä tavalla myös hyvä opetus siitä, miten asioita ei saa tehdä!

Alenius pohti myös Kiinan ja Neuvostoliiton erilaisia lähtökohtia ottamatta selvää kantaa puoleen tai toiseen. Aleniukselle onkin ollut ominaista asioiden pohdiskelu, ei selkeiden teesien tarjoaminen.

Nämä pohdinnat tietenkin luettiin Neuvostoliitossa, ja vastauskin tuli. Tällä kertaa se ei tullut *Pravdan* nimettömänä artikkelina⁶⁷⁷, vaan professori Juri Krasinin kirjassa *Vallankumousprosessin dialektiikka*. Kirja ei ilmeisesti ollenkaan ilmestynyt Neuvostoliitossa, vaan se oli APN:n tilaustyö suomalaisia lukijoita varten. Kustantajaksi saatiin kd-liikkeen omistama *Kansankulttuuri Oy*.⁶⁷⁸

Alenius oli mielestään yrittänyt olla hienotunteinen, mutta tällaista vasta-reaktiota hän ei silti pitänyt tavattomana. Krasinin kirjan (jossa muutamissa kohdin lainattiin Aleniuksen ajatuksia kielteisissä yhteyksissä) tarkoituksena oli osoittaa suomalaisille Aleniuksen kirjan metodologiset puutteet ja revisionisti-

⁶⁷³ Alenius 1969, 11 ym.

⁶⁷⁴ Alenius 1969, 19.

⁶⁷⁵ Alenius 1969, 24, 25.

⁶⁷⁶ Alenius 1969, 45.

⁶⁷⁷ Myöhemmin Alenius joutui neuvostolehkien, mm. *Novoje Vremjan*, nimettömien kritikoiden kohteeksi. Näin kävi, kun hänen seuraava teoksensa *Suomalainen ratkaisu* ilmestyi 1974. Kritiikki ja reaktiot saivat palstatilaa myös kd-lehdissä, jotka eivät asettuneet selkeästi puolustamaan Aleniusta. Saarela 2006, 285, 406 (viite 31). KU:n päätoimittajana 1974 aloittanut Erkki Kauppila ihmetteli vuonna 2006 A:n närkästyttä. Leppänen (toim.) 2007, 35.

⁶⁷⁸ Krasin 1972. Krasinin kritiikki tuli yli kaksi vuotta Aleniuksen kirjan ilmestymisen jälkeen. Aleniuksesta ja Krasinista Rentola 2005, 96 ja 448n (viite 57).

nen sisältö. Vuosia myöhemmin miesten kohdatessa eräässä kansainvälisessä konferenssissa Krasin oli haluton keskustelemaan aiheesta.⁶⁷⁹

Krasinin mukaan Alenius halusi sulauttaa kommunistit vasemmistososialistiseen liikkeeseen eikä ota huomioon kapitalismin kehityksen ristiriitaisuutta; Alenius ei ymmärrä sosialismiin siirtymisen logiikkaa ja hämärtää kysymyksen poliittisen vallan siirtämisestä työväenluokalle.⁶⁸⁰

Jos Alenius ehdotti kansallista pohdiskelua, niin hänen entinen poliittinen oppilaansa Rauno Setälä tarjosi kansallista luokkataistelua yhdistyneenä selkeään näkemykseen siitä, kuka on maailman mitassa oikeassa ja kuka ei. Hänen mukaansa "Neuvostoliiton ja sosialistisen yhteisön maiden käymä ideologinen taistelu maolaisuutta vastaan on osa sitä taistelua, jota työväenliikkeessä on aina käyty ja tullaan aina käymään porvarillisen ideologian vaikutusta vastaan"⁶⁸¹. Maolaisuus oli siis porvarillisuutta – käsitys sopi hyvin yhteen myös neuvostoliittolaisten Kiinaa koskevien yleistysten kanssa.

Suomalainen työväenliike ei voi olla Setälän mielestä puolueeton pohdiskelija ja oman tien kulkija, vaan tosiasiat pitää tunnustaa. "Neuvostoliitto ja sosialistisen veljesyhteisön maat ovat edelleen maailman vallankumousprosessin ydin ja selkäranka. Sen vuoksi ne ansaitsevat ja tarvitsevat kaikkien edistyksellisten voimien ehdottoman solidaarisuuden. Ei ole kysymys tahdottomasta passiivisesta alistumisesta 'sätkynukeksi', vaan tietoisesta valinnasta, tietoisesta ratkaisusta, tietoisesta pyrkimyksestä asettua avoimesti ja johdonmukaisesti maailman vallankumousprosessin perusvoiman puolelle"⁶⁸².

Jotakin Setälä sanoi Neuvostoliiton ongelmistakin. Hän myönsi, että sosialistisissa maissa on esiintynyt ja esiintyy kitkaa demokratian kehittämässä, esimerkiksi "alhaalta ylös" ja "ylhäältä alas" kulkevien viestien välittymisessä. Mutta "porvarillinen pluralismi ei ole mikään ratkaisu näihin ongelmiin. Ne voidaan ratkaista ja ratkaistaan vain sosialistisen demokratian periaatteiden ja kyseisissä maissa muotoutuneiden vallankäytön elinten pohjalta. Sosialistista demokratiaa ei voida kehittää porvarillisen demokratian muodoilla, sehän veisi vain sosialistisen demokratian perusteiden kieltämiseen"⁶⁸³.

Kirjoittajan havaintojen mukaan tällainen myönteinen kehitys onkin nähtävissä Neuvostoliitossa ja "monissa muissa sosialistisissa maissa" samaan aikaan, kun lännen kapitalistisissa maissa "on yhä selvemmin paljastumassa porvarillisen demokratian näennäisyys ja porvariston pyrkimys vierottaa ihmiset yhteiskunnallisesta tietoisuudesta, aktiivisuudesta ja osallistumisesta"⁶⁸⁴.

⁶⁷⁹ Alenius 1995, 235, 326.

⁶⁸⁰ Krasin 1972, 53, 70, 130, 136.

⁶⁸¹ Setälä 1970, 212.

⁶⁸² Setälä 1970, 212-213.

⁶⁸³ Setälä 1970, 208.

⁶⁸⁴ Sama.

4.2.4 Ystävyyseura tiedon kanavana

Suomi-Neuvostoliitto-Seura (SNS) perustettiin lokakuun puolivälissä 1944, varsin pian sotatoimien päättymisen ja välirauhan alkamisen jälkeen. Seura katsoi olevansa suora jatke vuonna 1940 toimintaansa yrittäneelle Suomen ja Neuvostoliiton rauhan ja ystävyyden seuralle, jonka viranomaiset olivat kieltäneet. Uuden SNS:n toiminnan alkuvaiheessa siinä olikin keskeisesti mukana sotaa vastustaneita ja sen vuoksi vankilassa olleita SDP:n jäseniä ja kommunisteja.

SNS julisti pyrkivänsä luomaan vilpittömää ystävyyttä Suomen ja Neuvostoliiton välille. "Seuran pyrkimyksenä on kokousten, juhlatilaisuuksien, julkaisutoiminnan sekä välittömän kanssakäymisen avulla ja toisaalta vastustamalla seuran ohjelmaa vahingoittavia pyrkimyksiä kehittää Suomen ja Neuvostoliiton suhteet kaikilla aloilla sellaiselle vilpittömän luottamuksen asteelle, että se takaa pysyvän ystävyyden näiden naapurimaiden kesken molempien onneksi."⁶⁸⁵

Seuran ensimmäinen pääsihteeri Aimo Rikka korosti muun muassa valistustoiminnan sekä erilaisen vuorovaikutuksen merkitystä, jotta suomalaisille syntyisi oikeampi kuva naapurimaan asioista. Mutta myös tiedotustoiminnan merkitys tajuttiin: "Tarkoituksena ja päämääriensä tunnetuksi tekemiseksi seura järjestää juhlia, kokouksia ja esitelmätilaisuuksia, toimittaa kirjoituksia sanomalehdille ja muille julkaisuille. Lisäksi se itse harjoittaa sekä aikakaus- että sanomalehtien julkaisu- ja kustannustoimintaa."⁶⁸⁶

Jo marraskuun puoliväliin 1944 mennessä seuraan oli perustettu noin 140 osastoa eri puolille maata. Niihin kuului lähemmäs 30.000 jäsentä, ja joulukuuhun mennessä jäsenmäärä oli kohonnut sataan tuhanteen⁶⁸⁷. Myöhemmin jäsenmäärä laski, ja 1960-luvulla se oli tasaantunut noin 50.000:een. 1950-luvulla jäsenmäärä oli ollut hieman alhaisempi, mutta 1980-luvulla se nousi jälleen yli 100.000:n⁶⁸⁸.

Suomi-Neuvostoliitto-Seuran julkaisutoiminta oli osa sitä tiedonvälitystä, joka sodan jälkeen loi kansalaisille uudenlaista kuvaa ja antoi tietoa Neuvostoliitosta. Vaikka alkuaikojen suunnitelmat varsin suurimuotoisesta julkaisutoiminnasta eivät koskaan toteutuneet, seuran lehdellä oli merkitystä Neuvostoliittoa koskevan tiedon ja käsitysten levityksessä.

SNS Kansan Sanomat (vuodesta 1947 *SNS-lehti*) oli aluksi viikkolehti. Näyttenumeron painos oli 70.000 kappaletta, mutta varsinainen levikki jäi 1950-luvulla vähän yli 10.000 kappaleen. Lehti muuttui pian luonteeltaan aikakauslehdeksi. Siihen pyrittiin erityisesti silloin, kun lehti vuonna 1960 uudistettiin nimellä *Ajankuvat*.

Alkuvuosina SNS:n lehti oli lähinnä ajankohtaisiin poliittisiin ja yhteiskunnallisiin kysymyksiin kantaa ottava, myöhemmin se muuttui kulttuuripai-

⁶⁸⁵ SNS Kansan Sanomat Näyttenumero 1, 1944, 1.

⁶⁸⁶ Sama, 4.

⁶⁸⁷ Sama, 2. Monissa paikallisosastojen perustavissa kokouksissa oli useita satoja henkilöitä. Esimerkiksi Porin Pihlavassa oli koolla 5.11.1944 noin 250 henkeä, joista 144 liittyi samalla SNS:n jäseniksi. SNS:n Pihlavan osaston perustavan kokouksen pk, § 1 ja 15. KA.

⁶⁸⁸ Kinnunen 1998, 80, 133, 250-251

notteiseksi. Jo 1940-luvun lopulla nimekäs, etupäässä suomalainen avustajajoukko esitti lehdessä vaikutelmiaan ja arvioitaan Neuvostoliiton kulttuurista ja elämästä.⁶⁸⁹

SNS-lehden ensimmäinen päätoimittaja Otto Brusiin uskaltautui Neuvostoliittoon tekemänsä matkan jälkeen esittämään lehdessä varovaisen kriittisiä kommentteja valtuuskuntamatkoista ja Neuvostoliiton kulttuuripropagandan mahdollisuuksista länsimaissa. Esitelmässään hän hämmästeli sitä valtavaa voimaa, jolla neuvostopropaganda muokkasi ihmisiä "hellittämättä kehdestä hautaan". Asiasta nousi vuonna 1948 julkinen kohu, ja arvostelua tuli niin omien (Raoul Palmgren) kuin vieraiden (neuvostoliittolainen professori Kemenov) taholta. Brusiin joutui eroamaan ja hän katkaisi suhteensa vasemmistoon.⁶⁹⁰

Seuraava päätoimittaja Kaisu-Mirjami Rydberg alkoi julkaista enemmän neuvostoliittolaista materiaalia ja oli tiiviimmin yhteydessä Neuvostoliiton ulkomaisia kulttuurisuhteita hoitavaan seuraan (VOKS).⁶⁹¹

Osmo Helinin päätoimittajakaudella vuodesta 1956 alkaen SNS:n aikakauslehti pyrki ajoittain määrätietoisesti irti järjestölehden roolista ja muuttamaan Neuvostoliittoa käsitteleväksi erikoisaikakauslehdiksi. Se halusi myös olla kuvalehti, jossa olisi ajanvieteaineistoa ja muuta samaan tapaan kuin yleensä aikakauslehdissä. Neuvostoliiton esittelyssä pyrittiin eri elämänaloja koskevan tiedon tarjontaan ja tekniset saavutukset olivat näytävästi esillä.

Ajankuvien levikki pysyi 1960-luvun alussa vain noin 10.000:n kappaleen suuruisena. Seurassa koettiin ongelmaksi varojen puute, jotta lehteä olisi voitu markkinoida tehokkaammin. Ongelmaksi koettiin myös se, että tätä lehteä halvemmat ja ilmaiset neuvostoliittolaiset julkaisut veivät lukijoita. Esimerkiksi 60.000 kappaleen painoksena ilmaisjakeluna Suomessa levinneen *SIB:n* (myöhemmin *APN:n*) julkaisu *Neuvostoliitto tänään* koettiin *Ajankuvien* pahaksi kilpailijaksi. Lisäksi Suomessa levisi varsin edulliseen hintaan kuvalehti *Sovetski Sojuz* (jossa oli ollut 1950-luvulta alkaen suomenkielinen liite ja joka 1960-luvulla alkoi ilmestyä myös suomeksi nimellä *Neuvostoliitto*⁶⁹²).

Kilpailija oli tavallaan myös petroskoilainen suomenkielinen *Punalippu*. Sitä tilattiin (ja sitä myytiin) Suomeen enimmillään noin 6.000 kappaletta. 1960-luvuilla lehti ilmestyi kuusi, myöhemmin 12 kertaa vuodessa.⁶⁹³ Vuonna 1963 synnytetettiin Moskovassa idea alkaa julkaista suomeksi vielä *Neuvostonaista*, suurikokoista kuvalehteä. SKP:n johto tyrmäsi hankkeen, joka olisi entistä

⁶⁸⁹ Kinnunen 1998, 321.

⁶⁹⁰ Otto Brusiin (1906-1973) oli puolueisiin kuulumaton lakitieteen tohtori, ei siis ammatiltaan toimittaja. Hän oli sodan jälkeen 8 kuukautta ns. punaisen valtiollisen poliisin johtajana. Historiallinen Aikakauskirja 1998:3, 113-120 (Jarkko Tontti: "Otto Brusiin - intellektuellin tie").

⁶⁹¹ Kinnunen 1998, 321. VOKS on jäsenpohjaltaan laajentuneena myöhempi SSOD.

⁶⁹² Lehti oli perustettu vuonna 1930 ja jo vuoteen 1941 saakka se ilmestyi venäjän lisäksi kolmella vieraalla kielellä (silloin nimellä SSSR na stroike, Neuvostoliitto rakentaa). Kuznetsov 2003, 209.

⁶⁹³ Kinnunen 1998, 326. Fjodorovin 2001, 116-117 antamat luvut ovat ilmeisesti 1970-luvulta. Niiden mukaan Suomeen levitettiin Neuvostoliittoa 32.000 kpl, *Punalippua* 6.000 kpl ja *Neuvosto-Karjalaa* 8.000 kpl. Hän vertaa lukuja amerikkalaisen Valittujen Palojen suomenkieliseen painokseen, joka oli samaan aikaan 328.000 kpl.

enemmän sotkenut myös kansandemokraattien omaa kustannustoimintaa, uhannut muun muassa *Uuden Naisen* asemaa.⁶⁹⁴

Ajankuvien huono kannattavuus aiheutti päänsärkyä myös SKP:n taloudesta vastaaville, sillä SNS ei pystynyt maksamaan kirjapainolle eli *Yhteistyö Oy:lle* laskujaan ajoissa. Kesäkuussa 1964 SKP:n johdossa merkittiin tiedoksi "suuret velat", ja tilanne kiristyi loppuvuotta kohden niin, että kirjapainoyhtiön johto uhkasi jo lopettaa lehden painamisen kokonaan. Mitään konkreettisia ratkaisuja SKP:n poliittinen toimikunta ei kyennyt ongelman hoitamiseksi esittämään.⁶⁹⁵

Taloudellisten ongelmien ja kilpailutilanteen vuoksi alettiin jo 1950- ja 1960-lukujen vaihteessa *Ajankuvien* ja Neuvostoliiton tiedotustoimiston *SIB:n* (vuodesta 1961 uutistoimisto *APN:n*) edustajien neuvottelut suomalais-neuvostoliittolaisen yhteisjulkaisun aikaansaamisesta. Neuvottelut johtivat vuonna 1968 *Maailma ja me* -lehden perustamiseen. Lehden kustantajaksi tuli virallisesti SNS, mutta tosiasiaa sitä julkaisivat *APN* ja SNS yhdessä ja todellista valtaa käytti monissa asioissa neuvostoliittolainen osapuoli.⁶⁹⁶

Ajankuvat ja *Neuvostoliitto tänään* -lehtien yhdistämistä käsiteltiin SNS:n puhemiehistön kokouksessa keväällä 1965. Tällöin puhuttiin hankkeesta nimenomaan ystävyysseuranäkökulmasta, mikä olikin luonnollista. Mutta kulisien takana asia hoidettiin kuitenkin hieman toisin.

Kuten SNS:n historiategoksessa kerrotaan, NKP:n keskuskomitean sihteeristö päätti lehtien yhdistämisestä 2. syyskuuta 1966. Päätöksestä käy ilmi, että SKP oli pyytänyt yhdistämistä ja puolueen roolia pidettiin tärkeänä jatkossakin. NKP:n sihteeristö piti myös selvänä, että yhteisjulkaisussa neuvostoliittolainen osapuoli eli *APN* vastaa lehden johdosta, sisällön suunnasta ja aineiston valmistuksesta.⁶⁹⁷

Maailma ja me, *APN:n* ja SNS:n yhteistyö sekä SKP:n ja NKP:n vaikutus näin merkittävään julkaisutoimintaan kuvaa hyvin Suomen erikoisoloja. Neuvostoliiton julkaisuuteen haluama viesti tavoitti tällä tavalla kansalaiset aivan toisella tavalla kuin esimerkiksi Ruotsissa⁶⁹⁸.

Akseli SKP-NKP oli eri syistä luonnollinen, kun kyse oli SNS:n toiminnan järjestämisestä. Edellä kuvatun kaltaiset tärkeät ratkaisut tehtiin Neuvostoliitossa yleensä puolueetasolla, ja sen vuoksi oli luonnollista, että päätösesitys tuli Suomesta veljespuolueelta eikä SNS:ltä itseltään. SKP:n rooli ja merkitys monien maiden välisten yhteistyöasioiden hoitamisessa oli tavallaan välttämätön, jotta asiat yleensä olisi voitu hoitaa. Se merkitsi, että SNS ei ollut tällaisessa tärkeässä asiassa itsenäinen toimija.

⁶⁹⁴ SKP pol tmk 29.5.1963, § 6 ja liite 4. Liitteen mukaan Moskovassa suunniteltiin myös lehtien Kirjallisuuslehti (Literaturnaja gazeta) ja Kulttuuri ja elämä (Kultura i zhizn) julkaisemista suomen kielellä! KA.

⁶⁹⁵ SKP pol tmk 10.6.1964, § 4 ja 5.11.1964, § 6. KA.

⁶⁹⁶ Kinnunen 1998, 323, 327-328.

⁶⁹⁷ Kinnunen 1998, 326.

⁶⁹⁸ Neuvostoliiton vaikutuksen pienempi rooli Ruotsissa käy ilmi Jonssonin (2002) kat-
sausesta maan kommunistiseen ja vasemmistososialistiseen lehdistöön.

Tällainen tapa yhdistää kaksi lehteä sopi hyvin myös siihen rooliin, mikä SKP:lla oli ollut koko sodanjälkeisen ajan SNS:n toiminnassa. Seuran perustamisvaiheessa siihen tuli keskeisesti mukaan nimenomaan kommunisteja ja puolueessaan oppositioon asettautuneita sosialidemokraatteja. Myöhemminkin, vaikka seurassa oli mukana myös mm. maalaisliittolaisia, RKP:läisiä ja jopa joi-takin kokoomuslaisia, sen toiminnan selkärangan ja monilla paikkakunnilla myös imagon loivat kommunistit ja muut kansandemokraatit.

Sodanjälkeisessä tilanteessa SKP:n ja SNS:n suhde oli silti ollut ongelmalinen. SKP ja NKP eivät pitäneet hyvänä, että SNS saisi poliittisessa elämässä liian itsenäisen roolin. Kommunistit pyrkivät luomaan ystävyysseurasta sellai-sen, että siihen olisivat voineet samaistua muutkin kuin vasemmistolaiset. Silti puolue pyrki ohjaamaan SNS:n kehitystä juuri edellä mainitun "liian itsenäisyyden" ja "väärän poliittisuuden" karsimiseksi.⁶⁹⁹

Kuvioon oli rakennettuna sisäinen ristiriitaisuus, jota oli vaikea purkaa. Kun juuri kommunistit olivat SNS:ssa niin keskeisessä asemassa, he eivät voi-neet luoda nahkaansa ollakseen jotakin muuta kuin olivat. Tämä näkyi myös siinä julkaisutoiminnassa, jota seura harjoitti.

SKP kuitenkin korosti, että SNS ei saa olla poliittinen järjestö eikä sillä saa olla sen vuoksi poliittisille järjestöille ominaisia toimintatapoja. Oppi meni kuitenkin huonosti perille; SKP joutui tuon tuostakin toteamaan, että SNS:n piirissä meneteltiin juuri niin kuin ei oltu toivottu⁷⁰⁰.

SNS ei siis yhteistoimintaluonteensa vuoksi ollut virallisesti SKP:n ohjaa-ma järjestö, mutta se kyllä oli sellainen puoluejohdon ajattelussa, suunnitelmis-sa ja toiminnassa. Tämä näkyy siinä, millä tavalla seuran toimintaa ja siinä mu-kana olevien kommunistien toimintaa pyrittiin ohjaamaan. Monesti oli kyse käytännön avusta.⁷⁰¹

Kylmä sota esti uudenlaista ajattelua ja SNS:n toiminta oli monilla paikka-kunnilla lähinnä kommunistien varassa. Mutta tilanne muuttui 1960-luvulla. Vuosina 1961–1964 SKP:n johdossa mietittiin vakavasti seuratyön tavoitteita ja seuran laajentamista. SKP:n edustajat ottivat yhteyttä muihin kansalaispiireihin, luopuivat omista asemistaan seuran johdossa ja tukivat jäsenhankintaa ja lehti-työtä. Kuitenkin toisaalta otetta seuran toiminnasta pyrittiin pitämään yllä mo-nin eri tavoin.⁷⁰²

Kuitenkin samaan aikaan SKP:n uudistumisprosessi ja alkava hajaannus suuntasivat voimavaroja ja mielenkiintoa muualle kuin SNS:n toimintaan. SKP:n vaikutusvalta väheni sen omien toimien, toisaalta muiden syiden vuoksi. SKP:n johdossa alettiin vuoden 1966 jälkeen käsitellä vähemmän tai ei enää ol-lenkaan ystävyysseuran käytännön työhön liittyviä kysymyksiä, vaikka toisaal-ta pidettiin kiinni vaikutusvallasta seuran henkilöstöpolitiikassa⁷⁰³.

⁶⁹⁹ Kinnunen 1998, 154.

⁷⁰⁰ Kinnunen 1998, 155.

⁷⁰¹ Kinnunen 1998, 156.

⁷⁰² Kinnunen 1998, 158.

⁷⁰³ Sama.

SNS:n työtä koskeviin SKP:n kannanottoihin ilmaantui 1960-luvun lopulla uusi korostus. Alettiin puhua sosialismin olemuksen selvittämisestä laajoille kansalaispiireille. Tästä voisi vetää sen johtopäätöksen, että SNS alettiin kokea enemmän kasvatusjärjestönä, joka tukisi SKP:n laajoja yhteiskunnallisia päämääriä. Sosialismi ymmärrettiin paljolti samaksi asiaksi kuin Neuvostoliitto. "Erittäin suuri merkitys on sillä, että Suomi-Neuvostoliitto-Seura levittää objektiivisia tietoja Neuvostoliitosta, sen taloudellisesta ja yhteiskunnallisesta kehityksestä, neuvostokansojen elämänolosuhteista ja Neuvostoliiton kulttuurista. Objektiivisten tietojen levittäminen Neuvostoliiton sosialistisista olosuhteista auttaa ihmisiä paremmin ymmärtämään myös sosialismin olemusta"⁷⁰⁴.

1960-luvun lopulla alettiin myös uudestaan, kylmän sodan vuosien taapaa, painottaa SNS:n merkitystä neuvostovastaisten toimien torjunnassa. Myöhemmin varsinkin SKP:n oppositio korosti tätä. Samaan aikaan SKP itse pyrki entistä aktiivisempaan rooliin Suomen ja Neuvostoliiton välisten suhteiden hoitamisessa, mikä myös heijastui seuratyöhön.⁷⁰⁵

SNS:n toiminta ja toimintaperiaatteet olivat keskeisesti esillä kd-maakuntalehdistön seuratussa alueidensa järjestötoimintaa. Lokakuussa 1964 oltiin juhlimassa seuran 20-vuotispäivää, kun saapui tieto puoluejohtaja Nikita Hruštšovin syrjäyttämisestä. Pääjuhla järjestettiin Oulussa, mikä antoi *Kansan Tahdon* uutisoinnille oman värinsä. Lehti korosti SNS:n merkitystä pääkirjoituksella, alakertakirjoituksella ja näyttävillä uutisilla, mutta joutui pettyneenä toteamaan juhlallisuuksien päävieraan kosmonautti Valeri Bykovskin keskeyttäneen Moskovan tapahtumien vuoksi matkansa Suomeen – Oulussa hän sentään oli ehtinyt näyttäytyä.⁷⁰⁶

Vuoden 1973 alkupuolella vietettiin Suomen ja Neuvostoliiton yysopimuksen solmimisen 25-vuotispäivää. Se lisäsi osaltaan SNS:n uutisoinnin painoarvoa kd-lehdissä.

⁷⁰⁴ SKP:n järjestöosaston ohjekirje 1968, lainattu Kinnusen (1998, 158) mukaan.

⁷⁰⁵ Kinnunen 1998, 158-159.

⁷⁰⁶ Pääkirjoitus KT 1964:239, 3 korosti SNS:n laajapohjaisuutta ja kulttuurivaihtoa. Alakerta KT 1964:236, 3 (Jarkko, "Kaksi juhlasarjaa"). Uutisia mm. KT 1964:234, 1 ja 239, 1, 3 (Bykovski) sekä 240, 1, 2 (juhlista).

5 TOIMITTAJIA RAJAPINNALLA

5.1 Elämäkertoja ja työtapoja

5.1.1 Työ tehty 1950-luvulla

Sodanjälkeisten vuosien kansandemokraattisten lehtien journalisteista tunnetuimpana pidetään usein Raoul Palmgrenia (1912-1995). Hän tekikin hyvin tuotteliaan ja värikkään uran *Vapaan Sanan* päätoimittajana, mutta hänen suhteensa kansandemokraattiseen lehdistöön ja suurelta osalta koko liikkeeseen katkesi jo vuonna 1952. Hän joutui eroamaan sen jälkeen, kun oli arvostellut vanhoillisina pitämiään puoluevirikailijoita ja kollegoita.⁷⁰⁷

Kiistat syntyivät aluksi Palmgrenin ja Armas Äikiän välille⁷⁰⁸. Ne tulivat julkisiksi, kun Äikiä vastusti Jean-Paul Sartren näytelmän *Likaiset kädet* esittämistä Helsingissä "neuvostovastaisena". Palmgren arvosteli Äikiän työtyyliä. Jarno Pennasen sanoin Palmgren "oli kiinnittänyt huomiota eräisiin arveluttaviin ja SKDL:ää murentaviin ilmiöihin puolueessa pakinallaan 'Sulo Häiriö', joka käsitteli Armas Äikiän tapaista kommunistista toimintaa kansandemokraattisessa työväenliikkeessä".⁷⁰⁹

Palmgrenin ohella alkuvuosien tunnettuja kansandemokraattisia journalisteja ovat edellä mainitut Armas Äikiä ja Jarno Pennanen⁷¹⁰. Heistä Pennanen jatkoi aktiivisesti kd-liikkeen omaa lehtityötä vuoteen 1961 ja vaikutti siihen vielä muutaman vuoden omalla kustannustoiminnallaan. Äikiä oli aluksi uutistoimisto *DLP:n* johtajana, myöhemmin SKP:n toimitsijana.

⁷⁰⁷ VS:ssa tuohon aikaan työskennellyt Jorma Simpura kertoi myöhemmin, että yksi syy Palmgrenin erottamiseen oli lehden kulttuurisivulla julkaistu Picasson piirros nuoresta Stalinista. Se ei "epärealistisena" sopinut vanhoillisten ajatusmaailmaan. KU 1982:328, 42.

⁷⁰⁸ Kiistojen varsin perusteellinen kuvaus Kalemaa 1984, 201-205.

⁷⁰⁹ Pennanen 1970a, 130.

⁷¹⁰ Pennasen sodanjälkeisen kirjallisen työn kuvaus Palmgren 1984, 101-110.

Jo 1920-luvulla poliittisen toimintansa aloittaneen runoilija Armas Äikiän⁷¹¹ (1904-1965) journalistisen työn kuvaaminen pitää aloittaa siitä todellisuudesta, joka hänet uralleen ohjasi.

Äikiä muutti 19-vuotiaana kotiseudultaan Viipurin läänin Pyhäjärveltä Helsinkiin, liittyi maanalaiseen kommunistiseen puolueeseen ja alkoi toimia sen vaikutuspiirissä olevissa lehdissä. Hän kuului ainakin *Liekin*, *Idän ja Lännen* sekä *Työväenjärjestöjen Tiedonantajan* toimituksiin ja julkaisi ensimmäiset runonsa antologiassa vuonna 1928, 24-vuotiaana. Jo sitä ennen hänet oli tuomittu vankeuteen poliittisen aktiivisuuden vuoksi. Hän oli vankilassa myös vuodet 1930-1935.

Tästä kommunismin kieltävästä suomalaisesta todellisuudesta Äikiä pelastui siihen todellisuuteen, jonka aatteisiin ja tulevaisuuteen hän uskoi. 1930-luvun kiristyneessäkin ilmapiirissä hän jatkoi kirjallista työtään Neuvostoliitossa, eikä tietävästi joutunut vainotuksi toisin kuin useimmat maahan aikaisemmin paenneet suomalaiset kommunistiset kirjailijat ja toimittajat.

Vuodesta 1935 vuoteen 1947 Armas Äikiä oli poliittinen pakolainen. Hän asui etupäässä Karjalassa, mutta myös piirityksen aikana Leningradissa, missä hän toimi radiojournalistina⁷¹². Hän osallistui sodan päätyttyä suomenkieliseen julkaisutoimintaan Petroskoissa ja julkaisi runojaan mm. lehdissä. Jo sota-aikana ilmestyi SKP:n puheenjohtajasta Toivo Antikaisesta kertova *Laulu kotkasta*. Vuonna 1945 hän julkaisi jo vuosina 1927-1928 Tammisaaren vankilassa syntyneitä runojaan.

Äikiä oli talvisodan aikaisen Terijoen hallituksen maatalousministeri, mutta se oli mitätön episodi hänen urallaan. Enemmän hän vaikutti runoilijana ja propagandaupseerina. Tämä oli hänen koulunsa, jossa hän oppi työskentelemään neuvostolaisesti ja olemaan puolueensa aatteiden puolestapuhuja.

Sodan päätyttyä joukko vielä elossa olleita SKP:n aktiiveja muutti Suomeen. Nämä "pelastuneet" osallistuivat eri tavoin kansandemokraattisen liikkeen toimintaan. Äikiästä tuli SKP:n äänenkannattajan *Työkansan Sanomien* kolumnisti ja myöhemmin *Demokraattisen lehtipalvelun (DLP)* päätoimittaja. *Vapaassa Sanassa* ja *Työkansan Sanomissa* hän pakinoi nimimerkillä Liukas Luikku ja hän julkaisi myös runoutta ja suorasanaisia kirjoja.

Journalistina ja kulttuurivaikuttajana Äikiää on kuvattu kovan linjan kommunistiksi, joka piti yllä pesäeroa kaikkeen sosialidemokratiaan vivahtavaan ja kuvasi maailmaa hyvin punavalkoisesti. Vaikka Äikiä ei tavallisesti

⁷¹¹ Äikiän kirjallisen työn monipuolisin ja paras kuvaus on edelleen, miesten kaikista erimielisyyksistä huolimatta, Raoul Palmgrenin teossarjassa *Kapinalliset kynät* (1983-1984; osassa I 325-327, osassa II 211-217 ja osassa III 241-246. Arviointi on esimerkki Palmgrenin pyrkimyksestä puolueettomaan tulkintaan, vaikka takana oli avoimia ristiriitoja.

⁷¹² Äikiän persoonaa korostetaan Pietarissa vuonna 2005 ilmestyneessä piiritetyn Leningradin radiotoimintaa kuvaavassa kirjassa. Varsinkin jatkosodan alussa hän esiintyi sanavalmiina välihuutajana samalla aaltopituudella kuin Lahden pitkäaaltoaseman Jahvetti (Yrjö Kilpeläinen). On uutta, että Suomessa olisi tämän vuoksi sodan jälkeen perustettu jonkinlainen Äikiän ritarikunta. Kavkazov (2005, 46) kirjoittaa myös, että Äikiän ja hänen työtoveriensa ohjelmia kuunneltiin Suomessa "informaation täsmällisyyden" vuoksi. - Puolueellinen on myös vastapeluri Jahvetin todistus: Äikiää kutsutaan "Räikiäksi", joka huuteli eetteriin "tylsyyksiään". Jahvetti 1942, 195.

hyökännyt henkilöitä, vaan näkemyksiä vastaan, kiistat käytiin usein henkilökohtaisella tasolla. Kun runoilija Arvo Turtiainen vastusti stalinismia, se oli samalla toimintaa Äikiää vastaan, sillä hänen koettiin korottaneen itse itsensä SKP:n "ylimmäksi runoilijaksi". Jarno Pennanen mukaan varsin pieni Neuvostoliitossa maanpakolaisina olleiden SKP:n johtohenkilöiden joukko oli vaikuttanut tehokkaasti mm. toimitsijakoulutuksessa ja varsinkin SKP:n piirissä se oli "luonut niin sanoakseni hallitsevan puolueyylin"⁷¹³.

Äikiän ja eräiden muiden työtyylissä Palmgrenia ja Pennasta ärsytti käsitys suhteesta puolueeseen. "Tämä kommunistityyppi pitää puolueen jokaista liikettä ja jokaista käännöstä luonnollisena. Hän ei kysy itseltään, missä suhteessa nykyinen toiminta ja ajattelu ovat entiseen. Hän hyväksyy ilman muuta kaiken - tapahtuneena tosiasiana. Puolue on tehnyt virheen ja korjannut virheensä. Kun oikaisu sitten tapahtuu, hän toteaa sen silmissään lapsen luottavaa iloa: enkö minä sitä sanonut!"⁷¹⁴

Äikiä jätti monta todistusta luottamuksestaan neuvostososialismin voittoon. Vuonna 1959 hän julkaisi teoksen *Tänään ja vuonna 1965* (josta oli tuleva hänen kuolinvuotensa). Siinä hän ennusti "sosialistisen valtioneirin" ohittavan kapitalistisen vastaavan teollisuustuotannossa juuri vuonna 1965. "Silloin sosialismi on jo ylivoimainen kapitalismiin verraten [...]"⁷¹⁵ Hänestä oli myös selvää, että "Neuvostoliitossa ovat asiat useilta kohdiltaan paremmin kuin meillä Suomessa".⁷¹⁶ Äikiän kirja sopi hyvin yhteen Neuvostoliitossa 1950-luvun lopulla alkaneen "kommunismi-euforian" kanssa.

Armas Äikiä työskenteli viimeiset vuotensa SKP:n kansainvälisellä osastolla valmistellen päätösasiakirjoja, mutta laatien myös juttuja lehdistöä varten⁷¹⁷. Poliittisen toimikunnan kokouksiin hän osallistui kutsuttuna viimeiseen saakka⁷¹⁸.

Tasan kaksi viikkoa ennen Unkarin vuoden 1956 kansannousun alkua Jarno Pennanen (1906-1969) täytti 50 vuotta. Hän oli työskennellyt sitä ennen yli 20 vuotta vasemmistolaisena toimittajana ja kirjailijana. Merkityksellisestä NKP:n 20. edustajakokouksesta oli syntymäpäivänä kulunut runsas puoli vuotta, ja tämän kokouksen mukanaan tuoma menneiden vuosien uuden tarkastelun halu ja tarve riippuivat selvästi ilmassa. Tämä näkyi myös siinä, miten kirjailijatoveri Elvi Sinervo esitteli syntymäpäiväsankarin *Vapaassa Sanassa*⁷¹⁹.

⁷¹³ Pennanen 1970a, 127.

⁷¹⁴ Sama, 132.

⁷¹⁵ Äikiä 1959, 221.

⁷¹⁶ Sama, 222.

⁷¹⁷ Häntä ei pidetty hyvänä organisaattorina työyhteisössä, ja siksi hänen toivottiin tekevän kirjallista työtä. SKP pol tmk 9.5.1963. Äikiä totesi yrittävänsä pitää huolta siitä, että muutkin kirjoittavat lehtiin. SKP pol tmk 20.11.1964. KA.

⁷¹⁸ Viimeisessä puheenvuorossaan 10 päivää ennen kuolemaansa Äikiä kantoi huolta siitä, miten erimielisyyksistä keskustellaan. Hän toivoi, että myös "meidän konservatiivimme", joiksi hän nimesi Aimo Aaltosen, Oiva Lehdon ja Ville Pessin, osallistuisivat julkiseen keskusteluun vastapainona nuorten esittämille jopa "sosialidemokraattisille" ajatuksille. SKP pol tmk 10.11.1965, § 5, KA.

⁷¹⁹ Vapaa Sana 1956:217, 2: "Kirjoihin viety elämä. Jarno Pennanen 50 vuotta".

Lehden päätoimittaja Pennanen esiteltiin eräänä niistä työväenliikkeen riiveihin tulleista sivistyneistön jäsenistä, joille mukana pysyminen ei ole ollut aina helppoa. Elvi Sinervo viittasi sisarensa Aira Sinervon vertaukseen kahdenlaisista sotilaista yhteisessä taistelussa: heistä jotka pysyvät "ojennuksessa" ja heistä jotka eivät sitä tee. Edelliset tuomitsevat usein jälkimmäiset murskaavasti, mutta todellisuudessa "vasta jälkeinpäin voidaan suorittaa objektiivinen arvio" "omin päin, epätähdissä ja omalla tavallaan" toimineesta sotilaasta.

Tässä oli suoraa heijastumaa NKP:n edustajakokouksen antamasta luvasta uudelleenarvioihin. Stalinin aikana oli tuomittu monia, joiden väitettiin toimineen omapäisesti puoluetta vastaan. Tuomio oli useimmiten murskaava fyysiseen tuhoamiseen saakka. Sinervo ei erittele, mutta viittaus kohdistuu myös oman maan kommunistiseen puolueeseen. Hän väittää, että tässä liikkeessä vilpittömintäkin tulijaa "katsotaan aina kuin mahdollista huomispäivän luopiota, lievimmässä tapauksessa kuin poliittista kiipijää". Viitaten oman poliittisen liikkeensä johtohenkilöiden epäsuosiossa olleiden muiden henkilöiden kohtaloon Sinervo väitti, että tällaiselta mukaan tulijalta "vaaditaan suurta nöyryyttä, niin suurta, että se toisinaan johtaa liki inhimillisen oman arvon tunnon tuhoamis[een]..."

Jarno Pennasta koskien nämä sanat tuntuvat oikeaan osuneelta ennustukselta, sillä vuoden 1961 jälkeen kansandemokraattinen liike ei halunnut häntä työllistää eikä hänen viimeisten vuosiansa poliittinen toiminta juurikaan saanut vastakaikua.

Jarno Pennanen syntyi kirjailijan ja näyttelijän poikana, joka sai mahdollisuuden käydä oppikoulua – tosin sen keskeytti varojen puute – ja päästä nuorena toimittajan oppiin ensin *Aamulehdessä* ja vuosina 1930-1931 *Uudessa Suomessa*. Varhaisen vaiheensa oikeistolehdissä Pennanen katkaisi ryhtymällä toimimaan radikaalissa ihmisoikeusjärjestössä ja liittymällä vuonna 1934 maan alla toimineeseen kommunistiseen puolueeseen⁷²⁰. Tätä ennen hän oli ryhtynyt toimittamaan vasemmistolaista *Kirjallisuuslehteä*, ja vielä samalla vuosikymmenellä ilmestyi hänen ensimmäinen teoksensa ja runoteoksista merkittävin, *Rivit* (1937).

Näinä vuosina Pennanen toimi niin kuin useimmat kommunistiset toimittajat. Moskovan näytösoikeudenkäynnit saivat häneltä ymmärrystä ja jopa tukea, vaikka toisaalta hänen runoissaan oli kuultavissa ajatus siitä, miten poliittinen puhe voi irrota todellisuudesta⁷²¹. Pennanen leimasi näytösoikeudenkäyntien uhrin fasismiksi rikollisiksi välikappaleiksi. 30 vuotta myöhemmin hän totesi oman tekstinsä olevan "pelottava näyte siitä, miten luja auktoriteettiä usko pystyy synnyttämään ihmisessä täysin harhaanjohtavia ajatusmekanismeja, jotka

⁷²⁰ 1930-luvun ilmapiiriä ja kommunistisen puolueen houkuttavuutta Pennanen on kuvannut: "[...] ei löydetty mitään muuta liittolaista eikä mitään muuta voimaa, joka olisi näyttänyt kyllin terävästi taistelevan tätä vaarallista poliisisuuntausta vastaan." Tämä johdatti monet SKP:n jäseniksi. Pennanen erotettiin puolueesta talvisodan aikana 1939. Sodan jälkeen hän liittyi SKDL:n, mutta ei SKP:n jäseneksi. Jotaarkka Pennanen 19.9.2006.

⁷²¹ Pennanen oma havainto esikoiskokoelmastaan *Rivit* (1937). Pennanen 1970b, 169.

automaattisesti vievät hänet totuuden ohi⁷²². 30 vuotta myöhemmin hän totesi myös, että vaikka hän ei tiennyt mitä Neuvostoliitossa tapahtui, se ei vapautta häntä vastuusta⁷²³.

Talvisodan aikana Pennanen kirjoitti *Suomen Sosialidemokraattiin*. Jatkosodan aikana hänestä tuli valtiojohdon mielestä niin vaarallinen sodan vastustaja, että monien muiden vasemmistoaktiivien tavoin hänet suljettiin vankilaan. Tällöin hän syventyi aforismi- ja runoteksteihinsä, joita ilmestyi välittömästi sodan jälkeen neljässä eri teoksessa.

Sodan jälkeen Pennanen työskenteli aluksi Suomi-Neuvostoliitto-Seuran aikakauslehdessä, sitten vuosina 1948-1956 vuoroin *Vapaassa Sanassa* ja *Työkansan Sanomissa*. 1940-luvun lopun merkittävin työtehtävä oli osallistuminen ainoana suomalaisena toimittajana Natsi-Saksan johtajia tuominneen Nürnbergin oikeudenkäynnin seuraamiseen (1945-1946).

Nürnbergissä Jarno Pennanen kirjoitti paljon, sekä lehdissä julkaistua että julkaisematta jäänyttä. Tässä yhteydessä hän tuli tietämään tärkeitä asioita ei vain Saksan vaan myös Neuvostoliiton lähistoriasta⁷²⁴. Kielitaitoisena hän oli tekemisissä monien muiden toimittajien kanssa, ja kielitaidon vuoksi *Työkansan Sanomien* päätoimittaja Mauri Ryömä halusi pitää hänestä kiinni. Sodan jälkeisenä aikana Pennanen kävi Neuvostoliitossa kaksi kertaa, ennen sotaa kerran⁷²⁵.

NKP:n 20. puoluekokouksen jälkeen Jarno Pennanen luki Nikita Hruštšovin salaisesta puheesta Yhdysvaltain ulkoministeriön version. Pennaselle NKP:n kokous ja sitä seurannut tilanne oli merkittävä syy siihen, että hän halusi kirjeenvaihtajaksi Moskovaan⁷²⁶. Tämä toteutuikin sitten elokuussa 1957, ja Moskovassa hän oli kesään 1960 saakka.⁷²⁷

Suojasään aika ei avannut Pennaselle sellaista sosialismin tulevaisuuden uskoa, että eikö sittenkin pääasiallinen tunne olisi ollut murhe Neuvostoliiton todellisuuden ja lähistorian vuoksi⁷²⁸. Moskovassa hän tapasi myös henkilöitä, joita hän oli tavannut 1930-luvulla. Neuvostoliitosta kertovan kirjan jääminen suunnitelmien asteelle oli merkki siitä, että niin Jarno Pennanen kuin hänen puolisonsa Anja Vammelvuo pettyivät kokemaansa. Molemmat olivat hyvin masentuneita Moskovan ajan loppuvaiheessa. Jarno Pennasen mielestä sosialismin idea oli vääristynyt, kun siitä oli tullut ihmisiä erottava eikä yhdistävä tekijä. Lisäksi hän kritisoi voimakkaasti sitä, että Neuvostoliitossa ei tehty tilejä selväksi lähimenneisyyden väkivallantekojen kanssa.⁷²⁹

⁷²² Pennanen 1970b, 168.

⁷²³ Sama, 169.

⁷²⁴ Jotaarkka Pennanen 19.9.2006.

⁷²⁵ Ensimmäisellä kerralla vuonna 1934 "[...] vielä vallitsi vallankumouksellinen vapaus [...]" Pennanen 1970a, 134. Pennanen kävi Moskovassa, Petroskoissa ja Leningradissa. Pennanen 1970b, 112-113.

⁷²⁶ Sama.

⁷²⁷ Ensimmäinen Pennasen juttu julkaistiin vasta 6.10.1957. Ehdotuksen P:n siirtymisestä Moskovaan teki Hertta Kuusinen ja siinä ratkesi SKP:n "ongelma" tulla toimeen KU:n päätoimittajan kanssa. Ks. myös Uskali 2003, 129.

⁷²⁸ P. kyllä seurasi esimerkiksi oppikirjojen uudistamista ja Stalinin aikaisten vääristelyjen oikaisemista. Yhteenvetoa Uskali 2003, 156-157.

⁷²⁹ Jotaarkka Pennanen 19.9.2006.

Käännekohta Jarno Pennasen todellisuuden kokemisessa oli neuvostolehdistissä aloitettu kampanja kirjailija Boris Pasternakia ja hänen teostaan *Tohtori Živago* vastaan. Pennanen kuvasi kiistaa sovittamattomaksi ristiriidaksi "Neuvostoliiton sosialistisen yhteiskunnan kollektiivisen moraalin ja kirjailija B. Pasternakin yksilöllisen moraalin välillä", mutta hän tiesi samalla, että kirjailijan vastapuolena ei ollut kasvoton kollektiivi, vaan puoluejohdosta lähtenyt käsky vaientaa kirjailija⁷³⁰. Tällaisissa tunnelmissa ei tavallaan ollut ihme, että Jarno Pennasta eivät avaruuden valloituksen saavutukset juuri kiinnostaneet, vaikka *Kansan Uutiset* muutoin julkaisi niistä uutisia⁷³¹.

"Tällaisille henkilöille, jotka eivät ryhtyneet takinkääntäjiksi, asioiden pohjittaminen oli vaikeaa", kuvaa Jotaarkka Pennanen vanhempiensa tilannetta siinä vaiheessa, kun työ Moskovassa oli päättynyt ja kansandemokraattinen liike käytännössä sulki heidät kirjoittajina ulkopuolelleen⁷³². Siinä vaiheessa syntyi ensin runoteos *Vesillelasku*, ja vuonna 1961 alkoi ilmestyä Jarno Pennasen toimittama aikakauslehti *Tilanne*.

Jarno Pennasen kustannustoiminta oli ongelma SKP:n johdolle niin kauan kuin lehti ilmestyi (1961-1966). Pennanen halusi luoda vasemmistoa yhdistävää toimintaa. Ongelma oli, että sen paremmin SKP, SKDL kuin SDP:kään eivät hyväksyneet tällaista oma-aloitteisuutta. Lehti oli journalistisesti hyvää tasoa, mutta Pennasen yhteiskunnallinen toiminta ei koonnut taakseen kuin korkeintaan muutamien satojen ihmisten kiinnostuksen.

Aikakauslehestään Pennanen pyrki luomaan yleismarxilaisen foorumin, joka pyrki ottamaan esiin vasemmistolaisia yhdistäviä asioita. Johtuen päätoimittajansa lukeneisuudesta ja Länsi-Euroopan kommunististen ym. lehtien seuraamisesta se oli myös eräänlainen uudistuvan kommunismin airut Suomessa. Suhteessa neuvostokommunismiin Pennanen oli paaluttanut oman näkemyksensä: mikään ei oikeuttanut mieletöntä väkivaltaa. Väkivallantekojen kiistäminen taas perustui hänen mielestään teorian asettamiseen käytännön ja totuuden edelle.⁷³³

SKP:n johdon piirissä *Tilanne* ja Pennasen toiminta herätti huolta viimeistään vuoden 1963 lopulla. SKP:n johdossa laadittiin suunnitelma Pennasen ideoiden torpedoimiseksi marraskuussa 1963⁷³⁴. Asiassa päätettiin ryhtyä julkiseen polemiikkiin epäillen mm. lehden rahoituksen mahdollista "antikommunistisuutta" - mikä tarkasti ottaen saattoi ainakin osaksi pitää paikkansa.⁷³⁵

⁷³⁰ Lainaus KU 3.11.1958, 3 Uskalin 2003 mukaan.

⁷³¹ Uskali 2003, 164.

⁷³² Jotaarkka Pennanen 19.9.2006. Jarno Pennasen oma kertomus suhteiden katkeamisesta KU:n kanssa, Pennanen 1970a, 116-117, 119, 120-123, 129-131.

⁷³³ Pennanen 1970a, 130-131. Lehden avustaja oli mm. Raoul Palmgren. Kalemaa 1984, 246-247.

⁷³⁴ SKP pol tmk 11.11.1963, § 7. KA. *Tilanne* oli "vierasta aatetta", sanoo Erkki Kauppila. Leppänen (toim.) 2007, 31.

⁷³⁵ SKP pol tmk 11.11.1963, § 7. KA. Asia oli esillä myös 12.2.1964 (§ 3). KA. *Tilanne*-lehden rahoitusta ovat käsitelleet mm. Jarkko Vesikansa (2004, 242-243) sekä lehden toimitussihteerinä loppuvaiheessa toiminut Jaakko Blomberg (2007, 53-57). Osa rahoituksesta tuli tämän mukaan säätiö Suomalaisen Yhteiskunnan Tuki antoi rahoitusta, ja välillisesti mukana saattoi olla amerikkalainen järjestö.

Tilanteen ilmestyminen loppui kannatuksen pienuuteen, ei ajatusten vähyteen. Jarno Pennanen ehti vielä ennen kuolemaansa kokea niin Prahan kevään kuin Tšekkoslovakian miehityksen. Kevättä hän vertasi Pariisin kommuuniin ja totesi taantumuksen voimien murskanneen sen. Tässä vaiheessa keskusteluissa tuli helposti esiin se, miten vaikeaa, jopa pyhäinhäväistykseen verrattavaa monille oli Neuvostoliiton arvostelu; monet kommunistit eivät kerta kaikkiaan voineet uskoa, miten asiat todella olivat.⁷³⁶

5.1.2 Kerttu Kauniskangas

Monien muiden suomalaisten tavoin osalla kansandemokraattisista toimittajista oli tai oli ollut sukulaisia Neuvostoliitossa. Pääasiassa heitä siirtyi Suomesta vuoden 1918 tapahtumien yhteydessä sekä 1930-luvun alussa. Poliittisista syistä Neuvostoliittoon muutettiin myös 1920-luvulla.

Esimerkiksi sopii hyvin Kerttu Kauniskangas (myöh. Murto ja Kauniskangas-Salonen; 1920-1998)⁷³⁷. Hänen isoisänsä oli työväenliikkeen vaikuttaja ja toimittaja Yrjö Mäkelin, joka kuoli useiden pidätysten ja vankeustuomion uuttamana syyskuussa 1923 valtiollisen poliisin sellissä. Ennen tätä, ollessaan ehdonalaisessa vapaudessa, Mäkelin menetti puolisonsa vankilaan.⁷³⁸

Ellen (Elisabeth) Mäkelinin vapauduttua pari vuotta miehensä kuoleman jälkeen hän pakeni Neuvostoliittoon, jonne häntä seurasivat myös lapset Leo, Yrjö, Sirkka, Esa, Hilikka, Laura ja Kerttu (Gertrud) - viimeksi mainittu oli jo muuttaessaan Suomesta Kerttu Kauniskankaan äiti.⁷³⁹

Kerttu Kauniskangas on vuonna 1971 kertonut lyhyesti näin syntyneestä erikoisesta suhteestaan Neuvostoliittoon: "[...] Neuvosto-Karjala on monin tavoin ollut minulle läheinen koko ikäni. Äitini perhe muutti sinne minun ollessani vielä vauva. Minä jäin isäni perheen hoiviin Suomeen. Halusin kiihkeästi tietoja oloista, joissa äitini perhe eli. Kyselin kaikilta siellä olleilta joita tapasin. Mutta kaikki jäi utuiseksi ja käsittämättömäksi. Vasta kun muutama vuosi sitten olin kolme päivää Petroskoissa, katselin sen katuja ja Äänisjärveä ja puhuin siellä asuvien ihmisten kanssa, pystyin eläytymään kohtaloihin, joista olin niin paljon kuullut, ja ymmärtämään sukulaisten elämää."⁷⁴⁰

Millaisia nämä kohtalot olivat? Isoäiti Ellen kuoli varsin nuorena. Hänen lapsistaan Hilikka ja Kerttu olivat toimittajina, jälkimmäinen 1930-luvulla myös valistustyöntekijänä Svirstroin kanavanrakennustyömaalla, joka oli NKVD:n työleiri. Hän oli siis itse asiassa vanki. Myöhemmin hän eli karkotuksessa, palasi Suomeen sairaana 1956 ja kuoli pian tämän jälkeen vain 55-vuotiaana⁷⁴¹. Sirkka kuoli Leningradissa sota-aikana ja Hilikka samaan aikaan evakkomatalla.

⁷³⁶ Jotaarkka Pennanen 19.9.2006.

⁷³⁷ Kerttu Kauniskangas. Ylioppilas 1938; osasi ruotsia, saksaa, englantia ja ranskaa, mutta ei venäjää. Mirja Ruonaniemi 31.10.2003. Murto-Lehtinen 2007. Pauliina Murto-Lehtinen 9.7.2007.

⁷³⁸ Hedman 1967, 239, 273-274.

⁷³⁹ Mirja Ruonaniemi 31.10.2003.

⁷⁴⁰ Kauniskangas 1971, 12.

⁷⁴¹ Murto-Lehtinen 2007, 48.

Laura kuoli tuberkuloosiin⁷⁴². Leo Mäkelin oli ns. punainen jääkäri, joka myöhemmin karkotettiin Ruotsista Neuvostoliittoon. Hän toimi ilmeisesti sotilas-tiedustelun palveluksessa. Vangitsemisen jälkeen (1930-luvulla) hän oli eläkkeellä ja kuoli sota-aikana Uralilla. Isänsä kaima Yrjö oli Kiimasjärven taisteluretkeen 1922 osallistunut SKP:n työntekijä ja myöhemmin VKP(b):n jäsen, joka alennettiin upseerista verstaan työntekijäksi ja vangittiin kahdesti. Hänet ammuttiin elokuussa 1937 Petroskoissa.⁷⁴³

Kerttu Kauniskankaan väite, että "kaikki jäi utuiseksi ja käsittämättömäksi" on ymmärrettävä symboliseksi tavaksi olla puhumatta vaikeista asioista. Se ei ainakaan vastaa Mirja-sisaren kuvausta Kauniskankaan suhteesta Neuvostoliittoon.

Kauniskankaan ensimmäinen aviomies Yrjö Murto⁷⁴⁴ oli asunut Neuvostoliitossa ja oli varmasti kertonut sen oloista vaimolleen. Kertun oman äidin kohtalo tuli jollakin tavalla tutuksi ainakin niinä parina vuotena (1956-1958), jotka äiti ehti elää Suomessa. Myös Mirja-sisar kertoi hänelle asioita, joiden pohjalta voi sanoa toimittajan tienneen niistä ilman kaunisteluja. Tosin sisarusten välit eivät olleet parhaat mahdolliset eikä keskustelu aina sujunut ongelmitta. "Hänellä oli sellainen yleinen käsitys, että siellä Neuvostoliitossa ei ole mitään sellaista, mistä me voisimme olla onnellisia ja innostuneita ja ottaa oppia", sisar muistelee.⁷⁴⁵ Sukutausta toisaalta satoi Kauniskankaan ehdottomasti työväenliikkeen "vasempaan laitaan", toisaalta se antoi hänelle "melkoisen rokotuksen" Neuvostoliittoon kohdistuvaa ihailua vastaan⁷⁴⁶.

Edellisen perusteella Mirja Ruonaniemellä on sellainen käsitys, että Kerttu Kauniskangas nimenomaan varoi kirjoittamasta Neuvostoliitosta, "koska se oli silloin tabu niin kuin avoimesti".⁷⁴⁷ Tytär on puhunut suorastaan Kerttu Kauniskankaan vihasta Neuvostoliittoa kohtaan⁷⁴⁸.

Kerttu Kauniskangas toimi pitkään *Työkansan Sanomien* ja *Kansan Uutisten* toimittajana. Aluksi sosialidemokraattisten oululaisen *Pohjolan Työn* ja tamperealaisen *Kansan Lehden* toimituksissa työskennellyt nuori oli vuoden 1945 käännyttäjä⁷⁴⁹. Siirtyminen kansandemokraatteihin sinetöityi, kun Kauniskankaasta tuli keväällä 1945 joksikin aikaa Suomen Demokraattisen Nuorisoliiton viikkolehden *Terän* toimittaja. Myöhemmin hän oli *Työkansan Sanomissa* mm. toimitussihteerinä sekä varsinaisena elämäntyönään *Kansan Uutisissa* poliittise-

⁷⁴² Pauliina Murto-Lehtinen 9.7.2007.

⁷⁴³ Mirja Ruonaniemi 31.10.2003. Lahti-Argutina 2001, 347. Mäkelineistä ja vangitsemisistä mainitsi lyhyesti jo Syvänen 1941, 9.

⁷⁴⁴ Murto, Yrjö, 1899-1963, Neuvostoliitossa maatalouskorkeakoulussa ja puolueutyössä 1930-1935, vankilassa Suomessa 1935-1944, SKP:n johdon jäsen ja mm. varapuheenjohtaja, kansanedustaja 1948-1963, ministeri 1945-1948. 2. puoliso K. Kauniskangas 1947-1957. Suomen kansanedustajat... 1982, 403. Krekola 2006, 396 ja 397n. Kuului "Skp:ssä tiukasti vanhan linjan kannattajiin"; Murto-Lehtinen 2007, 51.

⁷⁴⁵ Mirja Ruonaniemi 31.10.2003.

⁷⁴⁶ Murto-Lehtinen 2007, 49.

⁷⁴⁷ Mirja Ruonaniemi 31.10.2003.

⁷⁴⁸ Murto-Lehtinen 2007, 52.

⁷⁴⁹ Kauniskangas oli varsin nuorena varma siitä, että hänestä tulee toimittaja. Ylioppi-laana hän etsi toimittajan työtä, mutta päätyi aluksi arkkitehtipiskelijäksi.

na pakinoitsijana, nykyään voitaisiin sanoa erikoistoimittajana. Nimimerkin Juorkunan Jussi hän oli ottanut käyttöön jo *Työkansan Sanomissa*. *Kansan Uutisissa* hän hoiti lähes koko ajan myös yleisönosaston toimitustyön, mikä oli "mahtava aiheiden ja palautteen antaja".⁷⁵⁰

Kauniskangas sai *Terän* toimittajana omakohtaisia työkosketuksia Neuvostoliittoon. Hän osallistui elo-syyskuussa 1945 peräti neljän viikon matkalle, jolla oli mukana kymmenen SDNL:n aktiivia. Kauniskangas oli ryhmän ainoa toimittaja, ja hän kirjoitti matkasta useihin *Terän* numeroihin.⁷⁵¹

Kahdessa julkaistussa teoksessaan Kauniskangas käy läpi SKP:n vaiheita, erityisesti sen hajaannuksen syitä ja seurauksia. Pohtiessaan vuonna 1971 SKP:n riitojen syitä Kauniskangas luo henkilökuvat kahdesta puolueen jäsenestä, joiden kautta erimielisyydet tulevat ymmärrettäviksi. Hän ottaa esille myös Neuvostoliiton; kuviteltu henkilö "Tullius" on Neuvostoliitossa 1920- tai 1930-luvulla opiskellut työläinen, joka alistui kuriin ja kärsi nurkumatta elämän epämukavuudet. Tullius oppi erilaisia asioita, mutta hänen tiedostamaton ongelmansa oli, että ei ollut mitään mihin verrata puolueen kautta saatuja, siis "virallista tietä" omaksuttuja tietoja. Tulliukselle muodostui selkeä, hyvin jäsenelty ja aukoton maailmankatsomus, ja siihen sisältyi käsitys SKP:sta työväenluokan etujoukkona, joka ylläpitää riveissään rautaista kuria ja puhdistautuu "vieraista aineksista".

Kauniskankaan kuvitellun henkilön (jolla tietenkin oli esikuvia SKP:n piirissä, ehkä jopa sen johdossa) maailmankuva perustui siihen, miten Stalin oli selittänyt maailmaa. Kirjoittajan viesti on, että Neuvostoliitossa opittiin marxismia teoriassa, irrallaan käytännöstä – mikä tietenkin oli ironista, sillä juuri sosialistisessa maassahan käytäntö on läsnä. Kauniskangas tietenkin tarkoittaa, että teoria kulki edellä ja kaikki elämässä selitettiin sen avulla, oli se sitten oikein tai väärin.⁷⁵²

Tällaisen "peruskonservatiivisen" Tulliuksen rinnalle Kauniskangas asettaa todellisen henkilön, Lauri Vileniuksen, joka nuorena osallistui sisällissotaan Suomessa ja Venäjällä ja myöhemmin Espanjassa, mutta joka kuitenkin keskittyi elämään työläisenä ja osallistumaan käytännön (1930-luvulla maanalaiseen) poliittiseen toimintaan. Vileniukselle käytäntö oli ensisijainen, ja siinä maailmankatsomuksessa SKP oli lähinnä väline oikeudenmukaisuuden saavuttamiseksi, ei itseoikeutettu työväenluokan johtajaksi julistautunut etujoukko.⁷⁵³

Kerttu Kauniskangas antoi näin, osittain rivien välissä, selkeän kuvan Neuvostoliitosta: siellä kaikki ei toiminut aivan oppien mukaan. Tässä Kauniskangas poikkesi hieman siitä kd-toimittajien peruslinjasta, että "hyväntahtoisesti sanotaan vain se, mikä on hyvää".⁷⁵⁴ Edellä jo kerrottiin sukutaustan vaiku-

⁷⁵⁰ Murto-Lehtinen 2007, 49. Pauliina Murto-Lehtinen 9.7.2007.

⁷⁵¹ Selin 2003, 36. Tällä matkalla hän tapasi ensi kerran Leningradissa sisarensa Mirjan (myöh. Ruonaniemi); tapaaminen tapahtui Kauniskankaan aloitteesta. Ruonaniemi 31.10.2003.

⁷⁵² Kauniskangas 1971, 18-20.

⁷⁵³ Kauniskangas 1971, 21-22.

⁷⁵⁴ Näin luonnehti kd-toimittajien Neuvostoliitto-journalismia Mirja Ruonaniemi 31.10.2003.

tuksesta, mutta toimittajan- ja puolueetyön kokemusten kautta häntä inhotti paljon myös se, miten NKP:n puuttui SKP:n asioihin ja antoi tukea puoluevähemmistölle⁷⁵⁵.

5.1.3 Jorma Simpura

Kerttu Kauniskankaan ikätoverin – ja noin 17 vuoden ajan esimiehen – Jorma Simpuran (1921–) tausta ja kokemus olivat kovin erilaisia, mutta myös Simpura teki pitkän päivätyön kansandemokraattisissa lehdissä. Nuoresta rintamasotilaasta kehkeytyi sodan jälkeen vasemmistolainen valtiotieteiden kandidaatti. Hän erosi monista kollegoistaan sovittelunhalunsa sekä isojakin poliittisia asioita gentleman-ottein kravatit takaa analysoivan ja harkitsevan tyyliinsä vuoksi⁷⁵⁶.

Vuosina 1948–1952 Simpura oli *Vapaan Sanan* ulkomaantoimittaja ja toimituspäällikkö. Muutaman vuoden opiskelun ja opettajantyön jälkeen hän palasi toimittajaksi 1957, nyt vastasyntyneeseen lehteen. *Kansan Uutisten* päätoimittajana hän keskittyi ensimmäiset vuodet Jarno Pennasen jälkeensä jättämän vastaperustetun lehden journalistiseen kehittämiseen. Varapäätoimittaja Aili Mäkinen, jonka tausta oli *Työkansan Sanomissa*, piti huolta suhteista puoluejohtoon SKP:n poliittisen toimikunnan jäsenenä. Simpura itse oli SKDL:n liittotoimikunnan jäsen.

Tilanne muuttui kuitenkin 1960-luvun puolivälissä sekä Mäkisen sairastelun että puolueen sisäisten jännitteiden vuoksi. SKP:n johdon kokouksissa ja varsinkin eräiden puolueitoimitsijoiden ja aktiivijäsenten parissa *Kansan Uutiset* ja toimittajien kannanotot alkoivat olla suosittu puheenaihe. Puolueen vanhoilliset kokivat toimittajat jonkinlaiseksi uhaksi. Tässäkin oli yksi syy, minkä vuoksi Simpuran oli hyvä olla sekä kuulemassa että vaikuttamassa SKP:n poliittisessa toimikunnassa. Sen jäseneksi hänet valittiin maaliskuun lopulla 1965.

Esimakua tulevasta hän sai kuitenkin jo sitä ennen. SKP:n toimitsija, *DLP:n* päätoimittajana hetken aikaan toiminut Timo Koste löylytti päätoimittajaa 15.3.1965 todeten, että Simpuran kiistävä "puolueen vastaisten mielialojen" olemassaolo *KU:n* toimituksessa pitää paikkaansa. Koston mukaan toimituksessa on esitetty "10-12 vuoden aikana [...] puolueenvastaista kantaa".⁷⁵⁷ Koste oli jyrkkänä toimittajien piirissä tapahtuneelle kehitykselle: hänen mielestään oli vastapainoksi tarpeen perustaa jonkinlainen "stalinistinen ryhmä"⁷⁵⁸.

Tällaista löylyttämistä oli tapahtunut eri yhteyksissä ilmeisesti jo ennenkin, sillä Aili Mäkisen todistuksen mukaan Simpura oli harkinnut eronpyyntöä

⁷⁵⁵ Murto-Lehtinen 2007, 52.

⁷⁵⁶ Simpurasta on myöhemmin kirjoitettu yllättävän vähän, vaikka hän oli yli 20 vuotta kd-lehtien toimittajana ja lähes 17 vuotta KU:n päätoimittajana. KU 1982:328, 42-43 (Arja-Anneli Tuominen: "Olen sovittelija, mutta luokkalinja pitää säilyttää"). HS 5.8.1971 ("Puoleksi lehtimies, puoleksi poliitikko"). Leppänen 1999, 170-171.

⁷⁵⁷ SKP pol tmk:n ja KK:n työntekijöiden yhteinen kokous 15.3.1965. KA. Koste oli itse ollut toimittajana pitkään: DLP:n toimittajana 1951-1962, josta loppuajan päätoimittajana.

⁷⁵⁸ Erkki Kauppila 28.1.2008.

työstään "monta monituista kertaa" "sen tavan vuoksi, miten häneen on suhtauduttu kun kuitenkin ihminen on yrittänyt parhaansa"⁷⁵⁹.

Jorma Simpura piti itseään sovittelijana ja koki, että häntä arvosteltiin senkin vuoksi, että hänen ei koettu kyllin selkeästi asettuvan puolue-enemmistön puolelle ja vähemmistöä vastaan. Hän uskalsi kuitenkin sanoa *Tiedonantajaa* "liikaa riitaa haastavaksi" lehdeksi⁷⁶⁰, ja poliittisen toimikunnan jäsenenä kritiikki häntä ja *Kansan Uutisia* kohtaan tuli juuri puoluevähemmistön taholta. Mutta Aimo Aaltosen ansioksi hän laski sen, että tämä ei koskaan sekaantunut toimituksen työhön – ja Simpura oli sentään yhdeksän vuotta Aaltosen "alaiseina".⁷⁶¹ Sovittelunhaluinen luonne ei ilmeisesti sekään voinut noissa oloissa ylittää henkilökohtaisen vihanpidon mitat saanutta puoluehajaannusta, sen osoittaa Simpuraan kohdistunut kritiikki.

Sovittelevan luonteensa mukaisesti Jorma Simpura mietti vielä päätoimitaja-aikojen jälkeen, miksi SKP:n hajaannus yhä jatkui, vaikka sille ei hänen mielestään ollut mitään "syvää ideologista perustaa". Mutta hajaannusta oli vaikea pysäyttää, kun se kerran oli alkanut. "Mukaan tulee niin paljon henkilökohtaista närää."⁷⁶²

Oman työnsä kannalta hän koki selvästi mielekkäimmäksi ajan ennen valintaa poliittiseen toimikuntaan, sillä silloin hänellä oli enemmän aikaa työskennellä toimituksessa aamusta iltamyöhään. SKP:n johtoon osallistuminen teki Simpurasta oman lausumansa mukaan politrukin. Poliitikka vei aikaa, ja riitosen vuoksi kokouksiin meneminen oli suorastaan vastenmielistä.⁷⁶³

Vaikka Simpura harvoissa antamissaan haastatteluissa vähätteli omaa poliittista rooliaan, hän oli kuitenkin eräässä mielessä "tärkeä enemmistöläinen". Hän oli yksi heistä, jotka jo varhaisessa vaiheessa, ehkä pian Tšekkoslovakian miehityksen jälkeen, ottivat varovaisen kannan. Simpura ei pitänyt hyvänä, että SKP:n suhteet NKP:hen heikkenivät⁷⁶⁴, eikä hän itse hyväksynyt kaikkea *Kansan Uutisissa* asiaan liittyen vuonna 1968 kirjoitettua. Hänestä suuntaus kohti "eurokommunismien kopiointia" ei ollut järkevää, koska "luokkalinja pitää säilyttää".⁷⁶⁵ Kuitenkin juuri esiintymiset Tšekkoslovakiaa koskevissa asioissa saivat puoluevähemmistön nimittämään Simpuran yhdeksi "neljän koptan" jäseneksi (muiden ollessa Erkki Salomaa, Oiva Björkbacka ja Pentti Kinha)⁷⁶⁶.

Tämä kanta sopi hyvin yhteen myös sen kanssa, että Simpura kesän 1965 puoluekeskustelun ryöpsähtäessä liikkeelle *KU:ssa* ja muissa kd-lehdissä kava-

⁷⁵⁹ SKP pol tmk 10.3.1965, § 6. KA.

⁷⁶⁰ SKP:n edustajakokouksessa 1969 hän puhui TA:n erään jutun "siivottomuudesta". Leppänen 1999, 299.

⁷⁶¹ KU 1982:328, 42, 43. HS 5.8.1971.

⁷⁶² KU 1982:328, 43.

⁷⁶³ Sama.

⁷⁶⁴ Suhteet Neuvostoliittoon ja NKP:hen olivat monille enemmistökommunisteille elintärkeä asia; tätä tahoja oli pakko myötäillä tai ainakin sen kritiikki ja painostus tuli ottaa toiminnassa huomioon, sanoo SKP:n pitkäaikainen toimitsija Oiva Björkbacka. Björkbacka 2007, 222.

⁷⁶⁵ KU 1982:328, 43.

⁷⁶⁶ Leppänen 1999, 274.

ti sen "kuumia piirteitä" ja haki muiden kantaa keskustelun jatkumiseen⁷⁶⁷. Toisaalta hänellä oli riitojen alkuvaiheesta alkaen selkeä kanta siihen, että SKP ei voi ohjelmassaan kannattaa sekä parlamentaarista että väkivaltaista tietä sosialismiin⁷⁶⁸. Syksyllä 1967 hän jätti julkaisematta Markus Kainulaisen pitämän "äärivasemmistolaisen" linjapuheen, mikä tuotti vihaisia soittoja ja jopa uhkauskirjeitä⁷⁶⁹. Puolueriita rajoitti Simpuran vapautta olla sellainen journalisti kuin hän halusi, varsinkin kun vielä NKP:n tuki oppositiolle tuotiin julki toistuvana kd-lehtien ja ennen kaikkea *Kansan Uutisten* kritisointina⁷⁷⁰.

Vuonna 1974 Jorma Simpuralle siirtyi pois vastenmieliseksi muuttuneesta päivälehtityöstä⁷⁷¹. Viime työvuotensa hän oli aikakauslehti *Alkoholipolitiikan* päätoimittajana ja Alkon tiedotus- ja valistusjohtajana.

5.1.4 Aili Mäkinen

Kerttu Kauniskankaan ohella myös toisella merkittävää työuraa vielä 1960-luvulla *Kansan Uutisissa* tehneellä naisella Aili Mäkisellä (1907-1988) oli Neuvostoliitosta enemmän tietoa kuin hän koskaan tuli kirjoittaneeksi. Tämä tieto oli hankittu kuitenkin aivan toisella tavalla kuin tapahtui Kauniskankaan kohdalla. Mäkinen osallistui nuorena maanalaisen kommunistisen nuorisoliiton toimintaan, ja tämä lähetti hänet vuonna 1935 Moskovaan Lenin-kouluun. Sen aktiivinen oppilas, viimeisen lukuvuoden ns. lehtorikurssilla, hän oli oppilaitoksen sulkemiseen eli vuoden 1938 alkuun saakka. Jo seuraavana vuonna Mäkinen kuului Tampereella SKP:n maanalaiseen piirikomiteaan.⁷⁷²

Monet Neuvostoliitossa muun muassa tässä oppilaitoksessa sekä Leningradissa yliopistossa opiskelleista olivat sodan jälkeisessä tilanteessa SKP:n ydinjoukkoa. Aili Mäkinen ryhtyi pian nimenomaan valistustyöhön ja osallistui myös nuorisoliiton alkuvaiheen toimintaan. Hän oli mukana suunnittelemassa *Työkansan Sanomien* perustamista. Hertta Kuusisen ja Inkeri Lehtisen ohella hänet nähtiin miesjoukossa esimerkiksi puoluevierailuilla. Hänen merkittävyytään kuvaa, että hän oli yksi SKP:n 30-vuotisjuhlien (1948) pääpuhujista. SKP:n poliittisessa toimikunnassa ja sen sihteeristössä vuosina 1947-1965 hän oli todella oman liikkeensä päätöksenteon ytimessä.⁷⁷³

Syksyllä 1956 Aili Mäkinen nimitettiin perusteilla olleen *Kansan Uutisten* varapäätoimittajaksi, alkuvaiheessa Jarno Pennasen, myöhemmin Jorma Simpuran työpariksi. Kuten Elina Katainen toteaa, naisen valinta sanomalehden

⁷⁶⁷ Leppänen 1999, 59-60.

⁷⁶⁸ Leppänen 1999, 72.

⁷⁶⁹ Leppänen 1999, 122.

⁷⁷⁰ Leppänen 1999, 171.

⁷⁷¹ Simpura "oli 1970-luvun alussa rasittunut tehtävässään ja pyysi Arne Saarista ja sittemmin Arvo Aaltoa hankkimaan hänelle uuden työn. Simpuran väsymys johtui ennen muuta SKP:n opposition häneenkin kohdistamasta ajojahdista, ja samoja sävyjä oli myös Moskovan terveisissä." Erkki Kauppila 19.1.2004.

⁷⁷² Mäkisestä Leppänen 1999, 148-149 ja Krekola 2006, 338-341, 396, 400 ym.

⁷⁷³ Katainen 2007, 45. Leppänen 1999, 148 tunnustaa Mäkisen merkityksen, mutta ei tule korostaneeksi hänen rooliaan puolueen uudistustyössä ennen vuotta 1965.

toimituksen johtoportaan on ollut varsin poikkeuksellista⁷⁷⁴. Mutta Mäkinen oli varmaan myös jotain poikkeuksellista, sillä tamperelaisen työläisperheen tytär oli aktiivisesti itse hankkinut koulutusta. Monien muiden poliittisten van- kien tapaan hän käytti hyödyksi myös vankilavuotensa Suomessa (1931-1934 sekä 1941-1944) – siinä määrin kuin opiskelu oli vankilassa mahdollista.

Toimittajan työssä, ja myös puolue toiminnassa, varsinaiset vaikeudet tuli- vat 1960-luvun puolivälissä sairauksien kautta. *Kansan Uutisten* kohtaamaan kritiikkiin hän vastasi rohkeasti. Työstä Aili Mäkinen jäi pois vuonna 1969.

Kansan Uutisiin Mäkinen valittiin uskollisena puolue työntekijänä, joka piti puolueen päättävien elinten puolta. Mutta hänen "keskeiseksi tehtäväkseen" sanottu puolueen linjan valvominen osoittautui aikaa myöten monimutkai- semmaksi asiaksi kuin miltä se oli sodanjälkeisinä vuosina toimittajan työpöy- dän takaa näyttänyt. Toimituksessa oli erilaisia mielipiteitä, eivätkä kaikki ha- lunneet tuntea vanhanmallista solidaarisuutta puoluejohtoa kohtaan, kuten SKP:n kriisin kärjistyessä nähtiin. Mäkinen työstä varapäatoimittajana ei kui- tenkaan omasta piiristä löydy erityistä kritiikkiä.

Viime aikoinaan SKP:n poliittisen toimikunnan jäsenenä Aili Mäkinen paalutti asioita nimenomaan toimituksen ja toimittajien, ei puolueen tai puolue- työntekijän näkökulmasta. Hän joutui muun muassa marraskuussa 1964, Nikita Hruštšovin erottamisesta johtuneen hämmingin aikana, hieman kiusaantunee- na selittämään Armas Äikiälle, millaisia asioita *Kansan Uutisissa* on sensuroitu, toisin sanoen miten kirjoituksiin on puututtu⁷⁷⁵.

Pari viikkoa myöhemmin hän totesi poliittisen toimikunnan ja keskusko- mitean työntekijöiden yhteisessä kokouksessa, miten huonosti puolueväki näyt- tää tuntevan toimituksen työtä. Kulttuuritalolla oli jopa ihmetelty, miksi toimit- tajat eivät käy tilaisuuksissa pitämässä puheita. Mäkinen totesi, että jo pelkäs- tään hänen ja Jorma Simpuran mahdollisuudet työn ohella käydä puhumassa ovat rajoitetut. Puolue toimitsijoita hän kehotti olemaan leimaamatta *Kansan Uutisten* väkeä puolue vastaiseksi.⁷⁷⁶

Asia ei tullut kerralla selväksi, sillä tammikuussa 1965 Aili Mäkinen muis- tutti SKP:n johtoa, että "sanomalehdentoimittajat ovat niitä, joihin kohdistuu kentältä tuleva arvostelu ensimmäisenä". Pari kuukautta myöhemmin, vähän ennen jäämistään pois poliittisen toimikunnan jäsenyydestä, hän kertoi olleensa puolue toimitsijoiden puheiden vuoksi monta kertaa loukkaantunut päätoimit- taja Simpuran puolesta, omasta puolestaan ja *Kansan Uutisten* puolesta. Hän paljasti 10.3.1965, että hän itse ja Simpura ovat vaikeiden hetkien vuoksi jopa harkinneet irtisanoutumista tehtävistään.⁷⁷⁷

Aili Mäkinen korosti toimituksen itsenäisyyttä ja harkintakykyä, koska oli nähtävissä että ulkopuoliset eivät osanneet arvioida sen työntekoa järkevästi. *Kansan Uutisten* 30 hengen toimitus olisi kernaasti kuullut joskus kiitoksen sa- noja, sen sijaan kritisoijat tarttuivat herkän pahansuopaisesti joihinkin yksittäi-

⁷⁷⁴ Katainen 2007, 41.

⁷⁷⁵ SKP pol tmk 17.11.1964, § 3. KA.

⁷⁷⁶ SKP pol tmk 2.12.1964, § 3. KA.

⁷⁷⁷ SKP pol tmk 19.1.1965, § 8 ja 10.3.1965, § 6. KA.

siin asioihin. Esimerkiksi Olavi Laineen ammattitaitoa Mäkinen puolusti tavalla, joka kertoi että sitä oli Kulttuuritalon käytävillä arvosteltu. Itse journalismin luonteesta 1960-luvun puolivälin muutostilanteessa Mäkisellä oli selvä näkemys: "Nyt ei harrasteta pateettisia ja juhlallisia sanontoja. Nyt pitää olla sanottu kylmästi, selkeästi ja vähän toisin kuin aikaisemmin."⁷⁷⁸

Tietoa Neuvostoliitosta ja kontakteja sinne Aili Mäkisellä oli paljon enemmän kuin kd-toimittajilla keskimäärin. Tämä antoi hänelle osaltaan itsevarmuutta ottaa kantaa, vaikka hän tekikin sen etupäässä ennen vuotta 1965 SKP:n poliittisessa toimikunnassa, ei julkisuudessa. Mutta verrattuna moniin muihin, Neuvostoliiton asioissa hyvin itsevarmasti esiintyviin hänen tuskin tarvitsi tuntea pistoja sydämessään. Kesällä 1968 ennen Tšekkoslovakian miehitystä hän osallistui kutsuttuna SKP:n poliittisen toimikunnan kokoukseen, eikä suinkaan ollut valmis nielemään neuvostoliittolaisten kantaa tapahtumien kulusta⁷⁷⁹.

Aili Mäkinen oli 1930-luvulla Neuvostoliitossa opiskelleista viimeinen, joka osallistui toimittajana kansandemokraattisten sanomalehtien tekemiseen. Häneen voi verrata ainoastaan SKP:n aikakauslehti *Kommunistin* pitkäaikaista päätoimittajaa Inkeri Lehtistä, joka oli opiskellut Berliinissä ja Moskovassa ja ollut työssä Kominternissä. Lenin-koulussa Lehtinen oli Aili Mäkisen opettajana.⁷⁸⁰

Vielä 1960-luvulla Aili Mäkinen oli kirjeenvaihdossa yli itärajan ainakin Aura Kiiskisen, Alli Latvan, Kaisa Luodon, Hilma Mantereen ja mahdollisesti myös Aino Pesosen kanssa⁷⁸¹. Kirjeistä ei löydy aiheemme kannalta tärkeää tietoa, mutta sen sijaan kyllä vihjeitä siitä, että keskustelut tapaamisissa saattoivat olla avoimempia kuin mistä oli mahdollista puhua postitse. Latva oli ollut vangittuna ja Pesosen puoliso Ville Ojanen ammuttiin vuonna 1938.

5.1.5 Urho Jokinen

Raisiossa syntynyt, jo nuorena turkulaistunut Urho Jokinen⁷⁸² (1924-1996) teki pitkän päivätyön sekä puolueoimittajana että toimittajana. Metallialan työ jäi vain nuoruuden kokeiluksi, nyrkkeilyharrastuksessaan Jokinen sentään pääsi TUL:n piirin parhaaksi.

Aluksi SKDL:n, mutta myöhemmin Sirola-opiston opintojen jälkeen tiukasti SKP:n tehtävissä pätevöitynyt Jokinen osallistui vuonna 1959 kritiikkiin, jota esitettiin vuodesta 1949 *Uuden Päivän* päätoimittajana toiminutta Lauri Orellia vastaan. Orell erosi katkerana, ja aivan lyhyen välivaiheen jälkeen päätoimittajaksi nimitettiin SKP:n piirisihteeri Urho Jokinen.⁷⁸³

⁷⁷⁸ SKP pol tmk 2.12.1964, § 3. KA.

⁷⁷⁹ Leppänen 1999, 230.

⁷⁸⁰ Lehtisestä Leppänen 1999, 156-157 ja Krekola 2006, 107-109, 256-258, 427 ym.

⁷⁸¹ KA, Aili Mäkisen kirjeenvaihto. Siitä on tallella vain fragmentteja, kuten toteaa myös Katainen 2007, 41, 42. Kataisen mukaan Mäkinen "luultavimmin karsi itse jäämistöstä sen, mikä oli liian raskasta tiedettäväksi".

⁷⁸² Jokisesta Leppänen 1999, 208-210.

⁷⁸³ Lehtonen 2007, 131-132. Pekka Lehtonen 10.7.2007.

Oli helppo nähdä, tai ainakin asia nähtiin niin, että Jokinen viritti päätoimittajan kritiikkiä päästäkseen itse työhön lehteen. Toimituksessa eivät kaikki olleet ilahtuneita sen vuoksi, että Jokisella ei ollut ollenkaan kokemusta toimittajan työstä. Hänellä oli kyllä intoa, aatteen paloa ja organisointikykyäkin, ja hän kykenikin hieman uudistamaan lehteä: siihen tuli enemmän aatetta, mutta myös enemmän maakunnan asioita, joita oli kaivattu⁷⁸⁴.

Tässä vaiheessa SKDL:n ja SKP:n järjestöissä Turun seudulla oli erimielisyyksiä, mutta ne eivät suoraan ennakoineet myöhempää liikkeen kahtiajakoa. Erimielisyyttä oli ollut viimeistään vuodesta 1956 alkaen jopa *Uuden Päivän* mahdollisuuksista jatkaa maakuntalehtenä. Kaikki omat eivät luottaneet lehteen. On vaikea sanoa, mikä oli Urho Jokisen ajatuksen todellinen kulku tässä vaiheessa. Myöhemmin lehdestä irtauduttuaan hän ei sitä millään tavalla kannattanut.

Jokisen ura *UP:ssä* jäi lyhyeksi, mutta se valmensi häntä myöhempään, 1970-luvun koitoksiin. Hän oli päätoimittajana alkuvuodesta 1960 syksyyn 1962, jolloin hän lähti kahdeksi vuodeksi puolueoppiin Moskovaan. Tätä seurasi uusi lyhyempi kausi *UP:n* ohjissa, mutta puolueen sisäinen tilanne vaati vetreitä voimia SKP:n keskustuimistoon. Puheenjohtaja Aimo Aaltonen halusi Jokisen Helsinkiin. Turkulaisilla oli keskenään vanha tuttavuus, mikä vaikutti asiaan⁷⁸⁵.

Pari kuukautta Helsingissä oltuaan Urho Jokinen ei malttanut olla puuttumatta *UP:n* kirjoitukseen, jossa sivuttiin Neuvostoliiton oloja. Tapaus on esimerkki siitä, millä kiivaudella Jokinen puolusti neuvostoyhteiskuntaa ja millä innolla hän tarttui mielestään harhaoppisiin kirjoituksiin. Kiistan toinen osapuoli oli *UP:n* nuori päätoimittaja Seppo Siivonen, jonka Jokinen oli itse ottanut lehden johtotehtävään. Siivonen oli pohdiskellut sitä, miten SKP:n siirtyminen kannattamaan nimenomaan parlamentaarista politiikantekoa lisää vasemmiston yhteistyön näkymiä. Jokisen pinnan poltti se, että Siivonen hämärsi suomalaisen yhteiskunnan luokkaluonteen ja porvariston väkivaltaisuuden; Neuvostoliittoa koskien Siivonen taas oli viitannut demokratian puutteisiin.⁷⁸⁶

Tämän *Uudessa Päivässä* käydyn poliittisen keskustelun yhteydessä Jokinen esiintyi "oikean ideologian puhtauden vartijana". Vaikka hän oli tällöin uudelleen puolueoimittajan tehtävässä, ilmaisu sopii luonnehtimaan myös hänen journalismiaan.

Aivan samoin kuin *Uuden Päivän* toimituksessa oli alkuvuonna 1960 esitetty epäilyjä Urho Jokisen kirjallisia kykyjä kohtaan, aivan samoin eivät kaikki olleet vuoden 1965 alkupuolella vilpittömän ilahtuneita ajatuksesta saada Jokinen Helsinkiin työhön, muun muassa laatimaan julkilausumia ja puheita. Anna-Liisa Hyvönen viittasi Jokisen monissa piireissä saamaan huonoon nimien⁷⁸⁷. Aili Mäkinen, jolla jo oli takanaan pitkä poliittinen ja toimittajankin

⁷⁸⁴ Pekka Lehtonen 10.7.2007.

⁷⁸⁵ Leppänen 1999, 208 kuvaa Jokisen ja Aaltosen suhdetta hyvin kunnioittavaksi ja miehiä luonteiltaankin hieman samankaltaisiksi.

⁷⁸⁶ *UP:n* kirjoitukset, joista Jokisen julkaistiin 16.6.1966, herättivät keskustelua muissakin kd-lehdissä. Tapahtuman kuvaus Leppänen 1999, 58-59.

⁷⁸⁷ Leppänen 1999, 49.

ura, esitti että harkittaisiin parempaa vaihtoehtoa. Mäkinen myönsi Jokisen saaman poliittisen koulutuksen, mutta kirjallisilla kyvyillään hän ei pärjää. "Kysymys ei ole vain suomenkielestä vaan siitä nimenomaan, että se ei ole loogista, se on erittäin vaikeasti kirjoitettua. Toinen lause voi lyödä toista korvalle aivan rajusti vaikka sisältö on hyvä", Mäkinen tiivistä käsityksensä.⁷⁸⁸

Puolue vaihtoi puheenjohtajaa, mutta Urho Jokiselle työ Helsingissä oli vauhdikasta etenemistä uralla ja pääsemistä vaikuttamaan asioihin. SKP:n toimitsijana ja keskuskomitean, aprillipäivästä 1965 alkaen myös korkeimman puoluejohdon eli sihteeristön ja myöhemmin poliittisen toimikunnan jäsenenä hän edisti vähemmistön asemien vahvistamista. Sihteeristön jäsenyys merkitsi olemista pääsihteeriksi Ville Pessin sihteerinä syksyyn 1966. Sitten Jokinen osallistui SKP:n ohjelman uudistamiseen tähdänneeseen työhön⁷⁸⁹. Mutta pian hänen vastuulleen tuli ennen kaikkea *Tiedonantaja*; hän oli lehden päätoimittajana vuosina 1970-1983⁷⁹⁰.

Tällainen tehtävien muutos oli Jokiselle mieluinen, sillä nyt hän pääsi vaikuttamaan näkyvällä tavalla⁷⁹¹. Vähemmistöliikkeen kannalta valinta oli onnistunut, sillä *Tiedonantajan* haluttiinkin olevan äärimmäisen julistava ja puolueen "revisionisteja" kritisoiva lehti. Lehden asema ei ollut virallinen, mutta sillä oli taustavoiminaan NKP:n hiljainen ja joskus ääneenkin lausuttu tuki. Tämä sopi Urho Jokiselle, joka saattoi kokouksissa käyttää "neuvostovastaisuuden" esimerkinä jopa Leningradissa autoturistina käyneen toverin lausahduksia⁷⁹². Puolueen avoimessa hajoamisvaiheessa hän oli vetämässä linjaa "Koiton talon kokouksessa"⁷⁹³.

Urho Jokisen työuran saavutukset liittyvät siis viime kädessä hänen työhönsä *Tiedonantajassa*. Kuitenkin yksi *Uuteen Päivään* liittyvä yksityiskohta on syytä mainita. Vuoden 1964 lopulla hän kahdessa nimikirjaimilla varustetussa pääkirjoituksessa korosti Neuvostoliiton politiikan johtajavaihdoksista huolimatta jatkuvan muuttumattomana. Hän korosti, miten lännessä on herkuteltu asialla ja luotu neuvostovastaista mielialaa. Piikkiä hän tarjosi myös eräiden puoluetoveriensuuntaan toteamalla, että "vakaumuksellisessa suhtautumisessa veljespuolueisiin ei juosta muutoseikkojen ja yksilöjen perässä vaan pitäydytään asiaan". Oikeisto teki sensaatioita, mutta Neuvostoliitto lujitti ja syvensi "päälinjaansa".⁷⁹⁴

⁷⁸⁸ SKP pol tmk 10.3.1965, § 6, KA.

⁷⁸⁹ Leppänen 1999, 121 kuvaa, miten J. Moskovassa SKP:n valtuuskunnan jäsenenä halusi pitää kiinni "ei-rauhanomaisesta tiestä" SKP:n ohjelmassa. Keväällä 1967 J. lähti ohjelmatyöryhmässä omille teilleen. Leppänen 1999, 301.

⁷⁹⁰ Rentola 2005, 36 mainitsee epätarkasti Jokisen tulleen *Tiedonantajaan* "heti" lehden perustamisen jälkeen.

⁷⁹¹ Muita yhteiskunnallisia tehtäviä kuin puoluetöitä J. ei selvästikään arvostanut; "hän oli pysyvästi vetäytynyt kirjoituspöydän taakse jakamaan tuomioitaan". Leppänen 1999, 209.

⁷⁹² SKP pol tmk 10.11.1965, § 5, KA.

⁷⁹³ Leppänen 1999, 258.

⁷⁹⁴ UP 1964:245, 3 ja 1964:248, 3 (pääkirjoitukset "Hälyn laimetessa" ja "Asenteista ja asioista").

Jokisen toimittajantyössä näkyi parhaiten julkisesti hänen asenteensa Neuvostoliittoon ja sen politiikan muutoksiin. Näin ollen hänen toimistaan saa käsitystä myös myöhemmin luvussa 5.5, ja hieman aihetta sivuttiin jo luvussa 4.2.1.

Jokinen kuuluu siihen ryhmään kansandemokraattisia toimittajia, jolla oli ollut lähisukua Neuvostoliitossa. Hänen samanniminen isänsä ylitti rajan 1930-luvun alussa, ja äiti yritti pojan kanssa perässä. Se ei onnistunut. Ei ole tiedossa, saiko Urho Jokinen koskaan tietää isänsä kohtalosta. Isä ammuttiin monien muiden Stalinin ajan uhrien tapaan vuoden 1938 alkupuolella; tietoa hänen rehabilitoinnistaan ei ole säilynyt⁷⁹⁵. Samana päivänä ammuttiin samassa metsässä noin 150 muuta suomalaista, ehkä monia muitakin⁷⁹⁶.

5.1.6 Antti Kovanen

Helsinkiläistä, mutta Vaasassa syntynyttä "työläisen kakaraa" Antti Kovasta (1929-2001) voi pitää esimerkkinä Neuvostoliittoa koskevista asioista tiliä tehneistä kansandemokraattisista toimittajista, vaikka hän ei työskennellytkään kd-lehdissä kuin tilapäisesti⁷⁹⁷. Kovanen liittyi SKP:n jäseneksi jo 1950 ja hän opiskeli Moskovassa NKP:n puoluekoulussa 1955 alkaen. 1950-luvun lopulla ja 1960-luvun alussa hän oli *Moskovan radion* suomenkielisen toimituksen jäsen ja avusti myös *Yleisradiota*. *Kansan Uutisiin* hänellä oli ilmeisesti tilapäinen työsuhte. Myöhemmin hän oli *Yleisradion* toimittajana Suomessa. Venäjän kieli hänellä oli hallussa⁷⁹⁸.

Haluan lukea Kovasen kansandemokraattisten toimittajien joukkoon senkin vuoksi, että hän kommunismin kriisin eräällä ratkaisevalla hetkellä käytti puheenvuoron, jolla on liittymäkohdat toimittajan työhön. Ilmeisesti jo puoluekouluaikanaan neuvostotodellisuuteen hyvin perehtynyt Kovanen julkaisi vuonna 1970 monia kohauttaneen kirjan *Kommunismin kriisi*, jota kommunistit eivät julkisesti ottaneet omakseen, päinvastoin⁷⁹⁹.

Monen muun ajankohtaisen asian ohella Kovanen toi korostetusti esiin sananvapauden, jotta myös kommunistinen liike voisi kehittyä maailman muutosten mukana. Kovasen mukaan kommunismi itse julistaa "laajinta demokrati-aa, mielipiteen muodostuksen suurinta vapautta ja ihmisoikeuksien täydellistä kunnioittamista". Toisaalta kommunistit ovat unohtaneet oman ohjeensa, että

⁷⁹⁵ Lahti-Argutinan 2001, 168 mukaan vuonna 1900 Mellilässä syntynyt muurari Urho Valdemar Jokinen ammuttiin 10.2.1938 Karhumäessä. Hänen viimeinen ammattinsa oli kirjastonhoitaja (Muurmannin alueella).

⁷⁹⁶ Lahti-Argutina, 2001 ja omien tiedostojeni mukaan.

⁷⁹⁷ K. työskenteli KU:n ulkomaantoimituksessa toimittajana tai avustajana. Erkki Kauppilan 19.1.2004 mukaan K. oli KU:ssa "tuuraajana". Saman vahvistaa Pekka Saarnio 20.11.2003.

⁷⁹⁸ Seppo Siivonen 12.10.2003. Erkki Kauppilan 19.1.2004 mukaan K. pääsi Yleisradioon "mm. Ville Pessin tarmokkaiden ponnistusten seurauksena". Ylessä K. haastatteli mm. Juri Gagarinia ja seurasi presidentti Kekkonen Moskovan matkoja. KU Viikkolehti 12.10.2001. Uskali 2003, 168-169, 177 mainitsee K:n ohimennen ja vain Yleisradion ja KU:n avustajana. - K:n lapsuuden ja nuoruuden omaelämäkerrallinen kertomus Työläisen kakara ilmestyi Otavan Suunta-sarjassa 1976.

⁷⁹⁹ KU Viikkolehti 12.10.2001.

"arvostelu ja itsearvostelu on kommunistille yhtä välttämätön kuin ihmiselle on ilma ja vesi".⁸⁰⁰

Vapaa mielipiteen muodostus ja tiedon vapaa saanti – siinä yksi Kovasen suppean, mutta silti maailman ja Suomen kommunistien ongelmia laajasti käsittelevän teoksen yksi perusaiheista. Ihmisellä tulisi myös reaalisosialismissa, ja ennen kaikkea siellä, olla "mahdollisuus oman mielipiteensä ilmaisuun ilman pelkoa"⁸⁰¹.

Kovanen käsitteli myös Tšekkoslovakian parin edellisen vuoden tapahtumia – itse asiassa ne olivat merkittävä tekijä kirjan syntyprosessissa. Kovanen kirjoittaa puoluepuhdistuksista, joiden avulla Varsovan liiton miehittäjamaat saivat tahtonsa läpi eli Tšekkoslovakian puoluejohdon noudattamaan haluaansa linjaa. Myös Neuvostoliiton ja Kiinan erimielisyyksiä esitellään kirjassa.

Myös Kovasen esiin nostamat SKP:n sisäiset erimielisyydet ja niistä esitetyt arviot aiheuttivat hämmennystä kommunistien keskuudessa. Omien näkemysten esiin tuominen johti juuri siihen, mihin Kovanen oli sanonut kommunismin pahimmillaan johtavan: teoksen kirjoittaja erotettiin SKP:n jäsenyydestä samana vuonna kun kirja ilmestyi. Häntä myös arvosteltiin kovin sanoin⁸⁰².

Kovasta saattoi kuvailla sanoilla "vähemmistön lyömä ja enemmistön hylkäämä" myös sen vuoksi, että hänet jätettiin ajatuksineen eräässä kommunistien välisessä tv-keskustelussa yksin: Arne Saarinen, Arvo Hautala ja Taisto Sinisalo löysivät toisensa, näin Kovanen itse muisteli parikymmentä vuotta myöhemmin.⁸⁰³

Kovanen kertoi olleensa sinisilmäinen siinä, että hän otaksui syntyvän jonkunlaista keskustelua asioiden selvittämiseksi. Mutta kävi toisin: "Päälleni syljettiin. Tieto Moskovaan välitettiin."⁸⁰⁴ Erityisesti häntä loukkasi epäasiallinen tapa keskustella⁸⁰⁵.

Kovasen niin sanotut paljastukset eivät 37 vuotta myöhemmin luettuina hätkähdytä, mutta niiden vaikutus pitääkin nähdä ajan henkeä vasten. SKP:n johto yritti eheyttää itseään painamalla piiloon avointa keskustelua kommunismin ongelmista. Suhteita NKP:hen haluttiin pitää yllä, ja siinä valossa puheenvuoro tuli pahaan aikaan. Vielä 1990-luvun alussa Kovanen oli katkera siitä, että SKP:ssä ei ymmärretty tilien tekemisen merkitystä. Lähihistoriassa oli tapahtunut monia sellaisia asioita, joiden vuoksi piti yhä olla varuillaan.

⁸⁰⁰ Kovanen 1970, 10, 14. Jälkimmäinen ajatus on Stalinilta, joka valitettavasti, niin "kuin moni muukin kommunistijohtaja – unohti itse viisaat neuvonsa". Sama. "Niin kauan kuin ihminen ajattelee, täytyy hänen myös arvostella, ja jos hän ei saa tehdä sitä julkisesti, se tapahtuu salaisesti." Kovanen 1989, 1. K. oli lukenut hyvin Leniniä ja Staliniä, kuten osoittaa hänen alustuksensa vuonna 1989. Kovanen 1989, 7-17.

⁸⁰¹ Kovanen 1970, 18.

⁸⁰² Arvostelut julkaistiin HY:ssä, KU:ssa, TA:ssa ja Kommunistissa. Kovasen teoksesta ja sen vastaanoton tekijälle aiheuttamasta pettymyksestä Kovanen 1989, 3-5.

⁸⁰³ KU 1990:212. Esa Ålander ja Seppo Siivonen kirjoittivat haastattelun pohjalta Kovasesta näytettävän jutun, jossa kd-liikkeen "synnit" tuotiin avoimesti esiin.

⁸⁰⁴ Kovanen 1989, 4.

⁸⁰⁵ Myöhemmin K. lainasi saamastaan kritiikistä syvästi loukkaantuneena seuraavan kohdan: "Tämä yhteiskunta tekee helposti ihmisistään sairaita, vieraantuneita, työttömiä ja juoppoja, koska se on edullista kapitalismille. Siitä osoituksena kapitalismin 'huorat', kovaset." Lainaus on Esko-Juhani Tennilän tekstistä. Kovanen 1989, 5.

Myöhemmässä kritiikissään Kovanen totesi, että pohtiva, luova ihminen on ollut "rasite kommunistisessa liikkeessä"⁸⁰⁶. "Historiankirjoittajien tärkeä tehtävä on selvittää, mikä sai ihmiset niin täysin mukautumaan väärintekoihin. On turha väittää, ettei nähty eikä tiedetty. Kyllä nähtiin ja tiedettiin, mutta vaiettiin", Kovanen kritisoi vuonna 1990 ja varoitti, että myös uuden Vasemmistoliiton piirissä voi olla stalinismin ja brežneviläisyyden paluun vaara⁸⁰⁷.

Eläkeläisenä Antti Kovanen oli yhä kiinnostunut kansainvälisestä ja muustakin politiikasta ja harrasti kulttuuria eri tavoin ja eli aktiivista elämää⁸⁰⁸. Katkeruuttaan hän hoiti muun muassa niin, että liittyi SDP:n jäseneksi. Entisiä puoluetovereitaan hän kritisoi kaksinaamaisiksi. Esimerkiksi *Kansan Uutisten* päätoimittajaa (jota hän hieman väärin nimitti myös SKP:n pääideologiksi) Erkki Kauppilaa hän arvosteli siitä, että tämä oli osoittanut tietämättömyyttä ja välinpitämättömyyttä Brežnevin kauden "destalinisointia" kohtaan, mutta toisaalta ollut kyllä valmis syleilemään SKP:n juhlilla vuonna 1988 Neuvostoliitossa kaltoin kohdeltua kirjailijaa Vladimir Dudintsevia⁸⁰⁹.

5.2 Lähellä ja kaukana Moskovasta

5.2.1 Kirjeenvaihtajat

Edellä luvussa 1.3.3 on selostettu *Kansan Uutisten* Moskovan-kirjeenvaihtajien Erkki Kauppilan (1964–1967) ja Sisko Kiurun (1967–1972) toimintaa. Tarkastelujaksona Moskovassa työskenteli myös Veli (Veli-Kusti) Pelkonen (1972–1974).

Kauppila, Kiuru ja myös Pelkonen olivat hyvin tuotteliaita kirjeenvaihtajia, ja niinpä *KU* saattoi käyttää noina vuosina sivuillaan runsaasti omien toimittajien tekemiä Neuvostoliitto-juttuja. Se oli tietenkin tarpeen, ilmestyihän lehti viikon jokaisena päivänä ja pyrki kunnon uutislehden tapaan seuraamaan kaikkia vähänkin merkittäviä tapahtumia kotimaassa ja ulkomailla.

Tähän oli myös resursseja. Vuonna 1966 *Kansan Uutisilla* oli Helsingissä kolme ulkomaantoimittajaa, joista aina yksi oli iltavuorossa. Ulkomaan aineistoa lehti sai Moskovan lisäksi Berliinissä (DDR), Wienissä ja Tukholmassa toimivilta kirjeenvaihtajiltaan sekä monilta uutistoimistoilta, kuten *TASS:lta*,

⁸⁰⁶ Kovanen 1989, 1-2.

⁸⁰⁷ *KU* 1990:212.

⁸⁰⁸ Tanotorvi 7.11.2001, 7.

⁸⁰⁹ Kovanen 1989, 20. K. selittää katkeruuttaan: Hän, Toivo Ryhänen ja Armas Nordgren olivat 1955 Moskovassa "Neuvostoliiton korkeimmassa ja arvostetuimmassa yhteiskunnallisessa korkeakoulussa" [puoluekorkeakoulussa] kysyneet opettajalta, mitä tarkoittaa perustuslaissa mainittu jokaisen kansakunnan oikeus "itsenäisyyteen aina eroamiseen asti". K. kertoo: "Veikko ja Christina Porkkalan vanavedessä Kauppila poistui luokkahuoneesta ja leimasi ["äänekkäästi", alustuksen käsikirjoitukseen käsin tehty lisäys] meidät provokaattoreiksi." Kovanen 1989, 21. Dudintsevia ei kohdeltu aivan niin kaltoin kuin K. antaa ymmärtää. Hänen pääteoksestaan "Ei ainoastaan leivästä" otettiin vuonna 1968 uusi, 100.000 kappaleen painos. *KU* 1968:194, 5. Suomeksi kirja ilmestyi tuoreeltaan vuonna 1957. Kauppila ei mainitse Kovasta Moskovan opiskelijana. Leppänen 2007, 26.

APN:ltä, ADN:ltä (DDR), Cetekalta (Tšekkoslovakia) sekä STT:ltä, joka puolestaan käytti muiden toimistojen aineistoa (lähinnä *Reuter* ja *AFP*).⁸¹⁰

Moskovon kirjeenvaihtajien työssä kyse ei ollut vain ahkeruudesta, vaan ajanjaksoon mahtuu monta paljon palstatilaa vaatinutta ja keskustelua herättänyttä uutistapahtumaa. Erkki Kauppilan kohdalla merkittävin ja kauaskantoisin – ja myös eniten hänen myöhempään toimintaansa Moskovassa vaikuttanut – tapahtuma oli Nikita Hruštšovin syrjäyttäminen ja se, miten hän asian uutisoi. Sisko Kiurun kohdalla muistiin painuvin asia oli kaikki se, mikä liittyi Neuvostoliiton ja Tšekkoslovakian suhteisiin ja tapahtumiin Tšekkoslovakiassa. Kiuru vieraili itse Prahassa elokuun alussa 1968, mutta lomalla; hän kirjoitti matkan perusteella vain yhden "postikorttijutun". Pelkosen aikaan osuivat YYA-sopimuksen 25-vuotisjuhlat sekä kiristyneet toimet toisinajattelijoita vastaan (mm. vankeustuomioita ja Solženitsynin karkotus).

Turo Uskali on kuvannut Kauppilan toimia Hruštšovin syrjäyttämisen yhteydessä⁸¹¹. Kauppila antoi ensimmäisen juttunsa asiasta *Yleisradion* radiouutisille. Siitä ja myös omaan lehteen tehdystä uutisesta Kauppila sai kotonaan NKP:n keskuskomitean kansainvälisen osaston edustajilta osakseen arvostelua. Uskalin haastattelussa Kauppila muisteli, miten hän jutuissaan oli arvailut, "mitkä kaikki syyt voisivat johtaa tähän [Hruštšovin] erottamiseen. Tämäkös sitten oli pyhäinhäväistys ja rikos. Sen seurauksena seuraavana päivänä pari kolme keskuskomitean heppua marssi meille kotiin esittämään protestinsa. Ainoa kommunistinen lehti maailmassa, joka esittää tällaisia, ei tyydy siihen informaatioon [naurua], jonka me annamme, vaan levittää tällaisia tarinoita".⁸¹²

Toisessa haastattelussa Kauppila vahvisti NKP:n edustajien kritisoineen nimenomaan sitä, että "yksikään kommunistinen lehti ei ole käsitellyt toveri Hruštšovin tai meidän kokoustamme tällä tavalla".⁸¹³ Tilanne kuitenkin rauhoittui iltaa kohti: kun saman päivän *Pravda* oli julkaissut asiasta "hieroglyfikirjoituksen", "jota ei normaali ihminen ymmärtänyt", Vladimir Fjodorov saapui Kauppilan luo uudemman kerran ja selitti, mitä *Pravdan* artikkeli oikeastaan tarkoittaa.⁸¹⁴ Ehkä hän oli huomannut, että kirjeenvaihtaja tosissaan kaipasi hieman perusteellisempaa tietoa⁸¹⁵.

Konflikti oli Kauppilan mukaan kuitenkin loppujen lopuksi positiivinen asia: oma lehti ja ennen kaikkea SKP asettuivat Kauppilan tueksi ja totesivat oikeastaan ensimmäistä kertaa, että NKP:ltä pitää vaatia kunnollista informaatiota, kun jotain tämän suuruusluokan asioita tapahtuu.⁸¹⁶ SKP päätti pyytää lisätietoa, mutta ei kertonut tästä julkisuuteen, mikä aiheutti polemiikkia. Pää-

⁸¹⁰ Kauniskangas (toim.) 1966, 32.

⁸¹¹ Uskali 2003, 206–207, 209.

⁸¹² Uskali 2003, 207. Leppänen (toim.) 2007, 32.

⁸¹³ Erkki Kauppila 10.5.2001.

⁸¹⁴ Uskali 2003, 207. Lyhyt selostus artikkelista KT 1964:241, 1 (STT-Reuter, "Pravdan kommentti").

⁸¹⁵ Moskovassa toimivat suomalaiset kirjeenvaihtajat olivat tuolloin ja myöhemminkin vaillinaisen tiedon varassa mm. sen vuoksi, että Yleisradion lähetykset eivät kuuluneet siellä. Sisko Kiuru 13.2.2004.

⁸¹⁶ Erkki Kauppila 10.5.2001.

sihteeri Ville Pessi joutui selittämään asiaa mm. Pentti Saarikosken esittämän kritiikin vuoksi. Kirjoitus selvensi SKP:n toimia, mutta ei millään tavalla itse asiaa, Hruštšovin erottamista.⁸¹⁷

Konfliktin taustalla oli Kauppilan mukaan pääasiassa se NKP:n työntekijöiden näkemys, jonka mukaan porvarilehdet kyllä "luonnollisesti" voivat kirjoittaa Neuvostoliiton asioista mitä tahtovat, mutta kommunistilehtien on pysyttävä siinä ruodussa jossa komentoa pitää yllä NKP. "[...] se oli monoliittinen liike olevinaan niin jota he jopa rahoittivat, kirjeenvaihtajatoiminta oli niin [rahoitettua], [jos] sen jäsenet uskaltautuivat tällaisia ristiinmeneviä arvioita esittämään niin se oli kelvotonta."⁸¹⁸

Kauppilan Moskovan-jaksoon mahtui myös SKP:n piirissä alkanut keskustelu, jossa vaadittiin proletariaatin diktatuurin käsitteestä luopumista ja uudenlaista, demokratiaa korostavaa yhteiskuntanäkemyistä. *KU:n* kirjeenvaihtaja joutui huomaamaan, että tämä oli SKP:n pääsihteerille Ville Pessille kova paikka. Pessi halusi NKP:n avulla "sammuttaa tulipaloo". Vieraillessaan Moskovassa hän tuli yhdessä Vladimir Fjodorovin kanssa Erkki Kauppilan luo ja esitti, "että pitää kirjoittaa neuvostodemokratiasta kunnon kirja ja järjestämme niin että voit esitellä sitä eri puolilta".

Kauppila kuitenkin varoi liittymistä Pessin palokuntaan. Vaikka SKP:n sisäinen riita ei vielä ollutkaan kovin kärjekäs, Kauppila soitti SKP:n kansainvälisiä asioita hoitaneelle Olavi Poikolaiselle ja SKP:n kulttuurisihteerille Anna-Liisa Hyvöselle. Poikolaisen reaktio oli hyvin selkeäsanainen: "[...] älä saatana puuhaako se Ville semmoisia, se yrittää tehdä tyhjäksi tämän Rauteen ja Simpuran ja muiden puuhan että SKP:n ohjelma [...] muutettaisiin."

Kauppila ei aivan kokonaan kieltäytynyt kirjahankkeesta, mutta ei siihen toisaalta suostunutkaan ("[...] en katso voivani tehdä tällaista."), ja idea hänen tyydytyksekseen sittemmin sannahti. Yksi tilaustyö jäi näin tekemättä.⁸¹⁹

Sisko Kiuru tuli työhön Moskovaan kesällä 1967. Tehtävän vaihto Erkki Kauppilan kanssa ei sujunut niin kuin oli ajateltu, sillä työhön perehdyttäminen jäi tekemättä Kiurun sairastumisen vuoksi. Myöhemminkin Kiuru joutui itse orientoitumaan työssään, sillä yhteydenottoja ei Suomesta juuri tullut. "Hyvin harvoin *KU:sta* soitettiin eikä ollut mitään toivomuksia, ei koskaan mitään pyydetty."⁸²⁰ Kielen Kiuru oppi pääasiassa työssä ja "kantapään kautta"; tulkkia ei NKP:n koneisto hänelle löytänyt. Alkuun lähtöä auttoi kuitenkin aikaisempi puolentoista vuoden opiskelu Moskovassa puoluekoulussa.⁸²¹

Yhden käytännön Kiuru kuitenkin oppi Kauppilalta: mitä merkittävämäksi kirjeenvaihtaja koki itse juttunsa, sitä johdonmukaisemmin hän merkitsi

⁸¹⁷ KT 1964:249, 3 ("Pääsihteeri Ville Pessi: Asiat selvenevät"). Tarkka (2007, 60) pitää erikoisena, että *Kansan Uutiset* julkaisi Saarikosken Pessia arvostelleen jutun.

⁸¹⁸ Erkki Kauppila 10.5.2001.

⁸¹⁹ Sama. Tapahtuma ajoittunee vuoteen 1966, jolloin *kd-lehdissä* oli käyty keskustelua SKP:n tavoitteisiin liittyvistä asioista. Vrt. Leppänen 1999, 58-62, 71. - Pentti Kirvesmies kirjoitti neuvostodemokratiasta varsin ihannoivan luvun Suomi-Neuvostoliitto-Seuran ja APN:n kirjaan *Neuvostoliitto Suomalaisten silmin* 1978, 22-36 (luku "Demokratian toteutuminen Neuvostoliitossa").

⁸²⁰ Tässä ja myöhemmin Sisko Kiuru 13.2.2004.

⁸²¹ *Uskali* 2003, 265.

sen tehdyksi koko nimellään. Tämä auttaa lukijaa ymmärtämään, mitkä jutut olivat Kiurun mielestä tärkeitä.

Vuonna 1967 kirjeenvaihtaja koki lehdissä olevan mielenkiintoisia artikkeleita ja keskusteluja, kritiikkiäkin. Tiedotustilaisuuksissa ei aina irronnut sellaista, mitä olisi halunnut. Rivien välistä lukeminen oli kuitenkin osa työtä. Aika oli kirjeenvaihtajalle "helppoa"⁸²².

NKP:n keskuskomitean keväällä 1968 tekemä päätös ideologisen työn voimistamisesta tuli Kiurun teleksiin yöllä juuri Suomen matkan alla. Vaikka tuo linjanveto vaikutti selvältä uudelleenarviolta, Kiuru ei kuitenkaan viimeiseen saakka uskonut, että Neuvostoliitto ja sen lähimmät liittolaiset miehittävät Tšekkoslovakian. Ulkomaalaiset kyllä puhuivat miehityksen mahdollisuudesta, mutta *KU:n* kirjeenvaihtaja ei osannut tällaisesta mahdollisuudesta ketään varoittaa. Tosin esimerkiksi SKP:stä ei Kiurulta koskaan kyselty, mikä on NKP:n linja jossakin asiassa. Neuvostolehtien kirjoituksista ei aina voinut arvata, mikä juttu oli tarkoitettu mihinkin tarkoitukseen, oliko se varoitus vai mikä. "Siitä toki piti lähteä, että Pravdassa ei ollut mitään sattumalta", Kiuru kertoo.

Sisko Kiuru oli Prahassa lomamatkalla kesällä 1968 ennen miehitystä. Hän tapasi myös toimittajia, mutta ei ollut juttumatkalla eikä siis tehnyt muistiinpanoja. Havaintoja hän silti teki. Mieleen jäi ihmisten optimisismi. Mutta poikeksessaan Dresdenissä DDR:ssä toimittaja Anita Jalon luona hän huomasi, että mielipiteet voivat suomalaistenkin kesken mennä kovasti ristiin. Jalo oli *DDR Revue* -lehden toimittaja ja Kiurun mukaan "omaksunut DDR:n virallisen kannan".

Lomansa vuoksi Sisko Kiuru ei kirjoittanut juttuja ajanjaksona noin 6-24. elokuuta. Sen sijaan hän alkoi pohtia tapahtumia päiväkirjassaan, koska ei saanut niitä mielessään sovitetuksi järkeväksi kokonaisuudeksi. Kiuru pohti myös SKP:n edustajien lausuntojen tulkintaa neuvostolehdistä. Myöhemmissä jutuissa heijastuivat myös Kiurun kokemukset Prahassa.

Tšekkoslovakian miehitys oli tietenkin hankala asia SKP:lle ja *Kansan Uutisille*, myös lehden kirjeenvaihtajalle Moskovassa. SKP:n johtoa (eli pääsihteeri Ville Pessiä) oli kuitenkin etukäteen informoitu asiasta. Kiuru ehti mukaan tapahtumien seuraamiseen vasta siinä vaiheessa, kun neuvostojohto painosti Tšekkoslovakian vangittua puoluejohtoa Moskovassa järjestetyissä tapaamisissa.⁸²³

Miehityksen tapahduttua oli pakko ottaa huomioon, että kirjeenvaihtajan työtä seurataan ja että reaktioilla saattoi olla vaikutusta työn jatkuvuuteen. Vuonna 2004 Kiuru kertoi juttuihinsa vaikuttaneen aikanaan sen, että "puoluevähemmistö alkoi vaatia kirjeenvaihtajan vaihtamista ja myös NKP:ssa oli sitä ajatusta. Jossakin vaiheessa sitä alkoi ajatella omaa etuaan eli sitä että miten voi jatkaa työn tekemistä että tuollainen vaihtopuhe ei vaikuta"⁸²⁴. Kiuru olikin siten kirjeenvaihtajana vuoteen 1972 saakka. Ajatukset Kiurun korvaamisesta

⁸²² Vrt. Uskali 2003, 266.

⁸²³ Vrt. Uskali 2003, 269-270.

⁸²⁴ Sisko Kiuru 13.2.2004.

eivät syntyneet Tšekkoslovakian tapahtumien jälkeen, vaan NKP:n edustaja kritisoi hänen työtään jo heinäkuussa 1968⁸²⁵.

Kiurun päiväkirjamerkinnot ja analyysi Tšekkoslovakian tapahtumista olivat tekijän mielestä sen verran arka asia, että hän jätti myöhemmin syksyllä 1968 nämä paperit Suomeen⁸²⁶.

Noiden aikojen ilmapiiriä Kiuru kuvaa epätodelliseksi ja jännittyneeksi. "Pelko ja epätietoisuus omasta kohtalosta ei suinkaan koskenut vain jotain ulkomaalaista toimittajariepua, vaan kuului systeemiin niin sisäänrakennettuna, että sitä on tämän ajan ihmisen vaikea edes kuvitella", Kiuru kirjoitti lähes 30 vuotta myöhemmin⁸²⁷. Lähtö Moskovasta oli Kiurulle helpotus, koska työ oli niin raskasta. Takaisinkaan ei ollut menemistä, vaikka halua olisikin löytynyt, sillä NKP:n edustajat eivät kelpuuttaneet Kiurua vuonna 1975 *Yleisradion* kirjeenvaihtajaksi Moskovaan.⁸²⁸

Kiurun Moskovan ajan työnteon määrällinen pääpaine oli kuitenkin hie-man toisaalla kuin edellä kuvatussa. Hän teki eniten juttuja liittyen Neuvostoliiton ja Suomen kauppaan ja toiseksi eniten suomalaisten kuten SKP:n valtuuskuntien matkoista Neuvostoliittoon.⁸²⁹

Kiurun ja Veli Pelkosen vuoronvaihto Moskovassa tapahtui Kiurun aloit-teesta. Hän ehdotti Pelkoselle, että voisi vaihtaa tämän kanssa pariksi vuodeksi työtä eli päästä itse eduskuntatoimittajaksi Helsinkiin. Vaihto tapahtui syksyllä 1972.

Pelkonen oli Moskovassa sovitut kaksi vuotta. Kiurun mukaan hänkin sai kärsiä erilaisista isäntien huomautteluista, vaikka tunsikin Kiurun kokemukset ja "yritti olla vielä varovaisempi"⁸³⁰. Pelkonen seurasi jossain määrin toisinajatteli-joita vastaan nostettuja oikeus- ym. juttuja (lähinnä vuonna 1973). Myös Pelko-nen kirjoitti paljon Suomen ja Neuvostoliiton suhteista, ja hänen jutuissaan oli lähteet mainittu poikkeuksellisen perusteellisesti.⁸³¹

Kansan Uutisten kirjeenvaihtajien riippuvuus isännistä käy osittain ilmi edellä kuvatusta. Sisko Kiuru on todennut, että työolot ja suhde isäntiin vaikut-tivat journalismiin⁸³². Riippuvuuden luonnetta ja merkitystä voi arvioida lähin-nä kirjoitettujen juttujen avulla, ei vain joidenkin kirjeenvaihtajan asemaa kos-kevien arkistotietojen pohjalta. Tšernous ja Rautkallio valitsivat toimittamaansa dokumenttikokoelmaan (vuosia 1964–1973 koskien) yhden kirjeenvaihtajia kos-kevan asiakirjan, yhden asiakirjan SKP:n "lehdistötoimistosta" sekä yhden asia-kirjan joka koskee *Kansan Uutisia* kustantaneen *Yhteistyö Oy:n* liikesuhteita Neuvostoliittoon. Niiden perusteella ei voi saada minkäänlaista kuvaa asioiden luonteesta puhumattakaan tapahtumien kehityksestä⁸³³.

⁸²⁵ Kiuru 1997, 47.

⁸²⁶ Kiuru 1997, 49; Uskali 2003, 293.

⁸²⁷ Kiuru 1997, 50.

⁸²⁸ Uskali 2003, 293.

⁸²⁹ Uskali 2003, 283.

⁸³⁰ Kiuru 1997, 51.

⁸³¹ Uskali 2003, 320-321.

⁸³² Sisko Kiuru 13.2.2004. Vrt. myös Uskali 2003, 281-282.

⁸³³ Tšernous – Rautkallio 1992, 147, 149, 151.

Riippuvuutta, myös taloudellista, oli olemassa.⁸³⁴ SKP:ta sitoivat NKP:hen saatujen rahalahjoitusten ohella se, että painotalojen tilauksista "huomattava osa tuli Neuvostoliitosta" ja sitä kautta saadut tulot vaikuttivat myös kansandemokraattisten lehtien talouteen.⁸³⁵

Sisko Kiurua koskevassa dokumentissa mainittu palkanmaksu oli todellista taloudellista tukea (samoin kuin perestroikan aikaan saakka jatkunut tapa, että *Pravda* maksoi kirjeenvaihtajan lennätinkulut⁸³⁶), mutta sen merkitys väheni sitä mukaa kun *KU* alkoi maksaa kirjeenvaihtajilleen palkkaa. Julkaistussa asiakirjassa mainittu ilmaisen sihteerin palkkaaminen ei Erkki Kauppilan ja Sisko Kiurun osalta toteutunut⁸³⁷. Mielenkiintoinen on luoton myöntämistä *Yhteistyö Oy:lle* koskeva asiakirja, mutta sen yhteys kd-lehtien julkaisemiseen ei käymillään tavalla ilmi.

5.2.2 Työmatkoja Neuvostoliittoon

Kansandemokraattisten maakuntalehtien toimittajat kävivät Neuvostoliitossa varsin vähän, hieman paremmat mahdollisuudet oli *Kansan Uutisten* toimittajilla. Tällaisia matkoja oli *KU:n* toimittajilla ajanjaksona 1964–1973 joka vuosi. Niitä oli yhteensä 38 eli keskimäärin 3,8 matkaa vuodessa. Matkoista ainakin viisi oli lomamatkoja, yksi sairaalamatka ja yksi suuntautui painikilpailuihin. Matkoista tehtiin Viroon kahdeksan ja Petroskoihin kaksi. Toimittajien kesken ne jakautuivat varsin tasaisesti, sillä vain Keijo Tamminen kävi Neuvostoliitossa viisi kertaa. Matkoille osallistui kaikkiaan 23 toimittajaa.⁸³⁸

Kd-toimittajien Neuvostoliiton matkojen tuloksena syntyi artikkeleita, mutta osa matkoista oli siis lomamatkoja eikä tarkoitukseen ollut kirjoittamitään. Jos ei ollut erityisesti sovittu, jotkut toimittajat eivät pitäneet tarpeellisena olla erityisen tuotteliaita⁸³⁹.

Matkojen pohjalta julkaistiin kolme kirjaa, yksi niistä tosin jo ennen tarkasteluajanjakson alkua. Kirjat ovat Pentti Kirvesmiehen⁸⁴⁰ *Alalansilta alumiinikau-*

⁸³⁴ SKP sai myös suoraa taloudellista tukea NKP:lta. Rentola 2005, 88.

⁸³⁵ Björkbacka 2007, 222.

⁸³⁶ Asia mainitaan Tšernous – Rautkallio 1992, 99 Aarre Nojosen akkreditoinin yhteydessä. Tällä oli *KU:lle* suuri taloudellinen merkitys. Kiuru 1997, 45. Ks. myös Uskali 2003, 282. Epäuskottava on Uskalin lainaama *KU:n* myöhemmän kirjeenvaihtajan Uolevi Mattilan väite, että kirjeenvaihtajat olivat taloudellisessa protokollassa samalla tasolla suurlähettiläiden kanssa.

⁸³⁷ Kiuru 1997, 45.

⁸³⁸ CE 11 *KU* toimitusvaliokunta pk:t, KA.

⁸³⁹ "Joskus oli puhetta, että kyllä siellä Neuvostoliitossa käydään, mutta ei kirjoiteta." Jaakko Tiainen 7.1.2004.

⁸⁴⁰ Kirvesmies, Pentti, pääkaupungin kd-lehtien, mutta erityisesti DLP:n pitkäaikainen toimittaja, jolla oli tapana "kirjoittaa kirjasia isännistä ja isäntien varjoista" (Erkki Peltola 21.1.2004). Myöhemmin K. oli SKDL:n eduskuntaryhmän tiedotussihteerin ja hän "auttoi paljon Paavo Aitiota [...]", Erkki Kauppila 19.1.2004.

punkiin (1961) ja *Kansat kuin veljet* (1972) sekä Juho Mäkelän *Näin naapurimaata: Moskovasta Dusanbeen, Minskistä Uraliin* (1967). Kaikki ne olivat tilaustöitä⁸⁴¹.

Ensimmäisen kirjansa *Kirvesmies* teki osallistuttuaan SKP:n valtuuskunnan matkaan Neuvosto-Karjalaan vuodenvaihteessa 1960–1961. Myös kirjan kustantaja oli SKP. Teos on perusteellisen tuntuinen, mutta sittenkin hyvin tiukasti isäntien antaman informaation varassa etenevä kuvaus Karjalan oloista. Ongelmia siinä ei juuri käsitellä, sen sijaan hahmotellaan etenemistä kohti kommunistista yhteiskuntaa, johon suuntaan myös suomalaisten kannattaisi oma tähtäimensä asettaa.⁸⁴²

Jo kirjan alkupuolella *Kirvesmies* esittää näkemästään yhteenvedon, jonka mukaan arkielämässä on jo selviä kommunistisen yhteiskunnan "ensioireita". Tällaisia ovat esimerkiksi seuraavat: työpaikalle tuodaan "kasoittain rahaa" ja jokainen ottaa siitä oman palkkansa; ruokalassa ja lehtikioskillä asiakas maksaa ostoksensa itse rahalippaaseen; kirjastossa kukaan ei valvo, mitä kirjoja asiakas ottaa, vaan hän itse toimii virkailijana. Esimerkit ovat ehkä oikeita, mutta ilmeisesti paikallisia kokeiluja, sillä vastaavaa ei löydy ajankohdan neuvostoelämän muista kuvauksista. *Kirvesmies* puhuu ihailien siitä, että vuokranmaksu ei korvaa edes rakennusten ylläpitokustannuksia ja että tehdasruokaloissa aletaan jakaa aterioita ilmaiseksi. "Siemen on nyt kylvetty ja näyttää siltä, että se kasvaa yhtä tuottoisasti kuin viime aikoina paljon puhuttu maissi."⁸⁴³

Kirvesmiehen toinen teos *Kansat kuin veljet* alkaa kiitoksilla uutistoimiston APN:lle, NKP:n keskuskomitean työntekijöille ("huolellisista matkan järjestelyistä") sekä matkaoppaalle, toimittaja Rudolf Sykiäiselle. Kirja julkaistiin Neuvostoliiton perustamisen 50-vuotispäivän merkeissä. Sen kustansi *Kansankulttuuri Oy*, mutta taustalla oli nimenomaan SKP⁸⁴⁴.

Kansat kuin veljet on varsin runsaalla neuvostoviranomaisilta saadulla tilastotiedolla höyrytetty kertomus matkasta Liettuaan, Valko-Venäjälle ja Azerbaidžaniin. Vaikka kirjassa on näennäisesti paljon omia havaintoja, siinä ei juurikaan pohdita asioita vaan tarjotaan ne valmiina. Ulkopuolisina kertojina ovat muun muassa paikalliset Gosplanin eli valtion suunnittelukomitean edustajat sekä opas Sykiäinen, jolta löytyy sekä tietoa että keinoja piristää matkaohjelmaa saunomisilla. Yksi kirjan pääideoista on sen nimessä: kaikissa matkakohteissa löytyy esimerkkejä siitä, miten eri kansallisuudet elävät sovussa ja miten eroista huolimatta venäjän kielen avulla kyetään hyvin kommunikoimaan ja itse asiassa näin sulaututaan yhdeksi kansaksi. Yhteiskunnan kehitys on johtanut siihen, että on syntynyt kokonaan uusi ihmistyyppi, neuvostoihminen.⁸⁴⁵

⁸⁴¹ Mäkelä oli riitauttanut lopputilinsä ST:stä. SKP:n johdossa haluttiin rauhoitella häntä tarjoamalla kirjaidea tilapäistyöksi. Idea saattoi olla Hertta Kuusisen. Myös *Kirvesmiehen* teokset ovat tilaustöitä.

⁸⁴² *Kirvesmies* 1961.

⁸⁴³ *Kirvesmies* 1961, 18, 20-21.

⁸⁴⁴ SKP:n valistussihteeri Aarne Vuori kertoi keskuskomitean kokouksessa 24.2.1973, että teosta ei ole SKP:n piirien kautta "mennyt sillä tavalla kuin olisi pitänyt mennä". Em. kk:n pk:n liite 21, KA.

⁸⁴⁵ Tilastotietoja mm. s. 55-57, 96-97 ja 131-133. Uudentyyppisen neuvostokansan muodostuminen mainitaan jo alkusanoissa (s. 7), neuvostoihminen esitetään kehityksen tuottamana "tuloksena" kirjan lopussa (s. 156).

Kirvesmies käsittelee muutamilla sivuilla kansallisuuksien välisiä suhteita Liettuassa, mutta ei millään tavalla viittaa niihin levottomuuksiin, joita tasavallassa oli vain muutama kuukausi ennen hänen käyntiään siellä⁸⁴⁶. Ehkä hän ei tiennyt asiasta. Jälkiviisaasti voi myös todeta, että Kirvesmiehen haastattelema Azerbaidžanin Sumgaitin NKP:n kaupunkikomitean toinen sihteeri ei kovin hyvin ennakkoinut tulevia tapahtumia sanoessaan, että tässä monikansallisessa öljynjalostuskaupungissa "ei tunneta minkäänlaisia ennakkoluuloja eri kansallisuuksien kesken". Helmikuussa 1988 kaupunki oli väkivallan näyttämönä, kun Vuoristo-Karabahin tapahtumat nostattivat tunteita⁸⁴⁷.

Liettuassa kirjoittaja käy kirkossa tietämättä, onko se kreikkalais- vai roomalaiskatolinen. Bakussa hän ryhtyy opiskelemaan uskonnon asemaan liittyviä kysymyksiä hotellihuoneessa *APN:n* viisi vuotta vanhasta kirjasta ja oppaan avustuksella. Jostakin syystä Kirvesmies ei itse hae tai hänen ei anneta hakea suoria yhteyksiä uskovaisiin, vaan Bakussa vain opas käy tapaamassa "kaikkien Taka-Kaukasian muhamettilaisten apulaisšeikkiä", jota kirjan luvun otsikossa sanotaan papiksi.⁸⁴⁸

Joitakin vertailuja Suomeen Kirvesmies tekee, lähinnä Liettuassa: "[...] tein sen havainnon, että elintarvikeliikkeet ovat täynnä tavaraa, valikoima saattaa olla suurempi kuin meillä ja kauppa käy hyvin."; "[...] sain sellaisen kuvan, että neuvostotyöläinen pystyy tänään nettopalkallaan ostamaan enemmän esim. leipää, maitoa, voita ja lihaa kuin suomalainen työläinen"; "[...] Tällaisen kuvan olen saanut sormituntumalla."⁸⁴⁹ Kirjoittaja vertaa myös asuinympäristöjä. Vilnalaisessa lähiössä on monipuoliset palvelut verrattuna "siihen asumalähiöön, jossa perheineni Helsingin liepeillä asun, asumalähiöön, jonka ainoana palvelulaitoksena on Elannon myymälä"; "[...] ero tuntui melkoiselta."⁸⁵⁰

Juho Mäkelä⁸⁵¹ matkusti vuonna 1967 Neuvostoliittoa hieman laajemmin kuin Pentti Kirvesmies viisi vuotta myöhemmin. Mutta kirjojen perusvireen ero johtuu myös siitä, että Mäkelä on ollut motivoituneempi kokemaan ja näkemään, ja hänellä on myös kykyä ja rohkeutta tuoda joissakin kohdin esiin kriittisiä äänenpainoja. Hän kertoo jopa näkemiään satunnaisia tapahtumia, jotka tuovat arkielämän lukijan lähelle – tällainen on esimerkiksi kuvaus katutappelusta Minskissä⁸⁵². Elämän kirjo näyttäytyy siis varsin laajana.

⁸⁴⁶ 20-vuotias R. Kalant poltti itsensä Kaunasissa 14.5.1972 vastalauseena katolisen kirkon kohtelulle. Neljä päivää myöhemmin kaupungissa oli mielenosoitus, joka tukahdutettiin kovakouraisesti.

⁸⁴⁷ Ihmishenkiä vaatineiden tapahtumien juuret olivat syvällä ja liittyivät osaksi kansallisuuspolitiikan epäonnistumisiin. *KU Viikkolehti* 12.3.1988, 12-13 (Aimo Ruusunen: "Nationalismista uhka perestroikalle? Sumgaitin tapahtumien juuret ovat syvällä").

⁸⁴⁸ Kirvesmies 1972, 14, 106-111, 100-102.

⁸⁴⁹ Kirvesmies 1972, 43, 44, 45.

⁸⁵⁰ Kirvesmies 1972, 39.

⁸⁵¹ Työn Vallan ja Satakunnan Työn päätoimittajana ja myöhemmin kansanedustajana olleen Juho Mäkelän elämänvaiheista ja runoilijantyöstä Palmgren 1984, 155-161. Valitettavasti Palmgren ohittaa ilman arviota Mäkelän vuonna 1966 ilmestyneen, aatteeeseen ja elämäänsikin pettymistä kuvaavan runokokoelman Häviäminen. Tosin kirja ei mahdu Palmgrenin asettamiin aikarajoihin.

⁸⁵² Mäkelä 1967, 136-137. – Mäkelän työmatkasta Sykiäinen 2000, 238-242.

Mäkelän kirja on enemmän matkakirja, Kirvesmiehen kirja enemmän propagandistinen kuvaus. Mutta matkojen järjestelyt noudattivat samaa kaavaa ja opaskin oli sama, moskovalainen toimittaja Rudolf Sykiäinen.

Mäkelän uteliaisuus ulottuu myös kulttuurin monille alueille. Rakentamista hän pohtii muustakin kuin arkkitehtuurin näkökulmasta. Neuvostoliitossa rakentaminen on suurimittaista ja sen tavoitteet ovat mahtavat, "mutta laadultaan se jää paljon jälkeen rakentamisesta Suomessa ja muissa Pohjoismaissa. Työ ei ole yhtä huoliteltua ja viimeisteltyä kuin se on meillä, ja vierasta joskus harmittaa sellainen huolimattomuus ja yliolkaisuus, jota työtä suoritettaessa on osoitettu". Mäkelä kuvailee rakentamisen yksityiskohtia ja jopa eri suuntiin kallistelevia valokatkaisijoita.⁸⁵³

Mäkelä pyytää esipuheessa anteeksi kirjansa epäyhtenäisyyttä. Jo tässä yhteydessä antaa ymmärtää, että ei tule vain ylistämään näkemäänsä. "Mielestäni ei Neuvostoliitolle – enempää kuin millekään muullekaan maalle – tehdä hyvää palvelusta sitä ylenpalttisesti ylistämällä ja esittämällä kaikki asiat ruusunhoitoisessa valossa. Ei ole olemassa eikä voikaan olla maata, jossa kaikki asiat olisivat aina hyvin."⁸⁵⁴ Mutta hän korostaa, että matka naapurimaahan oli tavattoman kiinnostava.

Oululainen *Kansan Tahto* kertoi jo 1940-luvulla Neuvostoliitossa käyneiden suomalaisvaltuuskuntien kokemuksista ja myös neuvostoliittolaiset vieraat pääsivät lehden sivuille. Lehden toimittajia osallistui toimittajamatkalle muun muassa kesällä 1948 ja keväällä 1951. Matkalla kävi myöhemmin myös päätoimittaja Into Kangas, jonka laaja ja perusteellinen reportaasi Armeniasta julkaistiin vuoden 1969 alkupuolella eräissä muissakin kd-lehdissä. Hän tapasi matkallaan Armenian presidentin, tutustui kolhoosin elämään ja pohti ihmisten tulotasoa, mahdollisuuksia yksityistalouden avulla tapahtuvaan elintason nousuun sekä työnvälitys- ja koulutuskysymyksiin.

Kangas toi esiin, että hänelle kerrottiin kriittisinkin sanoin Armenian asioista. Itse presidentti intoutui sanomaan, että Armeniassa ei osata rakentaa kunnollisia asuintaloja. Mutta ei tässä kaikki: "Emme osaa käydä kauppaa, emme pakata, emme panna tuotteita esiin. Mutta me olemme kommunisteja sitä varten, että emme pelkäisi arvostella epäkohtia. Kun uskallamme arvostella, voimme myös korjata. Pahinta on, jos ajattelu pysähtyy ja luutuu."⁸⁵⁵ Tällaisen kuuleminen ja mahdollisuus kirjoittaa tämä lukijoille oli varmasti mieleistä Kankaalle alkuvuoden 1969 tilannetta ajatellen, vaikka kyse olikin vain yhteiskunnan pienistä epäkohdista.

Alaistensa Neuvostoliitto-juttuihin Kangas suhtautui sallivasti, mutta kuitenkin kontrolloiden. *Kansan Tahdon* Kemin aluetoimittajana työskennellyt Matti Holpainen muistelee, että Kangas antoi toimittajille varsin suuret vapaudet mielipiteiden ilmaisuun, olipa kyse sitten Neuvostoliitosta, sosialistisista maista yleensä tai suuryhtiöiden ja työntekijöiden välisistä ongelmista. Mutta "Into kehotti aina muistamaan, kenen äänenkannattaja lehti on. Kävin yhden reissun

⁸⁵³ Mäkelä 1967, 284.

⁸⁵⁴ Mäkelä 1967, 6.

⁸⁵⁵ UP 1969:63, 3.

toimittajana ollessani Muurmanskissa ja tein jutun mm. suurelta asuntorakennustyömaalta. Kritisoin kirjoituksessani työn jälkeä ja muistaakseni myös työolosuhteita ja työturvallisuutta, miltä osin hyvässä yhteisymmärryksessä korjasimme tekstiäni".⁸⁵⁶

Satakunnan Työn päätoimittaja Aarre Mäkelä muistaa juttumatkojen järjestyksen toimineen siitä huolimatta, että suhteet NKP:n ja myös Neuvostoliiton suurlähetystön edustajiin viilenivät 1960-luvun lopulla SKP:n sisäisen tilanteen vuoksi. "Juttumatkat Neuvostoliittoon oli isäntien suunnittelema, mutta jutuntekoon ei matkan aikana puututtu. Kyllä ne Riiasakin [jonne Mäkelä teki matkan] toteutti sen mitä oltiin toivottu. Tietysti jälkepäin ajatellen paljon paskaa tuli kirjoitettua."⁸⁵⁷

DLP:n toimittajat tekivät vähän työmatkoja ulkomaille. Päätoimittaja oli joskus Neuvostoliitossa lomalla, muutoin suhteet hoituivat muulla tavalla. *DLP:lle* tehtiin toki juttuja ulkomailta yleensä aina, kun joku kd-toimittaja oli esimerkiksi jossakin kansainvälisessä tapahtumassa.⁸⁵⁸

5.2.3 Skuppeja timanttiasavallasta

SKDL:n lehtien edustajien yhteinen kutsumatka Neuvostoliittoon tapahtui marras-joulukuussa 1965. Matka suuntautui Moskovaan, Baikalille ja Jakutiaan (nykyisin Sahan tasavalta). Varsinkin viimeksi mainittu kohde oli jotain erikoista: aikaisemmin eivät länsimaiset toimittajat olleet päässeet omin silmin näkemään timanttikaivosten arkea. Matkalta kirjoitettiin paljon juttuja ja mukana olleet kokivat kerrankin olleensa mielenkiintoisessa toimittajan työssä.⁸⁵⁹

Jotkut kokivat matkan myös yritykseksi vaikuttaa toimittajien mielipiteisiin koskien lähinnä SKP:ssa puhjennutta erimielisyyksiä ja yritykseksi ottaa selvää mukana olleiden asenteista. Ratkaiseva SKP:n edustajakokous oli lähestymässä ja NKP:n kansainvälisellä osastolla oltiin kiinnostuneita siitä, mitä puoleessa tapahtuu.

Matkaohjelma oli hyvin mietitty ja järjestelyt toimivat. Erityistä painoa vaikuttamiselle antoi se, että valtuuskunnan oppaina olivat NKP:n kansainvälisen osaston työntekijät Vladimir Fjodorov, Ludvig Musakka ja Stefan Smirnov.⁸⁶⁰ Jotkut toimittajista, enemmän Neuvostoliitossa matkustaneet, eivät kuitenkaan ole jälkepäin halunneet korostaa matkaohjelman sisältäneen erityistä pyrkimystä vaikuttamiseen. Hyvät järjestelyt olivat siihen aikaan yksinkertaisesti asiaan kuuluvaa toimintaa – ja ilmapiiri oli matkan ajan hyvin toverillinen.⁸⁶¹

⁸⁵⁶ Holpainen 2003, 3. KT:n historioteoksen kirjoittaja Tauno Saarela toteaa, että Kankaan tarve puolustaa Neuvostoliittoa kaikenlaiselta arvostelulta oli 1970-luvun lopulla suurempi kuin 1960-luvun puolivälissä. Saarela 2006, 288.

⁸⁵⁷ Aarre Mäkelä 4.12.2000.

⁸⁵⁸ Arvo Wallin teki ainakin loppuvuonna 1968 matkan Sotšiin. UP 1969:2, 3 (Arvo Wallin, "2 miljoonaa lomailijaa Sotšissa"). Raili Heino-Larsen 14.10.2003.

⁸⁵⁹ Muistikuvia matkasta ovat kertoneet Erkki Antikainen, Tapani Elgland, Erkki Kaupila, Veli Heikki Vehmasto ja Christina Nordgren-Siivonen.

⁸⁶⁰ Christina Nordgren-Siivonen 25.7.2003.

⁸⁶¹ Erkki Antikainen 13.2.2004 ja 15.3.2004. Tapani Elgland 19.2.2004.

Kansandemokraattisista lehdistä matkalla olivat valtuuskunnan johtajana *Kansan Uutisten* päätoimittaja Jorma Simpura, lehden toimittaja Pauli Vuorio ja Jyväskylän aluetoimittaja Erkki Antikainen, *Folktidningen Ny Tidistä* Christina Nordgren, *Hämeen Yhteistyöstä* Taisto Harra, *Kansan Tahdosta* Antero Mustonen, *Uudesta Päivästä* Viljo Leino, *Satakunnan Työstä* Veli Heikki Vehmasto ja *Kansan Äänestä* Tapani Elgland. *Kansan Uutisten* Moskovan kirjeenvaihtaja Erkki Kauppila oli mukana Jakutiassa ja Baikalilla⁸⁶².

Päivisin valtuuskunta tutustui Jakutiassa mm. timanttikaivoksiin. Vaikutamisen aika tuli henkilökohtaisen keskustelun tasolla illalla ja yöllä. Isännät korostivat SKP:n yhtenäisyyden merkitystä. Iltakeskusteluista jotkut ovat jääneet mieleen hieman epämiellyttävinä; tämä tosin koski vain kaikkein pisimmälle yöhön ohjelmaa jatkaneita.⁸⁶³

Jakutiassa vieraat otti vastaan mm. korkeimman neuvoston puheenjohtaja eli presidentti. Timanttikaivosalueella oli laaja esittely. "Kaikki oli avointa; näytettiin itse louhokset ja rikastamo sekä valmista tuotantoa – kukkurapäin timantteja tarjottimella. Tämä siksi, koska uskalsimme epäillä, onko investointi kannattava." "Kaikkeen vastattiin mitä kysyttiin ja kameran käyttö oli täysin vapaata." Tarjoilu oli "koko ajan ylitsevuotava sekä ruuan että juomien puolesta".⁸⁶⁴ Mirnyn kaupungin kaivoksella Christina Nordgrenin yllätti erään työläisen ruotsiksi esittämä kysymys: "Hur står det till med Båtvik?". Mies oli suorittanut asevelvollisuutensa Porkkalassa.⁸⁶⁵

Jakutiasta julkaistiin *Kansan Uutisissa* pian matkan jälkeen kymmenen juttua ja Baikalista yksi. Pauli Vuorio kirjoitti viisiosaisen "Jakutialaisen päiväkirjan", jossa käsiteltiin paikallisia oloja, käytiin perheessä jonka äiti on inkeriläinen ja tutustuttiin museossa mammutin jäännöksiin⁸⁶⁶. Sarjaan "Ikuisen roudan maassa" kirjoitti Erkki Kauppila kolme juttua ja Erkki Antikainen kaksi. Sarjassa käsiteltiin timanttien etsintää, Jakutian rakennushankkeita ja voimalaitosta⁸⁶⁷. Yhdestoista, Kauppilan kirjoittama juttu, käsitteli Baikalia ja sen alueelle mahdollisesti tulevaa kansallispuistoa⁸⁶⁸.

Baikalilla suomalaisille esiteltiin laajasti itse järveä, luontoa ja erilaisia tutkimusprojekteja. Moskovassa SKDL:n lehtien edustajat olivat *Pravdan* vieraina. Heille kerrottiin, mikä on "oikeaa journalismia" ja miten pieni osa kirjoitetuista jutuista koskaan päätyy NKP:n pää-äänenkannattajan sivuille. *Pravdasta* valtuuskunnan jäsenet saivat lahjoiksi 8 mm:n kaitafilmikamerat.⁸⁶⁹

⁸⁶² "On muistikuvia pakkasesta ja timanttikentistä ja Siperian tieteen kaupungista. Olen kaikista niistä kirjoittanut." Erkki Kauppila 19.1.2004.

⁸⁶³ Sama. Erkki Antikainen 15.3.2004.

⁸⁶⁴ Tapani Elgland 12.9.2003. Uskali 2003, 189 kuvaa Moskovan-kirjeenvaihtajille järjestettyjä työmatkoja runsaan ruoan ja juoman ryydittämiksi ja tarkoituksella kiireisiksi, jotta aikaa "omiin retkiin" ei olisi ollut.

⁸⁶⁵ Christina Nordgren-Siivonen 10.2.2004.

⁸⁶⁶ KU 1965:332, 6; 1965:333, 6; 1965:335, 6; 1965:339, 6 ja 1965:342, 6.

⁸⁶⁷ KU 1965:1965:335, 4,5; 1965:338, 4; 1965:339, 4; 1965:342, 4,5 ja 1966:2, 3.

⁸⁶⁸ KU 1966:4, 4.

⁸⁶⁹ Christina Nordgren-Siivonen 25.7.2003 ja 12.10.2003.

Pravda kertoi valtuuskunnan vierailusta mainiten toimittajat ja heidän leh- tensä. Isännille tämä oli tapa osoittaa kohteliaisuutta – seikka jota suomalaiset eivät oikein tainneet osata arvostaa⁸⁷⁰.

Matkan poliittisesta sisällöstä tehtiin kd-toimittajien kesken epävirallista yhteenvetoa. Sen sisällön Tapani Elgland muistaa niin, että NKP etsi liittolaisia, koska välit Kiinaan olivat tulehtuneet ja kansainvälisen kommunistisen liikkeen päävaaraksi oli nimetty "vasemmistorevisionismi". Varsinainen "revisionismi" ei vielä tuona ajankohtana ollut niin suuri vaara. Matka oli selvästikin NKP:n aloite ja kädenojennus SKP:lle ja puolueen lehtimiehille. Jorma Simpura arveli, että tuohon kädenojennukseen odotettiin tartuttavan.⁸⁷¹

19-vuotiaana toimitusharjoittelijana matkalle osallistunut Veli Heikki Vehmasto oli käynyt Neuvostoliitossa kerran aikaisemmin, Leningradissa. "Yleisvaikutelma oli, että tässä maassa eivät asiat ole oikein kohdallaan, vaikka meidän retkikunnan tarjoilut olivatkin viimeisen päälle. Se näkyi ihan arkipäi- väisissä asioissa. Siinä, miten ihmiset pukeutuivat, mitä tavaraa oli kauppoissa, jonoista kauppoissa. Elintarvikehuolto ei selvästikään ollut kunnossa."⁸⁷²

Vehmastolla oli Siperiaan mennessä Sadankomitean merkki rinnassa. Simpura neuvoi, että olisi syytä panna se piiloon, ja isännistä Smirnov otti asian puheeksi kahden kesken: "Ei ole sopivaa esiintyä sellaisen merkin kanssa".⁸⁷³

5.3 Lukijat ja Neuvostoliitto

Esimerkki kielitaitoisen kansandemokraatin, ei kuitenkaan toimittajan, mahdol- lisuudesta arvioida Neuvostoliiton asioita löytyy *Kansan Uutisten* arkistosta. Karkkilalainen venäjää taitava lukija lähestyi helmikuussa 1966 pakinoitsija Juorkunan Jussia eli Kerttu Kauniskangasta kirjeellä, jonka pontimena oli julki- suudessa ollut Juhani Konkan lausunto kirjailijoiden Andrei Sinjavskin ja Juli Danielin saamista vankilatuomioista. Lausunnossa oli viitattu tuomioiden lailli- suuteen ja Neuvostoliiton sisäisiin asioihin puuttumattomuuteen.⁸⁷⁴

Kirjoittaja kritisoi voimakkaasti tällaista välinpitämättömyyttä, koska neuvostotodellisuudessa olisi kovastikin arvostelun aihetta. Aikakauslehti *Kro- kodilin* monivuotinen lukija huomauttaa, että Neuvostoliitossa yhteiskuntakri- tiikki suuntautuu ylhäältä alas ja pilakuvien konna on useimmiten joku onne- ton nukkuva "kellarin tai myymälän vahti, jolta varkaat vievät tavarana nenän

⁸⁷⁰ Tapani Elgland 12.9.2003.

⁸⁷¹ Sama.

⁸⁷² Veli Heikki Vehmasto 21.2.2004.

⁸⁷³ Sama. Simpura sanoi sympatisoivansa Sadankomiteaa, mutta isännät eivät merkistä pitäisi. Näin Vehmastolle selvisi, että NKP ei hyväksy pasifismia. Veli Heikki Veh- masto 13.3.2004.

⁸⁷⁴ CE 11 KU saapuneet kirjeet, KA. Erkki Kirkinen Juorkunan Jussille 18.2.1966. "Neu- vostoliiton ystävä" Kirkinen Karkkilasta korosti kirjeessä sananvapauden merkitystä ja huomautti, että myös NKP on korjaillut omia linjanvetojaan, tosin aina "jonkin vuoden myöhässä".

edestä". Yhteiskunnan huippu jää arvostelun ulkopuolelle, vaikka entiset johtajat saattavat kyllä joutua arvostelun kohteeksi.⁸⁷⁵

Kirjeen lähettäjän ydinviesti toimitukselle on, että syntyy vahinko kun kansandemokraattisissa lehdissä ei käytetä edes sitä kriittistä aineistoa, jota on saatavissa neuvostolehdistä. Siitä on se vahinko, että "oma väkemme jää jotenkin yksisilmäiseksi sinne päin ja tapaa tämän kriittisen aineiston vastustajiemme aviiseista". Tosin kirjoittaja on huomannut, että *Krokodilin* suomeksi käännetyt jutut voidaan kokea törkeäksi Neuvostoliiton parjaukseksi.

Kirjoittajan johtopäätös on, että mitä enemmän näitä neuvostolehkien juttuja lukee, sitä varmemmin on vakuuttunut siitä, "että meidän on hyvin paljossa tehtävä toisin kuin he, apinoitava entistä vähemmän. Muuten meille käy niin, että siemen jää kylvämättä, koska agitprop prigaati on uponnut tiellä kuraan ja kylvökamppailu jää aloittamatta".⁸⁷⁶

Tämän kirjeen myötä Juorkunan Jussi sai myös toivomuksen, että päästettäisiin esiin vaikka ylilyöväkin kritiikki, jotta ei tarvitsisi parsia, paikkailla ja "rehabilitoida" asioita vuosien kuluttua.

Arkistosta ei selviä Kauniskankaan reaktio tähän lukijakirjeeseen. Ei se ainakaan innostanut kirjoittamaan Neuvostoliitosta – aihe olikin hyvin harvinaisen Juorkunan Jussin alakerroissa⁸⁷⁷.

Lukija saattoi lähestyä toimitusta myös konkreettisilla Neuvostoliiton oloja koskevilla kysymyksillä. Marraskuussa 1968, siis vähän Tšekkoslovakian tapahtumien jälkeen, *KU:n* varapäätoimittaja Aili Mäkinen vastasi nuoren helsinkiläisen lukijan kirjeeseen⁸⁷⁸. Lukija kysyi mm. SKP:n ja SKDL:n riippuvuussuhteista toisistaan, kommunistien ulkomailta (lähinnä Neuvostoliitosta) saamista rahoista sekä lehden kantaa poliittisiin vankeihin Itä-Euroopassa. Lukijan viimeinen kysymys kuului: "Kannattavatko kommunistit sensuuria ja yksilön vapauden rajoittamista, kuten Neuvostoliitossa ja muissa sosialistisissa maissa tapahtuu[?]."

Näkyivätkö tällaiset lukijain kannanotot jollakin tavoin lehden sisällössä? Niin voi ehkä sanoa, sillä *KU* julkaisi myöhempien kirjailijaoikeudenkäyntien ja Tšekkoslovakian tapausten yhteydessä myös Neuvostoliiton kannalta kriittisiä mielipiteitä – ja tietenkin myös sellaisia uutisia, joita monikaan lukija ei olisi halunnut lukea, mutta jotka kertoivat todellisuudessa tapahtuvista kielteisistä asioista. Kommunistista puoluetta nopeammin juuri toimituksessa reagoitiin ajan ilmiöihin. Toimitukset saivat edellä mainittua lukijapostia, mutta paljonko ja tarkasti ottaen millaista, se ei arkistojen perusteella selviä, sillä saapuneita kirjeitä on säilytetty satunnaisesti⁸⁷⁹.

⁸⁷⁵ Sama.

⁸⁷⁶ Sama.

⁸⁷⁷ Esimerkiksi tärkeän vuoden 1968 neljän viimeisen kuukauden aikana *JJ* julkaisi 71 alakertaa, joista vain kahdessa mainittiin Neuvostoliitto. *KU* 1.9.-31.12.1968.

⁸⁷⁸ Mäkisen kirjeen sisältö ei ole valitettavasti tiedossa. Kysymysten lähettäjä oli Juha Pennanen (25.11.1968). *KU:n* kirjeenvaihto, KA.

⁸⁷⁹ Esimerkiksi vuoden 1968 kirjeitä on kd-lehtien arkistoissa varsin vähän. Voiko näin olla ollut todellisuudessa? *KU:n*, *HY:n*, *KÄ:n*, *ST:n* ja *KS:n* kirjeistöt, KA.

Lehtien hallintoelimissä käsiteltiin ajoittain kysymystä tilaajien ja lukijoiden suhteesta journalismiin. Aineistoa tähän keskusteluun saatiin sekä asiamiehiltä että toimittajilta, mutta kuitenkin paikallisten kd-piirijärjestöjen työntekijöillä ja johtoeimissä olleilla tuntui myös olevan vankka käsitys siitä, mitä lukijat lehdestään ajattelevat.

Kd-lehtien tilaamista hallintoelimissä käsiteltäessä viitataan silloin tällöin lehtien sisältöön, mutta ei yleensä varsin yleisellä tasolla. Tavallisimmin mainittu syy tilaushankinnan ongelmiin on se, että lehdet eivät ole kyenneet kilpailemaan mielenkiinnosta ja uutisvälityksessä. *Satakunnan Työn* levikkipäällikkö Mauri Raussi arvioi huhtikuussa 1967, että asiamiehet mainitsevat poliittisuuden olevan haitaksi levikin lisäämiselle⁸⁸⁰. Tämä huomautus ei näy vaikuttaneen lehden sisältöön. Kuinka olisikaan: samassa kokouksessa esitettiin myös toisenlaisia mielipiteitä, jopa lehden poliittisuuden lisäämistä⁸⁸¹. Neuvostoliittojournalismia ei tällaisissa arvioissa yleensä ollenkaan mainittu.

Neuvostoliittoa koskeva yleisönosastokirjoittelu ei ollut kovin runsasta. Se heijasti lehtien yleistä linjaa sillä tavalla, että huomiota kiinnitettiin enemmän mm. neuvostovastaisiin ilmiöihin kuin pohdittiin Neuvostoliiton tapahtumia.

5.4 Puoluehajaannus ja lehdistö

SKP:n sisäisten erimielisyyksien selvät merkit näkyivät kansandemokraattisissa lehdissä, varsinkin *Kansan Uutisissa* ja *Uudessa Päivässä* käydyissä puoluekeskusteluissa vuodesta 1965 alkaen. Keskusteluun osallistuttiin jossakin määrin muissakin kd-lehdissä, kuten SKP:n aikakauslehdessä *Kommunistissa*. Lehdissä tuli esiin se, mikä jo muutoinkin oli olemassa: erilaiset arviot SKP:n linjan suunnasta ja kd-liikkeen toimintatapojen valinnasta. Erimielisyyksien johtaessa oppositiotoimintaan ne alkoivat näkyä konkreettisesti lehtien toiminnassa, esimerkiksi tilaushankinnassa. SKP:n oppositio alkoi vierastaa puolueensa vaikutusvallassa olleita lehtiä ja halusi luoda oman lehdistön. Ensimmäinen tällainen varteenotettava julkaisu oli vuonna 1967 neljä kertaa ja huhti-syyskuussa 1968 myös neljä kertaa ilmestynyt [*SKP:n*] *Uudenmaan piirijärjestön tiedote*⁸⁸².

Konkreettinen lisäsy opposition oman lehdistön tarpeeseen syntyi Tšekkoslovakian miehityksen aikaan, elokuussa 1968. Kokemusta omassa julkaisu-toiminnassa hankittiin auttamalla Neuvostoliittoa saamaan äänensä paremmin kuuluviin. SKP:n pitkäaikainen varapuheenjohtaja Taisto Sinisalo kertoo:

"Oli erittäin vaikeaa välittää suomalaisille oikeata tietoa tapahtumista. Uutiskanavat olivat tukkoon saakka täytettyjä Neuvostoliiton ja Varsovan liiton

⁸⁸⁰ Pöytäkirja ST:n levikkijaoston, toimitusneuvoston, johtokunnan ja SKDL:n, SKP:n ja SNDL:n piirijärjestöjen työvaliokuntien yhteisestä kokouksesta 27.4.1967. ST:n asiakirjat, KA.

⁸⁸¹ Reino Taimi ja Niilo Hellberg. Sama.

⁸⁸² Lehti ilmestyi tällä nimellä vuonna 1967 kolme kertaa monistettuna ja kerran (joulukuussa) painettuna. Myös vuoden 1968 numerot olivat painettuja, tabloid-kokoisia. Ks. UPT joulukuu 1967, 2. UPT 1968:4, 2. TA 1968:1, 2.

vastaisella lännen uutistoimistojen materiaalilla, jota välitettiin ennennäkemättömällä teholla. / Meillä, jotka pidimme välttämättömänä välittää Neuvostoliiton uutisvälineiden informaatiota, oli vaikeuksia löytää painopaikkaa. Sellainen kuitenkin löytyi Uudeltamaalta. / Levitys suoritettiin siten, että eri puolilta Suomea tuli puoluepiirien lähettämiä autoja suoraan kirjapainoon hakemaan lehtisiä. Näin saatettiin maailmalle Neuvostoliiton tiedotusvälineiden uutisia ja Pravdan artikkeleita, jotka alkoivat selvittää liiaksi kuumenneita päitä."⁸⁸³

Kansandemokraattisissa lehdissä käyty keskustelu oli ärsyttänyt jo aikaisemminkin ennen vuotta 1966 puolueen johdossa olleita ja heidän tukijoitaan, ja sekin näkyy Sinisalon arviossa.

"Uusvasemmistolaisuus toi yhteiskuntaan vipinää ja Tšekkoslovakian tapahtumat osoittivat, että kommunistisessa ja kansandemokraattisessa liikkeessä oli syviä aatteellis-poliittisia erimielisyyksiä. Periaatteellisten kysymysten pohdinta kuohahti nopeasti kaikkea syleileväksi keskusteluksi ja väittelyksi. Tässä keskustelussa vyöryivät Suomen maaperälle väitteet ja ajatukset, jotka edustivat oikeisto-poikkeamaa tieteellisen sosialismin peruskatsomuksista. [...] Erikoiden vaarallista oli Neuvostoliiton kokemuksen ja merkityksen väheksyminen ja suoranainen kieltäminen. Avoimia neuvostovastaisia asenteita tunkeutui liikkeeseemme. [...] SKP:n ja SKDL:n lehdissä käyty keskustelu kuului omalaatuisena ilmiönä tähän tapahtumien sarjaan. Siinä ei liialti puhuttu työväen ja demokraattisen liikkeen luokkatehtävistä, vaan oleellista oli kaiken aikaisemman mustamaalaaminen. SKP:n perinnettä häväistiin ikävällä tavalla."⁸⁸⁴

Samantapaisten ajatusten vallassa oli SKP:n Uudenmaan piirisihteeri Markus Kainulainen, kun hän syyskuussa 1967 arvioi SKP:n uuden johdon linjaa. Hänen arvionsa toistui myöhemmin usein SKP:n opposition kannanotoissa. SKP:n "oikeistopoikkeavia" syytettiin tässä puheessa mm. luokkataistelun kieltämisestä, SKP:n johtavan osuuden ja proletariaatin diktatuurin hylkäämisestä sekä proletaarisen internationalismin väheksymisestä ja kansalliskiihkon lietsomisesta Neuvostoliittoon ja NKP:tta vastaan⁸⁸⁵. Ongelmat puolueeseen toi siis oikeistolainen virtaus ja "nationalismia ruokkivat erilaiset teoriat sosialismin siirtymisen 'kansallisista malleista' "⁸⁸⁶.

Syksyllä 1968 SKP:n Uudenmaan piirijärjestö muutti tiedotteensa tilauspohjaiseksi lehdeksi, *Tiedonantajaksi*. Se oli alku tilanteelle, jossa puolueessa oli käytännössä paitsi kaksi poliittista linjaa myös kaksi erillistä tiedonvälityskanavaa. Lehti ilmestyi vuoden 1968 puolella viisi kertaa, vuonna 1969 noin kaksi kertaa kuukaudessa (22 numeroa) ja vuosina 1970–1971 lähes joka viikko. Myöhemmin se ilmestyi vieläkin tiheämmin. *Tiedonantajasta* tuli laajentuessaan parin vuoden kuluessa asiallisesti valtakunnallinen kommunistinen lehti. Hyvää

⁸⁸³ Sinisalo 1978, 76-77. Sinisalo ei kerro, onko kyse SKP:n opposition omista julkaisuista vaiko APN:n ja TASS:n materiaalista vaiko molemmista. UPT käsitteli Tšekkoslovakian tapahtumia laajasti syyskuussa 1968. Samoihin aikoihin ilmestyi ensimmäinen numero APN:n suomenkielisestä julkaisusta *Socialismin teoria ja käytäntö*. TA 1968:1, 7.

⁸⁸⁴ Sinisalo 1978, 82.

⁸⁸⁵ Kangas 1982, 39.

⁸⁸⁶ Sinisalo 1978, 89, 137.

pohjaa sen levittämiseksi varsinkin Turun seudulla olivat tehneet siellä ahkerasti käyneet SKP:n keskuskomitean vähemmistöläiset toimitsijat. Vuonna 1969 SKP:n oppositiopiirit perustivat lehden kustantajaksi Tiedonantajayhdistys ry:n, joka puolestaan perusti tukiryhmiä eri puolille maata.⁸⁸⁷

Tiedonantajan perustamista edelsi kuitenkin yritys saada olemassa oleva kansandemokraattinen lehti puolueopposition haltuun. Syksyllä 1967 erotettiin kuopiolaisen *Kansan Sanan* päätoimittaja Kaarlo Koskinen ja varapäätoimittaja Kullervo Kaukonen, mikä johti muun toimituksen ja kirjapainon lakkoon. Puolueoppositio onnistui julkaisemaan lehden yhden numeron, mutta loppujen lopuksi yritys saada lehti lopullisesti haltuun epäonnistui.⁸⁸⁸

Tapahtumien kehitys alkoi Kuopiossa jo vuosina 1964–1965. Siinä oli aistittavissa SKP:n osapuoliriitaa. Erimielisyyden osapuoliksi tulivat vähemmistösuuntauksen johtama lehden ja kirjapainon *Kustannus Oy Savon Sanan* johtokunta sekä SKP:n päälinjalla ollut lehden toimitus. Keskustelu käynnistyi yhtiön talousvaikeuksista, johon työntekijät näkivät syynä johtajien ammattitaidottomuuden, mutta johtokunta puolestaan toimittajien työn. Lakoksi saakka reventynyt riita sovittiin SKP:n johdon myötävaikutuksella, mutta se vaikutti heikentävästi muun muassa lehden talouteen. Kaiken lisäksi keskeisen levikkialueen neljästä SKP:n ja SKDL:n piirijärjestöstä vain yksi tunnusti *Kansan Sanan* tämän jälkeen omaksi lehdekseen.⁸⁸⁹

Uuden Päivän lakkauttamisesta keskusteltiin jo 1950-luvulla, kun sen talouden pohja heikkeni. Taloudellista katastrofia nopeutti SKP:n osapuolijako, joka tässä tapauksessa huipentui SKP:n Turun piirijärjestön ja lehden erilaiseen suhtautumiseen Tšekkoslovakian miehitykseen. Puoluevähemmistö oli jo tätä ennen ottanut etäisyyttä lehteen, ja se merkitsi levikin laskua. Päätoimittaja vaihtui usein ja toimituksen työ oli muutenkin tempoilevaa. Oppositiota ärsytti erityisesti vuonna 1965 alkanut puoluekeskustelu. Jälkeenpäin on SKP:n piirijärjestön nimissä lehteä syytetty muun muassa Neuvostoliittoa vastaan suunnattujen kirjoitusten julkaisemisesta (ks. luku 5.4). *Uusi Päivä* lakkautettiin keskusjärjestöjen päätöksellä kesällä 1969.⁸⁹⁰

Samalla tavalla kuin *Kansan Sanassa* myös tamperelaisessa *Hämeen Yhteistyössä* kytivät linjaerimielisyydet pitkään. Asetelma oli suurin piirtein vastaava: toimitus oli etupäässä SKP:n enemmistön linjoilla, lehteä kustannut piirijärjestö taas oppositiomielinen. Vuonna 1968 Keijo Savolaisen jätettyä päätoimittajan tehtävät kaikille mieleistä uutta päätoimittajaa oli vaikea löytää. Kaikki eivät tosin olleet tyytyväisiä Savolaiseenkaan – erimielisyydet muhivat jo pinnan alla.

Kompromissina päädyttiin vt. päätoimittajaan, jona toimi haluttomasti Väinö Hakala. Vuonna 1971 kustantaja, SKDL:n piirijärjestö, päätti tiukentaa otettaan lehdestä ja erotti Hakalan ja valitsi hänen tilalleen Rauno Setälän vastoin SKDL:n liittotoimikunnan kantaa. Tätä oli edeltänyt toimituksen vahvista-

⁸⁸⁷ SLH 7, 121-122; Kangas 1982, 83. Leppänen 1999, 273-275. Tiedonantajasta seuraavassa luvussa 5.5.

⁸⁸⁸ Viitala 1991.

⁸⁸⁹ Peltola [1987], 97-100; Kangas 1982, 97.

⁸⁹⁰ Peltola [1987], 101-102; SLH 7, 200; Vanamo – Grönholm 1977, 195-197.

minen yhdellä vähemmistöläisellä toimittajalla sekä kahden toimittajan työn ruotiminen SKP:n piirin työvaliokunnassa.

Myös *Hämeen Yhteistyön* tapahtumat johtivat toimituksen lakkoon, mikä kuitenkin ei palauttanut tilannetta ennalleen: lehti jäi vuosiksi SKP:n oppositi-
on lehdeksi. Lehti oli lakon vuoksi ilmestymättä pari kuukautta ja sen jälkeen se ilmestyi kolme kertaa viikossa aikaisemman viiden ilmestymiskerran sijasta. Toimitus oli jonkin aikaa Yleisen Lehtimiesliiton julistamassa saarrossa, jonka konkreettisin seuraus oli se, että *DLP:n* toimittajat eivät välittäneet lehdelle uutisia⁸⁹¹. Monia muitakin seurauksia tapahtumalla oli: paikkakunnalle perustettiin erillinen SKDL:n keskusjohtoa edustava toimisto ja *Kansan Uutisten* alue-toimitus, johon palkattiin merkittävä osa *HY:n* entisistä toimittajista.⁸⁹²

Kiistan päätoimittajakysymyksestä kärjistyessä sitä käsiteltiin *HY:n* palstoilla säännöllisesti toukokuusta 1971 alkaen. Enemmistöläinen nuorisopiirijärjestö tuomitsi kesäkuun alussa suunnitelmat lehden linjan muuttamiseksi ja korosti, että "lehti edelleen esiintyy päättäväisesti ja johdonmukaisesti kaikkea neuvostovastaisuutta vastaan, Suomen ja Neuvostoliiton ystävyyspolitiikan kaikenpuolisen lujittamisen puolesta"⁸⁹³.

Tällaisesta sanahelinästä ei osapuolten kesken olisi varmaan erimielisyyksiä syntynyt, mutta kyse olikin muusta: valtataistelusta, jossa haluttiin toisaalta muuttaa lehden linjaa ja toisaalta säilyttää se. Äänenpainot kovenivat. Kun SKP:n (vähemmistöläisten) osastojen edustajat kokoontuivat 12. elokuuta, he antoivat julkilausuman jossa kolmeen kertaan tuomittiin yhtenäisyyttä ja *Hämeen Yhteistyötä* uhkaava "oikeistoryhmä". Samaan sävyyn tilaisuudessa puhui SKP:n keskuskomitean jäsen Leo Suonpää.⁸⁹⁴

Seuraavalla viikolla julkaistuissa ay-aktiivien puheenvuoroissa luonnehdittiin vähemmistön vastapuolta "revisionistikkilikiksi" (Mauno Rautiainen) ja *HY:n* sanottiin kirjoittaneen asioista opportunistiseen sävyyn (Eeva Mäkinen). Pakinoitsija Torvinen, Taisto Harra, luonnehti SKDL:n ja SKP:n *HY:tä* koskevia päätöksiä tehdyn "ryhmäkuntalaisessa hengessä".⁸⁹⁵

Leo Suonpää jatkoi "oikeistoryhmän" ja "oikeistolaisen ryhmäkunnan" arvostelua SKP:n piirikomiteassa, ja Väinö Hakala kommentoi puheenvuoroa⁸⁹⁶. SKP:n kaupunkisihteeri Toivo Autiosaari muistutti, että oikeiston nopean nousun selitys löytyy "[...] oikeiston yhtymisestä yli puoluerajojen. Raja oikeiston ja vasemmiston välillä ei enää kulje yksiselitteisesti eri puolueiden välillä vaan pitkälti puolueiden sisällä"⁸⁹⁷. Käsitteet "oikeisto" ja "oikeistolaisuus" esiintyvät tästä eteenpäin Rauno Setälän johtaman *HY:n* monissa lehden linjaa määrittä-
vissä jutuissa. Epäselväksi jää, milloin käsitteet rajataan koskemaan vain perinteistä poliittista oikeiston ja milloin niiden piiriin kuuluu myös "lähivihollinen",

⁸⁹¹ DLP:n jaoston työvaliokunta 24.11.1971, § 4. DLP:n mappi Hd, KA.

⁸⁹² Peltola [1987], 103-106; Kangas 1982, 97-98. Väinö Hakalan johdolla lehti ilmestyi viimeisen kerran 1.9.1971 ja Rauno Setälän johdolla ensimmäisen kerran 11.11.1971.

⁸⁹³ HY 1971:109, 5.

⁸⁹⁴ HY 1971:156, 5.

⁸⁹⁵ HY 1971:159, 3.

⁸⁹⁶ HY 1971:161, 2.

⁸⁹⁷ HY 1971:167, 5.

SKP:n toinen osapuoli⁸⁹⁸. Pääkirjoituksessa asia tehdään kuitenkin selväksi samalla kun tuomitaan neuvostovastaiset ilmiöt: "Oikeiston ryhtiliike ei ole nousussa vain oikealla, vaan kaikissa puolueissa oikeistosuuntaus nostaan päätänsä."⁸⁹⁹

Pian tämän jälkeen alkoi asioiden arviointi siitä näkökulmasta, että lehteä hallinnut "oikeistoryhmä" oli ollut myös neuvostovastaisuuden asialla. Yleisönosaston nimimerkki Juutas totesi, että *HY:n* on selvitettävä suhteita Neuvostoliittoon "toverillisesti ja totuuden mukaisesti, eikä parjaten kuten ennen lehden ilmestymiskatkoa"⁹⁰⁰. Leo Suonpään mielestä paikallisten kd-järjestöjen tehtävänä on estää "[...] Neuvostoliittoa ja muita sosialistisia maita nälkivä kirjoittelu [...]" ja riidan konniksi hän mainitsi "oikeistorevisionistit"⁹⁰¹. Uuden *HY:n* Neuvostoliiton ylistys huipentui kaikkien neljän toimittajan allekirjoittamaan tunteisiin vetoavaan etusivun isoon artikkeliin jouluaattona 1971. Artikkelin ohella sivulla oli vain suurikokoinen Leninin kuva⁹⁰².

HY:n uusi toimitus julkaisi *Pravdan* lyhyen, itsenäisyyspäivänä 1971 päivätyn uutisen, jossa arvosteltiin *Kansan Uutisia* SKP:n vähemmistön suulla. Lehti julkaisi aiheesta myös yleisönosastokirjoituksen.⁹⁰³ Rajanvedossa puoli oli valittu. Sitä tosin todisti sekin, että *Hämeen Yhteistyön* tilaajille lähetettiin ikään kuin varmuuden vuoksi *Tiedonantajan* numeroita elokuussa 1971⁹⁰⁴.

SKP:n sisäisen kriisin kärjistyminen aiheutti reaktioita kaikkia maakuntalehtiä kohtaan. Toimitukset saivat vaihtelevassa määrin kannanottoja, joissa arvosteltiin lähinnä joidenkin kirjoitusten sisältöä.

Niinpä *Kansan Äänen* toimitus sai alkuvuonna 1969 SKP:n Viikin osaston kirjeen, jossa paheksuttiin SKP:n Vaasan kaupunkikomitean kannanoton julkaisemista yleisönosastolla, kun lehti oli julkaissut vastaavan SAK:n paikallisjärjestön "hämärän ja osittain palkkatyöläisten etujenvastaisen" kannanoton raamitetuna juttuna. SKP:n osasto kiinnitti huomiota myös nimimerkki HA:n "provokatorise[e]n ja erikoisen törkeään kirjoitukseen. Kaiken muun epäasiallisuuden lisäksi kyhäelmässä suositaan Poika Tuomisen -nimellä tunnetun provokaattorin Neuvostoliittoa parjaavia sanontoja."⁹⁰⁵

⁸⁹⁸ Tällaista käsitteiden käyttöä mm. *HY* 1971:169, 2 (Taisto Sinisalo) ja 1969, 3 (Rauno Setälä). Juri Krasin oli puhuessaan edistyksen ja taantumuksen polarisoitumisesta antanut ymmärtää, että oikeistolaisuutta on myös puolueiden sisällä. Rentola 2005, 113.

⁸⁹⁹ *HY* 1971:170, 3.

⁹⁰⁰ *HY* 1971:171, 5 (Postin tuomaa, "Oikea työväen lehti").

⁹⁰¹ *HY* 1971:177, 3.

⁹⁰² *HY* 1971:188, 1.

⁹⁰³ *HY* 1971:182, 3, 7.

⁹⁰⁴ *HY* 1971:161, 1.

⁹⁰⁵ SKP:n Viikin osaston kirje [31.3.1069] KÄ:n johtokunnalle ja toimitukselle. KÄ:n kirjeet, KA. – HA oli Heimo Anttiroiko, joka jossakin vaiheessa oli lehden toimittaja ja myöhemmin avustaja. Hän "jatkoj pakinoilla useita vuosia palttoa kääntäen. Vaihtoi enemmistöä vähemmistöön." Erkki Peltola 7.1.2004. Kuukautta myöhemmin lukijat Katri Puttonen, Aune Sippola ja Mauri Siltamäki paheksuivat HA:n pakinaa. He muistuttivat, että lehti on perustettu "työväenluokan asioiden ilmaisijaksi ja ennen kaikkea ystävyys-suhteiden luomiseksi Neuvostoliittoon", mutta nyt se on "porvarien kanssa samassa linjassa neuvostovihollisten kanssa". Kirjoittajat yhdistivät SKP:n opposition arvostelun neuvostovihamielisyyteen. KÄ:n kirjeet, KA.

SKP:n Vaasan eteläinen osasto jatkoi kritiikkiä seuraavana vuonna. Osasto oli huomannut, että lehdessä on asennoiduttu "kielteisesti työväenluokan kansainvälisyyteen jopa niin pitkälle, että on luisuttu kansallisen kommunismin ylistelyyn ja sitä tietä nationalismiin". Osasto totesi, että erittäin suurta vahinkoa lehdelle aiheutti nimimerkki Näppinen, jonka kirjoituksista "voimme poimia miltei kaikki marxilais-leniläistä oppia vastustavat aatesuunnat".⁹⁰⁶

Myös SKDL:n entinen kansanedustaja Alekski Kiviaho (eduskunnassa 1954–1969) liittyi lehden arvostelijoihin. Vappuaamuna 1971 päivätyssä kirjeessään hän pyytää julkaisemaan juhlapuheensa kokonaan, ja jos se ei ole mahdollista puhe on palautettava julkaisematta. Kiviaho ilmoitti olevansa tyytymätön KÄ:n kirjoitteluun, "jossa revitään meidän järjestötoimintaamme hyväksymällä parhaiten [parhaiden?] toverien haukkumiset". Hänen mielestään ei herätä luottamusta, että "lehti julkaisee samassa numerossaan kolmekin kuvaa henkilöstä joka ei ole ansioitunut muuta kuin porvarillista koulua käymällä ja uhkauksia syyttämällä Neuvostoliittoa vastaan [...]".⁹⁰⁷

Vastauksessaan päätoimittaja Reino Kangasmäki totesi, että ei tunne tapausta jossa "meikäläinen" olisi syyllistynyt Neuvostoliiton parjaukseen. Jos kuitenkin on tällaista henkilöä suosittu, "asia olisi käsiteltävä järjestöissä ja saatettava henkilö päiväjärjestykseen. Kansan Ääni ei julkaise kirjoituksia, joissa hyökätään Neuvostoliittoa vastaan".⁹⁰⁸

SKP:n sisäisen riidan alettua synnyttää kritiikkiä kd-lehtiä kohtaan toimittajat joutuivat tulilinjalle silloinkin, kun lehdessä oli julkaistu ainoastaan joitakin DLP:n välittämiä tai muita kd-johtohenkilöiden puheita ja artikkeleita. Opposition kannattajien reaktio oli monissa tapauksissa sellainen, että sen itsensä arvostelu koettiin neuvostovastaisuudeksi.

Puoluehajaannuksesta oli kansandemokraattiselle lehdistölle monia vakavia seurauksia, jotka Jarmo Peltola on tiivistänyt seuraavasti:

- 1) SKDL:n lehtien levikin lasku 1960-luvun puolivälin jälkeen
- 2) *Kansan Sanan* lakko 1967
- 3) *Uuden Päivän* lakkauttaminen 1969
- 4) *Kansan Sanan* supistukset 1969
- 5) *Kansan Äänen* huomattavat taloudelliset supistukset 1969 (jota edelsi lakkautusuhka)
- 6) *Hämeen Yhteistyön* taloudelliset supistukset ja lakko 1971
- 7) Taloudellisia vaikeuksia kaikissa muissakin kansandemokraattisissa lehdissä⁹⁰⁹

Seitsemäs seuraus yhdistyy kehäksi ensimmäisen kanssa: tapahtumat loivat lukijakunnassa epävarmuutta ja sitäkin kautta kavensivat kd-lehdistön mahdollisuuksia.

⁹⁰⁶ SKP:n Vaasan eteläisen osaston kirje KÄ:lle ja SKP:n Vaasan piirikomitealle, 14.5.1970. KÄ:n kirjeet, KA. – Myös nimimerkki Näppinen oli Heimo Anttiroiko!

⁹⁰⁷ Alekski Kiviahon kirje KÄ:lle 1.5.1971. KÄ:n kirjeet, KA. – Kiviaho tarkoitti ilmeisesti Ele Aleniusta.

⁹⁰⁸ Alekski Kiviahon kirje KÄ:lle 1.5.1971 ja Reino Kangasmäen vastaus 4.5.1971. KÄ:n asiakirjat, KA.

⁹⁰⁹ Peltola [1987], 88.

5.5 Tiedonantaja, opposition vai Moskovan ääni?

Edellä on jo kuvattu *Tiedonantajan* perustamiseen johtaneita välillisiä ja välittömiä syitä. SKP:n opposition muodostaneet aktiivit kokivat vuonna 1966 ja osittain jo sitä ennenkin, että kansandemokraattinen lehdistö ei ole sellainen kuin he halusivat sen olevan, toisin sanoen syntyi "ongelmia lehdistökysymyksessä. Kansandemokraattisen liikkeen eräät lehtimiehet alkoivat sekaantua puolueen johtotyön kysymyksiin ja ottivat itselleen oikeuksia, jotka kuuluvat lehden julkaisijalle"⁹¹⁰.

Oppositiomieliset piirijärjestöt eivät saaneet mielestään ääntään tarpeeksi kuuluviin ja sen lisäksi ne kokivat muun muassa *Kansan Uutisten* ja *Uuden Päivän* kirjoittelun poikkeamiseksi periaatteellisilta linjoilta. Varsinaisesti Tšekkoslovakian miehityksen aikoihin kypsyi päätös siitä, että on perustettava uusi kommunistinen lehti. Tilauspohjaisen lehden julkaisemista oli kuitenkin valmisteltu jo keväällä 1968 ainakin SKP:n Uudenmaan piirikokouksessa⁹¹¹.

Aluksi Koiton talon yhdessä huoneessa toiminut lehden toimitus ja konttori ryhtyivät palvelemaan paitsi Uudenmaan myös muun Suomen lukijoita, sillä puolueoppositio teki lehdestä valtakunnallisen. Aivan alkuvaiheessa SKP:n puheenjohtaja Aarne Saarinen puuttui kovin sanoin lehden julkaisemiseen, mutta tilanne muuttui puoluejohdon kannalta toivottomammaksi, kun SKP:n Turun ja Etelä-Karjalan piirit ottivat helmikuussa 1969 *Tiedonantajan* "jäsenlehdeseen". Mukaan tuli pian myös Kymen piirijärjestö⁹¹². Kansandemokraattinen liike oli saanut sisälleen asiallisesti jo valtakunnallisen rinnakkaislehden, vaihtoehdon ja kilpailijan *Kansan Uutisille*.

Tiedonantajan päätoimittajana oli aluksi toimitsija Tauno Wallendahr ja toimituskuntana SKP:n Uudenmaan piirijärjestön tiedotusjaosto. Vuoden 1970 alusta lehden pitkäaikaiseksi päätoimittajaksi tuli Urho Jokinen ja toimitussihteeriksi tuore SKP:n jäsen Tampereelta – Kari Jyrkinen, joka oli myös SOL:n edustajana *Kansan Uutisten* johtokunnassa.⁹¹³

Vähemmistö tiivistä yhteistoimintaansa kokoontumalla 26–27.4.1969 eli vain kolme viikkoa hajaantumiseen päättyneen SKP:n edustajakokouksen jälkeen. Kaksipäiväisessä, asiallisesti varjopuoluekokouksessa todettiin luonnollisena asiana *Tiedonantajan* julkaiseminen rinnakkaislehtenä "kunnes [...] diskriminointi on lopetettu". Tavoitteeksi otettiin *TA:n* muuttaminen päivälehdeksi.⁹¹⁴

Lehteä levitettiin paitsi tilaajille myös ajoittain erilaisten kampanjoiden aikana irtonumeromyyntinä kaduilla. Tästä sinänsä suomalaisen yhteiskuntaan hyvin sopivasta toiminnasta on puolueoppositio yrittänyt tehdä kommunistista erikoisuutta: "Tiedonantaja on siitä erikoinen lehti, että sitä myydään julkisilla paikoilla. Myyntityötä on yritetty estää, mutta sitä ei voi estää, sillä viranomais-

⁹¹⁰ Sinisalo 1978, 143.

⁹¹¹ Sinisalo 1978, 143; Leppänen 1999, 273.

⁹¹² Leppänen 1999, 274.

⁹¹³ TA 1970:1, 3.

⁹¹⁴ Leppänen 1999, 319-320, 322.

ten on mahdotonta nostaa syytteitä tuhansia ihmisiä vastaan. Sitä paitsi perustuslaki turvaa tällaisen oikeuden."⁹¹⁵

SKP:n 1960- ja 1970-lukujen osapuoliriitaa tutkinut Veli-Pekka Leppänen arvelee *Tiedonantajaa* rahoitetun alkuaikoina pääasiassa SKP:n Uudenmaan piirin omistaman Helsinki-paviljongin tanssilipputulolla ja muiden piirien avustuksilla. Myöhemmin kun Moskovasta kommunisteille saatua taloudellista tukea alettiin jyvittää, siitä sai osuutensa myös *Tiedonantaja*⁹¹⁶. Aleksandr Gorbunov korostaa, miten NKP:n rahoitusta ohjattiin nimenomaan SKP:n oppositiion käyttöön⁹¹⁷.

Aivan samoin Ruotsissa käytettiin NKP:ltä saatua rahaa neuvostomielisen sanomalehden *Norrskensflammanin* tukemiseen vielä 1980-luvullakin. Kuitenkin Ruotsin perinteinen kommunistinen puolue oli lakannut saamasta NKP:n tukea jo vuonna 1964, ja näin Neuvostoliiton vaikutus sosialidemokraateista vasemmalla olevaan lehdistöön oli huomattavasti vähäisempi kuin Suomessa⁹¹⁸.

Ratkaisevan vuoden 1969 kesäkuussa SKP:n vähemmistöläinen toimitsija Oiva Lehto mainitsi, että *Tiedonantajan* 18.000 kappaleen painoksen kustannukset olivat 4.000 markkaa (vuoden 2008 rahanarvossa noin 3.000 euroa). Alkuaikoina *TA* ilmestyi 8- tai 12-sivuisena tabloidikokoisena lehtenä.⁹¹⁹

Lehdestä pyrittiin tekemään *Kansan Uutisten* vakava kilpailija nimenomaan päivälehtenä, kuten julkaisupäivien lisääminen osoittaa. Samaan tähtäsivät myös suunnitelmat lehden sisällön monipuolistamisesta. Ilmeisesti lähinnä *TASS:n* uutisten saamisen toivossa *Tiedonantaja* tunnusteli vuodenvaihteessa 1972-1973 mahdollisuuksia tulla *DLP:n* telekspalveluja saavaksi asiakkaaksi. Asiaa ei *DLP:n* johdossa tyrmätty, mutta siitä ei tullut koskaan mitään.⁹²⁰

Varsinaiset "marxilais-leniniläiset" perustelut *Tiedonantajan* olemassaololle oli mahdollista julistaa siinä vaiheessa, kun SKP tunnusti oman osapuolijakonsa ja siis asiallisesti hyväksyi sääntöjensä vastaisen toiminnan niissä tapauksissa, joissa sitä ei estääkään voitu. Vuosien 1969-1970 yhtenäisyysneuvotteluissa ei *Tiedonantajan* asemaan juurikaan vakavalla mielellä puututtu, vaikka sen monet jutut herättivät ärtymystä enemmistön johdossa. Ärtymys ei ollut ihme, sillä lehti ampui yhtenäisyysneuvottelujen aikanakin täyslaidallisia SKP:n "oikeistoryhmiä" vastaan.⁹²¹

Tiedonantaja julkaisi sivumääräänsä nähden mittavan määrän neuvostoliitolaista alkuperää olevia juttuja. Päätoimittaja Urho Jokinen kertoi vuoden 1973 alussa, että *TA* oli 10 kuukauden aikana julkaissut 130 marxismi-leninisin teoriaa eli ideologiaa käsittelevää kirjoitusta, joista yli puolet oli Neuvostoliitosta ja

⁹¹⁵ Sinisalo 1978, 146.

⁹¹⁶ Leppänen 1999, 273-274.

⁹¹⁷ Gorbunov 1992, 121.

⁹¹⁸ Jonsson 2002, 171-172. Jonsson ei kuitenkaan konkretisoi N:n Neuvostoliitosta saamaa tukea. Tilastoyhteenvedot kertovat, että valtion ja kuntien lehdistötuella on ollut Ruotsissa paljon Suomea suurempi merkitys. Sama, 249-254.

⁹¹⁹ HY 1971:189, 1.

⁹²⁰ DLP:n jaoston työvaliokunta 23.1.1973, § 6. DLP:n mappi Hd, KA.

⁹²¹ Leppänen 1999, 340.

muista sosialistisista maista. Lisäksi lehdessä oli ollut "125 huomattavaa kirjoitusta, joissa esiteltiin Neuvostoliittoa ja muita sosialistisia maita".⁹²²

Jo SKP:n 15. edustajakokouksen alla alkuvuonna 1969 *Tiedonantaja* oli sanonut *Kansan Uutisten* harjoittavan Neuvostoliiton avointa parhaamista⁹²³. Tähän juttuun puuttui edustajakokouksessa *KU:n* päätoimittaja Jorma Simpura, ja yleisemmin *Tiedonantajan* luonnetta ja vaikutusta pohti *KU:n* toimittaja Kerttu Kauniskangas.

Kauniskankaan arvion mukaan *TA* oli olemassa lähinnä suppeaa, omalle asialleen vannoutunutta ryhmää varten. Pyrkinessään uskollisten kommunistien äänitorveksi *TA* ei ollut niinkään suuntautunut ulospäin, vaan oli onnistunut vaikuttamaan kääntyneisyydellään sisäänpäin alentavasti *KU:n* levikkiin, joka oli laskenut vuoden aikana 6,5 prosenttia.⁹²⁴

Johtotason neuvotteluissa SKP:n linjaksi tuli kuitenkin loppujen lopuksi se, että *Tiedonantajaa* ei vaadittu lakkautettavaksi – muodollisena syynä oli se, että näin voitiin säilyttää *Kansan Uutisten* luonne ja asema. Todellisuudessa puolueen enemmistö ei olisi voinutkaan tosissaan vaatia lehden lakkauttamista, sen verran heikot kortit sillä oli kädessään varsinkin sitten, kun kävi ilmeiseksi että NKP piti *Tiedonantajaa* merkittävänä kommunistilehtenä – jopa nosti sitä korokkeelle. Vähemmistö kokikin lehdistöongelmien hautautumisen muiden yhtenäisyyskysymysten alle omaksi voitokseen.⁹²⁵

NKP:n edustajat olivat jo vuodesta 1969 alkaen silloin tällöin arvostelleet *Kansan Uutisia*, ja tämä oli varmasti mannaa oman äänenkannattajansa perustaneille vähemmistöläisille. Niinpä Leonid Brežnev mainitsi *KU:n* hyvin kriittiseen sävyyn maaliskuun lopulla 1969 Moskovassa pidetyssä NKP:n ja SKP:n edustajien neuvonpidossa⁹²⁶. Perusteellisemmin *Kansan Uutisia* käsiteltiin "NKP:n keskuskomitean kirjeessä", jonka Vladimir Fjodorov luki ääneen SKP:n puheenjohtaja Aarne Saariselle Neuvostoliiton suurlähetystössä lokakuun lopulla 1970. Kirjeen mukaan *KU* kertoo yksipuolisesti SKP:n tilasta, lietsoo erimielisyyksiä sekä "mainostaa" Neuvostoliiton vastaista kirjallisuutta (kuten Solženitsynin tuotantoa). Neuvostoliittolaisten mukaan tämä osoitti, että lehti ei aikonut noudattaa SKP:n ylimääräisen edustajakokouksen linjaa.⁹²⁷ Selväsana-

⁹²² SKP:n kk:n pk 24.2.1973, liite 17, KA. Vihavainen (1991, 92-93) esittää letkauksena näkemyksensä *TA:n* moskovalaismielisyydestä. "Oli symbolista, että lehden varapäätoimittaja Erkki Susi pakinoi nimimerkillä Aleksandrovitš, mikä viittasi pyrkimykseen jäljitellä *Pravdan* nimimerkki Aleksandrovia." Kun Itä-Euroopassa vitsailtiin, että sanomalehdet olivat *Pravdan* käännöksiä, Suomen vähemmistökommunisteille ei tästä voinut letkautella: he tekivät Vihavaisen mukaan matkimisesta itse kunniasian.

⁹²³ *TA* 1969:4, 4-5. "Kansan Uutiset ja kansainvälisyys". Kirjoituksessa tuotiin esiin lehden suhde Neuvostoliittoon: *TA:n* sanottiin olevan lojaali, *KU:n* kriittinen.

⁹²⁴ Leppänen 1999, 299-300.

⁹²⁵ Leppänen 1999, 349. Huolimatta NKP:n selvästä tuesta *TA:lle* merkittävä puolueen Suomi-vaikuttaja Vladimir Fjodorov ei muistelmissaan (Fjodorov 2001) ollenkaan mainitse tätä lehteä. Kirjassa lehti esiintyy ainoastaan siinä yhteydessä, kun on käytetty kuvallitteessa *TA:n* valokuvaajan ottamaa kuvaa.

⁹²⁶ Rautkallio 1993, 237. NKP:n kritiikki *KU:ta* kohtaan oli Erkki Kauppilan mukaan "ihan kamalaa" ja "ikävä ja jatkuva rumputuli"; Leppänen (toim.) 2007, 36, 37.

⁹²⁷ Rautakallio 1993, 250.

nen kritiikki osoitti, että NKP oli tosissaan yrittäessään vaikuttaa myös puoluejohdon kautta kd-lehdistön toimintaan.

Eräällä tavalla lopullisen oikeutuksensa monen vähemmistöläisen mielissä *Tiedonantaja* sai puheenvuorossa, jonka NKP:n politbyroon ehdokasjäsen Pjotr Mašerov⁹²⁸ piti NKP:n ja SKP:n edustajien tapaamisessa maaliskuussa 1973. Asiakirja mainitaan "Mašerovin paperina", ja se on kirjallisessa muodossa ollut olemassa läsnä olleiden muistiinpanojen pohjalta, mutta ehkä myös tilaisuudessa jaettuna monisteena. Yksi versio tekstistä julkaistiin SKP:n vähemmistön monisteena, toisen julkaisi aikakauslehti *Uusi Maailma* joulukuussa 1973.⁹²⁹

Mašerov oli huomauttanut, että SKP:n piirissä oli erilaisia lähestymistapoja muun muassa arvioitaessa puoluelehdistöä. Hän piti tärkeänä puutteena sitä, että "SKPn KK:lla ei ole koko puolueen kattavaa marxilais-leniniläistä sanomalehteä" ja huomautti, että *KU* ja *SKDL:n* piirilehdet eivät voineet hoitaa tätä tehtävää, "koska niissä julkaistaan marxismi-leninismille ja SKPn päätöksille vieraita näkökantoja".⁹³⁰

Oikeutuksen hakeminen *Tiedonantajalle* NKP:n korkean edustajan suulla oli sen verran erikoinen asia, että sen täytyi ärsyttää puolueen enemmistöläisiä: "Tiedonantaja-lehti yrittää jossain määrin korvata puolueen valtakunnallisen marxilais-leniniläisen lehden puutteen Suomessa. [...] Mutta koska se ei ole virallinen puolueen äänenkannattaja eikä saa puolueelta tukea, se ei pysty täyttämään sitä osaa, jota yhteisen lehden tulisi näytellä."⁹³¹

Vähemmistölle tämä viestitti *TA:n* olevan oikealla asialla ja enemmistölle se vihjaisi *TA:n* tarvitsevan SKP:n tukea (myös rahaa), jotta se voisi olla puoluelehti jollaista siis tarvitaan. Mutta päämääräänsä Mašerov ei tietenkään päässyt, jos hänen tarkoituksensa olikaan houkuttaa SKP:n johtoa hyväksymään *Tiedonantaja*. Mašerov varmistui aiheuttamansa ärtymyksen toteamalla vielä, että SKP oli käytännöllisesti katsoen "päästänyt [kansandemokraattisen] lehdistön luisumasta [po. luisumaan?] käsistään ja jopa [lehdistö?] esiintyy eräitä puolueen johtajia ja jopa puoluetta vastaan".

Tämä oli erikoinen lausuma tilanteessa, jossa kansandemokraattisen lehdistön päätoimittajat kuitenkin olivat kommunisteja ja nauttivat puoluejohdon luottamusta. Mašerovin lausuma oli toki hyvin linjassa sen kanssa, mitä *TA* jo oli kd-lehdistöstä kirjoittanut⁹³².

Mašerovilla oli myös SKP:lle selvä toimintaohje: "NKP:n kanta on, että SKP:n johdon olisi tarkoituksenmukaista tutkia uudelleen kysymys puolueen oman sanomalehden julkaisemisesta."

⁹²⁸ Mašerov, Pjotr, ks. liite 4.

⁹²⁹ Moniste KA:ssa (Muistiinpanot SKP:n ja NKP:n valtuuskuntien neuvotteluista, NKP:n valtuuskunnan johtajan toveri A. Mašerovin loppupuheenvuorosta 29.3.1973). Vrt. Haikara 1975, 366-367.

⁹³⁰ Em. moniste.

⁹³¹ Haikara 1975, 367, jossa mainitaan *Uusi Maailma*.

⁹³² Edellä jo mainittiin "paljastuskirjoitus" *KU*:sta, *TA* 1969:4, 4-5. Kd-lehdistöä käsitteli kritikoiden myös sosialidemokraateista SKP:n vähemmistöön vuoden 1969 lopulla siirtynyt Yleisradion toimittaja Esko-Juhani Tennilä, *TA* 1970:43, 15.

SKP:n pääsihteerinä tapaamiseen osallistunut Arvo Aalto muistaa, että Mašerovin puhe jaettiin välittömästi sen päätyttyä suomenkielisenä läsnä oleville. "Kun epäilimme sen menevän julkisuuteen, selitti [Vladimir] Fjodorov, etteivät lehdet uskalla sitä julkaista. Totta kai vähemmistö vuodatti terveiset viivyttelemättä lehdistölle. Niillä oli ainesta herkuteltavaksi."⁹³³ Aallolle jäi vaikutelma, että puhe oli kirjoitettu valmiiksi Moskovassa toistamaan SKP:n vähemmistön käsityksiä NKP:n (ja peräti sen keskuskomitean ja poliittisen toimikunnan) näkemyksinä⁹³⁴.

Aallon mukaan tämä "Mašerovin paperi" oli ahkerassa käytössä. Sitä luettiin sopivissa ja sopimattomissa tilaisuuksissa. Tuloksena oli puolueen sisäisen tilan kärjistyminen ja NKP:n arvovallan kolhiintuminen.⁹³⁵

Vähemmistö oli monella tavalla liikkeellä *Tiedonantajan* puolesta. Runsas kuukausi ennen NKP:n edustajan puheenvuoroa *TA:n* päätoimittaja Urho Jokinen linjasi lehtensä asemaa SKP:ssa ja yhteiskunnassa. Jokisen mukaan oli "myönnettävä, että myös työväenliikkeen piirissä on henkilöitä ja ryhmiä jotka esiintyvät Tiedonantajaa vastaan. Tällöin on kysymys niistä jotka kannattavat luokkasovintopolitiikkaa ja liittoutuvat porvariston kanssa". *TA:n* tukeminen oli kuitenkin marxismi-leninismien edistämistä ja niinpä Jokinen piti "luonnollisena ja välttämättömänä, että puolue antaa kaikkea mahdollista tukea Tiedonantajalle".⁹³⁶ Mašerovin puheen jälkeen se oli entistäkin mahdottomampaa.

5.6 Uhrina Uusi Päivä

Uuden Päivän muisto ei SKP:n Turun piirijärjestön johdossa ollut pyhä, vaikka maakunnallisen lehden menetys oli koko kd-liikkeen kannalta kielteinen asia. Mutta 1960-luvun puolivälissä alkanut SKP:n osapuoliriita oli niin tunteita kiihdyttävä voima, että vielä vuonna 1977 julkaistu piirijärjestön itsensä kustantama historiateos näkee *Uuden Päivän* melkeinpä pelkästään kielteisenä tekijänä poliittisessa toiminnassa. Samalla jäi unohduksiin, että lehden asema ei piirijärjestöjen aktiivien keskuudessa ollut aivan riidaton edes ennen puolueriidan alkua (ainakin jo vuonna 1956).⁹³⁷

Tiedonantajan alkuaian numeroissa on muutamia kriittisiä huomautuksia *UP:stä*. Lähinnä ne koskevat SKP:n Turun piirijärjestöä ja SKP:n sisäistä tilannetta koskevia kirjoituksia. Kriittisyys saavutti huippunsa *UP:n* jo ollessa lopettelemassa toimintaansa: *TA:n* pilapiirtäjä Olavi kuvasi *Tiedonantajaa* lukevan työläisen, jonka saappaalle kuonokopalla varustettu koira (*UP*) oli tekemässä

⁹³³ Aalto 1988, 150.

⁹³⁴ Sama.

⁹³⁵ Aalto 1988, 151.

⁹³⁶ SKP:n kk:n pk 24.2.1973, liite 17, KA.

⁹³⁷ Vanamo – Grönholm 1977. Lehtonen 2007, 104-107, 230.

tarpeitaan⁹³⁸. Pilakuvan ilmestyminen vain vähän ennen lehden toiminnan päättymistä teki siitä samalla omalaatuisen "muistokirjoituksen".

SKP:n Turun piirijärjestön historiikin kirjoittajat myöntävät, että *Uudella Päivällä* oli aikanaan merkittävä rooli poliittisen ja ay-toiminnan organisoijana. Sen paremmin yksityiskohtia eli esimerkiksi yksittäisiä juttuja dokumentoimatta teos sitten väittää, että lehti alkoi "kiihtyvällä vauhdilla" ja "tukuttain" julkais- ta kirjoituksia, joissa "hyökättiin sosialistisia maita – erityisesti Neuvostoliittoa – vastaan", kiellettiin marxismi-leninismien aatteelliset perusasettamukset ja par- jattiin SKP:n Turun piirijärjestön toimintaa⁹³⁹.

Samalla yksioikoisuudella, millä tämä piirijärjestön virallinen historiateos näkee SKP:n 1960-luvun uudistajat "puoluevastaisina", *Uusi Päivä* leimataan epäluulojen ja epätietoisuuden lietsojaksi⁹⁴⁰.

Mitkä asiat lehden sivuilla erityisesti ärsyttivät puolueen johtoa vastaan asettunutta varsinais-suomalaista piirijärjestöä? Välittömänä syynä tähän kiel- teiseen asenteseen oli se, että lehti ei ollut (enää) puoluepiirin kontrollissa ja että sen sivuilla heijastui koko puolueessa ja kansandemokraattisessa liikkeessä alkanut käymistila, ennen kaikkea keskustelu ideologisista kysymyksistä. Är- tymyksen syytä ei sanottu aivan näillä sanoilla, mutta sen sijaan kyllä mainittiin joitakin muita konkreettisia esimerkkejä *UP:n* vahingollisesta kirjoittelusta.

Tällaisia syntejä luetellaan historiateoksessa neljä. Niistä kaksi ensimmäis- tä koskee suoraan Neuvostoliittoa, kaksi muuta liittyvät keskusteluun SKP:n linjasta ja ideologiasta.

Kirjoittajien mukaan *Uusi Päivä* yritti synnyttää epätietoisuutta ja epäluu- loja Neuvostoliiton sosialistista järjestelmää kohtaan suomalaisen porvarillisen demokratian erinomaisuutta mainostaen. Esimerkkinä mainittiin se, miten leh- dessä oli kirjoitettu hämäävästi "niin sanotuista kirjailijaoikeudenkäynneistä"⁹⁴¹.

Yhtä suuri synti oli ollut se, miten lehdessä parjattiin Neuvostoliittoa ja "reaalista sosialismia". Samaan aikaan kun Tšekkoslovakiassa toimivat "oikeis- to-opportunistit" ja "pikkuporvarilliset vastavallankumoukselliset ainekset" pa- lauttaen maahan "jopa porvarillisen vallan piirteitä", viiden sosialistisen maan "liittolaisjoukot suorittivat [...] solidaarisuusteon", jolle SKP:n Turun piiri ilmaisi selkeän tukensa. *Uuden Päivän* vika oli, että se ei tällaiseen miehityksen ymmär- tämiseen yhtynyt.⁹⁴²

⁹³⁸ TA 1969:14, 2 (19.6.1969; UP:n ilmestyminen päättyi kesäkuun lopussa).

⁹³⁹ Vanamo – Grönholm 1977, 195.

⁹⁴⁰ Sama, 196.

⁹⁴¹ Sama, 196.

⁹⁴² Sama, 196-197. SKP:n Turun piirijärjestön historiankirjoittajien muisti on lyhyt myös siltä osin, että suhtautuminen Tšekkoslovakiassa tapahtumiin ei ollut kaikilta osin aluksi itsestään selvää myöskään ns. vähemmistöosapuolelle. Luultavasti Sofian nuorisofestivaaliin osallistuneen Jorma Veijolan raportin vaikutuksesta Sosialistisen opiskelijaliiton (SOL) johdosta osa oli mukana Neuvostoliiton vastaisessa mielenosoit- tuksessa Helsingissä elokuussa 1968. Ks. Yhteisrintama 1971: 2, 12-13. Myös Leo Suonpään elokuussa 1968 HY:ssä ja KU:ssa julkaistujen haastattelujen mielipiteet oli- vat kovin luottavaisia tilanteen rauhanomaiseen kehitykseen. Suonpää myös todella tarkoitti, mitä haastatteluissa sanoi. Keijo Savolainen 9.7.2003.

Kritiikin kirjoittajat eivät maininneet ollenkaan sitä, että vuoden 1966 Neuvostoliiton kirjailijaoikeudenkäynteihin otti vuonna 1966 kielteistä kantaa itse SKDL, ja myös Tšekkoslovakian miehitystä paheksuttiin varsin selväsanaisesti sekä SKP:n että varsinkin SKDL:n kannanotoissa – asia, joka hiersi SKP:n vähemmistöläisten kengässä näkyvästi muun muassa vuonna 1970 SKDL:n liittokokouksessa⁹⁴³.

Pienempiä, mutta eivät vähäisiä olivat *UP:n* synnit ideologisen puhtauden ymmärtämättömyydestä ja SKP:n johtavan osuuden heikentämisestä. Lehden erityisenä maalitauluna oli ollut SKP:n piirijärjestö, joka kuitenkin rakensi rivien yhtenäisyyttä marxismi-leninismiin ja proletaarisen internationalismin perustalta muun muassa omilla julkaisuillaan⁹⁴⁴.

SKP:n piirijärjestön historiateos asettaa kärryt hevosen eteen väittämällä, että *Uusi Päivä* oli ainoa syyllinen omaan kuolemaansa. Lehden kannalla olleet palvelivat "tosiasiallisesti luokkavastustajan tarkoituksia" ja eristivät SKP:n joukoista; tästä oli seurauksena *UP:n* lukijakunnan pieneneminen ja taloudellinen ahdinko⁹⁴⁵. Lukijakunnan pieneneminen toki oli totta, ja myös se että SKP:n piirijärjestö ei lehteä enää hyväksynyt.

Kuvaa *Uuden Päivän* lakkautukseen liittyvistä tekijöistä täydentää Pekka Lehtonen (2007) muun muassa muistuttamalla, että päätös lakkauttamisesta tehtiin Helsingissä ja että se sopi jotenkin hyvin yhteen SKP:n huhtikuussa 1969 pitämän "eheyttävän" edustajakokouksen kanssa. *UP* oli ottanut kantaa edustajakokoukseen ja puoluevähemmistöön jo kokouksen alla. Kun lehden kohtalonhetki koitti muistutettiin, että lehden toiminnan loppumisesta iloitsee kaksi tahoa: *Uusi Suomi* ja yleensä oikeisto sekä toisaalla SKP:n opposition "vankkumatomat vankkurinvetäjät".⁹⁴⁶

⁹⁴³ Haikara 1975, 289-292; Vihavainen 1991, 91.

⁹⁴⁴ Vanamo – Grönholm 1977, 202.

⁹⁴⁵ Sama, 201.

⁹⁴⁶ Lehtonen 2007, 227-229.

6 TÄRKEITÄ TAPAHTUMIA JA LENININ IHAILUA

6.1 Hruštšovin erottaminen

On sanottu, että Nikita Hruštšovin siirtäminen eläkkeelle Neuvostoliiton valtio- ja puoluejohtajan tehtävistä lokakuussa 1964 oli ensimmäinen kerta, kun kansainvälisessä kommunistisessa liikkeessä jouduttiin vakavasti tekemisiin tiedottamisen käytäntöihin liittyvien ongelmien kanssa. Näin oli ainakin suomalaisesta näkökulmasta. *Kansan Uutisten* Moskovan-kirjeenvaihtajan ripeä toiminta oli jotain sellaista, mihin NKP:n koneisto ei ollut tottunut ja jonka vuoksi se hermostui, kuten luvussa 5.2.1 on kerrottu.

Tosin muisti on lyhyt, jos tapausta pidetään ainutkertaisena. Vuonna 1956 NKP:n 20. puoluekokouksen jälkeen jäi pääuutisen kertominen "porvarillisten tiedotusvälineiden" tehtäväksi. Kun Nikita Hruštšov oli pitänyt kuuluisan salaisen puheensa, Suomen johtavilla kommunisteilla oli sen sisällöstä korkeintaan epämääräistä tietoa ja rivijäsenillä ei senkään vertaa. Asia tuli julkisuuteen *Helsingin Sanomissa* kesäkuun alussa 1956.⁹⁴⁷ "Kohu oli valtava, ja kommunistit joutuivat avuttomina ottamaan vastaan erittäin kovia hyökkäyksiä"⁹⁴⁸ – mutta juuri he itse, ennen kaikkea Moskovassa, olivat vaienneet.

Hruštšovin erottaminen 14.10.1964 ei ollut pikkujuttu, mutta sen kaikkia seurauksia ei sinä syksynä osattu ennakoida. Eräs silminnäkijä on kuvannut tapahtumaan liittyvää dramatiikkaa ja komiikkaa: "Eräänä aamuna Moskova heräsi tankkien jyrinä, jotka asettuivat aseisiin eri puolille kaupunkia. Erään ystäväni piti juuri tuona päivänä viedä artikkeli Pravdaan. Kaikki toimittajat olivat keskittyneet kuumeisesti yhteen ja samaan puuhaan: poistamaan artikkeleistaan pääsihteerin nimeä."⁹⁴⁹

Suomalaisten kansandemokraattien ja kd-lehtien piirissä ongelmaksi koettiin sama, minkä *KU:n* kirjeenvaihtajakin huomasi kun sai ensimmäisen vihin

⁹⁴⁷ Leppänen 2007, 13, 27.

⁹⁴⁸ Leppänen 2007, 13.

⁹⁴⁹ Ljubimov 1987, 71.

asiasta: Neuvostoliiton johto ei ollut valmis kertomaan, mitä on tapahtumassa ja ennen kaikkea miksi.

Heti tapahtuman jälkeen *Kansan Tahdon* Oskari eli päätoimittaja Into Kangas viittasi läntisiin spekulatioihin, "jotka kasvavat sitä mukaa kuin itä vaikeene". Terveiset Moskovaan olivat selvät: "Kansojen välisen luottamuksen ja ystävyyden kannalta nopealla ja luotettavalla tiedotustoiminnalla on arvaamattoman suuri merkitys. Sen järjestäminen on pikkujuttu maalle, joka kulkee kärjessä tieteen ja tekniikan alalla."⁹⁵⁰

Viimemainitut sanat esitettiin neuvona, mutta sen voi lukea myös piikkiä: eihän NKP:n organisaatio ajatellut tiedonvälityksen tekniikkaa tiedottaessaan tai ollessaan tiedottamatta.

Kankaalle sen sijaan oli selvää, mistä kiikasti, kun hän aloitti pakinansa varovasti: "Kaikesta päätellen hänet [Hruštšov] on erotettu, vaikka Tass kertoi hänen saaneen eron omasta pyynnöstään." Jatko oli jo selkeää kannanottoa: "[...] onneksi en ole tilivelvollinen Moskovan päätöksistä ja luotan edelleen siihen, että siellä osataan hoitaa Neuvostoliiton asioita niin kuin on parasta. Uskon myös, että näille päätöksille on pätevät ja luonnolliset perusteet. Mutta sitä enemmän minua närkästyttää, että Moskova antaa tietoja niin perin kitsaasti ja vältellen."

Kansan Tahdolle ajanjakso pari viikkoa ennen Hruštšovin syrjäyttämistä ja pari viikkoa sen jälkeen olivat Neuvostoliitto-journalismin kannalta työntäyteisiä. Lukuun ottamatta Oulussa järjestettyä Suomi-Neuvostoliitto-Seuran valtakunnallista 20-vuotisjuhlaa sekä suomalais-neuvostoliittolaisen yhteistyökohteen, Rautaruukin masuunilaitoksen vihkimistilaisuutta Raahessa ei uutisia voinut mitenkään ennakoida.⁹⁵¹

Neuvostoliittolaiset kosmonautit Vladimir Komarov, Konstantin Feoktistov ja Boris Jegorov olivat olleet 12–13. lokakuuta avaruudessa 24 tuntia 17 minuuttia, mutta heidän vastaanottojuhlaansa siirrettiin Moskovassa seuraavaan viikkoon lähestyvän puoluejohtajavaihdoksen vuoksi. Puheenpitäjänä oli Leonid Brežnev, joka pääsi tällä tavalla ensimmäistä kertaa näyttävästi *Kansan Tahdon* etusivulle tiistaina 20. lokakuuta.⁹⁵² Edellisenä vuonna avaruudessa Neuvostoliiton viidentenä kosmonauttina käynyt Valeri Bykovski saapui puolestaan Ouluun SNS:n juhlatilaisuuteen, mutta lähti Suomesta kesken matkaohjelman puoluejohtajavaihdoksen vuoksi⁹⁵³.

Varsinaisesti palstatilaa valtasi perjantaista 16. lokakuuta alkaen Neuvostoliiton pääministerin ja puoluejohtajan vaihdos. Ensimmäinen uutinen oli *STT:n* lähettämä, *Reuterin* ja *AFP:n* uutisista muokattu lyhyt "ennakkotieto", jonka yhteydessä oli Hruštšovin, Brežnevin ja Kosyginin kuvat. Uutinen oli etu-

⁹⁵⁰ KT 1964:241, 3 (Oskari, "Sääsken ääni", 17.10.1964). Julkaistu myös Löylyä porvarille 1980, 153.

⁹⁵¹ Rautaruukista kirjoitettiin mm. 4.10., KT 1964:229, 1, 7 ja SNS:n juhlasta samana päivänä, jolloin oli ensimmäinen uutinen Hruštšovin erosta, 16.10., KT 1971:240, 1, 2.

⁹⁵² Gluško 1987, 256; KT 1964:243, 1, 2.

⁹⁵³ KT 1964:234, 1; 239, 1, 3; 242, 1.

sivun oikeassa alareunassa, sekä otsikko että kuvat yhdellä palstalla mutta kuitenkin näyttävästi.⁹⁵⁴

Seuraavan päivän numeron etusivulla oli aiheesta jo paljon asiaa. Juttuja oli viisi ja kaksi niistä jatkui sisäsivulle. Erkki Kauppilan "erään korkeinta puoluejohtoa lähellä olevan henkilön" antamiin tietoihin perustuvan jutun lisäksi julkaistiin *STT:n* uutisia, joista *AFP:ltä* muokattu sisälsi varsin yksityiskohtaisia arveluita johtajavaihdoksen syistä.⁹⁵⁵

Myöhemmin *KT* julkaisi uutisia mm. Kiinan, Italian ja Ruotsin kommunistien reaktioista. Erkki Kauppila kertoi NKP:n lupaamista "lisäselvityksistä", koska monet veljespuolueet olivat sellaisia pyytäneet. SKP:n pyyntö saada lisätietoja kerrottiin vasta 27. lokakuuta, ja samassa numerossa oli SKP:n pääsihteerin Ville Pessin rauhoittava kirjoitus. Näyttävästi aiheeseen palattiin uutispalstoilla 29. ja 31. lokakuuta.⁹⁵⁶

Kansan Tahto jatkoi mielipidepalstoilla asian käsittelyä. Ensimmäisen alkertansa (17.10.) jälkeen Oskari pohti seuraavana päivänä nepotismia, josta Hruštšovia oli syytetty⁹⁵⁷. Kirjoitus keskittyi lähinnä arvostelemaan *Pohjolan Sanomien* nimimerkkiä, joka oli kirjoittanut aiheesta. Myöhemmin Oskari palasi kysymykseen Neuvostoliiton kehnosta tiedotustoiminnasta puoluejohtajavaihdoksen yhteydessä. "Tietojen puute on aiheuttanut hämminkiä ja keskustelua tavasta millä syrjäyttäminen tapahtui." Oskarin mielestä virallinen selitys Hruštšovin eronpyynnöstä "korkean iän ja heikentyneen terveyden vuoksi" ei tunnu uskottavalta, koska puoluejohtaja "katosi ilman läksiäisiä ja kukkia". Oskari kysyy myös, miksi Neuvostoliiton lehdet ovat aloittaneet rajun, vaikkakin Hruštšovin nimeä karttavan arvostelun.

Kirjoittaja ihmettelee vielä *Uuden Päivän* U. J:n [Urho Jokinen] tapaa leimata keskustelu Moskovan tapahtumista "periaatteettomaksi sekaantumiseksi toisten asioihin"⁹⁵⁸ ja kiittää Pentti Saarikosken *Kansan Uutisissa* julkaistua kirjoitusta – jossa arvosteltiin pääsihteerin Ville Pessiä.⁹⁵⁹ Myöhemmin Oskari puolustautui Pessin esittämää kritiikkiä kohtaan kirjoittamalla, että on parempi keskustella kuin antaa vaikenemalla aseita vastustajien käsiin⁹⁶⁰.

Inhimillistä ulottuvuutta tapahtuman ymmärtämiseen toi nimimerkki Annu (Anneli Pukema), joka pakinassaan "I like Nikita" toivotti erotetun puoluejohtajan viettämään eläkepäiviä Lappiin, jossa hän voisi kierrellä puhujana tupailloissa. "Arvokas juhlapuhekultuurimme saisi aivan uuden verevän lisän.

⁹⁵⁴ KT 1964:240, 1.

⁹⁵⁵ KT 1971:241, 1, 2. Kauppila on maininnut moskovalaisen Vili Bergmanin (Ahti Liedes) istuneen kylässä sinä iltana, kun puoluejohtajavaihdos tapahtui. Erkki Kauppila 10.5.2001.

⁹⁵⁶ KT 1964:242, 1, 2; 243, 5; 245, 1, 2; 246, 1, 2; 249, 1, 3, 6. KT 251, 1,2 (Erkki Kauppila, "Mielipiteitä NL:ssa: H:n olisi pitänyt väistyä jo aikaisemmin") ja 253, 1, 2 (*STT-AFP*, "Hruštševia syytetään 29 erilaisesta virheestä").

⁹⁵⁷ KT 1964:242, 3.

⁹⁵⁸ J. piti lisätiedon tarvetta periaatteettomana sekaantumisena toisten asioihin. UP 1964:245, 3 (U.J., "Hälyn laimetus")

⁹⁵⁹ KT 1964:248, 3 (Oskari, "Julkinen koe", 25.10.).

⁹⁶⁰ KT 1964:250, 3 (Oskari, "Liittokokouksen suositus", 28.10.).

Lopuksi voitaisiin pistää epäarvokkaasti ripaskaksi ja letkajenkaksi." Kirjoittaja korosti, että ihminen on arvokas – jopa erotettu ihminen.⁹⁶¹

Kansan Tahto julkaisi etusivullaan uutisen myös Neuvostoliiton yleisesikunnan päällikön ja tämän seurueen, yhteensä 29 henkeä, kuolemasta lentoonnettomuudessa Jugoslaviassa vain muutama päivä puoluejohtajavaihdoksen jälkeen⁹⁶².

Kangas palasi Neuvostoliiton tiedottamisen kehnouteen vielä heinäkuussa 1965, kun *STT* oli välittänyt uutisen NKP:n aatteellisessa julkaisussa *Kommunistissa* olleesta Neuvostoliiton tiedotustoimintaa varovasti arvostelleesta artikkelista. Kangas näki tässä tukea niille ajatuksille, joita hän oli esittänyt lokakuussa 1964 – ajatuksille, joita oli arvosteltu, koska jotkut olivat kokeneet ne epälojaalisuudeksi Neuvostoliitolle. "Muuan suomalainen toveri" oli närkästynyt Oskariille ja torunut: "[...] mitä te lehtimiehet vikisette, luuletteko tietävänne paremmin kuin Moskovan toverit miten nämä asiat pitää järjestää, antakaa neuvostoliitto-laisten rauhassa hoitaa työnsä ja hoidelkaa te omanne".⁹⁶³

Hruštšovin erottaminen ja Brežnevin valinta hänen tilalleen aiheutti Suomessa muitakin reaktioita. Nyt saatiin vauhtia uudelle keskustelulle SKP:n tilasta ja tavoitteista, sosialismista ja ylipäätään politiikan teosta. Jo kaksi kertaa aikaisemmin viritelty kommunistien sisäinen keskustelu alkoi uudelleen vuonna 1965.⁹⁶⁴

SKP:n puheenjohtajana pahimmat sisäisen taistelun vuodet toiminut Aarne Saarinen selittää jälkiviisaasti Hruštšovin ja Brežnevin kädenväännön ei vain sisäpoliittiseksi vaan myös ulkopoliittiseksi: oliko siirryttävä liennytyksen vai sotilaallisen uhman linjalle. "Kädenväännön voitti Brežnev. Armeijan sekä varusteluteollisuuden johto pääsi niskan päälle."⁹⁶⁵ Vaikka vuonna 1964 ei julkiesti ajateltu noin, dramaattiseksi puoluejohtajavaihdoksen monet kuitenkin kokivat.

Yksi keskustelun syy oli itse SKP:n suhtautuminen Hruštšovin erottamiseen. Syksyllä 1964 SKP:n Lapin piirisihteerinä toiminut Arvo Aalto piti (myöhemmin asiaa pohtiessaan) oireellisena sitä, että puolueen johto hyväksyi välittömästi Hruštšovin erottamisen, sitä vastoin Ele Alenius "protestoi persoonallisen hienonvaraisesti [SKP:n] kannanottoa [...]"⁹⁶⁶ Kommunistien käyttäytymisen taustalla oli se, miten vähän Neuvostoliitossa 1950-luvun puolivälissä aloitetut uudistukset olivat aiheuttaneet pohdintaa itse SKP:n johdossa. Paineet purkautuivat sitten vuonna 1966 edustajakokouksessa puheenjohtajien vaihtamiseen.⁹⁶⁷

⁹⁶¹ KT 1964:248, 4.

⁹⁶² KT 1964:243, 1.

⁹⁶³ Löylyä porvarille 1980, 157-158 (Oskari, "Vauhtia masiinaan", KT 16.7.1965).

⁹⁶⁴ SKP:n puheenjohtaja Aarne Saarinen muistutti, että puolueessa oli jo kaksi kertaa aikaisemmin alettu keskustella "stalinismikriittisesti". Tätä keskustelua "vaimensi kuitenkin kansandemokraattien suuri vaalivoitto eduskuntavaaleissa 1958. Kritiikki elpyi kuitenkin vuoden 1962 tappiollisten vaalien jälkeen". Saarinen 1995, 121.

⁹⁶⁵ Saarinen 1995, 140.

⁹⁶⁶ Aalto 1988, 91.

⁹⁶⁷ Aalto 1988, 89, 92, 97-99.

Puoluejohdon kokouksissa asiasta toki keskusteltiin, ja heti tuoreeltaan merkittiin SKP:n poliittisen toimikunnan pöytäkirjan päätöskohtaan seuraava ennenkuulumaton virke: "Keskustelun jälkeen päätettiin: 1. huomauttaa sopivalla tavalla NKP:n tovereille, että on valitettavaa että tällaisista asioista ensimmäiset tiedot tulevat läntisten tietotoimistojen kautta ja että nyt olisi eduksi, jos ei mentäisi samantapaiseen jälkiarvosteluun kuin oli Stalinin jälkeen; 2. huomauttaa myös siitä, että informaatio jonka olemme saaneet, on riittämätön ja liian niukkasanainen [... ja että] siitä on ollut varsin vähän apua selostustyösämme..."⁹⁶⁸

Mitään huomautusta ei NKP:lle kuitenkaan esitetty, ja vielä 12 päivää myöhemmin jatkettiin, lähetetäänkö joku Moskovaan vai ei – ja päätettiin olla lähettämättä⁹⁶⁹. Kaksi päivää tämän jälkeen pääsihteri Ville Pessillä oli kerrottavana Moskovasta saatua tietoa, mutta se oli luottamuksellista eikä sitä saanut jakaa muille kuin "puolueen johdolle ja aktiiveille", siis käytännössä puoluejohdolle. Erikseen vielä päätettiin, että näitä tietoja ei julkisteta.⁹⁷⁰ Vasta marraskuun alussa oli jonkinlainen puolueen jäsenille tarkoitettu selostusaineisto valmis⁹⁷¹. Kuitenkaan SKP:n poliittinen toimikunta ei kyennyt sanomaan asiasta mitään yhteisesti hyväksytyä, vaan päätettiin "antaa lausuma julkisuuteen jonkun toverin nimissä [...]"⁹⁷². Lausuman sisältöä ei kirjattu pöytäkirjaan.

Into Kangas lainasi keväällä 1965 eräässä alustuksessaan kommunistisen pienviljelijän kirjettä: "Ainoa joka ei ole tehnyt virheitä, on oman puolueemme keskuskomitea. Se on maailman puolueista ensimmäisten joukossa kiirehtinyt antamaan siunauksensa naapurin toimenpiteille, kysymättä tavallisen rivimiehen mielipidettä enempää Stalinin kuin Hruštševinkaan politiikasta."⁹⁷³

Kangas arvioi, että se julkinen keskustelu, joka kd-liikkeen piirissä virisi Hruštšovin erottamisen yhteydessä, aiheutti SKP:n johdon piirissä pelkoa. "Tämä johtuu mielestäni siitä, että poliittinen johto on suhtautunut siihen [keskusteluun] penseästi tai suorastaan kielteisesti, kaiketi sen tähden, että sen mielestä keskustelu ei hyödytä vaan vahingoittaa liikettämme kahdellakin tavalla: ensiksi antamalla aseita viholliselle ja toiseksi aiheuttamalla oman väen keskuudessa hämminkiä, epäselvyyttä ja näköalojen hämärtymistä".

Tämä oli tyypillistä puolueen uudistamista vaatineiden polemiikkia. Se perustui ajatukseen, että ongelmat johtuivat keskustelun puutteesta, eivät sen olemassaolosta.⁹⁷⁴ Näin voi sanoa, että Hruštšovin erottaminen ja siihen liittyneet tapahtumat, myös keskustelu kehnosta tiedottamisesta (johon oli syyllistynyt myös SKP:n johto), vauhdittivat osaltaan kd-liikkeen sisäistä ideologista keskustelua.

⁹⁶⁸ SKP pol tmk 16.10.1964, § 3, KA. Asiaa käsiteltiin 1½ tuntia. Hrushtshov oli erotettu 14.10.

⁹⁶⁹ SKP pol tmk 28.10.1964, § 4, KA.

⁹⁷⁰ SKP pol tmk 30.10.1964, § 3, KA.

⁹⁷¹ SKP pol tmk 3.11.1964, § 3, KA.

⁹⁷² SKP pol tmk 5.11.1964, § 5, KA.

⁹⁷³ Kangas 1965, 1.

⁹⁷⁴ Kangas 1965, 10.

6.2 Tšekkoslovakian kriisi

6.2.1 Kansan Uutiset ja taustatiedon sirpaleet

Tšekkoslovakian tapahtumat herättivät vuoden 1967 lopulta alkaen kansainvälistä huomiota, ja aiheeseen liittyviä uutisia oli myös kansandemokraattisissa sanomalehdissä. Varsinaisesti kiinnostus kasvoi siitä alkaen, kun maan kehitys näytti herättävän huolta Neuvostoliitossa ja kun NKP:n johto alkoi vaikuttaa kannanotoillaan kehitykseen. Tämä uusi vaihe alkoi tammikuussa 1968.

1990-luvun lopulla julkaistu venäläinen tietosanakirja kertoo kovin vähän, mutta selkeäsanaisesti tuon ajan Tšekkoslovakiasta: "Vuonna 1968 palautettu demokraattisten uudistusten prosessi keskeytyi, kun maahan tunkeutui elokuussa 1968 viiden Varsovan liiton maan joukkoja."⁹⁷⁵ Kymmenen vuotta aikaisemmin vastaava neuvostoliittolainen tietosanakirja oli antanut tapahtumista toisen kuvan: "Elokuussa 1968 sosialistiset maat (Neuvostoliitto, Bulgaria, Unkari, DDR, Puola) antoivat Tšekkoslovakian kansalle apua puolustettaessa sosialismia lännen imperialististen piirien tukemia oikeistorevisionisteja ja sosialisminvastaisia voimia vastaan."⁹⁷⁶

Näissä kuvauksissa ovat subjekti ja objekti vaihtaneet paikkaa, ja se onkin tapahtuman erilaiselle ymmärtämiselle tyypillistä. Vuonna 1968 neuvostojulkisuus piti Tšekkoslovakiaa vain objektina, jota uhkaavat oikeistorevisionistit ja lännen taantumus – ja näin maasta tuli Varsovan liiton viiden maan sotatoimien objekti. Myöhemmin, ja kuten jo vuonna 1968 monissa maissa ja monien kommunistipuolueiden keskuudessa – tapahtumat sen sijaan nähtiin Tšekkoslovakiassa tapahtuvana ja tšekkoslovakialaisten itsensä toteuttamana demokratisoimisprosessina, johon sitten ulkoapäin eli viiden Varsovan liiton maan voimin alettiin väkivallalla vaikuttaa.⁹⁷⁷

Kun SKP:n valtuuskunta vieraili kesällä 1968 Tšekkoslovakiassa maan kommunistipuolueen vieraana, Lapin piirisihteri Arvo Aalto kiinnitti huomiota isäntien tapaan puhua asioista aivan eri tavalla kuin mihin oli totuttu. "Heidän selostuksissaan kaikki asiat olivat ongelmallisia, vaikeita. Mikään ei ollut itsestään selvää." Mutta vasta silloin, kun "veljesavun" panssarit jo olivat jyränneet, Aalto tajusi, miten syvässä kriisissä Tšekkoslovakia oli ollut.⁹⁷⁸

Suomalaisten rivikommunistien kannalta uudessa tilanteessa oli oleellista myös se, että tapahtumista tuli kahdenlaista informaatiota "aina Suomen peräkyllään asti. NKP lähetti omaansa. Sen kanssa ristiriidassa olevaa toimitti TKP [Tšekkoslovakian kommunistinen puolue]. Tšekkoslovakialaiset tiedottivat yksityiskohtaisemmin tapahtumista. Se oli uskottavampaa."⁹⁷⁹ Tämä oli ensimmä-

⁹⁷⁵ Bolšoi... 1998, 1350.

⁹⁷⁶ Sovetskii... 1987, 1497.

⁹⁷⁷ KU:n Moskovan-kirjeenvaihtaja Sisko Kiuru analysoi näin tuoreeltaan 9.9.1968 Neuvostoliiton julkisuudessa esitettyjä perusteluja Tšekkoslovakian miehitykselle. Kiuru, Sisko, muistiinpanoja 4-11.9.1968.

⁹⁷⁸ Aalto 1988, 102, 103.

⁹⁷⁹ Aalto 1988, 103.

mäinen kerta, kun näin vakavasta ja suomalaisia kommunisteja koskettavasta asiasta tuli suoraan veljespuolueilta kahdenlaista tietoa. Mutta asioita seuranneet suomalaiset enemmistökommunistit huolestuivat myös siitä, mitä tämä merkitsee heidän asemalleen eli suhteille Neuvostoliittoon⁹⁸⁰.

Tšekkoslovakian tapahtumat vaikuttivat merkittävästi SKP:n ja SKDL:n piirissä. SKP:n oppositio pyrki saamaan kaiken mahdollisen hyödyn irti niin puolueen sisällä kuin veljespuolueiden suhteen siitä, että se oli Varsovan liiton sotatoimien puolella. "Oppositionmiehet olivat NKP:n puolella, kun taas SKP osoitti ensimmäisen kerran itsenäisen kantansa suuren veljespuolueen kauaskantoiseen ratkaisuun." Mutta SKP:n jäsenistössä, varsinkin vanhemmassa, NKP:n auktoriteetti oli suuri. Tunteisiin vedottiin estottomasti. Oppositio asetti kysymyksen näin: 'Ollaanko NKP:n puolella vai sitä vastaan.' Monet valitsivatkin juuri NKP-suhteen perusteella paikkansa opposition puolella, vaikka muutoin eivät sen jäykkyyttä hyväksyneet, arvioi myöhempi SKP:n pääsihteeri ja puheenjohtaja tapahtumia.⁹⁸¹

Kansan Uutiset julkaisi helmikuussa 1968 laajan selostuksen Tšekkoslovakian meneillään olevasta keskustelusta. Kyseessä oli puoluelehti *Rude Pravon* artikkelin tiivistelmä, jonka oli laatinut maassa asuva Lieko Zachovalová⁹⁸². Kirjoituksessa todettiin, että johtavan puolueen tulisi pidättäytyä ottamasta itselleen kansantalouden elimille, kuten yrityksille, kuuluvia tehtäviä. *Rude Pravo* kirjoitti myös kritiikin esittämisen ja erilaisuuden hyödyllisyydestä. Lopuksi lehti korosti keskustelun ja aikaisempaa laajemman informaation välityksen tarvetta.

Hieman myöhemmin, maaliskuun 20. päivänä, *KU* tarjosi lukijoille arvion Neuvostoliiton asenteesta Tšekkoslovakian tapahtumiin. Moskovan-kirjeenvaihtaja Sisko Kiuru kertoi, että lehdistö on vaiennut tapahtumista lähes täysin. Sitten hän selosti sen vähän mitä muun muassa *Pravda* oli julkaissut ja veti johtopäätöksen, että "NKP näyttääkin omaksuneen sivustakatsojan asenteen, eikä halua antaa aihetta väitteisiin, että Moskova puuttuu millään tavalla toisen puolueen sisäisiin asioihin".⁹⁸³

Kiurulla oli kuitenkin oma käsityksensä siitä, mitä Neuvostoliitossa asiasta ajatellaan: "[...] ennakkoluulottomat kommunistit tuntuvat täällä kuitenkin iloitsevan Prahassa alkuun lähteneestä kehityksestä, jonka uskotaan ennen pitkää vaikuttavan samaan suuntaan koko sosialistisen leirin sisällä".

Aivan tämän selostuksen vieressä *KU* julkaisi uutisen Suomi-Tšekkoslovakia-Seuran kokouksesta ja maan Suomen-suurlähettilään Zdenek Urbanin puheesta. Urbanin mukaan maan tapahtumat eivät ole mikään ohimenevä kampanja, vaan kyse on kommunistipuolueen edistyksellisten ja vanhoilisten vastakkainasettelusta tilanteessa, jossa koko kansa on liikkeellä. Urbanin

⁹⁸⁰ Sisko Kiuru 13.2.2004.

⁹⁸¹ Aalto 1988, 105.

⁹⁸² *KU* 1968:40, 4. Zachovalová oli mm. Vapaalle Sanalle, Prahalla radiolle, Yleisradiolle ja myös hieman *KU*:lle toimittajan työtä tehnyt SKP:n johtohenkilöihin kuuluneen Yrjö Leinin tytär, joka oli asunut Prahassa vuodesta 1948. Zachovalová 1998.

⁹⁸³ *KU* 1968:78, 5.

mukaan kyse on edelleen sosialismista, mutta myös "sosialistisesta demokratisaatiosta".⁹⁸⁴

Runsasta viikkoa myöhemmin *Pravda* julkaisi maltillisen kirjoituksen ja *KU* siitä lyhyen uutisen. Siinä korostettiin, että "Neuvostoliitolla ei ole mitään aikomusta puuttua Tšekkoslovakian tapahtumiin". *Pravda* huomautti, että "todellisuudessa sosialististen maiden suhteet ovat rakentuneet ja rakentuvat sydämelliselle ystävällisyydelle, keskinäiselle tuelle ja toisten asioihin sekaantumattomuuden periaatteelle".⁹⁸⁵

Mutta jos NKP puhuikin kansainvälisen politiikan tasolla diplomatian kieltä, puolueen ideologisen puhtauden vaalijat olivat huomanneet vaaran lähestyvän. Siitä oli selkeä merkki pääsihteri Leonid Brežnev'in puhe, jossa hän käsitteli laajasti kansainvälistä ideologista taistelua. Brežnev sanoi, että "imperialistiset yrittävät heikentää sosialististen maiden työtätekevien aatteellisesti yhtenäisyyttä. Yritykset kohdistuvat pääasiassa nationalistisiin ja revisionistisiin aineksiin".⁹⁸⁶

Samaan sävyyn puhui samoihin aikoihin myös kirjailijaliiton Moskovan aluejärjestön ensimmäinen sihteeri Sergei Mihalkov. Hänen mukaansa Puolassa on nähty esimerkki siitä, miten "heikot ja poliittisesti kypsymättömät ihmiset sotkeutuvat imperialististen valheiden verkkoon." Mihalkov arvosteli myös jyrkkäsanaisesti kirjailijaoikeudenkäynteihin kantaa ottaneita neuvostokirjailijoita ja kehotti ottamaan tällaiset tapaukset esille, koska "liberalistisia mielialoja ei ole vielä loppuun asti hävitetty [kirjailijoiden] puoluejärjestöstä".⁹⁸⁷

Tämän jälkeen ei ollutkaan ihmeellistä, että NKP:n keskuskomitea teki päätöksiä ideologisen työn voimistamisesta. Päätöksissä puhuttiin niin sisäkuin ulkopoliittikkaa: toisaalta korostettiin tarvetta kamppailla sosialistiselle ideologialle vieraita käsityksiä vastaan neuvostoyhteiskunnassa, toisaalta muistutettiin, että imperialismi voimistaa antikommunismia pyrkiessään heikentämään sosialististen maiden ja kansainvälisen kommunistisen liikkeen yhtenäisyyttä.⁹⁸⁸

Kansan Uutisten lukijat saivat ideologisista painotuksista hieman sekavan, mutta ehkä juuri sen vuoksi todellisuutta vastaavan kuvan. Ikään kuin keskuskomitean päätöksiä pehmentääkseen *Pravda* julkaisi muutama päivä myöhemmin kirjoituksen, jossa todettiin *KU:n* kirjeenvaihtajan selostuksen mukaan NKP:n ideologisen toiminnan tapahtuvan "vakuuttamisen keinoin, eikä puolue ryhdy virkavaltaisesti määräälemään tai säännöstelemään [po. säätelemään] henkistä elämää". Lehden mukaan eri maiden tie sosialismiin on erilainen ja demokratian muodot ovat erilaisia. "Jokainen kommunistipuolueen johto lähtee

⁹⁸⁴ Sama.

⁹⁸⁵ *KU* 1968: 87, 14. Sisko Kiurun juttu. Uutiset Neuvostoliitossa olivat monimielisiä eikä aina voinut tietää, mikä oli tarkoitettu kenellekin (ulkomailla tai kotimaassa) varoitukseksi tai rauhoitukseksi. Rivien välistä lukemisen taito oli myös kullakin arvoinen, sillä mitään ei tietenkään *Pravdassa* julkaistu sattumalta. Sisko Kiuru 13.2.2004. "Pravdan lukutaidon merkitys" oli tärkeä myös Uskalin 2001, 279 mielestä.

⁹⁸⁶ *KU* 1968:91, 5. Sisko Kiurun juttu. Brežnev piti puheensa ilmeisesti 29.3.1968.

⁹⁸⁷ *KU* 1968:91, 5.

⁹⁸⁸ *KU* 1958:101, 5 (12. 4.). Sisko Kiurun juttu.

oman maansa konkreettisten olosuhteiden pohjalta ja juuri tämä on sosialismin elinvoimaisuuden tärkeimpiä lähteitä.⁹⁸⁹

Jotta lukijan hämmennys ei laantuisi, Neuvostoliitossa jatkettiin järjestelmän kritiikkiä esittäneiden ankaraa arvostelua eikä heidän tietenkään annettu puolustautua⁹⁹⁰. Heinäkuussa alkoi Neuvostoliitosta kuulua mm. tšekkoslovakialaisten lehtien entistä selväsanaisempaa arvostelua⁹⁹¹.

Tämä antoi jo 12. heinäkuuta *KU:n* pääkirjoituksen tekijälle aiheen huolestua. Kirjoittaja sanoi Neuvostoliiton osoittaneen ymmärtämystä niille uudistuksille, joihin Tšekkoslovakiassa on ryhdytty, mutta huoli sosialismille vihamielisten voimien pääsemisestä lujittamaan otettaan ei näy laantuneen. Esimerkkinä oli edellisen päivän *Pravdan* "yllättävän voimakassanainen arvio". *KU:n* mielestä ei ollut yllättävää, että asiat nähtiin eri näkökannoilta, mutta erittäin "vakavaa ja vaarallista olisi, jos nämä katsomuserot kävisivät ristiin ja vaikeuttaisivat suhteita ja ymmärtämystä näiden kahden veljesmaan välillä".⁹⁹²

Mainitun *Pravdan* kannanoton, joka perustui ilmeisesti noin viikkoa aikaisemmin Moskovasta Prahaan lähetettyyn NKP:n kirjeeseen, aiheena oli tšekkoslovakialaislehdissä julkaistu artikkeli *2000 sanaa*. Neuvostoliittolaiset tulkitsivat sen avoimeksi sodanjulistukseksi sosialismia vastaan ja merkiksi siitä, että sosialisminvastaiset voimat olivat vaarallisella tavalla aktivoituneet.⁹⁹³

KU:n pääkirjoituksessa viitattiin siihen, että nyt puhuttiin asiasta, josta ei ainakaan Suomessa tiedetty tarpeeksi - "Pravdan artikkelissa viitataan eräissä Tšekkoslovakialaisissa lehdissä julkaistuun avoimeen kirjeeseen, jota valitettavasti ei täydellisenä tunneta meillä".⁹⁹⁴ Sitä kirjettä eivät tunteneet täydellisenä tai edes epätäydellisenä myöskään *Pravdan* lukijat.

Kansan Uutiset ei ehkä hakenut balanssia, vaan monipuolisempaa informaatiota julkaisemalla seuraavina päivinä ja viikkoina mm. uutisen Tšekkoslovakian tiedeakatemian jäsenten Neuvostoliittoon lähettämästä kirjeestä⁹⁹⁵, puolalaisen *Trybuna Ludun* kritiikistä Tšekkoslovakiaa kohtaan, jugoslavialaisen *Politikan Pravda*-kritiikistä⁹⁹⁶ sekä Tšekkoslovakian vaatimuksesta sotaharjoituksen vuoksi maahan tulleiden neuvostojoukkojen poistamiseksi⁹⁹⁷.

KU uutisoi näyttävästi Varsovan kokouksen, jossa Neuvostoliiton, Puolan, DDR:n, Unkarin ja Bulgarian edustajat käsitelivät Tšekkoslovakian tilannetta. Tšekkoslovakia ei halunnut tällaista neuvottelua eikä siihen osallistunut, vaan olisi halunnut neuvotella eri maiden edustajien kanssa kahden kesken.⁹⁹⁸

⁹⁸⁹ KU 1968:105, 5. Sisko Kiurun juttu.

⁹⁹⁰ KU 128, 5 (kirjailijat), 132, 7 (säveltäjät) ja 170, 4 (Solženitsyn).

⁹⁹¹ KU 1968:181, 1.

⁹⁹² KU 1968:185, 4.

⁹⁹³ KU 1968:185, 12. Sisko Kiurun juttu.

⁹⁹⁴ KU 1968:185, 4.

⁹⁹⁵ KU 1968:186, 10 (STT-DPA).

⁹⁹⁶ KU 188:189, 1, 2, ja 3. Politika sanoi Pravdan laatineen "uuden opin toisen maan holhoamisesta ja sen sisäisiin asioihin sekaantumisesta".

⁹⁹⁷ KU 1968:189, 10 (DPA-STT).

⁹⁹⁸ KU 1968:189, 10 (STT-DPA, STT:n kirjeenvaiht. sekä TASS).

Neuvostoliittolainen näkemys tuli *Kansan Uutisissa* varmasti hyvin esiin: lehti julkaisi kahdessa osassa *Novoje Vremjan* laajan artikkelin Tšekkoslovakian ongelmista 18. ja 19. heinäkuuta⁹⁹⁹. Tässä yhteydessä lehti julkaisi myös kokonaisuudessaan Varsovan kokouksen osanottajien kirjeen Tšekkoslovakian puoluejohdolle. Vetoamuksessa vedottiin solidaarisuuteen ja vastuuseen, ja kehoitettiin Tšekkoslovakian puoluetta ottamaan hallintaansa joukkotiedotusvälineet ja käyttämään niitä "työväenluokan, kaikkien työläisten ja sosialismin etujen mukaisesti".¹⁰⁰⁰ Samassa lehdessä julkaistiin vielä useita pikkujuttuja, jotka kertoivat kirjeen vastaanotosta eri maissa¹⁰⁰¹. Myös Tšekkoslovakian puoluejohdon vastauskirje julkaistiin *KU:ssa* kokonaan¹⁰⁰².

Uutiset täydentyivät vielä tiedoilla Tšekkoslovakiasta löytyneistä aseätköistä (ja epäilyillä että kyseessä oli provokaatio)¹⁰⁰³. Maassa vierailleen SKDL:n kansanedustaja Leo Suonpään vaikutelmat olivat rauhoittavia. Tilannetta arvioidtiin kahdessa pääkirjoituksessa, kerrottiin *Pravdan* jälleen huolestuneen ja kirjeenvaihtaja Kiuru lähetti lomaltaan "Praha-postikortin"¹⁰⁰⁴. Voi sanoa, että lukijat saivat miehitystä edeltävinä kuukausina hyvin paljon erilaista tietoa ja pohdinnan aihetta.

Joissakin lehden omissa jutuissa (pääkirjoituksissa ja Sisko Kiurun uutisissa Moskovasta) oli luettavissa enemmän tai vähemmän selvästi huoli kehityksen suunnasta. Samaa huolta lukijat saattoivat kokea huomattessaan, miten eri tavoin asiat näkevät *Pravda* ja *Rude Pravo*. Monet *KU:n* sivut täyttäneet uutiset miehityksestä ja sen aiheuttamista reaktioista eivät näin tulleet lukijoille suinkaan täysin tyhjään maaperään. Mutta lukijat olivat varmasti yhtä hämmentyneitä kuin tapahtumia lähempää ja tarkemmin seurannut kirjeenvaihtaja¹⁰⁰⁵.

Hämmennys oli tunnetila, jolla voi parhaiten kuvata myös kansandemokraattisten toimittajien reaktiota Tšekkoslovakian tapahtumiin. Niinpä kirjoittelussa esiintyi niin perusteetonta optimismia (ennen miehitystä) kuin perusteetonta Neuvostoliiton puolustelua; vastuuta työnnettiin Saksan liittotasavallalle. Mutta kun aihe pysyi kuumana, katsottiin parhaaksi päästä mahdollisuuksien mukaan ikävästä aiheesta. Näin esimerkiksi oululainen *Kansan Tahto* käyttäen myöhemmin hyväksyi miehitystä seuranneen "normalisoimisen"¹⁰⁰⁶.

⁹⁹⁹ KU 1968:191, 4 ja 192, 4 (D. Volskin artikkeli).

¹⁰⁰⁰ KU 1968:192, 5 (TASS).

¹⁰⁰¹ KU 1968:192, 12 (STT-TASS, STT-DPA-AFP, KU - Kiuru).

¹⁰⁰² KU 1968:193, 5.

¹⁰⁰³ Aseätköistä Rentola 2005, 29.

¹⁰⁰⁴ KU 1968:193, 5 (TASS); 195, 1 ja 8 (HY); 196, 8; 207, 4; 210, 4; 221, 2 (STT-Reuter ja TASS) ja 222,4. Aiheeseen liittyviä artikkeleita oli toki muitakin, esimerkiksi Mirjam Vire-Tuomisen Tšekkoslovakia-teemaan yhdistyvä "varoitusartikkeli" Länsi-Saksan revanšismista, KU 1968:212, 4, 5.

¹⁰⁰⁵ "[...] pidin miehitystä mahdollittomana viimeiseen saakka [...] ei ulkopuolinen voinut tietää, mikä oli [Neuvostoliiton tiedonvälityksessä] totta ja mikä ei." Sisko Kiuru 13.2.2004. Ja miehityksen jälkeen: "En saa tapahtumia sopimaan syy-seuraus-yhteyteen. En millään." Näin Kiuru kirjoitti muistiinpanoihinsa 28.8.1968 pohtiesaan, mitä oli tapahtumassa ja miksi. Kiurun muistiinpanot, s. 13. Miehityksen yllätyksellisyydestä, Leppänen (toim.) 2007, 33.

¹⁰⁰⁶ Saarela 2006, 280-281.

Lampa on tarkastellut pohjoisruotsalaisen kommunistilehden *Norrskensflammanin* kirjoittelua Tšekkoslovakian miehityksen alla ja jälkeen¹⁰⁰⁷. Hänen yhteenvetonsa mukaan lehti ei kirjoittanut tapahtumista kovin paljon eikä manipulolisesti. Tähän oli kaksi syytä: lehti ilmestyi harvoin ja siinä oli vähän sivuja, ja lisäksi toimitus asennoitui jo ennen miehitystä varovasti tai torjuvasti Tšekkoslovakian kehitykseen. Asennetta kuvaa esimerkiksi lehden pääkirjoitus 18. heinäkuuta: siinä todettiin, että *Norrskensflamman* ei halunnut millään tavalla spekuloida Tšekkoslovakian tapahtumilla – se ei halunnut ottaa niihin kantaa.

Tiedonantajan edeltäjä *Uudenmaan piirijärjestön tiedote* ei ehtinyt paljon pohjustaa sitä, mistä sitten oli tuleva vedenjakaja puolueen osapuolten kesken. Lehti ilmestyi harvoin eikä erityisesti seurannut Tšekkoslovakian tapahtumia. Kuitenkin se julkaisi juuri ennen miehitystä *Pravdasta* lainatun S. Seljugin laajan artikkelin, jossa puolustettiin marxismi-leninismien opintuhtautta ja tarvetta toimia sen puolesta. "Tšekkoslovakian tapahtumat todistavat, että vihollinen tähtää tarkasti ja laskelmoiden uuden yhteiskuntarakenteen sydämeen, työväenluokan ja kaikkien työtätekevien etujoukkoon, ainoaan poliittiseen voimaan, joka kykenee yhdistämään ja johtamaan ne kommunismiin."¹⁰⁰⁸

6.2.2 Satakunnan Työn keskustelu

Satakunnan Työ seurasi Tšekkoslovakian tapahtumia jossakin määrin jo vuoden 1968 alkupuolella ennen tilanteen kärjistymistä. Lukijat saivat viimeistään heinäkuussa käsityksen siitä, millaisia olivat tapahtumien nostattamat reaktiot Neuvostoliiton virallisessa julkisuudessa.

13. heinäkuuta lehti kertoi, että *Pravdan* artikkeli oli herättänyt närkästystä Tšekkosloviassa. Ammattiliittojen lehti *Prace* oli sanonut artikkelin tukevan avoimesti entistä puoluejohtajaa Antonín Novotnýa. *Prace* valitteli, että "Neuvostoliiton lehdistö ei ole kyennyt selittämään lukijoilleen sen prosessin sisältöä, joka alkoi Tšekkosloviassa vuoden vaihteessa". Seuraavana päivänä *ST:n* etusivulla oli kaksi pientä, mutta paljonpuhuvaa uutista: toinen neuvostojoukkojen verkkaisesta poistumisesta Tšekkosloviasta sotaharjoituksen jälkeen ja toinen Varsovassa uutispimennossa pidettävästä Neuvostoliiton, Puolan, DDR:n, Unkarin ja Bulgarian johtajien kokouksesta, jossa käsitellään "jokseenkin varmasti" Tšekkoslovakian uudistuspolitiikkaa.¹⁰⁰⁹

Varsovan kokouksen tulos uutisoitiin kommentoiden pääkirjoituksessa 18. heinäkuuta. Kirjoituksen ydin oli arvio "sosialismin leirin" pitkään jatkuneista erimielisyyksistä, joiden ratkaiseminen edellyttäisi jokaisen kommunistisen puolueen arvioivan omaa suhdettaan muihin puolueisiin. Tuomitsemisella ei paljon rakenneta, lehti muistutti. Se totesi valtataistelun Tšekkosloviassa jatkuvan. Varsovan kokouksen tiedonanto sen sijaan puhui kysymystä konkreettisesti erittelemättä "eräissä maissa sosialistista rakennetta tihutöillä horjutta-

¹⁰⁰⁷ Lampa 2000, 24–34.

¹⁰⁰⁸ UPT 1968:3, 2, 3 (Pravda – APN).

¹⁰⁰⁹ ST 1968:81, 8 ja ST 1968:82, 1.

maan pyrkivien kaikkien aggressiivisten imperialistivoimien" aktivoitumisesta.¹⁰¹⁰

Viikkoa myöhemmin *ST* toi esiin tšekkoslovakialaisten halun neuvotella veljespuolueiden kanssa. Juttu, jonka uutislähdettä ei mainittu, päättyi SKP:n poliittisen toimikunnan kannanottoon kommunististen puolueiden mahdollisesta neuvottelukokouksesta.¹⁰¹¹

Elokuun ensimmäisenä päivänä lehti kertoi etusivulla Neuvostoliiton ja Tšekkoslovakian johtajien neuvottelusta Cierna nad Tisoussa. Tässäkään jutussa ei mainittu kirjoittajaa, sen sijaan lähteitä mainittiin useitakin: "prahalaiset viralliset lähteet", "Prahan radio", "tšekkoslovakialaiset lehdet", "eräät lähteet", "uutistoimisto TASS" ja "Reuter". Jutussa kerrottiin myös Brežnevin sairastumisesta kesken neuvottelujen, mikä ainakaan ei ollut *TASS:n* tiedonannosta.¹⁰¹²

Samana päivänä Tšekkoslovakia oli painokkaasti esillä myös toisella tavalla. Takasivulla julkaistiin Raija Pelkosen (*DLP*) Sofiasta maailman nuorison festivaaleilta lähettämä referaatti SKDL:n osastopäällikkö Jorma Hentilän sosialismin ongelmia ja Tšekkoslovakiaa koskevasta puheenvuorosta. Juttu antoi lukijoille varmasti ajattelemisen aihetta: siinä alleviivattiin sosialismin monimuotoisuutta ja korostettiin demokratian tärkeyttä.¹⁰¹³

Lauantaina 3. elokuuta lehden palstoille palasi kuukauden tauon jälkeen kesälomaltaan Tšekkoslovakiasta päätoimittaja Aarre Mäkelä. Hänen Karjarannan Kaaleppina kirjoittamansa alakerta "Tšekkoslovakian tiellä" valotti taustoja silminnäkijän ottein – varsin lyhyt kirjoitus ei kuitenkaan ollut kovin perusteellinen.¹⁰¹⁴ Päätoimittaja oli kuitenkin asioista perillä keskimääräistä paremmin, vaikka hän olikin lomailut terveyskylpylässä. Matkalla ei ollut virallista ohjelmaa, mutta "oppaana" ollut ulkoministeriön virkailija antoi ymmärtää muun muassa, että neuvostoliittolaiset olivat harjoittaneet painostusta Tšekkoslovakian kommunisteja kohtaan.¹⁰¹⁵

Kirjoituksen julkaisemispäivänä olivat alkamassa ns. Bratislavan neuvottelut, joihin osallistui tällä kertaa kuuden – siis myös Tšekkoslovakian – sosialistisen maan johtajia. Karjarannan Kaaleppi kertoi, miten tšekkoslovakialaiset ovat joutuneet altavastajaan asemaan tavalla, jossa heillä ei ole ollut mahdollisuutta esittää tasa-arvoisesti näkemyksiään. Tšekkoslovakialaiset eivät halua mennä "syytettyinä" mihinkään neuvotteluun, koska he eivät katso syyllistyneensä mihinkään, kirjoitti päätoimittaja viitaten "asioita hyvin tuntevan tiedottajan" (oppaansa?) näkemyksiin. Karjarannan Kaaleppi veti tilanteesta myös pitkän linjan historiaan: tšekkien kansallissankari Jan Hus meni vuonna 1412 harhaopista syytettynä kirkolliskokoukseen Saksaan eikä palannut sieltä elävänä.¹⁰¹⁶

¹⁰¹⁰ ST 1968:83, 3. Vrt. KU 1968:192, 5.

¹⁰¹¹ ST 1968:84, 1, 8.

¹⁰¹² ST 1968:89, 1, 8. Vrt. KU 1968:205, 1.

¹⁰¹³ ST 1968:89, 8.

¹⁰¹⁴ ST 1968:90, 3.

¹⁰¹⁵ Aarre Mäkelä 4.12.2000.

¹⁰¹⁶ ST 1968:90, 3. – Jan Hus poltettiin harhaoppisena roviolla. Hus oli ensimmäisiä todella painokkaasti katolista kirkkoa arvostelleista uskonpuhdistajista. Analogia kommunismin uudistajiin on selvä. Mäkelällä vuosiluku oli 1414.

Yhtymäkohta kaukaiseen historiaan oli niin herkullinen, että Karjarannan Kaaleppi palasi Husiin vielä painokkaammin noin puolitoista kuukautta myöhemmin. Hän totesi, että nykyisinkin kerettiläisiä vaiennetaan, ei sentään polteta roviolla, "mutta on monia muitakin keinoja, tapoja."¹⁰¹⁷

Elokuun alun alakerrassaan Karjarannan Kaaleppi huomautti, että Tšekkoslovakian johto on joutunut kovan painostuksen kohteeksi. Toiseksi on selvää, että maan asukkaat ovat vahvasti uuden politiikan kannalla. Kolmanneksi hän huomautti, että hälyä ovat nostaneet niin "konservatiivit" (eli puolueen vanhoilliset) kuin myös "sosialisminvastaiset ainekset", ja nämä kaksi ääripäätä ruokkivat toisiaan. Kirjoittaja sanoi pitävänsä peukkaa demokraattisen ja humanistisen sosialismin puolesta. Hän kysyi selvästi Neuvostoliittoon ja neljään muuhun Varsovan liiton maahan viitaten, pelkääkö joku jossakin, että "demokraattisia uudistuksia aletaan vaatia myös muualla".¹⁰¹⁸

Tiistaina 6. elokuuta aiheeseen palattiin aika näkyvästi. Toisella sivulla oli *TASS:n* kahden palstan juttu "Bratislavan julkilausuma laajan huomion kohteena"; jutussa oli muutama tarkoin valittu sana Dubčekilta ja Kádárilta sekä lehti-referaatit Bulgariasta ja Puolasta. Lehti arvioi itse tilannetta sekä pääkirjoituksessa että Karjarannan Kaalepin alakerrassa "Tapausten taustaa"¹⁰¹⁹.

Satakunnan Työn mukaan Bratislavassa annettu niin sanottu Tonavan julistus "näyttää päättäneen Tšekkoslovakian uutta johtoa kohtaan suoritettua painostuksen [...]". Pääkirjoitus henki optimismia sillä arvio oli, että Tšekkoslovakian johto on kyennyt vakuuttamaan NKP:n johdolle pystyvänsä turvaamaan sosialismin saavutukset yhteiskunnan uudessa kehitysvaiheessa. Varsovan kirje leimattiin pääkirjoituksessa "ilmeiseksi erehdykseksi", joka ei suinkaan lisännyt sen allekirjoittajien, siis Euroopan viiden sosialistien maan arvovaltaa, vaan aiheutti turhanpäiväistä jännitystä.

Satakunnan Työ totesi nyt, että NKP:n johdolla on "kykyä joustaa, malttia kuunnella toista osapuolta ja järkevyyttä muuttaa kannanottoaan".

Karjarannan Kaaleppi kertoi Tšekkoslovakian puoluejohdossa otetusta selvästä askelesta demokraattisempaan suuntaan sekä Novotнын ja hänen kannattajiensa toimista kehityksen jarruttamiseksi. Kirjoittaja toi jälleen esiin, miten asiassa "mesovat" niin Tšekkoslovakian puolueen vanhoilliset kuin toisaalta myös "sosialismin vastaiset ainekset" ja länsimaiden porvarillinen lehdistö.¹⁰²⁰ Mutta "uudella johdolla on kansan tuki takanaan", vanhoillisilla taas on "kannatusta ulkomailla, vaikutusvaltaista kannatusta [...]", millä kirjoittaja viittasi NKP:hen ja Neuvostoliittoon.

Samalla viikolla (6.8.1968 jälkeen) tapahtumiin ei suoraan palattu, mutta välillisesti tilanne heijastui lehden sivuilla. Raija Pelkonen raportoi Sofian festivaalien päättyneen ristiriitaisissa tunnelmissa. Pääkirjoituksessa mainittiin festivaalien erääksi opetuksiksi se, että tulisi kunnioittaa vapaata keskustelu-oike-

¹⁰¹⁷ ST 1968:111, 3

¹⁰¹⁸ ST 1968:90, 3.

¹⁰¹⁹ ST 1968:91, 3.

¹⁰²⁰ Sama.

utta. Karjarannan Kaaleppi kirjoitti vaihteeksi Vietnamista (mikä oli tuon ajan tärkeä aihe), mutta hän aloitti alakertansa viittauksella Tšekkoslovakiaan.¹⁰²¹

Ajankohtaista tilannetta koskevaan journalismiin sopi sekin, että lehden avustaja Erkki Wessman oli löytänyt (Lontoossa!) haastateltavakseen Neuvostoliitossa ydinfysiikkaa opiskelevan biafralaisnuorukaisen, jonka todistuksen mukaan "neuvostoliittolainen järjestelmä ei ole vailla varjoja. Venäläisetkään eivät ole vapaita."¹⁰²²

Pääkirjoituksessa tiistaina 20. elokuuta, päivää ennen miehitystä, *ST* sanoi vakaana käsityksensä, että tšekkoslovakialaiset kommunistit tietävät itse parhaiten mitä on tehtävä. Bratislavassa on sovittu periaatteesta, että jokaisella puolueella on oikeus kehittää sosialismia parhaaksi katsomallaan tavalla. Mutta pääkirjoitus totesi myös, tilanteen vakavuuden tajuten, että "poliittinen painostus on jälleen henkiinherätetty".¹⁰²³

Irvokasta kyllä toinen pääkirjoitus oli otsikoitu "Jahtitorvet kutsuvat"; Suomessa oli alkamassa vesilintujen metsästys. Tšekkosloviassa alkoi toisenlainen "jahtitorvioperaatio", jolle *ST* uhrasi noin kaksi sivua 8-sivuisesta numerostaan torstaina 22. elokuuta¹⁰²⁴.

Uutisoinnin monipuolisuudessa ja kommentoinnin täydellisyydessä on tuskin jälkikäteenkään moitteen sijaa. Lehti käytti mahdollisimman näkyvästi saamansa aineiston, eikä itse uutisissa kieltäytytty lainaamasta eri tietolähteitä. Myös SKP:n, Arne Saarisen, Ele Aleniuksen, Euroopan muutamien kommunistien puolueiden sekä Suomen hallituksen kannanotot olivat esillä.

Pääkirjoitus ja alakerta luonnollisesti käsittelivät päivän ykkösaihetta. Pääkirjoituksessa sanottiin, että uutinen "hämmästytti" ja "järkytti". Siinä asetettiin *TASS:n* välittämä tiedonanto omituiseen valoon toteamalla, että jos avunpyynnön todellisuudessa on esittänyt vain Tšekkoslovakian kommunistisen puolueen vähemmistöön jäänyt vanhoillinen siipi, tämä avaa eteen "erittäin synkkiä näkymiä". *Satakunnan Työ* rinnasti Tšekkoslovakian ja Vietnamin: "Jos hyväksytään periaate, että pienellä vähemmistöllä on oikeus pyytää ja saada ulkopuolista apua asemiensa säilyttämiseen tai palauttamiseen, niin silloinhan olisi tunnustettava Saigonin hallituksenkin oikeus pyytää ja nauttia amerikkalaisten apua kansan enemmistön tahtoa vastaan."

Kolme päivää miehityksen jälkeen otsikointi antoi ymmärtää, että oli toivoa jonkinlaisen ratkaisun aikaansaamisesta. Vielä lupaavampi oli etusivun otsikko tiistaina 27. elokuuta: "Miehitysjoukot poistetaan?" ja varsinkin kaksi päivää myöhemmin ikään kuin lupauksena esitetty "Miehitysjoukot poistuvat todennäköisesti melko pian". Otsikointi heijasti enemmänkin toiveita siitä, mitä

¹⁰²¹ ST 1968:92, 1, 3, 8.

¹⁰²² ST 1968:92, 1, 3, 8). – Aihe ja juttu olivat ajankohtaisia myös aivan toisella tavalla. Biafran maakunnan yritys irrottautua Nigeriasta oli ulkomaanuutisten ykkösaiheita vuonna 1968. Itse paikalla sadat tuhannet ihmiset kärsivät nälkää ja kurjuutta sisällissodan vuoksi. Ongelmalla oli yhtymäkohtia länsimaisten öljy-yhtiöiden toimintaan ja kehitysmaiden oikeuteen päättää omista asioistaan. Vrt. ST 1968:81, 1, 8.

¹⁰²³ ST 1968:97, 3.

¹⁰²⁴ ST 1968: 98, 1, 2, 3, 8.

olisi hyvä tapahtua kuin itse jutuissa kerrottua varsin karua kertomusta tosiasiallisista tapahtumista.¹⁰²⁵

Tšekkoslovakian puoluejohdon eristämisestä ei *Satakunnan Työn* juttujen perusteella saanut kunnollista kuvaa, mutta sen sijaan tiedot ja arviot tapahtumiin ylipäättään liittyneistä epädemokraattisista menettelytavoista tuotiin selkeästi esiin.

Tässä yhteydessä käytettiin Neuvostoliiton ja liittolaisten toimista huolelta termiä "karhunpalvelus". Lukijoille kerrottiin, että Tšekkoslovakian kansalaiset eivät saaneet tietää tapahtumien todellisesta kulusta miehitysvoimien toimeenpaneman uutispimennyksen vuoksi ja että oli päätetty sensuurin uudelleen käyttöönnotosta.

Miehityksen jälkeistä tilannetta arvioitaessa pääkirjoituksessa sanottiin, että Moskovassa Dubčekin ja neuvostojohdon välillä käytyjen neuvottelujen jatkuessa jo neljättä päivää ei "niistä ole annettu minkäänlaisia väliaikatietoja Tšekkoslovakian kansalle." Ei pelätty myöskään sanoa, että monien tšekkien ja slovakien luottamus Neuvostoliiton vilpittömyyteen oli horjunut.¹⁰²⁶

Kansainvälisten kuvatoimistojen välittämät, Lehtikuvan kautta saadut kuvatkaan eivät olleet neuvostomyönteisiä. Jo ensimmäinen uutissivu miehityksen jälkeen tarjosi neuvostoliittolaisen panssarin kuvan. Elokuun 24. päivän lehti julkaisi kuvan neuvostoliittolaisesta panssarista juuttuneena ojaan; silläkin oli symbolinen viestinsä.

Neuvostopanssarin kuva toistui vielä elokuun 27. päivänä etusivulla. Sen kanssa sopi yhteen alaotsikko "Lehdistösensuuri voimaan". Väkivaltaa esittäviä kuvia ei lehdessä ollut, mutta viesti oli selvä. Rauhanomaiseen Tšekkoslovakiaan oli saapunut vieraiden valtioiden armeijoita.

Satakunnan Työ julkaisi myös kd-järjestöjen kannanottoja. Kaikki ne olivat jollakin tapaa Varsovan kirjeen allekirjoittajamaiden toimia kritisoivia tai ainakin Tšekkoslovakian kehitystä puolustavia. Jopa SDNL:n piirijärjestö, Satakunnan Sosialistinen Nuorisoliitto (SSNL), joka myöhemmin linnoittautui pitkäksi ajaksi SKP:n vähemmistön tukijaksi, laukoi suorasukaista tekstiä.

SDPL:n lyhyt kannanotto julkaistiin otsikolla "Pioneerit järkyttyneitä". SDNL:n kannanotossa todettiin liiton sosialistisena nuorisojärjestönä vastustavan miehitystä, joka on vastoin sosialismin periaatteita ja loukkaa Tšekkoslovakian laillista hallitusta, kommunistista puoluetta ja kansan itsemääräämisoikeutta.¹⁰²⁷

Järjestöjen kannanottoihin toivat lisäväriä lehdessä 27. elokuuta näkyvästi julkaistut SKP:n puheenjohtajan Aarne Saarisen ja pääsihteerin Ville Pessin puheenvuorot. Ne olivat sanasta sanaan sitä, mitä he olivat puhuneet kaksi päivää aikaisemmin SKP:n keskuskomitean kokouksessa.

Kovin informatiivisia puheenvuorot eivät olleet, mutta ne toivat esiin SKP:n enemmistön ja vähemmistön näkemyserot. Saarinen näki tilanteen syväl-

¹⁰²⁵ ST 1968: 99, 1, ST 1968:100, 1 ja ST 1968:101, 1.

¹⁰²⁶ ST 1968:99, 3; ST 1968:100: 1,3; ST 1968:101 3.

¹⁰²⁷ ST 1968:98, 1; ST 1968:99, 1, 2, 8; ST 1968:100, 1.

lisen problemaattisena, Pessi sen sijaan työnsi päävastuuta ulkopuolisille tekijöille kuten "taantumuksellisille aineksille".

Saarisen pääviesti oli, että "mikään kommunistinen puolue ei ole erehtymätön". Ja hän sanoi suoraan, että tämä erehtyväinen voi olla myös Neuvostoliiton kommunistinen puolue. Saarinen myönsi, että ei ole ollut täysin objektiivisia keinoja Tšekkoslovakian tilanteen analysoimiseksi. Hänen mielestään "isän" [= NKP:n] oikeassa olemiseen ei voi aina luottaa.

Ville Pessi totesi kyseenalaisena väitteenä esitetyn, että Neuvostoliitto vastustaisi sosialistisen demokratian kehittämistä ja laajentamista Tšekkoslovakiassa. Toisaalta Pessi antoi Tšekkoslovakian puolueelle tunnustusta siitä, että se oli "tuonut julki menneen toimintansa puutteet ja virheet". Pessi varoitti, että Suomen "taantumuspöytä" toivovat ainakin kahta asiaa – puolueen rivien hajaantumista suhtautumisessa Tšekkoslovakian tapahtumiin tai luopumisesta periaatteista. Tässä oli selvä viittaus puolueen vähemmistön mustavalkoiseen suhtautumiseen: joko Neuvostoliiton puolesta tai sitä vastaan.¹⁰²⁸

Saarisen ja Pessin puheiden julkistaminen oli *Satakunnan Työn* ainoa selkeä viesti lukijoille siitä, että SKP oli menossa yhä enemmän hajalle. Lehdessä julkaistu keskuskomitean kannanotto oli hyväksytty äänin 24–11. Tätä ei kuitenkaan kerrottu. Vähemmistöryhmä oli kannattanut miehityksen hyväksymistä proletaariseen internationalismiin vedoten¹⁰²⁹.

Mitä lehden lukijat ajattelivat asiasta elokuussa 1968? Tšekkoslovakia oli ollut jollakin tavalla esillä vuoden 1968 vapputilaisuuksissa, ainakin niistä yhdessä. Karjarannan Kaaleppi muisteli elokuussa, miten vappuna "muuan turkulainen toveri kertoi minulle Vampulassa tietävänsä, ettei Tšekkoslovakiassa ole enää sosialismia"¹⁰³⁰.

Lukijat heräsivät kommentoimaan asiaa vasta, kun miehitys oli tapahtunut. Yksi poikkeus oli. Porilainen entinen punakaartilainen Otto Väre kiitti Karjarannan Kaaleppia edellä mainituista elokuun alun alakertakirjoituksista, jotka olivat hänelle selventäneet asiaa¹⁰³¹.

Lukijain reaktioista kertovat lähinnä lehdessä julkaistut jutut. Myöhemmin asia oli kuitenkin esillä toimitusneuvoston kokouksissa joiltakin järjestöiltä tulleiden kirjeiden pohjalta. Esimerkiksi SKP:n Käppärän osasto arvosteli kirjeellään 17.9. varsinkin otsikoita, joita pidettiin "asiattomina ja räikeinä".¹⁰³² Vastauskirjettä, jossa todettiin *ST:n* kirjoittaneen asioista keskusjärjestöjen linjan mukaisesti ja sosialismin asiaa vahingoittamatta, ei allekirjoittanut toimitusneuvoston vähemmistöläinen puheenjohtaja Martti Terho, vaan sihteerinä ollut Toini Raussi¹⁰³³.

¹⁰²⁸ ST 1968:100, 5.

¹⁰²⁹ Juvela 1992, 15.

¹⁰³⁰ ST 1968:91, 3.

¹⁰³¹ ST 1968:93, 2.

¹⁰³² ST:n toimitusneuvosto 5.11.1968, § 3 ja liitteet, ST:n pöytäkirjat, KA.

¹⁰³³ Sama. Muistitiedon mukaan Martti Terho otti asian itsekin esiin todeten ST:n kyllä kirjoittaneen keskusjärjestöjen kannan mukaisesti, mutta Terho ei tätä linjaa voinut hyväksyä. Aarre Mäkelä 4.12.2000.

Ensimmäinen "Mielipiteeni"-palstalla 22. elokuuta julkaistu kirjoitus oli lehden oman toimittajan Lasse Kivelän vetoomuksenluonteinen "Jättäkää Tšekkoslovakia rauhaan". Kirjoituksen ydin oli, että miehitys oli rikos, koska sosialismi ei ollut vaarassa. Kyse oli inhimillisemmän ja vapaamman sosialistisen järjestelmän luomisesta.¹⁰³⁴

Kun *Satakunnan Työ* pääkirjoituksensa ("Toivoa on") ja alakertansa ("Elämä jatkuu") otsikoilla pyrki muutama päivä miehityksen jälkeen luomaan kuvaa hallinnassa olevasta tilanteesta, lukijoiden mielipiteet vasta alkoivat näkyä. Lehden avustaja Keijo Jii Isomäki julisti, että maailmassa ei ole hänen mielestään yhtään sosialistista valtiota. Sellainen olisi voitu nähdä muutaman vuoden kuluttua, mutta nyt "kehitys on pysäytetty, Tšekkoslovakian itsemääräämisvaltaa uhataan aseella, heikäläisten suut on suljettu. Ollaan väärällä tiellä."¹⁰³⁵

Nuorisoliiton piirijärjestön työntekijä Seppo Fagerström kuvasi tapahtumia askeleena taaksepäin. "Ajattelevia ihmisiä on näinä päivinä järkyttänyt se tapa jolla viisi Varsovan liiton maata ovat puuttuneet Tšekkoslovakian sisäisiin asioihin."¹⁰³⁶

Kansanedustaja Aulis Juvela toi julki monen miehitykseen kielteisesti suhtautuvan kansandemokraatin tunteja, kun hänen artikkelinsa "Miehitys hirvittävä erehdys" julkaistiin¹⁰³⁷. Otsikko oli toimituksen, ei kirjoittajan, joka piti sitä hieman dramaattisena¹⁰³⁸.

Varsin pian Juvela sai tietää, että kannanotto herätti pahaa verta maltillisiin kannanottoihin mieltyneen ulkoministeri Ahti Karjalaisen virastossa. Asiaa ei ollut epäselvyyttä, sillä Juvela näki oman lehtijuttunsa vahvasti alleviivatuna ulkoministeriön lehdistöavustajan saksimien lehtijuttujen seassa¹⁰³⁹.

Lehden kirjoituksia arvostelevia ja miehitysjoukkoja ymmärtäviä kirjoituksia ei tarvinnut niitäkään odottaa. Ensimmäinen kritiikki tuli pomarkkulaiselta Alvar Pohjoselta. Hän kysyi, tutisevatko *Satakunnan Työn* toimituksen housut, kun se ei näe Länsi-Saksan aiheuttamaa vaaraa. Pohjosen mukaan tämä vaara on olemassa myös Tšekkoslovakian rajalla, ja toimituksen olisi parempi pysyä vaiti kuin puhua tuhmia naapurista.¹⁰⁴⁰

Tällaisia lehden kannanottojen vastaisia kirjoituksia julkaistiin muutamia. Niitä oli esimerkiksi Suomi-Neuvostoliitto-Seuran aktiivijäsenen Svante Karilahden selkeä tuki miehitykselle. "Ei hyvät toverit sosialismia rakenneta sillä tapaa, miten tšekit tekivät, että yhtenäen parjattiin Neuvostoliittoa [...] lännestä tarjottu raha ja valhepropaganda oli kaikki kaikessa."¹⁰⁴¹

¹⁰³⁴ ST 1968:98, 3. "Olen samaa mieltä edelleen kuin tässä lehtijutussani"; Lasse Kivelä oli niin huolissaan tilanteesta ja sen vaikutuksesta SKDL:n kannattajiin, että soitti asiasta myös SKP:n pääsihteerille Ville Pessille. Tätä hän sanoo myöhemmin "lapselliseksi tempuksi". Lasse Kivelä 19.1.2003.

¹⁰³⁵ ST 1968:99, 3.

¹⁰³⁶ Sama.

¹⁰³⁷ ST 1968:100, 3.

¹⁰³⁸ Juvela 1992, 16. Otsikko saattoi olla toimitussihteerin Seppo Siivosen tekemä, Lasse Kivelä 19.1.2003.

¹⁰³⁹ Juvela 1992, 17.

¹⁰⁴⁰ ST 1968:100, 2.

¹⁰⁴¹ ST 1968:103, 3.

Keskustelussa kirjoittajien kanta näytti riippuvan siitä, mitä tietolähdettä he pitivät oikeana. Lehteä arvostelleet eivät niinkään kiinnittäneet huomiota yksityiskohtiin, kyse oli perusasenteesta. Jos lehden koettiin olleen Neuvostoliittoa vastaan, jo se riitti kritiikin aiheeksi.

Kritiikkiä esitti myös veteraani K. A. Mellin, jolle tapahtumat sopivat yhteen omien, Suomen itsenäistymisen vaikeissa vaiheissa koettujen asioiden sekä talvi- ja jatkosodan opetusten kanssa¹⁰⁴². "Tšekkoslovakia on sellainen maa, jonka neuvostoarmeija on valloittanut, ja jos se ei pysy tehdyissä sopimuksissa, on Neuvostoliitolla oikeus lapsiaan tukistaa, samoin kuin Suomeakin."¹⁰⁴³

Alvar Pohjonenkin palasi vielä asiaan, koska Karjarannan Kaaleppi oli seittänyt, että *Satakunnan Työ* ei suinkaan vihaa Neuvostoliittoa, vaan on ainoastaan esittänyt oman näkemyksensä. Pohjosen mukaan Neuvostoliiton moittiminen on osoitus porvareita kohtaan ilmenevästä pelosta, jopa kyyristelystä fasismin edessä. Todisteena kannalleen Pohjonen esitti, että hän oletti fasismin saaneen jalansijaa Tšekkoslovakiassa.

Hieman toisesta näkökulmasta asiaa käsittelivät nimimerkki "Yksinäinen tuumailija", Veikko Lehtonen sekä Taisto Koskenvaara. Lehtonen kiinnitti huomiota Neuvostoliiton ristiriitaisiin perusteluihin.¹⁰⁴⁴ "Yksinäinen tuumailija" uumoili, että porvarit yrittävät käyttää tilannetta hyväkseen ja ottavat Tšekkoslovakian kriisin esiin ennen lokakuun kunnallisvaaleja. Suoremmin sanoi Outokummun Porin tehtaiden päluottamusmies Taisto Koskenvaara: hänen mielestään kaikki ulkomaiden asioiden vatvonta tulisi lopettaa, jotta kunnallisvaaleissa ei tulisi tappioita.¹⁰⁴⁵

Koskenvaaran puheenvuoro oli ikään kuin loppupiste, sillä lähetettyjä kirjoituksia aiheesta ei tämän jälkeen julkaistu¹⁰⁴⁶. Lähestyvät vaalit saivat yhä enemmän palstatilaa, mikä varmasti tyydytti puolueen menestyksestä huolestuneita järjestöaktiiveja.

Lehden toimitusneuvosto päätti 18.12.1968 lopettaa Tšekkoslovakiaa koskevan keskustelun, joka jo tosiasiallisesti oli siis loppunut. Kyseessä oli ehkä joidenkin mielenrauhan tynnytteleminen: tarvittiin "järjestöpäätös", jotta päästiin eteenpäin. Toimitus oli palauttanut tekijöilleen joitakin julkaisemattomia kirjoituksia.¹⁰⁴⁷

SKP:n hyvin lyhyellä varoitusajalla peruuntuneista 50-vuotisjuhlista ei *ST:ssä* tehty surutyötä. Tosin todettiin, että tällainen epätavallinen menettely ei

¹⁰⁴² "Olisiko Mellin ollut jossakin vaiheessa loikkarina Neuvostoliitossa?" Lasse Kivelä 19.1.2003.

¹⁰⁴³ ST 1968:104, 2.

¹⁰⁴⁴ ST 1968:104, 3.

¹⁰⁴⁵ ST 1968:107, 3. Toimittaja Lasse Kivelä muistaa itsekin olleensa keskustelun lopettamisen kannalla, vaikka toisaalta olikin tarpeen ottaa kantaa "katastrofaaliseen" Tšekkoslovakian miehitykseen. Lasse Kivelä 19.1.2003.

¹⁰⁴⁶ Kivelän mukaan Koskenvaaran kirjoitus saattoi olla "tilattu", sillä toimituksessa ja sen ulkopuolella oli pyrkimyksiä hillitä päätoimittaja Aarre Mäkelän kantaaottavaa linjaa. Lasse Kivelä 19.1.2003.

¹⁰⁴⁷ ST:n toimitusneuvosto 18.12.1968, § 6, Pekka Tuominen yritti uusimiseen mielipidetään lehteen, mutta toimitus ja toimitusneuvosto torjuivat sen. Jutun puolesta oli käynyt myös lähetystö toimituksessa. ST:n kirjeenvaihto, KA.

ollut hyväksi puolueelle, mutta peruutuksen aiheuttamia käytännön hankaluuksia ei käsitelty – niiden hoitaminen varmaan ymmärrettiin järjestöaktiivien ja toimitsijoiden päänsäryksi.

ST julkaisi näkyvästi puheenjohtaja Aarne Saarisen vetoamuksen SKP:n juhliin osallistumisesta vain muutama päivä ennen Tšekkoslovakian miehitystä. Saarinen muistutti, että juhliiva puolue on "ainoa kommunistinen hallituspuolue kapitalistisessa Euroopassa". Tulevaan juhlaan yhdistyisi hänen mukaansa "kommunistisen liikkeen valtava kasvu ja sosialismin asian voittokulku Euroopassa [...]".¹⁰⁴⁸ Lehti oli kesän aikana muutenkin uhrannut paljon palstatilaa SKP:n juhlille.

Viiden Varsovan liiton maan joukkojen suorittama miehitys tuli maailmalla tietoon tiistain 21. elokuuta varhaisina tunteina, ja SKP:n johto teki päätöksen puolueen 50-vuotistapahtumien peruuttamisesta päivällä 23. elokuuta. Juhlien oli määrä alkaa jo lauantaina, ja joitakin tapahtumia oli suunniteltu jo perjantaksi. Myös varhaisnuorisojärjestö SDPL peruutti retkeilypäivänsä, joiden oli määrä olla viikonloppuna.

Perusteluna juhlinnan peruuttamiselle esitettiin pelko siitä, että kaikki ei vaikeassa tilanteessa menisi niin kuin oli suunniteltu ja että esiintyisi provokaatioita. SKP ei yksinkertaisesti halunnut juhlia, kun tilanne oli mikä se oli. Juhlien peruuttamisen voi ymmärtää myös solidaarisuudenosoitukseksi niitä Tšekkoslovakian kommunisteja kohtaan, joiden asemaa miehitys uhkasi.

Satakunnan Työ käsitteli SKP:n 50-vuotisjuhlia toisessa pääkirjoituksessaan tiistaina 27. elokuuta. Lehti onnitteli puoluetta, joka "vaikeassa kansainvälisessä tilanteessa on kyennyt osoittamaan itsenäistä harkintakykyä ja siten osoittanut päässeensä miehen ikään".¹⁰⁴⁹

6.2.3 Hämeen Yhteistyö ja Harran tulikaste

Hämeen Yhteistyön toimituksen työ oli vuonna 1968 johtokunnan ja toimitusneuvoston aktiivisessa seurannassa. Keväällä pidettiin näiden kahden toimieliimen yhteinen kokous, jossa tahtipuikkoa heilutettiin lähinnä johtokunnan pillin mukaan. Kokouksen keskeinen aihe oli lehden sisällön arviointi; toimitusneuvosto oli jo pohtinut syitä levikin laskuun, mutta ei ollut pystynyt luomaan asiasta yksimielistä kantaa.

Toimitusneuvoston puheenjohtajan Eivo Koivusen mukaan yhtenä tärkeänä syynä tilaajamäärän laskuun pidettiin sisällön poliittista latteutta, joka kylläkin yhdistettiin hallituspolitiikan huonoon uutisointiin ja kommentointiin. Mutta puutteellisuutta nähtiin myös ulkomaanuutisissa: "Veljespuolueiden asioita koskevat esittelyt lehdessä ovat olleet puutteellisia. Mm. Tšekkoslovakian tapaukset ovat olleet erittäin hyvin esillä kun sensijaan Puolan tapahtumat on

¹⁰⁴⁸ ST 1968:96, 3.

¹⁰⁴⁹ ST 1968:101, 3.

jäänyt vain Arosalon kirjoituksen varaan, joka lisäksi oli osittain virheellinen."¹⁰⁵⁰

Puolan tapahtumat, kevään 1968 ylioppilaslevottomuudet, liittyivät Tšekkoslovakian tapahtumiin sillä tavalla, että Varsovan vallanpitäjät näkivät niiden virittäjinä sen kehityksen, joka oli alkanut eteläisessä naapurimaassa.

Hämeen Yhteistyön toimitus joutui kirjoittamaan Tšekkoslovakian miehityksestä erikoisessa tilanteessa, sillä lehden päätoimittaja Keijo Savolainen oli elokuussa 1968 lomalla ja häntä tuurasi lehden ainoa puoluevähemmistöön kuulunut toimittaja, varapäätoimittaja Taisto Harra.

Lehden uutispalstat herättivät kritiikkiä niissä lukijoissa, joiden mielestä tapahtumien tarkka kuvaus oli "neuvostovastaisuutta". SNDL:n piirijärjestön mielestä ei ole ollut oikein, että "meidän lehtemme yhtyvät porvarillisten taantumuksellisten lehtien kuoroon" julkaisemalla *Reuterin* ja muiden porvarillisten uutislähteiden tietoja, jotka ovat "joko avoimesti tai peitetyksi sosialismille ja Neuvostoliitolle vihamieliset".¹⁰⁵¹ Kirjeessä ei Tšekkoslovakiaa nimeltä mainittu, ja sen lähettämistä olikin päätetty jo 19. elokuuta eli ennen miehitystä. Kritiikkiä esitettiin lehteä kohtaan laajemmin kuin vain pelkkien "neuvostovastaiten" ulkomaanjuttujen vuoksi.

Mutta vähintään yhtä jyrkkiä mielipiteitä synnyttivät varapäätoimittaja Taisto Harran kirjoittamat, 22. elokuuta julkaistut Tšekkoslovakian miehitystä tuoreeltaan käsitelleet pääkirjoitus ja pakina.

Päätoimittaja Keijo Savolaisen asema puolueen vähemmistön lähes kokonaan miehittäessä lehden johtokunnassa oli tukala, jopa niin ahdistava että hän ei juuri antautunut keskusteluihin tämäntapaisista asioista. Mutta syyskuun alun kokouksessa Savolainen liitti pöytäkirjaan mielipiteensä, jossa hän totesi Harran laatiman pääkirjoituksen olleen ristiriidassa kansandemokraattisten keskusjärjestöjen päätösten kanssa.¹⁰⁵² Hänen tukenaan oli 11 tamperelaisen SKDL:n kunnallisvaaliehdokkaan kirje, jossa paheksuttiin Harran toimia ja kehoitettiin harkitsemaan tämän "sopivuutta Hämeen Yhteistyön varapäätoimittajaksi".¹⁰⁵³

"Virkamiesmäisesti" *HY:n* johtokunnan sihteerin tehtävää hoitanut Martti Salminen kirjasi pöytäkirjaan erilaisia mielipiteitä. Päätökseksi jäi, että kirjelmät merkitään kuulluksi ja puheenjohtaja Heikki Siren ja päätoimittaja Savolainen informoivat toimittajia ja keskustelevat myös Harran kanssa. Kuitenkin johtokunta totesi vielä, että lehden kirjoittelu Tšekkoslovakiasta on "perustunut pääasiassa porvarillisten uutistoimistojen tietoihin, jotka ovat olleet Neuvostoliiton vastaisia".¹⁰⁵⁴

¹⁰⁵⁰ Pöytäkirja HY:n johtokunnan ja toimitusneuvoston yhteisestä kokouksesta 24.4.1968, 3 §. KA.

¹⁰⁵¹ SDNL:n Pohjois-Hämeen Piirijärjestö ry:n kirje 22.8.1968, jonka lähettämistä oli päätetty kokouksessa 19.8.1968. HY:n johtokunnan kokouksen 9.9.1968 pöytäkirja (6 §) ja liite. HY johtokunta pöytäkirjat, KA.

¹⁰⁵² Em. pöytäkirja, liite.

¹⁰⁵³ Em. pöytäkirja, 6 §, josta tämä liite kuitenkin puuttuu.

¹⁰⁵⁴ Em. pöytäkirja, 6 §.

Johtokunnalle suhtautuminen asiaan ei varmasti ollut aivan itsestään selvää sen vuoksi, että tunnettu tamperelainen vaikuttaja, SKP:n poliittisen toimikunnan jäsen Leo Suonpää oli sekä *Hämeen Yhteistyössä* että *Kansan Uutisissa* (johon juttu lainattiin *HY:n* päätoimittajan vihjauksesta) tilittänyt tuntojaan matkaltaan Tšekkoslovakiaan tavalla, mikä myöhemmin ei sopinut puoluevähemmistön selitysansaaliin. Suonpään mukaan tilanne oli maassa ennen elokuun tapahtumia hallinnassa ja menossa oikeaan suuntaan.¹⁰⁵⁵

Yhtä 9. syyskuuta 1968 pidetyn *HY:n* johtokunnan kokouksen pöytäkirjassa mainittua kirjettä ei siellä ilmeisesti varsinaisesti käsitelty ja jää epäselväksi, oliko sen sisältö edes kaikille läsnäolijoille tuttu. Pöytäkirjan mukaan keskustelussa tuotiin nimittäin esille, että SKP:n piiritoimikunta oli käsitellyt *Hämeen Yhteistyön* sisältöä ja lähettänyt muun muassa poliittiselle toimikunnalle kirjeen, jossa pyydettiin lehden sisällön tutkimista.¹⁰⁵⁶

Vaikka Keijo Savolainen puolusti päätoimittajana kantaansa ja oikeuttaan määrittellä lehden linja, hänen "taisteluhaluttomuuteensa" vaikutti jo tässä vaiheessa tieto mahdollisesta siirtymisestä *Yleisradion* palvelukseen.¹⁰⁵⁷ Hänet valittiin uuden työnantajan palvelukseen 15.10.1968, jonka jälkeen hän oli vielä kuukauden *HY:n* palveluksessa.

Tämän jälkeen Tšekkoslovakiaa ei mainita johtokunnan kokouksen pöytäkirjoissa ennen kuin vuotta myöhemmin. Tällöin annettiin ohjeita toimitukselle: muun muassa vaatimus maakunnallisuuden lisäämisestä ja esitettiin "vallitsevien mielipiteiden ottamista huomioon toimitustyössä". Tšekkoslovakian tilanteen kehitystä on lehdessä selostettava "nykyistä paremmin" ja "Aamulehteä vastaan on suunnattava voimakasta hyökkäystä".¹⁰⁵⁸

Tässä kokouksessa käsiteltiin myös matka, jonka voi tulkita palkkioksi toimituksessa linjaa Tšekkoslovakian tapahtumien aikaan vetäneelle Taisto Harralle. Hän oli saanut kutsun "kansainväliseltä lehtimiesliitolta" [IOJ] osallistua työmatkalle Neuvostoliittoon 29.9.-10.10.1969. Tämä ei toki ollut ainoa työmatka Neuvostoliittoon, vaikka niitä koitui *HY:n* toimittajille harvakseltaan. Viljo Leinonen osallistui joulukuussa 1969 SAK:n matkalle Leningradiin.¹⁰⁵⁹

¹⁰⁵⁵ KU 1968:195, 1, 8, joka oli lainattu *HY:stä*. Keijo Savolainen 9.7.2003. – Suonpään asema puoluevähemmistössä oli erikoinen ja johti kerran mm. siihen, että paikallinen puoluepiiri ei tukenut hänen valintaansa kansanedustajaksi vaan asetti kilpailijaksi Heimo Rekosen. Suonpää halusi ennen 15. edustajakokousta uudistuksia "ylhäältä päin", toisin sanoen puoluejohdon ohjauksessa, eikä sen vuoksi ollut myötämielinen myöskään uudistuslinjalaisille.

¹⁰⁵⁶ *HY:n* johtokunnan pöytäkirja 9.9.1968, 6 §. KA.

¹⁰⁵⁷ Keijo Savolaisen toimittajanurasta ks. Leppänen 1999, 179-180. Savolainen itse kuvaa asemaansa hankalaksi; vaikka toimituksessa oltiin etupäässä samanmielisiä. Piirijärjestöjen hallinnoima johtokunta oli 1-2 henkeä lukuun ottamatta "toista maata". Päätoimittaja ei siis nauttinut hallinnon luottamusta, ja Tšekkoslovakian tapahtumat vain kärjistikivät tätä suhdetta. "Koin, että argumentit eivät auta, se oli sen luokan keskustelua". Keijo Savolainen 9.7.2003.

¹⁰⁵⁸ *HY:n* johtokunnan kokous 23.9.1969, 6 §. KA.

¹⁰⁵⁹ *HY:n* johtokunta 23.9.1969, 7 §. Viljo Leinosen kirje *HY:n* johtokunnalle 26.11.1969. KA.

Hämeen Yhteistyön toimituksen sekä SKP:n, SKDL:n ja SNDL:n piirijärjestöjen suhde ei ollut lämmin syistä, joita lehden aikaisempi pitkäaikainen päätoimittaja Arvi Laakso katkeranoloisesti kuvaa SKP:n piirijärjestön julkaisussa vuonna 1974. Laakson mukaan lehdellä oli sen laajentuessa useita "teknillisesti hyviä" toimittajia, joiden ideologinen kasvatus oli kuitenkin jäänyt "kesannolle"; "tästä johtuen syntyi ristiriita lehden omistajien luokkakantaisten SKDL:n ja SKP:n piirijärjestöjen sekä SKP:n ja SKDL:n ´uudistajiin´ (joiden liike erehdyttävästi monessa suhteessa muistuttaa 1930-luvun hoiperteluliikettä) kuuluvien toimittajien välillä".¹⁰⁶⁰

Laakso erotteli jo vuotta 1963 koskien *HY:n* "luokkakantaiset" toimittajat muista ja ajoi mutkat suoriksi kuvatessaan lehden kehitystä Keijo Savolaisen päätoimittajakauden alusta vuoden 1971 lopun tilanteeseen, jossa lehti alkoi ilmestyä puoluevähemmistön ohjauksessa.¹⁰⁶¹

Viimeistään kolmisen vuotta Tšekkoslovakian tapahtumien jälkeen niihin alettiin SKP:n enemmistön piirissä suhtautua "normalisointia" ymmärtäen¹⁰⁶². Tämä ei kuitenkaan estänyt Taisto Harraa muistelemasta, miten Tšekkoslovakiassa oli ollut kesällä 1968 "vastavallankumouksellinen tiedotusmonopoli"¹⁰⁶³. Se oli hänen argumenttinsa *Hämeen Yhteistyön* toimituksen kiristyneessä tilanteessa loppuvuonna 1971. Prahan tapahtumista riitti vielä polttoaineksi kd-liikkeen sisäisissä kiistoissa.

6.3 Lenin jalustalla ja palstoilla

6.3.1 "Suomen ystävä"

Venäjän Lokakuun vallankumouksen keskeisen henkilön Vladimir Leninin syntymästä tuli huhtikuussa 1970 kuluneeksi sata vuotta. Tapahtumaa vietettiin näkyvästi Neuvostoliitossa, mutta siitä tehtiin myös kansainvälisen huomion kohde muun muassa Unescon avulla¹⁰⁶⁴.

Suomessa antoi erityisen syyn muistaa Leniniä se, että maan itsenäistymisen tapahtui vallankumouksen vauhdittamana ja että Leninin johtama ensimmäinen neuvostohallitus tunnusti itsenäisyyden vuoden 1917 lopulla. Lenin oli

¹⁰⁶⁰ Laakso 1974, 120.

¹⁰⁶¹ Laakso 1974, 120-121.

¹⁰⁶² *HY* 1971:107, 3 ("Erkki Kivimäki: Uuteen vaiheeseen Tšekkoslovakiassa").

¹⁰⁶³ *HY* 1971:159, 3.

¹⁰⁶⁴ YK:n tiede- ja kulttuurijärjestö UNESCO otti Leninin (oik. Uljanov, 1870-1924) juhluvuoden tieteellisen huomion kohteeksi. Tämä toi Tampereelle parinkymmenen maan tutkijoita ja antoi Suomen postille lisäsyyn julkaista Suomen historian ainoa Lenin-aiheinen postimerkki. UNESCO:n seminaarista ks. esimerkiksi *ST* 1970:39, 1,8. - Esimerkkinä Leninin Neuvostoliitossa saamasta huomiosta oli petroskoilaisen Neuvosto-Karjalan 6-sivuinen erikoisnumero 22.4.1970 (normaalisti lehti oli 4-sivuinen), jossa ei ollut muita kuin Leniniä koskevia juttuja. Sivuihin kolme ja puoli oli L.I. Brežnevin puhetta. Neuvosto-Karjala 1970:48.

yksi asiakirjan kahdeksasta allekirjoittajasta, vaikka se myöhemmin on usein liitetty vain hänen nimeensä¹⁰⁶⁵.

Vaikka erällä muillakin Venäjän vallankumouksellisilla oli merkitystä Suomen kannalta, Neuvostoliiton julkinen sana puhui 1960- ja 1970-luvuilla vain Leninistä. Hyvä esimerkki on Juri Komissarovin kirja vuodelta 1974, jossa kuvataan tapahtumia vuosina 1917 ja 1918 sekä Suomen ja vastamuodostuneen Neuvosto-Venäjän suhteita. Komissarov mainitsee Leninin 66 kertaa näillä 28 sivulla¹⁰⁶⁶. Stalin mainitaan kolme kertaa myönteisissä yhteyksissä.

Niin Leninin juhluvuonna kuin muissakin yhteyksissä muisteltiin sitä, että hän piileskeli ennen vallankumousta useita kertoja Suomessa ja matkusti Suomen kautta länteen ja takaisin Venäjälle. Hän oli tsaarin virkavallan etsimä vallankumouksellinen, jolle oli useita kertoja hyötyä suomalaisista.¹⁰⁶⁷

Lenin osallistui Tampereella Venäjän sosiaalidemokraattisen työväenpuolueen konferensseihin vuosina 1905 (ns. bolševikkien konferenssi) ja 1906 (konferenssissa oli mukana bolševikkeja ja menševikkejä). Suomessa tällaisten kokousten pitäminen oli helpompaa kuin Venäjällä. Vaikka kokoukset olivat salaisia, niistä kuitenkin tiedettiin Suomessa jotakin.¹⁰⁶⁸

Joulukuussa 1905 Tampereen työväentalossa pidetty konferenssi jäi historiaan muun muassa sen vuoksi, että sen aikana Lenin ja Iosif Stalin tapasivat ensi kerran. Vähemmälle huomiolle on jäänyt, että Tampereella kokoontui myös – marraskuussa 1906 eli hieman ennen saman vuoden puoluekonferenssia – bolševikkien sotilas- ja taistelujärjestöjen edustajia. Tässä kokouksessa käsiteltiin "kapinan valmisteluun" liittyviä käytännön kysymyksiä, siis myös taistelutoimintaan ja terroritekoihin liittyviä asioita.¹⁰⁶⁹

Aseellisen toiminnan valmistelua oli ilmeisesti helpompi suunnitella Suomessa kuin Pietarissa. Näissä asioissa Suomessa liikkui "Leninin ehdotuksesta [bolševikkien] teknisen taisteluryhmän johtajaksi" nimitetty Leonid Krasin sekä Valerian Bogomolov¹⁰⁷⁰. Karjalan kannakselle perustetun bolševikkien "laboratoriokoulun" räjähdysaine- ym. opinnot päättyivät kuitenkin pidätyksiin toukokuussa 1907¹⁰⁷¹. Saman vuoden joulukuussa Leninin oli paettava Venäjältä ja Suomesta runsaan yhdeksän vuoden ajaksi.

Huhtikuun alussa 1917 Lenin ja hänen seurueensa, johon kuului noin 30 henkeä, saapui Ruotsista Tornioon ja jatkoi sieltä matkaa junalla Riihimäen

¹⁰⁶⁵ Kilpi 1967, 144. – Esimerkiksi Brežnev korosti puhuessaan vuonna 1960 Helsingissä nimenomaan Leninin merkitystä Suomen itsenäistymisprosessissa. Pravda 25.4.1960, Moskovski – Semjonov 1980, 147 mukaan.

¹⁰⁶⁶ Komissarov 1974, 10-27.

¹⁰⁶⁷ Leninistä on julkaistu monia teoksia suomeksi ja luonnollisesti niissä käsitellään hänen suhdettaan Suomeen. Perusteellinen on Sylvi-Kyllikki Kilven "Lenin ja suomalaiset" (1. painos 1957, 2. painos 1967). Juhlavuonna julkaistiin mm. V. Drobiževin "Lenin neuvostohallituksen päämiehenä" (Otava) ja L. Volkov-Lannitin "Lenin. Valokuvat kertovat" (WSOY). Kansandemokraattien Kansankulttuuri Oy julkaisi M.I. Trušin teoksen "Lenin ja ulkopolitiikka". Virallisen Suomen eli itsenäisyysjuhluvuoden 1967 neuvottelukunnan tukemana ilmestyi Atos Wirtasen "Lenin" (Tammi 1970).

¹⁰⁶⁸ Kilpi 1967 51-55, 62-63.

¹⁰⁶⁹ Moskovski – Semjonov 1980, 50-55.

¹⁰⁷⁰ Sama, 44-47.

¹⁰⁷¹ Sama, 48-49.

kautta Pietariin. Samana kesänä hän asui vielä salaa muun muassa Helsingissä ja Viipurissa ja jätti Suomen lopullisesti vasta syyskuussa, kun Lokakuun vallankumouksen valmistelu oli jo pitkällä.¹⁰⁷²

Edellä kuvatuista historiallisista tapahtumista ovat olleet kiinnostuneita harvat, mutta Leninin ja Suomen kohtaamiset ovat jättäneet näkyviä jälkiä. Tampereen työväentalolle, jossa venäläisten sosialidemokraattien kokouksia järjestettiin, perustettiin Lenin-museo vuonna 1946¹⁰⁷³.

Leninin muistoa on konkretisoitu painottamalla hänen rooliaan Suomen itsenäistymisessä sekä rauhantahtoisen ulkopoliittikan ja maiden välisten hyvien suhteiden perustan luomisessa. Leninistä tehtiin yya-sopimuksen ajantakainen "kummisetä", koska neuvostojohdo halusi korostaa oman Suomen-politiikkansa johdonmukaisuutta ja jatkuvuutta.¹⁰⁷⁴

Myös Urho Kekkonen toi useissa puheissaan esiin Leninin roolin Suomen itsenäisyyden puolestapuhujana sekä rauhanomaisten naapurisuhteiden viitoittajana. Kekkonen, monien muiden tavoin, lasi sen varaan, että kukaan Leninin seuraajista ei tohtisi poiketa erehtymättömäksi kohotetun oppi-isän linjalta.

Keväällä 1970 Kekkonen kuitenkin joutui tasapainoilemaan puhuessaan Helsingissä Leninin syntymän 100-vuotisjuhlassa. Jotkut historiantutkijat olivat esittäneet tulkintaa, jonka mukaan Lenin oli tunnustanut Suomen itsenäistymisen lähinnä pakkotilanteessa. Kekkonen myönsi, että Lenin olisi mieluiten tunnustanut sosialistisen Suomen, mutta että neuvostojohdon toisen maailmansodan jälkeen noudattama ulkopoliittikka oli "aitoa leninismää".¹⁰⁷⁵

Mutta entä kommunistit? Mitä muuta Lenin heille oli kuin historiallinen bolševikki ja Suomen itsenäisyyden tunnustaja? Löytyikö Leninistä vielä 1960- ja 1970-luvuilla opiksi otettavaa myös konkreettisemmässä mielessä, esimerkiksi puolueen toiminnassa tai peräti sen lehdistössä? Millainen oli kansandemokraattisen lehdistön Lenin-kuva tämän syntymän juhlavuonna?

Moskovassa Leninin syntymän 100-vuotispäivän tilaisuudessa SKP:n pääsihteeri Ville Pessi totesi, että erityisen "syvällistä ja lujaa on Suomen työväenluokan ja kaikkien työtätekevien kunnioitus Lenininä kohtaan suurena vallankumousteoreetikkona ja vallankumousmiehenä". Pessin mukaan Lenin oli internationalisti, jolle "työväenluokan kansallinen ja kansainvälinen taistelu olivat erottamattomia".¹⁰⁷⁶

Neuvostoliittolaisissa julkaisuissa – ja myös kadunvarsijulisteissa – saattoi nähdä useinkin vakuutuksen siitä, että "Lenin elää". Kansandemokraattisessa lehdistössäkin saattoi törmätä samantapaiseen ajatukseen, joskaan ei aivan näin ilmaistuna. Useissa kirjoituksissa nimittäin muistutettiin, että Leninin ajatukset ja ideat eivät ole aikansa eläneitä – siis että hänestä on vielä kuoltuaankin vallankumouksellisten esikuvaksi.

¹⁰⁷² Leninin ja seurueen matkasta Saksan, Ruotsin ja Suomen halki Pietariin Björkegren 1987, 247-313 ja Moskovski – Semjonov 1980, 100-103.

¹⁰⁷³ Lenin-museon 1960-luvun pysyvä näyttely korosti Leninin suhteita Suomeen, ks. Lenin-museo i.v.

¹⁰⁷⁴ Bartenjev – Komissarov 1979, 13, 51.

¹⁰⁷⁵ Suomi 1996, 420-421.

¹⁰⁷⁶ KU 22.4.1970, 1.

Lenin ei kunnioituksen kohteena jäänyt vain juhluvuoden rituaaleihin, vaan aihetta pidettiin kd-lehdissä lämpimänä myöhemminkin. Esimerkiksi *Hämeen Yhteistyö* oli vuonna 1971 huolissaan siitä, että Lenin ei näy Tampereen kadun- ym. nimissä. Lehti kertoi myös Leninin johtavan Unescon tilastoa maailman eniten julkaistuna kirjoittajana. Aivan oma saavutuksensa oli *HY:n* joulunumeron 1971 etusivu suurikokoisine Lenineineen.¹⁰⁷⁷ Mutta on muistettava, että Leninin juhluvuotta muistivat monet tärkeät suomalaiset instituutiot ja jopa eräät valtion laitokset¹⁰⁷⁸.

6.3.2 Leninille tervehdys

"Lenin oli totisesti koko maailman proletaarien nerokas johtaja, lokakuun valankumouksen organisaattori, mies, joka viitoitti maailman kansoille todellisen pelastuksen tien", kirjoitti *Satakunnan Työn* pakinoitsija Leninin syntymäpäivän aattona. Lehden pääkirjoitus täydensi: "Jotta kansat voisivat elää rauhassa, pitää kukistaa imperialismi ja muodostaa koko maapallon käsittävä neuvostovalta", siinä Leninin testamentti sorretuille, "kaikille tosi humanisteille".¹⁰⁷⁹

Satakunnan Työn mukaan oli käynnissä eräänlainen "totuuden paljastuminen". Pikku hiljaa aletaan ymmärtää, mikä oli Leninin osuus Suomen itsenäistymisessä ja mikä merkitys Leninillä on maailman kansoille. "Mannerheimiläisyys on kokenut katastrofin, mutta Leninin sotilaiden lukumäärä on lisääntynyt" viittasi myös kansalais-, talvi- ja jatkosodan tapahtumiin; viittaukset Lenin periaatteellisuuteen korostivat sitä, että on olemassa vain kaksi ideologiaa, porvarillinen ja sosialistinen¹⁰⁸⁰.

Lenin-juhluvuoden journalismi näyttää palvelevan lähinnä kahta asiaa: oli tarpeen osoittaa kunnioitusta neuvostovaltion perustajaa kohtaan, ja tässä yhteydessä selkeytettiin ideologisia rajoja. Mitään keskustelua Leninistä ei *Satakunnan Työn* palstoilla ollut. Tosin käsitellessään Leninin suhdetta työväenlehdistön kehittämiseen Sirola-opiston opettaja Pauli Martinmäki muistutti, että Lenin itse ei toivonut minkäänlaista itseensä kohdistuvaa ihannoitua. Eräänlaisena vastapainona ajan hymistelylle Martinmäki kirjoitti, että Lenin korosti myös "edessä olevia suuria vaikeuksia ja kehotti olemaan ylpeilemättä menestyksistä ja pysymään vaatimattomina".¹⁰⁸¹

Martinmäki totesi Leninin "yhä uudelleen ja uudelleen" korostaneen sosialismin "kehityksenalaisuutta" ja varoittaneen "matkimisesta, apinoinnista ja sokeasta jäljittelystä". Nämä toteamukset ulottuvat "kauemmaksi kuin hänen omaan elinaikaansa", ja näin kirjoittaja tuli ikään kuin asettaneeksi Leninin myöhemmät tulkitsijat toisiaan vastaan.

¹⁰⁷⁷ HY 1971:172, 1; 148, 3 ja 188, 1.

¹⁰⁷⁸ Lenin-juhlinnasta (SAK, yleisesti ja vasemmiston kannalta) Rentola 2005, 119, 163-164, 166-168.

¹⁰⁷⁹ ST 1970:45, 3. Leninin oli auktoriteetti, jota ei sopinut epäillä, kuten Juri Krasin korosti. Rentola 2005, 160.

¹⁰⁸⁰ Sama. Vain kahden ideologian olemassaoloon viitattiin niin Karjarannan Kaalepin pakinassa kuin saman numeron pääkirjoituksessa.

¹⁰⁸¹ ST 1970:45, 4.

Lenin-kritiikkiä kd-lehdissä ei juuri ollut. Sellaiseksi voi katsoa – ja monet puoluevähemmistöön kuuluneet Tampereella närkästyneinä katsoivatkin – Mauri Sirnön *Hämeen Yhteistyössä* esittämän arvion, jopa varoituksen. Sirnön mukaan vasemmiston tulisi huomata, että on olemassa "toinenkin vaara" (sen lisäksi että vaarana on ollut joidenkin Leninin vastustajien ajautuminen fasismiin): se vaara on "[kansan]liike, joka pyrkii tekemään Leninistä myytin ja hänen tieteestään jumaluusopin, erehtymättömän kaiken selittäjän". Leninin tulisi päinvastoin olla esimerkki älyllisyyteen, "iäisyysuskomusten halveksuntaa" ja myös "eilen hyväksytyjen teorioiden ja menetelmien tarkistamista". Tarvitaan nykytieteeseen perustuvaa "impulssien kiihkeää etsintää".¹⁰⁸² Leninin satavuotisjuhlien aikaan tällaisen mielipiteen julkaiseminen aiheutti SKP:n piirin johdossa hämmennystä ja sai aikaan syytöksiä siitä, että nyt "jälleen kerran tölväistään Neuvostoliittoa ja sen kommunistista puoluetta ja samassa yhteydessä marxilais-leniniläistä tiedettä ja ideologiaa"¹⁰⁸³.

Suuri osa kansandemokraattien lehtien artikkeleista oli selostuksia Leninin tekemisistä, mutta enimmäkseen selitettiin nykypäivän neuvostoliittolaista ajattelua suuren esikuvan oppien kautta¹⁰⁸⁴. Lenin nähtiin sorrion ja riiston poisheittäjänä, puolitiehen jääneen porvarillisen demokratia- ja kulttuuriajattelun torjijana ja uuden, proletaarisen vapauden esitaistelijana. Lenin nähtiin myös suurena ennustajana; hän oli julistanut neuvostojen kolmannessa edustajakokouksessa tammikuussa 1918, että "tästä lähtien ihmisälyä ja neroutta ei tulla käyttämään väkivallan välineenä, riiston välineenä"¹⁰⁸⁵. Edellä kuvattu Mauri Sirnön tapainen yritys ajatella eteenpäin oli poikkeus.

Juhlavuonna korostettiin myös Leninin tieteellistä suhtautumista kulttuuriperintöön. Neuvostoliittolaisen kirjoittajan mukaan Lenin "vaati menneitten aikakausien henkisen kulttuurin syvällistä omaksumista ja kriittistä muokkausta" ja tuomitsi "kaikki pyrkimykset vieroksua kulttuuriperintöä" ottaen vanhas-ta kuitenkin vain sen, "mikä auttaa neuvostokulttuurin kehitystä".¹⁰⁸⁶ Tällainen Leninin ajatusten toistaminen ei saanut rinnalleen minkäänlaista kriittistä analyysiä siitä, miten näitä periaatteita ryhdyttiin käytännössä toteuttamaan ja mitä ne merkitsivät nykyajan Neuvostoliitossa.

Jos jätetään tarkastelun ulkopuolelle vallankumouksesta, ulkomaisesta interventtiosta ja sisällissodasta seuranneet välittömät ikävät seuraukset kuten nälänhätä ja monien teollisuus- ja kulttuurilaitosten toiminnan pysähtyminen, jäljelle jäi riittävästi esimerkkejä myös nuoren neuvostovallan suhtautumisesta Leninin mainitseman "menneitten aikakausien henkisen kulttuurin edustajiin". Jo vuonna 1920 oli suuria poliittisia oikeudenkäyntejä, joiden kohteeksi joutui-

¹⁰⁸² HY 1970:76, 4 (Mauri Sirnö, "Kulttuuririntama"). Jo Tšekkoslovakian tapahtumien jälkeen syksyllä 1968 Sirnö oli paikallisessa SNS:n piirijärjestön lehdessä todennut, että nyt on valittava kahdesta ystäväydestä toinen – ja vain toinen. Silta 1968:4, 18.

¹⁰⁸³ HY 1970:80, 7, yleisönosasto (Eino [po. Eivo!] Koivunen: "Mefisto – paholainen").

¹⁰⁸⁴ Hyviä esimerkkejä ovat APN:n välittämät artikkelit "V.I. Lenin porvarillisen ja sosialistisen demokratian oleellisista eroavuuksista" (A. Šertsjuk) ja valtiota käsittelevä "Politiikan peruskysymys" (S. Titarenko) sekä ilmeisesti myös APN:n välittämä "Lenin ja sosialistinen kulttuuri" (Vasili Hlopin), ST 1970:45, 6, 7.

¹⁰⁸⁵ ST 1970:45, 7.

¹⁰⁸⁶ Sama.

vat niin uskovaiset, osuuskuntayrittäjät kuin myös porvarillisen tieteen edustajat. Jälkimmäinen kampanja sai näkyvimmän osoituksensa 1922, jolloin Neuvosto-Venäjältä karkotettiin kerralla 160 kulttuurin alalla kunnostautunutta, muun muassa tiedemiehiä.¹⁰⁸⁷

Kehitys oli ollut nuorena neuvostovaltiossa hyvin tempoilevaa. Kun vuonna 1923 siirryttiin niin sanottuun uuteen talouspolitiikkaan (NEP), yksityisyritteliäisyys sai taas mahdollisuutensa, itse asiassa aivan uudentyypin mahdollisuuden. Kirjailija Aleksei Tolstoi puhui hyvästä "sienikesästä", sillä mainitun vuoden syksyllä esitteli peräti 42 yksityistä kustantamo Moskovan kirjanäyttelyssä yhteensä 1 349 uutta teostaan¹⁰⁸⁸!

Neuvostovaltio päätyi porvarillisen perinnön kieltämiseen ja julisti uuden, sosialistisen ainoaksi mahdolliseksi niin talous- kuin kulttuurielämässä. 1920-luvulla elettiin milloin euforista, milloin masentavan puristavaa aikaa. Poliittisessa elämässä Lenin oli julistanut jo aika pian vallankumouksen jälkeen yksipuoluejärjestelmän ainoaksi oikeaksi, ja hän piti sekasortoa ja nälkää sosialismin rakennustyön lähtökohtina, mikä oli tietenkin sillä hetkellä Venäjällä täyttä todellisuutta.¹⁰⁸⁹

Bolševikit yhdistivät marxilaista ja anarkistista utopiaa, ja osaltaan tämä johti vastakkainasettelun lisääntymiseen. Pian alkoi kasvaa uusi epätasa-arvoisuus, ja se kasvoi myös puolueen jäsenten kesken riippuen heidän etäisyydestään "vallan ytimeä", puoluejohdosta. Lyhyesti sanottuna neuvostovaltan tunnusmerkeiksi tulivat edellä kuvatun lisäksi yksityisomaisuuden kieltäminen, komentoon ja olemassa olevien resurssien jakoon perustuva talous, poliittisen demokratian puuttuminen, jyrkkä ideologinen paatos, puoluekomiteoiden ylivalta kaikilla elämänaloilla sekä turvallisuus- ym. koneiston mahdollisuus valvoa kaiken edellä kuvatun toteutumista.¹⁰⁹⁰

Neuvostovaltan ensimmäisistä vuosista on julkaistu hälyttäviä silminnäkijäkuvauksia ja myös edellä kuvatun kaltaisia analyysejä. Mutta oliko Lenin syypää epäoikeudenmukaisuuksiin, vain lähtikö kehitys kulkemaan toiseen suuntaan kuin hän halusi? Kysymys on 1960- ja 1970-lukujen suomalaisen kansandemokraattisen journalismin kannalta toisarvoinen, sillä tällaista kysymystä ei ylipäätään esitetty. Leniniä pidettiin nerona tai ainakin ylivertaisena ajattelijana ja poliitikkona. Kun puhuttiin hänestä, ei ollut sopivaa puhua neuvostovaltion epäkohdista tai epäonnistumisista.

Kansandemokraattiset lehdet eivät olleet Lenin-kirjoittelussaan yksin. Tasavallan presidentti Urho Kekkosen ajatuksia Leninistä julkaistiin muun muassa *Neuvostoliitto*-lehden vuoden 1970 ensimmäisessä numerossa. Omia kannanottojaan juhluvuoden merkeissä antoivat muun muassa SKP, SKDL ja Suomi-

¹⁰⁸⁷ Tšornyh 1998, 13, 67-68. Karjalan Sanomat 15.1.2003, 7 (Rudolf Sykiäinen, "Pelastuslaivako?"). Karkotettujen joukossa oli ensimmäinen – ja lähes 70 vuoteen ainoa – Venäjällä sosiologiasta tohtoriksi väitellyt Pitirim Sorokin ja monia filosofia.

¹⁰⁸⁸ Tšornyh 1998, 15.

¹⁰⁸⁹ Monet Neuvostoliiton tuntijat pitävät nimenomaan Leninin asettamuksia ja oppeja lähtökohtina myös Stalinin ajan ja myöhemmille poliittisille ratkaisuille. Toisin sanoen jo Lenin oli diktaattori. Kovanen 1989, 7-13.

¹⁰⁹⁰ Sama, 22, 23, 24, 39, 48.

Neuvostoliitto-Seura. SAK järjesti aiheesta näyttelyn ja SDPL lapsille Lenin-tietokilpailun.

Omia tilaisuuksiaan järjestivät myös toimittajat ja rauhanpuolustajat. Aiheesta oli ohjelmaa radiossa ja televisiossa. Pori järjesti oman Lenin-tilaisuutensa, jossa kaupunginjohtaja Heikki Koski sanoi kaupungin kunnioitettavan Leninin muistoa. Pääasiassa Suomi-Neuvostoliitto-Seuran tilaisuuksia oli myös monilla muilla paikkakunnilla. Porilainen ravintola Juhana Herttua tarjoi venäläiseen tapaan: tsaarinajan tyyliin sisustetussa salissa esiintyi neuvostoliittolainen tanssiorkesteri.¹⁰⁹¹

6.4 "Neuvostovastainen" Raamattujen salakuljetus

Raamattujen ja muun uskonnollisen kirjallisuuden salakuljettaminen Neuvostoliittoon oli 1970- ja vielä 1980-luvullakin todellisuutta, mutta ei kovin paljon keskustelua herättänyt asia. Kyse oli pitkään jatkuneesta organisoidusta toiminnasta, jonka tuloksena muun muassa Venäjän baptistit ja luterilaiset mutta myös ortodoksit saivat käyttöönsä kirjallisuutta, mutta joka tuotti myös monta kiinnijäämistä ja erilaisia tuomioita.¹⁰⁹²

Neuvostoliitossa vallitsi muodollisesti uskonnonvapaus, mutta toisaalta uskonnollisen toiminnan järjestäjät joutuivat kokemaan monenlaisia esteitä. Heitä myös tuomittiin vankeuteen, kuten luvussa 3.1.3 kuvataan. Aivan samaan tapaan suhtauduttiin uskonnolliseen kirjallisuuteen: muodollisesti se oli sallittua, mutta käytännössä esimerkiksi tällaisen kirjallisuuden maahantuonti oli luvanvaraista eli käytännössä mahdotonta.

Ulkomaalaiset salakuljetuksen organisoijat ja itse Raamattujen kuljettajat perustelivat toimintaa itselleen sillä, että mikä sopii Neuvostoliiton perustuslain takaaman uskonnonvapauden henkeen, vaikkakin on viranomaisien mielestä kiellettyä, ei voi olla moraalisesti väärin. Lisäksi Neuvostoliitossa oli ilmeistä tarvetta suuremmalle määrälle uskonnollista kirjallisuutta kuin mitä maassa painettiin. Raamattujen kuljettajat pitivät siis työtään oikeutettuna, vaikka ymmärsivät sen olevan vastoin laintulkintoja.

Neuvostoviranomaiset puuttuivat uskonnollisen kirjallisuuden kuljettamiseen joissakin tapauksissa käyttäen apunaan julkisuutta. Näin haluttiin kertoa tätä toimintaa harjoittaville, että kiinnijäämistä voi seurata paitsi ajoneuvon menetys ja mahdollinen muu tuomio myös julkisuuden aiheuttama häpeä. Tällä tavalla myös peloteltiin heitä, jotka mielivät kokeilla "uusina yrittäjinä" uskonnollisen kirjallisuuden kuljettamista.

¹⁰⁹¹ ST 1970:33-49; kaikissa näissä 17 peräkkäisessä numerossa käsiteltiin jollakin tavalla Leniniä tai muistojuhlia.

¹⁰⁹² Laajin suomeksi julkaistu selostus toiminnasta on Heinilä 2002. Se perustuu Raamattujen kuljetuksessa keskeisesti mukana olleen Pentti Heinilän samannimiseen teokseen *Erittäin salainen* (Uusi Tie, 1994). Kirja ei tarkastele ilmiötä kokonaisuutena, vaan ainoastaan maanalaisen evankelisen kirkon avustustyön näkökulmasta.

Siikaisista kotoisin olevat Reijo ja Mirja Heikkilä saivat kokea julkisuuden käyttämisen pelotuskeinona. Reijo Heikkilä oli mukana uskonnollisen kirjallisuuden organisoidussa kuljetuksessa 1970-luvun alusta alkaen, ja hän jäi tästä kiinni Neuvostoliitossa kaksi kertaa. Niistä ensimmäinen, toukokuun alussa 1972 tapahtunut, sai julkisuutta niin Neuvostoliitossa kuin Suomessa.

Heikkilät olivat kätkeneet henkilöautoonsa 40–50 Raamattua ja jonkun verran muuta uskonnollista kirjallisuutta. Osa kirjoista oli kätkeyty huolimattomasti kojelaudan taakse. Kun nämä kirjat löytyivät, autoa purettiin niin kauan kunnes koko kätkö paljastui.¹⁰⁹³

Kuljetusyritys päättyi välittömästi vain kuulusteluihin ja moitteisiin; Heikkilät pääsivät palaamaan kotiin omalla autolla maksamatta edes sakkoja. Mutta rangaistus tuli toista kautta.

Heikkilä kertoo saaneensa "muutamia viikkoja myöhemmin" (ilmeisesti noin kolme viikkoa myöhemmin) tuttavaltaan kirjeitse tiedon, että petroskoinen *Neuvosto-Karjala* on julkaissut artikkelin Heikkilöiden kiinnijäämisestä¹⁰⁹⁴. Tämä ei vielä vaikuttanut rangaistukselta, mutta sitä seurasi saman artikkelin julkaiseminen *Satakunnan Työssä* ja kaksi aihetta käsitellyttä alakertakirjoitusta.¹⁰⁹⁵

Neuvosto-Karjalan artikkelin julkaiseminen *Satakunnan Työssä* aiheutti harmia. Reijo Heikkilän esimies, maatalousoppilaitoksen rehtori soitti hänelle illalla ja pyysi luokseen. Paikalla oli myös oppilaitoksen johtokunnan puheenjohtaja. Heikkilälle näytettiin *ST:n* artikkelia ja hänen odotettiin pyytävän eroa tehtävästään. Sitä hän ei tehnyt, vaan sanoi artikkelin sisältävän virheitä, vaikka uutinen salakuljetusyrityksestä pitikin paikkansa.¹⁰⁹⁶

Sekä uutinen että *Satakunnan Työn* myöhemmät alakerrat sisälsivät Heikkilöiden mukaan virheitä, joiden vuoksi he katsoivat joutuneensa huonon journalistisen tavan uhreiksi. Heidän autossaan ei ollut läheskään niin monta julkaisua kuin uutisessa kerrottiin, mutta suurempi virhe oli toisaalla: uutinen ei yksiselitteisesti kertonut, että kyseessä oli nimenomaan uskonnollinen kirjallisuus. *TASS:n* toimittaja käytti ilmaisuja "kielletty kirjallisuus", "kielletty vahingollinen kirjallisuus", "avoimesti taantumukselliset propagandajulkaisut" ja

¹⁰⁹³ Heikkilä laati 1990-luvun alussa käsikirjoituksen matkoistaan Neuvostoliittoon ja Romaniaan. Jälkimmäisellä kerralla kiinnijäämisestä ei tullut julkista Suomessa. Neuvostoviranomaiset kuitenkin videoivat tapahtuman ns. jälkikäteen näyteltynä. Filmimateriaali julkaistiin Neuvostoliitossa, ja myöhemmin sitä käytti suomalainen elokuvayhtiö Illume Oy Raamattujen kuljettamista käsittelevässä dokumenttielokuvassaan *Taivaallinen tehtävä* (1998). Heikkilä käsikirjoitus (i.v.), sivut 8-12 ja kaksi numeroimatonta sivua.

¹⁰⁹⁴ *Neuvosto-Karjala* 1972:57, 3 (12.5.1972), *TASS:n* Leningradin osaston erikoiskirjeenvaihtajan P. Buluşevin artikkeli "Täyskäännös takaisin". Kirjoittaja lienee pseudonyymi; Pietarin journalistiliitosta ja *ITAR-TASS:n* Pietarin toimistosta 27. ja 28.10.2003 saadun suullisen tiedon mukaan tämännimistä toimittajaa ei tunneta ajankohtana.

¹⁰⁹⁵ *Kd-lehdissä* oli ollut satunnaisesti aiheeseen liittyviä kannanottoja. Esimerkiksi *SNDL:n* Pohjois-Hämeen piirijärjestö paheksui syksyllä 1971 Neuvostoliiton vastaisen kirjallisuuden julkaisemista mm. salakuljetustarkoituksessa. Vetoamus oli osoitettu tasavallan presidentille. *HY* 1971:174, 5 ("Postin tuomaa").

¹⁰⁹⁶ Heikkilä 24.9.2003.

"kielletyt tavarat"¹⁰⁹⁷. Ainoa viittaus uskonnolliseen kirjallisuuteen oli se, että jutussa mainittiin Viipurin tulliviranomaisten kertoneen, että tämä ei ollut ainoa "myttyyn mennyt" niin sanotun "slaavilaislähetystön" (lainausmerkit alkuperäisessä) julkaisujen kuljetusyritys.

Julkisuuden merkitystä ja vaikutusta korosti tässä sekin, että *Satakunnan Työ* sijoitti *Neuvosto-Karjalan* uutisen näkyvästi etusivulleen¹⁰⁹⁸.

Esimiestensä puhuttelussa Reijo Heikkilä lupasi kirjoittaa vastineen *Satakunnan Työhön*, mutta sen lähettäminen pahensi tilannetta. Vastinetta ei koskaan julkaistu, sen sijaan lehden alakerroissa kirjoitettiin asiasta uudelleen ja tapaus poiki myös yhden yleisönosastojutun.

Esiin tuotiin nyt avoimesti se, että kyse oli kristillisestä toiminnasta, sillä Karjarannan Kaaleppi kertoi Raamattujen kuljettajien puoluetaustan: "Neuvostoliitossa ollaan näet perustellusti sitä mieltä, että siellä kyllä kyetään ominkin avuin kansa valossa ja valistuksessa pitämään ilman jonkun ´slaavilaislähetyskesen´ tai Suomen kristillisen liiton puuhamiesten apuakin."¹⁰⁹⁹

Satakunnan Työssä siikaislaisia puhuteltiin otsikkoa myöten etupäässä etunimillä (sukunimi mainittiin kolme kertaa oikein ja kerran Hämmäläisenä). Lisäksi todettiin, että Heikkilöiden olisi "pitänyt tajuta, että salakuljetus on rikollinen teko ja valehtelu syntiä. Ennen muuta heidän olisi pitänyt tajuta se, että moinen teko vahingoittaa Suomen ja Neuvostoliiton suhteita." Kirjoittaja tuomitsi teon "pimeänä puuhana" ja "taantumuksen puuhana". "Moiset «turistimatkat» eivät ole vain niiden suorittajien häpeä. Se on meidän kaikkien häpeä."¹¹⁰⁰

Asiaan palasi myös pakinoitsija Rannan poika, ja nyt aiheena oli Heikkilän lehdelle lähettämä vastine. Sitä ei julkaistu, mutta lehti sai kirjoituksesta aiheen juttuun.¹¹⁰¹

Rannan pojan mukaan "Kristillisen liiton toimihenkilö Reijo Heikkilä Siikaisista tuottaa lukijoillemme edelleen iloisia lukuhetkiä". Heikkilän lähettämää vastinetta kommentoidaan estoitta¹¹⁰². Heikkilöiden mukana olleet "viisikymmentä raamattua ja puolitoistatuhatta julkaisua" olivat neuvostoliittolaisten tulimiesten mukaan "törkeän taantumuksellisia" – kumpikin tieto eroaa sekä Heikkilän vastinekirjeen että *Neuvosto-Karjalan* artikkelin antamista tiedoista.

Pakinoitsija lainaa sopivilta osin Heikkilän vastinetta, mutta nimittää häntä "poppamieheksi", joka haluaa pelastaa 240-miljoonaisen kansan nälästä ja

¹⁰⁹⁷ Neuvostoliittolaisissa uutisissa ei useinkaan eritelty, millaisesta "Neuvostoliiton vastaisesta propagandasta" oli kyse, kun salakuljettajia saatiin kiinni. Esimerkkinä Krasnaja Zvezdan uutinen, KU 1968:142, 1.

¹⁰⁹⁸ ST:n otsikointi poikkesi Neuvosto-Karjalasta ja oli paljon raflaavampi: "Siikaislaisten salakuljetus epäonnistui / ´Riemuturistit´ kiinni N-liiton tullissa". ST 1972:55, 1, 8 (pieni jatko takasivulla).

¹⁰⁹⁹ ST 1972:56, 4.

¹¹⁰⁰ Sama.

¹¹⁰¹ ST 1972:60, 4 (6.6.1972).

¹¹⁰² Ylipäättään vastineen lähettäminen tiedotusvälineille Raamattujen kuljetusasioissa oli äärimmäisen harvinaista ja jopa varottava asia. Pentti Heinilä kuvaa toimintaa niin illegeaaliksi, että julkisia kannanottoja ei voinut yleensä edes kuvitella. Pentti Heinilä 10.9.2003. Myös suojelupoliisi oli kiinnostunut tällaisesta toiminnasta ja joissakin tapauksissa kuulusteli kiinni jääneitä, kuten kuvataan Heinilä 2002 sekä Heikkilä iv., 22.

henkisestä tylsyydestä. Pakinassa sekoittuvat vastineen sanonnat ja kirjoittajan omat ajatukset: Rannan poika sanoo toiminnan taustalla olevan "todelliset rahamiehet" taustavoiminaan "salaiset ja kansainväliset neuvostovastaiset järjestöt".

Rannan poika asetti vastuuseen myös Kristillisen liiton ja maatalouskoulun. Jälkimmäisen hän muistutti nauttivan valtion taloudellista tukea. "Olisi mukava tietää, mitä johtokunta Heikkilän pariskunnan valtakunnallisesta ulkopoliitikasta tykkää. Kehottaako se sellaista jatkamaan vai riittäisikö toimintaalueeksi esimerkiksi Siikaisten kunnan rajapyykkien rajaama alue." Heikkilä itse muistaa paikkakunnan "johtavan kommunistin" olleen aktiivinen siinä, että Heikkilän tekemisiin olisi jotenkin puututtu¹¹⁰³.

Satakunnan Työ siis toisti myös *Neuvosto-Karjalassa* olleita asiavirheitä. Henkilöautossa ei voinut olla 1 500 julkaisua eikä sen merkki ollut Ford vaan Opel Record. Lehdessä ollut nimivirhe antoi Heikkilälle itsetyytyväisyyttä, ja hän arvioi *ST:n* jutut muutoinkin ala-arvoisiksi: "[...] Satakunnan Työ siinä kaiken aikaa lyö ja mustamaalaa oman maansa kansalaista [...]"; kirjoitus antaa "selvän viitteen siitä, että jonka leipää syöt sen lauluja laulat".¹¹⁰⁴

Aiheeseen, mutta ei enää Heikkilöiden tapaukseen, Rannan poika palasi kuukautta myöhemmin. Hän vaati lukijoiden nimissä "hallituksen asianomaisen ministerin" selvittämään, mitä voitaisiin tehdä Stefanus-Lähetyksen "kansojen ystävyysuhteita vahingoittavan toiminnan lopettamiseksi"¹¹⁰⁵ SKDL:n satakuntalainen kansanedustaja Matti Järvenpää teki asiasta kyselyn¹¹⁰⁶. Heikkilöiden tapaus (eli Raamattujen ym. salakuljetus) yhdistettiin vielä kesäkuun lopulla "oikeistohyökkäykseen" Jyrki Juurikkaan kirjoituksessa¹¹⁰⁷.

6.5 Pääkirjoitusten maailma

Kansandemokraattisten suomenkielisten sanomalehtien pääkirjoitusten analyysi toteutettiin niin, että aineisto kerättiin lehdistä yhden kuukauden jaksoissa vuosilta 1964, 1966, 1968, 1970 ja 1973¹¹⁰⁸. Niinä kuukausina ilmestyneiden kdelehtien pääkirjoituksista etsittiin kaikki maininnat Neuvostoliitosta. Pääkirjoituksia käytiin läpi noin 430. Useimmissa ilmestyneissä numeroissa oli niitä yksi, mutta varsinkin *Kansan Uutisissa*, *Hämeen Yhteistyössä* ja *Satakunnan Työssä* saattoi olla yhdessä numerossa kaksi, jopa kolmekin pääkirjoitusta.

¹¹⁰³ Heikkilä 24.9.2003. Ilmeisesti paikkakunnalta lähetetty oli *ST:n* yleisönosastokirjoitus 8.6.1972, nimimerkki Otamon Viku. Heikkilöiden toimintaa kuvataan siinä "saasteen virtaamiseksi". *ST* 1972:61, 2.

¹¹⁰⁴ Heikkilä i.v., i.s.

¹¹⁰⁵ *ST* 1972:63, 4.

¹¹⁰⁶ *ST* 1972:65, 7. Ulkoministeri Ahti Karjalainen totesi, että pienenä julkaisuna Stefanusviesti ei kykene vaarantamaan Suomen ja Neuvostoliiton suhteita, mutta lehden kirjoittelulla on kuitenkin negatiivisia vaikutuksia kirkkojen kansainväliseen yhteistoi-
mintaan. *KS* 1973:5, 10 (DLP).

¹¹⁰⁷ *ST* 1972:69, 7.

¹¹⁰⁸ Luetut lehdet ja kuukaudet, ks. liite 2.

Kaikki lehdet olivat mukana vertailussa mutta kuitenkin niin, että niitä oli tarkastelussa joka tutkimuskuukaudelta vain neljä. Koska *Tiedonantaja* alkoi ilmestyä vuonna 1968 ja *Uusi Päivä* lopetti ilmestymisensä seuraavana vuonna, tämäkin vaikutti valintoihin. Johtavan lehden, SKDL:n ja SKP:n pää-äänenkannattajan *Kansan Uutisten* osuus tarkastelussa korostuu (se on mukana neljältä kuukaudelta viidestä, ei vuonna 1973), mutta niin oli sen asemakin keskeinen sekä puolueen sisällä että valtakunnan politiikkaa ajatellen.

Lehtien välinen vertailu on kvantitatiivisesti vaikeaa, koska niiden ilmestymistiheys oli erilainen (*Tiedonantajalla* jopa vain kaksi kertaa kuukaudessa, *Kansan Uutisilla* joka päivä). Toinen syy vertailun vaikeuteen on se, että lehdet käyttivät joissakin tapauksissa samoja uutistoimisto *Demokraattisen Lehtipalvelun* (DLP) pääkirjoituksia joko sinällään, lyhennellen tai muutellen. Eräiltä osin on mahdollista tehdä päätelmiä lehtien eroistakin. Tärkeintä on kuitenkin kokonaiskuva koko kd-lehdistön kiinnostuksen painopisteistä sekä vuosien myötä tapahtuneesta kiinnostuksen siirtymästä.

Tarkastelukuukausien ajalta löytyi pääkirjoituksista 186 Neuvostoliittoa koskevaa mainintaa. Laskennassa on otettu eri tapauksina eri lehdissä huomioon myös samat DLP:n laatimat pääkirjoitukset. Jos näin ei olisi tehty, olisi päädytty aineiston ei-yhteismitallisuuden vuoksi vaikeuksiin. Yhteenveto pääkirjoitusten Neuvostoliitto-maininnoista on koottu taulukkoon 6.1 (sivu 248).

Koko tarkasteluaikana eniten käsiteltiin Suomen ja Neuvostoliiton suhteita ja kauppaa. Näitä mainintoja oli 77, yli 41 % kaikista maininnoista. Usein käsiteltiin myös Neuvostoliiton ulkopoliittikkaa (joskus yhdistyneenä kansainväliseen politiikkaan tai suurvaltojen väliseen kilpailuun avaruudesta); mainintoja oli 56 (30 %).

Muut aiheet oli mahdollista sovittaa teemoihin "Neuvostoliiton sisäpolitiikka" (19 mainintaa), "neuvostovastaisuus" (17 mainintaa), "Lenin" (10 mainintaa) sekä "Suomen ulkopoliittikka suhteessa Neuvostoliittoon" (7 mainintaa). Viimemainittu ryhmä sivuaa ensin mainittua, mutta siihen otettiin nimenomaan Suomen omaa politiikkaa koskevat maininnat.

TAULUKKO 6.1

Kd-lehtien pääkirjoitusten Neuvostoliitto-maininnat

	1964, lokakuu				1966, tammikuu				1968, syyskuu				1970, huhtikuu				1973, toukokuu				yhteensä
	KS	KT	KU	UP	KS	KT	KU	ST	KU	ST	TA	UP	HY	KU	KÄ	TA	HY	KS	KÄ	TA	
Nl:n sisäpolitiikka	1	3	5	6					2					2							19
Nl:n ulkopoliitiikka	2	4	10	4	1	1	3		7	1	2	4	5	4	1	1	3	1	1	1	56
Suomen ja Nl:n kauppa, suhteet ja YYA	5	3	3	5	2	3	6	3	5	1	2	3	10	9	1	3	8	1	2	2	77
Suomen ulkopoliitiikka	1					1			1	1				3							7
neuvostovastaiset ilmiöt	4		1	4	1				1					3		1	1	1			17
Lenin													4	2	1	2					10

Demokraattisen Lehtipalvelun pääkirjoituksia julkaistiin näinä kuukausina kahdessa tai useammassa kd-lehdessä 18 eri kertaa, niistä kuusi vuonna 1964 ja kuusi vuonna 1968. Useimmissa tapauksissa pääkirjoitus oli sama tai lähes sama (usein otsikoita muutettiin) kahdessa tai kolmessa lehdessä. Suomen ja Neuvostoliiton välistä kauppaa kosketellut pääkirjoitus lokakuussa 1964 julkaistiin kaikissa neljässä tutkitussa lehdessä. Joissakin tapauksissa kirjoituksia oli lyhennetty (esimerkiksi KU 10.10.1964), joissakin tapauksessa täydennetty (esimerkiksi KT 1964:239, 3, jossa on Oulua koskeva lisäys). Huhtikuussa 1970 *Hämeen Yhteistyön* päätoimittaja teki työergonomisen keksinnön ja julkaisi *DLP:n* pääkirjoituksen kahteen osaan jaettuna lehden peräkkäisissä numeroissa¹¹⁰⁹.

Muutostrendeistä tärkein oli se, että Neuvostoliiton sisäpolitiikka kiinnosti kd-lehtien pääkirjoitusten tekijöitä oikeastaan vain vuonna 1964 eli puoluejohtajan vaihdoksen jälkeen. Maininnoista 79 % on siltä vuodelta. Keväällä 1973, jolloin olisi voinut ajatella toisinajattelijakysymyksen olleen ajankohtainen, aihetta ei käsitelty ollenkaan.

Suosituin tema, Suomen ja Neuvostoliiton väliset valtiolliset, puolue- ym. suhteet, kauppa sekä YYA-sopimus oli kestoaihe, jota käsiteltiin varsin tasaisesti jokaisena tarkastelujaksona. Sama koskee myös Neuvostoliiton ulkopoliittikan käsittelyä. Vuonna 1966 aihe oli hieman vähemmän esillä, mutta silloin oli kansainvälisessä politiikassakin suvantovaihe.

Suomen ulkopoliittikkaa suhteessa Neuvostoliittoon kansandemokraattiset lehdet käsitelivät yllättävän vähän. Mainintoja oli seitsemän, alle 4 % kaikista maininnoista. Toisaalta aihe tuli epäsuorasti käsitellyksi joissakin tapauksissa silloin, kun puhuttiin Suomen ja Neuvostoliiton suhteista. Mutta Suomen ulkopoliittinen linja erillisiasiana kiinnosti pääkirjoitusten tekijöitä siis varsin vähän.

Puhe neuvostovastaisista ilmiöistä on mielenkiintoinen ilmiö, koska vastoin odotuksia se ei noussut ollenkaan esiin syyskuun 1968 mielipiteissä, ei edes *Tiedonantajassa* ja sen edeltäjässä. Vuonna 1966 oli tavallaan luonnollista, että aiheesta ei puhuttu. Lokakuussa 1964, jolloin puoluejohtaja oli vaihtunut ja jolloin syytettiin länttä ja oikeistopiirejä neuvostovastaisen hysterian lietsomisesta, aihe oli esillä. Mutta mikä sai kd-lehdet innostumaan asiasta huhtikuussa 1970? Kansainvälinen tilanne oli kiristynyt ja SKDL oli joutunut oppositioon, siinä kaksi todennäköistä selitystä.

Leniniä esikuvana, neuvostovaltion luojana ja Suomen itsenäisyyden taakajana käsiteltiin vain vuonna 1970, jolloin tuli kuluneeksi 100 vuotta hänen syntymästään. Osa pääkirjoituksista käsiteli samalla Suomen ja Neuvostoliiton välisten suhteiden historiaa, mikä olikin luonnollista.

Lehtien välisistä eroista uskaltaa aineiston perusteella sanoa jotakin. *Hämeen Yhteistyö* oli mukana tarkastelussa vain vuosina 1970 ja 1973, ensin "enemmistöläisenä" ja sitten "vähemmistöläisenä". Kummassakin tapauksessa lehti kirjoitti usein Suomen ja Neuvostoliiton suhteista ja myös melko paljon Neuvostoliiton ulkopoliittikasta. Erona oli se, että vuonna 1973 Rauno Setälän johtama HY kirjoitti enemmän Suomen puolueiden suhteista NKP:hen, Väinö

¹¹⁰⁹ HY 1970:63, 3 ja 1970:64, 3 on yhdessä sama kuin KÄ 1970:37, 4, kaikki eri otsikoilla.

Hakalan aikana vuonna 1970 oli keskitytty enemmän valtioiden välisiin suhteisiin. Setälä halusi sanoa sanansa siitä, kenellä suomalaisista on itänaapuriin hyvät suhteet ja kenellä ei.

Kansan Uutiset kirjoitti monipuolisesti lähes kaikesta. Sekin kiinnostui kuitenkin aika vähän Suomen ulkopolitiikasta. Kuitenkin suurin osa tästä aiheesta kirjoitettu oli nimenomaan Jorma Simpuran *KU:ssa* kirjoittamaa (yksi maininta kuudesta oli *Kansan Tahdossa*, yksi *Tiedonantajassa*). *Uuden Päivän* ohella *KU* kirjoitti eniten sellaisista konkreettisista asioista kuin maiden välisen kauppavaihdon yksityiskohdista, esimerkiksi sähköveturihankinnoista.

Kansan Sanan ja *Kansan Tahdon* julkaisemassa *DLP:n* pääkirjoituksessa lokakuussa 1964 esitettiin ensimmäistä kertaa julkista arvostelua Neuvostoliittoa kohtaan. Puoluejohtajavaihdokseen suhtauduttiin periaatteessa maltillisesti ja uskoen Neuvostoliiton jatkavan valitsemallaan tiellä, mutta tapahtuman yllätyksellisyyttä oli lisännyt se, "että Neuvostoliiton virallinen tietotoimisto TASS myöhästyy aina, ja lännen uutistoimistot pääsivät tulkitsemaan kaikkia tapahtumia oman makunsa mukaisesti"¹¹¹⁰. *Uusi Päivä* oli vastaavassa pääkirjoituksessaan muutoin samoilla linjoilla, mutta ei esittänyt kritiikkiä neuvostoliitolaisten tiedotuskäytäntöä kohtaan; *Kansan Uutiset* kääri kritiikkinsä pumpuuliin¹¹¹¹.

Osa Neuvostoliiton sisäisiä asioita käsitelleistä pääkirjoituksista koski maan teknistä edistystä, muun muassa avaruuslentoja. Osaksi näissä oli asiayhteys kansainväliseen politiikkaan, sillä kilpailu avaruuden valloituksesta oli yksi osa Neuvostoliiton ja Yhdysvaltojen kamppailusta "maailman herruudesta". Näin asia ainakin kd-lehtien pääkirjoituksissa ymmärrettiin. Syksyllä 1968 jopa arveltiin, että Neuvostoliitto tekisi ensimmäisen miehitetyn kuulennon¹¹¹².

Neuvostoliiton ulkopolitiikassa käsiteltiin monia eri puolia, tietenkin myös Suomeen liittyviä. Mutta kirjoitettaessa esimerkiksi Kiinasta tai DDR:stä mainittiin Neuvostoliitto yleensä hyväntekijänä¹¹¹³. Tämä Neuvostoliiton ylivertaisuus ja esimerkillisyys tuli esiin myös vuonna 1970 Leniniä koskevissa pääkirjoituksissa. "Lokakuun vallankumous Venäjällä 1917 on muodostunut lähtökohdaksi koko sille valtavalle muutosprosessille, jota aikamme elää", *Kansan Uutiset* kirjoitti¹¹¹⁴.

Tässä yhteydessä muistutettiin yleensä aina, että Lenin oli ollut myötävaikuttamassa Suomen itsenäistymiseen. "Hänen johtamansa neuvostohallitus

¹¹¹⁰ KS 1964:200, 3 ("Hrushtshevin eron tausta") ja KT 1964:241: 3 ("Yllätys Moskovasta"). Kirjoittajan voi valita muutamista ehdokkaista. *DLP:n* päätoimittaja oli Arvo Wallin ja SKP:n kansainvälisellä osastolla työskenteli asiaan hyvin perehtynyt Olavi Poikolainen. SKP:n kv-toimitsija Armas Äikiä tuskin olisi tällaista kirjoittanut. Tapausta voi verrata 4 ½ vuotta myöhemmin tapahtuneeseen, Tshekkoslovakian miehityksestä johtuneeseen SKP:n päätökseen peruuttaa 50-vuotisjuhla. Sitä on sanottu (A. Beljakov) SKP:n "ensimmäiseksi itsenäiseksi päätökseksi", mikä on liioittelua.

¹¹¹¹ UP 1964:241, 3 ("NKP:n tapahtumat"). KU 1964:282, 4 ("Johtajavaihdos Kremlissä").

¹¹¹² KU 1964:279, 4 ("Avaruusetumatka"), KU 1968:260, 4 ("Neuvostoliitto ei hellitä").

¹¹¹³ Esimerkiksi *DLP:n* pääkirjoitus KS 1964:188, 3 ("Juhlapäivä Kiinassa"), *KU:n* oma pääkirjoitus aiheesta 1964:266, 4 ("Kiinan juhlapäivä") sekä KU 1964:272, 3 ("DDR 15 vuotta").

¹¹¹⁴ KU 1970:108; 4 ("Leninismi tänään").

myönsi Suomen itsenäisyyden, mikä loi perustaa Suomen ja Neuvostoliiton kansojen ystävyyden kehittymiselle."¹¹¹⁵ Leninin "palvonta" ei *Hämeen Yhteistyössä* suinkaan alkanut Rauno Setälän aikana, vaan jo hänen edeltäjänsä Väinö Hakala julkaisi neuvostojohtajan satavuotispäivänä hänen kuvansa pääkirjoituksen yläpuolella¹¹¹⁶. Hakalan pääkirjoitusten perusteella ei jälkikäteen voi yhtyä häntä kohtaan esitettyyn "revisionismikritiikkiin"¹¹¹⁷.

Neuvostovastaisuuden tuomitseminen perustui eri vaiheissa ja eri lehdisissä hieman erilaisiin tilanteisiin. Vuonna 1964, jolloin kd-lehdistö oli arvostellut muun muassa uutistoimisto *TASS:n* hitautta, neuvostovastaisuudeksi leimattiin se, että porvarilehdet jatkoivat tätä keskustelua¹¹¹⁸. Samaan aikaan pääkaupungin lehti arvioi neuvostovastaiseksi mielenosoitukseksi puolustusvoimien harjoituksen¹¹¹⁹. *Uusi Päivä* naurahti sille, että *Turun Sanomat* oli löytänyt "apinamaisia piirteitä" Neuvostoliiton olympiajoukkueesta, tämä oli merkki neuvostovastaisuudesta¹¹²⁰.

Vuonna 1970 neuvostovastaisuudeksi leimattiin selvästi naapurimaahan kohdistuneet toimet, kuten Suomen ja Neuvostoliiton sotilasmaaotteluhiihdon aikana jaetut venäjänkieliset lentolehtiset tai Keskustapuolueen propaganda siitä, että sosialismi vie maanviljelijältä viimeisenkin lehmän¹¹²¹. *Tiedonantaja* tyytyi neuvostovastaisuuden kritiikissään puhumaan pääkirjoituksessa yleisellä tasolla, ilman konkreettisia esimerkkejä¹¹²².

Valtiolliset ja kauppasuhteet antoivat paljon kirjoitusaiheita. *DLP* muistutti, että vuosien myötä kansan enemmistö oli tullut kansandemokraattien heti sodan jälkeen viitoittaman ulkopoliittisen linjan taakse ja tukemaan hyvien suhteiden ylläpitoa Neuvostoliittoon¹¹²³. Porkkalan palautuksen 10-vuotispäivä muistettiin ja Helsinkiin suunniteltu suomalais-neuvostoliittolainen rauhanpatsas sai *Kansan Uutisten* tuen¹¹²⁴.

Sisällöltään konkreettisin, painavin ja myös historian saatossa kestävin osa pääkirjoituksista kosketti Suomen ja itänaapurin kauppaa ja taloudellista yhteistyötä. Näissä pääkirjoituksissa, erityisesti *Kansan Uutisissa* eli Jorma Simpuran kynästä, ei vain haluttu kauppavaihdon laajentamista, vaan pohdittiin sen merkitystä ja tulevaisuuden näkymiä. Mukana oli kritiikkiä "asian jarruttajia" kohtaan, mutta myös selväjäristä näkemystä idänkaupan monipuolisesta taloudellisesta merkityksestä Suomelle.¹¹²⁵

¹¹¹⁵ HY 1970:67, 3.

¹¹¹⁶ HY 1970:76, 3 ("Leninin syntymäpäivänä").

¹¹¹⁷ Samaa on sanottava Uutta Päivää vastaa esitetystä kritiikistä; jos siitä perataan pois SKP:n vähemmistön arvostelu, jäljelle jää hyvin vähän suoranaista Neuvostoliiton arvostelua.

¹¹¹⁸ KS 1964:210, 3 ("Asian arviointi ja huhut").

¹¹¹⁹ KU 1964:275, 3 ("YH-64 vastatuulella").

¹¹²⁰ UP 1964:243, 3 ("Apinamaisuudesta").

¹¹²¹ KU 1970:107, 4 ("Kajaanissa tapahtunutta") ja KU 1970:115, 4 ("Kapun mainingit korkeina käyvät").

¹¹²² TA 1970:17, 2.

¹¹²³ KS 1966:11, 3 ("Ulkopolitiikka").

¹¹²⁴ KT 1966:20, 3 ("Porkkala") ja KU 1966:5, 4 ("Rauhanpatsas").

¹¹²⁵ Esimerkiksi KU 1970:116, 4 ("Kauppaamme aktivoitava Neuvostoliiton kanssa").

6.6 Lehdet TASS:n ja APN:n apajilla

Kansan Ääni oli kolme kertaa viikossa pienenä tabloidi-kokoisena Vaasassa ilmestynyt Etelä- ja Keski-Pohjanmaan kd-lehti, joka etsi omaa ilmettään paikallisista kunnallis- ja ammattiyhdistysuutisista, mutta seurasi myös poliittista järjestöelämää. Neuvostoliittoa koskevista jutuista melkoinen osa kosketteli Suomi-Neuvostoliitto-Seuran toimintaa. Tarkasteluajankohdan (1.1.-30.6.1973) uutisissa painottuivat kuitenkin vielä enemmän yya-sopimukseen liittyvät tapahtumat ja kannanotot, koska sopimuksen 25-vuotisjuhla vietettiin huhtikuun alussa.

Kuuden kuukauden aikana *Kansan Äänen* 70 numerossa julkaistiin yhteensä 145 Neuvostoliittoa tavalla tai toisella käsittelevää juttua. Niitä oli siis keskimäärin kaksi numeroa kohti; joissakin numeroissa tällaisia juttuja ei ollut ollenkaan, joissakin taas useita.

Kuopiolaisessa *Kansan Sanassa* Neuvostoliitto-juttuja oli saman ajankohtana huomattavasti enemmän, 370 (lehden numeroita 71). Niiden painoarvo lehdessä ei kuitenkaan oleellisesti poikennut *Kansan Äänestä*, sillä KS oli seitsenpalstainen, "normaalin" sanomalehden kokoinen, ja sivupinta-ala oli *Kansan Ääneen* verrattuna lähes kaksinkertainen.¹¹²⁶

Lehtien Neuvostoliitto-journalismissa oli kuitenkin eroja. Ennen kaikkea erot johtuivat siitä, että *Kansan Ääni* julkaisi etupäässä APN:n ja *Kansan Sana TASS:n* juttuja. *KÄ* näyttää pyrkineen tarjoamaan suomalaisten paikallisuutisten ohella Neuvostoliitto-taustajuttuja, *Kansan Sana* taas painottui paikallisuutisten ohella seuraamaan valtakunnan ja ulkomaanuutisia. *KS:n* julkaisemat *TASS:n* jutut painottuivat juuri tapahtuneisiin asioihin. Tämä painotusero näkyy siinäkin, että *KS* käytti *DLP:n* juttuja enemmän kuin *KÄ*.

Kansan Äänen Neuvostoliitto-jutuista 25 oli APN:n isoja (vähintään kaksipalstaisia) juttuja, muutamat reportaasityyppisiä valokuvineen ja toiset kolumneja tai vastaavia asiantuntijakirjoituksia. APN:n Neuvostoliitto-juttuja julkaistiin lisäksi ainakin 33 muuta¹¹²⁷. Ne olivat pieniä, yksipalstaisia, usein vain 1-2 kappaleen mittaisia "palstantäytteitä". Lisäksi lehdessä oli yhdeksän Neuvostoliittoa käsittelevää *TASS:n* uutista. Neuvostoliittolaisten tietotoimistojen aineisto käsitti noin 44 prosenttia kaikista *Kansan Äänen* Neuvostoliitto-jutuista.

Neuvostoliittolaisten tietotoimistojen osuus lehden sisällössä oli kuitenkin edellä kuvattua näkyvämpi. Lehdessä oli kuuden kuukauden aikana 25 APN:n isoa, muita aiheita kuin Neuvostoliittoa käsittelevää juttua. Samantapaisia pie-

¹¹²⁶ *KÄ:n* keskisivumäärä oli 10,7. Lehti ilmestyi kaksi kertaa 6-sivuisena, kaksi kertaa 10-sivuisena, kaksi kertaa 16-sivuisena (huhtikuun lopulla pääsiäisen aiheuttaman ilmestymiskatkoksen jälkeen sekä toukokuun lopulla), kaksi kertaa 20-sivuisena (kummatkin numerot kesäkuussa) sekä kaksi kertaa 24-sivuisena (työväenlehtipäivän numero maaliskuussa sekä vappunumero 29. huhtikuuta). Muut numerot olivat 8- tai 12-sivuisia. *KS:n* suurempikokoisten sivujen keskimäärä oli 9,8. Numeroista oli 8-sivuisia 46 ja 16-sivuisia yksi, muut olivat 10- tai 12-sivuisia.

¹¹²⁷ Joitakin juttuja julkaistiin ilman lähdemerkintää. Olen niiden osalta itse päätellyt, voisivatko ne olla APN:n tuotantoa. Tämän vuoksi joku tällainen juttu on myös saatanut jäädä huomaamatta. Ns. miinuksia ei ole laskettu jutuiksi.

niä *APN:n* juttuja oli lisäksi 22 ja *TASS:n* uutisia eri puolilta maailmaa 30. Neuvostoliittolaisten toimistojen juttuja oli näin ollen yhteensä 144 eli noin kaksi numeroa kohti.

Kansan Äänen julkaisemat *TASS:n* uutiset koskivat mm. Vietnamin sotatapahtumia ja rauhanneuvotteluita, Suomen ja Neuvostoliiton suhteita sekä Länsi-Euroopan asioita. *APN:n* juttujen kirjo oli todella laaja: joukossa oli kolumneja, Neuvostoliiton historiasta kertovia artikkeleita, luonnontieteen ym. saavutuksia ja pikku-uutisia eri puolilta maailmaa ja eri elämänaloilta (esimerkiksi Siperian öljyvaroista, influenssasta, mikroskooppisen kokoisesta veturin pienoismallista, Rubensin taulusta sekä doping-kiellosta sammakoiden juoksukilpailuissa).

Kansan Sanassa korostui selvästi omien sekä *DLP:n* Neuvostoliitto-juttujen osuus, vaikka neuvostoliittolaisten uutistoimistojen juttuja olikin paljon. Erilaisia Neuvostoliittoa ja Suomen ja Neuvostoliiton välisiä suhteita käsitteleviä juttuja oli *Kansan Sanassa* 130, ja niistä lähes 50 oli lehden toimituksen tai avustajien tekemiä.

Muutamit näyttävät yhteiset jutut eivät muuta lehtien erilaisuudesta syntyvää perusvaikutelmaa. Toki oli yhteisiä juttuja, lähinnä *DLP:n* uutisia ja joitakin *APN:n* isoja artikkeleita. Niitä olivat esimerkiksi *APN:n* jutut kuvittajakolmikko Kukriniksystä¹¹²⁸, Neuvostoliiton työläisten haluttomuudesta käyttää lakko-oikeutta¹¹²⁹, "maailman vanhimmasta ihmisestä" eli 167-vuotiaasta Širali Mislimovista¹¹³⁰, hyljesaaren elämästä¹¹³¹, neuvostoliittolaisten lomailusta¹¹³², lasten taiteesta¹¹³³, Ugandan ammattikoulutuksesta¹¹³⁴ sekä moskovalaisesta sydänambulanssista¹¹³⁵. Useampipalstaisista *DLP:n* jutuista yhteinen oli Mikko Eräsen juttu Pääjärven rakennustyömaasta¹¹³⁶ sekä *TASS:n* juttu Neuvostoliiton ympäristönsuojeluongelmista¹¹³⁷.

Lehdissä julkaistiin kaksi samaa *DLP:n* Neuvostoliittoa käsittelevää pääkirjoitusta. Ne käsitelivät yya-sopimuksen juhlapäivää¹¹³⁸ sekä Leonid Brežnevin vierailua Saksan liittotasavaltaan¹¹³⁹. *Kansan Ääni* julkaisi myös pääkirjoit-

¹¹²⁸ KÄ 1973:3, 6 ja KS 1973:5, 5.

¹¹²⁹ KÄ 1973:6, 7 ja KS 1973:7, 8.

¹¹³⁰ KÄ 1973:9, 10 ja KS 1973:9, 4.

¹¹³¹ KÄ 1973:25, 8 ja KS 1973:34, 4.

¹¹³² KS 1973:29, 4 ja KÄ 1973:30, 9.

¹¹³³ KÄ 1973:32, 8 ja KS 1973:33, 4.

¹¹³⁴ KÄ 1973:35, 4 ja KS 1973:43, 10. Neuvostoliitto loi suhteet Ugandaan Idi Aminin valtaantulon jälkeen, ja näin suomalaisillekin tarjottiin tietoa maan kehityksestä.

¹¹³⁵ KS 1973:48, 8 ja KÄ 1973:51, 7.

¹¹³⁶ KÄ 1973:17, 7 ja KS 1973:19, 4. KS julkaisi aiheesta ja ylipäätään Neuvostoliiton lähi-alueella tapahtuvasta maiden välisestä taloudellisesta yhteistyöstä muitakin juttuja, mikä sopi hyvin itäsuomalaiselle lehdelle. Pääjärvestä myös KS 1973:29, 2 (DLP) sekä 1973:32, 3 (DLP, Aulis Juvela), Kostamuksesta KS 1973:37, 1-2 (TASS).

¹¹³⁷ KS 1973:56, 8 ja KÄ 1973:57, 11.

¹¹³⁸ KÄ 1973:39, 3 ja KS 1973:40, 3.

¹¹³⁹ KÄ 1973:57, 4 ja KS 1973:59, 3. Vierailua käsittelevä juttu KS:n nimimerkki Kalle (päätoimittaja Kaarlo Koskinen) alakerrassa 1973:59, 3.

tuksen Neuvostoliiton aloitteista ETY-kokouksen aikaansaamiseksi¹¹⁴⁰ sekä *Kansan Sana* pääkirjoituksen idänkaupasta ja EEC:stä¹¹⁴¹. Vain *KÄ* noteerasi sen, että Leonid Brežneville myönnettiin Leninin rauhanpalkinto¹¹⁴².

Vaikka lehdissä oli myös joitakin muita pieniä yhteisiä Neuvostoliittojuttuja, edellä kuvattu lehtien ero on selvästi nähtävissä. Se tulee selvennäväksi kun tarkastellaan, millaisia olivat lehtien omat Neuvostoliitto-aiheisiin liittyvät jutut.

Kansan Äänessä oli maininnan arvoisia omia tai avustajien juttuja 14. Niistä viisi voi laskea jonkinlaisiksi "paljastuskirjoituksiksi". Kaksi juttua kritisoi yya-juhlien viettoa. Helmikuussa 1973 lehti julkaisi näyttävästi SNS:n Vaasan osaston kannanoton, jossa tuomitaan kaupunginvaltuuston luentotilaisuudessa sattunut "välikohtaus". Otsikon "Äärioikeiston touhuilu Vaasassa saa jyrkän tuomion" alla tuomitaan "eräs Kokoomuksen ja Kristillisen Liiton ryhmän edustaja", joka oli "jakanut erittäin törkeitä ja valheellisia tietoja Neuvostoliitosta sisältävää kirjasta valtuuston jäsenille". Kirjaseen nimeä ei lehdessä mainita.¹¹⁴³

Huhtikuussa 1973 *Kansan Ääni* polemisoi Vaasan yhteislyseon tapaa käsitellä yya-sopimusta. Lehden mukaan taantumus ei aio antautua suosiolla, "vaan se on ryhtynyt vastahyökkäykseen ja tällaisen hyökkäyksen kohteeksi on joutunut viimeksi yya-temaviikko. Näin myös Vaasan Yhteislyseossa." Esimerkkinä taantumuksen hyökkäyksestä oli se, että koululle kutsuttiin aiheesta esitelmöimään "oikeistolainen eversti".¹¹⁴⁴ Vähän myöhemmin lehti kritisoi Seinäjoen kaupungin tapaa olla tukematta taloudellisesti "riittävästi" yya-juhlan viettoa.¹¹⁴⁵

Paljastuskirjoitusten luonteinen oli myös uutinen närpiöläisellä tehtaalla olleesta työsuhderiidasta, joka alkoi kun eräs työntekijä valmisti itselleen rintakoristeeksi Neuvostoliiton lipun jätekankaasta. *KÄ:n* mukaan työntekijää syytettiin materiaalin varastamisesta, mutta poliisin tultua paikalle riita ratkesi.¹¹⁴⁶

Kansan Sanan paljastuskirjoitukset olivat toisenluontoisia. Yya-sopimuksen juhluvuosi nosti kritiikkiä joensuulaisen kokoomuslehden pakinoitsijan mielipi-

1140 *KÄ* 1973:9, 4. Voi "huoletta lähteä siitä, että kaikki kansainvälinen, ulkopoliittikka ja myös valtakunnallinen on DLP:n tuotantoa. Päätoimittaja Kangasmäki kirjoitti - jos kirjoitti - vain paikallisista aiheista". Tapani Elgland 28.1.2004.

1141 *KS* 1973:54, 3.

1142 *KÄ* 1973:52, 3 (V.S., "Leninin rauhanpalkinto Leonid Brežneville"). Juttu oli pääkirjoitussivulla ja varustettu B:n kuvalla; ehkä APN:n juttu ja "näpelöty DLP:n toimesta ja tekijäksi saatu [...] Veikko Salmi [...]". Erkki Peltola 7.1.2004.

1143 *KÄ* 1973:17, 1,2.

1144 *KÄ* 1973:41, 8 (-K.K., "Vaasan Yhteislyseossa sabotoitiin yya-viikkoa"). Kirjoittaja lienee Kauko Kulmala. Samantapaisesta aiheesta kirjoitti yleisönosastolla nimimerkki E.R. (1973:47, 9-10; kirjoittaja lienee pioneeriohjaaja Erik Risberg). Kirjoituksen mukaan eräässä vaasalaisessa ammattikoulussa saatiin näyttö oikeiston ryhtiliikkeestä, kun opettaja ("oikeistomaisteri") puhui oppilaille yya-sopimuksesta lähinnä sotilaspoliittisesta näkökulmasta.

1145 *KÄ* 1973:43, 5 (Työläinen, "Seinäjoen kaupunki huonosti Yya-asialla". Tällä nimimerkillä kirjoittivat "mm. Olavi Ämmälä ja Kauko Mäenpää. Monet muutkin sitä käytti". Erkki Peltola 7.1.2004.).

1146 *KÄ* 1973:44, 6 ("Neuvostoliiton lippu rinnassa - erotettiin". Otsikko ei vastaa jutun sisältöä.).

teitä vastaan¹¹⁴⁷. Lehdessä julkaistiin pieni uutinen kehnosta liputuksesta lisve-
dellä yya-juhlapäivänä¹¹⁴⁸ sekä kriittiset kommentit tohtori Veijo Saloheimon
yya-sopimusta koskettelleista puheista kouluissa¹¹⁴⁹. Ylipäätään kuitenkin mo-
net *KS:n* jutut painottuivat esimerkiksi yya-asiassa positiiviseen suuntaan ker-
tomalla Suomen ja Neuvostoliiton välisen yhteistyön, varsinkin Itä-Suomea
kiinnostavan rajayhteistyön kehityksestä.

Kansan Sanassa oli enemmän ns. human interest -tyyppistä aineistoa, kuten
esimerkiksi Leningradissa ammattikoulussa opiskelevan suomalaisen nuoru-
kaisen haastattelu¹¹⁵⁰ ja matkakuvaus uuden vuoden vietosta Pihkovassa¹¹⁵¹.
Kansan Sanassa oli myös enemmän kulttuurijuttuja, esimerkiksi neljä tv-
ohjelmiin liittyvää juttua, joita *KÄ:ssä* oli vain yksi.

KS:lle antoi ilmettä *APN:n* lääketieteellistä tutkimusta käsittelevä juttu
apinoista¹¹⁵². Edellä mainitun ammattikoululaisen haastattelun lisäksi julkais-
tiin lääketiedettä Leningradissa opiskelleen suomalaisen lähettämä kirjoitus¹¹⁵³.
Omaperäinen on myös kooste neuvostoliittolaisen kaupungin Šujan ja Pieksä-
mäen ay-aktiivien kirjeenvaihdosta¹¹⁵⁴. Lehdessä oli myös juttu Varkauden
kaupunginjohtajan haastattelusta Neuvostoliiton radiossa¹¹⁵⁵. Nimimerkki KTO
oli saanut aiheen ryssävihaa käsittelevään kirjoitukseensa Matti Klingen kirjas-
ta¹¹⁵⁶. Yleisönosastolla julkaistiin *SNS:n* Outokummun osaston puheenjohtajan
kriittinen kirjoitus paikallislehden yya-juhlaselostuksesta¹¹⁵⁷.

Kansan Sanan lukijat saivat myös neuvostoliittolaista tietoa kirjailija Solže-
nitsynin ja ylipäätään kirjallisuuden ympärillä käydystä keskustelusta¹¹⁵⁸.

Erilaisia varsinkin yya-juhliin liittyviä puffijuttuja lehdissä julkaistiin
vuoden 1973 alkupuolella runsaasti. Ne ovat mukana Neuvostoliitto-aiheisten
juttujen kokonaismäärissä. Tällaisena esimerkijuttuna on *Kansan Äänessä* jul-
kaistu ennakkouutinen KOM-teatterin vierailusta¹¹⁵⁹. Siihen liittyi myös ilmei-
nen toimituksen työtaturma. Lehti julkaisi lauantain 10.3.1973 numerossaan

¹¹⁴⁷ *KS* 1973:15, 1973:31, 7 ja 1973:51, 7.

¹¹⁴⁸ *KS* 1973:41, 4.

¹¹⁴⁹ *KS* 1973:48, 3 (nimimerkki Kallen alakerta "Eräs puhuja") ja 5 ("*SNS:n* Joensuun osasto oikaisee tohtori Saloheimon kannanottoja") sekä 1973:49, 9 (V.S., "Joensuun horisontti", jossa mainitaan Neuvostoliiton vastaisena kannanottona mm. se, että Saloheimo on sanonut maan tuotannon laatutason olevan alemmalla tasolla kuin markkinataloudessa).

¹¹⁵⁰ *KS* 1973:2, 1, 6 (esko, "Varkautelaisnuoren onnenpotku... Opiskelu Leningradin ammattikoulussa on kiinnostavaa").

¹¹⁵¹ *KS* 1970:5, 7 (Tellervo Tuura, "Riemukas ja antoisa vuodenvaihe Pskovissa").

¹¹⁵² *KS* 1973:1, 8.

¹¹⁵³ *KS* 1973:21, 4 (Jorma Kärkkäinen, "Opiskelijana Neuvostoliitossa").

¹¹⁵⁴ *KS* 1973:34, 8.

¹¹⁵⁵ *KS* 1973:41, 5.

¹¹⁵⁶ *KS* 1973:44, 4.

¹¹⁵⁷ *KS* 1973:51, 9.

¹¹⁵⁸ *KS* 1973:9, 4 (S. Vladimirov, *APN*, "Onko Solženitsyn ryysyissä?". Kirjoituksessa selvitetään kirjailijan yksityiselämää kuten omaisuutta ja avioeroasioita) sekä 1973:51, 7 (*TASS*, "Sosialistisesta realismista". Kirjoituksessa siteerataan *Pravdan* Dmitri Markovia, joka oraakkelimaisesti puhuu "sosialistisen realismin taiteen humanististen perusteiden, sen muotojen ja tyylien moninaisuuden" syvästä paljastamisesta).

¹¹⁵⁹ *KÄ* 1973:28, 12.

takasivulla näyttävän puffin KOM-teatterin yya-tilaisuuksia varten tuottamasta esityksestä "Avaruuslintu" Vaasassa lauantaina 17.3. Esitys oli kuitenkin jo seuraavana päivänä Kokkolassa, eikä siitä ollut lehdessä mainintaa. Sinänsä tällaisia ennakkojuttuja SNS:n ja kd-järjestöväen järjestämistä yya-tilaisuuksista julkaistiin *Kansan Äänessäkin* monia¹¹⁶⁰.

Vähäisen työvoiman toimituksessa ei tällainen tapahtuma suinkaan ollut ainutlaatuinen. Lehden monet numerot näyttävät varsin suunnittelemttomilta, ja kuitenkin ne olivat useimmiten vain 8- tai 12-sivuisia. Pääkirjoituksia ja alakertoja ei ollut läheskään kaikissa numeroissa¹¹⁶¹. Myös *APN:n* juttujen sijoittelussa näyttää usein toimineen se periaate, että lehti tuli saada täyteen tavalla tai toisella. *Kansan Äänen* palveluksessa oli näinä aikoina toimituksellisessa työssä Vaasassa yhdistetty päätoimittaja ja toimitusjohtaja sekä lisäksi toimitussihteeri ja yksi toimittaja. Seinäjoella, Pietarsaareissa ja Kokkolassa oli puolipäivätoimiset toimittajat (loppu työajasta oli ilmoitushankintaa).

Toisaalta *TASS:n* ja varsinkin *APN:n* pikkujutut monipuolistivat lehteä, vaikka niiden valinta ei aina näyttänyt linjakkaalta. Voi kysyä, miten hyvin ne kaikki sopivat maakunnalliseen lehteen ja muuhun juttukokonaisuuteen.¹¹⁶²

Muulla kuin työvoiman vähyydellä ja suunnittelemttomuudella ei oikein voi selittää sitäkään, miten sattumanvaraisen tuntuisesti *Kansan Ääni* alkoi käyttää *APN:n* New Yorkin kirjeenvaihtajan Gennadi Gerasimovin juttuja. Kyseessä oli laatujournalisti, jonka jutut olisivat ehkä kelvanneet joillekin isoille porvarilehdillekin. Gerasimov, jonka juttuja kd-lehdistä käytti myös *Satakunnan Työ*, ei ollut tyyppillinen poliittinen kommentaattori, vaan hän kirjoitti välillä hyvinkin arkisista asioista. Vuoden 1973 alkupuolella hänen *Kansan Äänessä* julkaistut juttunsa käsitelivät rakkautta ja lähimmäisenrakkautta, aviopuolisovälitystä, energian säästämistä, Yhdysvaltojen kommunistivainoja, kansainvälistä politiikkaa sekä lemmikkieläinbisnestä.

Gerasimov esiteltiin 22. helmikuuta lehden uutena poliittisena tarkkailijana. Valokuvalla varustettu lyhyt elämäkerta antoi odottaa, että tulossa on ammattitaitoisen toimittajan kirjoituksia¹¹⁶³. Esittelyn jälkeen *KÄ* julkaisi Gerasimovin ensimmäisen jutun runsaan viikon kuluttua, mutta sen jälkeen alkoi epäsäännöllisyys sekä julkaisuajankohdissa että palstan ulkoasussa. Seuraava Gerasimovin juttu julkaistiin vasta huhtikuussa ja seuraava, jossa ei kuitenkaan mainita New Yorkia eikä *APN:ää*, toukokuun puolenvälin jälkeen. Vielä seuraa-

¹¹⁶⁰ Esimerkiksi *KÄ* 1973:35, 8 (yya-juhlat ja neuvostoliittolainen esiintyjä), *KÄ* 1973:40, 10 (ystävyyshuhla) sekä 1973:44 (moskovaalaistaiteilijoita Etelä-Pohjanmaalle).

¹¹⁶¹ Päätoimittajan joutuessa tekemään myös juoksupojan ja muita tehtäviä jäivät pääkirjoitukset ja pakinat joskus kirjoittamatta. Erkki Peltola 7.1.2004.

¹¹⁶² "Ensien lehteen laitettiin kaikki ilmoitukset ja omat jutut, loput täytettiin *APN:n* ja *DLP:n* tavaralla, jota roiskittiin pitkin sivuja aina mihin reikää jäi." Tapani Elgland 28.1.2004.

¹¹⁶³ *APN* esitteli toimittajan yhtenä arvostetuimmistaan, "joka osaa kirjoittaa vaikeistakin asioista lukijoita kiinnostavalla tavalla". Gerasimov (s. 1930) oli opiskellut kansainvälisiä suhteita ja juridiikkaa ja julkaissut vuodesta 1955. Hän työskenteli useissa lehdissä, 1967 alkaen *APN:ssä*, vuodesta 1972 sen kirjeenvaihtajana Yhdysvalloissa. *KÄ* 1973:21, 5.

vakin juttu (2. kesäkuuta) oli taitettu sivulle kuin täytepalaksi, ja vasta 7.6. kolumnissa oli jälleen kirjoittajan kuva ja asiaankuuluvat tiedot.

Myös *Kansan Sana* esitteli Gerasimovin uutena poliittisena tarkkailijanaan helmikuussa 1973, mutta ei julkaissut kesäkuun loppuun mennessä yhtään hänen juttuaan.¹¹⁶⁴

¹¹⁶⁴ KS 1973:22, 3. Lehden APN:n kommentaattorina jatkoi Dimitri Gaimakov. Hän tutki vuonna 1971 NKP:n korkeakoulussa tutki neuvostovastaista suomalaislehdistöä. Vrt. luku 3.1.2.

7 SELITYKSIÄ PALSTOJEN TAKAA

7.1 Toimitustyön arkipäivän ongelmia

"Meillä on Vaasassa päätoimittajan lisäksi ainoastaan yksi toimittaja, joka on sairaalassa. Lehteä olisi kuitenkin tehtävä", kirjoitti *Kansan Äänen* päätoimittaja Reino Kangasmäki toukokuussa 1971 eräälle kd-liikkeen aktiivijäsenelle, joka oli arvostellut toimitusta tehdyistä ja tekemättömistä töistä¹¹⁶⁵.

Juuri työvoiman vähyys ja erityisesti maakuntalehdissä myös toimittajien vähäinen pohjakoulutus – jota kuitenkin usein korvasi muutoin hankittu pitkäaikainen kokemus yhteiskunnallisista asioista – vaikuttivat kaikkeen journalistiikkiin, toimituksen arkipäivän onnistumisiin, epäonnistumisiin ja juttuvalintoihin. Työ oli myös raskasta¹¹⁶⁶.

Kun työ oli epämiellyttävää, niin asioita pyyhkiytyi pois muistista, kertoi myöhemmin Keijo Savolainen oman päätoimittajakautensa loppuajasta *Hämeen Yhteistyössä*. Solidaarisuutta löytyi kuitenkin toimituksen sisällä: "Mauri Sirnö kirjoitti Kulttuuririntamassaan lähdestäni; parempaa kirjoitusta ei voi kukaan jäähyväisikseen saada".¹¹⁶⁷

Lehtien sisällön kehittämistä arvioitiin silloin tällöin toimituksissa, lehtien johtokunnissa ja toimitusneuvostoissa sekä myös Yleisen Lehtimiesliiton tilaisuuksissa. Laadittiin jopa lyhyen ja pitkän tähtäyksen suunnitelmia. *Satakunnan Työn* toimitusneuvosto kuuli vuonna 1965 päätoimittajan laatiman muistion, joka hyväksyttiin ohjeeksi vastaisen varalle. Muistion mukaan lehdessä pitää olla "enemmän maakunnan alueelta reportaasheja, kunnallisia asioita yms. Seurattava tiiviisti maakunnan tapahtumia."¹¹⁶⁸ Samoja asioita korostettiin kaksi

¹¹⁶⁵ KÄ:n päätoimittajan Reino Kangasmäen kirje ex-kansanedustaja Alekski Kiviaholle 4.5.1971. KÄ:n kirjeet, KA.

¹¹⁶⁶ "Työ oli henkisesti erittäin raskasta." Partanen 15.12.2000, esipuhe.

¹¹⁶⁷ Keijo Savolainen 9.7.2003.

¹¹⁶⁸ Aarre Mäkelän muistio ST:n ns. pitkän tähtäimen ohjelmaksi. ST:n toimitusneuvosto 2.6.1965, liite. ST:n asiakirjat, KA.

vuotta myöhemmin: "Paikalliset asiat kiinnostavat lukijoita eniten".¹¹⁶⁹ Sekä *Uudessa Päivässä* että *Satakunnan Työssä* pitkään työskennellyt Seppo Siivonen vahvistaa: "Paikallisuutta korostettiin aina."¹¹⁷⁰

Jos *KÄ:n* vähäinen toimittajakunta ymmärsi riittämättömyytensä. Samoin koettiin *Satakunnan Työssä*, vaikka väkeä olikin enemmän. "Päätoimittaja joutuu liian paljon juoksemaan kaikenlaisissa pikkujutuissa, jää liian vähän aikaa suunnittelulle." Tekniikan asettamista rajoista kertoo vuonna 1965 laadittu selvitys, jonka mukaan kolmen latomakoneen käytöllä voitiin toteuttaa kahtena päivänä viikossa 8-sivuinen ja yhtenä päivänä 10-sivuinen lehti, siis yhteensä vain 26 sivua viikossa.¹¹⁷¹

Hankaluuksia syntyi myös, kun lehti painettiin toisella paikkakunnalla niin kuin *Kansan Ääni* pitkään. Helsingissä olleen toimitussihteerin ja Vaasassa olleen toimituksen välillä tieto kulki katkeillen: puolin ja toisin nähtiin tehdyn jotain väärin.

Niinpä Repan eli toimitussihteerin Reino Eeron kaimalleen päätoimittaja Reino Kangasmäelle lähettämä kirje puhuu selvää kieltä tällaisesta¹¹⁷². Toimitussihteerin valittaa, että taittopäivää edellisena päivänä ei Helsinkiin tullut juttuja "kuin nimeksi, vaikka painosopimus edellyttää 25 palstaa". Eero viestittää, että hänen keinonsa ovat vähissä: "Kun en saanut mistään tavaraa muuta kuin Jelistratovin jutun, jäi painopäiväksi niin paljon ladottavaa, että en silloinkaan saanut aamupäivällä riittävästi tavaraa ja vajausta alkoi syntyä. Vasta iltapäivällä alkoi tulla uutisia, mutta ensin vain TASS:n juttuja, joita ei saa viime kokouksen päätöksen mukaan kovin paljon laittaa."¹¹⁷³

Reino Eeron ja Vaasan toimituksen välillä olleet sadat kilometrit ja tilauksen varassa ollut puhelinyhteys eivät olleet ainoita syitä ongelmiin, vaan niitä aiheutti myös SKP:n sisäinen jakautuminen. Eero oli vähemmistöä tiukasti sympatisoiva puolueyöntekijä¹¹⁷⁴. Hän saattoi sijoittaa lehteen materiaalia, kuten Markus Kainulaisen puheen, jota päätoimittaja Vaasassa ei olisi julkaistavaksi kelpuuttanut¹¹⁷⁵. Tästä erimielisyydestä polemisoitiin ainakin henkilökoh-

¹¹⁶⁹ Pöytäkirja ST:n levikkijaoston, toimitusneuvoston, johtokunnan ja SKDL:n, SKP:n ja SNDL:n piirijärjestöjen työvaliokuntien yhteisestä kokouksesta 27.4.1967. ST:n asiakirjat, KA.

¹¹⁷⁰ Siivonen iv., 5.

¹¹⁷¹ Aarre Mäkelän muistio pitkän tähtäimen ohjelmaksi. ST:n toimitusneuvosto 2.6.1965, liite. ST:n asiakirjat, KA.

¹¹⁷² Päiväämätön Repan kirje "Terve, kaima" vuodelta 1965 tai 1966. *KÄ:n* asiakirjat, KA. Kirjeen liitteenä on lehtileikkeitä, *KÄ* 29.1.1966 ja *HY* 29.1.1966. Niiden tallettaja on halunnut osoittaa, että Eero teki DLP:n juttuihin Helsingissä haluamiaan, puolueoppositiion mielen mukaisia muutoksia. Samaa todistaa myös *KÄ* 7.9.1965 (kaksi opportunistia ja menševismia arvostelevaa lainausta Leniniltä). Leikkeen laitaan on kirjoitettu: "Reino Eero laittanut lehteen neuvottelematta."

¹¹⁷³ Sama.

¹¹⁷⁴ Samaan aikaan SKP:n Vaasan piirisihteerinä ollut Jaakko Tiainen muistelee, että Eeron kanssa näistä asioista oli vaikea edes keskustella. Jaakko Tiainen 27.6.2007. Aili Mäkinen oli sanonut jo maaliskuussa 1965, että perättömien juttujen lopettamiseksi muun muassa Eerolle pitäisi sanoa, että pitäisi suunsa kiinni. SKP pol tmk 10.3.1965, § 6. KA

¹¹⁷⁵ *Kansan Uutiset* ei puhetta julkaissut. Leppänen 1999, 122.

taisella tasolla niin kauan, kunnes lehteä alettiin painaa Vaasassa ja Eeron työsuhde päättyi.

"Lehdessä käytiin keskustelua ja järjestöissä asia oli kovasti esillä lehden sisällön saamiseksi maakunta- ja läänikeskeiseksi. Puuttui vain tahtoa ja voimaa ja vakaita toimintavuosia", kertoo pitkään *Kansan Äänessä* työskennellyt Erkki Peltola¹¹⁷⁶. Vuonna 1965 tai 1966 toimituksessa olikin sovittu, että jokaisen numeron etusivulla olisi ainakin yksi maakunnallinen kuva, mutta tästä tavoitteesta ei aina pystytty pitämään kiinni¹¹⁷⁷.

7.2 Näkemyksiä ihailusta kritiikkiin

Kansandemokraattisilla toimittajilla ei ollut vain yhtä näkemystä Neuvostoliitosta. Eräänlaisena yhteenvetona esitän tässä luvussa seitsemän toimittajan esittämiä käsityksiä kuvaamaan sitä, että ajatukset myös muuttuivat ja että eri toimittajat näkivät asiat eri tilanteissa eri tavoin.

Yksiselitteisen myönteisissä Neuvostoliitto-käsityksissä perusta rakentui usein maanalaisen kauden ja sotavuosien kokemuksen varaan. Tässä tapauksessa kirjoittaja on lisäksi asunut monia vuosia Neuvostoliitossa ja ollut Suomessa vankeudessa poliittisten mielipiteidensä vuoksi. Propagandisti Armas Äikiä näki Neuvostoliiton sodan voittajavaltiona, johon voi olla vain yksiselitteisen myönteinen suhde:

"Suomen Kommunistinen Puolue on aina kulkenut [...] Suomen ja Neuvostoliiton ystävyuden ja yhteistyön tietä. [...] Tämä tie on Suomen itsenäisyyden ja riippumattomuuden tie, ja vaikkakin Suomen ja Neuvostoliiton ystävyuden länsimaiset viholliset tarjoavat kainalosauvojaan taantumusporvaristolle ja sosdem puolue toimiston herroille, niin historiallisesti katsoen taistelu on jo ratkaistu. Jokainen horjahdus Suomen ja Neuvostoliiton ystävyuden tieltä voi jäädä vain lyhytaikaiseksi seikkailuksi, sillä Suomen kansa ei tahdo enää kulkea kansojen välisen vihan ja sotaseikkailujen Golgatan tietä." (Äikiä 1948, 175–176)

Toisessakin esimerkissä suhtautuminen Neuvostoliittoon on hyvin myönteinen. Tämäkin näkemys perustuu omiin kokemuksiin ja siihen, mitä isännät ovat asioista matkan aikana kertoneet. *DLP:n* toimittajan Pentti Kirvesmiehen kertomus ei jätä sijaa arvailuille: kehitys naapurimaassa kulkee Hruštšovin kaudella eteenpäin pitkin harppauksin, ja tässä on esimerkkiä myös suomalaisille:

"Neuvosto-Karjala alkaa yhä selvemmin olla kehityksessään niin pitkällä, että se kauneutensa ohella kiinnittää huomiota myös vauraudellaan ja hyvinvoinnillaan. [...] Näimme [...] lukuisissa kohteissa todistuksia siitä, miten Neuvosto-Karjalassa taotaan niin voimakasta pohjaa kansantalouden ja hyvinvoinnin kehittämiseksi,

¹¹⁷⁶ Erkki Peltola 7.1.2004.

¹¹⁷⁷ Päiväämätön Repan kirje "Terve, kaima" vuodelta 1965 tai 1966. KÄ:n asiakirjat, KA.

että tulosten on pakko näkyä, ne eivät voi häipyä taivaan tuuliin. Kun jo nyt kansalaiset vakuuttavat, että he elävät ja syövät hyvin, niin on miltei vaikeaa kuvitella, mitä kaikkea uutta heidän elämänsä tulee jo näinä vuosina sisältämään. Yksi asia on vuorenoarma: kehitys tulee kulkemaan eteenpäin ja ennemmin tai myöhemmin myös Suomen kansa ymmärtää, että se voi saavuttaa hyvinvoinnin vain sosialismissa ja kommunismissa!" (Kirvesmies 1961, 141)

Satakunnan Työn päätoimittajana ollut Juho Mäkelä näki pitkällä Neuvostoliiton matkallaan niin sanotusti yhtä ja toista. Vaikka hän kirjasi huolellisesti muistiin kaikki tarjotut tilastotiedot taloudellisesta ja muusta eteenpäinmenosta, hän teki myös huomioita pienistä epäkohdista. Hän kertoi yksityiskohtia, jotka muistuttivat lukijaa elämän moninaisuudesta. Perussävy oli siis myönteinen, mutta kokonaiskuva ei ollut siloteltu.

"Pääministerinä ollessaan Hruštšev puhui ankarin sanoin kuvanveistäjä Neizvestnyyn epäisänmaallisesta taiteesta, mutta runoilija Jevtušenko puolusti tätä pääministeriä vastaan ja sanoi toivovansa, että Neizvestny vielä valmistaisi monia tyyliinsä mukaisia veistoksia.

- Meillä on vanha sananlasku, joka sanoo, että kyttyräselän parantaa vain hauta, sanoi Hruštšev.

- Minä toivon meidän jo sivouuttaneen sen vaiheen, jolloin hautaa käytettiin lääkkeenä, vastasi Jevtušenko.

[...]

Neuvostoliiton kävijä seuraa erityisen kiinnostuneena neuvostokansan osallistumista koko laajuudessaan yhteiskuntansa johtamiseen. Neuvostoliitto on maa, jonka aktiivinen osallistuminen kansainväliseen elämään on muuttanut ja muuttaa jatkuvasti maailmankuvaa. Tuntuu siltä, että sen merkitys ja voima johtuu paitsi tuotantotavasta ja tuotannon kehityksestä, juuri kansan henkisestä lujuudesta, sen elämänrytmistä, sen elämänsuunnasta, myös isänmaanrakkaudesta." (Mäkelä 1967, 286, 311)

Ongelmia siis nähtiin ja niitä ei nähty – tai ei tunnustettu, että niitä nähtiin. Hämeen Yhteistyön päätoimittaja Arvi Laakso suutahti kerran erään Neuvostoliitossa käyneen henkilön esittämää kriittistä huomautusta. Kuitenkin hän kertoi itse, miten hänen omat 1930-luvun tuttunsa, Siperian kokeneet, eivät Leningradissa kutsuneet häntä kotiinsa, vaan halusivat tavata puistossa.¹¹⁷⁸

Joskus hyvin harvoin suomalainen toimittaja vertasi omaa työtään neuvostoliittolaisten toimittajien työhön. Useimmiten asiasta puhuttiin yleisellä tasolla, mutta *Kansan Uutisten* varapäätoimittaja Aili Mäkinen kohtasi asiat konkreettisesti vieraillessaan Petroskoissa työväenliikkeen veteraanin Aura Kiiskisen 90-vuotispäivillä vuoden 1968 alussa¹¹⁷⁹. Seuraava kuvaus perustuu ilman muuta neuvostoliittolaisten toimittajien kanssa käytyyn keskusteluun ja siinä on avointa arviointia olojen ja myös näkemysten erilaisuudesta.

¹¹⁷⁸ Sama. Arvi A. Laakso oli HY:n päätoimittajan vuoteen 1963.

¹¹⁷⁹ Aili Mäkinen Neuvostoliitto-kontakteista, ks. luku 5.1.4.

"Keskustelumme sikäläisten [= neuvosto-karjalaisten] toimittajakollegojen kanssa ällistyi allekirjoittanutta ensinnäkin siksi, että he seuraavat suurella aktiivisuudella lehteämme ja muita julkaisujamme, mutta myös siksi, että tästä seuraamisesta eivät ystävämme näytä olevan jyvällä lehtiemme tehtävistä, puhumattakaan niiden taloudellisista mahdollisuuksista. Sikäläiset sanoma- ym. lehdethän eivät tarvitse taloutensa tueksi maksullisia ilmoituksia eivätkä kilpaile kymmenien muiden lehtien kanssa lukijakunnasta, kuten meillä. Monia ihmetyksen aiheita lehtemme heissä synnyttää, mutta ei sitä sovi ihmetellä. Emmehän mekään täällä aina tajua, miksi Neuvosto-Karjala-lehti ja Punalippu kirjoittavat niin kuin kirjoittavat tai jättävät jotain meidän mielestämme oleellista kirjoittamattakin. Maassa maan tavalla..." (KU 1968:77, 4)

Vuosi 1968, ennen kaikkea Tšekkoslovakian tapahtumat, tuli vedenjakajaksi monella tavalla kommunistisen liikkeen sisällä. Tämä näkyi muun muassa niin, että *Tiedonantaja* alkoi ilmestyä ja käsitellä hyvin avoimesti SKP:n sisäisiä erimielisyyksiä. Vastaavasti *Kansan Uutisten* sivuilla Tšekkoslovakian tapahtumat oli uutisoitu näkyvästi ja niihin otettiin myös reilusti kantaa – vaikka asenne Neuvostoliittoon palautui varovaisen hillitymmäksi jo vuoden 1968 loppua kohti. Lehden ulkomaantoimittaja Hilikka Ahmala ei kuitenkaan joulukuussa säästellyt käsityksiään, kun hän ennakoi seuraavan vuoden tapahtumia:

"Sosialististen maiden leiri on pirstaleina, joita aiotaan koota ensi toukokuun kansainvälisessä kokouksessa. Euroopan kansandemokratian sosialismi on vuoden sisällä tullut entistä kirjavammaksi, puhumattakaan kaukaisemmista sosialistisista maista. Tämä ristiveto kulkee myös kansandemokraattisen toimittajan yli, ohi ja läpi. Kun noin on isoissa kehissä, niin eipä ihme, jos Suomen Turussa ei mahduta saman pöydän ääreen.

Auttaisikohan pöydän muoto? Pyöreä olisi paras, kulmat nähkääs..." (KU 1968: 348, 5)

Kansandemokraattinen toimittajajärjestö Yleinen Lehtimiesliitto ei sekään toiminnassaan voinut jäädä kd-lehtien ja Neuvostoliiton edustajien välisistä jännitteistä sivuun. Olivathan jotkut YLL:n kokoukset ja seminaarit juuri sellaisia paikkoja, joissa suomalaiset kd-toimittajat kohtasivat silmästä silmään mm. neuvostoliittolaisten tietotoimistojen, toimittajajärjestön, suurlähetystön tms. edustajia. YLL:n puheenjohtajana vuosina 1982–1986 toiminut (ja jo sitä ennenkin toiminnassa mukana ollut) Seppo Siivonen¹¹⁸⁰ muistelee tällaisia kohtaamia seuraavasti:

*"Kun oli neuvostoliittolaisia vieraita, keskustelu lähti yleensä siitä liikkeelle, että neuvostotovereilla oli jotain terveisiä, esimerkiksi että he eivät ole tyytyväisiä *Kansan Uutisten* kirjoituksiin. Ja saatettiin esittää kysymys, että miksi *Kansan Uutiset* julkaisi vain tietyn määrän TASS:n juttuja kun taas *Tiedonantaja* julkaisi niitä niin ja niin paljon." (Seppo Siivonen 24.7.2003)*

¹¹⁸⁰ Siivonen oli YLL:n hallituksen varsinainen tai varajäsen myös 1966-1968 ja 1970-1980. Peltola [1987], 135.

Kansan Äänen toimittajana vuosina pitkään työskennellyt Tapani Elgland muistelee kd-toimittajan, joka useimmissa tapauksissa oli myös SKP:n jäsen, suhteen Neuvostoliittoon ja "reaalisosialismiin" olleen "vähintäänkin skitsofreeninen".

"Brežnevin oppi sosialismin johtavasta asemasta maailmanhistoriassa ei tuntunut enää uskottavalta. Kiihtyvä asevarustelu näyttäytyi kahden imperialistisen vallan kilpailuna maailmanherruudesta. Neuvostososialismi sen enempää taloudellisena kuin poliittisena järjestelmänä ei enää viehättänyt. Eurokommunismi, SKP:n enemmistö ja SKDL tarjosivat ihan muuta, niin piti uskotella. NKP:n tuki taistolaisille harmitti, ärsytti ja suututti. Liittyihän siihen myös lehtien valtausyriytyksiä mm. Tampereella, Kuopiossa ja Vaasassa. [...] Mutta toisaalta: Meillä oli vankka teorian tuntemus ja luja aate. Kapitalismi perustui työläisten riistolle ja imperialismi alisti ja orjuutti kansoja. Esimerkkejä riitti kaikilla mantereilla. Puolen valinnassa ei ollut ongelmia. UKK ja virallinen ulkopoliittikka vaativat korrek-tia suhtautumista Neuvostoliittoon ja sosialismiin. Kekkonen siivellä, "kansanvoihollisia" paljastamalla, saatiin myös poliittista etua.

Lehtien avoin yhteenotto NKP:n kanssa olisi merkinnyt katastrofia koko liikkeelle. Uhka oli ihan todellinen, joka parhaiten ehkä KU:n ja Kansan Tahdon toimituksissa koettiin. Siispä tehtiin huonoja kompromisseja. Useimmiten ei varmaan edes tietoisesti vaan hyvässä uskossa: NL:sta ja sosialismista kerrottiin (ja korostettiin) vain saavutuksia. Ongelmista vaiettiin, jos niistä edes haluttiin tietää. Tuloksena oli kd-lehdistö, jonka kuva NL:sta oli yksipuolinen ja sen vuoksi valheellinen. Mutta emme olleet tässä yksin. Olimme vain osa "suomettumista" eikä ehkä edes pahinta laatua." (Tapani Elgland tekijälle 28.1.2004)¹¹⁸¹

Jälkikäteen jotkut muutkin toimittajat ovat arvioineet 1960- ja 1970-lukujen työtapoja kriittisesti. "On hämmästyttävää, kuinka vähän meidän oma väkemme todella tiesi Neuvostoliitosta, maan historiasta. Luettiin NKP:n lyhyttä historiaa¹¹⁸² ja siinä oli hämmästyttävän vähän yleissivistyksellistä antia", arvioi *Hämeen Yhteistyön* päätoimittajana vuosina 1963–1968 ollut Keijo Savolainen. Itsekriittisyyttä on jälkeinpäin helppo, mutta samalla myös kiusallista esittää, sekin kuuluu tehdyn toimitustyön luonteeseen. Savolaisen mukaan esimerkiksi *Kansan Uutisissa* oli "sellaisia puoluekoulun käyneitä, jotka olivat nähneet neuvostotodellisuuden. He joiden piti olla tai joiden olisi luullut olevan Neuvostoliiton parhaita asiantuntijoita eivät välttämättä sitä olleet".¹¹⁸³

¹¹⁸¹ Tapani Elgland 28.1.2004. Hän lisää: "Löysin äsken oman lehteni numeron 1970-luvun alusta. Siinä KÄ tietää kertoa lukijoilleen, että Pohjois-Koreassa leivällä on enää nimellinen hinta ja että maasta on kasvanut Aasian johtava teollisuusvaltio. Samalla sääliteltiin eteläkorealaisia ja uumoiltiin siellä kasvavan kansanliikkeitä yhdistymisen puolesta."

¹¹⁸² "Kratkaja istorija KPSS" ilmestyi suomeksikin kahtena painoksena. Teos on lyhennetty versio vuonna 1959 ilmestyneestä NKP:n historiateoksesta. Kummankin tekijäryhmää johti Boris Ponomarjov. Tällaisella propagandateoksella oli esikuva 1930-luvun lopulla. Sitä painettiin vuosina 1938-1939 16,2 miljoonaa kappaletta 42 eri kielellä, venäjäksi 12 miljoonaa. Kuznetsov 2003, 212.

¹¹⁸³ Keijo Savolainen 9.7.2003.

Nuorena toimitusharjoittelijana Neuvostoliiton matkalla ollut Veli Heikki Vehmasto muistaa, miten lähtökohta asioihin tutustumiseen oli aika kritiikitön. "Sen ajan kd-lehtien uutisointi Neuvostoliitosta oli propagandaa. Meitä yhdisti sama aate. Ajateltiin, että Suomessakin tehdään sosialistiset ratkaisut. Sen vuoksi ei passannut mollata ensimmäistä sosialistista maata, vaikkei kaikki ollutkaan siellä kunnossa."¹¹⁸⁴

7.3 Napanuora venyi ja rusahteli

Kansandemokraattisten lehtien toimittajien suhde Neuvostoliittoon – tiukka muuttumaton solidaarisuus tai orastava epäily politiikan järkevyydestä – heijasti koko liikkeen piirissä esiintyneitä ajatuksia. Tosin toimittajat samaistuivat ainakin osaksi enemmän kd-liikkeen piirissä toimineeseen sivistyneistöön kuin peruskannattajakuntaan, työväestöön. Tämä oli ilmeistä silloin, kun SKP:n piirissä alkoi keskustelu puolueen linjasta ja uudistamisesta.

Toisaalta melkoinen osa kd-toimittajista oli taustaltaan työväestöä, mikä taas auttoi heitä SKP:n kahtiajaon syvetessä samaistumaan sittenkin enemmän uudistunutta puoluejohtoa tukevaan työläisjäsenistöön kuin liikkeeseen tulleen nuoreen sivistyneistöön, jolla oli merkittävä rooli puoluevähemmistön toiminnassa monilla paikkakunnilla.

Mutta miten Neuvostoliiton tapahtumat heijastuivat toimittajien käsityksissä, keskusteluissa ja käytännön toiminnassa?

On tunnettua, että jo vuodesta 1956 tuli kommunistisessa liikkeessä selvä käännekohta, vaikka sen monet vaikutukset näkyivät julkisuudessa vasta vuosien, jopa vuosikymmenien kuluttua¹¹⁸⁵. SKP:n pää-äänenkannattajan *Työkansan Sanomien* päätoimittaja Mauri Ryömä käynnisti lehdessään keskustelun sosialismista. Taustalla oli myös Otto Wille Kuusisen SKP:n johdolle toimittama muistio, joka kuitenkin ei tullut julkiseksi. Runsaan kuukauden aikana käytettiin 39 puheenvuoroa, joista osan kirjoitti viisi näkyvää kd-toimittajaa. He kaikki suhtautuivat kriittisesti SKP:n siihenastiseen linjaan.¹¹⁸⁶

Edellä mainittu keskustelu tyrehtyi syksyllä 1956, jo ennen Unkarin tapahtumia. Mutta juuri Neuvostoliiton soltilaallinen väliintulo Unkarissa vaikutti joidenkin tunnettujen henkilöiden eroamiseen SKP:sta – joukossa oli myös kaksi toimittajaa¹¹⁸⁷.

SKP:n edustajakokous vuonna 1966 vaihtoi aikaisemman puoluejohdon – paitsi pääsihteeri Ville Pessin – uuteen. Kansandemokraattinen lehdistö ja myös toimittajat asettuivat joitakin poikkeuksia lukuun ottamatta sen tueksi. Kun SKP:n sisäiset rajalinjat alkoivat vakiintua, puolueen vähemmistö näki toimitta-

¹¹⁸⁴ Veli Heikki Vehmasto 21.2.2004.

¹¹⁸⁵ Peltola [1987], 40.

¹¹⁸⁶ Sama, 41. Ryömä ja vuosi 1956, ks. myös Leppänen (toim.) 2007, 16-17.

¹¹⁸⁷ Peltola [1987], 41

jissa ja heidän järjestössään Yleisessä Lehtimiesliitossa puolueen uudistajien "johtojoukkion"¹¹⁸⁸.

Kuusikymmenluvun aikana kansainvälisen kommunistisen liikkeen ongelmat tulivat yhä näkyvämmiksi ja erimielisyydet jyrkemmiksi. Eräs esiin noussut keskustelunaihe oli Neuvostoliiton asema sosialistisessa leirissä sekä NKP:n ja muiden kommunististen puolueiden suhteet. Tšekkoslovakian vuoden 1968 tapahtumista alkaen tämä asia oli myös eräs SKP:n sisäisen kiistan peruskysymyksistä, vaikka se ei aina ollut näkyvästi esillä lehdissä tai puolueen johdon lausunnoissa.¹¹⁸⁹

Vuoden 1956 lehdistökeskustelun ja Unkarin tapahtumien valossa sekä myös Tšekkoslovakian vuoden 1968 miehityksen vuoksi ei ole erikoista, että huolimatta suomalaisten kommunistien ja Neuvostoliiton "napanuorasta" kd-toimittajien suhteet Neuvostoliittoon eivät olleet niin kiinteät ja lämpimät kuin olisi voinut olettaa.

Yleinen Lehtimiesliitto toimi kyllä aktiivisesti lähinnä sosialististen maiden toimittajajärjestöjen johtamassa kansainvälisessä toimittajaliitossa IOJ:ssa, mutta suorat suhteet kehittyivät kiinteiksi ensin moniin muihin sosialistisiin maihin ja vasta sitten Neuvostoliittoon. 1960-luvulla yhteistyösopimukset solmittiin Unkarin ja DDR:n järjestöjen kanssa. Seuraavalla vuosikymmenellä tällaiset suhteet luotiin Puolaan, Tšekkoslovakiaan ja Romaniaan ja vasta vuonna 1980 Neuvostoliittoon.

Samantapainen profiili oli *Kansan Uutisten* toimittajien matkustelulla ulkomaille vuosina 1964–1973. Kuten luvussa 6.5.1 todetaan, *KU:n* 35–40 toimittajasta keskimäärin 3,8 teki vuosittain matkan Neuvostoliittoon, ja osa näistä matkoista oli loma- ja terveysmatkoja. Matkat olivat luonteeltaan muutoinkin erilaisia. Esimerkiksi valokuvaaja Yrjö Lintunen kävi Neuvostoliiton valtion matkatoimiston Inturistin kutsusta ainakin kahdella kuvausmatkalla uusissa turistikohteissa¹¹⁹⁰. Varapäätoimittaja Aili Mäkinen kävi alkuvuonna 1968 Petroskoissa työväenliikkeen veteraanin Aura Kiiskisen¹¹⁹¹ 90-vuotispäivillä ja kirjoitti matkan jälkeen vaikutelmiaan yleisemminkin¹¹⁹².

Mutta toimitus teki mainittuna aikana ainakin 174 ulkomaanmatkaa, joten matkat Neuvostoliittoon olivat vain 22 prosenttia kaikista matkoista. Matkoja tehtiin muun muassa Pohjoismaihin, DDR:ään, Länsi-Saksaan, Bulgariaan, Jugoslaviaan ja jopa Yhdysvaltoihin ja Espanjaan.¹¹⁹³

Kansan Uutisten ja myös maakuntalehtien suhde kansandemokraattisiin järjestöihin, ennen kaikkea SKP:een ja SKDL:oon, oli ajoittain hyvinkin kiinteä, ja osa kontakteista Neuvostoliittoon tapahtui niiden välityksellä. Tämä suhde osoitti kuitenkin 1960-luvun aikana löyhtymisen merkkejä senkin vuoksi, että

¹¹⁸⁸ Kauniskangas 1980, 49-54.

¹¹⁸⁹ Peltola [1987], 85.

¹¹⁹⁰ KU 1968:64, 3.

¹¹⁹¹ Kiiskinen, Aura (1878-1968), SDP:n jäsen vuoteen 1918, josta alkaen asui Neuvostoliitossa. KU 1968:337, 5.

¹¹⁹² KU 1968:77, 4.

¹¹⁹³ CE 11 KU (toimitusvaliokunta), KA.

puoluejohtoon ei enää kuulunut toimittajia siinä määrin kuin aikaisemmin. Tosin Jorma Simpura ja Erkki Kauppila kuuluivat SKP:n poliittiseen toimikuntaan ja Into Kangas oli SKP:n keskuskomitean jäsen.

Poliittisten järjestöjen ote oli merkittävä sekä kustannusorganisaatioiden taustalla että varsinkin silloin, kun syntyi erimielisyyksiä lehtien toimitustavasta tai henkilövalinnoista – tällöin erimielisyydet myös yleensä tulivat julkisuuteen. *Kansan Sanan* riidassa vuonna 1966 osapuolina olivat muun muassa SKP:n paikallinen piirijärjestö sekä SKDL:n ja SKP:n keskusjohdot. *Uuden Päivän* viime metreillä SKP:n piirijärjestö oli näkyvästi lehden toimituspolitiikkaa vastaan. Myös *Hämeen Yhteistyön* kiistassa SKP:n piirijärjestöllä oli keskeinen rooli ja sen tärkeänä vastapuolena oli SKDL:n liittohallitus. Vain *Kansan Äänen* "eloonjäämistäistelussa" vuosina 1966–1967 asetelma oli toinen, se ei noudattanut osapuolijakoa.

7.4 Puoluekiista vaikutti suhteisiin

SKP:n sisäisten rajalinjojen synty oli prosessi, jolla oli alkunsa 1950-luvulla (ja osaksi sitäkin aiemmin). Kyse oli eräästä näkökulmasta "kansallisen" ja "neuvostolaisen" kommunistisen ajattelun eroista. Ilmiö oli tuttu jo 1920- ja 1930-lukujen sosialidemokraateista vasemmalla olleessa poliittisessa liikkeessä. Moskovasta johdettu kommunistien toiminta sai todellisuudessa Suomessa eri muotoja, eikä esimerkiksi niin sanottua internationalismia ja uskollisuutta työväenluokan kansainväliselle asialle ymmärretty Moskovassa ja Suomessa aina samalla tavalla.

Toimittajilla oli SKP:n kiistojen synnyssä ja kehityksessä tahtoen ja tahtomattaan oma roolinsa. Kuten Veli-Pekka Leppänen on todennut, väitteet *Kansan Uutisten* toimituksessa olevasta "puoluevastaisesta klikistä" olivat olemassa jo vuoden 1964 lopulla tai viimeistään vuoden 1965 alussa¹¹⁹⁴. Kyse oli lähinnä siitä, että eräät toimittajat ottivat näkyvästi kantaa ja olivat edistämässä mm. puolueohjelmasta käytävää keskustelua. Kun se alkoi saada sisältöä, joka ei miellyttänyt perinteistä kiinni pitäviä, keskustelun virittäjissä alettiin nähdä salaliittolaisten piirteitä.

Selvä viittaus toimittajien salaliittolaisuuden epäilyyn oli se, että *Kansan Uutisten* päätoimittaja Jorma Simpura ja varapäätoimittaja Aili Mäkinen kumpikin kiistivät tällaisen ilmiön olemassaolon SKP:n keskuskomitean kokouksessa 20–21. maaliskuuta 1965. Toisaalta toimittajien piirissä oli kiinnostusta avoimempaan keskusteluun, ja sille oli saatu myös ulkimaisia virikkeitä. Esimerkiksi elokuussa 1964 julkistettu Italian kommunistipuolueen edesmenneen johtajan Palmiro Togliattin ns. testamentti on jälkeensä nähty erääksi kommunismin uudistamisen kannalta virikkeitä antaneeksi kirjoitukseksi¹¹⁹⁵. Se herätti kiinnostusta myös Suomessa.

¹¹⁹⁴ Leppänen 1999, 48.

¹¹⁹⁵ Akulov 1996, 184.

Varsinkin *KU:n* eräät toimittajat olivat eri yhteyksissä aktiivisia arvioidessaan SKP:n toimintaa ja periaatteita. SKP:n jäsenille aktiivisuus olikin periaatteessa suositeltavaa, mutta jos ajattelu alkoi saada epäilyttäviä piirteitä, vastareaktio syntyi heti. Kaikki eivät esimerkiksi pitäneet siitä, miten *KU:n* ay-toimittaja Pentti Kinha kritisoi SKP:n Helsingin piirikokouksessa maaliskuun lopulla 1965 puolueen sisäisiä käytäntöjä. Ville Pessi raportoi tästä poliittiselle toimikunnalle.¹¹⁹⁶ *KU:n* toimituspäällikkö Toivo Ryhänen arvosteli samassa piirikokouksessa Paavo Koskisen erottamista SKP:n poliittisesta toimikunnasta¹¹⁹⁷.

Kansan Tahdon päätoimittaja Into Kangas oli saman vuoden alussa lyönyt osaltaan vettä kiukaalle vaatimalla "SKP:n ja SKDL:n pitkälle vietyä yhteen sulattamista"¹¹⁹⁸. "Suuren puolueen" idea kiinnosti vielä Prahan kevään aikaan myös *Kansan Uutisten* päätoimittajaa Jorma Simpuraa, joka vappupuheessaan Kokkolassa sanoi kehityksen kulkevan kohti suurvasemmistoa, jonka aikaansaamiseksi tarvitaan jäsenjoukkojen aktiivista tahtoa¹¹⁹⁹.

Tällaiset esiintymiset sekä kesällä 1965 alkanut kd-lehtien (lähinnä *Uuden Päivän* ja *Kansan Uutisten*, mutta muutkin osallistuivat siihen) puoluekeskustelu, jossa tuuletettiin ajatuksia varsin reippaasti, aiheuttivat huolta ryhdistäytyvässä puoluevähemmistössä. SKP:n toimitsija Reino Eero kirjoitti pääsihteeri Ville Pessille helmikuussa 1966, että kd-lehdet on miehitetty julkisesti ja salaisesti reformisteja palvelevilla "antikommunisteilla"¹²⁰⁰.

Suhtautuminen Neuvostoliittoon ja suhtautuminen SKP:n vähemmistöön olivat joidenkin enemmistöläisten toimittajien kohdalla sukulaisilmiöitä, toisistaan riippuvia asenteita. Kun vähemmistön nähtiin hännystelevän Neuvostoliittoa, suhtauduttiin molempiin samalla tavalla nuivasti. Mutta tämä ei suinkaan ollut sääntö, sillä monet enemmistöläiset toimittajat tekivät omasta mielestäänkin vilpittömästi tunnetuksi Neuvostoliittoa ja suhtautuivat siihen "puolueettomammin" kuin oman puolueen vähemmistöön. Esimerkiksi *Kansan Tahdon* Into Kangas, joka kd-liikkeen sisäisissä kiistoissa veti hyvinkin selvää linjaa ja edisti SKP:n sisäistä keskustelua ja uudistumista, piti huolta suhteistaan Neuvostoliittoon.¹²⁰¹

¹¹⁹⁶ Leppänen 1999, 53, 55.

¹¹⁹⁷ Sama, 55.

¹¹⁹⁸ Sama, 56.

¹¹⁹⁹ KÄ 4.5.1968.

¹²⁰⁰ Leppänen 1999, 78.

¹²⁰¹ "Lukijat pitivät hänestä terävien pakinoitten ja väittelyjen johdosta." Erkki Peltola 21.1.2004. Kangas myös matkusti Neuvostoliitossa ja kirjoitti matkoiltaan kd-lehtiin.

8 YHTEENVETOA - SOPUA JA SÄRÖJÄ

Millaisella rajapinnalla kansandemokraattiset toimittajat liikkuvat kuvatessaan Neuvostoliiton todellisuutta ja tulkitessaan Neuvostoliiton todellisuuteen liittyviä asioita?

Edellä luvussa 5 kuvatuissa lukuisissa tapauksissa kyse on ollut monista erilaisista tilanteista. Oikeampaa on puhua rajapinnoista ja nähdä tapahtumaympäristö moniulotteisena. Neuvostoliitto-journalismiin ovat vaikuttaneet monet erilaiset tekijät, ja toisaalta myös todellisuus on nähty eri tilanteissa ja eri silmin erilaisena. Se näkyy myös lehtijutuissa. Todellisuus on näyttäytynyt erilaisena riippuen katsojan omista kokemuksista ja taustatiedoista, konkreettisesti katsomistilanteesta ja siitä ympäristöstä, missä havainnot on tehty ja kirjoitettu journalismiksi.

Yleisellä tasolla voi sanoa neuvostoliittolaisen virallisen julkisuuden nähneen läntisen todellisuuden, ja siis myös suomalaisen yhteiskunnan, marxilais-leniniläisittäin kahtiajakautuneena. Perinteisesti marxilaisuudessa on nähty luokkayhteiskunnan koostuvan kahdesta toisilleen vastakkaisesta luokasta, porvaristosta eli kapitalisteista sekä työväenluokasta.

Tältä pohjalta on helppo ymmärtää, miksi Neuvostoliiton julkisessa sanassa niin usein demonisoitiin joitakin tahoja. Tällaisia olivat ennen kaikkea "ystävyysspolitiikan viholliset". Arvostelu kohdistui sodan jälkeisessä tilanteessa ennen kaikkea Kansalliseen Kokoomukseen ja SDP:hen. Myöhemmin tämä vedenjakaaja liikkui ja yksittäisissä tapauksissa ystäväyspolitiikan vihollisia nähtiin jopa SKP:n piirissä. Toisaalta SDP ei enää ollut entiseen tapaan automaattisesti kritiikin kohde. Tärkeä oli kuitenkin periaate: jossakin tämän vedenjakaajan eli hyvien ja pahojen välisen rajan tuli kulkea. Neuvostoliiton poliittisessa journalismissa, jota tässä tosin ei ole tarkasteltu kuin pintaraapaisulla, ei kovin paljon esiintynyt Suomen todellisuutta neutraalilla tavalla analysoivia kirjoituksia.

Tällaista suhtautumistapaa oli helppo perustella Neuvostoliiton omilla eduilla. Oli hyödyksi, että Suomessa olivat vallassa ystävät. Suomessa tämä asia nähtiin usein hieman toisessa valossa: kun ei ollut mahdollista arvioida neuvostojohdon Suomi-myönteisyyden astetta, etsittiin maiden välisen ystäväyspoli-

tiikan mittariksi muun muassa se, millä tavalla oman maan eri tahojen koettiin tähän politiikkaan suhtautuvan.

Jatkosodan jälkeisessä tilanteessa uudenlaisen ulkopoliittikan hahmottelun täytyikin perustua Neuvostoliiton etujen huomioon ottamiseen. Maahan oli luotava parlamentaariseen enemmistöön perustuva konsensus siitä, että suhteita Neuvostoliittoon on hoidettava luottamuksen pohjalta, olkoon se miten vaikeaa ja riskialtista tahansa. Tämä periaate oli se peruskivi, jolle tulevaisuus rakennettiin. 2000-luvun alun julkisessa keskustelussa tällainen historiallinen kehys helposti unohtuu: on helppoa jälkiviisaasti väittää, että Paasikiven-Kekkosen linjan mukainen ulkopoliittikka oli ainoastaan nöyristelyä suuren naapurin edessä.

Nöyristelyä tietenkin oli, ja kansandemokraattisesta journalismista siitä löytyy paljon esimerkkejä. Sen ymmärtäminen ja sijoittaminen oikeisiin yhteyksiinsä vaatii kuitenkin tapahtuma-ajankohdan tuntemista sekä puheen ja tekojen merkitysten ja vaikutusten arviointia.

Myös Suomessa asiat nähtiin usein varsin mustavalkoisina. Tärkeänä vedenjakajana nähtiin juopa Neuvostoliittoon (ja yya-sopimukseen) myönteisesti ja kielteisesti suhtautuvien välillä. Kommunisteille (ja myös kansandemokraattisille toimittajille) suhde Neuvostoliittoon oli toisaalta hyvin yksiselitteinen, toisaalta ambivalentti.

Mitä pidemmälle aika kului sodanjälkeisestä "uuden politiikan tarpeellisuutta korostavasta" tilanteesta, sitä enemmän alkoi myös paljastua Neuvostoliittoon liittyviä epämiellyttäviä asioita. Niiden vaikutukset alkoivat Suomessa näkyä selvästi vuoden 1956 jälkeen lähinnä NKP:n 20.edustajakokouksen sekä Unkarin kansannousun vuoksi. Mauri Ryömän yritys "irtiottoon" vuonna 1956 oli oireellinen, vaikka se ei johtanutkaan asioiden laajaan pohdintaan.

Nikita Hruštšovin valtakaudella Neuvostoliiton julkisuus toi esiin seikkoja, jotka asioita seuranneissa kommunisteissa herättivät epäilyjä tai ainakin ymmärrystä järjestelmän epäkohtien kritiikkiä kohtaan. Hruštšovin jälkeen tämä vaihe jonkin aikaa jatkui, mutta viimeistään syksyllä 1968 nähtiin neuvostokommunismmin palanneen ideologisesti hyvin selkeästi mustavalkoiseen ajatteluun. Jo aikaisemmin oli nähty erimielisyyksiä NKP:n, Kiinan ja Jugoslavian kommunistipuolueiden välillä, mutta nyt tällaisia erimielisyyksiä oli helppo nähdä paljon enemmän, useammalla taholla ja tasolla.

"Tosiasioita raportoiva uutinen ja kirjoittajan oma mielipide on länsimaisen journalismin peruseräteen mukaan pidettävä erillään. Sanomalehdessä on uutisille omat palstansa ja mielipiteille omansa."¹²⁰² Tähän tapaan tiivistetään usein se periaate, jonka mukaan asajournalismia tulisi tehdä tai muka tehdä. Tosiasiassa kysymys uutisen ja mielipiteen erottamisesta ei ole monesta eri syystä kovin yksiselitteinen asia. Jo julkaistavien uutisten valinta, joka voi perustua selkeisiin toimituspoliittisiin linjauksiin tai sattumanvaraiseen "uutisvirrassa ajelehtimiseen", on kannan ottamista siihen, miltä todellisuuden kuvitellaan tai halutaan näyttävän. Jokaisesta yksittäisestä uutisesta voidaan lisäksi

¹²⁰² Löytömäki 1998, 209-210.

kysyä, onko se "olennainen" ja "totuudellinen" – eikä tällaisten piirteiden määrittelemisen ole sekään helppoa¹²⁰³.

Tässä kansandemokraattisten sanomalehtien Neuvostoliitto-journalismin tutkimuksessani en ole lähtenyt pohtimaan, missä määrin toimittajat ovat halunneet pitää erillään uutiset, siis faktatiedon, ja omat mielipiteensä. Ilmiselvästi journalismi hyväksyi tutkimusajankohtana kannanotot uutispalstoilla – onpa tällainen ilmiö löydetty vielä myöhemminkin *Kansan Uutisten* jutuista. Vielä vuonna 1987 tämä lehti veti selvästi kotiinpäin – se oli tutkituista neljästä puoluelehdestä selvästi eniten solidaarisin omalle puolueelleen¹²⁰⁴. Sinänsä ilmiö ei ole ollut koskaan vieras puoluelehdille. Nehän on perustettukin oman puolueensa ja sen edustaman aatemaailman äänenkannattajiksi.

Tästäkään syystä kd-toimittajien tekemät uutisvalinnat eivät pohjautuneet puhtaaseen sattumaan, vaan lehtien linjaan ja tarjolla olleeseen uutistarjontaan. Puoluelehtinä kd-lehtien linjaan ja sitä myöten myös toimitusten työhön vaikuttivat arvopohja eli ideologia, puolueside (ja puoluesiteen kautta side Neuvostoliittoon) sekä lukijakunnan koostumus ja odotukset. Tällaiset seikat on nähty eräinä keskeisinä sanomalehden linjaan vaikuttavina tekijöinä.¹²⁰⁵

Tietenkin myös 1960- ja 1970-luvun monet tapahtumat ja kehityslinjat niin sanotussa reaalisosialismissa edellyttivät, että kommunistien ja heidän poliittisten liittolaistensa lehdet olivat kiinnostuneita näistä asioista. Mikäpä kd-lehti olisi edes uskaltanut olla julkaisematta esimerkiksi *TASS:n* juttuja ja muuta Neuvostoliittoa koskevaa aineistoa.¹²⁰⁶

Kansandemokraattiset keskusjärjestöt eli SKP ja SKDL eivät koskaan hyväksyneet mitään erityistä dokumenttia kd-lehtien linjasta suhteessa Neuvostoliittoon, mutta niiden päätöksissä ja toimintasuunnitelmissa oli usein mainittu eräänä tehtävänä Neuvostoliiton ja muiden sosialististen maiden tunnetuksi tekeminen¹²⁰⁷.

Tämä on tavallaan itsestäänselvyys samoin kuin sekin, että Neuvostoliittoa koskevaa aineistoa oli paljon tarjolla. Kahden neuvostoliittolaisen uutistoimiston suomenkielinen palvelu yhdistyneenä kd-liikkeen uutistoimiston kanssa tehtyyn sopimukseen ja kiinteisiin yhteistyösuhteisiin oli tekijä, joka piti huolen Neuvostoliiton näkymisestä laajasti lehtien palstoilla. Tätä tosiasiaa eivät kovin paljon muuttaneet edes vuoden 1968 tapahtumien yhteydessä viilenneet välit, sillä kd-lehdet julkaisivat senkin jälkeen paljon *APN:n* ja *TASS:n* aineistoa.

Eräänlaisena pohjavireenä kulki jo edellä mainittu "useimpien toimittajien myönteinen ennakoasenne Neuvostoliittoa kohtaan. Tämä ei merkitse kritiikittömyyttä. Useimmat heistä tiesivät, näkivät, kokivat, että maassa on paljon puutteita, mutta uskoivat että suurvalta kykenee ne ajan myötä poistamaan"¹²⁰⁸.

¹²⁰³ Sama, 210.

¹²⁰⁴ Sama, 212.

¹²⁰⁵ Sama, 212.

¹²⁰⁶ Maija Kontinen 27.1.2004.

¹²⁰⁷ SKP:n pol tmk 30.9.1963, § 3; 3.2.1965, liite 3; 23.6.1965, § 4 ja liite 1 ("Sosialististen maiden tunnetuksesta"). Erkki Kauppila 8.4.2002.

¹²⁰⁸ Erkki Kauppila 8.4.2002.

Missä määrin kd-lehtien toimittajien journalismi oli itsenäistä työtä ja missä määrin Neuvostoliiton todellisuuden tulkintaa sillä tavalla, jolla neuvostoviranomaiset halusivat sitä tulkittavan? Aineiston perusteella voi löytää runsaasti esimerkkejä myötäsukaisesta kirjoittamisesta, siis neuvostotiedon julkaisemisesta kritiikittä ja neuvostolähteiden käyttämisestä sen kummemmin taustoittamatta omien juttujen aineistona. Itse asiassa jatkuva ja määrältään suuri *APN:n* ja *TASS:n* aineistojen julkaiseminen oli aivan varmasti Neuvostoliiton haluamaa journalismia.

Tästä huolimatta esimerkiksi NKP:n edustajat kritisoivat silloin tällöin kd-lehtien toimintaa. Tämä perustui kuitenkin usein toimittajien tai avustajien tekemien joidenkin yksittäisten juttujen julkaisemiseen. Joissakin asioissa neuvostoliittolaiset olivat herkkiä ja tarkkoja. Kyse oli myös henkilökysymyksistä siinä mielessä, että NKP:n edustajat pitivät joitakin toimittajia erityisen hankalina. Näin kävi esimerkiksi *Kansan Uutisten* päätoimittajalle Jorma Simpuralle, joka ei edes ollut mitenkään kriittinen suhteessa Neuvostoliittoon¹²⁰⁹. Selvää henkilökohtaista painostusta oli se, että *KU:n* kirjeenvaihtajana toiminut Sisko Kiuru ei voinut NKP:n edustajien asenteen vuoksi palata myöhemmin työhön Moskovaan sen paremmin lehtensä kuin *Yleisradionkaan* edustajana¹²¹⁰.

Neuvostoliittolaiset, lähinnä NKP:n edustajat, kiinnittivät tutkimusajanjakson loppua kohden yhä enemmän huomiota kd-lehtien sisältöön¹²¹¹. Kyse oli lähinnä ns. ideologisen puhtauden vaalimisesta. Kritiikki liittyi SKP:n sisäisten erimielisyyksien aikaansaamiin pyörteisiin. NKP:n johdon jäsen Mihail Suslov sanoi maaliskuussa 1969 Aarne Saariselle, että kd-lehdistössä ilmenee "oikeistosävyä ja neuvostovastaisuutta, johon keskuskomitea ei ole saanut muutosta aikaan. Lehdistö on pidettävä puolueen käsissä, muutoin se voi johtaa puolueen turmioon".¹²¹²

Varsinkin Tšekkoslovakian kriisin yhteydessä ja sen jälkeen neuvostoliittolaiset pelkäsivät kritiikin heitä kohtaan kasvavan vielä merkittävämmäksi. He selvästikin toivoivat niin Suomessa kuin muissakin länsimaissa kommunistien piirissä tapahtuvaksi samansuuntaista "normalisointia", joka oli käynnissä Tšekkoslovakiassa elokuun 1968 jälkeen¹²¹³.

On myös esimerkkejä siitä, että neuvostoliittolaiset erikseen laskivat, paljonko *APN:n* ja *TASS:n* juttuja julkaistiin eri lehdissä; määrä koettiin siis laatu-¹²¹⁴.

¹²⁰⁹ Vrt. Uskali 2001, 194.

¹²¹⁰ Uskali 2003, 293.

¹²¹¹ Erkki Kauppila 2.4.2002.

¹²¹² Saarinen 1995, 168.

¹²¹³ NKP:n johdon jäsen Boris Ponomarjov sanoi elokuussa 1969 Aarne Saariselle, että Tšekkoslovakian tilanne on edelleen "monimutkainen" ja että oikeistovoimat vaikuttavat maassa edelleen. P. vetosi, että Tšekkoslovakian kommunistipuolueen uuden, neuvostomielisen johdon "kannanottoja julkaistaisiin kansandemokraattisissa lehdissä, muutoin NKP:n olisi tehtävä tietyt johtopäätökset." Saarinen 1995, 179. SKP:n johdossa ainakin Erkki Kivimäki teki työtä käskettyä; tästä oli esimerkkinä hänen "normalisointia" tuleva artikkelinsa kesäkuussa 1971. HY 1971:107, 3.

¹²¹⁴ On vaikea ottaa kantaa siihen, miten oikeassa neuvostoliittolaiset kd-lehtien kritisoijat olivat. Joka tapauksessa "TASS:n ja APN:n toimistot, myös johtajat Moskovassa,

Kd-lehdet, joilla oli siihen mahdollisuuksia (jatkuvasti *Kansan Uutiset* ja tutkitussa aineistossa hieman myös *Uusi Päivä* ja *Kansan Sana*) eivät myöskään karttaneet *STT:n* ja läntisten toimistojen, lähinnä *Reuterin* ja *AFP:n*, uutisten perusteella muokattujen juttujen julkaisemista. Tämä näkyi Tšekkoslovakian kriisin yhteydessä, mutta myös muulloin.

Mahdollisuuksien eli lähinnä talouden salliessa ulkomaan uutistoimintaan suhtauduttiin siis kunnianhimoisemmin. On vaikea arvioida, kuinka pitkälle tämä oli nimenomaan taloudellinen kysymys. Joka tapauksessa *STT:n* palvelu oli lehdille maksullista. *TASS:n* ja *APN:n* aineistot olivat toimituksille ilmaisia tai lähes ilmaisia, ja tällä oli tietenkin suuri merkitys. Mutta *STT:n* uutispalvelun käyttö näiden rinnalla kielii halusta tehdä haastavampaa uutislehteä.

Kd-lehdillä oli oma äänensä, ja *STT:n* aineiston käyttäminen oli siitä yksi esimerkki. Joissakin tapauksissa lehdet ottivat pakina- ym. palstoilla kantaa Neuvostoliiton asioihin tavalla, joka ei ollut myötäsukaisuutta. Tätä omatoimista arvioiden esittämistä tapahtui jo Nikita Hruštšovin syrjäyttämisen yhteydessä. Vuoden 1968 lopulla tällaisia kannanottoja oli luonnollisesti varsin paljon. Mutta toisaalta näyttää siltä, että vuoteen 1970 tultaessa ja varsinkin V. I. Leninin syntymän 100-vuotispäivää juhlistaessa kd-lehdistö oli jossain määrin normalisoitunut kirjoittamaan täysin kritiikittömästi niin Neuvostoliiton historiasta kuin nykypäivästä.

Neuvostoliitossa juttumatkoilla käyneiden tai matkojen perusteella kirjoja tehneiden toimittajien asenne oli usein kritiikittömämpi kuin *Kansan Uutisten* Moskovan-kirjeenvaihtajien. Tähän oli luonnollisena selityksenä se, että Moskovassa työskennelleet toimittajat, ennen kaikkea tässä tutkimuksessa eniten seuratut Erkki Kauppila ja Sisko Kiuru, joutuivat perehtymään asioihin aivan toisella tavalla kuin kotitoimituksissa työskentelevät. Toisaalta kumpikin kirjeenvaihtaja on viitannut myöhemmissä arvioissa työhönsä vaikuttaneeseen itesesensuuriin. Siitä huolimatta juuri he toivat kd-lehtien palstoille monta sellaista asiaa, jotka eivät olisi sinne koskaan neuvostoliittolaisten uutistoimistojen eivätkä kotitoimitusten kautta päätyneet.

Toisaalta omakohtainen tieto lisäsi varovaisuutta ja itsesensuuria. Tällaisesta oli esimerkki *Kansan Uutisten* Kerttu Kauniskangas, joka kirjoitti Neuvostoliitosta hyvin vähän. Jopa SKP:n osapuoliriitaa avomielisesti pohtivassa kirjassaan hän otti hyvin varovasti esille Neuvostoliittoon liittyviä asioita. Sukulaisten kohtalot vaikuttivat tässä tapauksessa varmasti eniten¹²¹⁵.

Oman erikoistapauksensa muodostaa *Tiedonantaja*, joka näyttää syntyneen pitkälti Neuvostoliittoa kohtaan tunnetun solidaarisuuden varaan. Lehti julkaisi jo ensimmäisissä numeroissaan mm. *Kansan Uutisiin* kohdistunutta kritiikkiä, jonka tarkoituksena oli osoittaa puolueen revisionistien, siis myös *KU:n* toimi-

valittivat jatkuvasti, että Demari ja Suomenmaa ja muut lehdet julkaisevat enemmän heidän juttujaan kuin *Kansan Uutiset*". Erkki Kauppila 8.4.2002.

¹²¹⁵ Sukulaiset eivät kaikissa saaneet aikaan samanlaista suhtautumista neuvostojärjestelmään. SKP:n pääsihteerin Ville Pessin puoliso Sonja Lagerstam (Sirkka Laakso) ilmeisesti ammuttiin Leningradin lähellä 1938. Pentti Kirvesmiehen puoliso oli kotoinen Karjalasta ja tuskin täysin tietämätön 1930-luvun tapahtumista.

tuksen neuvostovastaisuus. Aiheeseen palattiin tavalla tai toisella niin usein, että sen voi katsoa olleen osa *TA:n* toimituspoliittista linjaa.

Joissakin tapauksissa on todettavissa, että yksittäinen toimittaja tiesi enemmän kielteisiä asioita kuin mitä hän jutuissaan paljasti. Jopa jotkut puoluevähemmistöön lukeutuneet toimittajat saattoivat yksityisissä keskusteluissa tuoda esiin jotakin Neuvostoliiton kannalta kielteistä, mutta julkaistussa tekstissä kaikki näytettiin yleensä parhain päin.

Harvoissa tapauksissa suomalainen kd-toimittaja raaputti rajapintaa niin, että sen läpi näkyi muutakin kuin mitä sieltä oikeaoppisesti odotettiin näkyvän. Tällaiset raaputukset olivat tekoina tärkeämpiä kuin niiden vähäinen määrä antaa olettaa. Lukijoiden ajatteluun ne vaikuttivat luultavasti enemmän kuin moni myötäsukainen kirjoitus. Useimmissa tapauksissa nämä raaputukset eivät olleet teoreettisen tason kritiikkiä tai pohdintaa, vaan ne liittyivät konkreettisiin ja lukijan kannalta ymmärrettäviin tapahtumiin, kuten Hruštšovin erottamiseen ja Tšekkoslovakian miehitykseen. Myös jotkut *KU:ssa* julkaistut Neuvostoliiton kirjailijaoikeudenkäyntejä kritisoineet kirjoitukset olivat konkreettisen tapahtuman arviointia, eivät teoreettista pohdintaa.

Luvussa 1.2.3 esittämiini viiteen kysymykseen olen kyennyt vastaamaan edellä olevassa kd-lehtien journalismin kuvauksessa, mutta vain osittain. Neuvostoliitto-journalismista saa esitetyn perusteella kuvan, joka kertoo aatteelleen uskollisista, mutta joissakin tapauksissa myös epäilyihin heräävistä ja kritiikkiä esittävistä toimittajista. Heidän mahdollisuutensa luoda yksittäisten tapahtumien pohjalta kokonaiskuvaa olivat rajalliset. Rajapintaan, jolla he liikkuiivat, vaikuttivat paitsi heistä itsestään ja heidän taustastaan johtuvat tekijät myös ulkopuoliset voimat. Myönteinen perusasenne esti kiinnostumasta esimerkiksi toisinajattelijaproblematiikasta, mutta toisaalta muut esimerkit osoittavat lehtien käyttäneen palstatilaa myös problemaattisten aiheiden käsittelyyn¹²¹⁶.

Kd-lehtien Neuvostoliitto-juttujen suuri määrä houkuttaisi ajattelemaan, että ne lisäsivät merkittävästi lukijoiden tietämystä naapurimaasta. Tarkkaavainen lukija pystyikin vertaamaan kd-lehdistä ja muualta saamaansa tietoa.

Yksittäisissä tapauksissa toimittajat kiinnittivät huomiota siihen, että puhuttaessa Neuvostoliiton asioista joudutaan tekemisiin "toisenlaisen" maailman kanssa. Näissä tapauksissa olemassa oleva rajapinta paljastettiin lukijoille – todettiin esimerkiksi, että neuvostoliittolaisilla toimittajilla on selvästikin erilaiset periaatteet työssään kuin suomalaisilla, kuten *KU:n* varapäatoimittaja vuonna 1968 antoi ymmärtää. Tällaiset "paljastukset" olivat kuitenkin poikkeustapauksia, mutta sellaisina huomionarvoisia.

Mitä Neuvostoliitosta kerrottiin ja mitä ei? Kuten *Kansan Uutisten* Moskovan-kirjeenvaihtaja ja myöhempi päätoimittaja Erkki Kauppila on todennut, vähälle huomiolle tai jopa huomion ulkopuolelle jäivät usein toisinajattelijoiden toiminta sekä "Neuvostoliiton korkeimman johdon luonne" – siis se, millä tavalla Neuvostoliittoa todella hallittiin¹²¹⁷. Kauppila on useissa yhteyksissä arvioi-

¹²¹⁶ Hyvä esimerkki on KT, jossa oli sekä selväsanaista kritiikkiä Neuvostoliiton tiedotuskäytäntöjä kohtaan että maan sosialistisen rakennustyön ymmärrystä.

¹²¹⁷ Erkki Kauppila 2.4.2002.

nut, että vaikka kd-lehdistöä voi jälkeempään syyttää mm. kaunomaalailusta ja naiiviudesta, se kuitenkin kävi omaa kamppailuaan oikeudestaan määrittellä itse oma linjansa ja toimituspolitiikkansa. Toimintaan vaikutti luonnollisesti hankaus, joka syntyi kd-järjestöjen ja NKP:n välille.¹²¹⁸

Muuttuiko Neuvostoliiton tapahtumien ja ilmiöiden uutisointi ja kehystäminen kd-lehdissä tarkastelujakson aikana? Käytetyn aineiston perusteella kyse oli enemmän heilahtelusta kuin selkeästä muutoksesta, jolle voisi piirtää tarkan suunnan¹²¹⁹. Toki vuosi 1968 oli tässä suhteessa jonkinlainen vedenjakaja. Mutta senkin jälkeen palattiin osittain käytäntöön, jossa ei etsitty kriittisen journalismin keinoin ymmärrystä Neuvostoliiton asioista. Mainittu vähäinen kiinnostus esimerkiksi kirjailijaoikeudenkäynteihin ja toisinajattelijoihin oli yksi merkki tästä.

Yksi oleellinen rajapinta on jäänyt tässä tutkimuksessa käsittelemättä, ja sillä olisi merkitystä arvioitaessa kd-lehtien Neuvostoliitto-journalismin vaikutusta lukijakuntaan. Tämä rajapinta on koko suomalaisen yhteiskunnan ja Neuvostoliiton todellisuuskuvan välinen. Lukijat eivät tietenkään arvioineet Neuvostoliiton oloja vain kd-lehtien kirjoitusten avulla, vaan käsityksiin vaikutti myös se, miltä asiat näyttivät kaiken tiedonvälityksen ja oman yhteiskunnan todellisuuden läpi.

Tämä liittyy myös siihen tässä tutkimattomaan asiaan, miten kd-lehdet lopulta vaikuttivat liikkeen sisäisten erimielisyyksien muotoutumiseen. Neuvostoliitto ei ollut ainoa vedenjakaja: erimielisyyksiä oli myös suhtautumisesta hallitus- ja eduskuntatyöskentelyyn, tulopolitiikkaan sekä toimintaan ay-liikkeessä. SKP:n vähemmistön korostaessa kansainvälisyyttään ja uskollisuuttaan Neuvostoliitolle se samalla tuli sulkeneeksi itsensä juuri tiettyyn lokeroon myös sisäpolitiikassa. Äärimmäinen uskollisuus identifioi vähemmistön jonkinlaiseksi "suomalaisessa yhteiskunnassa olevaksi neuvostoliittolaisuudeksi". Sama koski pakkosovinnon eli puolueen väkisin koossa pitämisen vuoksi aikaa myöten myös puolueen enemmistöä, vaikka toisella tavalla. Puolueen periaatteiden ja ideologian uudistamisen prosessi jäi kesken.

Tiivistetysti luvun 1.2.3 viiteen kysymykseen voi vastata seuraavasti:

1. Kansandemokraattisen lehdistön Neuvostoliitto-journalismi antoi lukijoille paljon ja monipuolista tietoa, jonka valikointi perustui myönteiseen perusasetteeseen. Oikeastaan vain kriisitilanteet toivat julki muunlaisia painotuksia.
2. Rajapinnan suomalaisen ja neuvostoliittolaisen todellisuuden välillä nämä lehdet yleensä unohtivat. Joissakin harvoissa tapauksissa lukijaa muistutettiin siitä, että tällainen erityinen kulttuurinen, muun muassa yhteiskunnallisia käytäntöjä erottava rajapinta on olemassa.

¹²¹⁸ Erkki Kauppila 8.4.2002.

¹²¹⁹ 1960-luvun puolivälissä esiintyi kriittisiä ajatuksia monella tapaa. Esimerkiksi UP:n päätoimittajan Seppo Siivosen vertailu sosialististen maiden demokratian ja Suomen demokratian välillä oli rohkea veto, joka ei jäänyt vaille vastaiskua. Lehtonen 2007, 170-172. Alkuperäinen kirjoitus UP 3.6.1965: Seppo Siivonen: "SKDL - SDP - SKP", tässä Lehtosen 2007 mukaan.

3. Neuvostoliiton tapahtumista kerrottiin etupäässä neuvostoliittolaisten lähteiden perusteella. Aiheiksi valikoituivat usein tekninen edistys ja muut saavutukset. Lehtien omat kommentit kehystettiin usein historiallisin faktoin tai marxismi-leninismien periaatteiden varassa (esimerkiksi kirjoitettaessa Leninistä, Suomen itsenäisyydestä tai maailman yleisestä kehityksestä). Aineiston perusteella *Kansan Uutiset* pyrki puhumaan asioista yleisemmällä tasolla verrattuna maakuntalehtiin (Oulu, Kuopio, Vaasa, Pori, Turku, Tampere), joissa oli enemmän puuttumista neuvostovastaisiin ilmiöihin. *Tiedonantajan* yksi rooli oli kärkkyä syyttelyn mahdollisuutta oman poliittisen liikkeen piirissä.
4. Oleellisilta osin Neuvostoliiton tapahtumista kertominen tapahtui ideologisia, reaalisen sosialismin kansainvälistä voittokulkua korostavia sekä marxismi-leninismien perusoppeihin ja historianselitykseen nojautuvia argumentteja hyväksi käyttäen. Tämä on tutkimuksen tärkein huomio, koska se selittää monta journalismin käytäntöihin liittyvää asiaa. Esimerkiksi palaaminen vielä vuoden 1968 kriisin jälkeen varsin konservatiivisella tavalla Leninin ihailuun osoittaa, että taustalla oli nimenomaan ideologia. Neuvostokommunistien kanssa tunnettiin aate- ja kohtalonyhteyttä siitä huolimatta, että "yksittäiset epäonnistumiset" sitä koettelivat. Sekä Hruštšovin erottamisen että Tšekkoslovakian miehityksen jälkeen kritisoiitiin lähinnä käytäntöjä, eikä tapahtumia arvioitu analysoiden neuvostoyhteiskunnan olemusta ja tekojen ideologista perustaa ja käytännön seurauksia.
5. Lukijoiden reaktiot kuvasivat koko kd-liikkeen piirissä vallinnutta ajattelua. Varsinkin maakuntalehtien yleisönosastoilla heijastui se, että kannattajakunnassa odotettiin juuri tietynlaista tietoa Neuvostoliitosta. Kriisitulanteita, varsinkin Tšekkoslovakian tapahtumia koskeva kirjoittelu herätti tämän vuoksi myös paheksuntaa.

РЕЗЮМЕ

Финское коммунистическое и прочее политическое движение, находящееся левее социал-демократического, по разному воздействовало на общество. Особенностью этого влияния в 1919–1944 годы было то, что коммунистическая партия находилась в Финляндии под запретом. Однако сочувствовавшая этому движению пресса существовала вплоть до начала 30-х годов, и это стало частью той традиции, которая послужила базой для новой политической ситуации после осени 1944 года.

К этому историческому контексту относится и особое отношение финских коммунистов к Советскому Союзу, зародившееся в связи с Октябрьской революцией и гражданской войной в Финляндии. Помимо географической близости имела также идеологическая и практическая зависимость. Именно СССР был убежищем для КПФ, но в конце 1930-х годов он превратился в опасное для неё место. Преследования сталинского времени коснулись как членов КПФ, так и проживавших на тот момент в СССР журналистов.

В данном исследовании раскрывается с точки зрения исторического контекста то понимание чужой культуры, которое проявлялось в финской коммунистической и народно-демократической прессе во время холодной войны. Отношение финских коммунистов к советским по-прежнему можно было назвать «особым». Поэтому для финских коммунистических газет Советский Союз оставался не только географическим соседом, но и идеологически близким товарищем и соратником.

Для понимания этого контекста и условий журналистской работы в данном исследовании приведен обзор важнейших стадий развития внутренней и внешней политики Советского Союза, а также рассматривается практика публичности и передачи информации в этой стране.

В качестве материала используются советские и русские публикации и некоторые интервью. В выборе письменных источников данного исследования отражается характер общественных явлений и «духа» времени конца 1960-х годов и начала 1970-х. Особое внимание придаётся пониманию того, как эти события трактуются их участниками и другими лицами, имеющими информацию «изнутри». Соблюдавшаяся ранее многими исследователями практика использования взглядов только западных «кремлологов» по мнению автора недостаточна. В данном исследовании были использованы письменные источники на русском, английском, финском и шведском языках.

Основу используемого материала составляют восемь финских народно-демократических (коммунистических и сочувствующих коммунистам) газет за период 1964–1973 гг. С помощью метода качественного анализа исследуется то, как журналисты понимали касающиеся Советского Союза вопросы и отбирали публикуемый материал в основном по четырем темам: снятие в 1964 году с должности руководителя партии и государства

Хрущева, события в Чехословакии в 1968 году, празднование 100-летия со дня рождения Ленина в 1970 году, а также вопросы связанные со свободой слова и вероисповедования.

В дополнение к этому произведен количественный анализ передовых статей восьми газет за избранные месяцы в 1964, 1966, 1968, 1970 и 1973 годах. Оказалось, что в этом материале больше всего внимания уделяется внешней и внутренней политике Советского Союза, торговым и прочим отношениям между Финляндией и СССР, а также так называемым анти-советским явлениям в Финляндии.

Внутренняя политика рассматривалась только в 1964 году в связи с высказываниями по поводу снятия с должности Хрущева и анти-советскими явлениями в 1964 и 1970 годах. В последнем случае речь идет о двух разных вопросах. В 1964 году как антисоветские были осуждены, помимо прочего, умозрения в передовых статьях буржуазных газет о переменах в советском руководстве, хотя эта тема затрагивалась и в народно-демократических газетах. В 1970 году возросшее число комментарий об анти-советских явлениях связано с обострением холодной войны, борьбой за «чистоту идеологии», начавшейся в связи с празднованием столетия со дня рождения Ленина, и внутренней ситуацией в КПФ, когда начались поиски врагов в собственных кругах.

В данной работе отдельно рассматривается карьера некоторых журналистов и их отношение к Советскому Союзу. Все они по крайней мере на каком-то этапе своей жизни состояли в коммунистической партии. Многие из них попали в затруднительное положение из-за партии или испытывали угрызения совести в связи с событиями в Советском Союзе.

Из этих журналистов Рауль Палмгрен (Raoul Palmgren), Армас Яйкия (Armas Äikiä) и Ярно Пеннанен (Jarno Pennanen) работали журналистами уже в 1940–1950-е годы. Конфликт Палмгрена с партийным руководством привел к его снятию с журналистской работы, и это был первый бесспорный признак того, насколько строго были проведены границы коммунистического журнализма. Конфликтом закончилась и работа Ярно Пеннанена, значительность которой с точки зрения настоящего исследования состоит в том, что он работал корреспондентом газеты «*Кансан Уутисет*» в Москве в 1957–1961 годы. Он разочаровался в Советском Союзе прежде всего из-за того, что не были сведены счеты со сталинским прошлым, а также потому, что в стране ограничивалось право интеллигенции на свободное выражение мнения, как в случае с Борисом Пастернаком. Армас Яйкия, в свою очередь, всю свою жизнь сохранял верность Советскому Союзу. Как журналист он резко осуждал явления, противоречащие социалистическому реализму. Яйкия приобрел журналистский и писательский опыт в Советском Союзе в 1930–1940-е годы.

Кертту Каунискангас (Kerttu Kauniskangas) была фельетонистом газеты «*Кансан Уутисет*» и почти не писала о Советском Союзе. Ее близкие родственники пострадали от репрессий в Советском Союзе. Получивший высшее образование Йорма Симпура (Jorma Simpira) был главным редак-

тором «*Кансан Уутисет*». Он относился к Советскому Союзу умеренно и примирительно. С обострением внутренней ситуации в КПФ и такая линия перестала подходить узколобым партийцам, которые считали Симпур одним из «проблематичных случаев». Заместитель главного редактора «*Кансан Уутисет*» Айли Мякинен (Aili Mäkinen) училась в ленинской школе в Москве в 1930-е годы и знала Советский Союз лучше, чем многие другие журналисты. Она тоже иногда приводила примеры различий в практике работы советских и финских журналистов. Урхо Йокинен (Urho Jokinen) был крайне просоветским главным редактором газеты «*Тиедонантая*» (*Tiedonantaja*). Для него было важно регулярно публиковать статьи из советских газет, и он также вмешивался в «анти-советскость» других народно-демократических газет. Из всех журналистов, упомянутых в этом исследовании, Антти Кованен (Antti Kovanen) был меньше всего связан с народно-демократической прессой. Он учился в 1950-годы в Москве и после событий 1968 года выпустил книгу, в которой защищал свободу слова. Из-за этого он был заклеймен своего рода предателем в народно-демократической прессе, однако он эту роль на себя не принимал: по его мнению свои принципы предали другие коммунисты.

На основании исследования как биографий журналистов так и содержания газет безусловно прослеживается идеологическая и другая зависимость финских народных демократов от Советского Союза. Данное исследование подтверждает почти тотальное умолчание о неблагоприятных для Советского Союза фактах, хотя в некоторых отдельных случаях упоминания о них встречаются.

Положение финских народно-демократических журналистов на «пограничных позициях» и как интерпретаторов этих позиций было особым. С одной стороны у них была возможность получения информации, с другой стороны идеология ограничивала их возможности для свободного размышления над событиями. Читатели этих газет получали много информации о Советском Союзе, но им было трудно соотнести полученную информацию с действительностью. Особенно четко противоречия социалистических стран, как внутренние так и внешние, выявились в связи с освещением событий в Чехословакии.

Краткие выводы:

1. Финская народно-демократическая пресса широко и много-сторонне освещала события в Советском Союзе, но отбор статей происходил только с положительной точки зрения. Собственно говоря, только во время кризисных ситуаций проявлялись иные акценты.
2. Границу между финской и советской действительностью эти газеты обычно забывали. В некоторых отдельных случаях читателю напоминалось о том, что такая культурная граница всё же существует, например в вопросах общественной деятельности.
3. События в СССР освещались во многом по советским источникам. Основными темами часто становились технический прогресс и дру-

гие достижения. Собственные комментарии газет обычно представлялись в рамках исторических фактов или марксистско-ленинских принципов – например, в связи со статьями о Ленине, о независимости Финляндии или об общем мировом развитии. Согласно используемому материалу газета «*Kansan Uutiset*» стремилась освещать события на более общем уровне по сравнению с региональными газетами (Оулу, Куопио, Вааса, Пори, Турку, Тампере), которые больше вмешивались в антисоветские явления. Одной из ролей «*Tiedonantaja*» было стремление к роли обвинителя в кругу своего политического движения.

4. В основном освещение событий в Советском Союзе происходило с использованием идеологических аргументов победного шествия между-народного социализма и основывалось на основных принципах марксизма-ленинизма и исторического развития. Это самый важный вывод данного исследования, потому что он объясняет многое в журналистской практике. Например, возвращение после кризиса 1968 года к восхищению Лениным в консервативных тонах показывает, что фоном этому служила идеология.

Несмотря на «отдельные неудачи», ощущалась идейная и историческая связь с советскими коммунистами. После снятия с должности Хрущева и оккупации Чехословакии критике подвергалась практика, однако события не оценивались с точки зрения анализа сущности советского общества, а также идеологической основы и практических последствий действий.

5. Реакция читателей отражала главенствовавшее в этом политическом движении мышление. Особенно в отделах писем региональных газет отражалось то, что сторонники данного движения ждали именно определенно направленную информацию о Советском Союзе. Поэтому более открытое освещение кризисных ситуаций, особенно в Чехословакии, иногда осуждалось.

SUMMARY

Communist political movement, together with other factions left of the Social Democrats, have influenced Finnish society on different levels. Between 1919 and 1944, this influence was regulated by the special circumstances stemming from a legislative ban of any communist party. But journalism sympathetic to the cause did exist in the country until the early 1930s, becoming part of the tradition on which the emergence of a new political regrouping took place following the autumn of 1944.

This same historical background also served the special relations Finnish communists had with the Soviet Union. Its origins were in the circumstances brought on by the October Revolution in Russia and the subsequent civil war in Finland. Apart from a geographical proximity, there existed both an ideological and a practical dependency as the Soviet Union provided a refuge for exiled Finnish communists but also, towards the late thirties, a fateful environment for their political activism. Members of the Finnish Communist Party, any more than Finnish journalists residing in the USSR, were not immune to the persecution under Stalin's regime.

Based on this historical background, my thesis concentrates on the exposition of how a foreign culture was perceived by the Finnish communist and pro-communist press of the cold war era. The Finnish communists still shared 'a special relationship' with their Soviet counterpart. Thus, for the journalists hailing from this part of the daily press, the USSR continued to be not just a next-door neighbour of imminent geographical proximity, but a comrade-at-arms and close ideological ally.

To understand both the underlying history and the framework these journalists worked within, I have included a survey of the main points and development of Soviet domestic and foreign policies within the relevant time frame, together with an overview of the country's practices regarding right-of-access and public communication. The source material consists of, among other things, Soviet and Russian literature and, to some extent, also interviews. Working with literary sources, I have endeavoured to capture the nature of social phenomena and the 'spirit' of the times, i.e. the late sixties and early seventies. Of seminal importance have been the interpretations of those personally involved at the time and others with 'inside' perception on the matters at hand. The practice often evident in earlier research, i.e. that of to adhering solely to the expertise of western 'Kremlinologists', this scholar deems an insufficient basis for a study of any relevance. Therefore, I have included in the source material Russian, Finnish, English as well as Swedish literary materials.

For the main body of the journalistic study I have taken the contents of eight different dailies between 1964 and 1973. A qualitative analysis based on four main themes was adopted, in order to establish how the journalists studied here understood things and selected materials for publication. These are: the discharge of Soviet party leader and premier Nikita Khrushchev in 1964, the

Czech uprising of 1968, and the centenary celebrations of V.I. Lenin in 1970. The fourth theme concerns issues dealing with freedom of opinion and religion.

Further, I have applied a quantitative analysis to the editorials of these eight dailies from the pertinent months of 1964, 1966, 1970, and 1973. The most frequent items to appear in print turned out to deal with issues involving Soviet domestic and foreign affairs, Finno-Russian trade and other relations, as well as the so-called anti-Soviet occurrences and sentiments evident in Finland.

Soviet internal affairs mainly made the news mainly in 1964 (in connection with a comment relating to Khrushchev's discharge); anti-Soviet occurrences in 1964 and, again, in 1970. In the latter instance, two separate issues were concerned. In 1964, among other things, the editorials of non-socialist papers speculating about the Soviet leaderships were denounced as anti-Soviet leaven, even though pro-communist papers themselves had touched on the matter as well. In 1970, the rise of anti-Soviet sentiments coincided with the deepening Cold War climate, the proposed preservation of 'ideological purity' in connection with the Lenin centenary celebrations, and the state of things inside the Finnish Communist Party, SKP, where common enemies were being searched now also from within the movement.

Special attention in this study has been paid to the careers and Soviet relations of certain individual journalists. All were, at least once upon a time, members of the communist party. At a later date, some of them got into trouble with the party or their own consciences owing to the events in the USSR.

Of these journalists, Raoul Palmgren, Armas Äikiä and Jarno Pennanen had started their newspaper careers already in the forties and fifties. Palmgren's breaking off with the party leaders resulted in his resignation from newspaper work, the first clear sign of the rigorous nature of communist partisan journalism. Another career ending in a break was that of Jarno Pennanen's, whose most relevant work period for the purposes of this study was his posting in Moscow as foreign correspondent for the communist daily *Kansan Uutiset* in 1957-1961. He was sorely disappointed with the USSR first and foremost because old scores dating back to Stalin's era were never resolved, and also because limitations on free speech were still being exercised on the country's intelligentsia, e.g. in the case of Boris Pasternak. Armas Äikiä, on the other hand, was true to the USSR his entire life. As journalist, he was eager to condemn, among other things, phenomena not pertaining to the Socialist Realist movement. Äikiä had gained experiences as a writer-cum-newspaperman in the Soviet Union during the thirties and forties.

A columnist for *Kansan Uutiset*, Kerttu Kauniskangas wrote very seldom about the USSR. Members of her family living in the Soviet Union had fallen prey to persecution in Stalin's purges. Jorma Simpura, a professional man with a university degree, was an editor-in-chief of *Kansan Uutiset* and used a moderate, reconciliatory approach also in matters pertaining to the USSR. As the internal strife within the Communist Party deepened, this was deemed just as unsatisfactory by the most narrow-minded party hacks, who criticized Simpura for being one of the 'problems'. An assistant editor-in-chief of *Kansan Uutiset*,

Aili Mäkinen had attended the Lenin school in Moscow in the thirties and knew the country better than any other member of the editorial staff. On occasion, and with great care, she also brought up the practical differences existing between the work of a Soviet journalist and that of a Finnish one. Urho Jokinen was pro-Soviet in the extreme as editor-in-chief of the minority-communist daily, *Tiedonantaja*. He prided in the abundance of translated material by Soviet writers in his paper and took exception with the 'anti-Sovietist antics' of other pro-Communist press. Of the journalists studied here, Antti Kovanen had least to do with the pro-communist dailies. Having studied in Moscow in the fifties, he published a book defending freedom of speech after the events of 1968 and was targeted in the pro-communist press as a kind of paragon of traitors. However, he did not recognize himself in this role: those who sold out their principles were all the other communists.

From the journalists' biographies and work history, as well as from the analysis of the printed page, there emerges incontestable evidence of ideological and other types of dependencies in existence between Finnish communists and the USSR. This manifested itself in their work, for instance, as a near total silence regarding certain issues that were unfavourable from the Soviet point of view, although these did make it to the print on some rare occasions.

The Finnish pro-communist journalists occupied a most curious position, existing as they did on a boundary surface, whose (sole) interpreters they also were. On the one hand, they had better opportunities for gathering information but, on the other, they suffered from self-imposed ideological obstacles hindering any truly open approach to the issues at hand. However, their readers became privy to a wealth of information on the USSR, but reconciling this with the Soviet realities seems to have been quite an arduous task. The existing discords and conflicts between and within the Eastern Bloc countries were fully laid open with the events following the Prague Spring in 1968.

To sum up the results of my study:

1. Reporting on the USSR in Finnish 'people's democratic', (pro-)communist press provided a wealth of information and varied news material, the selection of which was based on an inherently positive attitude. Only in the event of various crises were any other sort of emphases given voice.
2. Normally these dailies ignored the boundary surface between Finnish reality and the Soviet kind. Only on few rare occasions, the reader was reminded of the existence of this kind of culturally specific boundary, separating e.g. the countries' different social practices.
3. A lot of the reporting on the USSR was done using Soviet sources. Thus, the subject matters often fell within the realms of technological advancement and other achievements. The commentaries provided by the Finnish editorial staffs landed usually within the framework of historical facts or depended on the Marxist-Leninist coda (e.g. reporting on Lenin, Finland's independence, or global progresses in general). Based on the source material, *Kansan Uutiset* aimed at a more impartial reporting than its provincial

counterparts (pro-communist newspapers of Oulu, Kuopio, Vaasa, Pori, Turku, Tampere), which took greater exception to all anti-Soviet occurrences. One of the roles adopted by *Tiedonantaja* was to keep a watchful eye on every opportunity to distribute blame within the communist movement itself.

4. For all practical purposes, reporting on the USSR relied on the application of ideological arguments underlining the triumphant progress of *real-Socialism* as well as those of the Marxist-Leninist coda and the principles of historical materialism. This proved to be the central discovery of my thesis, as it explains many of the journalistic practices adopted by the pro-communist press. For example, the very conservative phenomenon of harkening back to the personal cult of Lenin as late as post-1968 (following the Czech crisis) speaks exactly for ideological influence. A sense of unity with Soviet communists, both on an ideological level and that of a shared destiny, was evident despite the fact that this was put to test by various 'isolated failures'. The criticism expressed in the press after both the ousting of Khrushchev and the invasion of Czechoslovakia was directed mainly at the adopted practices, instead of expressing any real effort to assess the incidents through the analysis of the essence of Soviet society and the ideological background and practical repercussions resulting thereof.
5. Reader responses and reactions reflected the line of thought pre-eminent throughout this political movement. Especially the Letters to the Editor sections of the provincial press clearly demonstrate that the followers expected no less biased reporting on the USSR. When crises occurred, especially the Czech uprising, any instances of slackened rigour evident in the papers' journalistic guidelines were deemed objectionable by the readership as well.

LÄHTEET

Arkistot

Kansan Arkisto (KA; mm. kd-lehtien ja toimittajien sekä SKP:n arkistoja).
Kirjoittajan oma Neuvostoliitto- ja Venäjä-arkisto.
Ulkoasianministeriö (1D 19/94/B, 1967).

Lehdet

Kd-sanomalehdet (1964–1973; luettu liitteissä 1 ja 2 mainituilta osin):

Hämeen Yhteistyö
Kansan Sana
Kansan Tahto
Kansan Uutiset
Kansan Ääni
Satakunnan Työ
Tiedonantaja
Uudenmaan piirijärjestön tiedote
Uusi Päivä

Muut lehdet (yksittäisiä numeroit, eritelty viitteissä):

Argumenty i fakty 2007, 2008
Carelia 2002, 2005, 2006, 2007, 2008
Helsingin Sanomat 2002
Historiallinen Aikakauskirja 1998
Kansan Uutiset 1988, 1990, 2004
Karjalan Sanomat 2003
Kommunisti 1965
Neuvosto-Karjala 1969–1973 (koko vuosikerrat), 1982
Parnasso 1970
Pravda 1969, 1985, 1970
Satakunnan Kansa 2003
Silta 1968
SNS Kansan Sanomat 1944
Sosialistinen Aikakauslehti 1919–1923 (koko vuosikerrat)
Sovetskaja Petšat 1961
Soviet Union 1956
Suomen Kuvalehti 1991
Tanotorvi 2001
Tiede ja edistys 1993
Vapaa Sana 1956
Yhteisrintama 1971
Žurnalist 1972

Julkaisematon aineisto

- Gaimakov, D.A. 1971: Osobennosti antisovetskoi propagandy v buržuaznoi petšati Finljandii (1965–1970 gg.). Avtoreferat na soiskanije utšonoi stepeni kandidata istoričeskikh nauk. Akademija obštšestvennyh nauk pri TsK KPSS. Moskva (moniste).
- Heikkilä, Reijo (iv.), Raamattuja rautaesiripun taakse, käsikirjoitus [Siikainen]. Kopio, alkuperäinen tekijällä.
- Holpainen, Matti (27.11.2003), Muistikuvia Kansan Tahdon toimittaja-ajastani Kemin toimituksessa. Käsikirjoitus, alkuperäinen Tapani Sillanpäällä.
- Kangas, Into (16.5.1965), Kansandemokraattinen lehdistö ja nykypäivän Suomi. Alustus YLL:n opintopäivillä. Moniste. Kansan Arkisto.
- Kiuru, Sisko, muistiinpanoja 4.9.–11.9.1968. Kopio (sivut 14–18), alkuperäinen tekijällä.
- Kovanen, Antti (2.4.1989), Kommunismin kriisi. Alustuksen käsikirjoitus, kopio Jarkko Mänttärillä.
- Krekola, Joni (2001b), Onko kommunismin tutkimus iloinen asia? Historiatieteiden tutkijakoulun jatkokoulutuskonferenssi, Tampere 31.5.–1.6.2001 (moniste).
- Partanen, Veikko A. (15.12.2000), Rahan hajussa eli Varkaudessa koettua. Kuopio. Julkaisematon käsikirjoitus, alkuperäinen tekijällä.
- Ruusunen, Aimo 2004: Rajapinnalla. Naapurimaan todellisuus ja kansandemokraattinen Neuvostoliitto-journalismi 1964–1973. Journalistiikan lisensiaatintyö. Jyväskylän yliopisto. Viestintätieteiden laitos.
- Selin, Sakari (2003), Sodanjälkeisen nuorison aatteet ja haaveet Terä-lehden kuvastamina. Yleinen lehtimiesliitto ry. Julkaisematon käsikirjoitus, sivunumerot kirjoittajan tulosteesta.
- Siivonen, Seppo (iv.) [2003?], Muistelmia Uudesta Päivästä. Käsikirjoitus, Kansan Arkisto.
- Uskali, Turo (2001), Moskovan tarkkailijat. Kansan Uutisten ja Uuden Suomen Moskovan-kirjeenvaihtajuudet 1957–1975. Journalistiikan lisensiaatintyö. Jyväskylän yliopisto, Viestintätieteiden laitos.

Haastattelut (tekijän tekemät)

- Dunajevski, Jefim G., s. 1931. Psykologi, toimittaja, Neuvostoliitto-Suomi-Seuran Leningradin osaston varapuheenjohtaja 1964–1967. Pietari 17.3.2002. Pori 27.12.2002.
- Frolova, Jevgenija I., s. 1927. Toimittaja, 1960–1970 teollisuusyhtymä Svetlanan sanomalehdessä Leningradissa (2 numeroa viikossa), vuodesta 1970 radio-toimittaja. Pietari 13.9.2003.
- Heikkilä, Reijo. Siikainen. 24.9.2003.
- Heinilä, Pentti, Ulvila. Evankelisluterilaisen kansanlähetyksen maanalaisen työn tekijä ja johtaja vuodesta 1967 (Raamattujen kuljettaminen Neuvostoliittoon ym. Euroopan sosialistisiin maihin). Pori 10.9.2003.

- Heino-Larsen, Raili, s. 1929. DLP:n toimittaja 1953–1955 ja ulkomaantoimittaja 1964–1982. Opiskeli Unkarissa 1949–1953, DLP:n ja KU:n kirjeenvaihtaja Berliinissä 1955–1962. Helsinki 14.10.2003.
- Kauppila, Erkki, s. 1928. Toimittaja, Kansan Uutisten Moskovon-kirjeenvaihtaja 1964–1967, lehden vastaava päätoimittaja 1974–1988. Helsinki 10.5.2001.
- Kiuru, Sisko, s. 1936. Toimittaja, Kansan Uutiset (kirjeenvaihtaja Moskovassa 1967–1972). Helsinki 13.2.2004.
- Kivelä, Lasse, s. 1941. Toimittaja, Satakunnan Työ. Kullaa 19.1.2003.
- Mäkelä, Aarre, s. 1927. Toimittaja ja päätoimittaja, Satakunnan Työ. Pärnu 4.12.2000.
- Pennanen, Jotaarkka, s. 1946. Ohjaaja, dramaturgi (Moskova 1957–1961). Tampere 19.9.2006.
- Ruonaniemi, Mirja, s. 1922. Kääntäjä ja tulkki (mm. SIB, APN, SKP, SKDL). Helsinki 31.10.2003.
- Tseitlin, Larisa A., s. 1957. Osastopäällikkö, valtionhallinnon eri tehtävissä. Leningrad/Pietari. Pori 27.12.2002, 10.8.2003 ja 31.10.2003.

Kirjeitä sekä sähköposti- ja puhelintiedonantoja tekijälle

- Antikainen, Erkki 13.2.2004, 15.3.2004.
- Elgland, Tapani 12.9.2003, 28.1.2004, 19.2. 2004, 28.6.2007.
- Harris, Lement 19.3.2002.
- Kauppila, Erkki 2.4.2002, 8.4.2002, 19.1.2004, 28.8.2004 28.1.2008.
- Kontinen, Maija, 27.1.2004.
- Latvala, Piia 16.1.2004.
- Lehtonen, Pekka 10.7.2007.
- Luukkanen, Reima 15.3.2004.
- Morhasjov, Lev, 21.2.2005.
- Murto-Lehtinen, Pauliina 9.7.2007.
- Nordgren-Siivonen, Christina 25.7.2003, 12.10.2003, 10.2.2004, 10.7.2007.
- Peltola, Erkki 7.1.2004, 21.1.2004.
- Saarnio, Pekka 20.11.2003
- Savolainen, Keijo 18.3.2003, 9.7. 2003
- Siivonen, Seppo 12.10.2003.
- Tiainen, Jaakko 7.1.2004, 27.6.2007.
- Vehmasto, Veli Heikki 21.2. ja 13.3.2004.

Kansandemokraattista lehdistöä koskeva kirjallisuus

- Alenius, Ele 2007: Miten Skdl itsenäistyi. Teoksessa Leppänen, Veli-Pekka (toim.) 2007: Etusivu uusiks! Kansan Uutisten viisi vuosikymmentä 1957-2007 (s. 67-80). Kansan Uutiset. Helsinki.
- Björkbacka, Oiva 2007: Puolue ja puoluelehti. Teoksessa Leppänen, Veli-Pekka (toim.) 2007: Etusivu uusiks! Kansan Uutisten viisi vuosikymmentä 1957-2007 (s. 219-223). Kansan Uutiset. Helsinki.

- Joentausta, Jouko (toim.) 1997: Palstojen takaa. I.p., Yleinen Lehtimiesliitto. Helsinki. Ks. artikkelit: Kauppila 1997, Kiuru 1997, Mänttari 1997.
- Kansan Tahto 1975: 70 vuotta taistelua sananvapauden puolesta. Kansan Tahto. Oulu.
- Katainen, Elina 2007: "Aili edustaa harkintaa, vauhtia ja temperamenttia" Katkelmia Aili Mäkisen poliittiselta uralta. Teoksessa Leppänen, Veli-Pekka (toim.) 2007: Etusivu uusiks! Kansan Uutisten viisi vuosikymmentä 1957-2007 (s. 41-47). Kansan Uutiset. Helsinki.
- Kauniskangas, Kerttu (toim.) 1966: Hyvä kello kauas kuuluu. Pikkutietoja Kansan Uutisten lukijoille ja asiamiehille. Kansan Uutiset. Helsinki.
- Kauppila, Erkki 1997: KU:n vuosikymmenet – kunniakkaita sivuja itsenäisyystaistelussa. Teoksessa Palstojen takaa, toim. Jouko Joentausta. I.p. (s. 53-62). Yleinen lehtimiesliitto. Helsinki.
- Kiuru, Sisko 1997: KU:n kirjeenvaihtajan korpivaellus Moskovassa. Teoksessa Palstojen takaa, toim. Jouko Joentausta. I.p. (s. 41-52). Yleinen lehtimiesliitto. Helsinki.
- Laakso, Arvi A. 1974: Hämeen Yhteistyö – taistelujain lehti. Teoksessa Taistelun tiellä. SKP:n Tampereen piirijärjestö ry. Tampere.
- Lehtonen, Pekka 2007: Uusi Päivä kaikki muuttaa voi. Turkulainen työväenlehti ajan ja aatteiden aallokossa. Varsinais-Suomen Vasemmistoliitto ry. Turku.
- Löylyä porvarille 1980: Kansan Tahto. Oulu.
- Leppänen, Veli-Pekka (toim.) 2007: Etusivu uusiks! Kansan Uutisten viisi vuosikymmentä 1957-2007. Kansan Uutiset. Helsinki. Siinä tekijän oman artikkelin ja Erkki Kauppilan haastattelun lisäksi: Björkbacka 2007, Katainen 2007, Murto-Lehtinen 2007, Tarkka 2007, Alenius 2007.
- Murto-Lehtinen, Pauliina 2007: Juorkunan Jussi. Teoksessa Leppänen, Veli-Pekka (toim.) 2007: Etusivu uusiks! Kansan Uutisten viisi vuosikymmentä 1957-2007 (s. 48-54). Kansan Uutiset. Helsinki.
- Mänttari, Jarkko 1997: Keski-Suomen Työn kymmenen taistelun vuotta. Teoksessa Palstojen takaa, toim. Jouko Joentausta. I.p. (s. 31-40). Yleinen lehtimiesliitto. Helsinki.
- Peltola, Jarmo [1987]: Agitaattoreista toimittajiksi. Yleisen Lehtimiesliiton Neljä Vuosikymmentä 1947-1987. Yleinen lehtimiesliitto. Helsinki.
- Ruusunen, Aimo 1986: Kaikuja Karjarannasta. 40 vuotta kansandemokraattista lehteä Satakunnassa. Satakunnan Työ. Pori.
- Saarela, Tauno 2006: Kansan Tahto. Pohjolan työtätekevien lehti. Yrjö Mäkelin -seura ry. Oulu.
- Tarkka, Pekka 2007: Pentti Saarikoski ja Kansan Uutiset. Teoksessa Leppänen, Veli-Pekka (toim.) 2007: Etusivu uusiks! Kansan Uutisten viisi vuosikymmentä 1957-2007 (s. 58-63). Kansan Uutiset. Helsinki.
- Viitala, Heikki Mikko 1991: Taistelu Kansan Sanasta. Snellman-instituutin B-sarja 28. Kuopio.

Muistelmakirjallisuus

- Aalto, Arvo 1988: Elämäni miljoonat. WSOY. Helsinki.
- Adžubei, Aleksei 1988: Pelon hinta. Suomentanut Eero Balk. SN-Kirjat. Helsinki.
- Akulov, Albert 1996: Vuodet Tehtaankadulla. Suomentanut Esa Adrian. Otava. Helsinki.
- Alenius, Ele 1995: Salatut tiet. Muistelmat. Painatuskeskus. Helsinki.
- Arbatov, Georgi 2002: Tšelovek sistemy. Vagrius. Moskva.
- Fjodorov, Vladimir 2001: NKP:n Suomen osastolla 1954–1989. Suomentanut Kari Klemelä. Otava. Helsinki.
- Gorbunov, Aleksandr 1992: Tehtaankatu 1. Suomentanut Esa Adrian. WSOY. Helsinki.
- Harris, Lement 1986: My Tale of Two Worlds. International Publishers. New York.
- Hruštšev muistelee 1971: Johdanto ja kommentit Edward Crankshaw. Toimitanut Strobe Talbott. Suomennos englannista. WSOY. Helsinki.
- Hruštšov, Nikita 1997: Vospominanija. Izbrannyje fragmenty. Vagrius. Moskva.
- Juvela, Aulis 1992: Eduskuntajutut. Tekstipori. Pori.
- Lihatšov, D.S. 2006: Vospominanija. Logos. Sankt-Peterburg.
- Ljubimov, Juri 1987: Pyhä tuli. Teatterimiehen muistelmia. Ranskasta suomentanut Seppo Heikinheimo. WSOY. Helsinki.
- Pennanen, Jarno 1970a: Tervetultua tervemenoa. Jarnon saaga I. WSOY. Helsinki.
- Pennanen, Jarno 1970b: Tervetultua tervemenoa. Jarnon saaga II. WSOY. Helsinki.
- Ranta, Kalle 2000: Arpi korvassa ja sydämessä. Muistelmia ja mietelmiä myrskysisän vuosisatamme historian pyörteissä tuhatusta elämästä. WSOY. Helsinki.
- Saarinen, Aarne (toim. Pentti Peltoniemi) 1995: Kivimies. Otava. Helsinki.
- Sinisalo, Taisto 1978: Niin muuttuu maailma. Muistikuvia ja mielipiteitä. Tammi. Helsinki.
- Sykiäinen, Rudolf 2000: Musta Rudolf. Ihmeelliset seikkailuni bolsevikkien maassa. Tammi. Helsinki.
- Syvänen, A. 1941: 14 vuotta Neuvostoliitossa: haastattelukertomus. Tampere.
- Torańska, Teresa 1988: Oni. Vastuunkantajat. Puolan stalinistijohtajat kertovat. Ranskasta suomentanut Riikka Stewen. Otava. Helsinki.
- Wiskari, Werner 1987: Pahanilmanlintu. Suomentanut Seppo Hyrkäs. WSOY. Helsinki.
- Vladimirov, Viktor 1993: Näin se oli... Muistelmia ja havaintoja kulissientakaisesta diplomaattitoiminnasta Suomessa 1954–1984. Otava. Helsinki.
- Zachovalová, Lieko 1998: Prahan ääni. Edita. Helsinki.

Tutkimus- ym. kirjallisuus

- Alenius, Ele 1969: Sosialistiseen Suomeen. Kirjayhtymä. Helsinki.
- Arbatov, J.A. 1971: O. W. Kuusinen – etevä tiedemies ja marxismin teoreetikko. Teoksessa Mikkola 1971, s. 12–23.
- Arbatov, Georgi 2003: Desjatiletija trudnyje, no slavnyje. Teoksessa V. D. Osotski (toim.), Aleksandr Jakovlev: svoboda – moja religija. K 80-letiju so dnja roždenija (s. 21-24). Vagrius. Moskva.
- Bartenjev, T. – Komissarov, J. 1979: Yhteistyön taipaleelta. Suomentanut Anita Mitrošin. Otava. Helsinki. [alkuteos Moskva 1978].
- Berdinskih, Viktor 2005: Spetsposelentsy. Polititsheskaja ssylka narodov Sovetskoi Rossii. Novoje Literaturnoje Obozrenije. Moskva.
- Björkegren, Hans 1987: Venäläistä postia. Venäläiset vallankumoukselliset Pohjolassa 1906–1917. Suomentanut Tuomo Olkkonen. Otava. Helsinki.
- Bljum, Arlen 2003: Zapreštšennyje knigi russkih pisatelei i literaturovedov 1917-1991. Indeks sovetskoi tsensury s kommentarijami. Sankt-Peterburgskii gosudarstvennyi universitet kultury i iskusstv. Sankt-Peterburg.
- Blomberg, Jaakko 2007: Tilanne-lehden rahoitus. Työväentutkimus. Vuosikirja 2007.
- Bogdanov, N. – Vjazemski, B. 1965: Spravotšnik žurnalista. Lenizdat. Leningrad.
- Bolšaja sovetskaja entsiklopedija [BSE] 1977: tom 27. Sovetskaja entsiklopedija. Moskva.
- Bolšoi entsiklopeditšeskii slovar 1998: Glavnyi redaktor A.M. Prohorov. Izdanije vtoroje. Bolšaja Rossiiskaja entsiklopedija. Noring. Moskva – Sankt-Peterburg.
- Borovik, Genrih 2003: Tri razgovora. Teoksessa V. D. Osotski (toim), Aleksandr Jakovlev: svoboda – moja religija. K 80-letiju so dnja roždenija (s. 38-46). Vagrius. Moskva.
- Brežnev, L.I. 1966: Ottšotnyi doklad tsentralnogo komiteta KPSS XXIII sjezdu Kommunistitšeskoi Partii Sovetskogo Sojuza. 29 marta 1966 goda. Izdatelstvo polititšeskoi literatury. Moskva.
- Budem vsestoronne razvitymi 1964: Obštšestvo "Znanije" RSFSR, Leningradskoje otdelenije. Leningrad.
- Bäckman, Johan 1996: Venäjän organisoitu rikollisuus. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos. Helsinki.
- Courtois, Stéphane, Werth, Nicolas, Panné, Jean-Louis, Paczkowski, Andrzej, Bartosek, Karel, Margolin, Jean-Louis 2000: Kommunismin musta kirja. Rikokset, terrori, sorto. WSOY. Helsinki.
- Crankshaw, Edward 1960: Hruštševin Venäjä. Karisto. Hämeenlinna.
- Evrika 1965–1976 1977: Katalog. Molodaja gvardija. Moskva.
- Fiš, Gennadi 1960: Vstretši v Suomi. Sovetskii pisatel. Moskva.
- Geller, Mihail 1999: Rossiiskije zametki 1969-1979. Mik. Moskva.
- Gluško, V.P. 1987: Razvitije raketostrojenija i kosmonavtika v SSSR. Izdanije tretje. Mašinostrojenije. Moskva.

- Haikara, Kalevi 1975: Isänmaan vasen laita. SKDL 30 vuotta piikkinä kansakunnan lihassa. Otava. Helsinki.
- Hedman, Ossi 1967: Yrjö Mäkelin. Sanantaitaja ja saarnamies. Teoksessa: Tiennäyttäjät 1, toim. Hannu Soikkanen, sivut 237–275. Kustannusosakeyhtiö Tammi. Helsinki.
- Hegge, Per Egil 1972: Nyheter från Moskva. Med kommentarer av Jahn Otto Johansen och Sture Stiernlöf. Utrikespolitiska institutet, Internationella studier Nr. 1. Stockholm.
- Heinilä, Pentti 2002: Erittäin salainen. Uusi Tie. Helsinki.
- Hemánus, Pertti 1976: Joukkotiedotus piilovaikuttajana. Toinen painos. Kustannusosakeyhtiö Otava. Helsinki.
- Hemánus, Pertti 1983: Journalistinen vapaus. Gaudeamus. Helsinki.
- Hemánus, Pertti 1990: Journalistiikan perusteet. Johdatus tiedotusoppiin 2. Yliopistopaino. Helsinki.
- Hemánus, Pertti 2002: Väärä vakaumus. Atena Kustannus Oy. Jyväskylä.
- Hollander, Gaule D. 1972: Soviet Political Indoctrination: Developments in Mass Media and Propaganda Since Stalin. Praeger Publishers New York.
- Hopkins, Mark 1970: Mass Media in the Soviet Union. Western Publishing Company. New York.
- Hopkins, Mark 1983: Russia's Underground Press. The Chronicle of Current Events. Praeger. New York.
- Hruštšov, N.S. 1956: Neuvostoliiton Kommunististen Puolueen keskuskomitean toimintaselostus puolueen XX edustajakokoukselle helmikuun 14 pnä vuonna 1956. Karjalais-suomalaisen SNT:n valtion kustannusliike. Petroskoi.
- Hruštšov, Sergei 2001: Hruštšov. Vagrius. Moskva.
- Hurri, Merja 1993: Kulttuuriosasto. Symboliset taistelut, sukupolvikonflikti ja sananvapaus viiden pääkaupunkilehden kulttuuritoimituksissa 1945-80. Tampereen yliopisto. Tampere.
- Hyvärinen, Matti, "Kenellä on valta Suomessa" - Rauno Setälä ja stalinistisen diskurssin valta. Tiede ja edistys 1993:1, 32-50.
- Immonen, Kari 1987: Ryssästä saa puhua. Neuvostoliitto suomalaisessa julkisuudessa ja kirjat julkisuuden muotona 1918–39. Otava. Helsinki.
- Istorija vnešnei politiki SSSR 1977: Tom vtoroi 1945–1976 gg. Izdatelstvo Nauka. Moskva.
- Jahvetti 1942: Suomi Neuvostoliiton radiossa. Oy Suomen Kirja. Helsinki.
- Jakovlev, Aleksandr 2003: Sumerki. Materik. Moskva.
- Jalonen, Olli 1985: Kansa kulttuurien virroissa: tuontikulttuurin suuntia ja sisältöjä Suomessa itsenäisyyden aikana. Otava. Helsinki.
- Johansen, Jahn Otto 1978: Elämää Moskovassa [alkuteos 1976]. Suomentanut Kai Kaila. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki.
- Jokinen, Urho iv.: Taistelu SKP:n päälinjasta. SKP:n kohtalon vuosikymmenet I. Kirjapaino Kursiivi. Helsinki.
- Jonsson, Sverker 2002: Bland gnetar och rödhättor. Den socialistiska vänstrens press 1965–2000. NORDICOM-Sverige. Kungsälv.

- Jääskeläinen, Mauno 1973: Itsenäisyyden ajan eduskunta 1919–1938. Suomen kansanedustuslaitoksen historia. Seitsemäs osa. Helsinki.
- Kagarlitski, Boris 1992: Hajonnut monoliitti. Suomentanut Carl-Erik Skarp. Kustannus Oy Orient Express. Helsinki.
- Kajanoja, Jouko 1985: Vallankumous ja 10.000 ääntä. Kirjayhtymä. Jyväskylä.
- Kalela, Jorma 2000: Historiantutkimus ja historia. Gaudeamus. Helsinki.
- Kalemaa, Kalevi 1984: Raoul Pamgren. Suomalainen toisinajattelija. Tammi. Helsinki.
- Kangas, Into 1982: SKP – tuho vain nousu. Kommunistien veljessodan vaiheita. Toinen painos. Oulun Kirjateollisuus Oy. Oulu.
- Kangaspuro, Markku 2001: Neuvosto-Karjalan taistelu itsehallinnosta. Nationalismi ja suomalaiset punaiset Neuvostoliiton vallankäytössä 1920–1939. 2. painos. SKS. Helsinki.
- Karhu, Eino, Nuorten kirjallisuuksien historia. Carelia 2/2002, s. 81–89.
- Kastari, Pirkko, 2001: Mao, missä sä oot. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki.
- Katalog 1933–1985 1987: Žizn zametsatelnyh ljudei. Serija biografii. 681. Molo-daja Gvardija. Moskva.
- Kauniskangas, Kerttu 1971: Mutta ne toverit. Kirjayhtymä. Helsinki.
- Kauniskangas, Kerttu 1980: Miten käy SKP:n? Kommunistien korpisota. Kirjayhtymä. Helsinki.
- Kavkazov, Valentin 2005: Voina v efire. Teoksessa Radio. Blokada. Leningrad. 60-letiju Velikoi Pobedy posvjaštšajetsja. Sbornik statei i vospominanii. Spetsialnaja Literatura. Sankt-Peterburg.
- Kaznatšev, Aleksander [toimittanut Simon Wolin] 1963: Pagodi, sirppi ja vasara. Kirjakivi Oy. Helsinki. Alkuteos Kaznacheev, Aleksandr I., Inside a Soviet Embassy: Experiences of a Russian Diplomat in Burma. Edited with introduction by Simon Wolin. Philadelphia, J. B. Lippincott Company, 1962.
- Kilpi, Sylvi-Kyllikki 1967: Lenin ja suomalaiset. Toinen uudistettu ja täydennetty painos. Tammi. Helsinki.
- Kinnunen, Kaisa 1998: Suomi-Neuvostoliitto-Seuran historia 1944–1974 / Minkkinen, Aimo, Katsaus Suomi-Neuvostoliitto-Seuran historiaan 1975–1991 (yhteissidos).
- Kipinästä tuli syttyi. Muistiinpanoja Suomen Kommunistisen Puolueen 40-vuotistaipaleelta 1958: Kustannusosakeyhtiö Yhteistyö. Helsinki.
- Kirje Brežneville 1970: Suunta n:o 7. Otava. Helsinki.
- Kirvesmies, Pentti 1961: Alalanssilta alumiinikaupunkiin. Suomen Kommunistinen Puolue. Helsinki.
- Kirvesmies, Pentti 1972: Kansat kuin veljet. Kansankulttuuri Oy. Helsinki.
- Kivinen, Markku 1998: Sosiologia ja Venäjä. Tammi. Helsinki.
- Klinge, Matti 1972: Vihan veljistä valtiososialismiin. WSOY. Helsinki.
- Klinge, Matti 2001: Ecce Finnia tridentem – Tässä Suomi valtikkasi! Teoksessa Bäckman, Johan (toim.), Entäs kun tulee se yhdestoista? Suomettumisen uusi historia. WSOY. Helsinki

- Koivisto, Mauno 2001: Venäjän idea. Tammi. Helsinki.
- Komissarov, Juri 1974: Suomi löytää linjansa. Neuvostoliittolaisen historian tutkijan näkemys Suomen tasavallan vaiheista. Otava. Helsinki.
- Kovanen, Antti 1970: Kommunismin kriisi. Kustannusosakeyhtiö Otava. Helsinki.
- Krasin, Juri A. 1972: Vallankumousprosessin dialektiikka. Metodologisia ongelmia. Suomentanut Aaro Majanen. Kansankulttuuri Oy. Helsinki.
- Krekola, Joni 2006: Stalinismin lyhyt kurssi. Suomalaiset Moskovan Lenin-koulussa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki.
- Kuznetsov, I.V. 2003: Istorija otšetstvennoi zhurnalistiki (1917-2000). Utšebnyi komplekt. Utšebnoje posobije. Hrestomatija. Vtoroje izdanije. Flinta. Nauka. Moskva.
- Kuusinen, O.W. [1969]: Valitut teokset (1918–1964). Kustannusliike Edistys. Moskova.
- Kymmenen kysymystä journalismista, toim. Touko Perko ja Raimo Salokangas. Atena Kustannus Oy. Jyväskylä. Ks. Löytömäki 1998.
- Lahti-Argutina, Eila 2001: Olimme joukko vieras vaan. Venäjänsuomalaiset vainonuhrit Neuvostoliitossa 1930-luvun alusta 1950-luvun alkuun. Siirtolaisuusinstituutti. Turku.
- Lampa, Christer 2000: Norrskensflamman och de svenska kommunisterna. Propagandamaskin åt Sovjetunionen. Luleå Tekniska Universitet. C-uppsats. 2000:46. Luleå.
- Lenin, V.I. 1946: Valtio ja vallankumous. Karjalais-suomalaisen SNT:n valtion kustannusliike. Petroskoi.
- Lenin, V.I. 1970: Ideologinen työ. Kansankulttuuri Oy. Helsinki.
- Lenin, V.I. 1971: Mitä on tehtävä? Liikkeemme päivänpolttavia kysymyksiä. Kustannusliike Edistys. Moskova.
- Lenin, V. I. 1979: Dogmatismia ja ryhmäkuntalaisuutta vastaan työväenliikkeessä. Artikkeleita ja puheita. Kustannusliike Edistys. Moskova.
- Lenin-museo iv.: Selostava luettelo. Lenin-museo. Tampere.
- Lenin, Stalin 1935: Izbrannye proizvedeniya v odnom tome. Pod obštšei redaktšije Adoratskogo, V. et. al. Partizdat TsK VKP/b. Moskva.
- Leppänen, Veli-Pekka 1999: Kivääri vai äänestyslippu? Suomen kommunistisen puolueen hajaannus 1964–1970. Edita. Helsinki.
- Liikanen Ilkka – Manninen Pauli 1982: Realisti vai utopisti? Teoksessa Ilkka Liikanen – Kari Sallamaa (toim.), Palmgrenin työ. Raoul Palmgrenin yhteiskunnallisen ajattelun ja tutkijakuvan piirteitä sekä tuotannon bibliografia (s. 7-22). Oulun yliopisto. Kirjallisuuden laitos. Julkaisuja 4. Oulu.
- Lindsten, Leo, Kenen joukossa seistä. Parnasso 1970:8, s. 482–485.
- Lohi, Tuomas 2003: "Totu sitä sallimahan, mik' ei parkuen parane". Suomen johtavan sanomalehdistön suhtautuminen Urho Kekkoseen 1944-1956. Oulun yliopisto. Oulu.
- Luettelo lakkautetuista ja toimintakiellon alaisista yhdistyksistä: 1934. Sisäasianministeriön julkaisema. Helsinki.

- Luostarinen, Heikki 1986: Perivihollinen. Suomen oikeistolehdistön Neuvostoliittoa koskeva viholliskuva sodassa 1941–1944: tausta ja sisältö. Vastapaino. Tampere.
- Luostarinen, Heikki 1989: Finnish Russophobia: The Story of an Enemy Image. *Journal of Peace Research*, vol 26:2, s. 123-137.
- Luukkanen, Arto 2001: Hajoaako Venäjä? Venäjän valtiollisuuden kehitys vuosina 862–2000. Edita. Helsinki.
- Lõhmus, Maarja 2002: Transformation of public text in totalitarian system. A socio-semiotic study of Soviet censorship practices in Estonian radio in the 1980s. Turun yliopisto. Sarja B, Humaniora. Turku.
- Löytömäki, Jukka 1998: Vedetäänkö kotiinpäin? Sanomalehden taustan näkyminen poliittisissa uutisissa. Teoksessa Kymmenen kysymystä journalismista, toim. Touko Perko ja Raimo Salokangas, s. 207–223. Atena Kustannus Oy. Jyväskylä.
- Manninen, Turo 1982: Vapaustaistelu, kansalaissota ja kapina. Jyväskylän yliopisto, *Studia Historica Jyväskyläensia* 24. Jyväskylä.
- Marx, Karl – Engels, Friedrich 1978: Valitut teokset, osa 1. Edistys. Moskova.
- Medvedev, Roi 1999: Neizvestnyi Andropov. Feniks. Rostov-na-Donu.
- Medvedev, Žores 1987: Gorbatšov. Neuvostojohdajan muotokuva: tie valtaan ja vallan kahvassa. Suomennos englannista Juha Väänänen. Gummerus. Jyväskylä.
- Mikkola, Marja-Leena (toim.) 1971: Otto Wille Kuusinen suomalainen internationalisti. Kansankulttuuri Oy. Helsinki.
- Mletšin, Leonid 2001: KGB. Predsedateli organov gosbezopasnosti. Rassekretšennyje sudby. Izdanije tretje, dopolnennoje. Tsentpoligraf. Moskva.
- Moskovski, Pavel – Semjonov, Viktor 1980: Lenin Suomessa. Muistopaikkoja. Suomentanut Antti Juntunen. Progress. Moskova.
- Mäkelä, Isma, Pikakuvia Puolasta. *Kommunisti* 1965:6, 233–235.
- Mäkelä, Juho 1967: Näin naapurimaata. Moskovasta Dušanbeen, Minskistä Uraliin. Kansankulttuuri Oy. Helsinki.
- Nekritš, A.M. 1997: Zolotoi vek nomenklatury. Teoksessa *Rossija XX vek. Pod obštšei redaktsijei akademika Ju. N. Afanasjeva. Sovetskoje obštšestvo: vozniknovenije, razvitije, istoritšeskii final. Tom 2, apogei i krah stalinizma. Rossiiskii gosudarstvennyi gumanitarnyi universitet. Moskva.*
- Neuvostoliiton kommunistisen puolueen historia 1975: Lyhyt esitys. Toinen, täydennetty ja korjattu painos. Kustannusliike Edistys. Moskova.
- Neuvostoliitto 1973: Vastauksia suomalaisten kysymyksiin. Suomi-Neuvostoliitto-Seura. Helsinki [aineiston laatinut työryhmä tietotoimisto APN:n toimeksiannosta 1972].
- Orwell, George 1979: *The Prevention of Literature [1945-1946]*. Teoksessa George Orwell, *Inside the Whale and Other Essays*. Penguin Books. Harmondsworth.
- Osotski, V. D. 2003: Aleksandr Jakovlev: svoboda – moja religija. K 80-letiju so dnja roždenija. *Vagrius. Moskva*. Siinä artikkelit: "Ot sostavitelei" (esipuhe), Arbatov ja Borovik.

- Paastela, Jukka & Rautkallio, Hannu (toim.) 1997: Rakas kallis toveri. Kullervo Mannerin ja Hanna Malmin kirjeenvaihtoa 1932–1933. WSOY. Helsinki.
- Palmgren, Raoul 1981: Tekstejä Vapaan sanan vuosikymmeneltä. Love kirjat. Helsinki.
- Palmgren, Raoul 1984: Kapinalliset kynät. Itsenäisyysajan työväenliikkeen kaudon kirjallisuus. III. Rauhan ja edistyksen optimismista kylmään sotaan (1944-51). WSOY. Helsinki.
- Palonen, Kari 1988: Tekstistä politiikkaan. Vastapaino. Tampere.
- Pietilä, Kauko 1986: Onko työväenlehti mahdollinen? Teoksessa Pertti Töttö (toim.), Ovi raollaan, kurkistuksia yhteiskuntaan, s. 77–84. Toinen painos. Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos, Tampereen yliopisto. Tampere.
- Poikolainen, Olavi, Kommunististen puolueiden kansainvälisistä tehtävistä. Kommunisti 1965:1, 14–16.
- Političeskii slovar pod redaktsijej G. Aleksandrova, V. Galjanova i N. Rubinšteina 1940: Gosudarstvennoje izdatelstvo političeskoi literatury. Moskva.
- Programma Kommunističeskoi Partii Sovetskogo Sojuza 1968: Izdatelstvo Političeskoi Literatury. Moskva [vuonna 1961 hyväksytty NKP:n puolueohjelma].
- Prokhorov, Jevgeny 1976: The Marxist Press Concept. Teoksessa Heinz-Dietrich Fischer – John Calhoun Merrill (ed.), International and intercultural communication, s. 51–58. Hastings House Publishers. New York.
- Pyžikov, Aleksandr 2002: Hruštšovskaja "ottepel". Olma-press. Moskva.
- Raitio, Jussi 1947: Työväen sanomalehdet ja sanomalehtimiehet. Suomen Sosialidemokraattinen Sanomalehtimiesliitto 1907–1947. Tammi. Helsinki.
- Raittila, Pentti 2004: Venäläiset ja virolaiset suomalaisten Toisina. Tapaustutkimuksia ja analyysimenetelmien kehittelyä. Tampere University Press. Tampere.
- Raskin, A.P. 1978: Finljandija. Rekomendatelnyi ukazatel literatury. Kniga. Moskva.
- Rautkallio, Hannu 1993: Neuvostovallan asialla. NKP:n vaikutus Suomessa 1960-luvulla. Tammi. Helsinki.
- Rautkallio, Hannu 1995: Suuri viha. Stalinin suomalaiset uhrit 1930-luvulla. WSOY. Helsinki. Kustannusosakeyhtiö Tammi. Helsinki.
- Razvedka i kontrrazvedka v litsah 2002: avtor-sostavitel Anatoli Dijenko. Russkii mir. Moskva.
- Rentola, Kimmo 1994: Kenen joukoissa seisot? Suomalainen kommunismi ja sota 1937–1945. WSOY. Helsinki.
- Rentola, Kimmo 1997: Niin kylmää että polttaa. Kommunistit, Kekkonen ja Kreml 1947–1958. Otava. Keuruu.
- Rentola, Kimmo 1999: Supo, kommunistit ja KGB, s. 113–212. Teoksessa Isänmaan puolesta. Suojelupoliisi 50 vuotta. Toim. Matti Simola ja Tuulia Sirvio. Gummerus. Helsinki.
- Rentola, Kimmo 2005: Vallankumouksen aave. Vasemmisto, Beljakov ja Kekkonen 1970. Otava. Helsinki.

- Repo, Risto, Fjodorovit. Isä ja poika. Suomen Kuvalehti 1991:29, 5-11.
- Rossija XX vek 1997: Pod obštšei redaktsijei akademika Ju. N. Afanasjeva. Sovetskoje obštšestvo: vzniknovenije, razvitije, istoritšeskii final. Tom 2, apogei i krah stalinizma. Rossiiskii gosudarstvennyi gumanitarnyi universitet. Moskva. Ks. Nekritš, Škarovski.
- Rozdorožnyi, I. – Fjodorov, V. 1966: Finljandija – naš severnyi sosed. Izdatelstvo polititšeskoi literatury. Moskva.
- Saarela, Tauno 1996: Suomalaisen kommunismin synty 1918–1923. Kansan sivistystyön liitto. Helsinki.
- Sallamaa, Kari 1994: Kansanrintaman valo. Kirjailijaryhmä Kiilan maailmankatsomus ja esteettinen ohjelma vuosina 1933-1943. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki.
- Salmelin, Pentti 1967: Järjestölehdessä puoluelehdistöön. Tammi. Helsinki.
- Salokangas, Raimo 1982: Puolueen aseet. Sanomalehdistön synty ja sen asema puolueessa ja sanomalehtimarkkinoilla 1906–1916. Suomen historiallinen seura. Helsinki.
- Salokangas, Raimo, 1987, Vasemmistoradikaalinen liike, teoksessa Suomen Lehdistön Historia 2, päätoimittaja Päiviö Tommila, Sanomalehdistö suurlakosta talvisotaan, s. 211-227. Kustannuskiila. Kuopio.
- Sarkar, Chanchal 1976: Journalists' Organization in Socialist Society. Teoksessa Heinz-Dietrich Fischer – John Calhoun Merrill (ed.), International and intercultural communication, s. 37-50. Hastings House Publishers. New York.
- Seppinen, Jukka 2006: Neuvostotiedustelu Suomessa 1917-1991: Strategia ja toiminta. Ajatus. Helsinki.
- Setälä, Rauno, 1970a: Silmät avoinna kapitalismissa. Parnasso 1970:3, 163-166.
- Setälä, Rauno 1970b: Uusstalinistin uskontunnustus. Lähtökohtia 70-luvun luokkataisteluun. Kirjayhtymä. Helsinki.
- Siivonen, Seppo, Vallankumouksellisen työväenliikkeen kokemuksia 60-luvulla. Yhteisrintama 1971:2, 4-7.
- Siltala, Juha 1985: Lapuan liike ja kyyditykset 1930. Otava. Helsinki.
- Sinjavski, Andrei 2002: Osnovy sovetskoi tsivilisatsii. Agraf. Kirov.
- Sirnö, Mauri 1968: Eilen ja huomenna. Julkaisussa Silta (1968:4, 18). Suomi-Neuvostoliitto-Seuran Tampereen piirijärjestö ry. Tampere.
- Škarovski, M.V. 1997: Poslednaja ataka na russkiju pravoslavnuju tšerkov. Teoksessa Rossija XX vek. Pod obštšei redaktsijei akademika Ju. N. Afanasjeva. Sovetskoje obštšestvo: vzniknovenije, razvitije, istoritšeskii final. Tom 2, apogei i krah stalinizma, s. 328-399. Rossiiskii gosudarstvennyi gumanitarnyi universitet. Moskva.
- Smirnov, Vladimir 1987: Rinta rinnan. Lukuja taistelun, solidaarisuuden ja yhteistyön historiasta. APN. Moskova.
- Smith, Hedrick 1976: Venäläiset amerikkalaisen silmin [Alkuteos: Russians 1975]. Suomentanut Arto Häilä. Werner Söderström Osakeyhtiö. Helsinki.
- Smith, Hedrick 1990: The New Russians. Random House. New York.

- Sosialististen Neuvostotasavaltain Liiton perustuslaki 1945: Kustannusosakeyhtiö Yhteistyö. Helsinki.
- Sovetskii entsiklopeditseskii slovar 1987: Glavnyi redaktor A.M Prohorov. Izdaniye tšetvjortoje. Sovetskaja entsiklopedija. Moskva.
- Stranius, Pentti, Muistishokki ja hallittu skitsofrenia. Olemattoman kokemisesta ja tutkimisesta Neuvostoliitossa. Lähde. Historiatieteellinen aikakauskirja nro 2, 2005, s. 27-41. Labyrintti ry. Joensuu.
- Stykalin, A. S. 2003: Prervannaja revolutsija. Vengerskii krizis 1956 goda i politika Moskvyy. Novyi Hronograf. Moskva.
- Sundelin, Apu 2000: Taistelija, rakentaja, valistaja. Periodika. Petroskoi.
- Suomen kansanedustajat 1907–1982 Finlands riksdagsledamöter 1907–1982 1982: Eduskunnan matrikkelitoimikunta. Helsinki.
- Suomen Lehdistön Historia [SLH] 5. 1988. Hakuteos Aamulehti-Kotka Nyheter. Sanoma- ja paikallislehdistö 1771–1985. Toim. Päiviö Tommila ym. Kustannuskiila. Kuopio.
- Suomen Lehdistön Historia [SLH] 6. 1988. Hakuteos Kotokulma-Savon Lehti. Sanoma- ja paikallislehdistö 1771–1985. Toim. Päiviö Tommila ym. Kustannuskiila. Kuopio.
- Suomen Lehdistön Historia [SLH] 7. 1988. Hakuteos Savonlinna-Övermarks Tidning. Sanoma- ja paikallislehdistö 1771–1985. Toim. Päiviö Tommila ym. Kustannuskiila. Kuopio.
- Suomi, Juhani 1994: Presidentti. Urho Kekkonen 1962–1968. Otava. Helsinki.
- Suomi, Juhani 1996: Taistelu puolueettomuudesta. Urho Kekkonen 1968–1972. Otava. Helsinki.
- Suslov, M. A. 1975: Marxismi-leninismi – työväenluokan kansainvälinen oppi. Kustannusliike Edistys. Moskova.
- Tontti, Jarkko 1998: Otto Brusiiin – intellektuellin tie. Historiallinen Aikakauskirja 1998:3, 113-120. Helsinki.
- Tšekkoslovakian tapahtumien taustaa 1968: Tosiasioita, asiakirjoja, lehdistön ja silminnäkijäin lausuntoja. Neuvostoliittolaisten kirjeenvaihtajien lehdistöryhmä. [APN] Moskova.
- Tšernous, V.N. – Rautkallio, Hannu 1992: NKP ja Suomi. Keskuskomitean salaisia dokumentteja 1955–1968. Kustannusosakeyhtiö Tammi. Helsinki.
- Tšornyh, Alla 1998: Stanovlenije Rossii sovetskoi: 20-e gody v zerkale sotsiologii. Moskva.
- Turpin, Jennifer E. 1995: Reinventing the Soviet Self. Greenwood Publ. Group. Westport (USA).
- Uskali, Turo 2003: "Älä kirjoita itseäsi ulos". Suomalaisen Moskovan kirjeenvaihtajuuden alkutaival 1957–1975. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä.
- Vail, Pjotr – Genis Aleksandr 2001: 60-je. Mir sovetskogo tšeloveka. Novoje literaturnoje obozrenije. Moskva.
- Vanamo, Tuija – Grönholm, Jouko 1977: Punaiset liput. SKP:n Turun piirijärjestön historiaa. SKP:n Turun piirijärjestö ry. Turku.
- Vesikansa, Jarkko 2004: "Kommunismi uhkaa maamme". Kommunisminvastainen porvarillinen aktivismi ja järjestötoiminta Suomessa 1950–1968. Helsinki.

- Vihavainen, Timo 1991: Kansakunta rähmällään. Suomettumisen lyhyt historia. Otava. Helsinki.
- Viljanen, V.M.J. 1920: Suomi, reunavallat ja Venäjän kysymys. Talouspoliittinen tutkielma. Edistysseurojen Kustannus-Oy. Helsinki.
- Volkovski, N.L. 2003: Istorija informatsionnyh vojn. Tšast 2. Poligon. Sankt-Peterburg.
- Vuorio, Hannu 1979: Vaihtoehto on luokkataistelu. Kirjapaino Kursiivi Oy. Helsinki.
- Zaitšikov, V.N. 1983: Naapurin silmin. Neuvostoliittolaisena lehtimiehenä Suomessa. Artikkeleja, esitelmiä, haastatteluja vuosilta 1970–1982. Suomensos Ulla-Liisa Heino. Otava. Helsinki.
- Äikiä, Armas 1948: "Kolmas tie". Kansankulttuuri Oy. Helsinki.
- Äikiä, Armas 1959: Tänään ja vuonna 1965. Kansankulttuuri Oy. Helsinki.
- XVII sjezd Vsesojuznoi Kommunističeskoj partii (b). 26 janvarja - 10 fevralja 1934 g 1934: Stenografitšeskii otšot. Partizdat. Moskva.

Kaunokirjallisuus

- Ja, konetšno, vernus 1988: Stih i pesni V. Vysotskogo. Vospominanija. Kniga. Moskva.
- Majakovski, Vladimir 1959: Pilvi housuissa ja muita runoja. Suomentanut Arvo Turtiainen. Kustannusosakeyhtiö Tammi. Helsinki.
- Sinervo, Aila 1960: Koskessa kolisten. Helsinki. WSOY.

Internetistä tulostettu aineisto

- Kramer, Mark, Declassified Materials from CPSU Central Committee Plenums: Sources, Context, Highlights. Woodrow Wilson International Center for Scholars. Tulostettu 6.2.2002 klo 11.43 osoitteesta
<http://cwihp.si.edu/cwihplib.nsf/16c6b2fc83775317852564a400054b28/1aebcb620340008a8525664200565095?OpenDocument>
- Krekola, Joni 2000: Suomalaisopiskelijat bolševikkien pyhäkoulussa. Tulostettu 13.11.2004 klo 9.15 osoitteesta
www.uta.fi/laitokset/historia/tutkijakoulu/sivut/paperit/jkr
- Krekola, Joni 2001a: "People of a special mould?" International conference on comparative communist biography and prosopography. Manchester, 6th – 8th April 2001. Tulostettu 26.11.2003 klo 10 osoitteesta
www.kansanarkisto.fi/joni_krekola.htm
- Krekola, Joni 2001c: Kirja kommunismin rikoksista ja sen vastaanotto Suomessa. Historiallisia arvosteluja 10/2001. Tulostettu 13.11.2004 osoitteesta
<http://www.helsinki.fi/hum/hist/yhd/julk/arviot/musta.html>
- Letter from Leonid Brežnev to Alexander Dubček Regarding the CPCz's Purported Failure to Carry Out Pledges Made at Cierna and Bratislava, August 16, 1968. Tulostettu 13.3.2002 klo 14.35 osoitteesta
<http://library.thinkquest.org/C=!!%/%/documents/doc48.htm>

- Mikoyan, Sergo A., Eroding the Soviet "Culture of Secrecy" Tulostettu 5.2.2002 klo 15.46 osoitteesta
www.odci.gov/csi/studies/fall_winter_2001/article05.html
- "No More Lies" Monitor: C.P.S.U. Trial Offers Yeltsin Opportunity to Honor Commitment to New Transparency. Decision Brief 10 July 1992. Publications of the Center for Security Policy No. 92-D 77. Tulostettu 6.2.2002 klo 11.38 osoitteesta
www.security-policy.org/papers/1992/92-D77.html
- Soviet Archives at INFO-RUSS, collected by Vladimir Bukovsky, prepared for electronic publishing by Julia Zaks and Leonid Chernikhov. Alla mainitut venäjänkieliset asiakirjat tulostettu tammi-helmikuussa 2002 osoitteesta
<http://psi.ece.jhu.edu/~kaplan/IRUSS/BUK/GBARC/buk.html>
- [1] 23 августа 1966 г. ЦК КПСС (Novostin hallinnon ensimmäisen varapuheenjohtajan V. Zaitšikovin kirje NKP:n KK:lle koskien yhdysvaltalaisen tv-yhtiön ABC:n pyyntöä tehdä ohjelma työläisperheen elämästä Rostov-na-Donissa, 23.8.1966).
- [2] О московском корреспонденте газеты КП США "Дейли Уорлд" 25.XI.1968 [asiakirjat koskien Yhdysvaltojen KP:n lehden Daily Worldin Moskovan-kirjeenvaihtajan vaihtumista, 25.12.1968].
- [3] 7 апреля 1970 № 892-A (Valtionturvallisuuden komitean puheenjohtajan Andropovin kirje NKP:n KK:lle koskien Venäjän FSNT:n kirjailijaliiton kokousta, 7.4.1970).
- [4] 27 апреля 1970 № 1118-A (Valtionturvallisuuden komitean puheenjohtajan Andropovin kirje NKP:n KK:lle koskien mielenilmauksia Neuvostoliitossa V.I. Leninin syntymän 100-vuotispäivän alla ja yhteydessä, 27.4.1970).
www.tulpaini.fi/kr.htm (14.3.2007; Reino Kangasmäki ym.)

LIITE 1 Kokonaan luetut kd-sanomalehdet

1964

lokakuu: KT, ST

1965

toukokuu: ST

marraskuu-joulukuu: KU

1966

tammikuu: KU

marraskuu: ST

1967

tammikuu-joulukuu: KU

1968

tammikuu-maaliskuu: KU, ST

huhtikuu-toukokuu: KU, ST, UPT

kesäkuu-heinäkuu: KU, ST

elokuu: KU, ST, UP, UPT

syyskuu: KU, ST, TA, UPT

lokakuu-joulukuu: KU, ST, TA

1969

tammikuu-kesäkuu: KU, TA, UP

elokuu: ST, TA

syyskuu-lokakuu: TA

marraskuu: ST, TA

joulukuu: TA

1970

tammikuu-maaliskuu: TA

huhtikuu: ST, TA

toukokuu-joulukuu: TA

1971

tammikuu: TA

kesäkuu-syyskuu: HY (ei ilmestynyt 2.9.-10.11.1971)

marraskuu-joulukuu: HY

1972

helmikuu: ST

toukokuu: ST

kesäkuu: ST

1973

tammikuu-kesäkuu: KS, KÄ

LIITE 2 Luetut pääkirjoitukset

HY

huhtikuu 1970

toukokuu 1973

KS

lokakuu 1964

syyskuu 1968

toukokuu 1973

KT

lokakuu 1964

tammikuu 1966

KU

lokakuu 1964

syyskuu 1968

huhtikuu 1970

KÄ

huhtikuu 1970

toukokuu 1973

ST

lokakuu 1968

huhtikuu 1970

toukokuu 1973

UP

lokakuu 1964

syyskuu 1968

UPT/TA

syyskuu 1968

huhtikuu 1970

toukokuu 1973

LIITE 3 Kd-sanomalehtien ym. päätoimittajat 1964-1973

DLP

Arvo Wallin 1963-1971

Pentti Kirvesmies 1971-1974

HY

Keijo Savolainen 1963-1968

Väinö Hakala 1968-1971

Rauno Setälä 1971-1974

KS

Kaarlo Koskinen

KT

Into Kangas

KU

Jorma Simpura

KÄ

Reino Kangasmäki

ST

Aarre Mäkelä

UP

Urho Jokinen 1964-1965 (31.5. saakka)

Seppo Siivonen 1.6.1965-18.2.1967

Ilkka Järvinen 1967-1968

Martti Anttonen 1968-1969

TA

Tauno Wallendahr 1968-1969

Urho Jokinen 1970-

LIITE 4 Tekstissä esiintyviä neuvostoliittolaisia

Andropov, Juri Vladimirovitš (1914-1984) tuli mukaan Komsomolin työhön 1940 Karjalassa, jossa hän oli myös organisoimassa partisaanitoimintaa suomalaisia vastaan jatkosodan aikana. Jonkin aikaa hän oli puoluetöyössä Karjalassa Otto Ville Kuusisen apuna. Vuosina 1953-1957, siis myös syksyn 1956 ns. kansannousun aikana, hän oli Nl:n suurlähettiläs Unkarissa. NKP:n johtotyössä A. oli eri tavoin vuodesta 1957. KGB:n johdossa 1967-1982. A. "johti toimeenpanemalla vainoja (pidätyksiä, kansalaisuuden menetyksiä ym.) toisinajattelihoita ja kansalaisoikeuksien puolustajia kohtaan. Pääsihteerinä hän yritti hallinnollisin menetelmin hallita puolueen ja yhteiskunnan kriisiä" (Bolšoi... 1997, 52-53).

Beljakov, Aleksei S. (s. 1917). Alun perin NKP:n KK:n toimitsija ja mm. yhdessä Georgi Arbatovin kanssa O. W. Kuusisen avustaja. Nl:n Suomessa toimineista diplomaateista yksi näkyvimmin SKP:n vähemmistön puolesta toiminut. Jopa neuvostoliittolaisen arvion mukaan hänen toimintansa oli haitaksi maiden suhteille (vrt. Suomi 1996, 519-520 ym.; Saarinen 1995, 199, 200). Vladimirov (1993, 171, 172, 177) kertoo että lähetystöneuvos Fjodorov oli vuosina 1970-1971 suurlähettiläs "Beljakovin ehdoton kannattaja". Tämä ei ole kehua, sillä B. suhtautui Vladimirovin mukaan yksipuolisesti SKP:n osapuoliin, oli kykenemätön rakentamaan suhteita eri poliittisiin ryhmiin, kannatti avoimesti lakkoliikkeitä ja käyttäytyi usein epädiplomaattisesti. Toisaalta juuri B. oli 1960-luvun puolivälissä yllyttänyt SKP:n enemmistöläisiä uudistuslinjalle, "kunnes hän sitten käänsi täysin takkinsa". Sisko Kiuru 13.2.2004. Beljakovin toiminnasta Suomessa Akulov 1996, 147-150, 162 ja hyvin laajasti Rentola 2005.

Brežnev, Leonid Iljitš (1906-1982) oli sota-aikana armeijan poliittisissa tehtävissä ja vuodesta 1946 erilaisissa puoluetehävissä, mm. 1946-1950 Ukrainassa, 1950-1952 Moldaviassa ja 1954-1956 Kazahstanissa. Nl:n presidentti 1960-1964 ja myöhemmin puoluejohtaja (1964-1982). Puoluejohtajana B. piti sellaisesta julkisuudesta, joka liittyi hänen arvonimiinsä; B:stä tuli sosialistisen työn sankari 1961 ja myöhemmin neljästi Nl:n sankari sekä 1976 marsalkka. Vuonna 1964 hän oli keskeisesti organisoimassa Hruštšovin syrjäyttämistä. B:n ollessa puoluejohdossa "maassa veivät voiton konservatiiviset pyrkimykset, lisääntyivät kielteiset ilmiöt taloudessa sekä sosiaalisessa elämässä ja yhteiskuntailmapiiirissä, toteutettiin Tšekkoslovakian miehitys (1968) ja neuvostojoukkoja lähetettiin Afganistaniin (1979)." (Bolšoi... 1997, 153).

Brodski, Iosif (myöhemmin Joseph Brodsky, 1940-1996) oli leningradilainen runoilija, jota ei suostuttu julkaisemaan kotimaassa ja joka joutui oikeuden eteen helmikuussa 1964. Tuomio tuli tyhjäntoimittamisesta, sillä runoja joita ei julkaistu ei katsottu työksi. Brodski muutti syyskuussa 1972 Yhdysvaltoihin, missä alkoi kirjoittaa myös englanniksi. Nobelin palkinto 1987. Bolšoi... 1997, 156. Koivisto 2001, 274-275.

Bukovski, Vladimir, (s. 1942). Ihmis-oikeusaktivisti, vangittu tammikuussa 1967 Moskovassa mielenosoituksen järjestämisen vuoksi. Vankeuteen 1970-luvun alussa, myöhemmin (1976) maanpaossa Ranskassa ja Britanniassa. Perehtyi erityisesti psykiatrian väärinkäyttöön toisinajattelihoita vastaan. Hopkins 1983, 7, 49, 54, 122. Bolšoi... 1998, 162. Geller 1999, 61.

Fiš, Gennadi (1903-1971). Valmistui Pietarin yliopistosta. Alkoi julkaista vuonna 1926. Teoksia mm.: "Padenije Kimaz-ozera" (Kiimasjärven valtaus, 1932) ja "My vernjomsja,

Suomi!" (Me palaamme, Suomi!, 1934). Katalog, 254. "Vstretši v Suomi" mainitaan lähdeluettelossa; "Na finskoi zemle" ilmestyi Molodaja gvardijan (Moskova) kustantamana 1959. Muistokirjoitus Neuvosto-Karjala 1971:83, 3. Ks. myös Neuvosto-Karjala 1970:66, 4.

Hruštšov, Nikita Sergejevitš (1894-1971), syntyisin talonpoikaisperheestä, tehdas- ja kaivostyössä 1909-1928, puolueutyössä 1928 alkaen (mm. Ukrainassa ja Moskovassa). Hänellä oli "...merkittävä osuus vainojen järjestämisessä Moskovassa ja Ukrainassa". "Stalinin uskollinen oppilas ja työtoveri". Vuodesta 1953 NKP:n johdossa, kiistaton johtaja 1956 alkaen. Arvosteli NKP:n puoluekokouksissa 1956 ja 1961 Stalinin kauden politiikkaa ja salli "suojasään"; vainottuja rehabilitoitiin ja julkinen keskustelu vapautui hieman. Bolšoi...1998, 1324. Teoksia Hruštšovista: Crankshaw 1960, Adžubei 1988, Hruštšov S. 2001. Polititšeskii slovar 1940, 621. Vrt. myös Jakovlev 2003, 220 ym.

Iljitšov, Leonid (1906-1990), filosofi, akateemikko ja puolueutyöntekijä. Julkaisuja dialektisestä ja historiallisesta materialismista. NKP:n jäsen 1924 alkaen, KK:n ehdokasjäsen ja jäsen 1952-1956 ja 1961-1966. NKP:n KK:n sihteeri 1961-1965. Neuvostoliiton apulaisulkoministeri 1965-1989. Sovetskii..., 484.

Jakovlev, Aleksandr, s. 1923. Aloitti opiskelujen jälkeen (mm. vuosi Yhdysvalloissa) työt NKP:n KK:n kouluosastolla 1953. Opiskeli 1950-luvun lopulla Yhteiskuntatieteiden akatemiassa kansainvälistä politiikkaa ja taloutta ja palasi 1960 NKP:n KK:n työntekijäksi. Oli propaganda- ja agitaatio-osastolla aluksi lehdistö-, myöhemmin radio- ja tv-sektorilla, sitten propagandaosaston apulaisjohtaja. J. vapautettiin näistä tehtävistä keväällä 1973, kun hän oli vuoden 1972 lopulla julkaissut mm. suurvaltašoviniismista ja antisemitismistä varoittavan artikkelin Literaturnaja gazetassa. Lähetettiin diplomaattityöhön Kanadaan. Palasi puolueutyöhön Mihail Gorbatšovin tultua NKP:n johtoon. Elämänvaiheista Jakovlev 2003. – Jakovlevin mainitun artikkelin merkityksestä on kirjoitettu paljonkin. Osotski 2003, esipuhe s. 6-7. Arbatov 2002, 224. Arbatov 2003, 22-23. Borovik 2003, 42-43.

Kotšetov, Vsevolod (1912-1973) on hyvä esimerkki "kunnon patriooteista", jotka olivat ahdasmielisesti neuvostovallan puolesta. 1950-luvun lopulla hän oli "suojasääilmiöitä" vastaan. Hänen satiirista teostaan "Tšego že ty hotšes?" ("Mitä sinä sitten haluat?", 1969) on kuvattu uudistusmielis-, länsi- ja italialaisvastaiseksi ja uusstalinistiseksi. Teosessa venäläisnainen joutuu inhottavan italialaisen kommunistimiehensä huonon kohtelun uhriksi. Vapauttajaksi ja kotimaahan auttamaan saapuu urhollinen neuvostokansalainen Bulatov (bulat on yksi teräslaji, joten nimi viittaa Staliniin). Italialaismiehen nimi on kirjassa Benito Spada, ja tämän esikuva oli italialainen kommunisti, kirjallisuudentutkija Vittorio Stradu, jonka puoliso oli venäläinen. Nainen syytti Kotšetovia julkisesti panettelusta. Kotšetovin julkaisemassa lehdessä Oktjabr julkaistiin myös juutalaisiin ja georgialaisiin kriittisesti suhtautuvia tekstejä. Geller 1999, 25-27, 34-35, 164, 225-227. Bolšoi..., 583. Jakovlev 2003, 318. Vrt Crankshaw 1960, 33.

Lysenko, Trofim (1898-1976). Biologi ja agronomi, akateemikko (1939). Aloitti tieteellisen toiminnan Ukrainassa 1934. L. sai kolmasti valtionpalkinnon 1940-luvulla, mutta hänen esittämänsä teoriat "perinnöllisyystieteestä ja lajien synnystä ja muuntelusta eivät saaneet kokeellista vahvistusta" (Sovetskii..., 732). L. piti klassista perinnöllisyystiedettä "idealistsena" ja "porvarillisenä", ja hänen toimintansa vuoksi biologia kärsi suurta vahinkoa, rehellisiä kilpailevia tiedemiehiä vainottiin (ja jopa teloitettiin) ja

maatalouden kehitys hidastui (Bolšoi..., 664). L:n toiminta tiedeyhteisössä oli vihamielistä toista mieltä olevia kohtaan. Vuonna 1956 allekirjoitti 400 neuvostoliittolaista biologia häntä vastustavan, NKP:n KK:lle lähetetyn kirjeen (Saharov 1991, 236-237). NKP:n johdossa häntä tuki Hruštšov, kuten myös KK:n ideologisen osaston johtaja Leonid Iljitšov. Lysenkon kielteisestä toiminnasta, Akulov 1996, 35. Vrt. Smith 1976, 408, Koivisto 2001, 269.

Mašerov, Pjotr Mironovitš (1918-1980) liittyi puolueeseen 1943, oli länsirintamalla partisaanijoukkueen johtaja, Neuvostoliiton sankarin arvonimi 1944, Valko-Venäjällä Komsomolin tehtävissä 1947-1954 ja NKP:n tehtävissä 1955 alkaen Valko-Venäjällä mutta myös puoluejohdossa. Politbyroon ehdokasjäsen 1966 alkaen. Haikara (1975, 366) mainitsee hänet erheellisesti M.P. Mašeroviksi. – Kansan Arkistossa SKP:n keskuskomitean pöytäkirjojen yhteyteen liitetyt muistiinpanot (konekirjoitettu teksti käsin tehdyin korjauksin) mainitsee hänet A. Mašeroviksi! – Mašerovia ei pidä sekoittaa Kirill Trifonovitš Mazuroviin (1914-1989), jolla oli pieni rooli NKP:n ja SKP:n suhteissa vuonna 1968. Sekoitusmahdollisuutta lisää se, että kumpikin toimi puoluetöissä Valko-Venäjällä. Sovetskii... 1987, 744, 776.

Morozov, Pavel (1918-1932) oli "kulakkeja vastaan kollektivisoinnin aikana Sverdlovskin alueella toiminut nuori taistelija. [...] Kulakkien tappama." (Sovetskii..., 833). Neuvostoajan tietosanakirja ei kerro syytä marttyyryhteen päättyneeseen tapahtumaan, eikä paljon viisaampi ole myöskään 1998 painettu tietosanakirja (Bolšoi..., 757). – Neuvostoliiton pioneerijärjestö piti Morozovia sankarina vielä 1960-luvun lopulla ja 1970-luvun alussa ja vaati myös muiden maiden pioneerijärjestöjä kunnioittamaan häntä. Ålander 1995, 197. – Morozovin ja muiden Stalinin ajan "lapsiuhrien" kohtalo kiinnosti perestroikan loppuajan lehdistöä. Kirjailija ja historioitsija Juri Družnikovin (s. 1933, Moskova) artikkelit siitä, miten lapsia käytettiin pakkokollektivisoinnin aikana hyväksi ns. kulakkienvastaisessa toiminnassa, julkaistiin monissa lehdissä vuonna 1990. Ks. myös Kovanen 1989, 19, Skott 2002, 129-134.

Saharov, Andrei (1921-1989), fyysikko, akateemikko (1953), yksi Neuvostoliiton vetypommin kehittäjistä. S. alkoi 1950-luvun lopulta lähtien osallistua aktiivisesti ydinkokeiden vastaiseen toimintaan ja 1960-luvun lopulta alkaen hänestä tuli aktiivinen ns. toisinajattelijaliikkeen jäsen. Nobelin palkinto 1975. Vuonna 1980 S:lta riistettiin kaikki ansiomerkit ja hänet karkotettiin Gorkiin. Hän pääsi palaamaan Moskovaan loppuvuonna 1986 ja sen jälkeen hän osallistui aktiivisesti mm. kansanedustuslaitoksen työhön. Bolšoi... 1998, 1065. Saharov 1991

Solženitsyn, Aleksandr, (1918-), kirjailija. Osallistui toiseen maailmansotaan, oli neuvostoliittolaisella vankileirillä 1945-1953, karkotuksessa 1953-1956. Julkaisutoiminta alkoi pienoisorimaaniasta "Päivä Ivan Denisovitšin elämässä" (1962 lehdessä Novyi mir). 1960-luvun puolivälistä alkaen S:n teoksia ei julkaistu Neuvostoliitossa ja niiden ilmestyminen ulkomailla herätti vallanpitäjissä kasvavaa ärtymystä. Nobelin palkinto 1970. Karkotuksessa 1974 alkaen (Saksan liittotasavalta, Yhdysvallat). Palasi Venäjälle 1994. Bolšoi... 1998, 1123.

Suslov, Mihail Andrejevitiš (1902-1982). NKP:n jäsen vuodesta 1921, puoluetöissä vuodesta 1931. Aluksi vuoteen 1936 puolueen ja valtion yhteisessä tarkastusvirastossa, vuodesta 1939 erilaisissa johtotehtävissä kuten mm. 1944-1947 Liettuan puoluejohtajana. NKP:n keskuskomitean jäsen vuodesta 1941, keskuskomitean sihteeri vuodesta

1947 kuolemaansa saakka. NKP:n KK:n puhemiehistön (myöh. politbyroon) jäsen vuosina 1952-1953 ja 1955 alkaen kuolemaansa saakka. Vastasi ennen kaikkea ideologisista kysymyksistä ja suhteista muun maailman kommunistipuolueisiin. Muun muassa Unkarin vuoden 1956 osaksi hyvin sekavissa tapahtumissa Suslovilla oli Juri Andropovin ohella keskeinen rooli neuvostoliittolaisena neuvonantajana. Stykalin 2003, 58, 133-135 ym. Yhdessä Boris Ponomarjovin kanssa S. vastasi paljolti SKP:tta koskevasta päätöksenteosta 1940-luvun lopulla ja myöhemminkin. Rentola 1997, 64. Suslov "... jakoi maailman jyrkästi sosialistiseen ja kapitalistiseen ja sijoitti Suomen sen mukaisesti vastakkaiseen leiriin" (Fjodorov 2001, 43-44). S. jos kuka oli Stalinin kauden jatke puolueen johtotyössä lähes Andropovin aikaan saakka. (Sovetskii..., 1293; Bolšoi... 1997, 1166). Arbatov 2002, 226. Suslovilla oli keskeinen rooli kirjailija Boris Pasternakin vaientamisessa. Suslovin "poliisimainen rajoittuneisuus" aiheutti suurta vahinkoa" (Hruštšov 1997, 502, 505). Suslov oli "suurinkvisiittorin vastine meillä [= Neuvostoliitossa]", Akulov 1996, 185.

Tšakovski, Aleksandr (1913-1994), kirjailija, jonka tuotanto sijoittuu etupäässä sodanjälkeiseen aikaan ja kertoo muun muassa sodasta ja Leningradin piirityksestä. Literaturnaja Gazetan päätoimittajana 1962-1988. "Eräs yhdenmukaisuutta vaatineen kirjallisuuspoliitiikan ideologeista 1950-luvun lopulta 1980-luvun alkuun." Tšakovski kuitenkin salli varsin vapaamielisen keskustelun lehtensä sivuilla. Bolšoi..., 1340.

Vysotski, Vladimir (1938-1980), moskovalaisen Taganka-teatterin näyttelijä, runoilija ja esiintyvä muusikko. Esiintyi myös elokuvissa. Vysotskin toinen puoliso Marina Vlady oli ranskalainen ja asui Pariisissa, joten Vysotskille tuli ulkomaanmatkoihin (ja myös ulkomaille suuntautuviin puhelinsoittoihin) liittyvä byrokratia hyvin tutuksi. Tuotteli-as lauluntekijä esiintyi paljon kotimaassa, mutta hänellä ei ollut elinaikanaan monia mahdollisuuksia saada laulujaan levytetyksi. NKP:n johdosta tullut kehoitus Vysotskin vangitsemiseksi ei saanut kannatusta KGB:n johtajalta Juri Andropovilta. Medvedev R. 1999, 166. Smith 1976, 463-464.

HENKILÖHAKEMISTO

(varsinainen teksti, luvut 1-8)

- Aalto, Arvo 208, 214, 216
 Aaltonen, Aimo 65, 177, 181
 Aaltonen, Wäinö 124
 Ahmala, Hilikka 40, 257
 Aitmatov, Tšingiz 101
 Akulov, Albert 64, 106, 131, 146
 Alenius, Ele 128, 147, 148, 159, 160, 161, 214, 224
 Allilujeva, Svetlana 95, 130
 Andropov, Juri 73, 94, 95, 103, 104; liite 4
 Antikainen, Erkki 142, 195
 Antikainen, Toivo 168
 Arbatov, Georgi 80, 87, 101
 Arosalo, Uolevi 230
 Autiosaari, Toivo 201
 Bartenjev (oik. Bartjonjev), T. 128, 150
 Bauer, J. M. 155
 Bauer, Otto 115
 Bebel, August 114
 Beglov, Spartak 139
 Beljakov, Aleksei 87, 88, 144 145; liite 4
 Berggolts, Olga 92
 Björkbacka, Oiva 70, 177
 Bogomolov, Valerian 233
 Brežnev, Leonid 26, 73, 77, 80, 82, 93, 94, 96, 97, 99, 100, 101, 103, 104, 105, 115, 126, 128, 138, 145, 185, 206, 212, 214, 218, 222, 248, 249, 258; liite 4
 Brodski, Iosef (Brodsky, Joseph) 92, 93, liite 4
 Brusiin, Otto 163
 Buharin, Nikolai 57, 116
 Bukovski, Vladimir 104, 111; liite 4
 Bykovski, Valeri 166, 212
 Campanella, Tommaso 74
 Castro, Fidel 79, 80
 Crankshaw, Edward 71, 147
 Daniel, Juli 39, 93, 196
 Dubček, Aleksandr 96, 223, 225
 Dudintsev, Vladimir 185
 Eero, Reino 254, 255, 262
 Edelfelt, Albert 124
 Elgland, Tapani 195, 196, 258
 Engels, Friedrich 56
 Erenburg, Ilja 78, 79
 Erkkö 129
 Eränen, Mikko 248
 Fagerström, Seppo 227
 Feoktistov, Konstantin 212
 Fiš, Gennadi 124, 125; liite 4
 Fjodorov, Vladimir 125, 126, 128, 129, 135, 136, 137, 144, 145, 146, 186, 187, 194, 206, 208
 Gagarin, Juri 77, 95
 Gaimakov, Dmitri A. 129, 130, 131, 139
 Genis, Aleksandr 25, 26
 Gerasimov, Gennadi 251, 252
 Gorbunov, Aleksandr 146, 205
 Gornfeld, A. 113
 Grin, Aleksandr 92
 Haanpää, Pentti 127
 Haikara, Kalevi 38, 143
 Hakala, Väinö 200, 201, 245, 246
 Harra, Taisto 142, 195, 201, 229, 230, 231, 232
 Harris, Lement 98
 Hautala, Arvo 184
 Hautamäki, Kalle 55, 57
 Hegge, Per Egil 111
 Heikkilä, Mirja 239, 240
 Heikkilä, Reijo 239, 240, 241
 Heino-Larsen, Raili 140
 Helin, Osmo 163
 Hemánus, Pertti 40, 41
 Hemingway, Ernest 80
 Hentilä, Jorma 128, 222
 Hiiri, Armas, ks. Mišin, Oleg
 Hitler, Adolf 116, 131
 Holpainen, Matti 193
 Hruštšov, Nikita 22, 25, 26, 35, 36, 72, 73, 74, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 88, 89, 93, 103, 105, 106, 108, 112, 115, 119, 135, 166, 171, 179, 186, 187, 211, 212, 213, 214, 215, 255, 264, 267, 268, 270; liite 4
 Hurri, Merja 37, 38, 39
 Hus, Jan 222, 223
 Hyvärinen, Matti 154
 Hyvönen, Anna-Liisa 181, 187
 Hyvönen, Antti 64
 Iljitšov, Leonid 73, 83, 84, 85, 87; liite 4
 Immonen, Kari 157
 Isomäki Keijo Jii 227

- Jakovlev, Aleksandr 21, 25, 26; liite 4
 Jalo, Anita 188
 Jegorov, Boris 212
 Jeltsin, Boris 104
 Jevtušenko, Jevgeni 78, 79, 82, 256
 Johansen, Jahn Otto 111
 Jokinen, Urho 149, 180, 181, 182, 183, 204, 205, 208, 213
 Jokinen, Urho (isä) 183
 Juurikas, Jyrki (nimimerkki) 241
 Juvela, Aulis 227
 Jyrkinen, Kari 204
 Jämsén, Esko 38
 Järvenpää, Matti 241
 Kaappa, Jaakko 125
 Kádár, János 223
 Kainulainen, Markus 178, 199, 254
 Kajanoja, Jouko 20
 Kalela, Jorma 27
 Kangas, Into (Oskari) 193, 212, 213, 214, 215, 261, 262
 Kangasmäki, Reino 137, 203, 253, 254
 Kare, Kauko 129, 130
 Karemaa, Outi 50
 Karilahti, Svante 227
 Karjalainen, Ahti 134, 142, 227
 Kastari, Pirkko 40
 Katainen, Elina 178
 Kaukonen, Kullervo 200
 Kauniskangas, Kerttu (Juorkunan Jussi) 173, 174, 175, 176, 178, 196, 197, 206, 267
 Kautsky, Karl 77
 Kaznatšev (oik. Kaznatšejev), Aleksandr 138
 Kekkonen, Urho 43, 124, 126, 131, 133, 134, 142, 159, 234, 237, 258, 264
 Kemenov, professori 163
 Kiiranen, Juho 126
 Kiiskinen, Aura 180, 256, 260
 Kinha, Pentti 177, 262
 Kirvesmies, Pentti 190, 191, 192, 193, 255, 256
 Kiuru, Sisko 37, 38, 40, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 217, 220, 266, 267
 Kivelä, Lasse 227
 Kiviaho, Aleksis 203
 Kivistö, Kalevi 128
 Klemetti, Martti 64
 Klinge, Matti 50, 159, 250
 Koivunen, Eivo 229
 Kollontai, Aleksandra 57
 Komarov, Valdimir 212
 Komissarov, Juri (oik. Derjabin, Juri) 118, 128, 150, 233
 Konkka, Juhani 196
 Koskenvaara, Taisto 228
 Koski, Heikki 238
 Koskinen, Kaarlo (Kalle) 200
 Koskinen, Paavo 262
 Koste, Timo 176
 Kosygin, Aleksei 134, 212
 Kotšetov, Vsevolod, 98; liite 4
 Kovanen, Antti 183, 184, 185
 Krasin, Juri 160, 161
 Krasin, Leonid 233
 Krekola, Joni 17, 21, 63, 64
 Kristus 79
 Krupskaja, Nadežda 110, 114, 115
 Kukriniksy (nimimerkki) 248
 Kun, Bela 57
 Kurjensaari, Martti 125
 Kuusinen, Hertta 125, 178
 Kuusinen, O. W. 55, 57, 87, 88, 105, 143, 259
 Laakso, Arvi A. 142, 232, 256
 Laine, Olavi 180
 Lampa, Christer 221
 Lassy, Ivar 55, 57
 Latva, Alli 180
 Lehén, Tuure 64
 Lehtinen, Inkeri 64, 178
 Lehtinen, J. K. 57
 Lehto, Oiva 205
 Lehtonen, Pekka 37, 210
 Lehtonen, Veikko 228
 Leino, Viljo 195
 Leinonen, Viljo 231
 Lenin, V. I. 26, 35, 36, 41, 42, 57, 62, 67, 78, 87, 98, 99, 104, 108, 109, 114, 115, 125, 138, 150, 202, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 242, 243, 244, 245, 246, 267, 270
 Leppänen, Veli-Pekka 37, 65, 205, 261
 Leskinen, Voitto 126
 Letonmäki, Lauri 55
 Lindahl, Emil 55, 57
 Lindsten, Leo 38
 Lintunen, Yrjö 260
 Luostarinen, Heikki 158

- Luoto, Kaisa 180
 Lysenko, Trofim 82; liite 4
 Majakovski, Vladimir 114
 Malinovski, Roman 89
 Malm, Hanna 58, 59, 60
 Mann, Thomas 145
 Manner, Kullervo 58, 59, 60
 Mantere, Hilma 180
 Mao Tsetung 88, 89
 Marmio, Leo (Rannan poika) 240, 241
 Martinmäki, Pauli 235
 Marx, Karl 56
 Mašerov, Pjotr 207, 208; liite 4
 Medvedev, Žores 25
 Medvedski, A. 85
 Mellin, K. A. 228
 Miettinen Unto 63
 Mihalkov, Sergei 218
 Mikojan, Anastas 86
 Mislimov, Širali 248
 Mišin, Oleg (Hiiri, Armas) 143
 Molotov, Vjatšeslav 72
 More, Thomas 74
 Moroz, V. 93
 Morozov, Pavel 91; liite 4
 Moskovski, kenraali 93
 Murto, Yrjö 174
 Musakka, Ludvig 194
 Mustonen, Antero 195
 Mäkelin, Ellen 173
 Mäkelin, Esa 173
 Mäkelin, Hilikka 173
 Mäkelin, Kerttu (Gertrud) 173
 Mäkelin Laura 173, 174
 Mäkelin Leo 173, 174
 Mäkelin, Sirkka 173
 Mäkelin, Yrjö (isä) 173
 Mäkelin, Yrjö (poika) 173, 174
 Mäkelä, Aarre (Karjarannan Kaaleppi)
 194, 222, 223, 224, 226, 228, 240
 Mäkelä, Juho 191, 192, 193, 256
 Mäkinen, Aili 63, 64, 145, 176, 178, 179,
 180, 181, 182, 197, 256, 260, 261
 Mäkinen, Eeva 201
 Mäkinen Hannes 57
 Mäntyrinta, Eero 124
 Neizvestnyi, Ernst 256
 Niedhart, Gottfried 157
 Niemi, Ramon 126
 Niinimäki, Erkki 142
 Nikodim, metropoliitta 86
 Nixon, Richard 99, 117
 Nojonen, Aarre 37
 Nordenstreng, Kaarle 40
 Nordgren, Christina 195
 Novotný, Antonín 221, 223
 Ognivtsev, A. L. 137
 Ojanen, Ville 180
 Olavi, pilapiirtäjä 208
 Orell, Lauri 180
 Orwell, George 117
 Osinski, N. 57
 Paasikivi, J. K. 42,
 Paavali, apostoli 79
 Palmgren, Raoul 42, 43, 48, 49, 148, 163,
 167, 169
 Palonen, Kari 28
 Partanen, Veikko 139
 Parvilahti, Unto 155
 Pasternak, Boris 73, 155, 172
 Pelkonen, Kusti (Veli Kusti) 37, 38, 185,
 186, 189
 Pelkonen, Raija 222, 223
 Peltola, Erkki 255
 Peltola, Jarmo 40, 203
 Pennanen, Jarno 55, 69, 167, 169, 170,
 171, 172, 173, 176, 178
 Pennanen, Jotaarkka 172
 Perho, Frans 60
 Pesonen, Aino 180
 Pessi, Ville 65, 68, 124, 182, 187, 188,
 213, 215, 225, 226, 234, 259, 262
 Pietilä, Kauko 43
 Pitirim, metropoliitta 86
 Pohjonen, Alvar 227, 228
 Poikolainen, Olavi 187
 Ponomarjov, Boris 97, 98
 Popov, Aleksandr 125
 Popov, D. I. 124
 Preobraženski, Jevgeni 57
 Prohorov, Jevgeni 109
 Pukema, Anneli (Annu) 213
 Puzin, A. 85
 Pyžikov, Aleksandr 74
 Radek, Karl 57
 Raittila, Pentti 156, 157, 158, 159
 Rannan poika, ks. Marmio, Leo
 Ranta, Kalle 126
 Raussi, Mauri 198
 Raussi, Toini 226

- Rautee, Erkki 187
 Rautiainen, Mauno 201
 Rautkallio, Hannu 146, 189
 Rikka, Aimo 162
 Romberg, Margaretha 143
 Rosenberg, Mauritz 57
 Rosnell, Irma 68
 Rozdorožnyi, I. 125, 129
 Rugojev, Jaakko 126
 Ruonaniemi, Mirja 174
 Rydberg, Kaisu-Mirjami 163
 Ryhänen, Toivo 262
 Ryömä, Mauri 171, 259, 264
 Saarela, Tauno 37, 56
 Saarikoski (Yrjölä, Vuori), Hilikka 39
 Saarikoski, Pentti 38, 187, 213
 Saarinen, Aarne 43, 146, 184, 204, 206,
 214, 224, 225, 226, 229, 266
 Saharov, Andrei 99, 100
 Salama, Hannu 143
 Salmelin, Pentti 37, 42
 Salminen, Martti 230
 Salo, Asser 61
 Saloheimo, Veijo 250
 Salokangas, Raimo 37
 Salomaa, Erkki 70, 124, 177
 Sanin, Aleksandr 57
 Sartre, Jean-Paul 167
 Savolainen, Keijo 200, 230, 231, 232, 253,
 258
 Selin, Sakari 150
 Seljuk, S. 221
 Semitšastnyi, Vladimir 84
 Seppinen, Jukka 27
 Setälä, Rauno 39, 150, 151, 152, 153, 154,
 161, 200, 201, 244, 245, 246
 Sibelius, Jean 124
 Siikala, Kalervo 50, 159
 Siivonen, Seppo 153, 154, 181, 254, 257
 Simpura, Jorma 39, 176, 177, 178, 179,
 187, 195, 196, 206, 245, 246, 261, 262,
 266
 Sinervo, Aira 49, 170
 Sinervo, Elvi 127, 169, 170
 Sinisalo, Taisto 135, 149, 150, 153, 184,
 198, 199
 Sinjavski, Andrei 39, 93, 113, 196
 Siren, Heikki 230
 Sirnö, Mauri 39, 236, 251
 Sirola, Yrjö 59, 63
 Smirnov, Stefan 135, 194, 196
 Smirnov, Vladimir 128
 Snegov, Aleksei 73
 Solženitsyn, Aleksandr 39, 82, 98, 99,
 130, 156, 186, 206, 250; liite 4
 Sorsa, Kalevi 142
 Stalin, I. V. 18, 26, 59, 62, 64, 71, 72, 73,
 74, 75, 77, 78, 79, 81, 82, 83, 87, 88,
 90, 91, 92, 93, 94, 95, 97, 100, 102,
 103, 108, 114, 123, 150, 157, 170, 175,
 183, 215, 233
 Stranius, Pentti 21
 Suonpää, Leo 201, 202, 220, 231
 Suosalo, Anni 142-143
 Stenberg, Elli 143
 Suslov, Mihail 62, 73, 83, 87, 88, 97, 104,
 129, 266; liite 4
 Sykiäinen, Rudolf 191, 193
 Syvänen, Asta 65
 Šukšin, Vasili 100-101
 Tamminen, Keijo 190
 Tennilä, Esko-Juhani 152
 Terho, Martti 226
 Tiekso, Anna-Liisa 125
 Togliatti, Palmiro 261
 Tolstoi, Aleksei 237
 Tšakovski, Aleksandr 117; liite 4
 Tšernenko, Konstantin 103
 Tšernous, V. N. 189
 Tuomi, Emil 55, 57
 Tuomi, Onni 57
 Tuominen, Arvo (Poika) 65, 155, 156,
 202
 Turpin, Jennifer E. 137
 Turtiainen, Arvo 169
 Urban, Zdenek 217
 Uskali, Turo 37, 38, 186
 Vail, Pjotr 25, 26
 Vammelvuo, Anja 171
 Varga, Jevgeni 57
 Vehmasto, Veli Heikki 195, 196, 259
 Verne, Jules 92
 Vetrogonski, V. 125
 Vilenius, Lauri 175
 Vladimirov, Viktor 135
 Voronkov, K. 84
 Voznesenski, Andrei 78
 Vuorenpää, Kauno 142
 Vuori, Hilikka, ks. Saarikoski, Hilikka
 Vuorio, Väinö 60

Vuorio, Pauli 195
Vysotski, Vladimir 92, 122; liite 4
Väre, Otto 226
Wallendahr, Tauno 204
Warski, Rudolf 57
Wessman, Erkki 224
Yrjölä, Hilikka, ks. Saarikoski, Hilikka
Zachovalová, Lieko 217
Zaitšikov, Vasili 132, 139
Zinovjev, Grigori 57
Äikiä, Armas 63, 64, 133, 167, 168, 169,
179, 255